

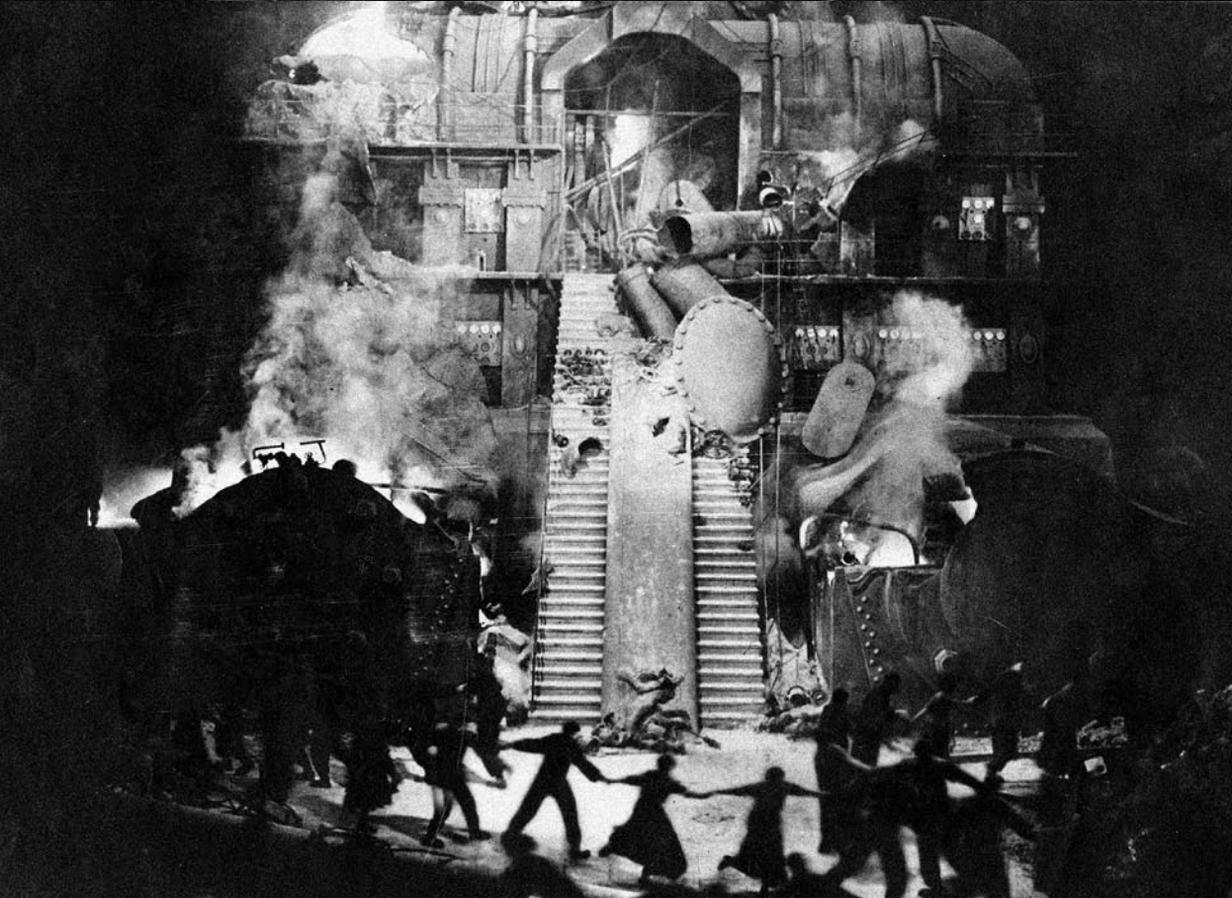
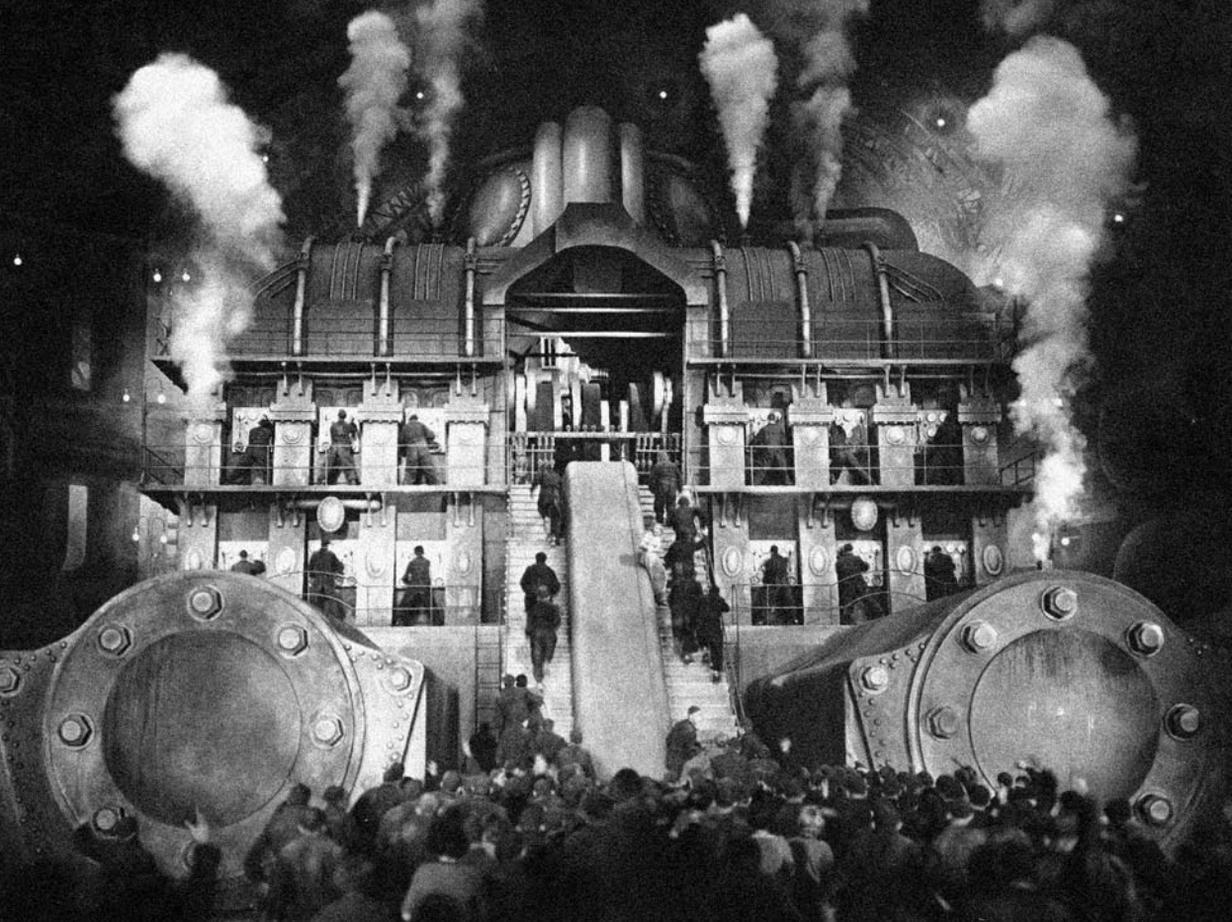
blaumachen #6

Άνοιξη 2013

info@blaumachen.gr

www.blaumachen.gr

- 5 Editorial
■
- 17 Για την τρέχουσα κρίση, την Ευρωζώνη και τους ταξικούς αγώνες στην Ελλάδα
- 49 Το κίνημα των «Αγανακτισμένων» στην Ελλάδα
- 65 «Χωρίς εσένα γρανάζι δε γυρνά...»
- 70 Θέλουμε δουλειά και όχι ανεργία ή να τελειώνουμε και με τα δυο;
- 73 Για να απελευθερωθούμε από το χρέος
ας καταστρέψουμε την οικονομία
- 76 Η ανάδυσση του (μη-)υποκειμένου
- 84 Μορφή και περιεχόμενο της κρατικής καταστολής
στις καταλήψεις
- 93 Για τις ταραχές στην Αγγλία και άλλα δεινά
- 124 Η μεταβατική περίοδος της κρίσης: η εποχή
των ταραχών. Update (Σεπτέμβριος 2011)
■
- 131 Μια σύντομη κριτική της αυτοοργάνωσης στην Ελλάδα
- 139 Περί «κοινών»
- 159 Ο χρηματοπιστωτικός καπιταλισμός και η αυτοδιαχείριση
ως ουτοπικός ορίζοντας της δεύτερης φάσης της
αναδιάρθρωσης
- 168 Κομμουνιστικοποίηση εναντίον Κοινωνικοποίησης
■
- 179 Συνοπτική παρουσίαση του περιοδικού *SIC*

THÉORIE COMMUNISTE
- 184 Η κομμουνιστικοποίηση σε ενεστώτα χρόνο
- 199 Τυφλοπόντικα, είσαι εδώ;
Αναδιάρθρωμένο κεφάλαιο, πάλι των τάξεων
και επαναστατική προοπτική
■
- 220 Συζήτηση για την έννοια της συγκυρίας

Editorial

Όπως το κεφάλαιο προϋποθέτει τη μισθωτή εργασία, έτσι και η μισθωτή εργασία προϋποθέτει το κεφάλαιο [...] Οι δύο πόλοι της σχέσης καθορίζουν αμοιβαία ο καθένας την ύπαρξη του άλλου, παράγουν αμοιβαία ο καθένας τον άλλον [...] Το να λέγεται [από τους αστούς οικονομολόγους] ότι τα συμφέροντα του κεφαλαίου και της εργασίας ταυτίζονται είναι το ίδιο με το να πούμε ότι κεφάλαιο και μισθωτή εργασία είναι οι δύο πλευρές της μίας και αυτής σχέσης. Εφόσον ο μισθωτός εργάτης είναι μισθωτός εργάτης, η μοίρα του εξαρτάται από κεφάλαιο. Αυτή είναι η περιβόητη κοινότητα συμφερόντων μεταξύ εργαζομένων και καπιταλιστών.

K. ΜΑΡΞ, *Μισθωτή εργασία και κεφάλαιο*, 1849.

Η έμφαση στην εξήγηση που δίνει ο Μαρξ στο προηγούμενο απόσπασμα είναι δική μας. Η διαπίστωση αυτή που κάνει ο Μαρξ ήδη από το 1849 είναι ιδιαίτερα κατατοπιστική για τη θεωρητικοποίηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Δεν είναι όμως αρκετή για να παραχθεί η θεωρία του κομμουνισμού ως θεωρία κατάργησης και του προλεταριάτου μαζί με το κεφάλαιο. Μόνο η ίδια η ταξική πάλη, μόνο η «κοινωνική ύπαρξη των ανθρώπων» μπορεί να καθορίσει τη συνείδηση σχετικά με το περιεχόμενο των αγώνων τους και όχι το αντίστροφο. Όπως γνωρίζουν ήδη όσοι παρακολουθούν ή/και συμβάλλουν μέσα από την κριτική τους στο έργο αυτού του περιοδικού, πρόκειται για ένα θεωρητικό εγχείρημα που ως οριζόντά του έχει την επανάσταση ως κομμουνιστικοποίηση, δηλαδή, ως κατάργηση όλων των κοινωνικών ρόλων της καπιταλιστικής κοινωνίας και ως κίνηση προς την κατάργηση κάθε είδους διαμεσολάβησης στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων.¹ Το ερώτημα που συμπυκνώνει την προβληματική αυ-

1 Ο προγραμματικός ορίζοντας της επανάστασης θεωρούσε τον κομμουνισμό ως το «τέλος» της ιστορίας, ή την αρχή της πραγματικής ιστορίας (που είναι το ίδιο πράγμα): Το προλεταριάτο αναλαμβάνοντας την παραγωγή (σοσιαλισμός) σταδιακά καταργεί τις τάξεις (κομμουνισμός) και φέρει σε πέρας τον ιστορικό του ρόλο, την απελευθέρωση της ανθρωπότητας από τα δεσμά της εκμετάλλευσης. Ο Μαρξ ανήκει σε αυτή την εποχή, και οι δύο περίοδοι του έργου του έχουν στοιχεία ιστορικής τελεολογίας. Το κομμουνιστικό εγχείρημα είναι λοιπόν από καταβολής του τελεολογικό. Με την παρακμή του προγραμματισμού, η κομμουνιστική θεωρία παλεύει με το ιστορικό βάρος αυτής της καταβολής. Πολλοί κατέληξαν να κάψουν τα χλωρά μαζί με τα ξερά (είπαν αντίο στο προλεταριάτο και

τού του εγχειρήματος είναι το «πώς παράγεται η κομμουνιστικοποίηση μέσα από τους ταξικούς αγώνες της εποχής μας;» και η μέθοδος που χρησιμοποιεί για να διερευνήσει αυτό το ερώτημα είναι η μέθοδος της *ιστορικής παραγωγής*, δηλαδή της εννοιολόγησης μιας ιστορικής διαδικασίας παραγωγής κοινωνικών μορφών μέσα στην ταξική πάλη. Η μέθοδος αυτή προσπαθεί να *φωτίσει* τη σχέση των γεγονότων (συμβάντων) της ταξικής πάλης με τη συνολική κίνηση της κοινωνικής ολότητας που διαμορφώνεται από τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Κανένα συμβάν δεν μπορεί να εννοιολογηθεί ανεξάρτητα από όλα τα υπόλοιπα, κανένας δρων παράγοντας δεν αντιμετωπίζεται ως αυθύπαρκτη ουσία, καμία πρακτική δεν διαφεύγει του ιστορικού της ορίζοντα, δηλαδή, τίποτα απολύτως δεν έχει υπερϊστορική ουσία σύμφωνα με τη μεθόδου μας.

Ακριβώς επειδή η κομμουνιστικοποίηση ως θεωρία δεν αντιλαμβάνεται τον κομμουνισμό ως νίκη του προλεταριάτου αλλά ως κατάργησή του μέσα από την ίδια του τη δραστηριότητα, η μέθοδος ψάχνει συστηματικά να βρει τα σημεία εκείνα στα οποία αυτή η κατάργηση προεικονίζεται, όχι ως εξέλιξη της τρέχουσας δυναμικής των αγώνων αλλά ως ρήξη που παράγει αυτή η δυναμική με τον εαυτό της (το ζήτημα αυτό, μεταξύ άλλων, εξετάζεται στο κείμενο «Κομμουνιστικοποίηση σε ενεστώτα χρόνο»).

Η θεωρία της κομμουνιστικοποίησης χτίζεται πάνω σε ορισμένες βασικές έννοιες (σχετικά με το ζήτημα αυτό υπάρχει το κείμενο «Συνοπική παρουσίαση του περιοδικού *SIC*» σε αυτό το τεύχος). Μία έννοια τομής αυτής της θεωρίας είναι η έννοια της *απόκλισης*² (έννοια που κατέστη δυνατό να παραχθεί από την *Théorie Communiste* μόνο στο πλαίσιο των ταραχών που ξέσπασαν στα πρόσσια πόλεων της Γαλλίας το 2005). Η *πρακτική* έννοια της απόκλισης είναι ένας δείκτης, ένα σήμα που μας δείχνει ότι για να στοχαστούμε το αντικείμενό μας (την ταξική πάλη της σύγχρονης περιόδου) πρέπει να μετατοπιστούμε από

τον κομμουνισμό). Το θεωρητικό ρεύμα της κομμουνιστικοποίησης επιχειρεί να κάνει κάτι που με μια πρώτη ματιά φαίνεται ακατόρθωτο: να θεωρητικοποιήσει την παραγωγή του κομμουνισμού με διαλεκτικό τρόπο (*η αντίφαση*) αλλά *όχι ντετερμινιστικό τρόπο*. Εδώ βρισκόμαστε.

- 2 «Στην έννοια της “απόκλισης” υπάρχουν τρεις στιγμές: η ιδέα της απόστασης, αυτή της κίνησης και αυτή της εσωτερικότητας. Απόσταση στον βαθμό που πρόκειται για *δραστηριότητες οι οποίες μπορούν να διαφοροποιηθούν και να αντιπαρατεθούν η μία στην άλλη*. Κίνηση στον βαθμό που δεν πρόκειται για πράγματα ανεξάρτητα μεταξύ τους που απλώς συνυπάρχουν στον ίδιο χώρο αλλά μάλλον για *κριτικό αντιστοιχισμό της ταξικής δράσης*. Αυτό μας οδηγεί στην τρίτη απόκλιση της έννοιας: πρόκειται για *κίνηση και απόσταση που είναι εσωτερική στη δραστηριότητα του προλεταριάτου ως τάξης*. Πρόκειται για δύο όψεις της ίδιας ταξικής δράσης (το να υπάρχει ως μοναδικός ορίζοντας το κεφάλαιο/το να βρίσκεται το προλεταριάτο σε αντίφαση με την αναπαραγωγή του ως τάξης) – η *απόκλιση* είναι η *δυσαισθητικότητα* που γίνεται ορατή σαν καταναγκασμός, μέσα στο κεφάλαιο, για την ύπαρξη του προλεταριάτου ως τάξης» (δες και «Συνοπική παρουσίαση του περιοδικού *SIC*»).

το εννοιολογικό σύστημα των κομμουνιστικών θεωριών του προηγούμενου κύκλου αγώνων στο εννοιολογικό σύστημα της θεωρίας της κομμουνιστικοποίησης. Μιλάμε για μια μετατόπιση από την αντίληψη της επανάστασης ως ξεπεράσματος ενός θετικού ορίου της μεγέθυνσης των ταξικών αγώνων, στην αντίληψη της επανάστασης ως ρήξης με το ίδιο το ταξικό ανάκειν, τον ίδιο τον ταξικό χαρακτήρα των αγώνων. Η μετατόπιση αφορά σε μεγάλο βαθμό τη θεωρία της αυτονομίας του προλεταριάτου, αλλά όχι μόνο, αφορά κάθε θεωρία επανάστασης που έχει στο κέντρο της την έννοια της «τάξης δι' εαυτήν». Ένας άλλος τρόπος να οριστεί αυτή η μετατόπιση είναι από την αντίληψη της επανάστασης ως πρώτου επεισοδίου που εισάγει στο μεταβατικό στάδιο προς τον κομμουνισμό, στην αντίληψη της επανάστασης ως διαδικασίας κατάρνησης της καπιταλιστικής κοινωνίας, ως διαδικασίας *παραγωγής του κομμουνισμού*.

Ένα από τα σκάνδαλα της δεύτερης φάσης της αναδιάρθρωσης, κατά την οποία γίνεται επίθεση ιστορικής σημασίας στην αξία της εργασιακής δύναμης, είναι ότι το εργατικό κίνημα λάμπει διά της απουσίας του, δεν υπάρχει πια ως τέτοιο. Ό,τι γνωρίζαμε ως εργατικό κίνημα δεν ήταν μόνο η ύπαρξη των συνδικάτων, οι απεργίες κτλ. Το σημαντικό στοιχείο ήταν ο ορίζοντας της «εργατικής κοινωνίας», ή «μιας κοινωνίας της εργασίας», η οποία θα αντικαθιστούσε την καπιταλιστική κοινωνία, ο ορίζοντας δηλαδή *της επανάστασης του εργατικού κινήματος*, που ήταν ικανός να δημιουργεί μια ειδική καθημερινότητα για τους εργαζόμενους και τους άνεργους που συμμετείχαν στο κίνημα. Η καθημερινότητα των εργατικών κέντρων, η συντροφικότητα, η σημασία του σωματείου στην εργασιακή καθημερινότητα, η ειδική διεύθυνση των σχέσεων φύλου και φυλής, με λίγα λόγια, η εργατική ταυτότητα: η παρακμή όλων αυτών των στοιχείων είναι που ορίζει το τέλος του εργατικού κινήματος.

Η απόκλιση, καθώς εξελίσσεται η κρίση του αναδιρθρωμένου καπιταλισμού, δεν παράγεται από την ανάσταση του εργατικού κινήματος αλλά μέσα από πολλές και ποικίλες συγκρούσεις που αφορούν πλέον και αντιφάσεις οι οποίες μέχρι πρότινος, δεν παράγονταν ως κεντρικές, δηλαδή, δεν δημιουργούσαν συγκρουσιακά γεγονότα που να διαπερνούν ολόκληρη την κοινωνία. Πολλά επίπεδα αντιθέσεων εμφανίζονται παράλληλα στον αφρό, *αναδύονται στην επιφάνεια*, και παρότι είναι αντιθέσεις που δεν μπορούν να εννοιολογηθούν στο ίδιο επίπεδο με αυτό της αντίφασης της εκμετάλλευσης – η κοινωνία *είναι καπιταλιστική*³ – *δεν υπάγονται πλέον στο εργατικό κίνημα*, όπως συνέβαινε στον προηγούμενο κύκλο αγώνων, κάτι που δεν είναι συμπτωματικό, είναι ιστορική παραγωγή. Αυτή η

3 Κάθε παραγωγική σχέση αλλά και κάθε κοινωνική σχέση της κοινωνίας, δηλαδή κάθε σχέση που καθλώνει σε ειδικούς κοινωνικούς ρόλους τους ανθρώπους, δεν μπορεί καθόλου να κατανοηθεί –γιατί δεν μπορεί καθόλου να υπάρξει όπως είναι σήμερα– χωρίς το κεφάλαιο σαν προϋπόθεση. Όλες οι σχέσεις εμφανίζονται σαν δημιουργημένες από το κεφάλαιο και προσαρμοσμένες σε αυτό μορφές του προηγούμενου ιστορικού σχηματισμού τους.

επιφάνεια στην οποία έρχονται οι αντιθέσεις είναι ο μόνος τρόπος ύπαρξης της ολότητας, και της κρίσης της (εδώ αναδεικνύεται η ανάγκη συζήτησης σχετικά με την έννοια της *συγκυρίας*· σχετικά με αυτό το ζήτημα υπάρχει η αποτύπωση μιας «Συζήτησης για τη συγκυρία» σε αυτό το τεύχος). Η παραγόμενη απουσία του εργατικού κινήματος φαίνεται ολοένα και πιο έντονα στους τελευταίους ταξικούς αγώνες. Από τις άγριες απεργίες στην Νότια Αφρική οι οποίες εξελίχθηκαν σε *θυσιαστές μάχες μεταξύ εργατών* και τελικά σε σφαγιασμό δεκάδων εργατών από την αστυνομία, έως τις ταραχές μετά τον ομαδικό βιασμό μιας φοιτήτριας στην Ινδία, και κυρίως έως την έκρυθμη κατάσταση της Αιγύπτου. Στην Αίγυπτο περισσότερο από οπουδήποτε αλλού βλέπουμε τις αντιφάσεις της πολιτικής, της θρησκείας, του φύλου, της φυλής, της τοπικότητας, να ξεσπούν όλες μαζί και να δημιουργούν μια κατάσταση πραγματικά χωρίς προηγούμενο. Κάθε απαραίτητη, για τη δόμηση των κοινωνικών ρόλων που συγκροτούν το προλεταριάτο αντίφαση παράγεται ως σύγκρουση στον δρόμο, δύσκολα διαχειρίσιμη από το κράτος, με αποτέλεσμα η κοινωνία να κινδυνεύει με αποσάθρωση.

Η σύγχρονη ταξική πάλη, η ταξική πάλη της κρίσης του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού, επιβάλλει μια αλλαγή οπτικής γωνίας: η απουσία του εργατικού κινήματος, πρέπει να πάψει να αντιμετωπίζεται πια ως απουσία μόνο, αλλά να αντιμετωπίζεται και ως ενεργή-δραστική παρουσία όλων των άλλων αντιθέσεων στην ταξική πάλη, παρουσία που *επιρεάζει καθοριστικά* την ίδια την παραγωγή της επανάστασης ως κομμουνιστικοποίησης (το θέμα αυτό πραγματεύεται, μεταξύ άλλων, ο άγνωστος σε μας συγγραφέας του πολύ ενδιαφέροντος κειμένου «Τυφλοπόντικα, είσαι εδώ;»⁴). Πέρα από τη θεωρητική αποσαφήνιση αυτής της καθοριστικής επιρροής, η οποία εκκρεμεί και θα αποτελέσει μέρος της δουλειάς του επόμενου τεύχους,⁵ η δουλειά μας και σε αυτό το τεύχος ήταν να διερευνήσουμε

4 Αποφασίσαμε να δημοσιεύσουμε αυτό το κείμενο που βρήκαμε στον ιστότοπο dndf.org/?p=12122 όπως και προκλήσεις που βρήκαμε ενδιαφέρουσες («Θέλουμε δουλειά και όχι ανεργία;», και «Ανακοίνωση της κατελημμένης Νομικής») και θεωρούμε ότι εντάσσονται στην προβληματική της κομμουνιστικοποίησης *παρά τις όποιες διαφωνίες έχουμε*. Ο λόγος της κομμουνιστικοποίησης ακριβώς λόγω του ότι δεν θα δημιουργηθεί ένα *παθητικό* στρατόπεδο που θα τον εκφράζει, δεν θα είναι ποτέ ομογενοποιημένο.

5 Ενδεικτικά ερωτήματα που μας απασχολούν σχετικά με το ζήτημα αυτό είναι: Πώς συνδέονται οι αντιθέσεις που ορίζουν τους κοινωνικούς ρόλους της καπιταλιστικής κοινωνίας με την αντίφαση της εκμετάλλευσης, ειδικά μέσα στην κρίση του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού; Πώς η ειδική σύγκρουση που αφορά κάθε αντίφαση θα αποτελεί μορφή εμφάνισης της κρίσης της ολότητας συνολικά και όχι ένα δευτερεύον στοιχείο που ορίζεται μόνο σε σχέση με τον αγώνα για τον μισθό; Πώς ο κάθε κοινωνικός ρόλος θα εμφανίζεται στις συγκρούσεις ως κάτι που πρέπει να καταργηθεί και όχι απλώς να μετασχηματιστεί μέσα από τον εξισωτικό ορίζοντα που θα του επιφύλασσε η επανάσταση του εργατικού κινήματος; Πώς σχετίζονται αυτά τα ερωτήματα με την πραγματική υπαγωγή «της κοινωνίας» και όχι μόνο της εργασίας στο κεφάλαιο (στη σχέση κεφάλαιο); Ποιος είναι ο

τι παράγον οι ταξικοί αγώνες που μεσολάβησαν από την έκδοση του προηγούμενου (Ιούνιος 2011). Οι γενικές τάσεις σε αυτό το διάστημα των 22 περίπου μηνών κινούνται με τόσο μεγάλη ορμή που είναι δύσκολο ακόμη και να σκύψει κανείς με προσοχή πάνω στην επικαιρότητα και να προσπαθήσει να οργανώσει στη σκέψη του την πρώτη πρόσληψη της χασομικής εμφάνισης των γεγονότων.

Το προηγούμενο τεύχος εκδόθηκε τις μέρες του κινήματος των «αγανακτισμένων», συνεπώς δεν είχε προλάβει να συμπεριλάβει αυτό το συμβάν στην ανάλυση της συγκυρίας που ονομάστηκε «εποχή των ταραχών» ή «δεύτερη φάση της αναδιάρθρωσης». Σε αυτό το τεύχος περιλαμβάνεται το κείμενο «Το κίνημα των “Αγανακτισμένων” στην Ελλάδα», κείμενο που είχε δημοσιευθεί στο πρώτο τεύχος του περιοδικού *SIC* στα αγγλικά. Αμέσως μετά τη λήξη του κινήματος αυτού στην Ελλάδα, μέσα στη ραστώνη του Αυγούστου του 2011, οι επικίνδυνες τάξεις στην Αγγλία εισέβαλαν στο προσκήνιο σαν ταύρος σε υαλοπωλείο. Η εισβολή τους αυτή ήταν η υλική παραγωγή μιας ταυτότητας: της ταυτότητας ανάμεσα στην επισφάλεια της αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης και στην επισφάλεια της αναπαραγωγής της σχέσης του κεφαλαίου. Οι ταραχές στην Αγγλία επιβεβαίωσαν αμετάκλητα ότι βρισκόμαστε στην *εποχή των ταραχών* (περισσότερα στο update του κειμένου «Η εποχή των ταραχών» του τεύχους 5). Η ανάλυση των ταραχών αυτών, της σχέσης τους με την ταξική πάλη της περιόδου αλλά και η λεπτομερής ανάλυση του αναδιάρθρωμένου καπιταλισμού και της κρίσης του, όπως παράγεται στην Αγγλία, γίνεται στο κείμενο «Για τις ταραχές στην Αγγλία και άλλα δεινά».

Δύο μήνες αργότερα στην Ελλάδα ζήσαμε τη σύγκρουση μπροστά στη βουλή μεταξύ «των αναρχικών» και «του ΚΚΕ», μια σύγκρουση εμβάπτιση μέσα σε ένα κίνημα καταλήψεων κυρίων δημόσιας διοίκησης από δημόσιους υπαλλήλους. Οι καταλήψεις αυτές αποτέλεσαν μια αναιμική απάντηση στην άμεση υποτίμηση κατά τουλάχιστον 30% της εργασιακής δύναμης των περισσότερων δημοσίων υπαλλήλων (ήδη υποτιμημένης κατά άλλο ένα 15-20% από το 2010). Ό,τι δεν γινόταν να λυθεί μέσα στους εργασιακούς χώρους (δημόσιους ή ιδιωτικούς) έψαχνε τη λύση του στις πλατείες και στους δρόμους. Καθόλου ασήμαντο δεν ήταν ότι η σύγκρουση, το συμβάν, συμπυκνώθηκε στην πλατεία που βρίσκεται απέναντι στο κοινοβούλιο· καθόλου ασήμαντη δεν ήταν η διάταξη της πάνω και κάτω πλατείας το «αγανακτισμένο» καλοκαίρι του 2011, που στη συνέχεια αποκρυσταλλώθηκε σαν επανερχόμενος διπολισμός Δεξιάς-Αριστεράς· καθόλου ασήμαντη δεν είναι η *πολιτική* (η εκτίμηση της συγκυρίας όπως αποτυπώθηκε εκείνη τη στιγμή υπάρχει στο κείμενο «Χωρίς εόενα γρανάζι δε γυρνά...»). Η μισθωτή εργατική τάξη, η άνεργη εργατική τάξη, τα μεσαία μισθωτά στρώματα, οι φοιτητές, οι αυτοαπασχολούμενοι και οι μικροκαπιταλιστές συναντήθηκαν αυτή τη φορά στον χώρο και στον χρόνο, μια συνάντηση που

μηχανισμός που τοποθετεί όλα τα στρατόπεδα στη «σωστή τους πλευρά» ώστε να τεθεί κάθε κοινωνικός ρόλος σε καθεστώς κατάργησης ταυτόχρονα με τα μέτρα κατάργησης της εκμετάλλευσης;

δεν παράχθηκε τον Δεκέμβρη του 2008. Εκείνο τον θερμό Δεκέμβρη έλειπε το μνημόνιο, δηλαδή, η κήρυξη του πολέμου από το κεφάλαιο σε όλες αυτές τις κατηγορίες, και έλειπε η βίαιη θεσμοθέτηση της παραγόμενης αποπομπής τους από το τραπέζι της διαπραγμάτευσης με το κράτος και τα αφεντικά τους. Όλοι αυτοί και όλες αυτές που συναντήθηκαν στους δρόμους και τις πλατείες ήξεραν ότι τους χώριζαν πολλά, αλλά ταυτόχρονα το κεφάλαιο τους τσουβάλιασε ξανά για πρώτη φορά μετά τη χούντα, και οι ίδιοι και ίδιες τσουβαλιάστηκαν μαχόμενες κάτω από τη μόνη ταμπέλα που δεν είναι παράνομη, την ταμπέλα *των πορτίπ*. Το αγανακτισμένο καλοκαίρι μαζί και με ένα κομμάτι του Δεκέμβρη που έλειπε (γιατί καθόλου ασήμαντη δεν είναι η απουσία των μεταναστών, των μαθητών και της άγριας νεολαίας των γηπέδων από την «αγανάκτηση» του 2011) και τους δημόσιους υπαλλήλους καταληψίες/απεργούς του Οκτώβρη του 2011, αποτέλεσαν τον κορμό εκείνου του τεράστιου πλήθους που συνέρρευσε και ξεχείλισε την ίδια πλατεία και τους γύρω δρόμους τον Φλεβάρη του 2012. Εκείνη την Κυριακή η «τεχνοκρατική» κυβέρνηση ενός αρχιτραπεζίτη ψήφισε το νόμο ο οποίος ορίζει ότι το επίπεδο αναπαραγωγής της «επίσημης» εργατικής τάξης στην Ελλάδα είναι πλέον 480 ευρώ περίπου και για τους κάτω των 25 στα 400 ευρώ (γιατί υπάρχει και η «αόρατη» για το κράτος, «μαύρη» εργατική τάξη, για την οποία το επίπεδο αναπαραγωγής είναι ακόμη πιο κάτω ήδη). Στη συνύπαρξη του πλήθους εκφράστηκε η ενότητα *της κατάστασης*, στην ποικιλία των πρακτικών, στις καταστροφές οι οποίες αποτέλεσαν την έμπρακτη αυτοκριτική του διεκδικητικού κινήματος, εκφράστηκε *η απόκλιση*. Εκείνη τη νύχτα ζήσαμε για πρώτη φορά την *ανάδυση* του παραγόμενου από τη δεύτερη φάση της αναδιάρθρωσης (μν-)υποκειμένου, την εισβολή του στη σκηνή του «θεάτρου χωρίς συγγραφέα», μια εισβολή που έμοιαζε με έκρηξη (δείτε το κείμενο «Η ανάδυση του (μν-)υποκειμένου»). Το αποτέλεσμα αυτής της τρομοκρατικής για το κεφάλαιο και την κοινωνία του ανάδυσης ήταν *πορτιτικό*. Παράδοξο; Όχι και τόσο, αν το καλοσκεφτούμε. Η «λύση του δράματος» βρέθηκε μέσα στο ίδιο το κίνημα που είχε θέσει τον εαυτό του εξ αρχής απέναντι στη βουλή. Οι Κύριοι αυτού του κόσμου *παραχώρησαν αναγκαστικά* αυτήν τη φορά εκλογές. Το προλεταριάτο και τα μεσαία στρώματα πήραν στα σοβαρά αυτήν την παραχώρηση, σκέφτηκαν ότι τελικά ίσως να μην αποκλείονται από το τραπέζι της διαπραγμάτευσης της τιμής της ζωής τους, τελικά ίσως ο «πατέρας Κράτος» να τους δίνει τη δυνατότητα να παρέμβουν, όχι όμως με την «ανωριμότητα» των εμπρησμών αλλά με την «ωριμότητα» των πυροσβεστικών εκλογών. Η *πορτιτική*, όπως αποδείχθηκε και αυτήν τη φορά, δεν είναι μορφή που κρύβει το περιεχόμενο, είναι ο ειδικός τρόπος εμφάνισης του περιεχομένου, είναι *φεικισμός* (η καθοριστική, σε τελική ανάλυση, αντίφαση για τη μορφοποίηση της κοινωνίας δεν αντικειμενοποιείται ως οικονομία, αλλά ως *πορτιτική οικονομία*).⁶ Η ειδοποιός διαφορά αυτού του

6 Η κοινωνία των πολιτών είναι ο φεικισμός της ατομικοποίησης, απολύτως αναγκαίος για την αναπαραγωγή του κεφαλαίου, το Κράτος είναι η κατάργηση αυτής της ατομικοποίη-

κοινωνικού σχηματισμού (για παράδειγμα από εκείνον της γειτονικής Ιταλίας) που επιτρέπει ακόμη στην *αριστερή* πολιτική, στην *φιλή-εργατική* πολιτική να επιβιώνει, είναι προφανώς η ιστορία του, μια εξόχως *πολιτική ιστορία*. Σε μια Ευρώπη χωρίς Αριστερά, ξαφνικά στην Ελλάδα παράχθηκε η γιγάντωση της ειδικής Αριστεράς της αναδιάρθρωσης, της Αριστεράς της αντιπαγκοσμιοποίησης, της Αριστεράς που χώνεψε κάθε ιδεολογική διαφορά μεταξύ των ρευμάτων της και κατάφερε να έχει σταλινικούς αγκαλιά με τροτσκοιστές, ακριβώς επειδή *σήμερα* να είσαι σταλινικός ή τροτσκοιστής *δεν σημαίνει πια τίποτα*. Αυτή η εξέλιξη είχε ως αποτέλεσμα να οβήσουν οι φωτιές για κάποιο διάστημα, αλλά και να μην είναι όσες έδειχνε η προ των εκλογών εξέλιξη των πραγμάτων τον Νοέμβριο του 2012, όταν ψηφίστηκε το μνημόνιο νο3. Για όλα αυτά και για πολλά ακόμη απαντάμε στις ερωτήσεις σχετικά με τη συγκυρία στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη τις οποίες μας έστειλαν σύντροφοι από την Ολλανδία («Για την τρέχουσα κρίση, την Ευρωζώνη και τους ταξικούς αγώνες στην Ελλάδα»).

Εδώ βρισκόμαστε σήμερα, οι συγκρούσεις του Νοέμβριο του 2012 ήταν ένα από τα τελευταία σημαντικά επεισόδια της ταξικής πάλης. Οι συγκρούσεις των κατοίκων της Χαλκιδικής και των αλληλέγγυων αγωνιστών στις Σκουριές και την Ιερισσό με την αστυνομία, όπως επίσης και το σαμποτάζ των εγκαταστάσεων κατασκευής μεταλλείων χρυσού είναι επίσης σημαντικά γεγονότα που εντάσσονται στο σχήμα της εισβολής των ταραχών στα διεκδικητικά κινήματα. Οι τελευταίες εξελίξεις (τις μέρες που εκδίδεται το περιοδικό) αναβαθμίζουν ακόμη περισσότερο τη σημασία αυτής της σύγκρουσης. Οι «κάτοικοι» συγκρούστηκαν με τους «εργαζόμενους» οι οποίοι με τη συνεπικουρία της ΓΣΕΕ προστατεύουν «την επένδυση», προσπαθώντας να σώσουν τις δουλειές «τους». Η εισβολή της αστυνομίας στα σπίτια των υπόπτων για το σαμποτάζ κατοίκων, η απάντηση της κοινότητας αγώνα των «κατοίκων» με τον βανδαλισμό του αστυνομικού τμήματος και την έγερση οδοφραγμάτων στις εισόδους του χωριού τους αποτελούν την επικαιροποίηση της τρέχουσας κρίσης σε επίπεδο δραστηριοτήτων. «Δεν θα επαναληφθούν τα φαινόμενα της Κερατέας» δήλωσε ο υπουργός καταστολής και πρόσθεσε: «Το κράτος δεν μπορεί να υποχωρήσει γιατί αλλιώς δεν θα είναι κράτος». Επεισόδια όπως η «επένδυση χρυσού στη Χαλκιδική» ή οι εξεγέρσεις των κρατούμενων μεταναστών στα κέντρα φιλοξενίας τους είναι σημαντικά γιατί συμπυκνώνουν ως συνθήκη την *παραγωγή* της εποχής των ταραχών: τα μέτωπα που παράγονται είναι φαινομενικά ασύνδετα, αλλά η πολλαπλότητά τους, η

ους, η εξίσου αναγκαία για την αναπαραγωγή του κεφαλαίου συνθήκη ότι οι τάξεις υπάρχουν μόνο στη σχέση μεταξύ τους. Έτσι η κοινωνία των πολιτών και το Κράτος αποτελούν δύο πόλους μιας ενότητας: της πολιτικής. Η πολιτική είναι η ενότητα αυτής της διαφοράς (της ατομικοποίησης ως κοινωνίας των πολιτών και της κατάργησης της ατομικοποίησης ως Κράτος), επειδή το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων της καπιταλιστικής κοινωνίας αποτελεί μια ολότητα. Οι προλετάριοι είναι άτομα αλλά ταυτόχρονα δεν είναι άτομα, είναι τάξη.

ένταση των συγκρούσεων και ο συνεχώς αυξανόμενος κίνδυνος για διάχυσή τους προκαλούν μια κατάσταση γενικευμένης ανασφάλειας η οποία δεν μπορεί παρά να ανατροφοδοτεί το δίπολο ταραχές-καταστολή.

Είναι βέβαιο ότι μπροστά μας έχουμε πολλά επεισόδια ακόμη, καθώς, μεταξύ άλλων όσες καταθέσεις υπάρχουν ακόμη στις τράπεζες δεν είναι πλέον καθόλου ασφαλείς, με συνέπεια και οι ίδιες οι τράπεζες να μην είναι καθόλου ασφαλείς. Επίσης, ετοιμάζεται νόμος σύμφωνα με τον οποίο η άρρητη τάση (στην περίοδο του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού) καθορισμού του βασικού μισθού από το ποσοστό ανεργίας θα γίνει ρητά θεσμοθετημένη από το κράτος σε επίπεδο μαθηματικού τύπου πια. Πρόκειται για άλλο ένα βήμα της αναδιάρθρωσης του *χρηματοπιστωτικού* καπιταλισμού ως τέτοιου. Με την αναδιάρθρωση αυτή οι καπιταλιστές προσπαθούν με στρατηγική blitzkrieg να εντάξουν ό,τι περισσότερο μπορούν στον κόσμο της ρητής μετρησιμότητας, δηλαδή στον κόσμο της ποσοτικής σύγκρισης «των πάντων με τα πάντα», και την έμμεση, αλλά απόλυτη, άλυτη, σύνδεση όλων των σχέσεων –σε τελική ανάλυση– με το χρήμα *ως κεφάλαιο*, δηλαδή, με τη χρηματοπιστωτική μορφή που οργανώνει τη σύγχρονη εκμετάλλευση. Η συνεχώς ανανεωόμενη διαδικασία υπαγωγής των κοινωνικών σχέσεων στο καθεστώς της μετρησιμότητας, της αποδοτικότητάς τους ως εκφάνσεων του χρηματικού-τοκοφόρου κεφαλαίου προϋποθέτει και απαιτεί συνεχή έλεγχο αυτής της αποδοτικότητας. Ο έλεγχος αυτός (που παίρνει διάφορες μορφές με πιο οικεία για την Ελλάδα, τη μορφή μνημόνιο-τρόικα-κακοί *ξένοι*) δίνει αποτελέσματα που καθιστούν αναγκαία την συνεχή αναδιάρθρωση.

Για να υλοποιηθεί αυτή η συνεχώς ανανεούμενη διαδικασία είναι απαραίτητο βέβαια να αναδιαρθρωθεί το καπιταλιστικό Κράτος, το οποίο πρέπει επίσης να αποκτήσει τη νέα μορφή που απαιτείται. Πρόκειται για μια αναδιάρθρωση ιδιαίτερα δύσκολη και επεισοδιακή καθώς το Κράτος σήμερα βρίσκεται εγκλωβισμένο σε μια αντίφαση. Ο σημαντικότερος ρόλος του που είναι να σχετικοποιεί την ταξική πάλη, να την καθιστά υποδεέστερη τού υποτίθεται κοινού εθνικού συμφέροντος, υπονομεύεται από την αμιγώς κατασταλτική δράση που είναι απαραίτητο να αναλάβει για να αναδιαρθρωθεί (μια αντίφαση που, όπως αναφέραμε προηγουμένως, στην Ελλάδα σχετικοποιείται ακόμη λόγω της ειδικής πολιτικής ιστορίας της). Σχετικά με μια πτυχή του κατασταλτικού ρόλου του ελληνικού κράτους από το 2009 μέχρι σήμερα δημοσιεύουμε σε αυτό το τεύχος την εισήγηση του συντρόφου Α. σε μια συζήτηση με θέμα «Μορφή και περιεχόμενο της κρατικής καταστολής στις καταλήψεις».

Η κατάσταση που περιγράφουμε είναι απόλυτα αντιληπτή σήμερα από το κίνημα, όπως κάθε κατάσταση είναι απόλυτα αντιληπτή από το κίνημα της εποχής της. Από εδώ πηγάζουν οι *ιδεολογίες*⁷ του κινήματος, οι καθρέφτες στους

7 Κάθε ταξικός αγώνας είναι αναγκαστικά «ιδεολογικός». Από τη σκοπιά της επανάστασης, ως κατάργησης των τάξεων, ο σημαντικότερος φειχιομός του κεφαλαίου είναι η ίδια η υπεράσπιση του ταξικού ανήκειν ως αναγκαίος τρόπος δράσης του προλεταριάτου.

οποιούς το κίνημα κοιτάζει και αναγνωρίζει τον εαυτό του (αλλά δεν τον *γνωρίζει*), οι καθρέφτες που μέσα στην εξέλιξη της δυναμικής του θα σπάσει για να *γνωρίσει τον εαυτό του*. Σε αυτό το τεύχος ασχολούμαστε με τις κυρίαρχες σήμερα κινηματικές ιδεολογίες. Καταρχήν ασχολούμαστε με την «εμπορευματική» αυτοοργάνωση η οποία φαίνεται αναγκαστικά να κερδίζει έδαφος ως τρόπος αντιμετώπισης των συνθηκών της κρίσης/αναδιάρθρωσης από πολλούς και πολλές που δεν μπορούν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους, καθώς είναι απόβλητοι από τις πιο παραδοσιακές μορφές του κεφαλαίου (δείτε το κείμενο «Ο χρηματοπιστωτικός καπιταλισμός και η αυτοδιαχείριση ως ουτοπικός ορίζοντας της δεύτερης φάσης της αναδιάρθρωσης» και το κείμενο «Κομμουνιστικοποίηση εναντίον Κοινωνικοποίησης»). Ασχολούμαστε όμως και με την «πιο ριζοσπαστική» αυτοοργάνωση, δηλαδή την «αντι-εμπορευματική» αυτοοργάνωση στα κείμενα «Περί κοινών» και «Μια σύντομη κριτική της αυτοοργάνωσης στην Ελλάδα» (αυτό το κείμενο έχει και στοιχεία που αφορούν την «εμπορευματική» αυτοοργάνωση), κείμενα που γράφτηκαν με βάση εισηγήσεις σε εκδηλώσεις-συζητήσεις. Στο πρώτο γίνεται ενδελεχής ανάλυση της έννοιας των κοινών που λόγω, μεταξύ άλλων, και της κατασταλικής μορφής της αναπαραγωγής τείνει να κερδίζει συνεχώς έδαφος ως κεντρική έννοια γύρω από την οποία δομείται ο «κομμουνισμός» (commonism). Στο δεύτερο εξετάζονται τα όρια της αυτοοργάνωσης της αναπαραγωγής στη βάση της τοπικής ανταλλακτικής οικονομίας, και των κινηματικών δομών αναπαραγωγής που ανθίζουν πάνω στα συντρίμια του κοινωνικού κράτους.

Όλα τα ιδεολογικά στοιχεία του κινήματος είναι σωστά («αληθινά»!) μέσα στον φειχισμό του κεφαλαίου, στην ειδική περίοδο κυριαρχίας της χρηματοπιστικοποίησης ως σημαντικότερης διαδικασίας αναπαραγωγής του κεφαλαίου. Όχι μόνο είναι σωστά, αλλά πρόκειται και για τις πιο προωθημένες κινήσεις από τα πιο δυναμικά κομμάτια του κινήματος. Σίγουρα όμως ούτε οι μειοψηφικές αυτές πρακτικές που αποτελούν τη δραστηριότητα αυτών των ιδεολογικών στοιχείων δεν είναι η επανάσταση, ούτε και η γενίκευσή τους, η οποία έτοιμη κι αλλιώς θα έθετε σε αμφισβήτηση το σημερινό περιεχόμενό τους. Η ταξική πάλη πέρα από το να φανερώσει την πραγματικότητα στα μυαλά των προλετάρων με τον ειδικό φειχοποιημένο τρόπο που τους κάνει να *στρέφονται πάντα ενάντια στον εχθρό αβήλα αυτός να μην είναι ποτέ η ίδια η σχέση κεφάλαιο*, ταυτόχρονα έχει την κακή για το κεφάλαιο και το κράτος ιδιότητα να συγκροτεί ιστορικά τον ένα «στρατό» απέναντι στον άλλο, και ανεξάρτητα από το τι ακριβώς υπάρχει μέσα στα κεφάλια, να ξεκινάει, τελικά, ο πόλεμος. Και μέσα στον πόλεμο αλλάζουν πολλά, όλες οι συγκρούσεις βγαίνουν στην επιφάνεια, όλες οι εσωτερικές αντιφάσεις των πρακτικών και των ιδεολογιών τους ξεσπούν, όλες οι δυναμικές έρχονται σε ρήξη με την πορεία που ακολουθούσαν πριν από την κήρυξη του πολέμου. Το επίδικό της περιόδου θα είναι ο τρόπος με τον οποίο όλες αυτές οι συγκρούσεις θα συνδεθούν αντικειμενικά, αν η *επερχόμενη επίθεση στο χρήμα*, δεν θα μείνει μια επίθεση ενάντια στη μορφή του ως γενικού ισοδύναμου των

ανταλλαγών, δηλαδή μια επίθεση ενάντια στο φετίχ, ένα χτύπημα στο σακί αντί για το γαϊδούρι,⁸ αλλά θα γίνει μια επίθεση ενάντια στο *χρήμα ως κεφάλαιο*, η οποία αναγκαστικά θα μετατραπεί σε επίθεση ενάντια στο κεφάλαιο ως σχέση και θα παραχθεί ως πολλαπλά μέτωπα επίθεσης ενάντια σε όλες τις κοινωνικές σχέσεις και τους ρόλους που τις αναπαράγουν συμπαρασύροντας, επιτέλους, «τα πάντα». ■

- 8 «[...] Είναι εξίσου ξεκάθαρο πώς όσο αναπτύσσεται η επίθεση ενάντια στις κυρίαρχες σχέσεις παραγωγής [...] τόσο η πολεμική αυτή κατευθύνεται ενάντια στο μεταλλικό χρήμα ή στο χρήμα γενικά, σαν την πιο χτυπητή, πιο αντιφατική και πιο σκληροτράχηλη εκδήλωση του συστήματος [...] είναι εξίσου ξεκάθαρο ότι με το χρήμα μπορούν να γίνουν ορισμένες επαναστατικές ενέργειες, στο μέτρο που μια επίθεση ενάντια του φαίνεται ν' αφήνει άθικτα, και απλά να βελτιώνει όλα τ' άλλα. Χτυπά τότε κανείς το σακί για να δείρει το γαϊδούρι [...] Όσο οι εχθροπραξίες κατευθύνονται ενάντια στο χρήμα σαν τέτοιο, πρόκειται απλά για *επίθεση ενάντια σε συνέπειες που οι αιτίες τους παραμένουν άθικτες*. Πρόκειται λοιπόν για διαταραχή της παραγωγικής διαδικασίας, που τότε το στέρεο θεμέλιό της έχει και τη δύναμη με μια λίγο-πολύ βίαιη αντίδραση, να τις καθορίσει και να τις δαμάσει σαν απλές παροδικές *διαταραχές*», Κ. Μαρξ, *Grundrisse*, τόμ. Β'.

Για την τρέχουσα κρίση, την Ευρωζώνη και τους ταξικούς αγώνες στην Ελλάδα

«Η Ευρωζώνη στο χείλος της διπλής ύφεσης», «Η Moody' αξιολογεί αρνητικά τα AAA της ΕΕ», «το ΔΝΤ προειδοποιεί για νέα παγκόσμια κρίση εκτός αν η Ευρωζώνη βρει μια λύση», «η ελληνική οικονομία θα έχει συρρικνωθεί κατά 25% μέχρι το 2014», «η μεγαλύτερη φυγή καταθέσεων από ισπανική τράπεζα των τελευταίων 15 χρόνων καθώς οι φήμες περί διάσωσης αυξάνονται», «η Γαλλία ανακοινώνει τον σκληρότερο προϋπολογισμό των τελευταίων 30 ετών». Αυτά είναι μόνο μερικά από τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων των τελευταίων δύο μηνών. Παρά τη σχιζοφρενική αισιοδοξία που διαχέεται από εκδότες εφημερίδων, πολιτικούς και αναλυτές της τηλεόρασης, είναι σαφές ότι «η κρίση» (όλες οι πτυχές της) οδηγεί σε αδιέξοδο. Στο κείμενό σας «Η ιστορική παραγωγή της επανάστασης της τρέχουσας περιόδου»¹ παρουσιάσατε μια επισκόπηση της παρούσας στιγμής και μιλήσατε για τη φύση του αναδιρθρωμένου καπιταλισμού.

Ποια είναι η άποψή σας σχετικά με τη φύση της τρέχουσας κρίσης ως κρίσης αναπαραγωγής της σχέσης του κεφαλαίου, όπως αυτή εκδηλώνεται στις διάφορες «κρίσεις χρέους» στην Ευρώπη, ως συνεχιζόμενη αύξηση του «πλεονάζοντος προλεταριάτου» και ως επέκταση της επισφάλειας; Θεωρείτε ότι οι εξελίξεις αυτές αποτελούν ένα διαρθρωτικό και μόνιμο χαρακτηριστικό της τρέχουσας περιόδου;

Βρισκόμαστε στους πρώτους μήνες του 2013 και η κρίση έχει ξεκινήσει από το 2007, έχει στο μεταξύ εμφανιστεί με διαφορετικές μορφές και έχει «μεταδοθεί» από τις ΗΠΑ στην Ευρώπη ενώ από τα στοιχεία διαφαίνεται η τάση να μεταδοθεί σχεδόν σε ολόκληρο τον πλανήτη. Τα στοιχεία που δείχνουν ότι κάποιες οικονομίες (μεταξύ των οποίων και των ΗΠΑ) ανέκαμψαν μετά το 2009 αποκρύπτουν τις τάσεις που εργάζονται προς την παραγωγή μιας νέας πιο γενικευμένης αυτή τη φορά ύφεσης. Σκοπός της δεύτερης φάσης της αναδιρθρω-

1 <http://www.blaumachen.gr/2010/12/the-historical-production-of-the-revolution-of-the-current-period/>

ους που συντελείται ταυτόχρονα αν και με διαφορετική ένταση σε πολλά κράτη του πλανήτη είναι φυσικά η αύξηση του ποσοστού υπεραξίας, αλλά εκείνο που θα αποφασίσει αν και πότε έχει ξεπεραστεί η κρίση είναι ο *βαθμός μετατροπής της υπεραξίας σε πρόσθετο κεφάλαιο*, το οποίο θα μπορέσει να ξαναμπει στον κύκλο παραγωγής υπεραξίας και να οδηγήσει σε διευρυμένη αναπαραγωγή κεφαλαίου. Έχουν περάσει περίπου 22 μήνες από όταν δημοσιεύσαμε το κείμενο «Η εποχή των ταραχών»,² στο 5ο τεύχος του περιοδικού μας αλλά βρισκόμαστε ακόμη στο στάδιο που ονομάσαμε τότε «μεταβατική περίοδος της κρίσης». Με λίγα λόγια, το επιχείρημά μας τότε ήταν ότι για να ξεπεραστεί το κεφάλαιο την κρίση του πρέπει να απαξιωθεί ακόμη ένα μεγάλο μέρος κεφαλαίου το οποίο δεν αξιοποιείται ικανοποιητικά σήμερα. Προφανώς στο διάστημα αυτό έχει απαξιωθεί ένα ακόμη μεγαλύτερο μέρος κεφαλαίου αλλά η πραγματικότητα δείχνει ότι αυτό δεν είναι αρκετό. Αποδεικνύεται, μόνο εκ των υστέρων, ότι δεν είναι αρκετή η απαξίωση μεταβλητού κεφαλαίου που κυρίως συντελείται προς το παρόν, για να ξεπεραστεί μια τόσο σοβαρή κρίση. Διαφαίνεται όμως από τις εξελίξεις ότι η σημερινή δομή της καπιταλιστικής σχέσης δεν επιτρέπει στην απαξίωση να φτάσει στο μέγεθος που «πρέπει». Η απαξίωση αυτή, λόγω και του βαθμού αλληλεξάρτησης των διαφόρων ατομικών και κρατικών κεφαλαίων, θα απειλεί την ίδια τη δομή, δηλαδή τη σχέση ανάμεσα σε ιδιωτικά κεφάλαια, τη σχέση ανάμεσα σε κράτη, και το σημαντικότερο την ίδια την «ομαλότητα» της σχέσης ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία που μέχρι το 2007 επέτρεπε την ικανοποιητική αναπαραγωγή του κεφαλαίου σε πολύ λιγότερο συγκρουσιακές συνθήκες από τις σημερινές. Γίνεται λοιπόν προσπάθεια να καθυστερήσει αυτή η διαδικασία ώστε στο ενδιάμεσο η οργάνωση του ανταγωνισμού μεταξύ των κεφαλαίων να έχει βρει τη νέα ισορροπία της, η ιεραρχία μεταξύ των κρατών να μεταβληθεί και το προλεταριάτο να πειθαρχήσει στη νέα κατάσταση, δηλαδή στη μεγαλύτερη και βαθύτερη εκμετάλλευσή του.

Η κρίση πράγματι έχει πάρει τη μορφή της κρίσης δημόσιου χρέους σε πολλά κράτη στην Ευρώπη και φαίνεται να εξαπλώνεται με αυτή τη μορφή της σε ολόκληρη την Ευρώπη. Το γεγονός αυτό κάθε άλλο παρά τυχαίο είναι.³ Η

2 <http://www.blaumachen.gr/2011/09/n-μεταβατικη-περιοδος-της-κρισης-n-επο/>

3 «Επειδή το δημόσιο χρέος στηρίζεται στα κρατικά έσοδα, που οφείλουν να καλύπτουν τις χρονιάικες τοκοχρεωλυτικές κλπ. πληρωμές, το σύγχρονο φορολογικό σύστημα έγινε αναγκαίο συμπλήρωμα του συστήματος των εθνικών δανείων. Τα δάνεια δίνουν τη δυνατότητα στην κυβέρνηση να αντεπεξέρχεται σε έκτακτα έξοδα, χωρίς να γίνεται αυτό αμέσως αισθητό στον φορολογούμενο, μετά όμως απαιτούν αυξημένους φόρους. Από την άλλη μεριά, η αύξηση των φόρων, που προκλήθηκε με τη συσσώρευση απανωτών δανείων, αναγκάζει την κυβέρνηση σε κάθε περίπτωση καινούργιων έκτακτων εξόδων να καταφεύγει διαρκώς σε καινούργια δάνεια. Έτσι, το σύγχρονο φορολογικό σύστημα, που άξονας του είναι οι φόροι στα πιο αναγκαία μέσα συντήρησης (επομένως και το ακριβαιαμά τους), κρύβει μέσα του το σπέρμα της αυτόματης προοδευτικής αύξησης. Η υπερφορολόγηση

εμφάνιση της κρίσης με τη μορφή κρίσης «δημόσιου χρέους» είναι απαραίτητη σε αυτή τη φάση επίθεσης στο ιστορικά καθορισμένο επίπεδο αναπαραγωγής της εργατικής τάξης. Η ίδια η δομή του μοντέλου συσσώρευσης της «πρώτης» νεοφιλελεύθερης περιόδου (πολύ σχηματικά μεταξύ 1982 και 2008) έφερε εντός της την κρίση δημόσιου χρέους ως δυνητικό αποτέλεσμα αλλά και ως νέα μορφοποίηση της παραγόμενης κρίσης του χρηματοπιστωτικού τομέα. Αυτή η νέα μορφοποίηση αποτελεί ταυτόχρονα την έκφραση της επιχειρούμενης αναδιάρθρωσης και προεικονίζει τις τάσεις προς πιθανή επίλυση των εσωτερικών αντιφάσεων της πρώτης περιόδου του αναδιρθρωμένου καπιταλισμού, αλλά και προς πιθανή γενίκευση της κρίσης σε ολόκληρο τον πλανήτη. Το δεύτερο ενδεχόμενο φαίνεται αυτή τη στιγμή πιο πιθανό, βρισκόμαστε όμως ακόμη στη μεταβατική περίοδο.

Η αναδιάρθρωση συντελέστηκε βέβαια στα βασικά κέντρα συσσώρευσης του κεφαλαίου στις δεκαετίες 1970 και 1980 αλλά υπάρχουν πολλά διαφορετικά χαρακτηριστικά στη μορφή που έλαβε η αναδιάρθρωση στις διαφορετικές ζώνες του πλανήτη και στα κράτη που τις συγκροτούν καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου του αναδιρθρωμένου καπιταλισμού. Είναι αδύνατο να εξηγήσουμε την ιδιαιτερότητα της αναδιάρθρωσης σε κάθε καπιταλιστικό κράτος στα πλαίσια ενός κειμένου, γι' αυτό (με τον κίνδυνο να υπεραπλουστεύουμε) θα επικεντρωθούμε σε μια συγκεκριμένη διαφορά. Η κρίση, ανάλογα με την τροπικότητα της αναδιάρθρωσης σε κάθε καπιταλιστικό κράτος, εμφανίστηκε σε κάποια κράτη αρχικά ως τραπεζική ενώ σε άλλα, όπως στην Ελλάδα, εμφανίστηκε ως κρίση δημόσιου χρέους. Όταν λέμε ότι η κρίση *εμφανίστηκε* ως κρίση δημόσιου χρέους εννοούμε ότι ο φεικισμός της σχέσης κεφάλαιο απαιτεί η κρίση να «είναι» κρίση δημόσιου χρέους, ώστε να προωθείται η αναδιάρθρωση με καλύτερους συσχετισμούς στην ταξική πάλη. Αυτή η μορφή εμφάνισης σχετίζεται άμεσα με το ρόλο του κράτους στην αναπαραγωγή της εργατικής τάξης. Σε ορισμένα κράτη, από αυτά στα οποία έχει ήδη εκδηλωθεί η κρίση, παρά την επέλαση της νεοφιλελεύθερης αναδιάρθρωσης είχαμε την διατήρηση λειτουργιών του κράτους πρόνοιας, δηλαδή διατήρηση μέρους τους έμμεσου μισθού, και τη διατήρηση

δεν είναι επεισόδιο, αλλά μάλλον αρχή. Γιαυτό στην Ολλανδία, όπου πρωτοεγκαινιάστηκε το σύστημα αυτό, ο μεγάλος πατριώτης Ντε Βίτ το εξύμνησε στα "Αξιώματά" του και το *χαρακτήρισε σαν το καλύτερο σύστημα για να γίνει ο εργάτης υπάκουος, φιλοδίατος, φιλόπρονος και... για να παραφορτωθεί με δουλειά*. Ωστόσο, η καταστρεπτική επίδραση που ασκεί στην κατάσταση των μισθωτών εργατών μάς ενδιαφέρει εδώ λιγότερο από τη βίαιη απαλλοτρίωση του αγρότη, του χειροτέχνη, με δυο λόγια όλων των συστατικών μερών της μικρής αστικής τάξης, που προκαλεί [...]. Ο μεγάλος ρόλος, που το δημόσιο χρέος και το αντίστοιχο του φορολογικό σύστημα παίζουν στην κεφαλαιοποίηση του πλούτου και στην απαλλοτρίωση των μαζών, ώθησε πλήθος συγγραφείς, όπως τον Κόμπετ, τον Ντάμπλνταιν και άλλους, να κάνουν το *βλάθος ο' αναζητούν σ' αυτό τη βασική αιτία της αθλιότητας των σύγχρονων βλαών*. Κ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, 1ος τόμ., σελ. 780-81.

ενός μέρους του κεφαλαίου υπό κρατική ιδιοκτησία και διαχείριση, κάτι που σε μεγάλο βαθμό διατηρούσε τις τιμές υπηρεσιών σε χαμηλό επίπεδο.

Η δεύτερη φάση της αναδιάρθρωσης είναι η φάση που με την κατάργηση του κράτους πρόνοιας για να αντιμετωπισθεί, δήθεν, το αυξανόμενο δημόσιο χρέος και την ιδιωτικοποίηση των κρατικών κεφαλαίων επιτυγχάνεται η αύξηση του ποσοστού υπεραξίας και η δημιουργία νέων πεδίων άντλησης υπεραξίας για ιδιωτικά κεφάλαια τα οποία εξαγοράζουν και αναδιρθρώνουν τα κρατικά. Η δεύτερη παράμετρος σχετίζεται άμεσα με τη βίαιη αλλαγή των εργασιακών σχέσεων, την κατάργηση της διαπραγμάτευσης μεταξύ θεσμικών φορέων του κεφαλαίου και συνδικαλιστικών οργανώσεων και το μετασχηματισμό του ρόλου του κράτους ως μηχανισμού αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων. Η τάση αυτή για τον μετασχηματισμό του ρόλου του κράτους είχε γίνει αντιληπτή ήδη από το 1979, παραδόξως, από έναν μελετητή που δεν κατανόησε τη θεωρία της αξίας του Μαρξ,⁴ τον Μισέλ Φουκώ (δες το βιβλίο του *Birth of biopolitics*, η μετάφραση δική μας): «...αντί της αποδοχής μιας ελεύθερης αγοράς που ορίζεται από το κράτος και διατηρείται υπό την εποπτεία του –η οποία ήταν, κατά κάποιον τρόπο, η αρχική φόρμουλα του φιλελευθερισμού: *ας καθιερώσουμε έναν χώρο οικονομικής ελευθερίας και *ας τον οριοθετήσουμε με ένα κράτος που θα τον εποπτεύει*– οι φιλελεύθεροι της σχολής του Freiburg (ordoliberal) λένε ότι θα πρέπει να αναποδογυριστεί εντελώς αυτή η φόρμουλα και θέτουν την ελεύθερη αγορά ως την οργανωτική και ρυθμιστική αρχή του κράτους, από την αρχή της ύπαρξής του ως την τελευταία μορφή παρέμβασής του. Με άλλα λόγια: *το κράτος υπό την εποπτεία της αγοράς και όχι η αγορά εποπτευόμενη από το κράτος...*».*

Ο ρόλος του νεοφιλελεύθερου κράτους, όπως αυτό παράγεται από την αναδιάρθρωση των δεκαετιών 1970-1980 είναι η ρύθμιση και η διευκόλυνση των όρων αναπαραγωγής όσο το δυνατόν πιο «καθαρού» ανταγωνισμού μεταξύ ιδιωτικών κεφαλαίων. Η «καθαρότητα» του ανταγωνισμού, η απαίτηση κάθε είδους «στρεβλότητας» αφορά βέβαια πρωτίστως τη (μη) δυνατότητα της εργατικής τάξης να διαπραγματεύεται τους όρους της αναπαραγωγής της, αλλά αφορά

4 Το έργο του Μ. Φουκώ φωτίζει με έναν πολύ ενδιαφέρον τρόπο τους μηχανισμούς ελέγχου και επιβολής της εξουσίας του καπιταλιστικού κράτους. Ειδικά στο έργο του *Birth of Biopolitics*, φωτίζει με τη «γενεαλογική» μέθοδο που χρησιμοποιεί τις βασικές ορίζουσες και την ιστορία των δύο σημαντικών εκδοχών του νεοφιλελεύθερου κράτους, της μορφής που έμελλε να είναι η κύρια μορφή-Κράτος του αναδιρθρωμένου καπιταλισμού. Παρά το γεγονός ότι ο ίδιος ο Φουκώ λέει ότι το έργο του Μαρξ επηρεάζει συνολικά τη σκέψη του, στο βιβλίο του *Οι λέξεις και τα πράγματα* έγραψε ότι η θεωρία του Μαρξ είναι απλώς μια παραλλαγή της εργασιακής θεωρίας της αξίας του Ρικάρντο, υποβαθμίζοντας την άνευ προηγουμένου τομή που κάνει ο Μαρξ αποκαλύπτοντας ότι δεν πρόκειται για την αξία της εργασίας αλλά για την αξία της *εργασιακής δύναμης και την υπεραξία* που ως έννοιες αποτελούν τη βάση εξήγησης και ταυτόχρονα ριζικής κριτικής της καπιταλιστικής σχέσης.

και κάθε πεδίο πολιτικής του κράτους, υπονομεύει δηλαδή όλα τα στοιχεία εκείνα που στο παρελθόν μπορούσαν να αποτελέσουν παράγοντες συναίνεσης ανάμεσα στις τάξεις και τα διάφορα στρώματα και συμφέροντα της κοινωνίας. Αυτό σημαίνει ότι η αγορά εποπτεύει συνεχώς το κράτος και το «βαθμολογεί» σχετικά με το κατά πόσο διευκολύνει την αναπαραγωγή του «καθαρού» ανταγωνισμού, δηλαδή, κατά πόσο αναδιρθώνει με την ένταση και την ταχύτητα που απαιτείται πιυχές της κεφαλαιακής σχέσης. Αυτή η συνεχώς ανανεωζόμενη αναδιάρθρωση, η διατάραξη των παλιών ισορροπιών με σαφή κατεύθυνση τη γενική συμπίεση προς τα κάτω, στα χρόνια της επέκτασης του κύκλου συσσώρευσης (περίπου από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 έως τα μέσα της δεκαετίας του 2000) είχε πετύχει την αντίστοιχη συναίνεση σε ορισμένα κράτη, σε σημαντικό βαθμό επειδή μέρος του μισθού αντικαταστάθηκε με εύκολη πρόσβαση στον ιδιωτικό δανεισμό και η κοινωνική κινητικότητα δεν διακόπηκε. Ακριβώς, όμως, επειδή αυτός ο στόχος του ανταγωνισμού μεταξύ των πάντων με δείκτη επιτυχίας τη γενική συμπίεση είναι ουτοπικός, αλλά και εξαιτίας του ειδικού χαρακτήρα ελέγχου που έχει ο ατομικοποιημένος δανεισμός των προλεταρίων, το κράτος στην προσπάθειά του να ανταποκριθεί στο ρόλο του, τείνει καθ' όλη αυτήν την περίοδο να γίνεται ολοένα και πιο παρεμβατικό, πιο πειθαρχικό, αυταρχικό, ποινικό και στην κρίση αυτό το στοιχείο φτάνει σε βαθμό παροξυσμού.

Αυτή η εξέλιξη σχετίζεται και με το γεγονός ότι στη σύγχρονη κρίση, λόγω της ιδιαίτερα αυξημένης οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου σε σχέση με τις κρίσεις του παρελθόντος, «πεινείται έξω» από τη διαδικασία παραγωγής αξίας ένα σημαντικό μεγάλο κομμάτι του προλεταριάτου. Η ουτοπία του κεφαλαίου είναι η συνεχής ανανέωση της τάσης της πρώτης φάσης της αναδιάρθρωσης,⁵ δηλαδή, η επιβολή μισθών που θα τείνουν στο επίδομα επιβίωσης (με τα όρια της φτώχειας να μετακινούνται συνεχώς προς τα κάτω) και η διαρκής υπονόμευση των ορίων μεταξύ «εργασίας» και «ανεργίας» που θα αποτελεί τον μηχανισμό περαιτέρω μείωσης της αξίας της εργασιακής δύναμης. Το κεφάλαιο είναι παραγωγική σχέση και έχει ως τάση την εκμετάλλευση ολοένα και μεγαλύτερου τμήματος του πληθυσμού με ολοένα και πιο αποδοτικούς όρους. Επειδή όμως είναι αντίφαση σε κίνηση, η ίδια αυτή τάση οδηγεί στη δημιουργία «πλεονάζουσας» από τη σκοπιά του κεφαλαίου εργασιακής δύναμης, δηλαδή, εργασιακής δύναμης που είναι αδύνατον υπό τη συγκεκριμένη ιστορικά διάρθρωση να γίνει ικανοποιητικά αξιοποιήσιμη. Αυτή η αντίφαση είναι ο μηχανισμός παραγωγής της κρίσης και της ειδικής αναδιάρθρωσης που αντιστοιχεί σε κάθε κρίση, δηλαδή την τάση για το ξεπέρασμα της κρίσης. Στην παρούσα αναδιάρθρωση τίθεται ζήτημα νέου ορισμού της ίδιας της έννοιας της μισθωτής εργασίας, καθ' αυτήν την έννοια πρόκειται για «κρίση της μισθωτής εργασίας». Αυτό δεν σημαίνει ότι αυτή η κρίση «δεν μπορεί να ξεπεραστεί», δεν φτάνουμε σε κάποιου

5 Για τον ορισμό της πρώτης και της δεύτερης φάσης της αναδιάρθρωσης βλ. <http://www.blaumachen.gr/2011/09/n-μεταβατική-περίοδος-της-κρίσης-n-επο/>

είδους «αντικειμενικό» αδιέξοδο του καπιταλισμού. Η χειροτέρευση των όρων της ζωής, ο πιθανός σφαγιασμός ενός μέρους του προλεταριάτου, η δυοδιάκριτη διαφορά ανάμεσα στη φυλακή και την ελευθερία που παράγονται ως σκοτεινά αλλά πιθανά σενάρια του μέλλοντος δεν σημαίνουν το τέλος του καπιταλισμού, αν και σημαίνουν το τέλος του καπιταλισμού όπως τον ξέραμε. Από την άλλη πλευρά, και η γραμμική συνέχεια των κινημάτων που αναπτύσσονται σήμερα, η (όχι και τόσο πιθανή από τη σκοπιά του παρόντος) επίτευξη κάποιου είδους εξισορρόπησης των συσχετισμών κεφαλαίου εργασίας, επίσης δεν θα σημαίνει το τέλος του καπιταλισμού, ακόμη κι αν αυτή η εξισορρόπηση έχει αυτοδιαχειριστικά στοιχεία και επιχειρηθεί να παρουσιαστεί ως νικηφόρα «επανάσταση». Η ιστορία του καπιταλισμού είναι ταξική πάλη και ο κίνδυνος για το κεφάλαιο ως σχέση προέρχεται μόνο από αυτήν.

Πόσο πιθανή θεωρείτε τη χρεοκοπία του ελληνικού κράτους ή την έξοδο της Ελλάδας από την Ευρωζώνη; Ποιες νομίζετε ότι θα ήταν οι συνέπειες για την υπόλοιπη Ευρωζώνη (συμπεριλαμβανομένων και των άλλων χωρών που πληττονται από την όλο και περισσότερο εκτός ελέγχου κρίση χρέους) από τη μία πλευρά, και για το προλεταριάτο που ζει στην Ελλάδα, από την άλλη; Αν ένας τέτοιος κίνδυνος είναι μικρός, ποια μορφή πιστεύετε ότι είναι πιο πιθανό να πάρει η καπιταλιστική σταθεροποίηση, εάν αυτή είναι δυνατή;

Η πρώτη ερώτηση απασχολεί δικαίως πάρα πολλούς στην Ελλάδα. Η άποψή μας είναι πως είναι λιγότερο πιθανή η έξοδος της Ελλάδας από την παραμονή της στην Ευρωζώνη, κυρίως γιατί αυτό είναι το συμφέρον των ισχυρότερων κρατών της Ευρωζώνης. Αν συμβεί έξοδος της Ελλάδας, ή οποιουδήποτε άλλου κράτους, θα συμπαρασύρει ολόκληρη την Ευρωζώνη προς τη διάλυση (πρόσφατα συμφώνησε με αυτήν την εκτίμηση εκείνος που απειλούσε πιο πειστικά από όλους για την «αποβολή της Ελλάδας», ο γερμανός υπουργός οικονομικών). Επίσης, επειδή το κεφάλαιο είναι κοινωνική σχέση και όχι ποσότητα, η όποια εξέλιξη θα είναι αποτέλεσμα (σε τελική ανάλυση) της ταξικής πάλης, και όχι «αναπόφευκτη οικονομική εξέλιξη». Ο κύριος λόγος που δεν θεωρούμε πιθανή την έξοδο της Ελλάδας και την επακόλουθη διάλυση της Ευρωζώνης είναι ότι αυτή η εξέλιξη δεν ευνοεί την απρόσκοπτη πρόσβαση των ισχυρότερων κρατών στις λεγόμενες αγορές, δηλαδή, υπονομεύει τη σχέση τους με τη «Διεθνή του κεφαλαίου». Η Διεθνής αυτή, της οποίας η ενότητα συμπεριόντων απέναντι στην εργασία είναι οργανωμένη στη βάση του εσωτερικού της ανταγωνισμού, θα εκλάβει πιθανή «αποβολή της Ελλάδας» από την Ευρωζώνη ως αποτυχία επιβολής της αναδιάρθρωσης. Το ποσοστό υπεραξίας στην Ελλάδα βέβαια είναι πολύ πιθανό να ανέβει περισσότερο μετά από μια έξοδο της από την Ευρωζώνη, αλλά εδώ συζητάμε για το εγχείρημα *επιβολής της αναδιάρθρωσης σταδιακά στο σύνολο της ενιαίας Ευρωζώνης*. Το μήνυμα για τις αγορές από μια εμβάθυνση

της ρήξης του ελληνικού κράτους (as μην ξεχνάμε την ιδιαίζουσα κατάσταση ότι αυτή η ρήξη μπορεί να εμφανιστεί ως «αριστερή» παρέκκλιση από την κυρίαρχη γραμμή) με τα κράτη του πυρήνα θα είναι ότι η αναδιάρθρωση δεν μπορεί να πετύχει με ταυτόχρονη επιβίωση της δομής της Ευρωζώνης. Οι αγορές βέβαια δεν παίρνουν πολιτικές αποφάσεις απευθείας. Αλλά μια τέτοια εξέλιξη θα οδηγήσει σε σημαντική αύξηση των πιέσεων των «αγορών» στις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης, κάτι που μεταφράζεται στη διαφορά επιτοκίων δανεισμού στις υπόλοιπες «επκίνδυνες» χώρες. Αν λοιπόν τεθεί πραγματικά θέμα *αδιεξόδου* και όχι μόνο ως ψευτοεκβιασμός όπως συμβαίνει μέχρι σήμερα (κάτι που σε τελική ανάλυση θα τεθεί μόνο λόγω όξυνσης της ταξικής πάλης), το συλλογικό κέντρο εξουσίας της Ευρωζώνης θα πρέπει να πάρει μια απόφαση: ή να επιβραδύνει την αναδιάρθρωση και να αποσοβήσει την έξοδο και τη συνεπαγόμενη διάλυση, ή να προσπαθήσει να την επιταχύνει ρισκάροντας, για να επιβεβαιώσει στις «αγορές» τη δυνατότητα υλοποίησής της. Η δεύτερη επιλογή λογικά θα οδηγήσει σε ρήξη με την Ελλάδα, και στη συνέχεια μέσω του μηχανισμού που συνδέει τα επιτόκια δανεισμού θα οδηγήσει πολύ σύντομα σε γεγονότα αντίστοιχα με αυτά της Ελλάδας και σε άλλα κράτη και συνεπώς στην έξοδό τους, δηλαδή τελικά στη διάλυση της Ευρωζώνης. Δεν μπορεί βέβαια κανείς να αποκλείσει την πιθανότητα οι δομικές αντιφάσεις της ευρωζώνης και οι αντιφάσεις στο εσωτερικό των ισχυρότερων κρατών, κυρίως της Γερμανίας, να οδηγήσουν στη διάσπαση της Ευρωζώνης, κάτι που οδηγεί ντεφάκτο στη διάλυσή της.

Επί τον πειστηρίον:

Οι τελευταίες καταγιστικές εξελίξεις στην Κύπρο είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Στο συμβάν της Κύπρου συμπυκνώνεται η αντίφαση ανάμεσα στην αναγκαιότητα της *αναδιάρθρωσης του χρηματοπιστωτικού τομέα* και της συγκεντροποίησης του κεφαλαίου (μέσω της αναδιάρθρωσης του χρηματοπιστωτικού τομέα) και του κινδύνου που υποβόσκει στην αναδιάρθρωση/συγκεντροποίηση αυτή. Η επιλογή της μορφοποίησης της αναδιάρθρωσης ως «κούρεμα καταθέσεων» από τη μία πλευρά επιταχύνει τις διαδικασίες απαξίωσης τμημάτων του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου (επιταχύνει την απομόχλευση), από την άλλη πλευρά όμως αίρει την ίδια την εμπιστοσύνη των «καταθετών» στο τραπεζικό σύστημα, δηλαδή, τοποθετεί βόμβα στα θεμέλια του συστήματος, η οποία αν εκραγεί τελικά οι συνέπειες θα είναι απρόβλεπτες. Η άρση της εμπιστοσύνης των «καταθετών» δεν αποτελεί μόνο ένα πρόβλημα στις σχέσεις των κρατών, ή των κεφαλαίων. Υπάρχει ένα δεύτερο επίπεδο πιο σημαντικό, το τεχνητό bank run αποτελεί τεράστιο ρίσκο, γιατί το bank run είναι ένα συμβάν το οποίο μπορεί να έχει απρόσμενα αποτελέσματα, να παραχθούν ταραχές για τις οποίες δεν υπάρχει καμία εγγύηση πώς θα εξελιχθούν. Με μια πρώτη ματιά η απειλή άμεσης καταστροφής μέρους του ευρωπαϊκού τραπεζικού συστήματος (γιατί αυτό θα συμβεί), και το ελεγχόμενο bank run φαίνεται παράδοξη στρατηγική από την πλευρά των νεοφιλελεύθερων κέντρων εξουσίας. Αν όμως εξετάσουμε το ζήτημα από τη σκοπιά

του περιεχομένου της δεύτερης φάσης της αναδιάρθρωσης φαίνεται αναγκαίο (παρότι επικίνδυνο!) συμπλήρωμά της.⁶

Ας δούμε πώς αντιμετωπίζει ο Μαρξ το τοκοφόρο κεφάλαιο, και τη σχέση του με το μισθό: «Η μορφή του τοκοφόρου κεφαλαίου συνεπάγεται ότι *κάθε καθορισμένο και τακτικό εισόδημα εμφανίζεται σαν τόκος ενός κεφαλαίου, αδιάφορο αν προέρχεται από ένα κεφάλαιο ή όχι*. Στην αρχή μετατρέπουν το χρηματικό εισόδημα σε τόκο, και με βάση τον τόκο έπειτα βρίσκουν το κεφάλαιο από το οποίο προέρχεται. Το ίδιο, *όταν υπάρχει τοκοφόρο κεφάλαιο, κάθε ποσό αξίας, εφόσον δεν ζοδεύεται σαν εισόδημα, εμφανίζεται σαν κεφάλαιο, δηλαδή σαν κύριο (principal) ποσό σε αντίθεση με τον πιθανό ή πραγματικό τόκο που μπορεί να φέρει*.[...] Ας πάρουμε για παράδειγμα [...] και το μισθό εργασίας.[...] Θα εξετάσουμε τώρα την εργασιακή δύναμη. *Ο μισθός εργασίας εννοείται εδώ σαν τόκος και επομένως η εργασιακή δύναμη σαν κεφάλαιο που αποφέρει αυτόν τον τόκο*.[...] Ο παραλογισμός του κεφαλαιοκρατικού τρόπου αντίληψης φτάνει εδώ στο αποκορύφωμά του, γιατί, αντί να εξηγεί την αξιοποίηση του κεφαλαίου με την εκμετάλλευση της εργασιακής δύναμης, εξηγεί αντίστροφα, την παραγωγικότητα της εργασίας με το ότι η ίδια η εργασιακή δύναμη είναι το μυστηριώδες αυτό πράγμα, είναι το τοκοφόρο κεφάλαιο».⁷

Ο «παραλογισμός της αντίληψης» είναι ο *φεικισμός του κεφαλαίου*, δεν διαστρεβλώνει τη λογική, ή δεν κρύβει κάποια «αλήθεια», αλλά είναι ένας συγκεκριμένος τρόπος *οργάνωσης της πραγματικότητας*. Με αυτή τη στρατηγική που αντιμετωπίζει τις καταθέσεις ως κεφάλαιο και τον καταθέτη ως «επενδυτή», η κοινωνική αναπαραγωγή της εργατικής τάξης γίνεται ολοένα και πιο εξαρτημένη από τη «διαχείριση κινδύνου» του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου (του κεφαλαίου...), δηλαδή, σε τελική ανάλυση από το κατά πόσο η εργατική τάξη θα κάτσει ήσυχη, θα αποδεχθεί την αναδιάρθρωση και δεν θα δημιουργήσει προ-

6 Μια άλλη πτυχή αυτής της εξέλιξης είναι ότι η επιθετική στρατηγική ενοποίησης της Ευρωζώνης με νεοφιλελεύθερους όρους, δηλαδή, ως σύνολο κρατών ανταγωνιζόμενων να έχουν πρόσβαση στην αγορά και όχι ως ενιαίο κράτος που θα αντιμετωπίζει τα δημοσιονομικά του ως ενιαίο πρόβλημα, θέτει σε αμφισβήτηση ακόμη και τις πιο βασικές υποτίθεται αρχές του ίδιου του νεοφιλελευθερισμού. Οι περιορισμοί στην κίνηση κεφαλαίων που επιβλήθηκαν στην Κύπρο διαβρώνουν ντεφάκτο τη νομισματική ένωση του ευρώ και αποτελούν προανάκρουσμα για βίαιη εθνικοποίηση της απαξίωσης του κεφαλαίου. Το τελευταίο δεν αποτελεί «το σχέδιο». Το σχέδιο έως τώρα είναι το λεγόμενο «asymmetric adjustment», δηλαδή, η προσπάθεια να μείνει το κέντρο ανεπηρέαστο και να περιοριστεί η απομόχλευση στην περιφέρεια. Η προσπάθεια διατήρησης του asymmetric adjustment πάντως δεν μπορεί να φτάσει στο λογικό όριό της με την Ευρωζώνη ενιαία, αν η διατήρηση της Ευρωζώνης είναι σημαντική για την πρόσβαση στις αγορές, τότε το κέντρο θα υποχωρήσει. Όλα είναι θέμα «υπολογισμού κινδύνου», αλλά το πρόβλημα είναι ότι όλοι οι κίνδυνοι είναι μεγάλοι!

⁷ Κ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, 3ος τόμ., σελ. 587-88.

βλήματα ρευστότητας. Με τον τρόπο του Μαρξ: «*η ιδιάζουσα μορφή της ουσώ-
ρευσης χρηματικού κεφαλαίου [...] ανάγεται σε ουσώρευση απαιτήσεων πάνω στην
εργασία*».⁸ Συνεπώς το «κούρεμα καταθέσεων» (ειδικά των μικροκαταθετών,
δηλαδή, της εργατικής τάξης) είναι ένας επιπλέον πυλώνας της δεύτερης φάσης
της αναδιάρθρωσης, μια επιπλέον πτυχή της αναδιάρθρωσης. Είναι σαφές ότι η
απόφαση αυτή αποτελεί μια συνειδητή ποιοτική αλλαγή. Η επιβολή της άμεσης,
ακαριαίας υποτίμησης γίνεται πλέον με την απειλή «ζωής ή θανάτου». Το γεγο-
νός ότι δεν εφαρμόστηκε η απόφαση για κούρεμα και των μικροκαταθετών είναι
εξέλιξη της τάξης του συμβάντος και όχι αποτέλεσμα των δομικών τάσεων. Δεν
είναι τεχνικό ζήτημα το ιδεολογικό ερώτημα «ποιος πληρώνει την κρίση» που
θέτει το προλεταριάτο, είναι έκφραση συσχετισμού δυνάμεων, δηλαδή, μορφή
της ταξικής πάλης και η απάντηση παράγεται από αυτήν.

Η αντίφαση, μετά και από αυτές τις εξελίξεις, πλέον φαίνεται να χτυπάει
κόκκινο, η ταξική πάλη ως άμυνα, ως υπεράσπιση του ταξικού ανήκειν τίθεται
ενάντια στον εαυτό της, ενάντια στην αναπαραγωγή του ταξικού ανήκειν, καθώς η
ίδια η ύπαρξη της ρευστότητας απαιτεί τον αποκλεισμό μέρους του προλεταριάτου
από την πρόσβαση ακόμη και στο δανειζόμενο κεφάλαιο, ακόμη και *η δυνατότητα
του προλεταριάτου να χρεωθεί το ίδιο το μέγιστον του καπιταλισμού αμφισβητείται σε
κάθε επίπεδο*. Οι εξελίξεις επιταχύνονται, οι τάσεις ενσωμάτωσης διά του απο-
κλεισμού γίνονται ολοένα και πιο σαφείς και η αμφισβήτηση του ταξικού ανήκειν
παράγεται ως πιθανή εσωτερική ρήξη της δυναμικής των σύγχρονων αγώνων.

Με την εμβάθυνση της κρίσης, τη μετάδοση των ευρωπαϊκών κρίσεων δη-
μοσίου χρέους και τη συνεχιζόμενη επίθεση λιτότητας, έχουμε δει κοινωνι-
κά κινήματα και αγώνες να αναδύονται σε διάφορες χώρες.

Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι η διεθνοποίηση των σημερινών αγώνων (κατά
της λιτότητας και, εντός αυτού του κινήματος, ενάντια στο κεφάλαιο) είναι
δυνατή και αναγκαία;

Εξαρτάται τι εννοεί κανείς με τον όρο «διεθνοποίηση». Στον βαθμό που
δεν βλέπουμε την παραγωγή της επανάστασης ως την ανάπτυξη ενός κινήματος
που ενοποιεί την εργατική τάξη ως τέτοια, αλλά αντίθετα ως τη γενικευμένη πα-
ραγωγή αποκλίσεων⁹ μέσα στους ταξικούς αγώνες, δηλαδή ως αποτέλεσμα της

8 Κ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, 3ος τόμ., σελ. 600.

9 Δεν πρόκειται τόσο για αλλαγή κατεύθυνσης όσο για δύο κατευθύνσεις που υπάρχουν
παράλληλα στον ίδιο αγώνα και πολύ συχνά στους ίδιους ανθρώπους και που, κάποια
στιγμή μέσα στην πορεία της πάλης, χάνουν ενδεχομένως τη συζοφρενική ενότητά τους
και οδηγούν σε μια αποκλίνουσα εξέλιξη. Κάτι που μπορεί να συμβεί όταν ο κόσμος διεκ-
δικεί αλλά δεν πιστεύει στη διεκδίκηση, επειδή η όλη λειτουργία της διαπραγμάτευσης,
και της μερικής ικανοποίησης των διεκδικήσεων, και ύστερα της βαθμιαίας επιδείνωσης

αμφισβήτησης του ίδιου του ταξικού ανήκειν, η διεθνοποίηση του κινήματος με τον τρόπο που ορίζεται από την κλασική κινηματική φιλολογία (τη διεθνιστική αλληλεγγύη μεταξύ των εργαζομένων) δεν είναι για μας απαραίτητη προϋπόθεση της επανάστασης. Οι αποκλίσεις αμφισβητούν τον ορίζοντα της επανάστασης ως νίκης μιας τάξης που δρα δι' εαυτήν στη βάση της ενότητας των εργατικών συμφερόντων, και την κρίσιμη ώρα της ρήξης, που βέβαια δεν έχει έρθει ακόμη, η συνέχεια της επανάστασης θα εξαρτάται από τη συνέχιση του έργου αυτών των «εσωτερικών» ρηγμάτων. Δίνουμε λοιπόν μεγαλύτερη σημασία στην παραγόμενη εσωτερική διαφορά (από ότι στην παραγόμενη εξωτερική ενότητα), η οποία ενώ σήμερα παράγει τη διαίρεση, την ώρα της επανάστασης θα παράγει μια άλλου τύπου ενότητα, την ενότητα πρακτικών του διάσπαρτου στρατοπέδου της κομμουνιστικοποίησης, την ενότητα ανάμεσα στις πρακτικές που θα αμφισβητούν όλους τους κοινωνικούς ρόλους που συνθέτουν την καπιταλιστική κοινωνία, δηλαδή, την ίδια την καπιταλιστική κοινωνία.

Η διαφορά του επιπέδου αναπαραγωγής της εργατικής τάξης σε κάθε καπιταλιστικό κράτος, δηλαδή το γεγονός ότι η ιστορία της ταξικής πάλης στον πλανήτη δεν είναι ενιαία και ομοιογενής, δεν αποτελεί δευτερεύον στοιχείο, ούτε βλέπουμε να μπορεί να δημιουργηθεί μια *πολιτική* ενότητα που θα συγκαλύπτει αυτή τη διαφορά στη βάση μιας κοινής προοπτικής κατάληψης της εξουσίας από την εργατική τάξη, ή έστω των πολιτικών αντιπροσώπων της, όπως ήταν η ενότητα που παρήγαγε η Διεθνής των εργατών τον 19ο αιώνα πριν τη διαίρεση που επέφερε ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος. Αυτό όμως, από την άλλη πλευρά, δεν σημαίνει ότι μια αντι-ιμπεριαλιστική ανάλυση βρίσκει υλικό έδαφος στους σύγχρονους ταξικούς αγώνες. Δεν παράγεται ούτε πολιτική ενότητα ανάμεσα στους προλετάριους των πιο αδύναμων κρατών και βέβαια δεν παράγεται η κλασική εθνική ενότητα στα κράτη που έχει προχωρήσει περισσότερο η αναδιάρθρωση. Οι Ευρωπαίοι εργαζόμενοι και άνεργοι φωνάζουν «είμαστε όλοι Έλληνες»

της αγοραστικής δύναμης και των συνθηκών εργασίας, και ύστερα της διατύπωσης νέων διεκδικήσεων, και ύστερα της νέας διαπραγμάτευσης κτλ., έχει συντριβεί από τον αναδιαρθρωμένο καπιταλισμό. Κάτι που μπορεί να συμβεί όταν το αθέμιτο της διεκδίκησης είναι απτά, εμπειρικά γνωστό στους περισσότερους από όσους ξεκινάνε έναν τέτοιο αγώνα. [...] Το ζήτημα δεν είναι μια στατική ουσία που διαπιστώνεται από τη θεωρία αλλά καταστάσεις που παράγονται από τη δράση του προλεταριάτου στην πορεία των αγώνων, μια κινούμενη πραγματικότητα που θυμίζει την “πράξη” ή πρακτικο-κριτική δραστηριότητα του Μαρξ. [...] Μια αντίφαση δεν είναι ποτέ αρκετή για να γραφτεί ιστορία – αυτό είναι πάντα ανθρώπινη δραστηριότητα. Η αντίφαση αυτή διαπιστώνει και ρηγματώνει την τάξη, αλλά για να γίνει ιστορική πραγματικότητα χρειάζεται πάντα να αποκρυσταλλωθεί σε συγκεκριμένα τμήματα δρώντων ανθρώπων. Στην περίπτωση μας αυτό σημαίνει ότι οι δύο πτυχές του ταξικού είναι του προλεταριάτου θα τείνουν να αποκρυσταλλωθούν σε διαφορετικά τμήματα της τάξης, βέβαια με εξαιρετικά ρευστές και μετακινούμενες οριοθετήσεις. (δες και «Συνοπτική παρουσίαση του περιοδικού *SIC*»).

στην προσπάθειά τους να αποφύγουν να γίνουν σαν τους Έλληνες. Η οργάνωση του σύγχρονου διεθνούς ανταγωνισμού που ευνοεί τη δημιουργία υπερεθνικών σχηματισμών υπονομεύει τη δυνατότητα μετατροπής του κοινωνικού ζητήματος σε εθνικό. Αυτή είναι μία από τις καινοτομίες της σύγχρονης περιόδου. Αν σε κάποια κράτη, όπως για παράδειγμα στη Γερμανία, δεν έχει προκύψει ακόμη στο προσκήνιο η ταξική διάσταση και παραμένει κυρίαρχη μια εθνική αφήγηση σχετικά με την κρίση αυτό οφείλεται στην ειδική χρονικότητα εξέλιξης της κρίσης. Η δυνατότητα επιτυχίας της επανάστασης που παράγεται στην εποχή μας εδράζεται σε μεγάλο βαθμό στην αδυναμία μετατροπής του παγκόσμιου ταξικού πολέμου που είναι καθ' οδόν σε πόλεμο μεταξύ κρατών.

Οι επαναστάτες των άλλων χωρών διαμορφώνουν μια εικόνα για την κατάσταση στην Ελλάδα μέσα από μια ροή πληροφοριών που αναφέρονται σε γενικές απεργίες και ταραχές, μέσα από ανακοινώσεις σχετικά με διάφορες ενέργειες και επιθέσεις και μέσα από κείμενα από ομάδες όπως η δική σας (καθώς και μέσα από την περιστασιακή επαφή με Έλληνες συντρόφους). Ωστόσο, συχνά είναι δύσκολο να σχηματίσει άποψη για το χαρακτήρα της «καθημερινής» ταξικής πάλης στην Ελλάδα.

Τι είδους προλεταριακοί αγώνες λαμβάνουν χώρα στην Ελλάδα; Ποιος είναι ο χαρακτήρας τους; Ποια είναι τα πιο κοινά αιτήματα που εμφανίζονται; Υπάρχει μια τάση προς την απουσία των αιτημάτων; Πού λαμβάνουν χώρα συνήθως οι αγώνες (σε χώρους εργασίας, γειτονίες, «στον δημόσιο χώρο», κλπ.); Πόσο διαδεδομένη είναι η κριτική του κεφαλαίου μέσα σε αυτούς τους αγώνες (και πόσο αναγκαία είναι αυτή η κριτική);

Ποιος είναι ο ρόλος του ελληνικού αναρχικού/αντιεξουσιαστικού χώρου και του ελευθεριακού κομμουνιστικού χώρου στους αγώνες των τελευταίων ετών; Συμβάλλουν οι χώροι αυτοί σε μια ποιοτική ρήξη και αν ναι, πώς; Πώς επηρεάζουν οι πρακτικές αυτού του χώρου τους αγώνες ευρύτερων κομματιών του προλεταριάτου;

Η καθημερινότητα των αγώνων στους χώρους εργασίας στην Ελλάδα δεν μπορεί να συγκριθεί με τις κορυφώσεις τους, οι κορυφώσεις πάντα αποτελούν μεταμορφώσεις, ρήξεις μέσα στη συνέχεια. Αν έχει νόημα να πούμε κάτι για τους σημερινούς καθημερινούς αγώνες χωρίς να πέσουμε στο επίπεδο του ρεπορτάζ, αυτό είναι η σχέση τους με τα βασικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν την περίοδο του αναδιάρθρωμένου καπιταλισμού, και ποια είναι η ιστορική παραγωγή των αγώνων αυτών μέσα στην κρίση του αναδιάρθρωμένου καπιταλισμού. Με μια πρώτη ματιά μπορεί να πει κανείς ότι οι αγώνες των τελευταίων τριών ετών στους χώρους εργασίας, με τον τρόπο που διεξάγονται, τον λόγο που παράγουν, τη συμμετοχή ή τη μη-συμμετοχή της πλειοψηφίας των εργαζόμενων που θα «έπρεπε» με βάση το «συμφέρον» τους να συμμετέχουν, με τις πρακτικές που χρησιμοποι-

ούνται από τους συνδικαλιστές, τις πρακτικές που χρησιμοποιούνται ενάντια σε συνδικαλιστές, εμφανίζουν με πιο πυκνό και έντονο τρόπο τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν, κατά τη δική μας άποψη, τον κύκλο αγώνων του αναδιάρθρωμένου καπιταλισμού. Δεν υπάρχει μια επιβεβαίωση της εργατικής ταυτότητας μέσα στους ταξικούς αγώνες, δεν υπάρχει ορίζοντας νίκης της εργατικής τάξης στην πάλη της με το κεφάλαιο, δεν υπάρχει τίποτα «οραματικό» που να συνέχει τους αγωνιζόμενους πέρα από τις στοιχειώδεις βελτιώσεις που απαιτούν σε επιχειρησιακό επίπεδο ή την άμυνά τους απέναντι στην επέλαση διαδοχικών αναδιρθρώσεων των εργασιακών σχέσεων, των περικοπών άμεσου και έμμεσου μισθού κτλ. Έτσι, από μια παραδοσιακή αναρχοσυνδικαλιστική ή μαρξιστική (-λενινιστική) σκοπιά, οι αγώνες αυτοί δεν αμφισβητούν το κεφάλαιο, αλλά θα επανέλθουμε σε αυτό. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν οι αγώνες *εκτός* των χώρων εργασίας, αγώνες για την υπεράσπιση της αναπαραγωγής, της επιβίωσης στο συγκεκριμένο ιστορικό επίπεδο που είχε καθοριστεί από την ταξική πάλη πριν την κρίση. Αυτοί οι αγώνες «συμπληρώνουν» τους αγώνες στους χώρους εργασίας με την έννοια ότι σε τελική ανάλυση μπορούμε να πούμε πως είναι αγώνες διεκδίκησης του έμμεσου μισθού (αγώνες ενάντια στις διακοπές ρεύματος και τις αυξήσεις λογαριασμών ρεύματος, ενάντια στους φόρους, ενάντια στις ιδιωτικοποιήσεις κρατικών εταιρειών και την επακόλουθη αύξηση της τιμής των υπηρεσιών που παρέχουν κτλ.). Η ασφυξία που προκαλεί ο δεσποτισμός της αναβαθμισμένης εξουσίας των αφεντικών και η επακόλουθη αδυναμία οργάνωσης μέσα στους χώρους εργασίας σε συνδυασμό με τα υψηλά ποσοστά ανεργίας ευνοούν την ανάπτυξη αγώνων εκτός χώρων και ωραρίου εργασίας κυρίως, κάτι που αποτελεί την άλλη όψη της ολοένα και μεγαλύτερης υπονόμευσης της εργατικής ταυτότητας.

Εμείς πιστεύουμε ότι αυτή η παρακμή της εργατικής ταυτότητας δεν είναι κάτι που πρέπει να αξιολογηθεί ως «αρνητικό» και ότι η ανάλυση που λέει πως μόνο μια αναστροφή αυτής της κατάστασης θα οδηγήσει στην επανάσταση της περιόδου που διανύουμε είναι λανθασμένη (έχουμε εξηγήσει αναλυτικά τα επιχειρήματά μας στα δύο τελευταία τεύχη του *blaumachen*¹⁰ και επιχειρήματα κοντά στα δικά μας εξηγούνται στο πρώτο τεύχος του περιοδικού *SIC*¹¹). Η σημερινή κατάσταση γενικευμένης κοινωνικής αναταραχής επιβεβαιώνει την ανάλυση αυτή, καθώς όπως φαίνεται, η πορεία προς την κορύφωση παράγεται χωρίς την αναβίωση του κλασικού εργατικού κόμματος ή έστω της κυριαρχίας στο πεδίο των αγώνων πολιτικών μορφωμάτων που έχουν ως κεντρική τους αναφορά την εργατική ταυτότητα (με αυτή τη φράση απαντάμε άμεσα και σχετικά με τον «επαναστατικό» ρόλο οποιουδήποτε χώρου που ορίζει τον εαυτό του πολιτικά). Μπορούμε να πούμε ότι η επανάσταση που παράγεται από την τρέχουσα περίοδο *δεν είναι επανάσταση του εργατικού κινήματος*.

10 <http://www.blaumachen.gr/2010/07/blaumachen-τεύχος-4/>, <http://www.blaumachen.gr/2011/06/blaumachen-τεύχος-5-n-εποχή-των-ταραχών/>

11 <http://sic.communisation.net/start>

Από την άλλη πλευρά όλα τα στοιχεία που αποτελούσαν το όριο των αγώνων της περιόδου, που θα μπορούσαμε να τα συμπυκνώσουμε ως τον ορίζοντα ενός καπιταλισμού με πιο ανθρώπινο πρόσωπο, εμφανίζονται πλέον ως ηγεμονικά στο λόγο και τις πρακτικές. Το κυριότερο στοιχείο είναι η άμυνα, η υπεράσπιση του ταξικού ανήκειν, στοιχείο που εμφανίζεται και συμπυκνώνεται σε μια λέξη που μπορεί να πάρει κάθε περιεχόμενο και γι' αυτό έχει μεγάλο έλλειμμα περιεχομένου, τη «δημοκρατία». Δεν είναι καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι σε κράτη με πολύ διαφορετικά επίδικα συγκρούσεων εμφανίστηκε μια κοινή μορφή, το (μη-)αίτημα για περισσότερη, αληθινή, ή άμεση «δημοκρατία». ¹² Το αίτημα αυτό δεν είναι αίτημα με την κλασική έννοια του όρου, ούτε όμως μπορεί να θεωρηθεί επαναστατικός ορίζοντας όσο καλή διάθεση κι αν έχει κανείς, όποια μετάφραση κι αν επιχειρήσει. Το pattern που εμφανίζεται σε πάμπολλες περιπτώσεις τα τελευταία χρόνια είναι η εισβολή ενός ετερόκλητου πλήθους στον δημόσιο χώρο, με λόγο που δεν εκφράζει τίποτα συνολικό αλλά «μεταφράζει» την κρίση, στην οποία βρίσκεται η ταξική σχέση *στο επίπεδο της αναπαραγωγής των τάξεων*, ¹³ *σε βόλο γύρω από την αντίφαση που παράγεται ως κυρίαρχη σε μια συγκεκριμένη συγκυρία. Αυτή η αντίφαση είναι άβυσθος για κάθε κράτος, ή έστω για ομάδες κρατών που συγκροτούνται ως ομάδες στις οποίες η αναδιάρθρωση έχει σχετική κοινή χρονικότητα. Η «δημοκρατία» είναι το πασσαριού με το οποίο συνεννο-*

12 Για το κίνημα στην Ελλάδα δες το κείμενο «Το κίνημα των “Αγανακτισμένων”» σε αυτό το τεύχος.

13 [...] η δραστηριότητα της καπιταλιστικής τάξης συνίσταται στο να μετατρέψει την αναπαραγωγή του κεφαλαίου σε αυτοπροϋπόθεση του κεφαλαίου – δηλαδή μια αυτόματη διαδικασία στην οποία η αναπαραγωγή του κεφαλαίου εμφανίζεται ως αναγκαιότητα που διαθέτει τους δικούς της οικονομικούς νόμους αναπαραγωγής, δοσμένους από το γεγονός ότι όλοι οι όροι αναπαραγωγής της κοινωνίας ορθώνονται απέναντί της μέσα στο κεφάλαιο ως αξία προς αξιοποίηση. [...] Η θέση του κεφαλαίου σε σχέση με την ολότητα είναι διαφορετική από τη θέση του προλεταριάτου και πηγάζει από το ίδιο το περιεχόμενο της εκμετάλλευσης: το κεφάλαιο είναι ο φορέας της γενικής αναπαραγωγής και η δράση του γίνεται αντικειμενοποίηση της σχέσης μεταξύ των τάξεων υπό μορφή οικονομικής ανάπτυξης. Έτσι, η αναπαραγωγή ολόκληρης της κοινωνίας γίνεται σύμφωνα με τους νόμους και τις κατηγορίες του κεφαλαίου, του κυρίαρχου πόλου της σχέσης, και μέσα από τη διαδικασία αυτή συγκροτείται ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής. [...] Στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, το μέλλον είναι η ακατάπαυστα ανανεωνόμενη αναπαραγωγή της θεμελιώδους καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης μεταξύ της εργατικής δύναμης και των μέσων παραγωγής ως κύριο αποτέλεσμα της ίδιας της καπιταλιστικής παραγωγής. Η κρίση του χρηματιστικοποιημένου κεφαλαίου δεν είναι απλά ο διάκοσμος, το φόντο ή οι εξωτερικές περιστάσεις των ταραχών στην Ελλάδα· είναι η ιδιαίτερη μορφή της έλλειψης μέλλοντος του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και, εξ ορισμού, τοποθετεί άμεσα την κρίση στο επίπεδο της αναπαραγωγής» («Το αόρατο φράγμα», *Théorie Communiste*, http://www.blaumachen.gr/wp-content/uploads/2009/11/Aorato_Fragma_EL.pdf)

ούνται όλοι οι αγωνιζόμενοι, η λέξη κλειδί αυτής της «μετάφρασης». Η «δημοκρατία» είναι λόγος αμυντικός απέναντι στη δεύτερη φάση της αναδιάρθρωσης αβιά ταυτόχρονα είναι και λόγος που μπορεί να εκφράσει το περιεχόμενο της απελευθέρωσης που κνοφορείται στον τρέχοντα κύκλο. Είναι ο κατεξοχήν λόγος των μεσαίων στρωμάτων¹⁴ που είτε διαλύονται και υποβαθμίζονται βίαια στην περίπτωση των ανεπτυγμένων κρατών, είτε δεν αφήνονται να συγκροτηθούν ως τέτοια, δηλαδή να αποκτήσουν την κοινωνική σταθερότητα και την προοπτική ανόδου που απαιτεί εξ ορισμού η ύπαρξή τους στην περίπτωση κρατών υποδεέστερων στην καπιταλιστική ιεραρχία που όμως έχουν υψηλή οικονομική μεγέθυνση.

Ο λόγος αυτός εκφράζει και στις δύο περιπτώσεις αφενός την προσπάθειά τους να αμυνθούν απέναντι στην αναδιάρθρωση, αφετέρου το περιεχόμενο της «λύσης» που προτείνουν ως νέα διαχείριση του κεφαλαίου: την περαιτέρω κοινωνικοποίησή του, τη μετατροπή της κοινωνίας καθ' εικόνα και ομοίωσή τους, την υλοποίηση της διαφήμισης του νεοφιλελευθερισμού που παρουσιάζει κάθε προλετάριο ως επιχειρηματία του εαυτού του, διαχειριστή του μοναδικού «κεφαλαίου» που διαθέτει, της εργασιακής του δύναμης. Στη σημερινή συγκυρία ο «ηγεμονικός» χαρακτήρας της δημοκρατίας είναι αποτέλεσμα μιας *συνάντησης*. Ο δημοκρατισμός των μεσαίων στρωμάτων, ο οποίος σε μεγάλο βαθμό είναι πολιτικός λόγος, οι αυτοδιαχειριστικές απόπειρες των εργατών που ξέρουν να λειτουργούν τα μηχανήματα (έχουν κάποιο έρεισμα στην παραγωγή) και δεν τους αφήνουν να τα λειτουργήσουν, οι εναλλακτικές οικονομίες των εντός/εκτός, η έλλειψη κάθε προοπτικής των εντελώς εκτός, κάτι που κάνει ακόμα και αυτούς σε ένα βαθμό να χωράνε κάτω από το (μη-)αίτημα της δημοκρατίας, ενώ ταυτόχρονα η παρουσία τους συνήθως αποτελεί (σε σημαντικό βαθμό, αλλά όχι αποκλειστικά) την εισβολή των ταραχών στα κινήματα. Αυτή η συνάντηση καθιστά τη «δημοκρατία» το (μη-)αίτημα που εκφράζει το όριο του ταξικού ανήκειν σε όλες τις τάξεις και τα στρώματα που ανήκουν οι «από κάτω».

Το (μη-)αίτημα της «δημοκρατίας» δεν αμφισβητεί την ύπαρξη γενικά της ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής, στα ανεπτυγμένα κράτη θέτει ζήτημα νομικής μορφής (κρατική ή ιδιωτική ιδιοκτησία) ή στις πιο προωθημένες εκφράσεις του ζήτημα «ιδιοκτησίας από τους εργάτες που δούλευαν στην επιχείρηση προ κρίσης». Το κεφάλαιο στην άρθρωση του ριζοσπαστικού, αυτοδιαχειριστικού λόγου των αγώνων θεωρείται ως κάτι αδρανές, σαν μέσα παραγωγής

14 «Οι μεσαίες τάξεις είναι φορείς ιδεολογίας και κάτοχοι πολιτικής νομιμοποίησης επειδή βιώνουν την καπιταλιστική σχέση στο επίπεδο του φεικισμού της διανομής, όπου η αξία της εργασιακής δύναμης εμφανίζεται ως η (δίκαιη) τιμή της εργασίας. Γι' αυτές η διανομή του εισοδήματος εμφανίζεται ως μοίρασμα του πλούτου – αυτό επίσης μπορεί να τις κάνει ένα απελευθερωτικό εμπόδιο στο προλεταριάτο, ένα από τα όρια της δικής του ταξικής ύπαρξης, της οποίας αποτελούν ουσιαστικό στοιχείο.» (Από κείμενο σχετικά με τη δραστηριότητα των μεσαίων στρωμάτων στη σύγχρονη ταξική πάλη που θα δημοσιευθεί στο δεύτερο τεύχος του περιοδικού *SIC*).

που δεν κάνουν τίποτα, αργούν. Οι προλετάριοι ζητούν εκείνο που τάξει με λουστρασιόν τρόπο ο νεοφιλελευθερισμός και το επενδύουν με εναλλακτισμό, με την απαραίτητη εξισωτική προοπτική του αγώνα. Πρόκειται για τη διεκδίκηση του προλεταριάτου για διαίωνιση του καπιταλισμού με εξωκαπιταλιστικούς όρους. Πρόκειται για μια ουτοπία, που δεν λαμβάνει υπόψη της, γιατί αν το έκανε δεν θα μπορούσε να υπάρξει, ότι η ίδια η ύπαρξη των αυτοαπασχολούμενων ή μικρών συνεργατικών ή συνεταιριστικών επιχειρήσεων προϋποθέτει, υπό τη συγκεκριμένη διάρθρωση που υπάρχει σήμερα, τη συγκέντρωση μεγάλου κεφαλαίου, το οποίο τα μικρότερα κεφάλαια αλλά και αυτοαπασχολούμενοι πλαισιώνουν και υποβοηθούν την αναπαραγωγή του λόγω της ευελιξίας τους, αλλά και από το οποίο σε τελική ανάλυση μέσω κάποιου τύπου χρηματοπιστωτικού συστήματος θα μπορούν να χρηματοδοτούνται.¹⁵ Το (μη-)αίτημα της δημοκρατίας δεν θέτει ζήτημα κατάργησης του χρήματος αλλά στην καλύτερη περίπτωση ζήτημα χρηστής και κοινωνικά ελεγχόμενης διαχείρισης του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Στην πράξη με το (μη-)αίτημα για «δημοκρατία» και οριακά αυτοδιαχείριση, οι προλετάριοι θέτουν ζήτημα περαιτέρω κοινωνικοποίησης του κεφαλαίου τη στιγμή που η κρίση απαιτεί περαιτέρω συγκεντροποίηση για να ξεκινήσει ένας νέος κύκλος συσσώρευσης.

Το (μη-)αίτημα της δημοκρατίας δεν θέτει ζήτημα κατάργησης των κοινωνικών ρόλων αλλά ζήτημα εξίσωσης των διαφορετικών ρόλων μεταξύ τους (άνδρα-γυναίκα, λευκού-έγχρωμου κτλ.). Σχετικά με το τελευταίο ζήτημα η «κοινή ζωή» σε έναν δημόσιο χώρο, στις καταλήψεις των πλατειών, έχει αναδείξει το ανέφικτο αυτής της «ισότητας» και έχει δημιουργήσει πολύ ενδιαφέρουσες συγκρούσεις σχετικά με την οργάνωση της καθημερινότητας στη βάση των κοινωνικών ρόλων της καπιταλιστικής κοινωνίας. Έτσι για παράδειγμα γίνονται ορατές οι συγκρούσεις γύρω από τη σεξουαλική καταπίεση και γύρω από τη διάκριση μεταξύ «ειδικών» και μη. Όλα αυτά που ζητάει το κίνημα, χωρίς να μπορεί να τα αρθρώσει ως συγκεκριμένα αιτήματα δεν είναι από μόνα τους επικίνδυνα για την αναπαραγωγή της σχέσης του κεφαλαίου στο σύνολό της. Υπάρχει όμως ένα κρίσιμο στοιχείο, που καθιστά αυτήν την κατάσταση *μεταβατική*. Η πραγματική γενίκευση αυτών των στοιχείων, η πραγματική ηγεμόνευσή τους στο κίνημα (κάτι που συνδέεται με το ότι το κίνημα κατά κανόνα δεν είναι εργατικό) αποτελεί αμφισβήτηση κοινωνικών ρόλων απαραίτητων για τη συγκρότηση της εργατικής τάξης και δεν αφήνει περιθώρια να ενσωματωθούν από το κεφάλαιο με τους γνωστούς από το παρελθόν τρόπους. Ούτε ο παραδοσιακός εθνικισμός σε μια περίοδο που η διεθνοποίηση και η υπερεθνική περιφερειοποίηση του κεφαλαίου είναι απαραίτητη για την αναπαραγωγή του, ούτε ο παραδοσιακός σεξισμός σε μια περίοδο που ακόμη και στα μη ανεπτυγμένα κράτη

15 Για μια ανάλυση των ορίων της σχέσης χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού και αυτοδιαχείρισης δες το κείμενο «Ο χρηματοπιστωτικός καπιταλισμός και η αυτοδιαχείριση ως ουτοπικός ορίζοντας της αναδιάρθρωσης» σε αυτό το τεύχος.

το ζήτημα της ατομικής ελευθερίας ανάγεται ως κεντρικό, μπορούν να αποτελέσουν απάντηση ενσωμάτωσης της αμφισβήτησης των ρόλων που απαιτείται να έχουν οι άνθρωποι για να αναπαράγεται η καπιταλιστική κοινωνία. Ο νέου τύπου «φασισμός» που όντως παράγεται δεν είναι βέβαια ο ιστορικός φασισμός, ο οποίος σε αρκετά στοιχεία του αποτέλεσε πρωταρχικό στάδιο του επερχόμενου τότε κεϋνσιανισμού, είναι μια grotesque αναβίωση του παλιού καθώς αποτελεί μια προσπάθεια ενσωμάτωσης διαφορετικών παραγωγικών σχέσεων (αυτό θα απαντηθεί με λεπτομέρεια στο επόμενο ερώτημα). Ο σεξισμός ως κρατική πολιτική που παράγεται κυρίως στα υποδέεστερα στην καπιταλιστική ιεραρχία κράτη ως οργανωμένη απάντηση στα κινήματα «δημοκρατίας» φαίνεται, προς το παρόν τουλάχιστον, αρκετά δύσκολο να αποτελέσει τη νέα κοινωνική βάση συναίνεσης.¹⁶ Με τις παρατηρήσεις αυτές επανερχόμαστε στο συμπέρασμα ότι το κίνημα αμφισβητώντας με μια πολιτική γλώσσα τους βασικούς θεσμούς της αναπαραγωγής χωρίς ταυτόχρονα να θέτει το ζήτημα της αξίας και το ζήτημα της καθήλωσης σε κοινωνικούς ρόλους στον ορίζοντά του, στην πραγματικότητα θέτει αίτημα αναπαραγωγής του καπιταλισμού με εξωκαπιταλιστικούς όρους.

¹⁶ Στο πιο πρόσφατο τεύχος του περιοδικού *Théorie Communiste* το ζήτημα αυτό αναλύεται ως εξής: «Τα ισλαμιστικά κόμματα είναι φορείς μιας συνολικής πολιτικής απάντησης της καπιταλιστικής τάξης στο ζήτημα της διάκρισης και της συνάρθρωσης μεταξύ σχέσεων παραγωγής, κοινωνίας των πολιτών και κράτους. Δεν δίνουν καμία λύση στην εξαθλίωση, στην οικονομική κατάρρευση, στην ανεργία· οι αντιφάσεις μεταξύ των τάξεων, οι απεργίες και οι ταραχές θα συνεχιστούν. Θα είναι όμως δυνατόν να υπερφαλαγγιστούν οι οικονομικοί, κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες στον ίδιο τους τον χώρο, θα είναι δυνατόν να τους επιβληθεί η γλώσσα του κράτους και να νομιμοποιηθεί η καταστολή. [...]

»Οι ισλαμιστές είναι τώρα το κόμμα της τάξης, αλλά της τάξης που προέκυψε από την “επανάσταση”. Η τάξη αυτή είναι η ηθική τάξη. Η ηθική τάξη δεν είναι απλώς πνευματικός καλλωπισμός του έργου της αποκατάστασης του κράτους και της ανασύνθεσης της άρχουσας τάξης· έχει ένα πολύ υλικό, άμεσο και συγκεκριμένο οικονομικό και κοινωνικό περιεχόμενο, δίνει στην κοινωνία των πολιτών, σαν κοινωνικό συμβιβασμό μεταξύ των τάξεων, τη βιωσιμότητά της υποτάσσοντας τον μισό πληθυσμό, τις γυναίκες, στο άλλο μισό, τους άντρες. Πρόκειται για τον τρόπο με τον οποίο οι επιπτώσεις της κρίσης πλήττουν κυρίως τις γυναίκες (ανεργία, επισφάλεια, μείωση μισθού, αύξηση της οικιακής εργασίας, αποκλεισμός από δικαιώματα προσόδου κτλ.) και για την αναπαραγωγή της διάκρισης των φύλων κατά τη διάρκεια των αγώνων στις συνοικίες και στα εργοστάσια. Το πρόγραμμα της αποκατάστασης μιας δημόσιας ζωής που δεν θα είναι οικονομικά και ηθικά διεφθαρμένη περνάει από την ενίσχυση και νομιμοποίηση του αποκλεισμού των γυναικών. Είναι στη φύση της δημόσιας ζωής να υπάρχει στο πλαίσιο της αντίθεσής της προς την ιδιωτική ζωή· είναι στη φύση αυτής της αντίθεσης, μέσα στις καπιταλιστικές σχέσεις, να είναι διάκριση φύλων. Η οικογενειακή τάξη είναι εγγυητής και προϋπόθεση της ηθικότητας της κοινωνίας των πολιτών. Η οικογένεια και η γυναικεία συνθήκη γίνονται για όλες τις κοινωνικές τάξεις το περιεχόμενο της ιδεολογικής σχέσης

Για τον αναρχικό/αντιεξουσιαστικό χώρο μπορούμε να πούμε ότι σε αντιστοιχία με τις διεθνείς εξελίξεις εμφανίζονται κατά κύριο λόγο τρεις βασικές τάσεις. Η τάση της αυτοδιαχείρισης/αλληλέγγυας οικονομίας, η τάση του αγριου συνδικαλισμού, και η τάση του ένοπλου αγώνα. Προφανώς οι τάσεις είναι ρευστές και υπερκαθορίζονται από την ελληνική τους ιδιαιτερότητα, δηλαδή το ιστορικό βάρος της ταξικής πάλης στην Ελλάδα. Η επίδρασή τους στο κίνημα σε επίπεδο πολιτικής οργάνωσης, ειδικά όσο το τελευταίο μαζικοποιείται, δεν είναι ιδιαίτερα σημαντική. Το σημαντικό είναι ότι πρακτικές και λόγος που κάποτε θεωρούνταν αποκλειστικότητα του α/α χώρου πλέον έχουν ενσωματωθεί στο λόγο του ευρύτερου κινήματος, χωρίς όμως αυτό να έχει μετατραπεί σε πολιτική υπεραξία για τον συγκεκριμένο χώρο. Εξίσου σημαντικό είναι ότι πρακτικές και λόγος της αριστεράς ενσωματώνονται από τον αντιεξουσιαστικό χώρο (από κομμάτια και των τριών τάσεων που αναφέραμε πριν). Η «αριστεροποίηση» πρακτικών και λόγου του α/α χώρου ή η «αντιεξουσιαστικοποίηση» πρακτικών και λόγου της αριστεράς είναι σημάδι της παρακμής της πολιτικής πρωτοπορίας, ως επαναστατικής πρωτοπορίας, αλλά και του ειδικού χαρακτήρα της συγκυρίας στην Ελλάδα, η οποία για ιστορικούς λόγους παίρνει ολοένα και περισσότερο τη μορφή μιας πολιτικής σύγκρουσης.

που προσιδιάζει στα διακυβεύματα των υπό εξέλιξη ταξικών αγώνων σαν επαναπροσδιορισμός της σχέσης ανάμεσα σε σχέσεις παραγωγής/κοινωνία των πολιτών/κράτος. [...] Τα ιολαμιστικά κόμματα αποκαθιστούν τις συναρθρώσεις μεταξύ σχέσεων παραγωγής/κοινωνίας των πολιτών/κράτους· αποκαθιστούν τη δημόσια ζωή εξ ονόματος της ηθικής τάξης· επικυρώνουν τις διαφορικές επιπτώσεις της κρίσης όπως αυτές πλήττουν κατά διαφορετικό τρόπο τους άντρες και τις γυναίκες, και –το κερσάκι στην τούρτα– ελευθερώνουν τη γυναίκα σαν τέτοια. [...]

»Το πολιτικό ισλάμ μπορεί να ενστερνιστεί τη δημοκρατία, αλλά αρνείται να αναγνωρίσει σαν ασυμφιλίωτες τις αντιφάσεις και τα σχίσματα της κοινωνίας και να δεχτεί την ειρήνευσή τους στο πλαίσιο του κράτους με μοναδική μεσολάβηση τον πολίτη. Οι ίδιοι οι νόμοι υποτάσσονται σε έναν προϋπάρχοντα Νόμο (τη σαρία, όποιος κι αν είναι ο ρόλος που αφίνεται στην ερμηνεία/σούρα), ο οποίος αντιπροσωπεύει την κοινότητα τόσο πριν από όλες τις διαμάχες όσο και σαν τόπος επίλυσής τους. Παρόμοιο ρόλο μπορούν να παίξουν και άλλες ιδεολογίες, όπως το έθνος ή η φυλή. Ενώ όμως το έθνος ή η φυλή θέτουν αξιωματικά την ενότητα της κοινότητας, το μυστικό της θρησκείας –όπως επαναλαμβάνει ο Μαρξ στον Φόιερμπαχ– είναι οι αντιφάσεις, ο “αυτοπαραγμός” του κοσμικού θεμελίου, είναι μια “διαίρεση του κόσμου σε δύο κόσμους: έναν θρησκευτικό και έναν κοσμικό”».

ΓΙΑ ΤΟΝ ΦΑΣΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΡΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ

Ένα πολύ ανησυχητικό φαινόμενο είναι η άνοδος της Χρυσής Αυγής και η υπόγεια σχέση της με την ελληνική αστυνομία. Λέτε: «Κάθε πρόβλεψη είναι επικίνδυνη καθώς η συμπύκνωση του ιστορικού χρόνου εμπεριέχει το στοιχείο του απρόβλεπτου και της δημιουργίας πολλαπλών ρήξεων. Η ιστορικής σημασίας μεταβολή στο "εθνικό ζήτημα" που τίθεται επί τάπητος ως αναγκαία για την αναπαραγωγή της τρέχουσας διάρθρωσης του κεφαλαίου εγγράφει στη συγκυρία την πιθανότητα μιας "εθνικής" αριστερής ή φασιστοειδούς αντεπανάστασης, η οποία βέβαια δεν μπορεί να έχει τη σταθερότητα (εθνικοσοσιαλιστική ενσωμάτωση στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου εντός των ορίων ενός εθνικού κοινωνικού σχηματισμού) των φασισμών του παρελθόντος. Αυτή θα παραχθεί ως αναγκαία την όποια ώρα αποβεί ύστατη από την σκοπιά του κεφαλαίου, το οποίο αναγκάζεται να λειτουργεί με όρους "πολιτικής οικονομίας κινδύνου"».¹⁷

Ποιος είναι ο πρακτικός ρόλος της Χρυσής Αυγής από όταν αναδύθηκε από το περιθώριο; Ποια είναι η ταξική σύνθεσή της και ποια είναι η λειτουργική σχέση της με το προλεταριάτο; Θεωρείτε πιθανό η Χρυσή Αυγή (ή παρόμοιες υπερ-εθνικιστικές τάσεις) να αντιπροσωπεύουν μια πιθανή μορφή διαχείρισης του κεφαλαίου, ως καταστολή των εξεγέρσεων και σταθεροποίηση (από τη σκοπιά του κεφαλαίου) της κατάστασης στην Ελλάδα; Ποια είναι η θέση σας σχετικά με την αντίσταση στην άνοδο της Χρυσής Αυγής και τις παγίδες ενός «ευρέος αντιφασιστικού μετώπου» (το οποίο θα ανέμιζε το λάβαρο της αστικής δημοκρατίας ενάντια στη φασιστική μορφή του καπιταλισμού);

Η Χρυσή Αυγή δεν αναδύθηκε ξαφνικά από το περιθώριο. Μέχρι τις εκλογές του 2012 ήταν μεν μια περιθωριακή πολιτικά νεοναζιστική οργάνωση με λίγες εκατοντάδες οργανωμένα μέλη, αλλά από την εποχή της ίδρυσής της έχει στενές σχέσεις με τον σκληρό πυρήνα του κράτους, τον κατασταλτικό μηχανισμό. Αρκετοί από τα στελέχη της ήταν και είναι αστυνομικοί των ΜΑΤ. Ο αρχηγός της έχει κατηγορηθεί για βομβιστικές επιθέσεις σε κινηματογράφους το 1978 στο πλαίσιο της στρατηγικής έντασης του ελληνικού κράτους εκείνη την περίοδο, και έχει δημοσιευθεί έγγραφο μισθοδοσίας της ΚΥΠ για το έτος 1981 το οποίο περιλαμβάνει το όνομά του (είχε ιδρύσει ήδη τη Χρυσή Αυγή το 1980). Είναι λοιπόν σαφές ότι πρόκειται για μια (παρα-)κρατική οργάνωση ήδη από την ίδρυσή της. Ο λόγος που το σημερινό σύστημα εξουσίας στην Ελλάδα την έβγαλε από το περιθώριο και τη μετέτρεψε, χάρη στα μέσα μαζικής ενημέρωσης που διαθέτει, σε οιονεί σημαντική δύναμη της κεντρικής πολιτικής σκηνής είναι αναμφίβολα η άνοδος του κινήματος ενάντια στα μνημόνια, ενάντια στην αναδιάρθρωση. Ήδη μερικά χρόνια πριν το ξέσπασμα της κρίσης το σύστημα εξουσίας

17 <http://www.blaumachen.gr/2012/02/the-rise-of-the-non-subject/>

είχε δημιουργήσει από το μηδέν ένα άλλο κόμμα, το ΛΑΟΣ, το οποίο έπαιξε έναν ρυθμιστικό ρόλο σε μια κρίσιμη στιγμή, στήριξε την κυβέρνηση Παπαδήμου, η οποία ψήφισε τους πιο σημαντικούς έως τώρα νόμους της τελευταίας τριετίας, για παράδειγμα μείωσε τον κατώτατο μισθό της *επίσημης* αγοράς εργασίας στα 480 € περίπου (καθαρά). Η Χρυσή Αυγή αναδύθηκε ως αντίβαρο στην άνοδο του ΣΥΡΙΖΑ αφενός αλλά και ως αντίβαρο στη μαζικοποίηση των βίαιων πρακτικών αγώνα. Πρόκειται για μια συνταγή από το παρελθόν, κλασική, σχεδόν μπιανάλ: Οι νέο-ναζιστές πουλιούνται από τους ίδιους τους συστημικούς ιδεολογικούς μηχανισμούς ως αντι-συστημική δύναμη, και ως «σύστημα» ή «συντήρηση» παρουσιάζονται όλα τα στοιχεία της κοινωνίας που προσπαθούν να μπλοκάρουν την αναδιάρθρωση. Οι νεοναζιστές επεξηγούν επίσης την αναδιάρθρωση ως μια μη-ταξική, αλλά εθνική πολιτική. Στη δική τους αφήγηση οι εχθροί είναι: η αριστερά, οι αναρχικοί, ο συνδικαλισμός, οι μετανάστες χωρίς χαρτιά, οι «τοκογλύφοι δανειστές», οι «εχθροί της Ελλάδας» κτλ. Ο ρόλος της Χρυσής Αυγής είναι να νομιμοποιεί κατασταλτικές πρακτικές που στη συνέχεια τις χρησιμοποιεί το κράτος, πρόκειται για το «μακρύ χέρι» του κατασταλτικού μηχανισμού.

Η ερώτηση για την ταξική σύνθεση της οργάνωσης δεν έχει ιδιαίτερο νόημα καθώς ακόμη και σήμερα είναι λίγες εκατοντάδες τα οργανωμένα μέλη της. Η ταξική σύνθεση εκείνων που την ψήφισαν τον Ιούνιο του 2012 (περίπου 400.000) είναι η εξής: «το μεγαλύτερο ποσοστό της το συγκεντρώνει μεταξύ των ανέργων. Συγκεκριμένα, στον ενεργό πληθυσμό καταλαμβάνει το 9,6%, στους ανέργους το 10,7% και στους μη ενεργούς το 3,3%. Ειδικότερα, καταλαμβάνει το 19,2% στους επαγγελματίες βιοτέχνες, το 9,4% στους μισθωτούς του ιδιωτικού τομέα, το 8,2% στους ελεύθερους επαγγελματίες, το 7,4% στους φοιτητές, το 6,2% στους αγρότες, το 5,2% στις νοικοκυρές, το 4,7% στους μισθωτούς του δημοσίου τομέα και, το χαμηλότερο, το 2,4% στους συνταξιούχους».¹⁸ Η Χρυσή Αυγή κάνει προσπάθεια να συνδεθεί με το προλεταριάτο, τα μεσαία στρώματα μισθωτών και τους μικροαστούς που υποφέρουν από την κρίση, ανοίγει παντού γραφεία, ανοίγει κοινωνικά παντοπωλεία, πουλάει προστασία σε μικροεπιχειρηματίες, επιτίθεται σε μετανάστες (άτομα σχετιζόμενα με τη Χρυσή Αυγή έχουν ήδη δολοφονήσει μετανάστες) και υπόσχεται ότι θα τους διώξει. Πρόκειται για μια προσπάθεια που γίνεται οργανωμένα, πιθανότατα με κρυφή κρατική χρηματοδότηση και χρηματοδότηση από γνωστούς μεγαλο-καπιταλιστές που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα και συνδέονται με ποικίλους τρόπους με το κράτος.

Μέχρι σήμερα η προσπάθεια να μετατραπεί το ναζιστικό κόμμα σε πολιτική δύναμη με αληθινές κοινωνικές ρίζες έχει αποτύχει και το τελευταίο διάστημα το επίσημο κράτος ενσωματώνει πλέον ανοικτά και με χαρακτηριστική άνεση τις πρακτικές του. Ο κίνδυνος όμως ενδυνάμωσης ενός εθνικισμού νέου τύπου προκύπτει από μια διαδικασία αντανάκλασης. Αν διαβάσει κανείς μαζί δηλώσεις χρυσαυγιτών και εθνικιστών αριστεριστών του ΣΥΡΙΖΑ ή άλλων κομ-

18 <http://www.avgi.gr/ArticleActions/show.action?articleID=688374>

μάτων της αριστεράς θα διαπιστώσει ότι υπάρχει μια κοινή ιδεολογική βάση που αφορά την «υποδούλωση της πατρίδας στους ξένους τραπεζίτες τοκογλύφους». Παρά τις σημαντικές διαφορές μεταξύ τους αυτή η ιδεολογική κοινότητα αφήνει ανοικτό το ενδεχόμενο να γίνει προσπάθεια να καναλιζαριστεί το κίνημα προς την κατεύθυνση της «σωτηρίας της πατρίδας» από το «παρασιτικό κεφάλαιο» και από δεξιά και από αριστερά. Αν τελικά αυτή η τάση επικρατήσει στο κίνημα, κάτι που εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις διεθνείς εξελίξεις, ο δρόμος για τους ναζιστές, τους καλύτερους εκφραστές της καπιταλιστικής ιδεολογίας του εθνικισμού θα γίνει πιο βατός. Υπάρχει όμως ένα στοιχείο ιδιαίτερα κρίσιμο που πρέπει να προσέξουμε εδώ: Ο εθνικισμός που παράγεται δεν είναι ο κλασικός εθνικισμός της προηγούμενης περιόδου. Καθώς η ενοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προχωράει ο νέος εθνικισμός παράγεται στη σκιά αυτού του πολιτικού ενδεχομένου εντάσσοντας στοιχεία φυλετισμού που θα ήταν συμβατά με μια ενδεχόμενη κατασκευή ευρωπαϊκής «εθνικής» ταυτότητας (αν ο όρος φαίνεται αντιφατικός ως σκεφτούμε ξανά τον όρο αμερικάνικη εθνική ταυτότητα), της οποίας υλικό επίδικο θα μπορούσε να είναι ο αποκλεισμός μεταναστών από χώρες έξω από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτός είναι και ο λόγος που ο νέος εθνικισμός έχει περισσότερο ναζιστικά χαρακτηριστικά παρά φασιστικά και που η δεξιά του έκφραση στην Ελλάδα φαντάζει περισσότερο σύγχρονη από την αριστερή.

Πέρα όμως από αυτά τα πολιτικά στοιχεία αξίζει να εξετάσουμε και από μια άλλη οπτική γωνία την άνοδο της Χρυσής Αυγής. Η δεύτερη φάση της αναδιάρθρωσης όπως έχουμε εξηγήσει και αλλού¹⁹ εννοεί την επέλαση της «μαύρης εργασίας». Αν η επισφαλής εργασία και η επακόλουθη δημιουργία μιας δυαδικής αγοράς εργασίας, η δομή της οποίας θα ευνοούσε τη γενική συμπίεση των μισθών και τον ανταγωνισμό μεταξύ των εργαζόμενων, ήταν το επίδικο της πρώτης φάσης της αναδιάρθρωσης, τώρα, στα πλαίσια της δεύτερης φάσης της αναδιάρθρωσης (καθώς η επισφαλής εργασία γίνεται πλέον η μόνη «νόμιμη» για το κεφάλαιο μορφή εργασίας), το επίδικο είναι η ενδυνάμωση της «μαύρης» εργασίας, η σταδιακή μετατροπή της σε κυρίαρχη μορφή της μισθωτής σχέσης κατ' αρχήν στους κλάδους έντασης εργασίας. Η «μαύρη» εργασία ως παραγωγική σχέση είναι μια σχέση άμεσης εξάρτησης του προλετάριου από το αφεντικό του, μια σχέση η οποία δεν διαμεσολαβείται πλέον από το κράτος, δεν ρυθμίζεται. Οι «μαύροι» εργαζόμενοι αντιμετωπίζουν τα αφεντικά ως τη μόνη κοινωνική δύναμη απέναντι στην οποία πρέπει να είναι νομοταγείς. Οι «μαύροι» εργαζόμενοι είναι αντικειμενικά αδιάφοροι απέναντι στο ασφαλιστικό σύστημα καθώς ο έμμεσος μισθός τους, αν υπάρχει καθόλου, δίνεται με μορφή διευκολύνσεων απευθείας από τα αφεντικά. Αλλά και οι διεκδικήσεις των «μαύρων» εργαζόμενων είτε είναι ανοιχτές, είτε υπόγειες πρέπει πλέον να διευθετούνται με έναν άμεσο, ιδιωτικοποιημένο τρόπο. Οι σχέσεις των καπιταλιστών με τους εργαζόμενους παίρνουν μια

19 <http://www.blaumachen.gr/2012/02/n-ανάδυση-του-μν-υποκειμένου/>

μορφή σχέσεων μαφίας, ανεξάρτητα από το αν οι επιχειρηματικές δραστηριότητες έχουν σχέση με το έγκλημα ή όχι. Η διατήρηση μιας τέτοιας δομής δημιουργεί χώρο αλλά και ανάγκη για την ύπαρξη ενός μηχανισμού που θα οργανώνει, θα επιμελείται, θα κατανέμει και θα διαμεσολαβεί τη ρευστή, ευέλικτη αλλά πιθανόν και επικίνδυνη, στον βαθμό που δεν είναι οργανωμένη με δομημένο και εγγυημένο από το κράτος τρόπο, εργασιακή δύναμη. Ο μηχανισμός αυτός θα πρέπει σε συνθήκες κρίσης και υψηλότατης ανεργίας καταρχήν να επιλέγει ποιοι θα έχουν πρόσβαση στην εργασία, να επιμελείται την ευταξία σε χώρους εργασίας στους οποίους δεν έχει πρόσβαση το κράτος και να επεμβαίνει άμεσα σε περίπτωση μιας άγριας ή έστω απροσδόκητης απεργίας ή σε περιπτώσεις βίαιων περιστατικών. Αρχίζει και διαφαίνεται σιγά σιγά η δυνατότητα τον ρόλο αυτού του μηχανισμού να τον παίξουν οργανώσεις τύπου Χρυσής Αυγής. Θα μπορούσαμε να ονομάσουμε τον μηχανισμό ιδιωτικοποιημένη αστυνομία, η οποία όμως έχει και στοιχεία «κοινωνικής πρόνοιας» για τους υπάκουους ή για να διαχειρίζεται πιο αποδοτικά τη νέου τύπου «πειθαρχία» που απαιτείται. Αυτή η ιδιωτικοποιημένη αστυνομία θα μπορούσε να αποτελεί και διαμεσολαβητικό παράγοντα για τις αναπόφευκτες υπόγειες σχέσεις ανάμεσα σε μηχανισμούς του επίσημου κράτους με τους καπιταλιστές που δραστηριοποιούνται σε μεγάλο βαθμό στη «μαύρη» οικονομία. Ίσως να είναι αυτή η μορφή που θα πάρει στο μεσοπρόθεσμο μέλλον «η ολόενα και μεγαλύτερη σημασία της καταστολής στην κοινωνική αναπαραγωγή», στην οποία έχουμε αναφερθεί πολλές φορές στο παρελθόν.

Μια άλλη ανησυχητική εξέλιξη υπήρξε η φλυαρία σχετικά με τη δημιουργία ευρωπαϊκών κατασταλτικών μηχανισμών και το ενδεχόμενο στρατιωτικοποιημένων επεμβάσεων αυτών των μηχανισμών. Σε μια συνέντευξη με το περιοδικό «Τα Παιδιά της Γαλαρίας»,²⁰ συζητήθηκε η πιθανότητα μιας χούντας (ή μιας μεταμοντέρνας τεχνοκρατικής εκδοχής της). Στις 27 Ιουνίου 2011 ο αντιπρόεδρος της τότε κυβέρνησης Θεόδωρος Πάγκαλος δήλωσε ότι «χωρίς το πακέτο μέτρων λιτότητας η χώρα θα χρεοκοπήσει στα μέσα Ιουλίου και αν αυτό συμβεί, είναι πιθανό να δούμε tanks στους δρόμους της Αθήνας για την προστασία των τραπεζών» και στα μέσα Οκτωβρίου 2012 εμφανίστηκαν στον Τύπο αναφορές σχετικά με προετοιμασία του ελβετικού στρατού για μια πιθανή κατάρρευση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της πολιτικής αναταραχής που θα ακολουθούσε.

Πόσο σοβαρά πρέπει να παίρνουμε τέτοια δυσοίωνα δημοσιεύματα (ειδικά υπό το φως της παρατήρησής σας ότι η αναπαραγωγή του προλεταριάτου θα εμφανίζεται ολόενα και περισσότερο ως καταστολή); Ποιες νομίζετε ότι είναι οι πιθανότητες για την εγχώρια ή διεθνή (μέσω ειδικών δυνάμεων Χωροφυλακής EUGENDFOR της ΕΕ) στρατιωτικοποιημένη επέμβαση στην Ελλάδα και την υπόλοιπη Ευρώπη;

20 <http://libcom.org/library/interview-tptg-class-struggles-greece>

Δεν βρισκόμαστε ακόμη σε αυτό το στάδιο και σκοπός της πολιτικής εξουσίας στην ΕΕ είναι να μην φτάσουμε εκεί. Ο στόχος τους νομίζουμε πώς είναι να λάβει χώρα μια πολιτειακή αλλαγή και να μετασχηματιστεί το πολιτικό σύστημα προς την κατεύθυνση του αμερικάνικου. Η «έξωση» της εργατικής τάξης από το τραπέζι του διαλόγου πρέπει απαραίτητα να συνοδευτεί και από την απονομιμοποίηση των πολιτικών δυνάμεων που υπερασπίζονται τις διεκδικήσεις της εργατικής τάξης, δηλαδή του συνόλου της αριστεράς. Αυτό προκύπτει από την πορεία του νεοφιλελευθερισμού σε ό,τι αφορά τις πολιτικές, θεσμικές εκφράσεις του, οι οποίες όσο εντείνεται η κρίση παίρνουν ολοένα και πιο καθαρή μορφή. Παράγεται μια διπολική πολιτική εκπροσώπηση (η οποία δεν έχει πάρει ακόμη σαφή κομματικά χαρακτηριστικά) της οποίας το ένα σκέλος θα επιταχύνει την συνεχιζόμενη αναδιάρθρωση και το άλλο θα παριστάνει ότι προσπαθεί να την επιβραδύνει ή να την εφαρμόσει με «πιο δίκαια» κριτήρια (με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον Ολάντ).

Το πρόβλημα βέβαια είναι ότι αυτό δεν μπορεί να συμβεί σε όλες τις χώρες με τον ίδιο τρόπο και ειδικά στην Ελλάδα (αλλά και στη Γαλλία), λόγω συγκεκριμένων ιστορικών καταβολών προβλέπεται να υπάρχουν σημαντικά εμπόδια και αναταράξεις προς αυτήν την πορεία. Η μετάθεση της σύγκρουσης στο πεδίο της πολιτικής, η άνοδος της αριστεράς στην Ελλάδα και πιθανότατα σύντομα και στη Γαλλία, και η επακόλουθη πίεση να σταματήσει η αναδιάρθρωση στο σημείο που έχει φτάσει μέχρι τώρα, θα οδηγήσει αναγκαστικά σε αλλαγή επιπέδου της καταστολής και ίσως να χρειαστεί να επιβληθεί με διαφορετικό τρόπο ο μετασχηματισμός που προαναφέραμε. Όμως επαναλαμβάνουμε ότι αυτός δεν μπορεί να είναι στόχος της ευρωπαϊκής εξουσίας γιατί η Ελλάδα και η Γαλλία δεν είναι οι μόνες χώρες στις οποίες έχει ανέβει η κοινωνική ένταση. Μια ακραία κίνηση περιορισμού ή και κατάλυσης της αστικής δημοκρατίας σε ένα κράτος πιθανόν να αποτελέσει τη θρυαλλίδα μιας γενικευμένης ανάφλεξης στην Ευρώπη η οποία θα έχει απροσδιόριστες συνέπειες και αφήνει πολλά ενδεχόμενα ανοιχτά.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ, ΤΟΝ ΣΥΡΙΖΑ, ΤΟ ΚΚΕ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΥΤΟΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

Η πορεία του ΣΥΡΙΖΑ, που από τις δεύτερες εκλογές του 2012 είναι το κύριο κόμμα της αντιπολίτευσης, έχει επαινεθεί από πολλούς «αριστερούς» (κυρίως διάφορους τροτσκιστές) ως επιτυχία προς μίμηση. Διαβάζουμε για τον «γραφειοκρατικό» ρόλο του ΣΥΡΙΖΑ (και άλλων αριστερών αγωνιστών και γραφειοκρατών) στο κίνημα των «αγανακτισμένων».

Ποιος είναι ο πρακτικός ρόλος του ΣΥΡΙΖΑ και των συναφών οργανώσεων στους πρόσφατους αγώνες; Είναι πιθανό να παίξουν έναν σημαντικό ρόλο στη σταθεροποίηση του καπιταλισμού στην Ελλάδα, τώρα ή στο μέλλον;

Ο ΣΥΡΙΖΑ αποτελεί ζωντανή απόδειξη της παρακμής της εργατικής ταυτότητας στην περίοδο του αναδιάρθρωμένου καπιταλισμού. Από τη μία πλευρά δεν νοείται εργατική τάξη «δι' εαυτήν» χωρίς κάποιου τύπου κόμμα, και ο ΣΥΡΙΖΑ σήμερα είναι το κόμμα που σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία ψήφισε κατά κόρον η εργατική τάξη. Από την άλλη πλευρά αυτό το κόμμα δεν έχει σε καμία περίπτωση ως οριζόντά του την «κατάληψη της εξουσίας από την εργατική τάξη», όπως τα κλασικά λενινιστικά κόμματα. Πρόκειται για ένα συνονθύλευμα διαφορετικών ρευμάτων και τάσεων, ουσιαστικά για μια μετεξέλιξη σε κόμμα του πολύχρωμου social forum, την πολιτική έκφραση αλά ελληνικά της κυρίαρχης τάσης του κινήματος αντι-παγκοσμιοποίησης. Ο τρόπος διατήρησης της συνοχής ενός τέτοιου σχηματισμού είναι η προοπτική κατάληψης της εξουσίας.

Όσο κι αν ακούγεται παράδοξο η σχέση του ΣΥΡΙΖΑ με τους εργατικούς αγώνες δεν είναι ιδιαίτερα σημαντική τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τις «ρίζες» που διαθέτει το κόμμα αυτό στις συνδικαλιστικές οργανώσεις. Στον κρατικό τομέα τα συνδικάτα επηρεάζονταν κατά κύριο λόγο από το ΠΑΣΟΚ και στον ιδιωτικό από το ΚΚΕ. Βέβαια σε επίπεδο ιδεολογίας (αντίσταση στην αναδιάρθρωση, μέτωπο αντι-λιτότητας, αντίθεση στις ιδιωτικοποιήσεις κρατικής περιουσίας) η επιρροή του είναι αξιοσημείωτη και ολοένα και περισσότερο αυξανόμενη. Εκεί που ως κόμμα έχει περισσότερη δραστηριότητα είναι κάποιες κοινωνικές δραστηριότητες (κοινωνικά ιατρεία, φαρμακεία, φροντιστήρια κτλ.). Επίσης στελέχη του, ή προλετάριοι βάσης που υποστηρίζουν το κόμμα, συμμετέχουν σε «λαϊκές συνελεύσεις», κοινωνικούς χώρους κτλ. Αυτός είναι ο τρόπος που γίνεται οργανωμένη από το κόμμα αυτό προσπάθεια να αποκτήσει ρίζες στις προλεταριακές πρακτικές που ανθίζουν από τα κάτω.

Σχετικά με την «σταθεροποίηση του καπιταλισμού», κανένα κόμμα βέβαια δεν μπορεί, όποια πολιτική πρόθεση κι αν έχει, να συμβάλει σε σημαντικό βαθμό στη σταθερότητα ενός κράτους, ιδιαίτερα σήμερα, που κάθε κράτος είναι αναπόσπαστο μέρος ενός ευρύτερου συστήματος. Το πιθανότερο, αν ο ΣΥΡΙΖΑ κατορθώσει να πάρει την εξουσία, είναι να προσπαθήσει να μετατραπεί σε μια νέου τύπου «σοσιαλδημοκρατία». Υπάρχει βέβαια και το σοβαρό ενδεχόμενο, λόγω της όξυνσης της κρίσης και της ταξικής πάλης που τη συνοδεύει, ο ΣΥΡΙΖΑ να μην καταφέρει να σταθεροποιηθεί στην εξουσία είτε γιατί οι υπαρκτές εσωτερικές του αντιφάσεις θα εκραγούν και θα διαλυθεί, είτε γιατί ο πόλεμος των υπέρμαχων της αναδιάρθρωσης εναντίον του θα είναι ικανός να τον υπονομεύσει καθώς δεν διαθέτει ερείσματα στους πιο σκληρούς κρατικούς μηχανισμούς. Αν μετατραπεί αμέσως μετά την ανάληψη της εξουσίας σε επίδοχο συνεχιστή της αναδιάρθρωσης, κάτι που δεν μπορεί βέβαια να αποκλειστεί, η διάλυσή του θα επέλθει πολύ σύντομα και ολόκληρο το πολιτικό σκηνικό θα «ανατιναχθεί».

Χαρακτηριστικό στοιχείο της τελευταίας περιόδου στην Ελλάδα, είναι η στρατηγική της έντασης του ελληνικού κράτους, σημαντικό στοιχείο της οποίας είναι η καταστολή των κινηματικών καταλήψεων κυρίων. Η πρώτη επίθεση σε

«πολιτική» κατάληψη (γιατί είχε προηγηθεί η κατάληψη κυρίου στο οποίο έμεναν μετανάστες το καλοκαίρι του 2009) ήταν στη μία (και μοναδική) κατάληψη που έπαιξε σημαντικό ρόλο ο ΣΥΡΙΖΑ. Η κατάληψη αυτή ήταν σε μια περιοχή με πολλούς μετανάστες κυρίως από την Αφρική αλλά και αρκετούς ενεργούς πολιτικά φασίστες, και είχε κυρίως αντιρατσιστικό προσανατολισμό. Αυτή η επίθεση έγινε αρκετούς μήνες πριν και η κατάληψη έκλεισε καθώς ο ΣΥΡΙΖΑ περιορίστηκε σε χλιαρές διαμαρτυρίες. Στη συνέχεια έγιναν επιθέσεις σε άλλες καταλήψεις του αναρχικού χώρου οι οποίες όμως παρουσιάζονταν από τα ΜΜΕ ως εστίες ανομίας και υπήρχε μεγάλη πίεση στον ΣΥΡΙΖΑ να καταγγείλει την ύπαρξή τους. Αυτό που έγινε όμως ήταν το αντίθετο. Ο ΣΥΡΙΖΑ δεν μπορεί, σε αυτή τη φάση, να διακόψει τη σχέση του με τα δυναμικότερα κομμάτια του κινήματος, μια σχέση που εμφανίζεται ως «υπεράσπιση πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων». Το αποτέλεσμα είναι να δημιουργείται μια αυτοτροφοδοτούμενη τάση προς την ενίσχυση και της καταστολής και της στρατηγικής της έντασης. Το γεγονός ότι σε αυτήν την στρατηγική ως στόχος περιλαμβάνεται η αριστερά στο σύνολό της, παρά το ότι φροντίζει με λόγια και έργα να υπενθυμίζει ότι ανήκει στο «δημοκρατικό τόξο», είναι ένας από τους βασικούς καθορισμούς της περιόδου που διανύουμε.

Στο άρθρο σας «Χωρίς εσένα, γρανάζι δε γυρνά ...» περιγράψατε τον ρόλο του ΚΚΕ ως προέκταση της αστυνομίας, ειδικά σε σχέση με τα γεγονότα της 20ης Οκτωβρίου 2011, μια ανάλυση με την οποία συμφωνούμε. Όπως έχει γράψει και η *Théorie Communiste*: «Οι επαναστάσεις του παρελθόντος μάς δείχνουν πολύ καλά το ότι: η κόκκινη σημαία μπορεί να κυματίζει ενάντια στην κόκκινη σημαία μέχρι να φτάσουν τα *Freikorps*. Το κεφάλαιο "δεν θα διστάσει" να διακηρύξει και πάλι ότι η εργασία είναι η "μόνη παραγωγική δραστηριότητα", προκειμένου να σταματήσει το κίνημα της κατάργησής του και προκειμένου να ανακτήσει τον έλεγχο του κινήματος αυτού το συντομότερο που μπορεί».²¹

Στους περισσότερους συντρόφους στη Βόρεια Ευρώπη, το ΚΚΕ και το ΠΑΜΕ (το σωματείο που ελέγχει) φαίνεται σαν μια ειδική ελληνική περίπτωση. Ενώ σχεδόν παντού τα παραδοσιακά σταλινικά κόμματα είτε έχουν μειωθεί σε πολύ μικρές αιρέσεις είτε έχουν μετατραπεί σε σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, το σχετικά μεγάλο ΚΚΕ μοιάζει με ένα «ωστικό κύμα από το παρελθόν».

Πρόκειται πράγματι για μια περίπτωση τοπικής ιδιαιτερότητας ή η ύπαρξη αυτού του κόμματος είναι ένα σύμπτωμα του τρέχοντος κύκλου αγώνων; Επιπλέον, ποια είναι η σχέση του κόμματος με την ταξική πάλη στην Ελλάδα και το ελληνικό προλεταριάτο (με όρους ταξικής σύνθεσης και θεσμικής λει-

21 Φράση από το κείμενο «Κομμουνιστικοποίηση εναντίον Κοινωνικοποίησης» που περιλαμβάνεται στο παρόν τεύχος.

τουργίας); Ποιος ήταν ο ρόλος του ΚΚΕ και του ΠΑΜΕ κατά τη διάρκεια των πρόσφατων αγώνων; Νομίζετε ότι είναι πιθανό το ΚΚΕ/ΠΑΜΕ να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο ως «δύναμη του νόμου και της τάξης» στο (εγγύς) μέλλον;

Το ΚΚΕ αποτελεί μια ιδιαίζουσα περίπτωση, ένα σταλινικό απολίθωμα με σημαντική επιρροή στην ελληνική κοινωνία, όμοιό του δεν υπάρχει σε ολόκληρη τη «δυτική» Ευρώπη. Οι λόγοι που ένα απολίθωμα είναι ακόμη ισχυρό είναι ιστορικοί (η γερμανική κατοχή και η δικτατορία είχαν ως αποτέλεσμα την απόλυτη κυριαρχία του σταλινισμού κάθε απόχρωσης στο κίνημα). Το ΚΚΕ ελέγχει μέσω του τριτοβάθμιου σωματίου που διαθέτει σημαντικό μέρος των συνδικαλισμένων εργαζόμενων του ιδιωτικού τομέα (οι οποίοι όμως είναι μικρό μέρος του συνόλου των εργαζόμενων). Ο ρόλος του είναι κλασικά σταλινικός, λειτουργεί με «πατριαρχικό» τρόπο. Σε μία περίοδο που ο συνδικαλισμός έχει σχεδόν εξαφανισθεί και το κίνημα στους δρόμους και στις πλατείες ήταν πιο ζωντανό και επηρέαζε πιο πολύ τις εξελίξεις, η «αστυνομική» στάση του ΚΚΕ στις 20 Οκτώβρη του 2011 ήταν σημαντική,²² οδήγησε στο όριο της μια υπαρκτή απόκλιση πρακτικών που εμφανίστηκε πολιτικά φειχτοποιημένη ως σύγκρουση αναρχικών-ΚΚΕ σε εκείνο το σημείο. Η τακτική αυτή της «αστυνόμευσης» και της προστασίας του κινήματος από τις ταραχές εξαντλήθηκε σε αυτό το γεγονός, δεν είχε συνέχεια. Στις σημαντικές συγκρούσεις της 12ης Φλεβάρη 2012 το ΠΑΜΕ-ΚΚΕ δεν έπαιξε κανένα ρόλο, βρισκόταν σε άλλο μέρος. Πιο πρόσφατα, στις τελευταίες αξιοσημείωτες συγκρούσεις που έλαβαν χώρα στις 7 Νοεμβρίου 2012, κατά την ψήφιση του τελευταίου πακέτου μέτρων, το ΠΑΜΕ-ΚΚΕ στήριξε τις συγκρούσεις με την παρουσία του, πράγμα που αποδεικνύει ότι υπάρχει εσωτερική αμφισβήτηση στην πρακτική της ηγεσίας. Κανένα κόμμα δεν είναι στην πραγματικότητα ενιαίο, στο εσωτερικό τους διεξάγεται επίσης η ταξική πάλη έστω και με συγκαλυμμένη μορφή. Αν η κρίση βαθύνει κι άλλο θα χρειαστεί σίγουρα μια οργανωμένη δύναμη να παίξει το ρόλο της δύναμης «του νόμου και της τάξης». Είναι αμφίβολο όμως κατά πόσο αυτή τη φορά το ΚΚΕ θα τα καταφέρει. Ο συγκεκριμένος ρόλος απαιτεί την ύπαρξη κάποιου τύπου συναίνεσης, κάποιου τύπου συμφωνίας, την οποία το ΚΚΕ να μπορεί να «πουλήσει» στα μέλη-στρατώτες του, ελλείψει της προσωπικής «εργατικής εξουσίας». Κάτι τέτοιο δεν φαίνεται στον ορίζοντα. Αντίθετα η μόνη προσωπική που φαντάζει έστω και οριακά εφικτή είναι μια επιβράδυνση της λιτότητας, μια «σοσιαλδημοκρατική διαχείριση νέου τύπου». Γι' αυτό το ΚΚΕ περιθωριοποιείται και ο ΣΥΡΙΖΑ ηγεμονεύει.

Πολλοί σύντροφοι με τους οποίους μιλήσαμε ήταν ενθουσιασμένοι με τον αγώνα των εργαζόμενων του εργοστασίου της «Βιομηχανικής Μεταλλευ-

22 <http://www.blaumachen.gr/2011/10/χωρίς-εσένα-γρανάζι-δε-γυρνά.../>

τικής».²³ Στο ίδιο πνεύμα, τα παλιά φαντάσματα του «συνεταιρισμού» και της «αυτοδιαχείρισης» φαίνεται να ξαναέρχονται στην επιφάνεια ξανά και ξανά τόσο εντός των ριζοσπαστικών κύκλων όσο και σε mainstream μέσα ενημέρωσης ως «λύση» στην κρίση, ένας «καπιταλισμός χωρίς καπιταλιστές» – μια τάση που αποφεύγει μια πραγματική κριτική του κεφαλαίου. Είναι ο αγώνας των εργαζόμενων της ΒΙΟ.ΜΕ. ο μοναδικός αγώνας αυτού του είδους στην Ελλάδα; Ποια είναι η γνώμη σας για αγώνες αυτού του είδους; Υπάρχει κίνδυνος ανάδυσης ενός «αυτοδιαχειριζόμενου καπιταλισμού» μέσα από τον τρέχοντα κύκλο αγώνων;

Πολύ ενδιαφέρον ερώτημα. Είναι σίγουρο ότι η απονομιμοποίηση των συνδικάτων στα ανεπτυγμένα καπιταλιστικά κράτη και πιο πρόσφατα σε κράτη όπως αυτό της Νότιας Αφρικής παίζει το ρόλο της στη σύγχρονη ταξική πάλη διεθνώς. Ξεσπούν άγριες απεργίες από «τα κάτω» χωρίς τη συμμετοχή του συνδικάτου στην Κίνα και την Ινδία, οι εργαζόμενοι σε ορισμένες περιπτώσεις στρέφονται ενάντια στους συνδικαλιστές καθώς αναγνωρίζουν σε αυτούς τη σχέση κεφάλαιο που σε αυτή τη φάση της κρίσης τους εξαθλιώνει, τους μετατρέπει σε ελαστικούς και απόλυτα διαθέσιμους ανά πάσα στιγμή στο αφεντικό (με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη Ν. Αφρική). Από την άλλη πλευρά και τα κινήματα εκτός χώρων εργασίας όπως αυτά στην Ελλάδα ή στις ΗΠΑ ή στη Β. Αφρική δεν καθοδηγούνται από κάποιον πολιτικό φορέα. Φαίνεται εξαιρετικά πιθανό λοιπόν να κυριαρχήσει η αυτοοργάνωση στους αγώνες καθώς η κρίση θα εντείνεται.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο της τρέχουσας περιόδου είναι η απαξίωση των θεσμών του κοινωνικού κράτους που παράγει η κρίση με σκοπό τη μείωση του έμμεσου μισθού και την υπαγωγή στο πεδίο παραγωγής αξίας πολλών δραστηριοτήτων που προηγουμένως χρηματοδοτούνταν από το φορολογικό σύστημα. Αυτή η διαδικασία συνδέεται άμεσα με την απαξίωση της εργασιακής δύναμης. Σε ορισμένες περιπτώσεις όπως στο πρωτοπόρο του νεοφιλελευθερισμού κράτος της Μ. Βρετανίας είναι η ίδια η νεοφιλελεύθερη εξουσία που προσπαθεί να ρυθμίσει και να καθοδηγήσει την «αυτοοργάνωση της μιζέριας» του προλεταριάτου. Προτείνει τη δημιουργία τοπικών συνελεύσεων που θα αποφασίζουν πώς θα διαχειριστούν στη βάση του εθελοντισμού τις αναπαραγωγικές ανάγκες που πλέον δεν καλύπτονται από το κράτος ή τον δήμο.

Από την άλλη πλευρά η κρίση/αναδιάρθρωση έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία αργού παραγωγικού δυναμικού. Πρόκειται για την παράδοση αυτή κατάσταση να υπάρχουν εργοστάσια, μηχανήματα τα οποία ακόμη λειτουργούν και εργαζόμενοι που γνωρίζουν πώς να τα λειτουργούν αλλά λόγω της κρίσης τα μηχανήματα μένουν ακρινοποιημένα και οι εργαζόμενοι γίνονται άνεργοι και

23 Αναπαράγεται απόσπασμα της δήλωσης της «Ανοικτής πρωτοβουλίας αλληλεγγύης στους εργαζόμενους της ΒΙΟ.ΜΕ.» που μπορεί να βρεθεί εδώ: <http://biom-metal.blogspot.gr/p/english.html>

εξαθλιώνονται. Είναι λοιπόν προφανές ότι θα παραχθούν πολλές προσπάθειες αυτοδιαχείρισης της παραγωγικής διαδικασίας.

Οι προσπάθειες αυτές δεν μπορούν να κριθούν αξιολογικά με μέτρο την υποτιθέμενη «επαναστατικότητα» τους, ας είμαστε σαφείς, η αυτοδιαχείριση της παραγωγικής διαδικασίας δεν είναι επανάσταση σήμερα, είναι ριζοσπαστική κοινωνικοποίηση του κεφαλαίου. Είναι βέβαιο όμως ότι όλες οι αυτοδιαχειριστικές προσπάθειες θα τείνουν να συνδέονται μεταξύ τους στη βάση μιας πολιτικής συμμαχίας, καταρχήν γιατί θα βρεθούν αντιμέτωπες με την «κανονική» καπιταλιστική αγορά. Το ερώτημα λοιπόν όντως είναι: Είναι δυνατό μια αναδιάρθρωση προς αυτήν την κατεύθυνση να αποτελέσει τη βάση ενός νέου κύκλου συσσώρευσης; Είναι δυνατό να αποκτήσει πρωτεύοντα ρόλο η αυτοδιαχείριση μέσα από την όξυνση της κρίσης και της ταξικής πάλης; Κανείς δεν μπορεί να απαντήσει με βεβαιότητα. Εκείνο που μπορούμε με σιγουριά να πούμε είναι ότι η αυτοδιαχείριση εμπεριέχει ήδη το ζήτημα της αγοράς, του ανταγωνισμού, του χρήματος ως προβλήματα στο εσωτερικό της. Τα προβλήματα αυτά θα αποτελέσουν αιτίες σφοδρών συγκρούσεων μέσα στο κίνημα το οποίο πιθανόν αρχικά να εμφανίζεται ότι ομονοεί ως προς το ότι η αυτοδιαχείριση αποτελεί τη μόνη ρεαλιστική λύση. Τα δείγματα από τους ταξικούς αγώνες του παρόντος προεικονίζουν μια κατάσταση στην οποία αυτές οι συγκρούσεις θα είναι δύσκολα επιλύσιμες, μια κατάσταση επαναστατική στη βάση της αμφισβήτησης αυτής της ίδιας της αυτοδιαχείρισης.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΤΡΕΧΟΥΣΑΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΚΑΙ ΤΟΝ ΡΟΛΟ ΤΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ

Έχετε γράψει: «Για όλους αυτούς τους λόγους η διεκδίκηση της ύπαρξης του μισθού, που ήδη αποτελεί κεντρικό ζήτημα της ταξικής αντιπαράθεσης παγκόσμια, θα αποτελέσει το επόμενο διάστημα το πεδίο στο οποίο η ταξική σύγκρουση θα οξυνθεί. Το ζήτημα αυτό θα δημιουργήσει ρήξεις στο εσωτερικό των αγώνων, οι οποίες στον πολλαπλασιασμό τους θα οδηγήσουν στην αμφισβήτηση του κεφαλαίου, άρα και του προλεταριάτου ως τάξης. (...) Οι καθημερινοί διεκδικητικοί αγώνες της τρέχουσας ιστορικής περιόδου διαφέρουν από τους αγώνες των προηγούμενων ιστορικών φάσεων σε ένα βασικό σημείο. Οι διεκδικήσεις σήμερα δεν σχηματίζουν ένα επαναστατικό πρόγραμμα όπως γίνονταν μέχρι την αρχή της αναδιάρθρωσης, την "περίοδο του '68". Αυτό δεν συμβαίνει λόγω κάποιας "υποκειμενικής αδυναμίας" ή "έλλειψης συνείδησης" της εργατικής τάξης. (...) Η σύγχρονη διάρθρωση της σχέσης κεφάλαιο εκφράζεται στο γεγονός ότι κάθε διεκδίκηση από το προλεταριάτο βρίσκει, ακόμη και στις λίγες περιπτώσεις που ικανοποιείται και πάλι, την πραγματικότητα του κεφαλαίου, όπως αυτό είναι σήμερα: Την εντεινόμενη αναδιάρθρωση και τη διεθνοποίηση, την επισφάλεια, τη δυσκολία αναπα-

ραγωγής της ζωής, την καταστολή. Το γεγονός ότι οι προλεταριακοί αγώνες, ανεξάρτητα από το πόσο μαχητικοί είναι, δεν μπορούν να αντιστρέψουν αυτήν την πορεία και να οδηγήσουν προς μία νέου τύπου κενυσιανή ρύθμιση δεν είναι ένδειξη αδυναμίας αλλά καθοριστικό περιεχόμενο της παρούσας διάρθρωσης της εκμεταλλευτικής σχέσης. Αποτέλεσμα αυτού του γεγονότος είναι μέσα στους καθημερινούς αγώνες να παράγονται πρακτικές έξω από το διεκδικητικό πλαίσιο, πρακτικές που μέσα στην εξέλιξη του διεκδικητικού αγώνα αμφισβητούν την ίδια τη διεκδίκηση.

Η εξέλιξη αυτή καθιστά την τωρινή στιγμή ποιοτικά διαφορετική από εκείνη των αγώνων, για παράδειγμα, των δεκαετιών του '60 και του '70. Ο θάνατος του εργατικού κινήματος και της εργατικής ταυτότητας, η αποσύνθεση της εργατικής τάξης και το "τέλος του προγραμματισμού"²⁴ σημαίνουν ότι οι αγώνες σήμερα έχουν έναν ριζικά διαφορετικό χαρακτήρα (και αποτέλεσμα) από εκείνους του χθες».

Πολλοί αγωνιστές, ωστόσο, υποστηρίζουν ότι ακριβώς λόγω αυτής της αποσύνθεσης της τάξης, και την «καταστροφή της ταξικής συνείδησης» και της «άμπωτης» της διεθνούς ταξικής πάλης, από τα τέλη της δεκαετίας του '70 και της παγκόσμιας αναδιάρθρωσης, αυτό για το οποίο πρέπει να αγωνιζόμαστε είναι η «ανασύνθεση της τάξης», η εκ νέου εγκαθίδρυση ενός εργατικού κινήματος και η κατάκτηση της προλεταριακής εμπιστοσύνης μέσω μιας στρατηγικής που περιγράφεται ως «μικρές νίκες που θα ανοίξουν το δρόμο». Έχουμε ακούσει από συντρόφους ακόμα και να εξισώνουν την τρέχουσα περίοδο με την περίοδο πριν από την έλευση του εργατικού κινήματος τον 19ο αιώνα, οι σύντροφοι αυτοί υποστηρίζουν ότι το εργατικό κίνημα απλά πρέπει να «επαναλάβει ό,τι έκανε» με την απαραίτητη «υπομονή».

Θα μπορούσατε να αναφέρετε τους λόγους για τους οποίους θεωρείτε αυτές τις στρατηγικές αδιέξοδες;

- 24 «Όταν λέμε “προγραμματισμός” εννοούμε ένα μοντέλο εργατικών αγώνων και επαναστατικού ξεπεράσματος βασισμένο σε μια αυξανόμενη ισχύ της εργατικής τάξης, ισχύ μέσω της οποίας επιβάλλονται οι απαιτήσεις μιας κοινωνικής ανάπτυξης του κεφαλαίου που προετοιμάζει την απελευθέρωση της εργατικότητας. [...] Ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα, στο εσωτερικό του “προγραμματισμού”, η ενίσχυση της τάξης (καθώς ήταν ενσωματωμένη στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου) στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής ήρθε σε αντίθεση με τη δυνατότητα της επαναστατικής αυτόνομης επιβεβαίωσής της. Τις σπάνιες φορές που αυτή η τελευταία αρχίζει να υλοποιείται έμπρακτα, όπως στη Ρωσία, στην Ιταλία ή στην Ισπανία, τίθεται κατ' ανάγκη υπό την αιγίδα των οργανώσεων του εργατικού κινήματος, αντιστρέφεται αμέσως για να μετατραπεί σε αυτό που δεν μπορεί παρά να είναι: μια νέα μορφή κινητοποίησης της εργασίας υπό τον καταναγκασμό της αξίας και άρα της “μέγιστης απόδοσης” (όπως ζήτησε η CNT από τους εργάτες της Βαρκελώνης το 1936), αναπαράγοντας αυτομάτως, έστω και οριακά, όλες τις αντιδράσεις απομάκρυνσης ή αντίστασης των εργατών». Από την απάντηση της TC στο Aufheben που δημοσιεύτηκε στο 19ο τεύχος του περιοδικού.

Για να συζητήσουμε αν μια «στρατηγική» είναι αδιέξοδη, πρέπει να εξετάσουμε ποιος είναι ο στόχος της. Όσοι εκτιμούν, περιμένουν και εργάζονται προς την κατεύθυνση της ανασύνθεσης του εργατικού κινήματος (και μόνο πολιτικοί οργανισμοί μπορούν να εργάζονται προς αυτήν την κατεύθυνση) πρέπει κατά τη γνώμη μας να αναρωτηθούν σε τι οφείλεται αυτή η απόλυτη αποτυχία που όλοι διακρίνουν σήμερα. Το ερώτημα είναι γιατί οι «μικρές νίκες» δεν αποτελούν τα θεμέλια για το χτίσιμο του νέου εργατικού κινήματος, γιατί δεν αποτελούν τα θεμέλια για το χτίσιμο κομμάτων ή δικτύων ή συνδικάτων που θα ανέγειραν εκ νέου την εργατική ταυτότητα; Γιατί όλες οι προσπάθειες ανάστασης του εργατισμού, δεν συγκροτούν τελικά μια υπολογίσιμη δυναμική στο κίνημα; Γιατί όλες οι νέες έννοιες όπως του *γνωσιακού εργάτη* (cognitive worker), της άυλης εργασίας (immaterial labour) φαντάζουν τόσο ξένες προς την πραγματικότητα του κινήματος;

Η απάντηση βρίσκεται κατά τη γνώμη μας outside the box. Αν ο ορίζοντας είναι η κομμουνιστικοποίηση δεν είναι μια συγκεκριμένη στρατηγική αδιέξοδη, ενώ μια άλλη δεν θα ήταν, είναι η ίδια η «στρατηγική» αδιέξοδη. Είναι η ίδια η εννοιολόγηση της κορύφωσης της ταξικής πάλης, με όρους ενός υποκειμένου που πρέπει να χτίσει τη στρατηγική που απαιτείται για να μετατρέψει την κοινωνία σε αυτό που είναι το ίδιο, αδιέξοδη. Αν ο ορίζοντας δεν είναι η κομμουνιστικοποίηση αλλά είναι η ενδυνάμωση της εργατικής τάξης, η αναδιάρθρωση του τρόπου παραγωγής προς μια κατεύθυνση στην οποία ο συσχετισμός δυνάμεων μεταξύ των τάξεων θα έχει αλλάξει «προς το συμφέρον» της εργατικής τάξης, θα έχουν για παράδειγμα αυξηθεί οι μισθοί, θα έχουν αλλάξει οι εργασιακές σχέσεις, θα έχει λειανθεί ο δεσποτισμός του κεφαλαίου, ή στην πιο ακραία εκδοχή θα έχει κοινωνικοποιηθεί το κεφάλαιο σε σημαντικό τμήμα της κοινωνίας υπό τη μορφή της αυτοδιαχείρισης των μέσων παραγωγής, τότε, δεν είναι απαραίτητο ότι όλες οι στρατηγικές είναι αδιέξοδες. Μπορεί η στρατηγική που προσπαθεί να αναστήσει τον εργατισμό και ψάχνει εναγωνίως τη νέα κεντρική εργατική φιγούρα να μην παράγει αποτελέσματα αλλά μπορεί να παραχθεί μια άλλη στρατηγική στα πλαίσια της άμυνας που περιγράψαμε προηγουμένως της απεγνωσμένης προσπάθειας διατήρησης του «ταξικού ανέκειν», το οποίο ταυτίζεται για τη μεγάλη πλειοψηφία με την ίδια την επιβίωση. Ίσως τα «κινήματα των πλατειών» να είναι τα πρώτα βήματα του κινήματος προς αυτήν την κατεύθυνση. Η εξέταση όμως όλων των μορφών του κινήματος και της διαλεκτικής τους σχέσης, και η προοπτική εμβάθυνσης της κρίσης, τουλάχιστον σε μεσοπρόθεσμο επίπεδο δεν προοιονίζει την επιτυχία αυτών των πρώτων ζαλισμένων βημάτων.

Στο κείμενο «Η ανάδυση του (μη-)υποκειμένου» γράφατε: «Το σημαντικό στις μελλοντικές εξελίξεις, ως κρίση και ένταση της ταξικής πάλης, είναι η εξέλιξη της σχέσης ανάμεσα στις πρακτικές τύπου Αγγλίας [Αυγούστου 2011] και στις πρακτικές των "αγανακτισμένων". Η σχέση αυτή αποκτά βαρύνουσα

σημασία λόγω της ρευστότητας ανάμεσα σε αυτά τα δύο δομούμενα υποκείμενα (η ανεργία έχει μπει στο κέντρο της μισθωτής σχέσης). Η σχηματοποίηση του νέου ορίου (η αστυνομία, το ταξικό ανήκειν ως εξωτερικός καταναγκασμός) οδηγεί σε μια νέα μορφοποίηση που επιχειρούμε να προσεγγίσουμε με τον όρο "ταραχές". Οι "ταραχές" περικυκλώνουν τα κινήματα των "αγανακτισμένων", τα διεμβολίζουν και τελικά διεισδύουν σε αυτά και παράγουν αποκλίσεις ανάμεσα σε πρακτικές των κινημάτων αυτών (μια πρώτη έκφανση αυτού του γεγονότος αποτελεί το διήμερο 28-29 Ιουνίου στην Ελλάδα). Η διαλεκτική της απόκλισης δουλεύει πυρετωδώς... Η Κυριακή συνιστά υπέρβαση κατά το ότι πλέον οι πρακτικές έχουν συναντηθεί, έχουν έρθει αντιμέτωπες εν δράσει. Η συνάντηση των πρακτικών είναι αποτέλεσμα της δυναμικής που παράγει την αμοιβαία διείσδυση ανάμεσα στους "αγανακτισμένους", τους "προλεταριοποιούμενους μικροαστούς", τους δημόσιους υπαλλήλους, τους νέους, τους επισφαλείς/ανέργους. Η διαλεκτική κίνηση των πρακτικών ήδη βρίσκεται σε εξέλιξη. Όμως αυτή η διαλεκτική δεν θα εξελιχθεί μέσα σε κενό αέρος, είναι εμβαπτισμένη και αυτή στη συνολική δυναμική της ταξικής πάλης».

Θα μπορούσατε να μιλήσετε περισσότερο για την επέκταση και τον χαρακτήρα αυτών των πρακτικών τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς, και τη σχέση τους με την επανάσταση ως αυτο-κατάργηση του προλεταριάτου;

Η «εξάπλωση» ή η γενίκευση αυτών των πρακτικών εξαρτάται από πολλούς παράγοντες με κυριότερο όλων την εξέλιξη της κρίσης (ως μάχης ανάμεσα στο προλεταριάτο που θα επιζητά μια έξοδο από την κρίση με αλλαγή συσχετισμών και το κεφάλαιο που θα εντείνει τη διαδικασία επιβολής της δεύτερης φάσης της αναδιάρθρωσης). Επίσης πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι σε κάθε κράτος η μορφή είναι διαφορετική, η χρονικότητα της εξέλιξης είναι διαφορετική και όλα κρίνονται κατά τη συνάντηση των κορυφώσεων συγκρούσεων διαφορετικού περιεχομένου στον χρόνο. Σε αυτήν την περίπτωση γίνεται εξαιρετικά πιθανή η «διάδοση», ή ακόμη καλύτερα ο «συντονισμός». Η πορεία προς αυτήν την κατεύθυνση διαφαίνεται ήδη από τον συντονισμό μεταξύ των αραβικών συγκρούσεων αλλά και τον συντονισμό μεταξύ της «αραβικής άνοιξης» και των κινημάτων των αγανακτισμένων, παρότι τα διακυβεύματα των συγκρούσεων έχουν σημαντικές ποιοτικές διαφορές. Ειδικό στοιχείο αποτελούν βέβαια οι ταραχές καθώς αποτελούν την πρακτική έκφραση από την πλευρά του προλεταριάτου της ολοένα και μεγαλύτερης συμμετοχής της καταστολής στην αναπαραγωγή των τάξεων. Ενώ τα κινήματα των πλατειών προσπαθούν να δομήσουν το «πρόγραμμα» της επανάστασης που παράγει η περίοδος, οι ταραχές υπονομεύουν αυτήν τη διαδικασία. Αναφερόμαστε περισσότερο στην επίθεση στα κτήρια, στη λεηλασία εμπορευμάτων, στις καταστροφές κτλ., παρά στη σύγκρουση με την αστυνομία με διακύβευμα την κατάληψη εδάφους. Οι ταραχές αν γενικευθούν οδηγούν στη διάρρηξη της καθημερινής ζωής και ειδικά σε αυτή

την ιστορική περίοδο μορφοποιούν την παραγόμενη αμφισβήτηση του ταξικού ανήκειν, κάτι που γίνεται ορατό αν τις αντιμετωπίσουμε σαν τον ένα πόλο του διαλεκτικού ζεύγους που ως δεύτερο πόλο έχει τις πρακτικές των απανταχού «αγανακτισμένων». Οι ταραχές δεν ορίζουν τα στρατόπεδα των «ταραχοποιών» και των «ειρηνικών διαδηλωτών», αυτή η κρατική προπαγάνδα δεν έχει καμία βάση. Η περιφερειακή διάσταση των ταραχών, ο ορισμός τους ως μειοψηφικών πρακτικών ήταν αυτή που έδινε δύναμη σε αυτήν την προπαγάνδα. Τώρα πλέον η ολοένα και πυκνότερη εμφάνιση των πρακτικών αυτών στα διεκδικητικά κινήματα, η εισβολή από την περιφέρεια του κινήματος στο κέντρο του θέτει το ζήτημα της ανασύνθεσης της τάξης, ως τάξης που αμφισβητεί την ίδια της την ύπαρξη. Η εμβάθυνση της κρίσης προεικονίζει τη γενίκευση ταραχών ως πρακτικών που «περικυκλώνουν» την εισβολή μεσαίων στρωμάτων και προλεταριάτου στον δημόσιο χώρο («αγανακτισμένοι») και τίθενται αντικειμενικά εναντίον της δόμησης αυτής της εισβολής ως μορφής του κινήματος που θα παράγει το «πρόγραμμα». «Μέσα σε αυτήν ακριβώς την κρίση αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων ριζώνει, στο έδαφος της αυτοπροϋπόθεσης του κεφαλαίου, η στιγμή του εξαναγκασμού και της κανονικότητας, της οποίας οι ταραχές [είναι] όχι μόνο η επικαιροποίηση αλλά και η πρακτική μορφοποίηση».²⁵ Έως τώρα αυτή η «περικύκλωση» της υπό ασφυξία διεκδίκησης από τις ταραχές έχει οδηγήσει σε βίαια ξεσπάσματα τα οποία όμως δεν διαρκούν και ακόμη ενσωματώνονται, αν και με ολοένα και μεγαλύτερη δυσκολία στην αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας. Σημαντικότερη εκδοχή αυτής της ιστορικής παραγωγής αποτελεί η κατάσταση στην Αίγυπτο. Αυτό που είναι ιδιαίτερα σημαντικό στην Αίγυπτο είναι η αδυναμία του κεφαλαίου ως σχέσης να μορφοποιήσει τη σύγκρουση σε δύο ξεκάθαρα στρατόπεδα κάτι που θα έδινε τη δυνατότητα στο κράτος να στρατιωτικοποιήσει τη σύγκρουση, κάτι που όπως γνωρίζουμε έχει γίνει εφικτό στη Συρία.

Πρέπει όμως να είμαστε προσεκτικοί, οι ταραχές από μόνες τους δεν αποτελούν την επανάσταση. Μέσα από τις ταραχές και τη γενίκευσή τους, αν συνεχιστεί αυτή η ιστορική τάση που βλέπουμε να εργάζεται με ιλιγγιώδεις ρυθμούς, θα προκύψει η ανάγκη της κατάληψης των μέσων παραγωγής, ως μοναδικός τρόπος για τη συνέχιση της ζωής. Το προλεταριάτο δεν παύει να είναι προλεταριάτο καταστρέφοντας, αυτό το βήμα είναι απλώς στοιχείο του παραγόμενου πολέμου, η άλλη όψη της κοινωνικής αναπαραγωγής ως καταστολής. Το κρίσιμο στοιχείο είναι ο μετασχηματισμός των μέσων παραγωγής, από μέσα παραγωγής αξίας σε μέσα αναπαραγωγής δραστηριοτήτων οι οποίες δεν οργανώνονται στη βάση της κυριαρχίας της αξίας, αλλά στη βάση άλλων σχέσεων, οι οποίες με τη σειρά τους μετασχηματίζονται μέσα στον αγώνα με συνεχή τάση να γίνουν αδιαμεσολάβητες, άμεσες σχέσεις. Το κρίσιμο λοιπόν είναι, και επανερχόμαστε

25 Théorie Communiste, «Το αόρατο φράγμα», http://www.blaumachen.gr/wp-content/uploads/2009/11/Aorato_Fragma_EL.pdf

στο περιεχόμενο προηγούμενων απαντήσεων, κατά πόσο είναι εφικτό σε μια περίοδο που δεν υπάρχει οργανωμένη πολιτική δύναμη, δεν υπάρχει κυρίαρχη εργατική ιδεολογία, δεν υπάρχει τίποτα συνεκτικό να ολοκληρωθεί αυτή η διαδικασία με μια «νίκη» των προλετάριων. Η έως τώρα πορεία της εποχής των ταραχών είναι μια πορεία *ανάδυσσης* πολλών αντιφάσεων στην επιφάνεια, και των δρώντων δυνάμεων που τους αντιστοιχούν στο πεδίο της μάχης. Οι αντιφάσεις αυτές δεν υπάγονται πια στο (πάλαι ποτέ) εργατικό κίνημα, κάτι που προεικονίζει την απιθανότητα της *νίκης* της εργατικής τάξης, ως τάξης για τον εαυτό της. Η κομμουνιστικοποίηση ως δυνατότητα εδράζεται σε μεγάλο βαθμό στην απιθανότητα αυτής της νίκης, δεν πρόκειται για ευχή, είναι μια εκτίμηση που προκύπτει από τα βασικά χαρακτηριστικά της περιόδου. ■

Το κίνημα των «Αγανακτισμένων» στην Ελλάδα*

ΠΟΙΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΔΙΑΚΥΒΕΥΜΑ;

Τους τελευταίους μήνες, το άμεσο μέλημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ελληνικού κράτους ήταν η οριστικοποίηση των όρων για την πρόσθετη χρηματοδότηση -12 δις ευρώ- που ήταν απαραίτητη για την εξυπηρέτηση του ελληνικού δημόσιου χρέους. Το Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα (η ανανεωμένη έκδοση του «Μνημονίου Συμφωνίας» με την «τρίοικα» ΕΕ-ΔΝΤ-ΕΚΤ) ψηφίστηκε τελικά την 29η Ιουνίου. Περαιτέρω χρηματοδότηση περίπου 30 δις ευρώ θα χρειαστεί τον επόμενο χρόνο, και ακόμα περισσότερη το 2013. Το ελληνικό κράτος δεν πέτυχε τους στόχους του προϋπολογισμού που τέθηκαν πέρυσι, όταν το ΔΝΤ και η ευρωζώνη χορήγησαν δάνειο συνολικού ύψους 110 δισεκατομμυρίων ευρώ, εκταμιευόμενο σε δόσεις. Το επίκεντρο αυτού του νέου πακέτου διάσωσης είναι ένα κύκλος ιδιωτικοποιήσεων που αναμένεται να αποφέρει 50 δις ευρώ μέχρι το 2015. Οι κρατικές εταιρίες ενέργειας και νερού, λιμάνια, τράπεζες, το πρώην μονοπώλιο των τηλεπικοινωνιών (ΟΤΕ), ο οργανισμός σιδηροδρόμων καθώς και άλλες επιχειρήσεις, όπως ο ΟΠΑΠ, η μεγαλύτερη ευρωπαϊκή επιχείρηση λαχείων, λοταρίας και αθλητικών στοιχημάτων, θα περιλαμβάνονται στο ξεπούλημα - κάτι που σημαίνει ακόμα μεγαλύτερη μείωση στον έμμεσο μισθό και επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης γενικότερα, καθώς και μια μόνιμη και σημαντική απώλεια εσόδων για τον κρατικό προϋπολογισμό, «καθιστώντας αναγκαία» μια ακόμα μεγαλύτερη επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου και ούτω καθεξής. Επιπλέον, θα υπάρξουν περαιτέρω περικοπές δαπανών -πάνω από 6 δις ευρώ μέσα σε 12 μήνες, ποσό που αντιστοιχεί στο 2,8% του ΑΕΠ- και αντιστρόφως προσδευτικές φορολογικές αυξήσεις που πλήττουν την αναπαραγωγή της εγχώριας εργατικής τάξης. Αυτό θα σημαίνει περικοπές μισθών μέχρι 30%. Η Ανώτατη Διοίκηση Ενώσεων Δημοσίων Υπαλλήλων (ΑΔΕΔΥ) υπολογίζει ότι η μέση συνολική μείωση που ξεκίνησε με την περσινή δέσμη μέτρων θα φτάσει το 40-45% των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων μέχρι το τέλος του τρέχοντος έτους [2011].

* Η παρούσα μετάφραση βασίζεται στη μετάφραση από τα αγγλικά που δημοσιεύτηκε στο rebelnet.gr. Ευχαριστούμε τον/την StrangeAttractor.

Αυτό είναι η εξακολούθηση μιας *οριζόντιας* επίθεσης στον μισθό –στο επίπεδο αναπαραγωγής της εργατικής τάξης– που ξεκίνησε το 2009. Επίσης η επίθεση αυτή συμπεριλαμβάνει ποικίλα μικροαστικά και μισθωτά μεσαία στρώματα, ειδικά μέσα από τις αυξήσεις φόρων και το άνοιγμα των «κλειστών» επαγγελμάτων, μέτρα που τείνουν να αλλάξουν τη δομή της ελληνικής κοινωνίας (ειδικότερα τον διογκωμένο μικροαστικό τομέα της). Οι κρατικές επιχορηγήσεις για την επιβίωση του πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού τείνουν να εξαφανιστούν και το αποτέλεσμα είναι ο πολλαπλασιασμός της άτυπης εργασίας και της φτώχειας. Το προλεταριάτο (και τα ραγδαία προλεταριοποιούμενα μεσαία και μικροαστικά στρώματα) δεν έχουν άλλη επιλογή από το να δουλέψουν, συνήθως χωρίς ασφάλιση, για να επιβιώσουν, και την ίδια στιγμή τούς είναι αδύνατο να βρουν μια δουλειά ή να αποκτήσουν ένα εισόδημα ικανό να καλύψει το κόστος αναπαραγωγής της εργασιακής τους δύναμης. Ο επίσημος δείκτης ανεργίας τον Μάρτιο του 2011 ήταν στο 16,2%, έναντι 11,6% του Μαρτίου 2010 και 15,9% του Φεβρουαρίου 2011, ενώ ήταν 42,5% για τα άτομα ηλικίας 15-24 ετών και 22,6% για τις ηλικίες 25-34 ετών. Το κεφάλαιο δηλώνει ότι δεν μπορεί να στηρίξει την επιβίωση του προλεταριάτου, καθιστά σαφές ότι ένα σημαντικό μέρος του τελευταίου είναι άχρηστο (από τη σκοπιά της αξιοποίησης του κεφαλαίου) και, το σημαντικότερο, ότι η επιθυμητή ανάκαμψη δεν περιλαμβάνει καμία επανένταξη στην παραγωγή αυτού του πλεονάζοντος μέρους του προλεταριάτου.

Το «ελληνικό ζήτημα» δεν είναι ελληνικό πρόβλημα. Ο Alan Greenspan σχολίασε στις 17 Ιουνίου ότι «η ελληνική κρίση χρέους είναι δυνατόν να σπρώξει τις ΗΠΑ σε άλλη μία ύφεση». Δύο εβδομάδες νωρίτερα ο Lorenzo Bini Smaghi, μέλος της εκτελεστικής επιτροπής της ΕΚΤ, δήλωσε στους *Financial Times* ότι «μια αναδιάρθρωση του χρέους, ή μια έξοδος από το ευρώ, θα ισοδυναμούσε με θανατική ποινή», προσθέτοντας ότι «όποιος περιμένει ότι οι επιπτώσεις θα είναι περιορισμένες μοιάζει με όσους στα μέσα Σεπτεμβρίου του 2008 έλεγαν ότι οι αγορές ήταν πλήρως προετοιμασμένες για την κατάρρευση της Lehman Brothers». Στις 22 Ιουνίου ο πρόεδρος του Federal Reserve, ο Ben Bernanke, προειδοποιούσε: «Μια αποτυχία στην επίλυση αυτής της κατάστασης (του ελληνικού χρέους) θα συνιστούσε απειλή για το ευρωπαϊκό χρηματοπιστωτικό σύστημα, το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα και την ευρωπαϊκή πολιτική ενότητα».

Οι διαφορετικές προσεγγίσεις των διάφορων ευρωπαϊκών εθνικών καπιταλιστικών σχηματισμών προφανώς αντανakλούν τα αντίστοιχα συμφέροντά τους σε μια περίοδο οξυμένου ενδοκαπιταλιστικού ανταγωνισμού: «Η ΕΚΤ και οι γαλλικές τράπεζες είναι ανάμεσα στις πιο εκτεθειμένες στην αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους, ενώ οι γερμανικές τράπεζες θα υφίσταντο ένα κατά πολύ μικρότερο “κούρεμα” και επιπλέον θα ανέμεναν να αποζημιωθούν για τυχόν απώλειες από την κυβέρνηση της καγκελαρίου Άνγκελα Μέρκελ. Το εύκολο ανυψητό πλεονέκτημα της Γερμανίας και των μικρότερων ευρωπαϊκών εταιρών της σε περίπτωση αναδιάρθρωσης του ελληνικού χρέους είναι ότι αυτή η κίνη-

ση θα μπορούσε να μειώσει το ποσό των δημόσιων πόρων τους που διοχετεύονται σε τράπεζες της Γαλλίας και άλλων ανταγωνιστικών δυνάμεων».¹

Έτσι οι διάφορες ανταγωνιστικές μερίδες του κεφαλαίου επιδιώκουν να αποτρέψουν, και αν αυτό αποδειχτεί αδύνατο να περιορίσουν αποτελεσματικά, τα ωστικά κύματα που μια πιθανή χρεοκοπία του ελληνικού κράτους θα έστελνε σε ολόκληρο το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Ακόμα περισσότερο μάλιστα στον βαθμό που δεν πρόκειται μόνο για την Ελλάδα: η Πορτογαλία, η Ιρλανδία και η Ισπανία είναι έτοιμες να ακολουθήσουν (για να μην αναφέρουμε το τεράστιο συσσωρευμένο δημόσιο χρέος των ΗΠΑ και της Αγγλίας). Μια τέτοια εξέλιξη θα προκαλούσε μια ακόμα πιο έντονη βουτιά της παγκόσμιας οικονομίας, μετατρέποντας την τρέχουσα κρίση δημόσιου χρέους σε σοβαρή νομισματική κρίση και τελικά σε κρίση της ασίας. Ουσιαστικά, το διακύβευμα αυτή τη στιγμή είναι η προσπάθεια της αστικής τάξης να αποφύγει μια τεράστια απαξίωση χρηματιστικού κεφαλαίου, δηλαδή να αναχαιτίσει την καταστροφική επανεπιβεβαίωση του νόμου της ασίας μέσα στην καπιταλιστική κρίση. Με άλλα λόγια, είναι η προσπάθεια να διατηρηθεί η τωρινή μορφή της παγκόσμιας συσσώρευσης με επιτάχυνση της βασικής δυναμικής του ίδιου του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού: επίθεση εναντίον του μισθού και όλων των εξασφαλίσεων της αναπαραγωγής της εργατικής τάξης, απονομιμοποίηση της διαπραγμάτευσης της τιμής της εργασιακής δύναμης, επισφάλεια, οριοθέτηση ζωνών της παγκόσμιας καπιταλιστικής συσσώρευσης και οξυμένος ανταγωνισμός μεταξύ των διάφορων περιφερειών συσσώρευσης, περαιτέρω χρηματοπιστωτικοποίηση και προσπάθεια αξιοποίησης του χρηματιστικού κεφαλαίου (κυρίως σε τομείς που σχετίζονται με την αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης και τη διανομή της παραχθείσας υπεραξίας – αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας, αναδιάρθρωση των συνταξιοδοτικών συστημάτων κλπ.). Όμως, αυτή η προσπάθεια να αυξηθεί το ποσοστό υπεραξίας (ποσοστό εκμετάλλευσης) επιταχύνει την ίδια στιγμή όλες τις αντιφάσεις της παραπάνω δυναμικής – αντιφάσεις που οδήγησαν στην τρέχουσα κρίση – κάνοντάς τις ακόμα πιο εκρηκτικές.

ΟΙ «ΑΓΑΝΑΚΤΙΣΜΕΝΟΙ» ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στις 25 Μαΐου 2011, σε μια σειρά διαδηλώσεων και συγκεντρώσεων σε πολλές ελληνικές πόλεις, δεκάδες χιλιάδες άνθρωποι βγήκαν στον δρόμο για να διεκδικήσουν «να φύγουν όλοι οι πολιτικοί». Στην Αθήνα, περίπου 20.000 συγκεντρώθηκαν στην πλατεία Συντάγματος. Στη Θεσσαλονίκη, περίπου 5.000 μαζεύτηκαν μπροστά στον Λευκό Πύργο. Πολλοί άνθρωποι μαζεύτηκαν και στην Πάτρα, τον Βόλο, τα Χανιά, τα Ιωάννινα, τη Λάρισα και άλλες πόλεις. Στις οπμιλώσεις που ακολουθούν, το επίκεντρο θα είναι η Αθήνα, αφού εκεί συνέβη

1 Patrick O'Connor, World Socialist Website, 31 Μαΐου 2011.

ο κύριος όγκος των γεγονότων και έγινε πιο εμφανής η δυναμική καθώς και τα όρια αυτού του κινήματος.

Παρακάτω, μεταφέρουμε πρακτικά από την πρώτη ανοιχτή συνέλευση που έγινε στην πλατεία Συντάγματος στις 25 Μαΐου, τα οποία είναι αρκετά αντιπροσωπευτικά του κλίματος που επικρατούσε μεταξύ των διαδηλωτών:

«Όποιος πολιτικός αδικεί, όποιος πολιτικός δεν σέβεται τη λαϊκή εντολή, να πηγαίνει σπίτι του ή στη φυλακή. Η Δημοκρατία τους, δεν εγγυάται ούτε την Ισότητα ούτε τη Δικαιοσύνη.

Δεν πρέπει να μας ευχαριστεί να είμαστε καταναλωτές ή πελάτες, πρέπει να μας ευχαριστεί όταν είμαστε σωστοί, υπεύθυνοι πολίτες.

Να δούμε παγκόσμια το θέμα, το πρόβλημα της καταλυστευμένης ζωής μας. Να ενωθούμε με ό, τι στον υπόλοιπο κόσμο γίνεται ως ανάλογη κίνηση.

Δεν φταίμε μόνο οι πολιτικοί, φταίμε οι Έλληνες με την ατομικιστική μας νοοτροπία.

Να συνεχίσουμε με συνέπεια τις εξεγέρσεις του αραβικού κόσμου. Να αρθούμε πάνω από πατρίδες και έθνη.

Να ξεκινήσουμε να διαμορφώνουμε αιτήματα. Να αλλάξει η πολιτική, να πέσει η κυβέρνηση, να διαμορφώσουμε τις δικές μας προτάσεις.

Η Υγεία καταρρέει, δεν υπάρχουν υλικά, ο κόσμος κινδυνεύει στα νοσοκομεία, μας ληστεύουν και μας εγκαταλείπουν στην τύχη μας.

Η Δημοκρατία ξεκίνησε από εδώ, από την Αθήνα. Η πολιτική δεν είναι κάτι κακό. Για την καλύτερη μας, ας την ξαναπάρουμε στα χέρια μας. Τα προβλήματα είναι κοινά και είναι αυτά που μας ενώνουν. Να μην αφήσουμε τις ταμπέλες, τις στρατεύσεις ή τις όποιες επιμέρους επιλογές μας, να μας χωρίσουν.

Οι Ισπανοί μάς έδωσαν την ιδέα και το έναυσμα. Να συντονιστούμε με τον υπόλοιπο, υπερχρεωμένο Νότο, ας κινητοποιηθούμε. Οι Ισπανοί μας έδειξαν τον δρόμο.

Συκοφαντούν τους δημόσιους υπαλλήλους, τους δασκάλους, τους καθηγητές, τους ιατρούς. Δικαιοσύνη δεν είναι η ισοπέδωση των 500 ευρώ. Μας στερούν την αξιοπρέπεια.

Η Ελλάδα είναι στον γκρεμό και τα χρήματα της χώρας έξω από την χώρα. Μας έκλεψαν και συνεχίζουν να μας κλέβουν».²

Και αυτό είναι το ψήφισμα μιας από τις πρώτες λαϊκές συνελεύσεις της πλατείας Συντάγματος:

«Εδώ και πολύ καιρό παίρνονται αποφάσεις για εμάς χωρίς εμάς.

2 Πρακτικά της ανοιχτής συνέλευσης της πλατείας Συντάγματος, 25 Μαΐου 2011, <http://www.occupiedlondon.org>.

Είμαστε εργαζόμενοι, άνεργοι, συνταξιούχοι, νεολαίοι, που έχουμε έρθει στο σύνταγμα για να παλέψουμε και να αγωνιστούμε για τις ζωές μας και το μέλλον μας.

Είμαστε εδώ γιατί γνωρίζουμε ότι οι λύσεις στα προβλήματά μας μπορούν να προέλθουν μόνο από εμάς.

Καλούμε όλους τους Αθηναίους, εργαζόμενους, ανέργους και νεολαία στο Σύνταγμα, και όλη την κοινωνία να γεμίσει τις πλατείες και να πάρει τη ζωή στα χέρια της.

Εκεί στις πλατείες θα συνδιαμορφώσουμε όλα μας τα αιτήματα και τις διεκδικήσεις μας.

Καλούμε όλους τους εργαζόμενους που θα απεργήσουν την επόμενη περίοδο να καταλήγουν και να παραμένουν στο Σύνταγμα.

Δεν θα φύγουμε από τις πλατείες, μέχρι να φύγουν αυτοί που μας οδήγησαν εδώ: Κυβερνήσεις, Τρόικα, Τράπεζες, Μνημόνια και όλοι όσοι μας εκμεταλλεύονται. Τους διαμνύουμε ότι το χρέος δεν είναι δικό μας.

ΑΜΕΣΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΩΡΑ!

ΙΣΟΤΗΤΑ – ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ – ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑ!

Ο μόνος αγώνας που κάνεται είναι αυτός που δεν δόθηκε ποτέ!»³

Για πάνω από ένα μήνα, μερικές χιλιάδες άνθρωποι μαζεύονταν καθημερινά στην πλατεία Συντάγματος. Η πλατεία παρέμενε κατειλημμένη 24 ώρες το 24ωρο, 7 μέρες την εβδομάδα, αλλά η μεγάλη μάζα των διαδηλωτών εμφανιζόταν το απόγευμα, μετά τη δουλειά, όταν γίνονταν και οι συνελεύσεις. Τα Σαββατοκύριακα ο αριθμός των διαδηλωτών πολλαπλασιαζόταν, φτάνοντας μέχρι και εκατοντάδες χιλιάδες στις 5 Ιουνίου. Ήταν ένα ετερογενές, διαταξικό πλήθος εργαζομένων (σε μεγάλο βαθμό δημόσιοι υπάλληλοι), ανέργων, φοιτητών, συνταξιούχων, αυτοαπασχολούμενων, καταστηματαρχών και άλλων μικροαστικών στρωμάτων. Η κοινωνική σύνθεση του πλήθους στην πλατεία Συντάγματος αποτυπώθηκε και στον χώρο: στην «πάνω πλατεία», μπροστά από τη Βουλή, υπήρχαν περισσότεροι μικροαστοί –εδώ θα συναντούσε κάποιος τις περισσότερες ελληνικές σημαίες και μερικές (ακρο)δεξιές ομάδες– ενώ στην «κάτω πλατεία» η παρουσία νέων φοιτητών, εργαζομένων και ανέργων ήταν πολύ μεγαλύτερη. Ένα στοιχείο που έχει ενδιαφέρον είναι ότι η παρουσία μαθητών, μεταναστών και λούμπεν προλεταρίων –άτομα που συμμετείχαν στις πιο επιθετικές δράσεις στις ταραχές του Δεκέμβρη του 2008– δεν ήταν σημαντική. Παρόλα αυτά, η πολύ πιο ευρεία σύνθεση και ο πιο μαζικός χαρακτήρας του κινήματος υποδηλώνουν την εμπάθυνση της γενικευμένης κοινωνικής κρίσης στο διάστημα που πέρασε μετά τα τέλη του 2008. Επιπροσθέτως, αντίθετα με τον Δεκέμβρη του 2008, η καθημερινή παρουσία αυτού του ετερόκλητου πλήθους στο κέντρο της Αθήνας και άλλων πόλεων δεν προκάλεσε σημαντική αναστά-

3 Ψήφισμα της λαϊκής συνέλευσης της πλατείας Συντάγματος, 28 Μαΐου 2011.

τωση στην καθημερινή ρουτίνα. Απέχε πολύ από το να διαταράξει πραγματικά τη διανομή των εμπορευμάτων/κυκλοφορία του κεφαλαίου, για να μην αναφερθούμε στην παραγωγή. Για κάποια μαγαζιά, ιδίως επιχειρήσεις εστίασης και καφετέριες, οι «Αγανακτισμένοι» ήταν ευλογία. Επίσης, δεν αμφισβήτησε τους κοινωνικούς ρόλους στον καταμερισμό της εργασίας: δικηγόροι συμμετείχαν σε επιτροπές που σκόπευαν να θέσουν υπό αμφισβήτηση τη νομιμότητα του προγράμματος λιτότητας, γιατροί πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους δωρεάν, οι άνεργοι καθάριζαν την πλατεία και οι άστεγοι ήταν ικανοποιημένοι έχοντας βρει ένα προσωρινό υποκατάστατο φιλανθρωπίας.

Όπως γίνεται εμφανές από τα πρακτικά που παραθέσαμε προηγουμένως (αλλά βέβαια και από το ίδιο του το όνομα), το κίνημα των «αγανακτισμένων» στην Ελλάδα είχε ως πηγή έμπνευσης τους «αγανακτισμένους» της Ισπανίας και τις εξεγέρσεις της Βόρειας Αφρικής, ιδιαίτερα την Αίγυπτο και τα καλέσματα της πλατείας Ταχρίρ για μια δημοκρατική αναμόρφωση του κράτους. Αντίθετα με την Ισπανία όμως, στην Ελλάδα το κίνημα γεννήθηκε στις παραμονές μιας αναμενόμενης σύγκρουσης –σχετικά με μια νέα δέσμη μέτρων λιτότητας– εν μέσω μιας μεγάλης κοινωνικής κρίσης της οποίας επιτομή ήταν το «Μνημόνιο», οπότε απέκτησε έναν από «στόχο»: να μην ψηφιστεί το Μεσοπρόθεσμο Οικονομικό Πρόγραμμα («Δε Χρωστάμε – Δεν Πουλάμε – Δεν Πληρώνουμε» ήταν ένα πολύ δημοφιλές σύνθημα στα πανό), παρ' όλο που το γενικό κλίμα δεν υποστήριζε τη διαπραγμάτευση με την κυβέρνηση αλλά ότι «πρέπει να φύγουν όλοι τώρα», απορρίπτοντας όχι μόνο το ΠΑΣΟΚ αλλά και όλο το πολιτικό κατεστημένο. Γι' αυτό υπήρχε μεγάλο ενδιαφέρον για τις εικόνες από την Τυνησία, την Αίγυπτο ή την Αργεντινή και για την ταπεινωτική αποχώρηση των πρωθυπουργών. Παρόμοια όπως στη Βόρεια Αφρική και στην Ισπανία, το Facebook και άλλα μέσα «κοινωνικής δικτύωσης», καθώς και τα κινητά τηλέφωνα, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη συγκέντρωση του πλήθους και κυρίως των νεότερων διαδηλωτών, ενώ η δημοσιότητα που έδωσαν από την αρχή τα καθεστωτικά μέσα ενημέρωσης έγινε κι αυτή ένα «κάλεσμα μάχης» (τα ΜΜΕ εγκατέλειψαν τον «ενθουσιασμό» τους μόνο μετά την πρώτη γενική απεργία της 15ης Ιουνίου).

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ Η ΑΝΟΔΟΣ ΜΙΑΣ ΝΕΑΣ ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

Μιμούμενο τους Ισπανούς «αγανακτισμένους», το κίνημα στην Ελλάδα ζητούσε «πραγματική δημοκρατία τώρα», και διάφοροι μιλητάντηδες/ιδεολόγοι που βρίσκονταν μέσα στο πλήθος φαντασιώνονταν/διακήρυτταν ο καθένας τη δική του εκδοχή της δημοκρατίας. Το κάλεσμα για «πραγματική δημοκρατία τώρα», τόσο στην Ισπανία όσο και την Ελλάδα, είναι η εκδήλωση της κρίσης της πολιτικής/αντιπροσώπευσης, που είναι αποτέλεσμα του γεγονότος ότι η διαπραγμάτευση της τιμής της εργασιακής δύναμης έχει καταστεί αουστημική, ακόμα περισσότερο στο πλαίσιο της τρέχουσας καπιταλιστικής κρίσης. Όμως, και τα δύο αυτά

κινήματα άρθρωσαν μια δημοκρατική κριτική της δημοκρατίας, δηλαδή μια πολιτική κριτική της πολιτικής. Γεννήθηκαν μέσα σε ένα αδιέξοδο.

Από την αρχή, το ζήτημα ήταν να «πάρουμε τη ζωή μας στα χέρια μας» αφού αυτοί που υποτίθεται ότι παίρνουν αποφάσεις για μας δεν μας αντιπροσωπεύουν πια – ενώ το ερώτημα «τι να κάνουμε με τη ζωή μας;» καταπνίγηκε. Η απαγόρευση των κομματικοπολιτικών ταυτοτήτων είχε σκοπό να δημιουργήσει έναν δημόσιο χώρο όπου ο καθένας θα μπορούσε να συμμετέχει, να μιλήσει και να αποφασίσει μαζί με τους άλλους. Πράγματι, δημιουργήθηκαν διάφορες ανοιχτές συνελεύσεις, που τυπικά είναι τέτοιοι χώροι· δημιουργήθηκαν αρχικά στις κεντρικές πλατείες και, από ένα σημείο και μετά, σε διάφορες γειτονίες της Αθήνας. Οι συνελεύσεις στις γειτονίες ήταν εν μέρει αναβίωση των τοπικών συνελεύσεων που είχαν ξεπηδήσει από τις ταραχές του Δεκέμβρη του 2008, και εν μέρει μια μάλλον αποτυχημένη προσπάθεια να επιβληθεί μια κεντρική κατεύθυνση στις τοπικές συνελεύσεις που ήταν ήδη ενεργές, όπως στην περίπτωση του Βύρωνα. Αλλά το πολιτικό «ξεπέραςμα» της πολιτικής μπορεί να δημιουργήσει μόνο μια νέα γραφειοκρατία.

Η νέα γραφειοκρατία των συνελεύσεων –η οποία στέγαζε αριστερούς βουλευτές ή πρώην βουλευτές, πολιτικούς ακτιβιστές, υψηλόβαθμους συνδικαλιστές, μέλη δημοτικών συμβουλίων, αριστεροεθνικιστές δημοσιογράφους, «ευαίσθητους» καλλιτέχνες και ούτω καθεξής, που μόλις είχαν αφήσει πίσω τους τα κομματικά τους πανό και συνθήματα– ήταν στην πραγματικότητα ένας συνασπισμός της κοινοβουλευτικής αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ, αλλά όχι το ΚΚΕ που δεν συμμετείχε στα γεγονότα) και εξωκοινοβουλευτικών αριστερών κομμάτων/ομάδων (πικρός ίσως μετά από κάποιο σημείο, αλλά παρόλα αυτά συνασπισμός). Η παρουσία πολλών νεαρότερων διαδηλωτών –φοιτητές ή πρώην φοιτητές και εργαζόμενοι/άνεργοι (στην Ελλάδα το πτυχίο του πανεπιστημίου δεν σημαίνει εξασφαλισμένη θέση στα μεσαία στρώματα, και μάλιστα ακόμα λιγότερο κατά την τελευταία δεκαετία)– στην «κάτω πλατεία» και στις συνελεύσεις στις διάφορες συνοικίες της Αθήνας, αλλά και έξω από την πρωτεύουσα, διευκόλυνε την κυριαρχία των αριστερών στις συνελεύσεις, αφού παραδοσιακά αυτοί έχουν ισχυρούς δεσμούς με τα πανεπιστήμια. Μέσα στην πρώτη εβδομάδα, αυτή η γραφειοκρατία είχε ήδη επικρατήσει και διέδιδε την ύπαρξη και την ανάπτυξη των συνελεύσεων –ανακηρύσσοντάς τις σε «εργαστήρι δημοκρατίας»– ως αυτισκοπό. Από αυτό το σημείο και έπειτα, αντιπροσώπευε και προσπαθούσε να διατηρήσει το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκαν οι εσωτερικές δυναμικές και συγκρούσεις του κινήματος. Για τη γραφειοκρατία, ουδένποτε μπορούσε να συζητηθεί, όσο δεν αμφισβητούσε ριζικά τη γραμμή αυτών που ελέγχανε τις συνελεύσεις, γιατί αυτό θα έθετε υπό αμφισβήτηση τις ίδιες τις συνελεύσεις και συνεπώς τη δημοκρατία. Και ποιος θέλει να είναι εναντίον της δημοκρατίας;

Ο «πραγματικοδημοκρατικός» λόγος ήταν η σχεδόν πλήρης απουσία πρακτικών δράσεων στο κίνημα των «αγανακτισμένων». Αν αφήσουμε κατά μέρος τις τρεις μέρες γενικής απεργίας και τις αυθόρμητες επιθέσεις εναντίον

πολιτικών που γίνονταν επί κάποιο διάστημα σε διάφορα μέρη της Ελλάδας –αποτέλεσμα μιας διάχυτης, συσσωρευμένης οργής της εργατικής τάξης και των προλεταριοποιούμενων μικροαστικών και μεσαίων στρωμάτων– δεν οργανώθηκε καμία ουσιαστική δράση από τις συνελεύσεις, τόσο από την κεντρική όσο και από τις τοπικές, ούτε καν από πιο άτυπες συσπειρώσεις διαδηλωτών (με την εξαίρεση κάποιων παρεμβάσεων σε γραφεία του ΟΑΕΔ που οργανώθηκαν από την ομάδα Εργαζομένων και Ανέργων). Ακόμα και το σαμποτάρισμα των ακυρωτικών μηχανημάτων, που έγινε δύο φορές στο μετρό του Συντάγματος, οργανώθηκε από το κίνημα «Δεν Πληρώνω» που προϋπήρχε των συγκεντρώσεων στις πλατείες. Όσο για τη γραφειοκρατία των συνελεύσεων, έκανε ό,τι μπορούσε για να μπλοκάρει οποιαδήποτε τέτοια δράση. Οι διάφορες «θεματικές ομάδες» που δημιουργήθηκαν τις πρώτες μέρες, στον βαθμό που δεν κατέληξαν απλά εκτελεστικά όργανα των αποφάσεων της συνέλευσης (φωτοτυπώντας και μοιράζοντας φυλλάδια, κλπ.) εξαφανίστηκαν στην απραξία. Είναι αλήθεια πως το να βρίζεις τους πολιτικούς και τους μπάτσους έξω από τη Βουλή, το να περνάς χρόνο με τόσους άλλους ανθρώπους, να τρως, να πίνεις, να χορεύεις, να κουβεντιάζεις και να κοιμάσαι μαζί τους είναι ωραίο συναίσθημα, ενώ είναι και ένα διάλειμμα από τη ρουτίνα της καθημερινότητας. Όμως, το κίνημα αυτό δεν είχε τις πρακτικές δράσεις και τη φαντασία που παράγαν οι συγκρούσεις του Δεκέμβρη του 2008 ή ακόμα και οι φοιτητικές κινητοποιήσεις του 2006-7.

Ο δημοκρατισμός του κινήματος και η γραφειοκρατία του έδωσαν σημαντική έμφαση στην καταδίκη της προλεταριακής βίας, απηχώντας το ισπανικό κίνημα για άλλη μια φορά. Αυτός ο δημοκρατισμός ταυτίζει τη βία με ένα όλο και περισσότερο απολυταρχικό κράτος, στο οποίο αντιπαραθέτει μια «αληθινή δημοκρατία» που θα μπορεί να επιλύει τις διαμάχες με ειρηνικό, πολιτισμένο τρόπο. Βλέπει τους προλετάρους να αδικούνται, όχι να βρίσκονται υπό εκμετάλλευση. Βλέπει πολίτες αντί για τάξεις. Παραδόξως, αυτοί οι ίδιοι πολίτες επιτίθενται στους πολιτικούς όπου τύχει να τους συναντήσουν. Όμως, όπως θα γίνει εμφανές παρακάτω, υπήρξε μια αλλαγή σε αυτή την εσωτερική δυναμική του κινήματος μετά τις συγκρούσεις με την αστυνομία στις 15 Ιουνίου, μια αλλαγή που οδήγησε στις μεγάλες μάχες της 28ης και 29ης Ιουνίου. Αυτή η αλλαγή επιβεβαίωσε τον ταξικό χαρακτήρα της παρούσας διαμάχης και την προλεταριακή συνιστώσα του κινήματος, όπως εκδηλώθηκε με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο τη στιγμή του κατ' ουσία θανάτου του.

ΣΗΜΑΙΑ ΜΟΝΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Η απαγόρευση όλων των πολιτικών σημαιών και συμβόλων από τις συγκεντρώσεις στις πλατείες άφησε μόνο ένα σύμβολο απείραχτο: την εθνική σημαία της Ελλάδας, το έμβλημα ενός ταξικού συμβιβασμού. Σε τελευταία ανάλυση, η δημοκρατία είναι πάντα εθνική δημοκρατία.

Οι ελληνικές σημαίες ήταν περισσότερο εμφανείς στην «πάνω πλατεία», όπου ήταν επίσης παρούσες (ακρο)δεξιές ομάδες. Αλλά ήταν ακριβώς η παρουσία τους που μαρτυρούσε τον εθνικισμό που εμπότιζε το κίνημα των «αγανακτισμένων». Ο εθνικισμός ήταν το έδαφος πάνω στο οποίο συγχρωτίζονταν η αριστερή και η δεξιά πτέρυγα (που εδαφικά χωρίζονταν σε «κάτω» και «πάνω πλατεία» αντίστοιχα). Ο (ακρο)δεξιός εθνικισμός βρήκε το άλλο του μισό στον σταλινικό, αντιιμπεριαλιστικό εθνικισμό της αριστεράς και της άκρας αριστεράς. Όπως το έθεσε ένας αριστερός πανεπιστημιακός (Παναγιώτης Σωτήρης): «Ακόμα και η μαζική χρήση των ελληνικών σημαιών στα συλλαλητήρια, μια πρακτική που κάποια κομμάτια της Αριστεράς παρεξηγούν ως εθνικισμό, είναι μια έκφραση της ανάγκης για λαϊκή κυριαρχία, κοινωνική συνοχή και συλλογική κοινωνική αξιοπρέπεια».

Ακόμα και διαδηλωτές προερχόμενοι από τον αναρχικό/αντιεξουσιαστικό χώρο δεν μπορούσαν παρά να ανεχθούν αυτόν τον διάχυτο εθνικισμό, τουλάχιστον μέχρι τις 15 Ιουνίου: «Κατά τη γνώμη μου δεν είναι ναζί με την κλασική έννοια, είναι απλά παλιομοδίτες ακροδεξιοί με ένα θράσος που δεν συνάδει με τον μικρό τους αριθμό. Ως τέτοιοι, οποιαδήποτε στοχοποίησή τους, όπως πρότεινε κάποιος ομιλητής, σωστά θεωρείται άσκοπη. Θα ήταν τραγικό αν η πλευρά μας ξεκινούσε μια τακτική εκφοβισμού και αποκλεισμού. Αυτοί οι άνθρωποι ήταν ανίκανοι να διαμορφώσουν γεγονότα, είναι απλά ανύπαρκτοι και είτε θα ενσωματωθούν αναπόφευκτα στις πραγματικές διαδικασίες του κινήματος (συνελεύσεις κλπ.) ή θα φύγουν από μόνοι τους».

Τις πρώτες μέρες των γεγονότων, υπήρξαν κάποιες επιθέσεις εναντίον μεταναστών και κάποια περιστατικά εκφοβισμού από φασίστες/(ακρο)δεξιούς. Όμως, υπήρχαν επίσης και αντιεθνικιστικές, αντιρατσιστικές τάσεις, οι οποίες πολλαπλασιάστηκαν μετά τις 15 Ιουνίου, κάτι που απέτρεψε τη συνέχιση τέτοιων περιστατικών και καλωσόρισε τους λίγους μετανάστες που βρέθηκαν στα γεγονότα. Αυτή η αντιφατική συνύπαρξη έδωσε τη θέση της σε βίαιες αντιπαραθέσεις στα τέλη Ιουνίου, ιδίως κατά τη διάρκεια της διήμερης γενικής απεργίας.

Μια προσπάθεια να ερμηνεύσουμε την «εθνικοποίηση» του κινήματος στην Ελλάδα πρέπει να λάβει υπόψη: α) την κοινωνική δομή (διογκωμένο μικροαστικό στρώμα) και την ιστορία της ταξικής πάλης στην Ελλάδα (εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, εμφύλιος πόλεμος, η εφτάχρονη δικτατορία που η αριστερά θεώρησε ότι επιβλήθηκε από τους Αμερικάνους), που γέννησε και διατήρησε ισχυρά αντιιμπεριαλιστικά αντανακλαστικά στην ελληνική κοινωνία· β) την αντίληψη ότι τα μέτρα λιτότητας επιβάλλονται από ξένες δυνάμεις/συμφέροντα, μια οπτική που μπερδεύει την κυριαρχία ενός εν πολλοίς χρηματιστικού και εκ φύσεως διεθνούς κεφαλαίου με την κυριαρχία ξένων, ισχυρότερων κρατών και των συμφερόντων τους πάνω στο «δικό μας» κυρίαρχο έθνος και τον λαό του. Αυτό τροφοδοτεί φαντασιώσεις ότι η απόσχιση του ελληνικού κράτους από την ευρωζώνη μπορεί να επιτρέψει μιαν αυτοδύναμη ανάπτυξη που θα συμβαδίζει

με τα συμφέροντα και τις ανάγκες του ελληνικού λαού· γ) τη θέση του ελληνικού κράτους στην παγκόσμια ιεραρχία των καπιταλιστικών εθνικών σχηματισμών (είδαμε την παρουσία εθνικών σημαιών και στην Αίγυπτο και στην Ελλάδα –αν και στην Ελλάδα όχι σε τόσο μεγάλο βαθμό όσο στην Αίγυπτο– αλλά όχι στην Ισπανία), κάτι που σχετίζεται με το παραπάνω· δ) τη μεταναστευτική κρίση στην Ελλάδα, που συμβαίνει σε ένα πλαίσιο όπου ένας ήδη υπεράφθονος πλεονάζων πληθυσμός αυξάνεται ακόμα περισσότερο, κάτι που αποτελεί μόνο ένα μέρος μιας ευρωπαϊκής και τελικά παγκόσμιας μεταναστευτικής κρίσης: «Την ίδια στιγμή, υπάρχει μια ανεξέλεγκτη μεταναστευτική κρίση. Δεκάδες χιλιάδες Αφγανοί, Ιρακινοί, Πακιστανοί, Βεγγαλέζοι, Σομαλοί και Βορειοαφρικανοί στοιβάζονται σε ετοιμόρροπα κτίρια. Τα κτίρια αυτά ανήκουν σε τρωγλοκτίτες, κυρίως Έλληνες, οι οποίοι δραστηριοποιούνται και σαν διακινητές λαθρομεταναστών. Γύρω από την πλατεία Ομονοίας, μετανάστες ψάχνουν στα σκουπίδια για μπουκάλια, καλώδια, ρούχα, οτιδήποτε που θα μπορούσε να πουληθεί. Ο φιλανθρωπικός οργανισμός Γιατροί του Κόσμου έχει διακηρύξει ανθρωπιστική έκτακτη ανάγκη. Στον προθάλαμο της μικρής κλινικής του νέοι άνθρωποι περιμένουν με τις ώρες [...]. Όπως το χρέος, έτσι και η μεταναστευτική κρίση έχει μια ευρωπαϊκή διάσταση. Η Ελλάδα είναι το κύριο σημείο εισόδου για τους ανθρώπους που προσπαθούν να μπουν στην Ε.Ε. από τη Μέση Ανατολή, τη Νότια Ασία και την Αφρική. Εκατόν πενήντα χιλιάδες μπήκαν στη χώρα χωρίς χαριά μόνο το 2010. Οι περισσότεροι διέσχισαν τα ελληνοτουρκικά σύνορα, όπου η κυβέρνηση σχεδιάζει να χτίσει έναν τοίχο 12 χιλιομέτρων. Εκατοντάδες βρίσκονται εκεί υπό κράτηση σε συνθήκες που δεν αρμόζουν ούτε σε ζώα. Πολύ λίγοι θέλουν να μείνουν στην Ελλάδα, αλλά κάτω από την πίεση της Ε.Ε. η κυβέρνηση ενίσχυσε τους ελέγχους στα σημεία εξόδου, μετατρέποντας τη χώρα σε μια τεράστια παγίδα για να κρατήσει τους μετανάστες μακριά από το Λονδίνο, το Παρίσι και το Βερολίνο. Σύμφωνα με τον κανονισμό Δουβλίνο II του 2008, οι πρόσφυγες πρέπει να κάνουν αίτηση για άσυλο στην πρώτη χώρα της Ε.Ε. όπου θα φτάσουν. Η Ελλάδα έχει 54.000 αιτήσεις χορήγησης ασύλου σε εκκρεμότητα, και ποσοστό αποδοχής στο 0,3%».⁴

Πρέπει να τονιστεί ότι αυτή η μεταναστευτική κρίση εδαφικοποιείται στο κέντρο της Αθήνας: ολόκληρες γειτονιές έχουν μετατραπεί σε γκέτο/άβατα, όπου κυριαρχεί η ανεργία, η μικροεγκληματικότητα, τα ναρκωτικά και η πορνεία. Αυτό με τη σειρά του έχει οδηγήσει στον πολλαπλασιασμό των ακροδεξιών/φασιστικών ομάδων στην περιοχή, πολλές από τις οποίες οργανώνουν καθημερινές επιθέσεις εναντίον μεταναστών, σε πολλές περιπτώσεις μαζί με την αστυνομία, και αντανakλούν τις ανησυχίες των Ελλήνων μικροαστών του κέντρου της Αθήνας, οι οποίοι βλέπουν να συνθλίβονται μέσα στη συνεχιζόμενη ύφεση και την απαξίωση των περιοχών τους εξαιτίας ενός αυξανόμενου λούμπεν πληθυσμού και της συναφούς εγκληματικότητας.

4 Maria Margaritis, «Greece in debt, eurozone in crisis», *The Nation*, 28 Ιουνίου 2011.

«Με τη μαζική παράτυπη μετανάστευση και την εξαθλίωση έρχεται η εγκληματικότητα, τόσο η μικρή όσο και η οργανωμένη, που τη διαχειρίζονται Έλληνες και ξένοι. Η Αθήνα θεωρούνταν κάποτε η ασφαλέστερη πρωτεύουσα της Ευρώπης. Πέρυσι συνέβησαν 145 ένοπλες ληστείες μέσα σε μία εβδομάδα. Η πόλη έχει γίνει “Μέκκα” των παράνομων όπλων: μπορείς να πάρεις μια “μεταχειρισμένη” Μπερέτα με περίπου 800 ευρώ ή ένα Μάγκνουμ 357 μόνο με 500. Η ρατσιστική βία βρίσκεται σε άνοδο, όπως επίσης οι δολοφονίες εκδίκησης και τα ξεκαθαρίσματα λογαριασμών. Πέντε ακρωτηριασμένα σώματα σκούρου δέρματος βρέθηκαν μετά τα Χριστούγεννα σε μια χωματερή. Ακόμα και μεσημεριάτικα, δρόμοι που παλαιότερα έσφυζαν από εμπορική κίνηση είναι γεμάτοι με γυναίκες με κοντά σορτσάκια και ψηλά τακούνια, κατά το πλείστον Αφρικανές. Οι νταβατζήδες τους μένουν στη σκιά. Η πρωίνη είναι φθηνότερη εδώ από οπουδήποτε αλλού στην Ευρώπη. Μιας και οι αρχές έχουν παραιτηθεί από την αστυνόμευση ορισμένων τμημάτων της πόλης, το έργο της “επιβολής της τάξης” έχουν αναλάβει αυτόκλητοι “φύλακες” συνδεδεμένοι με το νεοφασιστικό κόμμα Χρυσή Αυγή, που πέρυσι κέρδισε την πρώτη του έδρα στο δημοτικό συμβούλιο. Η Χρυσή Αυγή περιπολεί σε μεγάλο μέρος της Αθήνας, με την εμφανή ή σιωπηρή στήριξη πολλών Ελλήνων κατοίκων και συχνά και της αστυνομίας, οργανώνοντας πογκρόμ κατά των μεταναστών και οδομαχίες ενάντια σε ομάδες αναρχικών που τους εναντιώνονται. Στις 19 Μαΐου πάνω από 200 άνθρωποι διέσχισαν αφηνιασμένοι το κέντρο, σπάζοντας μαγαζιά και χτυπώντας όποιον σκουρόχρωμο έβλεπαν, ενώ η αστυνομία απλώς κοιτούσε. Ένας νεαρός υποστηρικτής τους μου περιέγραψε τις δραστηριότητες της ομάδας, σηκώνοντας με περηφάνεια τη μπλούζα του για να δείξει μια ουλή στην πλάτη του, που προκλήθηκε, όπως είπε, από έναν Αφγανό με μαχαίρι. “Πάμε στα υπόγεια που έχουν παράνομα τζαμιά για να ελέγξουμε τα χαρτιά τους, να τους διώξουμε. Θα μπορούσαν να είναι της Αλ Κάιντα, να είναι οτιδήποτε. Δεν είναι τυχαίο ότι είναι μουσουλμάνοι. Έρχονται επίτηδες για να υπονομεύσουν τη χώρα. Υπάρχει σχέδιο, ένας κρυφός μηχανισμός χρηματοδότησης, και δεν υπάρχει κράτος για να μας προστατέψει. Η αστυνομία είναι με το μέρος των μεταναστών. Χρειάστηκε να ελευθερώσουμε την πλατεία Αττικής με τις γροθιές μας. Οι μετανάστες έπλεναν τα ρούχα τους και τα παιδιά τους στο σιντριβάνι. Κοιμόντουσαν και προσεύχονταν στην πλατεία. Με προσβάλλει να τους βλέπω να προσεύχονται στην πλατεία”. Αυτή την άνοιξη ένας 21χρονος Βεγγαλέζος μαχαιρώθηκε μέχρι θανάτου ως “εκδίκηση” για τον φόνο ενός Έλληνα που θα γινόταν πατέρας και μαχαιρώθηκε στον δρόμο για να του πάρουν την κάμερα. Δύο Αφγανοί κατηγορούνται για τη δολοφονία του Έλληνα. Κανείς δεν έχει συλληφθεί για τη δολοφονία του Βεγγαλέζου».⁵

5 Maria Margaronis, ό.π.π.

ΟΙ ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΠΕΡΓΙΕΣ

Οι 3 μέρες των γενικών απεργιών έθεσαν το κίνημα των αγανακτισμένων στο επίπεδο μιας κεντρικής σύγκρουσης της εργατικής τάξης με το κράτος, και έθεσαν υπό αμφισβήτηση τον ρόλο του ως μιας ενοχλητικής αλλά ανεκτής διαμαρτυρίας πολιτών. Από τη μια πλευρά, οι καταλήψεις πλατειών (ιδίως της πλατείας Συντάγματος) εδαφικοποίησαν αυτή τη σύγκρουση, παρέχοντάς της έναν πραγματικό χώρο να υπερασπιστεί, αλλά από την άλλη αυτό εμπόδισε τη διάχυση των ταραχών σε όλο το κέντρο της Αθήνας.

Στις 15 Ιουνίου, η διαδήλωση στην Αθήνα ήταν τεράστια (πιθανώς περισσότερο από 200.000 άτομα). Η πιο μικροαστική «πάνω πλατεία» Συντάγματος και μαζί της δεξιές εθνικιστικές τάσεις ήταν παρούσες. Οι συγκρούσεις με την αστυνομία διαρκέσανε μερικές ώρες και στηρίχτηκαν από μεγάλο μέρος των διαδηλωτών, ένα τμήμα των οποίων συμμετείχε έμπρακτα. Ο αριθμός των διαδηλωτών ήταν τόσο μεγάλος που η αστυνομία είχε κάποιες δυσκολίες να ελέγξει την κατάσταση, παρ' όλο που πολύ λίγα άτομα ήταν κατάλληλα εξοπλισμένα για μάχη. Πολλοί συμμετέχοντες περιέγραψαν ένα εντυπωσιακό αίσθημα αλληλεγγύης και αποφασιστικότητας μεταξύ των διαδηλωτών. Τα μέχρι τότε κυρίαρχα συνθήματα, όπως «κλέφτες» ή «να φύγουν όλοι οι πολιτικοί», αντικαταστάθηκαν με περισσότερο αντιαστυνομικά και αντικρατικά συνθήματα. Η 15η Ιουνίου ήταν η πρώτη φορά που προέκυψε μια ρήξη με την ειρηνιστική, μη-βίαιη ρητορεία του κινήματος των αγανακτισμένων. Η αδυσώπητη καταστολή από το κράτος απογοήτευσε πολλούς αγανακτισμένους. Από τότε, τα ειρηνιστικά καλέσματα της αριστερής γραφειοκρατίας άρχισαν να ακούγονται όλο και περισσότερο αλλόκοτα, παρ' όλο που η ρητορεία περί «κουκουλοφόρων προβοκατόρων» από την αριστερά και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης κράτησε ως το τέλος. Επιπροσθέτως, η πρόταση του ΠΑΣΟΚ για κυβέρνηση συνεργασίας που θα περιλάμβανε όλα τα μεγάλα κοινοβουλευτικά κόμματα, καθώς και ο ανασχηματισμός της κυβέρνησης, ξεκαθάρισαν ότι τους έλειπε η πολιτέλεια να διαπραγματευτούν οποιοδήποτε από τα νέα μέτρα λιτότητας.

Στις 28 Ιουνίου, την πρώτη μέρα της 48ωρης γενικής απεργίας και τη μέρα που ξεκίνησε στη Βουλή η διαδικασία ψήφισης του Μεσοπρόθεσμου Οικονομικού Προγράμματος, οι διαδηλωτές ήταν πολύ λιγότεροι (20.000-30.000) και η κοινωνική τους σύνθεση πολύ στενότερη, με συμμετοχή κυρίως των περισσότερο αγωνιστικών προλεταριακών τμημάτων. Ήδη τις προηγούμενες μέρες οι συγκεντρώσεις στην πλατεία Συντάγματος ήταν πολύ μικρότερες και λιγότερο ζωντανές από πριν και όλοι ένιωθαν ότι η 48ωρη γενική απεργία θα ήταν η βιαιότερη τελευταία πράξη του κινήματος. Είναι ενδεικτικό της μετατόπισης της δυναμικής του κινήματος ότι οι συγκρούσεις στις 28 Ιουνίου άρχισαν όταν ένα ισχυρό μπλοκ 1.000 ατόμων επιτέθηκε σε μια ομάδα 20-30 φασιστών, οι οποίοι χτυπήθηκαν άγρια και σώθηκαν μόνο με την επέμβαση της αστυνομίας. Στις 29 Ιουνίου οι διαδηλωτές ήταν 40.000-50.000. Αρχικά υπήρξαν κάποιες ανεπιτυ-

χείς προσπάθειες διαδηλωτών να εμποδίσουν την είσοδο των βουλευτών στη Βουλή. Αργότερα, αφού τα μπλοκ των διαδηλωτών δέχτηκαν επίθεση από την αστυνομία, διάφορες μικρές ομάδες διαδηλωτών συμμετείχαν σε συγκρούσεις σε διαφορετικά σημεία της περιοχής γύρω από τη Βουλή και το Πανεπιστήμιο. Και τις 2 μέρες, πολύς κόσμος συμμετείχε στις συγκρούσεις, όχι μόνο αναρχικοί, και ακόμα περισσότεροι ήταν πρόθυμοι να τους στηρίξουν με την παρουσία τους. Η τακτική της αστυνομίας αυτή την φορά ήταν εμφανώς να εκκενώσει την πλατεία και να βάλει τέλος στην κατάληψή της, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα μεγάλες ποσότητες δακρυγόνων και πολλούς διαδηλωτές στο νοσοκομείο.

Ένα ενδιαφέρον πράγμα που πρέπει να σημειωθεί είναι πως και τις 3 μέρες των γενικών απεργιών υπήρξαν πολύ λίγες επιθέσεις κατά της ιδιοκτησίας· ο στόχος ήταν κυρίως η αστυνομία. Υπήρξαν κάποια περιστασιακά όπου διαδηλωτές που προσπαθούσαν να επιτεθούν σε πολυτελή ξενοδοχεία και τράπεζες αποδοκιμάστηκαν. Επίσης είναι ενδιαφέρον το γεγονός πως χρησιμοποιήθηκαν πολύ λίγες βόμβες μολότοφ, καθώς πολλοί από τον αναρχικό/αντιεξουσιαστικό χώρο δεν ήθελαν μια επανάληψη των γεγονότων της 5ης Μαΐου 2010, όταν 3 άνθρωποι πέθαναν αφού μια τράπεζα πυρπολήθηκε κατά τη διάρκεια μιας μεγάλης διαδήλωσης στο κέντρο της Αθήνας. Πέρα από τις 3 μέρες των γενικών απεργιών, υπήρξαν 7ήμερες επαναλαμβανόμενες στάσεις εργασίας στη ΔΕΗ και στο λιμάνι του Πειραιά, που ωστόσο δεν συνδέθηκαν με το κίνημα των αγανακτισμένων. Το πεδίο της παραγωγής έμοιαζε πολύ μακρινό.

Την επομένη της 29ης Ιουνίου, έγιναν σε διάφορες πόλεις πολλές μικρές διαδηλώσεις και μερικές καταλήψεις ενάντια στην αμείλικτη καταστολή, ενώ η πλατεία Συντάγματος είχε ήδη ανακαταληφθεί την προηγούμενη νύχτα. Ωστόσο, κυριαρχούσε ένα συναίσθημα ήττας κι απογοήτευσης, καθώς το μνημόνιο είχε ψηφιστεί και φαινόταν πως αυτό δεν θα μπορούσε να αλλάξει. Αλλά την ίδια ώρα υπήρχε πολύς θυμός ενάντια στην αστυνομία και τους πολιτικούς, διάχυτος σε μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας.

Η ΑΝΤΙΦΑΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ

Παραπάνω περιγράφηκαν οι επικρατούσες τάσεις του κινήματος, τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά της φύσης τους, τα οποία πρόσφεραν το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκαν με την πάροδο του χρόνου όλες οι *εσωτερικές* αντιφάσεις του. Πρέπει να κατανοήσουμε τον *χρονικό* χαρακτήρα της δυναμικής του κινήματος και των αντιφάσεών του. Είναι σημαντικό να τονίσουμε πάλι ότι η πρώτη γενική απεργία στις 15 Ιουνίου ήταν ένα σημείο καμπής που επιτάχυνε την εκδίπλωση των αντιφάσεων εντείνοντάς τις, ενώ ταυτόχρονα ο αριθμός των διαδηλωτών στις πλατείες μειωνόταν.

Εξαρχής το χάσμα ανάμεσα στην «πάνω» και «κάτω» πλατεία Συντάγματος ήταν έκδηλο. Όπως ειπώθηκε παραπάνω, η «πάνω πλατεία» αποτελούνταν

σε σημαντικό βαθμό από ένα μικροαστικό στοιχείο που έβλεπε τον εαυτό του να κινδυνεύει με εξαφάνιση (πράγμα που σημαίνει ότι ωθείται στο προλεταριάτο) από τις επιθετικές αυξήσεις φόρων, την αύξηση του πληθωρισμού και πολιτικές όπως το άνοιγμα των κλειστών επαγγελματιών μέσα στο πλαίσιο μιας συνεχιζόμενης ύφεσης που συμπέζει την αγορά και τις επιχειρηματικές ευκαιρίες. Στην «κάτω πλατεία» υπήρχε σημαντική παρουσία φοιτητών, εργαζόμενων και ανέργων που πράγματι αντιμετώπιζον τις περικοπές του προϋπολογισμού και την ιδιωτικοποίηση/εμπορευματοποίηση της δημόσιας περιουσίας σαν μια περαιτέρω συμπίεση του εισοδήματός τους (άμεσου ή έμμεσου) και διάλυση των ευκαιριών απασχόλησης στον δημόσιο τομέα. Στην πράξη, οι διαδηλωτές της «κάτω πλατείας» συμμετείχαν στις συνελεύσεις, ενώ οι περισσότεροι διαδηλωτές της «πάνω πλατείας» έφευγαν κατά τις 9 το βράδυ, όταν άρχιζε η συνέλευση.

Τα συγκρουόμενα ταξικά συμφέροντα των διαδηλωτών λειαινόνταν από το γεγονός ότι το «μνημόνιο» σημαίνει άμεση επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης για όλους. Έτσι, για κάποιο διάστημα, όλοι συνυπήρχαν κάτω από την ομπρέλα της δημοκρατίας/εθνικισμού. Στο επίπεδο των πολιτικών ταυτοτήτων, αυτή η ομπρέλα παρήγαγε την παράξενη εικόνα αναρχικών και ακροδεξιών να πετάνε από κοινού πέτρες στην αστυνομία στις 15 Ιουνίου.

Ωστόσο, η εισβολή της προλεταριακής βίας στις 15 Ιουνίου, και η επακόλουθη αστυνομική καταστολή, έφερε τον ταξικό χαρακτήρα της σύγκρουσης στο προσκήνιο. Αυτό οδήγησε σε σταδιακή συρρίκνωση του εύρους του κινήματος και των μικροαστικών του στοιχείων. Η επικρατούσα διάθεση σε σχέση με τη βία σταδιακά άλλαξε, κι αυτό εκδηλώθηκε στον πολλαπλασιασμό των φωνών κατά των ειρηνιστικών καλεσμάτων της αριστερής γραφειοκρατίας μετά τις 15 Ιουνίου και στις εκτεταμένες συγκρούσεις κατά την 48ωρη γενική απεργία. Στην «κάτω πλατεία» Συντάγματος, συσπειρώσεις όπως η Ομάδα Εργαζομένων και Ανέργων και άλλες τάσεις επρόκειτο εφεξής να αμφισβητήσουν όλο και περισσότερο την κυριαρχία των νέων γραφειοκρατών. Η ανοχή στους (άκρο)δεξιούς και φασίστες έδωσε τη θέση της σε λεκτικές και έμπρακτες επιθέσεις, σε μια ισχυρή διαδήλωση 200 ατόμων στις 27 Ιουνίου που φώναζε αντιφασιστικά συνθήματα και στον ξυλοδαρμό φασιστικών ομάδων στη διαδήλωση της 28ης Ιουνίου. Μετά τις 29 Ιουνίου, το γενικό αίσθημα ήταν πως όλοι έπρεπε να διαλέξουν πλευρά: «με εμάς ή με την αστυνομία». Ακόμα και η ΑΔΕΔΥ κάλεσε σε διαδήλωση «ενάντια στην καταστολή του εργατικού κινήματος» στις 30 Ιουνίου.

ΤΙ ΣΗΜΑΙΝΑΝ ΟΛΑ ΑΥΤΑ;

Το κίνημα των αγανακτισμένων στην Ελλάδα ήταν ένα μαζικό, πολυπληθές, δι-αταξικό κίνημα, και –παρ’ όλο που η χρονική εκτύλιξη της εσωτερικής αντιφασιστικής δυναμικής του δεν πρέπει να ξεχαστεί– αυτό όρισε την ίδια του τη φύση, αντίθετα με τις ταραχές του Δεκεμβρίου του 2008 που ήταν ένα μειοψηφικό κίνη-

μα το οποίο είχε ενσωματώσει μαθητές, νεαρούς επισφαλείς εργαζομένους και μετανάστες –δηλαδή, αυτούς που και' εξοχήν δεν έχουν κανένα μέλλον– στην πρώτη γραμμή. Οι μεγάλοι αριθμοί των διαδηλωτών αντανακλούν μια βαθιά κοινωνική κρίση που πλήττει ευρέα στρώματα του πληθυσμού, προλετάρους και μη. Ο μαζικός, διαταξικός χαρακτήρας του κινήματος είχε ως αποτέλεσμα την ανυφαντική και συγκρουσιακή ποικιλομορφία του πλήθους.

Η δημοκρατική ρητορεία του κινήματος ήταν μια διαταξική απάντηση σε μια μείζονα πολιτική κρίση, ενάντια σε ένα κράτος που γίνεται δεσποτικό. Αυτή η δημοκρατική ρητορεία είναι πολύ στενά συνδεδεμένη με τη διεύθυνση των μεσαίων στρωμάτων (κυρίως της νέας γενιάς, των επίδοξων μεσαίων στρωμάτων) και των μικροαστών στην ταξική πάλη, αλλά μπορεί να είναι μόνο παροδικό λόγω της δριμύτητας της κρίσης. Αυτή ήταν επίσης η κατάσταση, διαμορφωμένη προφανώς από διαφορετικές ιδιαιτερότητες, στην Ισπανία και στον αραβικό κόσμο. Η δημοκρατική ρητορεία δεν είναι, ωστόσο, ο ριζοσπαστικός δημοκρατισμός της δεκαετίας του 1990 και των αρχών της δεκαετίας του 2000, ο ριζοσπαστικός δημοκρατισμός του κινήματος ανυπαγκοσμοποίησης. Η διαφορά είναι πως δεν υπάρχει πια κανένα όραμα μιας εναλλακτικής κοινωνίας, ενός καπιταλισμού με ανθρώπινο πρόσωπο. Έτσι αυτή η δημοκρατική ρητορεία γίνεται απλώς και μόνο μια μορφή, από την οποία λείπει το περιεχόμενο ενός εναλλακτικού τρόπου διαβίωσης και αναπαραγωγής. Αυτό εκδηλώνεται με την έλλειψη οποιασδήποτε αμφισβήτησης των καθιερωμένων κοινωνικών ρόλων, με την έλλειψη μισθολογικών διεκδικήσεων, με την υπερβολικά εύκολη απηρημένη καταδίκη του χρηματιστικού κεφαλαίου, με το γεγονός πως «ο τρόπος ζωής των πλατειών» δεν μπορεί να είναι ελκυστικός έξω από αυτές. Ο ριζοσπαστικός δημοκρατισμός είναι πραγματικά νεκρός.

Το κίνημα των αγανακτισμένων ήταν η πάλη των προλετάρων και των ραγδαία προλεταριοποιούμενων μεσαίων και μικροαστικών στρωμάτων που μπλοκαρίστηκε η αναπαραγωγή τους, που γίνονται φτωχοί, μια μάχη που διεξάγεται στο επίπεδο της πολιτικής –κι επομένως– έξω από την παραγωγή. Αντιμέτωποι με τη γενίκευση της απουσίας μέλλοντος μέσα στην εξέλιξη της σημερινής κρίσης και την εντατικοποίηση της δυναμικής της αναδιάρθρωσης, οι διαδηλωτές δεν μπορούν πρακτικά να φανταστούν κάποια διέξοδο, κάποιον από τρόπο με τον οποίο η ζωή τους θα μπορούσε να γίνει διαφορετική, οπότε προτάσσουν μια απλή μορφή, την πραγματική δημοκρατία – η οποία, σε όποιον βαθμό κι αν μπορεί να εκπροσωπεί όλες τις προσδοκίες τους για μια καλύτερη ζωή, παραμένει κενή μορφή. Από αυτή την άποψη, το κίνημα των αγανακτισμένων ίσως εμφανίζεται ως η άλλη όψη του νομίσματος των ταραχών του Δεκέμβρη του 2008.

Η ψήφιση της νέας διάσωσης και των νέων μέτρων λιτότητας πρόσφερε στο κίνημα έναν συγκεκριμένο στόχο, ένα αίτημα, κάτι για το οποίο να αγωνιστεί. Αυτός ο στόχος συγκεκριμενοποιήθηκε στη σχέση ανάμεσα στους αγανακτισμένους και τις γενικές απεργίες, με τις τελευταίες να τοποθετούν το κίνημα στο επίπεδο μιας κοινωνικής σύγκρουσης ανάμεσα στην εργατική τάξη και το κράτος.

Αυτό προκάλεσε μια μετατόπιση στην εσωτερική δυναμική του κινήματος και ταυτόχρονα του έβαλε ημερομηνία λήξης, ορίζοντας τι θα μπορούσαν να περιμένουν οι διαδηλωτές σαν νίκη ή σαν ήττα. Τελικά, το κίνημα πτώθηκε. Και παρ' όλο που συνεχίστηκαν κάποιες συγκεντρώσεις και κάποιες δράσεις μικρής κλίμακας, με τη συμμετοχή πολιτικών ακτιβιστών κατά το πλείστον, φαίνεται ότι όλοι περίμεναν να επικυρωθεί το τέλος του κινήματος από τις καλοκαιρινές διακοπές.

Αυτό που έγινε εμφανές από τη διαμάχη για τα νέα μέτρα λιτότητας είναι ότι η αστική τάξη δεν έχει χώρο για ελιγμούς και διάθεση για διαπραγματεύσεις. Όπως το έθεσε ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Θεόδωρος Πάγκαλος στις 27 Ιουνίου, «χωρίς [τα μέτρα λιτότητας] η χώρα θα χρεοκοπήσει στα μέσα Ιούλη και, αν αυτό συμβεί, είναι πιθανό να δούμε τανκς στους δρόμους της Αθήνας για να προστατεύσουν τις τράπεζες». Αυτό που έμεινε για τη διαχείριση του πληθυσμού είναι η αστυνομία, όπως αποδείχτηκε περίτρανα στις 29 Ιουνίου, ή ακόμα κι ο στρατός. Κάτι που έγινε επίσης εμφανές με το κίνημα των αγανακτισμένων είναι πως η στροφή της δημοκρατίας προς μια δεσποτική επισημοποίηση της κατασταλτικής διαχείρισης του πληθυσμού θα τείνει να έχει έναν «εθνικοσοσιαλιστικό» τόνο. Ωστόσο, είναι εξαιρετικά αμφίβολο αν θα δούμε έναν «εθνικοσοσιαλιστικό» ελληνικό κρατικό καπιταλισμό, καθώς ο σημερινός τρόπος συσσώρευσης μέσα στην κρίση του δεν προσφέρει βάση για κάτι τέτοιο, επειδή η εθνικιστική υλική ενσωμάτωση ενός τμήματος της εργατικής τάξης δεν συζητείται καν, ενώ ταυτόχρονα δεν υπάρχει πια κάτι σαν αυτόνομο ελληνικό κεφάλαιο. Η όποια πρόβλεψη είναι πολύ παρακινδυνευμένη. Υποθέτουμε πως όλα θα εξαρτηθούν από την εξέλιξη της παγκόσμιας κρίσης (προβλεπόμενες νομισματικές κρίσεις) και την επικείμενη εξέλιξη της ταξικής πάλης. Ο επόμενος στόχος της κυβέρνησης είναι ένας νέος νόμος για την ανώτατη εκπαίδευση ο οποίος επιδιώκει να «εκουγχρονίσει» ριζικά το πανεπιστημιακό σύστημα της χώρας, ενώ ήδη συζητείται στον ημερήσιο Τύπο η ανεπάρκεια των πρόσφατα ψηφισθέντων μέτρων λιτότητας και η πρακτική πιθανότητα της χρεοκοπίας ή της αναδιάρθρωσης του χρέους.

Ροκαμαδούρ, Ιούλιος 2011

«Χωρίς εσένα γρανάζι δε γυρνά...»

«Έτσι όπως είμαστε σήμερα, μόνο όταν φοβηθεί ο κόσμος θα βγει στους δρόμους, και θα βγει απότομα, όλος μαζί... Τότε, θα βγάθουν μπροστά του το ΚΚΕ να τον σταματήσει».

Αυτή η εντυπωσιακά ακριβής πρόβλεψη έγινε σε μια κουβέντα του καφέ με έναν παλιό τροτσκιστή το 2007. Στο κείμενο αυτό θα προσπαθήσουμε να σκεφτούμε τι δείχνει η ξεκάθαρη εμφάνιση του ΚΚΕ ως αστυνομίας,¹ αυτό το σημαντικό γεγονός της 20ής Οκτώβρη, για την εξέλιξη της ταξικής πάλης στην Ελλάδα και πώς σχετίζεται με την εξέλιξη της κρίσης.

Θα ξεκινήσουμε την ανάλυση επιχειρώντας μια κριτική ανάγνωση της βασικής θέσης όλων εκείνων που κάνουν κριτική στο ΚΚΕ για «προδοσία της εργατικής τάξης». Οι φορείς της άποψης αυτής καταθλιβονται επίσης από το ότι «τσακωνόμαστε μεταξύ μας». Η άποψη αυτή μοιάζει να παραβλέπει, να ξεχνά ποιος είναι ο ρόλος του ΚΚΕ στην ταξική πάλη στην Ελλάδα. Δεν πρόκειται όμως για απροσεξία. Δεν πρόκειται για παράλειψη ή αφηρημάδα. Αυτό που δεν βλέπει η άποψη αυτή καθορίζεται από την ουσία εκείνου που βλέπει, από τη δομή της όρασής της, από τον ίδιο τον πυρήνα του περιεχομένου της. Εκείνο που βλέπει η άποψη αυτή είναι η επανάσταση ως θρίαμβος της εργατικής τάξης, η μετατροπή της καπιταλιστικής κοινωνίας σε κοινωνία εργατών, δηλαδή, η επανάσταση όπως παριστάνει ότι τη βλέπει και το ΚΚΕ (με τον εαυτό του βέβαια στη θέση των αφεντικών). Γι' αυτόν το λόγο η κριτική αυτή κατηγορεί το ΚΚΕ για «προδοσία» στην προσπάθεια επίτευξης ενός *κοινού στόχου*. Θεωρεί μάλιστα ότι το ΚΚΕ προδίδει τον κοινό στόχο της «ελεύθερης» εργατικής κοινωνίας επειδή με την πρακτική και τον λόγο του προτάσσει τη δημιουργία της πολιτικής μορφής ενός εργατικού κράτους αντί της εργατικής αυτοδιαχείρισης της παραγωγής, και σε αυτό το πλαίσιο εξανίσταται από τη χρήση του συνθήματος «Χωρίς εσένα γρανάζι δε γυρνά, *εργάτη* μπορείς χωρίς αφεντικά» από το ΚΚΕ.

1 Δεν είναι μόνο η απαγόρευση της πρόσβασης στη Λ. Αμαλίας στους διαδηλωτές που ορίζει την πρακτική του ΚΚΕ ως πρακτική αστυνομίας. Υπάρχουν ντοκουμέντα που αποδεικνύουν ότι το ΚΚΕ περιφρούρησε το πλεξιγκλάς της αστυνομίας στη Β. Σοφίας και τη Βουλή ειδικά και ξεχωριστά, χωρίς δηλαδή να υπάρχει πίσω από την περιφρούρηση «άμαχος πληθυσμός» του ΚΚΕ.

Μπορεί καταρχήν να φαίνεται παράδοξο, αλλά είναι μέσα σε αυτό το σύνθημα που κρύβεται η ουσία του γεγονότος της 20ής Οκτώβρη. Το περιεχόμενο αυτού του συνθήματος εκφράζει την πλευρά του ΚΚΕ (όχι όμως *μόνο* του ΚΚΕ και αυτό έχει μεγάλη σημασία) στη σύγκρουση που παράγεται ιστορικά στην τρέχουσα περίοδο ανάμεσα στις πρακτικές της ταξικής πάλης. Αν διαβάσουμε με προσοχή αυτό το σύνθημα, θα δούμε ότι στη λέξη *εργάτης* βρίσκεται το κλειδί για το περιεχόμενο της κατά ΚΚΕ (και όχι μόνο) επανάστασης. Η επανάσταση αυτή δεν καταργεί τον εργάτη ως εργάτη, δεν καταργεί το προλεταριάτο, δεν καταργεί τα «γρανάζια», δηλαδή την παραγωγή αξίας. Αντίθετα καλεί τον εργάτη να αγωνιστεί (ή να στοιχνηθεί ως πρόβατο πίσω από τους βοσκούς στην περίπτωση του ΚΚΕ) για να συνεχίσει να είναι εργάτης, να συνεχίσει να «γυρνάει τα γρανάζια». Η ουτοπική φράση «χωρίς αφεντικά» σημαίνει «με δική του πρωτοβουλία», δηλαδή με αφεντικά που θα είναι επίσης εργάτες, υποτίθεται αφεντικά του εαυτού τους, ή με αφεντικό το «κόμμα των εργατών». Πίσω από την ομορτωριστική πρακτική του ΚΚΕ να ενστερνιστεί ένα «σύνθημα των αναρχικών», βρίσκεται η ουσία της διατήρησης της εργασίας ως διαχωρισμένης δραστηριότητας του ανθρώπου μετά την επανάσταση και ό,τι αυτό συνεπάγεται.

Η στάση του ΚΚΕ να υπερασπιστεί, αυτή την κρίση για το κεφάλαιο και το Κράτος ώρα, το κοινοβούλιο και την αστυνομία από τις επιθέσεις ενός κομματιού του προλεταριάτου είναι απολύτως συμβατή με το σύνθημα αυτό, ακόμη περισσότερο επειδή οι επιθέσεις ενάντια στο κράτος και την ιδιοκτησία καθίστανται εφικτές μόνο επειδή έχουν τη στήριξη ενός πολύ μεγάλου κομματιού του προλεταριάτου όπως φάνηκε καθαρά στις 19 Οκτώβρη. Η υπεράσπιση της εργασίας δεν μπορεί να γίνει μέσα σε ιστορικό κενό, δεν υπάρχει μια α-ιστορική μορφή εργασίας (όπως υπονοεί το «θέλουμε δουλειά και όχι ανεργία» κτλ.), είναι αναγκαστικά η υπεράσπιση της εργασίας όπως αυτή έχει διαμορφωθεί στο ιστορικό παρόν – και στη συνέχεια η επανάσταση, κατά ΚΚΕ, θα είναι η αναδιάρθρωση της εργασίας στη βάση των ιστορικά καθορισμένων όρων της (κάτι που έκαναν εξάλλου οι μπολσεβίκοι όταν πήραν την εξουσία στη Ρωσία συμμετέχοντας στην προλεταριακή επανάσταση το 1917 και προσπάθησαν να κάνουν οι συνδικαλιστές της CNT όταν ανέλαβαν τη διοίκηση των εργοστασίων μετά την προλεταριακή εξέγερση στην Ισπανία το 1936). Αν συνδυάσουμε αυτά τα συμπεράσματα με τη στρατηγική του ΚΚΕ που είναι η διεκδίκηση ενός ολοένα και σημαντικότερου ρόλου στην αναπαραγωγή της εργατικής τάξης, δηλαδή η ισχυροποίησή του ως μηχανισμού αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων που λειτουργεί παράλληλα με το Κράτος ή ως «γρανάζι» της κρατικής μηχανής σε κάποιες περιπτώσεις, τότε στο πλαίσιο της ολοένα και μεγαλύτερης σημασίας που αποκτά η καταστολή για την αναπαραγωγή της εργατικής τάξης γίνεται κατανόητο γιατί το ΚΚΕ *πρέπει* να παίζει τον ρόλο της αστυνομίας.

Κι εκείνοι που επιτέθηκαν στο ΚΚΕ; Πώς εξηγείται με βάση αυτή τη γραμμή σκέψης ότι ένα μέρος εκείνων που επιτέθηκαν στην κόκκινη φράξια της αστυνομίας, η οποία τους έφραζε τον δρόμο προς τη χακή φράξια της αστυνο-

μίας, συμμερίζονται σε μεγάλο βαθμό την οπτική του ΚΚΕ για την επανάσταση; Έχουν δίκιο εκείνοι που τους κατηγορούν ότι απλώς ερίζουν με το ΚΚΕ για την κατοχή της Λ. Αμαλίας και κατ' επέκταση την πολιτική ηγεσία του κινήματος; Εν μέρει η άποψη αυτή έχει βάση, το λάθος όμως βρίσκεται ήδη στο περιεχόμενο του ζητήματος (πολιτική ηγεσία του κινήματος). Η ουσία του γεγονότος της 20ής Οκτώβρη κρύβεται κάτω από την επιφάνεια της πολιτικής αντιπαράθεσης. Η απάντηση στο *γιατί παράγεται αυτή η σύγκρουση, ποιο είναι το πραγματικό της περιεχόμενο και γιατί φτάνει πια να αποτερεί κεντρικό θέμα της ταξικής πάλης*² σε παρόμοια κράτη στον κόσμο μπορεί να βρεθεί μόνο αν καταφέρει κανείς να ξεφύγει από το φαινομενικό δίπολο αριστερά-αναρχικοί (το οποίο είναι δίπολο προηγούμενων επαναστάσεων, καθώς «η παράδοση όλων των νεκρών γενεών βαραίνει σαν βραχνάς στο μυαλό των ζωντανών»). Για να γίνει η απόδραση από το δίπολο αυτό πρέπει να σταθεί κανείς για μια στιγμή στο περιεχόμενο του στρατοπέδου «αναρχικοί», ή black block ή όπως θέλει κανείς να το ονομάζει (αν και η δυστοκία στην εύρεση ενός σταθερού ονόματος ήδη κάτι δείχνει). Είναι γνωστό σε όλους ότι το τμήμα του «κόσμου που συγκρούεται», το οποίο ανήκει οργανικά στη διάρθρωση των ομάδων της «μυλιτάντικης αναρχίας», είναι πλέον πολύ μικρό και γίνεται, όσο βαθιάει η κρίση, ολοένα και μικρότερο. Είναι επίσης γνωστό ότι πλέον συγκρούονται και εργαζόμενοι, συχνά χωρίς να καταγγέλλεται η πρακτική τους αυτή από τα συνδικάτα τους (βλ. ΠΟΕ-ΟΤΑ), συγκρούονται άνεργοι, ακόμη και μικροαστοί (ιδιοκτήτες ταξί) που προλεταριοποιούνται απότομα. Ο «κόσμος» που προκαλεί με τον έναν ή τον άλλον τρόπο τις ταραχές της τελευταίας περιόδου ΔΕΝ είναι οργανωμένοι αναρχικοί στη συντριπτική τους πλειοψηφία και η επιρροή των οργανωμένων αναρχικών πάνω του είναι ελάχιστη και συνεχώς φθίνουσα. Ο «κόσμος» αυτός είναι ένα συνονθύλευμα νεανικού (και όσο βαθιάει η κρίση, όχι μόνο νεανικού) προλεταριάτου το οποίο έχει επισφαλή εργασία ή είναι άνεργο ή αποτελείται από μαθητές ή φοιτητές. Οι πρακτικές αυτού του «κόσμου», κατά κανόνα ταραχές χωρίς συγκεκριμένα αιτήματα ή ξεσπάσματα ταραχών μέσα στους διεκδικητικούς αγώνες, εκφράζουν το σύγχρονο αδιέξοδο της διεκδίκησης, την έλλειψη μέλλοντος που έχει παραχθεί μέσα σε αυτήν την κρίση, ως κρίση της ύπαρξης του μισθού και άρα κρίση αναπαραγωγής του προλεταριάτου. Ο «κόσμος» αυτός ΔΕΝ είναι οι «επαναστάτες» που συγκρούονται γιατί έχουν «ταξική συνείδηση», είναι οι φορείς των πρακτικών που παράγονται από τον αποκλεισμό του προλεταριάτου από την εργασία, από τη βίαιη υποβάθμιση των μεσαίων στρωμάτων, από τη φρενήρη πορεία της

- 2 Τόσο κεντρικό για την Ελλάδα που βγάξει από το προσκίνητο τη δολοφονία ενός διαδηλωτή από την αστυνομία. Η αστυνομία του Κράτους χρησιμοποίησε τόσα πολλά δακρυγόνα που κατόρθωσε να δολοφονήσει έναν εξ αυτών που υπερασπιζονταν την εργατική τάξη περιφρουρώντας τη βουλή. Σε πολλά κράτη, κυρίως της πρώτης ζώνης του κεφαλαίου (με τελευταία παραδείγματα την Ιταλία και τις ΗΠΑ), η σύγκρουση εμφανίζεται με τη μορφή του δίπολου ταραχές/«ειρηνικές» καταλήψεις και διαδηλώσεις.

κρίσης του αναδιρθρωμένου καπιταλισμού και της προσπάθειας αντιμετώπισής της με έναν ακόμη γύρο επίθεσης του κεφαλαίου ο οποίος φτάνει να αμφισβητεί την ίδια την ύπαρξη του μισθού. Οι πρακτικές αυτού του «κόσμου» είναι επίσης αδιέξοδες, αν τις εξετάσουμε από την οπτική της αναζήτησης μιας στρατηγικής για τη νίκη της εργατικής τάξης και την πραγμάτωση μιας εργατικής κοινωνίας. Το αδιέξοδο των πρακτικών αυτών είναι που προεικονίζει το ξεπέρασμά τους μέσα στην ταξική πάλη, ξεπέρασμα που δεν θα προκύψει ως επιβολή τους επί άλλων πρακτικών, αλλά θα παραχθεί από την πορεία της συγκρουσιακής συνύπαρξης αυτών των πρακτικών με τις διεκδικητικές πρακτικές. Αυτό το ξεπέρασμα θα είναι εφικτό να παραχθεί μόνο όταν θα βρισκόμαστε στο στάδιο εκείνο που η σύγκρουση δεν θα αναπαράγει μόνο τη δυναμική των ταραχών χωρίς συγκεκριμένα αιτήματα αλλά θα παράγει πλέον και λήψη συγκεκριμένων μέτρων. Η σύγκρουση αυτή παράγεται αντικειμενικά και οι όποιες επιλογές των ατόμων υπερκαθορίζονται από τη σαρωτική επέλαση της κρίσης. Δεν πρόκειται λοιπόν για μια σύγκρουση αναρχικών-ΚΚΕ μπροστά στη Βουλή, αυτό είναι μόνο το φαίνεσθαι, αυτή η ανάγνωση εξυπηρετεί μόνο τα ειδικά πολιτικά συμφέροντα των *πολιτικά* οργανωμένων αναρχικών και του ΚΚΕ και των μικρών συνοδοιπόρων του. Σίγουρα θα γίνουν προσπάθειες άντλησης πολιτικής υπεραξίας και από τις δύο πλευρές της «σύγκρουσης μπροστά στη βουλή» και μπορεί σε ένα βραχυπρόθεσμο επίπεδο οι προσπάθειες αυτές να φαίνονται επιτυχημένες (και από τις δύο πλευρές). Όλες οι προσπάθειες αυτές θα ερίζουν για το ποιος νοιάζεται περισσότερο για την «ενότητα της εργατικής τάξης» και θα χρησιμοποιούν σχεδόν τους ίδιους όρους στις αλληλοκατηγορίες τους. Η εξέλιξη της κρίσης όμως επιταχύνεται και το γεγονός της 20ής Οκτώβρη σε λίγο θα μοιάζει ένα αθώο παιχνίδι με πέτρες, δυο τρεις μολότοφ, και εκατοντάδες παλούκια με κόκκινα πανάκια.

Η σύγκρουση που εμφανίστηκε με όρους πολιτικού *φεικτισμού* ως σύγκρουση αναρχικών-ΚΚΕ μπροστά στη βουλή, παράγεται ως εσωτερική σύγκρουση πρακτικών του προλεταριάτου μέσα σε ολόκληρο τον κύκλο αγώνων που ξεκίνησε μετά την αναδιάρθρωση της δεκαετίας του 1980 (για την Ελλάδα του 1990), αποτελεί την ουσία αυτού του κύκλου αγώνων και τώρα μέσα στην κρίση συμπυκνώνονται και συναντιούνται όλες οι αντιφάσεις που τη γέννησαν και την ανέπτυξαν. Η σύγκρουση αυτή έχει παραχθεί ιστορικά ως αποτέλεσμα της συσσώρευσης του κεφαλαίου, δηλαδή της ταξικής πάλης, και δεν είναι αποτέλεσμα «στρατηγικών», «προδοσιών», «ταξικής συνείδησης» και άλλων ιδεολογημάτων. Τα δύο στρατόπεδα που δημιουργούνται με μεγάλη ταχύτητα μέσα στη συμπύκνωση του ιστορικού χρόνου είναι ρευστά και ό,τι φαίνεται σήμερα να προεικονίζει *μέσα από το ξεπέρασμα των ορίων του* την επανάσταση, αύριο θα εμφανιστεί διαιρεμένο, θα εκραγούν οι εσωτερικές του αντιφάσεις οι οποίες σήμερα μπορεί να μην φαίνονται και τόσο σημαντικές. Η εμβάθυνση της κρίσης θα οδηγήσει τις πρακτικές πέρα από το «στάδιο των ταραχών», στο οποίο ολοφάνερα βρισκόμαστε σήμερα. Οι εξεγερμένοι του αύριο (το οποίο ίσως και να μη

βρίσκεται πολύ μακριά) θα αναγκαστούν να πάρουν μέτρα συνέχισης του αγώνα τα οποία θα είναι ταυτόχρονα μέτρα επιβίωσης, κομμουνιστικά μέτρα τα οποία θα θίγουν τον πυρήνα της παραγωγής υπεραξίας και θα χτίζουν νέες κοινωνικές σχέσεις. Μέσα στο στρατόπεδο που θα αμφισβητεί την ίδια την ύπαρξη της αξίας θα εκραγούν για παράδειγμα οι αντιφάσεις του *μυληταρισμού* και του *σεξισμού* που αναγκαστικά συνοδεύουν τις ταραχές. Οι εσωτερικές συγκρούσεις έρχονται, νέες διαιρέσεις είναι αναπόφευκτες.

Βρισκόμαστε μέσα στη δίνη, δεν υπάρχει τίποτα που να μπορεί να μας βγάλει πια. Κάθε προσπάθεια να αντιληφθούμε τη δομή των σχέσεων της εποχής μας, κάθε προσπάθεια να απεγκλωβιστούμε από την πολιτική αντίληψη για την επανάσταση, η οποία ως *πολιτική* ανήκει στον παρελθοντικό κόσμο των προηγούμενων επαναστάσεων, σίγουρα θα συμβάλει στην κριτική αυτού του κόσμου, ο οποίος έτσι κι αλλιώς τρέμει, κινδυνεύει, ως σύνολο κοινωνικών σχέσεων, με ολική καταστροφή από την επερχόμενη επανάσταση. ■

Θέλουμε δουλειά και όχι ανεργία ή να τελειώνουμε και με τα δυο;*

*«σου στέβνω κάποιον για να δεις / κι έχω κι άβηλους δύο / α, ωραία,
αφήστε ένα τηλέφωνο και διεύθυνση / τα γράφεις κάτω, βλάθος
κίνηση / επίσημη ψύση η ανατίναξη / μιας και κάθε αποτυχία
κρύβει οργή και δύναμη»*

Μέρα με τη μέρα, γίνεται ολοένα και πιο κατανοητή από το κοινωνικό σώμα η κρισιμότητα της στιγμής στην οποία βρίσκεται παγκόσμια η αναπαραγωγή αυτού του κόσμου. Μέσα στη δίνη της κρίσης, παράγονται όλες αυτές οι κάθετες τομές, οι οποίες έχουν ως αποδέκτη την ίδια τη σχέση εργασίας-κεφαλαίου στα θεμέλιά της. Όσο και αν η επίθεση είναι έως τώρα τέτοια που αμφισβητεί ακόμα και την ίδια τη φυσική ύπαρξη μέρους των εργαζομένων (αδυναμία περίθαλψης, αύξηση αστέγων, μετανάστευση), είμαστε ακόμα στην αρχή. Η δυσκολία αναπαραγωγής του κεφαλαίου στις διάφορες μορφές του, θα λάβει σιγά-σιγά την παραδοσιακή πολιτική μορφή που της αντιστοιχεί, δηλαδή της δικτατορίας πάνω στις κατώτερες τάξεις. Το αυξανόμενο επίπεδο της καταστολής στις μητροπόλεις του κόσμου, από τις μαζικές συλλήψεις και τις πλαστικές σφαίρες στις αμερικάνικες πλατείες, τα ταγκ στους δρόμους της Μόσχας, τις νέες τεχνικές αντιμετώπισης διαδηλώσεων στη Ρώμη και τους νεκρούς των αραβικών εξεγέρσεων, μέχρι την καταστολή ειρηνικών κινητοποιήσεων ή καταλήψεων στην Ελλάδα και την κάλυψη που της προσφέρει η ακροδεξιά αντιπροσώπευσή της στο κοινοβούλιο, γίνονται το νέο πρόσωπο της καπιταλιστικής τάξης στον πόλεμο που αρχίζει να ξεσπά. Ο πολίτης-προστατευόμενο τέκνο του κράτους-κνδεμόνα (αν υποθέσουμε ότι εκφραζόταν κοινωνικά και πολιτικά από τη διευρυμένη μεσαία τάξη) καταρρέει μαζί με τις γλυκές υποσχέσεις κοινωνικής προοπτικής και τους διαλόγους μεταξύ των κοινωνικών εταίρων.

Από τις κυριότερες πιυχές της διαδικασίας αυτής είναι μαζί με τη γένεση της επισφάλειας της εργασίας, η γιγάντωση του αριθμού των απολύ-

* Το κείμενο μοιράστηκε στην πορεία ανέργων 15-12-2011 με υπογραφή «Companero Joven». Το βρήκαμε πολύ ενδιαφέρον και το αναδημοσιεύουμε.

σεων. Η εργατική νομοθεσία που αφορούσε τα παραπάνω θέματα ξηλώνεται κομμάτι-κομμάτι, και σταδιακά οδηγούμαστε σε μια κεντρικότητα αυτών των χαρακτηριστικών ως κοινωνικό δεδομένο. Οι περικοπές των δαπανών, οι απολύσεις και η εφεδρεία στον δημόσιο τομέα, οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου σε δημόσιους φορείς (ωρομίσθιοι εκπαιδευτικοί, μπλοκάκηδες όλων των ειδών, μερικός απασχολούμενοι γιατροί, συμβασιούχοι στους ΟΤΑ, ενοικιαζόμενες καθαρίστριες, κλπ.) φέρνουν στο προσκήνιο μια νέα εργασιακή πραγματικότητα: αυτή της απομαζικοποίησης της εργασίας και της συνεχούς εναλλαγής ανάμεσα στην ανεργία και την ευέλικτη εργασία. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα μόρια από την κάρτα ανεργίας είναι πρακτικά το μοναδικό κριτήριο εύρεσης εργασίας σε κάποιον φορέα. Μαζεύεις 12 μήνες άνεργος (ή δουλεύοντας αλλού «μαύρα»), έπειτα με τα μόρια της ανεργίας ίσως εργαστείς με δμνην σύμβαση, χωρίς να προλάβεις να χτίσεις σχέσεις με τους συναδέλφους, και πάλι από την αρχή.

Η συγκεκριμένη τάση στην πορεία της ταξικής πάλης, καθορίζει πλέον σε μεγάλο βαθμό τις μορφές που παίρνουν οι αγώνες, δηλαδή τις δυνατότητες και τα όριά τους (μαζί βέβαια με τα κομμάτια των εργαζομένων που διατηρούν ακόμα κάποιες παλαιότερες σχέσεις εργασίας και μορφές πάλης, όπως π.χ. μαζικοί χώροι, εργοστάσια κλπ.). Διαφαίνεται ότι η πτώση της αξίας των πανεπιστημιακών πτυχίων και η μη σύνδεσή τους με κάποιο επάγγελμα, η αλληπάλληλες εναλλαγές εργασιακών ρόλων καθώς και η απονομιμοποίηση των μισθολογικών αιτημάτων που προωθείται μέσω των ατομικών συμβάσεων εργασίας, κάνουν την εργατική ταυτότητα πιο ρευστή και τους αγώνες να είναι ασυνεχείς, μη-συνδικαλιστικοί με την παραδοσιακή έννοια, και να διαχέονται στο κοινωνικό πεδίο. Το τελευταίο χαρακτηριστικό, εξαιτίας και της επίθεσης στην αναπαραγωγή (υγεία, ρεύμα, φόροι, μεταφορές), δείχνει να κερδίζει έδαφος ως πρακτική οργάνωσης των προλεταρίων και της μεσαίας τάξης που προλεταριοποιείται, μέσα από κινήσεις στις πλατείες, συνελεύσεις γειτονιάς, την όσμωση συνδικάτων με τους καταναλωτές των υπηρεσιών (Μετρό, ΔΕΗ, νοσοκομεία). Όσο το κράτος θα παραιτείται από την «ομαλή» συνέχιση της καθημερινότητας, οι νηπιακές για την ώρα αυτές μορφές οργάνωσης θα δοκιμάζονται και σε μεγαλύτερο βαθμό, με πιο σκληρή τη μανία της καταστολής και τις εσωτερικές συγκρούσεις.

Για πολύ κόσμο, οι εναλλακτικές επιβίωσης ή αξιοπρεπούς ζωής με τους όρους που γνωρίζαμε θα περνάνε μέσα από νέα πεδία. Τέτοια μπορεί να είναι τόσο η «μαύρη» οικονομία και οι παρυφές της μαφίας, αφού το κράτος στρέφεται στην παραοικονομία για να αυξήσει το ποσοστό κέρδους, ή ακόμα δομές αυτοδιαχείρισης της φτώχειας (όπως π.χ., η ζωή σε γκέτο, ή άλλα φαινόμενα που είδαμε πρόσφατα στην Ελλάδα – μετακύλιση του κόστους εκπαίδευσης στους γονείς μέσω εθελοντισμού, έρανοι για να μαζευτούν λεφτά για φοιτητικές σμειώσεις στο Πανεπιστήμιο κ.ά). Από την άλλη, είναι σίτοχημα να οργανωθούν και προσπάθειες ανάπτυξης ενός κινήματος με επιθετικά χαρακτηριστικά, το οποίο ταυτόχρονα θα χτίσει δίκτυα και σχέσεις πέρα από την αξία και το κεφάλαιο ανάμεσα στα μέλη του. Εδώ είναι που φαίνεται η αξία αυτών των πρώιμων

εγχειρημάτων αυτοοργάνωσης σε γειτονιές και πρωτοβουλιών στους χώρους εργασίας: είναι τέτοια τα μορφώματα, ανοιχτά και οριζόντια, τα οποία με τη δημιουργία δεσμών και τα μικρά αλλά ειλικρινή βήματα μπορούν να ξεπεράσουν την μπετοναρισμένη διαμεσολάβηση των κομματικών μηχανισμών ή και την εισαγωγή ιδεολογιών διαχωρισμού όπως ο εθνικισμός και ο ρατσισμός. Άρα, η δυναμική αυτών των πρωτοβουλιών δεν έχει εργαλειακό χαρακτήρα, όπως πιστεύουν κομμάτια της Αριστεράς, τα οποία κατά τα άλλα αγχώνονται για τις στρατηγικές του ελληνικού κράτους και την εθνική κυριαρχία, αλλά είναι μέσα στις αντιφάσεις της η παραγωγή του κομμουνισμού, των κοινοτήτων αγώνα.

Οι προβληματικές που γεννιούνται, παρουσιάστηκαν το 2001 με την κρίση και τις ταραχές στην Αργεντινή, με άλλα όμως δεδομένα όσον αφορά την παραγωγή και τη σύνθεση των γειτονιών, και απαντήθηκαν έως έναν βαθμό με την αυτοδιαχείριση και την αλληλεγγύη μεταξύ των ανέργων (*riqueteros*) και της πρώην μεσαίας τάξης που βγήκε στον δρόμο (*cacerolazos*). Πέρα από την ορμή που έχει η απαλλοτρίωση και η λειτουργία των εργοστασίων από τους εργάτες, που μέχρι ένα σημείο φαίνεται να αποτελούνε μια λύση μέσα στον καπιταλισμό, η αυτοδιαχείριση ως πρακτική θα χτυπηθεί τόσο από τον διεθνή ανταγωνισμό και τον νόμο της αξίας, όσο και από το περιεχόμενο της ίδιας της εργασίας στα σύγχρονα κέντρα, δηλαδή την παντελή απουσία νοήματος και την πλήρη αλλοτρίωση. Αν η επανάσταση φαντάζει σήμερα ακατόρθωτη, είναι γιατί κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα έχει υπαχθεί στο κεφάλαιο, με αποτέλεσμα να μην μπορούμε να φανταστούμε τη ζωή την επόμενη μέρα. Αυτό το άγχος του ανταγωνιστικού κινήματος να φυιάξει πλατφόρμες της αταξικής κοινωνίας θα πρέπει να εγκαταλειφθεί. Είναι σίγουρο ότι σε μια ενδεχόμενη παγκόσμια εξέγερση, θα τεθούν όλα τα ζητήματα: Πώς θα φτάνουν τα αγαθά στον κόσμο; Πώς θα καλλιεργούμε και θα τρώμε; Ποια θα είναι η μορφή της εκπαίδευσης και της υγείας; Όλα αυτά τα κρίσιμα ερωτήματα, απαντούνται με παραδείγματα αγώνα πέρα από τη μισθωτή εργασία. Η επιμονή για επιστροφή στη μισθωτή εργασία, είναι βέβαια απαραίτητη ως στρατηγική π.χ. σε απολυμένους για την ενδυνάμωση του ταξικού αγώνα, αλλά ως πρόταγμα είναι ανεδαφική (αφού το κεφάλαιο σήμερα δεν χρειάζεται μεγάλο κομμάτι του εργατικού πληθυσμού) αλλά και αποκρύπτει την ιστορική και ωμή αλήθεια: *ότι η δουλειά και η ανεργία μαζί γεννήθηκαν και μαζί θα πεθάνουν!* ■

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΚΑΤΕΙΛΗΜΜΕΝΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ

Για να απελευθερωθούμε από το χρέος ας καταστρέψουμε την οικονομία

Σήμερα Πέμπτη 9-2-2012 προβαίνουμε σε κατάληψη του κτιρίου της ΝΟΠΕ (νομική σχολή) για τη δημιουργία κέντρου δράσεων στα πλαίσια του θερμού τετραμήρου και της γενικής απεργίας.

Το πολιτικό και οικονομικό θέαμα έχει χάσει πλέον την αυτοπεποίθησή του. Οι κινήσεις του είναι τελείως σπασμωδικές. Η κυβέρνηση έκτακτης ανάγκης που έχει αναλάβει τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής, αποτυγχάνει να συντηρήσει την εργασιακή και συνάμα καταναλωτική δύναμη του πληθυσμού. Τα νέα μέτρα, με τα οποία το κράτος επιδιώκει να διασφαλίσει την επιβίωση του ελληνικού έθνους στον διεθνή οικονομικό πόλεμο, οδηγεί σε πλήρη στάση πληρωμών για τον κόσμο της εργασίας. Η περικοπή του βασικού μισθού, και τυπικά πλέον, έρχεται σε πλήρη συνάφεια με την κατάργηση κάθε μορφής άμεσου ή κοινωνικού μισθού.

Κάθε κόστος αναπαραγωγής μας εξαφανίζεται. Οι υποδομές υγείας, οι εκπαιδευτικοί χώροι, τα επιδόματα πρόνοιας και ό,τι μας καθιστά αποδοτικούς στο κυρίαρχο σύστημα αποτελούν πλέον παρελθόν. Αφού μας ξεζουμίσανε, τώρα μας πετάνε στην πείνα και την εξαθλίωση.

Η διασφάλιση της κατάργησης κάθε μορφής μισθού σε νομικό επίπεδο, γίνεται μέσω της δημιουργίας ενός ειδικού κλειστού λογαριασμού. Με αυτόν τον τρόπο, το ελληνικό κράτος διασφαλίζει ότι το χρηματικό απόθεμα θα κυλάει μόνο για την επιβίωση του κεφαλαίου, με τίμημα ακόμα και την ίδια μας τη ζωή. Η βαρύτητα του χρέους (όχι του κράτους, αλλά αυτό που εγγενώς εμπεριέχεται στη σχέση κεφάλαιο) απειλεί να πέσει στο κεφάλι μας και να μας εξοντώσει.

Ο μύθος του χρέους. Η κυρίαρχη πατριωτική αφήγηση προβληματικοποιεί το ελληνικό χρέος, θέτοντάς το σαν διακρατικό ζήτημα. Δημιουργεί την αίσθηση ότι κάποιοι απάτριδες τοκογλύφοι έχουν στοχοποιήσει το ελληνικό κράτος και η καλή κυβέρνηση κάνει το παν για να μας σώσει ή πως έχει ως στόχο να μας προδώσει, όντας και αυτή κομμάτι του διεθνούς χρηματιστικού κεφαλαίου.

Κόντρα σε αυτή τη λανθάνουσα εθνικιστική αντίληψη, το χρέος είναι απόρροια και αναπόσπαστο στοιχείο της πολιτικής οικονομίας, και αυτό τα αφεντικά μας το ξέρουν πολύ καλά. Η οικονομία στηρίζεται στη δημιουργία ελλείψεων, στη δημιουργία νέων πεδίων σπανιότητας (δηλαδή καταστροφική δημιουργία με μακροπρόθεσμες, αρνητικές πάντα, συνέπειες). Το χρέος και οι ενοχικές υποχρεώσεις θα επεκτείνονται και θα δεσποζουν την κοινωνία, όσο υπάρχει η ιδιοκτησία, η ρουτίνα της κατανάλωσης, η ανταλλαγή και το χρήμα.

Όταν λέμε ότι η κρίση είναι δομική και συστημική εννοούμε ότι οι δομές της πολιτικής οικονομίας έχουν φτάσει σε τέλμα, έχει κτυπηθεί ο ίδιος ο πυρήνας τους, δηλαδή η διαδικασία παραγωγής αξίας. Είναι ξεκάθαρο πως για το κεφάλαιο περισσεύουμε (εκτοξευμένα ποσοστά ανεργίας), και πως πλέον η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης είναι απλά εμπόδιο στη διαδικασία συσσώρευσης. Η χρηματοπιστωτική κρίση, δηλαδή η αντικατάσταση των μισθών με δάνεια και η μη δυνατότητα παροχής δανείων, οδηγούν το σύστημα σε έναν φαύλο κύκλο μη βιωσιμότητας. Αυτό συμβαίνει γιατί θέτει σε αμφισβήτηση την ίδια την αξία της εργασίας, δηλαδή την ίδια τη σχέση μέσω της οποίας οι από κάτω εντάσσονται στους ρόλους του συστήματος.

Μήπως να το ρίξουμε στον σοσιαλισμό και τη λαϊκή οικονομία; Οι κάθε λογής εργατοπατέρες και λαϊκοί ηγέτες παράγουν τις δικές τους αυταπάτες και μια πολιτική διέξοδο εντός του συστήματος και της πολιτικής οικονομίας. Μπορεί να λένε για κρατικοποίηση τραπεζών, να παίρνουν τη μορφή της αναγέννησης του ορθολογικού φιλελευθερισμού. Ενίοτε παίρνουν τις μορφές της ενσωμάτωσης και της εναλλακτικής επαναστατικότητας. Άλλοτε, ακούμε για πράσινη ανάπτυξη, οικολογική αποκέντρωση, άμεση δημοκρατία, για τον φειχισμό της πολιτικής μορφής.

Ενώ η ίδια η αγορά και η κρατική παρέμβαση αδυνατούν να δώσουν οποιαδήποτε προοπτική, το πολιτικό θέαμα εξακολουθεί να λανσάρει διάφορα προϊόντα όπως λαϊκή οικονομία και εξουσία και κρατικούς σοσιαλισμούς. Οι μυθολογίες των διαφόρων δικτατοριών του προλεταριάτου, επιζούν την ίδια εποχή που το πλήθος των αποκλεισμένων από την παραγωγή και τους θεσμούς και των ανέργων δεν μπορεί να αποτελέσει μια δυνατή πελατεία στα κόμματα και τα συνδικάτα τους. Την αντιδραστική πολιτική θέση των κρατιστικών επαναστάσεων έχει διαδεχθεί ένα κενό εμπόριο ιδεολογίας.

Ο κοινωνικός πόλεμος δεν έχει σύνορα. Κάποιοι μέσα στην κρίση, βλέπουν μια επανανοηματοδότηση-επαναχάραξη των εθνικών περιφράξεων. Ο εθνικός κορμός και οι διάφοροι ρατσιστές φαίνεται πως βρίσκουν ευκαιρία να στοχοποιούν τους μετανάστες, να κάνουν επιθέσεις και πογκρόμ και να σιγοντάρουν τον θεσμικό ρατσισμό του ελληνικού κράτους. Γι' αυτούς η αντίστασή τους έχει εθνικά χρώματα και μάχονται ως Έλληνες και όχι ως εχθροί της εκμετάλλευσης και της κοινωνικής καταπίεσης που βιώνουν.

Εμείς διαλέγουμε συνειδητά στρατόπεδο θεωρώντας πως κάθε παρουσία εθνικού συμβόλου και σημαίας ανήκουν στο πεδίο του εχθρού και είμαστε διατεθειμένοι να το πολεμήσουμε με κάθε μέσο. Επειδή οι χρυσαυγίτες, οι αυτόνομοι εθνικιστές και οι υπόλοιποι φασίστες προβάλλουν μία καθαρή εθνική κοινότητα ως λύση, οι προληπτικές επιθέσεις εναντίον τους και η αλληλεγγύη στους μετανάστες είναι απαραίτητη προϋπόθεση για οποιοδήποτε ριζοσπαστικό εγχείρημα.

Μόνη λύση η κοινωνική επανάσταση. Σε όλα αυτά έχουμε να αντιπροτείνουμε την κοινωνική επανάσταση την οποία θεωρούμε ως μόνη λύση για να έχουμε ζωή και όχι επιβίωση. Αυτό σημαίνει να εξεγερθούμε απέναντι σε κάθε οικονομικό και πολιτικό θεσμό. Απαιτεί, μέσα στη πορεία της εξέγερσης, να λάβουμε μέτρα όπως κατάργηση του κράτους, της ιδιοκτησίας και κάθε είδους μετρησιμότητας, της οικογένειας, του έθνους, της ανταλλαγής και του κοινωνικού φύλου. Όστε να επεκτείνουμε τη χαριστικότητα και την ελευθερία σε κάθε σημείο του κοινωνικού βίου.

Αυτό σημαίνει επανάσταση! Φέρνοντας σε αυτή την κατεύθυνση κάθε διεκδικητικό αγώνα για τον μισθό, κάθε αυτοοργανωμένη δομή και συνέλευση, ειδικά σε μια συγκυρία, όπως τώρα, που η πολιτική-κυβερνητική μορφή της συστημικής κρίσης μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνική έκρηξη.

Πορεία 18:00 Προπόλεια

Ανοιχτή συνέλευση στην κατειλημμένη Νομική αμέσως μετά την πορεία

Η ανάδυση του (μη-)υποκειμένου

«Ένα φάντασμα πλανιέται πάνω από την Ευρώπη: το φάντασμα του “κουκουλιφορισμού”. Όλες οι δυνάμεις της γερασμένης Ευρώπης ενόθηκαν σε μια ιερή συμμαχία για να κινήσουν αυτό το φάντασμα: ο βρετανός πρωθυπουργός David Cameron και η Γ.Γ. Αλέκα Παπαρήγα, ο ιαθός υπ. εσ. Roberto Maroni, ο Άδωνις και ο Τάκης Φωτόπουλος, ιαθίοι COBAS και γερμανοί αστυνομικοί.»

ΑΠΟ ΤΟ RIOTER.INFO

Η Κυριακή 12 Φλεβάρη ήταν μία από εκείνες τις ιστορικές στιγμές που οι αντιφάσεις μιας καπιταλιστικής κοινωνίας συναντιούνται στον χρόνο και στον χώρο, ξεσπούν εκρηκτικά και παράγεται μια νέα πραγματικότητα. Η ταξική πάλη ανανεώνει δηλαδή τη δυναμική της και η νέα δυναμική αποτελεί επίσης το νέο εγγενές όριο που πρέπει να ξεπεράσει. Εκείνο που έχει σημασία δεν είναι αυτό καθ' αυτό το γεγονός (κανένα γεγονός μόνο του δεν έχει καθοριστική σημασία από τη σκοπιά της επανάστασης), αλλά η ένταξή του μέσα στην ιστορική διαδικασία ανάδυσης του (μη-)υποκειμένου που παράγεται στην τρέχουσα συγκυρία.

Η Κυριακή αυτή ήταν αναμενόμενη από όλους, αντίθετα από τον Δεκέμβρη του 2008. Τους τελευταίους μήνες σε όλη την Ευρώπη περίμεναν πλέον την έκρηξη που αντιστοιχούσε στην Ελλάδα. Την αντιμετώπιζαν όλοι σαν το χρονικό ενός προαναγγελθέντος θανάτου και μετά από πολλές πολιτικές μανούβρες, την ανακοίνωσαν τα ΜΜΕ για Κυριακή 12 Φλεβάρη (η ειρωνεία της ιστορίας λειτούργησε στην εντέλεια) και της έδωσαν τον τίτλο «ψηφιση μνημονίου 2». Κανείς δεν έκανε κάτι για να σταματήσει την άφιξή της, κανείς δεν μπορούσε να κάνει κάτι, όσο κι αν κάποιος θα το ήθελαν όπως δείχνει το κείμενο ενός νέου «άσπονδου φίλου» των «Γαβριάδων».¹ Η έκρηξη αυτή είχε τα χαρακτηριστικά της μεταβατικής εποχής που βρισκόμαστε, της «εποχής των ταραχών», και το περιεχόμενό της ήταν αποτέλεσμα του αδιεξόδου στο οποίο βρίσκεται η διάρθρωση του κεφαλαίου σε παγκόσμιο επίπεδο σήμερα και ταυτόχρονα ενέτεινε το αδιέξοδο αυτό (συμπυκνωμένη έκφραση της οξυτήτας του αδιεξόδου αποτελεί η Ελλάδα).

1 Α. Αλαβάνος: «Η βία του συστήματος γεννά Γαβριάδες», http://konserbokoyti.blogspot.com/2012/02/blog-post_2450.html

Κάθε σημαντικό γεγονός της ταξικής πάλης είναι εμβαπτισμένο μέσα στο σύνολο των ιστορικά καθορισμένων αντιφάσεων του παρόντος μιας καπιταλιστικής κοινωνίας και εμφανίζεται πάντοτε με μια ειδική μορφή, φειτικοποιημένο, πολλαπλά διαμεσολαβημένο.² Στην παρούσα στιγμή, στην Ελλάδα, σε μεγάλο βαθμό λόγω της πολύ σημαντικής πρόσφατης *πολιτικής* ιστορίας της, η σύγκρουση εμφανίζεται σε όλα τα επίπεδα ως πολιτική σύγκρουση (σε πλήρη αντίθεση για παράδειγμα με τον Αύγουστο του 2011 στο Λονδίνο, καθώς η εποχή των ταραχών δεν μπορεί παρά να εξειδικεύεται στις τοπικές –ιστορικές– ιδιαιτερότητες κάθε κοινωνικού σχηματισμού). Η ανακοίνωση της επερχόμενης έκρηξης (ή της πρώτης από μια «αλυσίδα» εκρήξεων) από το Κράτος ήταν μια πολιτική ανακοίνωση και κατ’ αυτήν την έννοια αποτελούσε ταυτόχρονα την ενσωμάτωσή της, ως αναγκαίας έκρηξης, στην αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας. Πρόκειται για μια ενσωμάτωση πειθάρχησης, κατασταλτική, μια ενσωμάτωση που γίνεται μέσα στο πλαίσιο του ειδικού καθεστώτος έκτακτης ανάγκης. Πρόκειται για μια ενσωμάτωση «διά του αποκλεισμού». Το Κράτος, στη συνέχεια, μετά το τέλος των γεγονότων και την επιστροφή στην κανονικότητα, μετά τη νίκη του, υποχρεώνεται να παραστήσει ότι ορισμένες πρακτικές των «κουκουλοφόρων» είναι εγκληματικές, ώστε να μπορέσει προσωρινά να διαχειριστεί τον αναπόφευκτο αντίκτυπο των γεγονότων. Ο λόγος του Κράτους είναι ολοκληρωτικός, απαγορεύει κάθε άλλη άποψη: *Κανείς δεν μπορεί να (πει ότι) είναι με τους «κουκουλοφόρους», πόσο μάλλον ότι είναι μία ή ένας από αυτούς και να διεκδικήσει την άρθρωση βίβλου στη δημόσια σφαίρα σχετικά με τις πράξεις της Κυριακής.*

Δεν θα μπορούσε να λείπει από την «αντίσταση ενάντια στο μνημόνιο», όπως καϊδευτικά ονομάστηκε η όλη κατάσταση, και η εμφάνιση του σημερινού ορίου του συνδικαλισμού. Η 48ωρη γενική απεργία ήταν πράγματι μεγαλειώδης καθώς ανέδειξε σε όλο του το μεγαλείο τον οριστικό θάνατο του εργατικού κινήματος: Κανείς δεν ασχολήθηκε μαζί της, ούτε αυτοί που νέμονται μερίδιο υπεραξίας (αληθινής υπεραξίας, καπιταλιστικού κέρδους), μέσα από την μπιζνα τους που έχει ως πάρεργο (επίσημα αναγνωρισμένο μέχρι στιγμής) την κήρυξη πού και πού γενικών απεργιών. Παρότι οι συνδικαλιστές των τριτοβάθμιων σωματείων είναι ακόμα οι μόνοι *κοινωνικά νομιμοποιημένοι* να προκηρύσσουν γενικές απεργίες, είναι άφαντοι, ανύπαρκτοι, καθώς έχουν ενημερωθεί έγκαιρα ότι ο συνδικαλισμός αποτελεί παρελθόν και ψάχνουν για άλλη επιχειρηματική δραστηριότητα (ίσως μια καλή, αν και υψηλού ρίσκου, ευκαιρία επένδυσης να είναι η ασφάλιση των διαδηλώσεων, τώρα που οι διοργανωτές θα πρέπει να πληρώνουν το κόστος των καταστροφών που θα προκαλούνται). Το γεγονός ότι το εργατικό κίνημα δεν μπορεί πλέον να συμπεριληφθεί στις μορφές και τις

2 Δες και το κείμενο «Χωρίς εσένα γρνάζι δε γυρνά...», σε αυτό το τεύχος, στο οποίο εξετάζεται η πολιτική μορφή με την οποία αναγκαστικά εμφανίζεται η σύγκρουση πρακτικών διαφορετικών κομμάτων του προλεταριάτου στην Ελλάδα.

πρακτικές μιας σύγκρουσης στην οποία διακυβευόταν η ίδια η ύπαρξη βασικού μισθού, αποτελεί ένδειξη για το σε ποιον βαθμό έχει πλέον τεθεί εκτός αναπαραγωγής του κεφαλαίου η μισθολογική διεκδίκηση. Ταυτόχρονα αυτή η μη επισήμως εργατική μορφή του προλεταριακού κινήματος αποτελεί σημαντικό στοιχείο για τη συνάντηση του αδιεξόδου της διεκδίκησης με την επερχόμενη διαδικασία κατάργησης της καπιταλιστικής κοινωνίας. Πρόκειται για συνάντηση ρήξης, για ιστορική παραγωγική διαδικασία.

Η Κυριακή ήταν πολύ μαζική και η σύνθεση των «κουκουλοφόρων», όπως και ολόκληρου του διαμαρτυρούμενου πλήθους, διαταξική. Το γεγονός αυτό εκφράστηκε στη μαζικότητα συμμετοχή στις συγκρούσεις με την αστυνομία και στη σχεδόν πάνδημη αποδοχή τους. Κανείς μα κανείς (ούτε το συνδικαλιστικό τους όργανο) δεν βρέθηκε εκείνο το απόγευμα στην *πληταία* να υπερασπιστεί τους αστυνομικούς για τον ρόλο τους. Δεν βρέθηκαν αυτή τη φορά «ειρηνοποιοί» του κινήματος, όπως το προηγούμενο καλοκαίρι, ο μόνος που τους υποστήριξε ήταν ο εκπρόσωπος του κόμματος της Τάξης, ο επίδοξος πρωθυπουργός. Η αστυνομία στη γενική της έκφραση είναι πάντα η καπιταλιστική τάξη σε θέση μάχης απέναντι στο προλεταριάτο. Ειδικά στην παρούσα συγκυρία όμως, αποτελεί την υλική έκφραση μιας συγκεκριμένης στρατηγικής του κεφαλαίου μέσα στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό: Για να επιβληθεί η δεύτερη φάση της αναδιάρθρωσης *πρέπει το ελληνικό κράτος να χάσει την αυτονομία του, να εσωματωθεί οργανικά πλήρως σε έναν ευρύτερο συνασπισμό* και να αναγνωριστεί επίσημα η χαμηλή του θέση στην εσωτερική ιεραρχία, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τους ενδοκαπιταλιστικούς ανταγωνισμούς και τη μοίρα των μικροαστικών στρωμάτων. Η επίθεση στην αστυνομία αποτελεί φυσικά αναγκαίο βήμα ρήξης για το ξεπέρασμα των ορίων των πρακτικών «διαλόγου» με το Κράτος για τη διαπραγμάτευση της τιμής της εργασιακής δύναμης ή για οποιοδήποτε άλλο «δικαίωμα». Μέσα σε αυτή τη συγκυρία όμως μπορεί να εκφράζει μεταξύ όλων των άλλων και την εσωτερική σύγκρουση μικροαστικών στρωμάτων με το Κράτος που τους ισοπεδώνει. Όπως ξεκάθαρα μας έδειξε η Αίγυπτος του 2011, η επίθεση στις κατασταλτικές δυνάμεις του κράτους δεν σημαίνει απευθείας και αμφισβήτηση της πιο σημαντικής καπιταλιστικής κοινότητας, του έθνους,³ ούτε βέβαια και του αληθινού θεού, του χρήματος, και της ιδιοκτησίας. Γι' αυτό πολλοί πρώην ή νεότευκτοι «αγανακτισμένοι» συμμετείχαν στις συγκρούσεις και σε πολλές περιπτώσεις η πρακτική της σύγκρουσης συνοδευόταν από τον σεβασμό «στις περιουσίες των ανθρώπων» και από βρισιές στους «προδότες γερμανοσοβιετικές ή τούρκους» αστυνομικούς, οι οποίοι «θα έπρεπε να είναι μαζί μας και

3 Το έθνος ως έννοια αποτυπώνει την αντιφατική ενότητα των τάξεων μιας καπιταλιστικής κοινωνίας. Μέσα από τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του, το κράτος μετασχηματίζει, δηλαδή καθιστά κοινωνικά έγκυρα, τα ταξικά συμφέροντα του κεφαλαίου, εμφανίζοντάς τα, και θέτοντάς τα σε λειτουργία, ως εθνικά συμφέροντα. Κράτος, έθνος και κεφάλαιο αποτελούν όψεις μιας και της αυτής ταξικής εξουσίας: του καπιταλισμού.

όχι εναντίον μας». Η Κυριακή αυτή, ακόμη και στα θέατρα των συγκρούσεων, και ειδικά λόγω της πρωτοφανούς μαζικότητάς τους, δεν θα μπορούσε παρά να έχει το έντονο «εθνικό» και «λαϊκό» στοιχείο που έχει αναγκαστικά παραχθεί σε όλη αυτήν την περίοδο του «αντιμνημονιακού αγώνα».

Πέρα όμως από τη διαταξική συμμετοχή που ήταν απαραίτητη για τη μαζική σύγκρουση με την αστυνομία και τη στήριξη αυτής της σύγκρουσης, σημαντικό στοιχείο της Κυριακής με το οποίο το Κράτος και όλοι οι υπερασπιστές του Πολιτισμού λύσσαξαν, ήταν η λεηλασία και στη συνέχεια η πυρπόληση των καταστημάτων και των άλλων κυρίων. Η πρακτική αυτή, που εμφανίστηκε σε μαζική κλίμακα τον Δεκέμβριο του 2008, επανήλθε μετά την οπισθοχώρηση που επέβαλε το συμβάν Μαρφίν τον Μάιο του 2010, καθώς η ταξική πάλη είναι μια αλυσιδωτή αντίδραση, η ίδια αποτελεί δυναμική του εαυτού της. Οι πυρπολήσεις των κυρίων ήταν επίσης αποτέλεσμα της ειδικής πολιτικής μορφής που δεσπόζει στην ταξική πάλη στην Ελλάδα. Από τη μία πλευρά, η αστυνομία έπρεπε να διαφυλάξει επιθετικά το κοινοβούλιο και να ωθήσει τον κόσμο στους γύρω δρόμους, και από την άλλη, το βάρος της πολιτικής ιστορίας δεν επιτρέπει στο ελληνικό κράτος να ανεβάσει ακόμη περισσότερο το επίπεδο της καταστολής και να πάρει αποκάλυπτα δικτατορική μορφή (banks or tanks) ακόμα και τώρα, που η κατάσταση έκτακτης ανάγκης είναι τόσο σοβαρή. Σε ολόκληρη την περίοδο του αναδιάρθρωμένου καπιταλισμού (στην Ελλάδα ξεκινάει περίπου το 1996) η μετατροπή της αστυνομίας σε στρατό κατοχής στο αστικό περιβάλλον είναι το στοιχείο που έχει επιτρέψει στο αστικό κράτος να παραμένει δημοκρατικό ενώ καταστέλλει σκληρά τα δρώντα κομμάτια του προλεταριάτου. Μέσα στη δεκαετία του 2000 τα παραδοσιακά μπάχαλα άρχισαν να μην είναι πλέον εφικτά, στον βαθμό που η αστυνομία στρατιωτικά δεν μπορούσε να αντιμετωπιστεί από τις δυναμικές μειοψηφίες που χρησιμοποιούσαν τα μέσα του δρόμου. Έτσι στο φοιτητικό κίνημα του 2006-7, η οργή του νεανικού επισφαλούς προλεταριάτου που απωθούνταν από την αστυνομία εκφράστηκε ενάντια σε κτίρια της Αθήνας, και το 2008 κάθε ιδιοκτήτης επιχείρησης συνειδητοποίησε ότι πρέπει να αυξήσει τα έξοδα για την ασφάλεια της περιουσίας του από τις επιδρομές των επικίνδυνων τάξεων. Στην αρχή της περιόδου των μνημονίων, η συνάντηση των πρακτικών αυτών με μια από τις τελευταίες εκλάμψεις μιας μορφής συνδικαλιστικού κινήματος είχε ως αποτέλεσμα τη Μαρφίν. Η κοινωνική βία περιθωριοποιήθηκε και καταστάληκε από όλους τους πολιτικούς σχηματισμούς για διάστημα περίπου ενός έτους. Στο διαταξικό κίνημα των πλατειών όμως, τέθηκε εκ νέου το ζήτημα της βίας ως κεντρική εσωτερική αντίφαση του κινήματος, καθώς ο νέος γύρος των μέτρων ήταν ακόμη σκληρότερος και οι «πρακτικές των ταραχών» περικύκλωναν τις πλατείες, με αποκορύφωμα τις 28-29 Ιουνίου 2011. Γίνονταν από τότε ορατό ότι ολόένα και μεγαλύτερα τμήματα του πληθυσμού έτειναν να εμπλακούν στις συγκρούσεις με την αστυνομία.

Το κομμάτι του προλεταριάτου που πυρπολεί και λεηλατεί αποτελεί παραγωγή της περιόδου του νεοφιλελευθερισμού, ειδικά του τελευταίου διαστήμα-

τος που οδήγησε στην κρίση. Όλοι αυτοί που τον Νοέμβριο του 2005 μιλούσαν για γεγονότα που αφορούν το κοινωνικό περιθώριο στη Γαλλία, τον Μάρτιο του 2006 για «αλήτες που επιτίθενται στις φοιτητικές πορείες», τον Δεκέμβριο του 2008 για «μπτροπολιτική εξέγερση από αυτές που συμβαίνουν κάθε τόσο αλλά οβάνουν σαν πυροτεχνήματα και σημασία έχει τι κάνει το *εργατικό κίνημα*», όλοι αυτοί άρχισαν να ζορίζονται όταν τον Αύγουστο του 2011 εξερράγη το Λονδίνο. Το κομμάτι αυτό του προλεταριάτου δεν μπορεί να σταματήσει εκ των έσω την παραγωγική διαδικασία (τουλάχιστον όχι ακόμη), συνεπώς δρα στο επίπεδο της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και των υπηρεσιών. *Το αναδυόμενο (μη-) υποκείμενο είναι ταυτόχρονα υποκείμενο και μη-υποκείμενο, βλόγω της ιστορικά καθορισμένης σχέσης ανάμεσα στην ενσωμάτωση και τον αποκλεισμό από τη διαδικασία παραγωγής αξίας.* Το ουσιαστικό ζήτημα δεν είναι αν παράγεται με ποσοτικούς όρους αύξηση του λούμπεν προλεταριάτου, αλλά το ότι παράγεται αύξηση της λουμπενοποίησης του προλεταριάτου – μιας λουμπενοποίησης που όμως δεν εμφανίζεται σαν εξωτερικότητα σε σχέση με τον κόσμο της μισθωτής εργασίας αλλά σαν καθοριστικό στοιχείο του ορισμού του. Η επισφάλεια, το «μέσα-έξω», παράγουν ένα (μη-)υποκείμενο (μη) αποκλεισμένων, αφού η ενσωμάτωση τείνει ολοένα περισσότερο να γίνεται διά του αποκλεισμού, ιδίως για τους νέους. Πρόκειται για μια δυναμική, μια κίνηση που ανανεώνεται συνεχώς. Δεν αναφερόμαστε μόνο στον ριζικό αποκλεισμό από τη μισθωτή σχέση, κυρίως αναφερόμαστε στον αποκλεισμό από ό,τι θεωρείται «κανονική» εργασία, «κανονικός» μισθός, «κανονική» επιβίωση. Σε ένα περιβάλλον παραγωγής πλεονάζοντος πληθυσμού και βίαιης επίθεσης στην ιστορικά προσδιορισμένη αξία της εργασιακής δύναμης, το πολυαναμενόμενο «υποκείμενο» χάνει το έδαφος κάτω από τα πόδια του. Δεν υπάρχει «υποκείμενο» χωρίς να έχει δοθεί διαχωρισμένα η «αντικειμενικότητα» που του επιτρέπει να διάγει βίο υποκειμένου. Μέσα στην κρίση του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού χάνεται το έδαφος (η αγκύρωση στη μισθωτή σχέση) και ταυτόχρονα το οξυγόνο (η δυνατότητα διεκδίκησης βελτίωσης των όρων ζωής). Αυτοί που έχουν ήδη εγκλωβιστεί στο συνεχές επισφάλεια/αποκλεισμός διεμβολίζουν το κίνημα το οποίο τείνει ακόμα να επικαλείται μια «κανονική» εργασία και έναν «κανονικό» μισθό, και το κίνημα αυτό διεμβολίζεται αποτελεσματικά από το (μη-)υποκείμενο επειδή έχει ήδη διεμβολιστεί και διεμβολίζεται από τον συνεχή βομβαρδισμό της «κανονικής» εργασίας και του «κανονικού» μισθού από το κεφάλαιο. Όλη αυτή η κατάσταση παράγει τις καταστροφικές πρακτικές ως απόκλιση στο εσωτερικό της κίνησης του προλεταριάτου και πιέζει το κεφάλαιο να εντεινεί την κατασταλτική διάσταση της αναπαραγωγής του ως σχέσης και να προσπαθεί να αυξήσει ακόμη περισσότερο και πιο βίαια το ποσοστό εκμετάλλευσης.

Με τις πρακτικές της Κυριακής (τις πρακτικές των ταραχών) τα συγκεκριμένα κομμάτια του προλεταριάτου γίνονται, εντός της αναπαραγωγής της καπιταλιστικής κοινωνίας, παράγοντας επιδείνωσης της κρίσης. Ο ρόλος του (μη-)υποκειμένου αντανάκλα την επανάσταση που παράγεται σε αυτόν τον

κύκλο αγώνων, η οποία είναι η κατάργηση όλων των διαμεσολαβήσεων της αξίας, δηλαδή όλων των σύγχρονων κοινωνικών σχέσεων, και όχι η ανάληψη της εξουσίας από τους εργαζόμενους. Ο ορίζοντας της επανάστασης (αυτής της περιόδου) δεν είναι το επαναστατικό πρόγραμμα που περιμένει την προσέλευση εκείνου του «υποκειμένου» που θα πρέπει αναπόφευκτα να υποδυθεί τον κεντρικό ρόλο. Οι παραγωγικοί εργαζόμενοι, παρά τον ειδικό τους ρόλο, δεν παράγονται σε αυτόν τον κύκλο αγώνων ως ένα διαχωρισμένο από τα υπόλοιπα κομμάτια υποκείμενο της επανάστασης που θα καθοδηγήσει τη διαδικασία μετατροπής της καπιταλιστικής κοινωνίας σε «κοινωνία εργασίας», η επανάσταση δεν θα έχει ως επίδικο τον «έλεγχο της παραγωγής». Στο μέλλον, οι καταστροφικές πρακτικές που αναδύονται σήμερα θα βρουν το όριο τους στην ίδια την αναπαραγωγή τους και δεν θα μπορούν να αφορούν μόνο την καταστροφή σταθερού κεφαλαίου ως «ζημιά» ή ως προσωρινό σαμποτάζ. Για τη συνέχιση της ζωής μέσα στον αγώνα οι πρακτικές θα μετασχηματιστούν και θα αναγκαστούν να αμφισβητήσουν την ύπαρξη των μέσων παραγωγής *ως μέσων παραγωγής αξίας*. Η αμφισβήτηση αυτή δεν θα είναι μια μονολιθική διαδικασία προς κάποια «νίκη», αλλά θα φέρει μέσα της όλες εκείνες τις συγκρούσεις που θα παράγουν, ως ρήξεις, την κατάργηση της διάκρισης ανάμεσα στην παραγωγή και την αναπαραγωγή, δηλαδή την κατάργηση της αξίας και μαζί την κατάργηση όλων των κοινωνικών σχέσεων του κεφαλαίου. Προς το παρόν, μέσα στην κρίση του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού, το (μη-)υποκείμενο γίνεται πλέον δρώσα δύναμη, εμφανίζεται συνεχώς και οι πρακτικές του τείνουν να συνυπάρχουν «ανταγωνιστικά» με τις πρακτικές διεκδίκησης, αλλά και οι πρακτικές διεκδίκησης τείνουν να «μμμούνται» τις πρακτικές των ταραχών, που αναγκαστικά τις μαγνητίζουν καθώς έχει καταργηθεί ο «κοινωνικός διάλογος».

Τον Σεπτέμβριο του 2011 γράφαμε σχετικά με την τότε συγκυρία: «Το σημαντικό στις μελλοντικές εξελίξεις, ως κρίση και ένταση της ταξικής πάλης, είναι η εξέλιξη της σχέσης ανάμεσα στις πρακτικές τύπου Αγγλίας [Αυγούστου 2011] και στις πρακτικές των «αγανακτισμένων». Η σχέση αυτή αποκτά βαρύνουσα σημασία λόγω της ρευστότητας ανάμεσα σε αυτά τα δύο δομούμενα υποκείμενα (η ανεργία έχει μπει στο κέντρο της μισθωτής σχέσης). Η σχηματοποίηση του νέου ορίου (η αστυνομία, το ταξικό ανήκειν ως εξωτερικός καταναγκασμός) οδηγεί σε μια νέα μορφοποίηση που επιχειρούμε να προσεγγίσουμε με τον όρο «ταραχές». Οι «ταραχές» περικυκλώνουν τα κινήματα των «αγανακτισμένων», τα διεμβολίζουν και τελικά διεισδύουν σε αυτά και παράγουν αποκλίσεις ανάμεσα σε πρακτικές των κινήματων αυτών (μια πρώτη έκφανση αυτού του γεγονότος αποτελεί το διήμερο 28-29 Ιουνίου στην Ελλάδα). Η διαλεκτική της απόκλισης δουλεύει πυρετωδώς...». Η Κυριακή συνιστά υπέρβαση κατά το ότι πλέον οι πρακτικές έχουν συναντηθεί, έχουν έρθει αντιμέτωπες εν δράσει. Η συνάντηση των πρακτικών είναι αποτέλεσμα της δυναμικής που παράγει την αμοιβαία διείσδυση ανάμεσα στους «αγανακτισμένους», τους «προλεταριοποιούμενους μικροαστούς», τους δημόσιους υπαλλήλους, τους νέους, τους επισφαλείς/ανέρ-

γους. Η διαλεκτική κίνηση των πρακτικών ήδη βρίσκεται σε εξέλιξη. Όμως αυτή η διαλεκτική δεν θα εξελιχθεί μέσα σε κενό αέρος, είναι εμβαπτισμένη και αυτή στη συνολική δυναμική της ταξικής πάλης: «Τα τετρακόσια ευρώ αμοιβή δεν έχουν καμιά σχέση ούτε με τις περικοπές στο κέρδος των φαρμακείων, ούτε με τις περικοπές των επιδομάτων των ΔΕΚΟ ή των τραπεζών, ούτε με τις περικοπές των επικουρικών, ούτε με το άνοιγμα των κλειστών επαγγελματιών, ούτε με τίποτα από όλα εκείνα που οδηγούν συνδικαλιστές και εργαζόμενους σε καταλήψεις, διαδηλώσεις και απεργίες διαρκείας. Όταν οι παραπάνω λοιπόν φτάνουν σε τέτοια όρια όπως ισχυρίζονται, τότε τι ακριβώς θα κάνουν αυτοί που αποδεδειγμένα δεν έχουν καμιά ελπίδα επιβίωσης; Τα παιδιά των υποβαθμισμένων γειτονιών που τριγυρνούν στους αθλητικούς συνδέσμους των αφορολόγητων εφοπλιστών μισούν το κέντρο της Αθήνας και τα όμορφα φώτα του. Οι νέοι άνεργοι της πρωτεύουσας είναι απελπισμένοι και έτοιμοι να μην ανεχτούν πάνω τους τη λέπρα του κοινωνικού περιθωρίου. Τους μιλάμε για αλληλεγγύη. Τρίχες. Κανείς δεν θυσιάζει ούτε το ελάχιστο [...] για να πάρουν μερικά ευρώ παραπάνω οι εικοσάρηδες της Ελλάδας».⁴ Οι πρακτικές ανήκουν σε δομούμενα από την ίδια την ταξική πάλη σήμερα, ρευστά και διαρκώς αναδιαμορφωόμενα υποκείμενα. Μέσα στη συγκυρία κάθε κρίσης όπου το πραγματοποιούμενο κέρδος δεν αρκεί για να εμψυχήσει πνοή ζωής σε όλη την τεράστια μάζα της αποκρυσταλλωμένης εργασίας του παρελθόντος, το προλεταριάτο, μέσα στη διαδικασία συμπίεσης του, κατακερματίζεται ακόμη περισσότερο. Μέσα όμως στην τρέχουσα συγκυρία στον πυρήνα της οποίας βρίσκεται η αποβολή της διεκδίκησης από την αναπαραγωγή του κεφαλαίου, δυναμική που αποτελούσε συστατικό στοιχείο όλης της προηγούμενης περιόδου, η δυναμική της κρίσης μετατρέπεται πλέον σε δυναμική κρίσης της ίδιας της μισθωτής σχέσης. Καθώς εφαρμόζεται η δεύτερη φάση της αναδιάρθρωσης και η *μαύρη εργασία* γίνεται τάση που καθοδηγεί την τυφλή δύναμη του κεφαλαίου, δεν φαίνεται καθόλου εύκολο για το κεφάλαιο να διαχειριστεί τον αναγκαίο για την αναπαραγωγή του ποιοτικό διαχωρισμό ανάμεσα στα «ενσωματώσιμα» στρώματα του προλεταριάτου και τον πλεονάζοντα πληθυσμό. Ο διαχωρισμός αυτός, η κατανομή της εργασιακής δύναμης, είναι μεν δομικό στοιχείο κάθε περιόδου του κεφαλαίου, τα κρίσιμα όμως στοιχεία τώρα είναι αφενός το ότι το αποβαλλόμενο κομμάτι τείνει να μεγεθύνεται και προεικονίζεται μια κατάσταση στην οποία θα αποτελεί σημαντικό μέρος του πληθυσμού, και αφετέρου το ότι η διάκριση μεταξύ ενσωμάτωσης και μη είναι πια απολύτως ενδεχομενική.

Κάθε πρόβλεψη είναι επικίνδυνη καθώς η συμπύκνωση του ιστορικού χρόνου εμπεριέχει το στοιχείο του απρόβλεπτου και της δημιουργίας πολλαπλών ρήξεων. Η ιστορικής σημασίας μεταβολή στο «εθνικό ζήτημα» που τίθεται επί τάπητος ως αναγκαία για την αναπαραγωγή της τρέχουσας διάρθρωσης του

⁴ *Σινεμά: Η Κόλαση*, της Αγγελίκας Ψαρά, <http://www.rednotebook.gr/details.php?id=4858>

κεφαλαίου εγγράφει στη συγκυρία την πιθανότητα μιας «εθνικής» αριστερής ή φασιστοειδούς απελευθέρωσης, η οποία βέβαια δεν μπορεί να έχει τη σταθερότητα (εθνικοσοσιαλιστική ενσωμάτωση στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου εντός των ορίων ενός εθνικού κοινωνικού σχηματισμού) των φασισμών του παρελθόντος. Αυτή θα παραχθεί ως αναγκαία την όποια ώρα αποβεί ύστατη από την σκοπιά του κεφαλαίου, το οποίο αναγκάζεται να λειτουργεί με όρους «πολιτικής οικονομίας κινδύνου». Η οικειοποίηση πρακτικών σύγκρουσης και η συνεχώς αναπαραγόμενη κατάσταση πολέμου μέσα στην οποία είναι απαραίτητο πλέον να διεκδικεί οτιδήποτε το προλεταριάτο, μαζί με τη συνολική συμπίεση του εργαζόμενου/άνεργου πληθυσμού, θα παίξουν κι αυτά τον ρόλο τους, προς την κατεύθυνση της υιοθέτησης πρακτικών του (μη-)υποκειμένου των (μη-)αποκλεισμένων. Το μόνο σίγουρο είναι ότι ο σταθμός της Κυριακής θα είναι μόνο ένας από μια σειρά που προοιωνίζεται πυκνή και τις νύχτες φωτεινή. ■

Μορφή και περιεχόμενο της κρατικής καταστολής στις καταλήψεις

Πριν καταγραφεί με τον τρόπο που ακολουθεί, και σχεδόν τρεις εβδομάδες αργότερα, η εισήγηση για την ομώνυμη εκδήλωση στην κατάληψη κτίματος Πραποπούλου είχε τη μορφή σημειώσεων, οι οποίες προορίζονταν να στηρίζουν μια αρκετά μακροσκελή πρώτη τοποθέτηση που θα παρείχε τα εναύσματα για τη συζήτηση που θα ακολουθούσε. Σκοπός δεν ήταν φυσικά να διαφηλαχτεί η «οικειότητα» του προφορικού λόγου –ένας ακόμα μύθος που δυστυχώς επιβιώνει ακόμα εντός των λεγόμενων ανατρεπτικών κύκλων που βολεύονται με την ανταρσία απόψεων φτωχών σε έννοιες– αβήλα η δυνατότητα να ενσωματωθούν σε ένα μερλητονικό κείμενο παρατηρήσεις, σχόλια, διατυπωμένες απόψεις που θα ακούγονταν κατά τη διάρκεια της συζήτησης, προκειμένου το γραπτό κείμενο να καταστεί πληρέστερο και να μπορέσει να διαδοθεί και εκτός των τοίχων της κατάληψης. Η τακτική συγγραφής ενός τέτοιου κειμένου, ακόμα και όταν έχει ατομική υπογραφή και ορισμένες νέες σκέψεις που δεν είχαν προηγουμένων διατυπωθεί, δεν επιλέγεται για να θολώσει τα όρια μεταξύ του «ποιος βλέει τι», αβήλα για να αναδείξει τον συλλογικό χαρακτήρα που πάντα έχει μια υπό-σύνθεση-άποψη, ακόμα και όταν κάποιος διαρρηγνύει τα μιάτια του ότι είναι ιδιοκτήτης της.

Καλποπέρα σας και ευχαριστώ που ήρθατε στην αποψινή εκδήλωση. Η συζήτηση θα ξεκινήσει με μια εισήγηση από πλευράς μου, η οποία θα είναι προφορική και θα διαρκέσει περίπου 20-25 λεπτά. Αντικείμενο της εκδήλωσης αποτελεί το ζήτημα της κρατικής καταστολής στις καταλήψεις. Αφορμή στάθηκαν σίγουρα οι επιθέσεις στις καταλήψεις και τα αυτοοργανωμένα εγχειρήματα γύρω από την πλατεία Βικτωρίας, και το πώς αυτές έγιναν αντιληπτές όχι μόνο από τους συμμετέχοντες σε αυτά αλλά και από το υπόλοιπο «ανταγωνιστικό κίνημα»· όμως στόχος της εισήγησης δεν είναι να περιοριστεί στην ερμηνεία αυτών των επιθέσεων και να ενισχύσει την ψευδαίσθηση μιας αντιπαλότητας μεταξύ ενός «εμείς»¹ και ενός κράτους εννοημένου ως διμοιρίας δελτάδων.

- 1 Έχει νόημα να αναφερόμαστε σε έναν α/α/α χώρο με ενιαίο χαρακτήρα, σαφή και διακριτά όρια, από τη στιγμή που υπάρχουν στο εσωτερικό του τόσες πολλές και διαφορετικές απόψεις;

Αν υπάρχει λοιπόν ένα πρώτο ζητούμενο της σημερινής κουβέντας, αυτό είναι η έμφαση στην κοινή μοίρα μεταξύ ντόπιων αντιεξουσιαστών και μεταναστών προλετάρων, *κοινής μοίρας* όμως *ως κομμάτι τού συνεχώς διευρυνόμενου υπερπληθισμού*. Και αυτό είναι κάτι που ίσως δεν τονίστηκε όσο έπρεπε κατά τις πρόσφατες επιθέσεις στις καταλήψεις. Σίγουρα πρόκειται για μεγάλο θέμα που μπορεί να μην χωράει σε μια κουβέντα μερικών ωρών, αλλά είναι χρήσιμο να το έχουμε στο μυαλό μας ως μια έννοια-ομπρέλα, η οποία διατρέχει από τη μια άκρη ως την άλλη το θέμα μας.

Από εκεί και πέρα, η αναφορά σε μορφή και περιεχόμενο της κρατικής καταστολής αναπόφευκτα εμπεριέχει μια αντίληψη για το τι είναι το κράτος και ποιος είναι ο ρόλος του στην παρούσα συγκυρία. Αν και σε γενικές γραμμές άργησε να γίνει αντιληπτό το ποιοτικό άλμα στην κρατική καταστολή που καθιστά την αστυνομία *ως τη βασική διαμεσολήβηση των κοινωνικών συγκρούσεων* σε όλα τα επίπεδα, εντούτοις έχω την εκτίμηση ότι στους λεγόμενους ανατρεπτικούς κύκλους έχει μείνει πίσω η κουβέντα για το τι είναι το κράτος και από πού προκύπτει η αναγκαιότητά του τόσο σε μια καπιταλιστική κοινωνία *γενικά* όσο και στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία *ειδικά*. Οπωσδήποτε η έννοια του κράτους έκτακτης ανάγκης, καθώς και η έννοια της μηδενικής ανοχής, είναι θεωρητικά χρήσιμες, αλλά έχω την αίσθηση ότι τις περισσότερες φορές σχετίζονται μονοκόμματα με τη στρατιωτικοποίηση του κρατικού μηχανισμού και το δόγμα της ασφάλειας. Υιοθετώντας μια πιο διαλεκτική προσέγγιση στη σχέση του κράτους με τις μορφές της ταξικής πάλης, ειδικά υπό συνθήκες κρίσης της συσσώρευσης κεφαλαίου, θα μπορούσαμε να πούμε πως ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά αυτού που αποκαλείται σήμερα κράτος έκτακτης ανάγκης *είναι να ορίζει (και να ορίζεται από το) τι είναι υπερπληθισμός* και πώς ο διαχωρισμός, η ταξινόμηση, ο στιγματισμός, ο αποκλεισμός, η καταστολή του ποιος είναι κατάλληλος για αξιοποίηση και ποιος όχι συνιστούν τις κατεξοχόν λειτουργίες του. Και μεταξύ άλλων, φυσικά, αυτές έχουν και μια χωρική διάσταση όσον αφορά την αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας, τη διαφύλαξη του ποσοστού κέρδους από τη γαιοπρόσοδο σε αστικό περιβάλλον κ.α.

Αν λοιπόν υπάρχει ένα δεύτερο ζητούμενο από τη σημερινή συζήτηση, είναι να αναδειχθούν τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου κράτους έκτακτης ανάγκης και, αν θέλετε με πιο «βαρείς» θεωρητικούς όρους, η *αναγκαστικά βιοπονητική του διάσταση σε συνθήκες πραγματικής υπαγωγής* όχι μόνο της εργασίας, αλλά και ολόκληρου του κοινωνικού σχηματισμού, στο κεφάλαιο. Θα το ξαναπώ εδώ βέβαια πως ένα τέτοιο θέμα συζήτησης θα μπορούσε σίγουρα να απασχολήσει όχι μόνο μία, αλλά πολλές και πολύωρες συζητήσεις. Τουλάχιστον αν το έχουμε στο μυαλό μας μαζί με όσα θα ακολουθήσουν.

Θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί, σε σχέση με τα όσα έχουν ειπωθεί μέχρι τώρα, πώς μπορεί να γίνει η σύνδεση με τις καταλήψεις και την καταστολή που υπέστησαν. Η άποψή μου είναι ότι είναι δυνατόν να συγκεκριμενοποιηθεί η αυταρχική μετεξέλιξη του κράτους, και μάλιστα με προνομιακό τρόπο, αν εστι-

ΕΚΔΗΛΩΣΗ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η εκκένωση του παλιού Εφετείου στην Ομόνοια το 2009, ως η πρώτη οργανωμένη στιγμή της αντιεξέγερσης στο κέντρο της Αθήνας μετά τα γεγονότα του Δεκεμβρη, ορίζει (πρακτικά και συμβολικά) τη μήτρα, από την οποία θα επιδιωχθεί η αναδιάρθρωση του κράτους όχι μόνο ως κοινωνία πολιτών με τη μορφή των επιτροπών κατοίκων, αλλά και ως σπάσιμο του μεταπολιτευτικού συμβολαίου που αναγνώριζε την εργατική τάξη ως δικαιούχο σε ό,τι θεωρείτο “δημόσια περιουσία”.

ΜΟΡΦΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗΣ ΣΤΙΣ ΚΑΤΑΛΗΨΕΙΣ

Η πρόσφατη επίθεση σε καταλήψεις και αυτο-οργανωμένα εγχειρήματα γύρω από την πλατεία Βικτωρίας αποτελεί συνέχεια της κατασταλτικής διαδικασίας που ξεκίνησε από το παλιό Εφετείο και έρχεται να επιβεβαιώσει ότι η αντιστροφή της πτώσης του ποσοστού κέρδους από την εκμετάλλευση ακινήτων είναι η άλλη όψη της εμπορικού τύπου διαχείρισης του υπεράριθμου προλεταριάτου στις πολυεθνικές γειτονιές στο κέντρο της πόλης.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 8/3/13, 7:00μμ, κτήριο Πραποπούλου

αλληλέγγυοι προλετάριοι ★

άσουμε στον τρόπο με τον οποίο έχουν αντιμετωπιστεί οι καταλήψεις ως μορφή αγώνα του ευρύτερου ανταγωνιστικού κινήματος και αν προβούμε στις απαραίτητες συγκρίσεις μεταξύ της περιόδου αμέσως μετά τα γεγονότα του Δεκέμβρη και της περιόδου χοντρικά από το καλοκαίρι και μετά.² Ενδεικτικά:

- Η κατάληψη του κυρίου διοίκησης του ΑΠΘ για το ζήτημα των εργολαβιών μεταξύ 16 Μαρτίου και 8 Απριλίου 2009 λήγει μετά από απόφαση της συνέλευσης των καταληψιών· αντίστοιχα, στις 30 Νοεμβρίου 2012 οι μπάτσοι εκκενώνουν το ίδιο κτίριο που τελεί υπό κατάληψη από εργολαβικούς υπαλλήλους εδώ και 70 μέρες.
- Στις 31 Μαρτίου 2009, 150 μέλη του ΣΥΡΙΖΑ παρουσία Τσίπρα καταλαμβάνουν³ για μία ώρα τα γραφεία της Εθνικής Τράπεζας στην οδό Σταδίου· αντίστοιχα, στις 14 Φεβρουαρίου 2013, οι μπάτσοι χτυπάνε⁴ μέλη της νεολαίας του ΣΥΡΙΖΑ που επιχειρήσαν να καταλάβουν το γραφείο του γενικού γραμματέα του υπουργείου Οικονομικών, το οποίο βρίσκεται στον ίδιο δρόμο, λίγο παραπάνω.⁵

Τι μεσολαβεί όμως μεταξύ των δύο στιγμών; Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτό που μεσολαβεί είναι αυτό που λείπει και από την αφίσα της εκδήλωσης: καταρχήν, το κίνημα ενάντια στα μνημόνια και γενικότερα το κίνημα διαμαρτυρίας που αναπτύχθηκε στον ελλαδικό χώρο χοντρικά τη διετία 2010-2012. Αυτό είναι και που καθορίζει την αλλαγή πολιτικής από την πλευρά του κράτους εν μέσω κρίσης, μαζί οπωσδήποτε με το επίπεδο της ταξικής πάλης εκτός συνόρων. Έχει σημασία λοιπόν να τονιστεί το γεγονός ότι τα αυτοοργανωμένα επιχειρήματα, τα οποία δέχτηκαν τις πρόσφατες επιθέσεις, χτυπιούνται *αφού* έχουν υποχωρήσει οι κοινωνικές αντιδράσεις. Που σημαίνει ότι η μοίρα τους ήταν και παραμένει πολύ περισσότερο συνδεδεμένη με τη γενικότερη κατάσταση του ανταγωνιστικού κινήματος από ό,τι θέλει κανείς να πιστεύει.

Όποια γνώμη πάντως κι αν έχει κανείς για το λεγόμενο σίγουρα μη ομοιογενές κίνημα των τελευταίων δύο χρόνων, δύσκολα θα αρνηθεί την κεντρική θέση που κατείχε η κατάληψη ως μέσο πάλης. Πάλι ενδεικτικά θα αναφερθούν η κατάληψη του Σταθμού Μεταφόρτωσης Απορριμμάτων στη Νέα Ευκαρπία από κατοίκους μαζί με τον δήμο, οι καταλήψεις δημαρχείων

2 Ας θεωρηθεί αυτόνομο ότι παντού και πάντα αναγνωρίζεται η διαρκής σημασία της εξέγερσης του Δεκέμβρη και της αντεξέγερσης που ξεδιπλώθηκε στη σηματοδότηση της τρέχουσας συγκυρίας.

3 *Η Καθημερινή*, 1-4-2009.

4 <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=498199>

5 Σε αυτό το πλαίσιο, ακόμα και η σύγκριση της στάσης της αστυνομίας στην περίπτωση της ανακατάληψης της Σκαραραγκά τον Ιούλιο 2011 και τον Ιανουάριο 2013 έχει τη σημασία της.

από την ΠΟΕ-ΟΤΑ, η κατάληψη από τη ΓΕΝΟΠ-ΔΕΗ του Μηχανογραφικού Κέντρου στον Χολαργό, η συμβολική κατάληψη της ΔΕΗ στην Καλλιθέα από το «Δεν Πληρώνω», η κατάληψη του υπουργείου Υγείας από εργαζόμενους, η κατάληψη του ΤΣΜΕΔΕ από εργαζόμενους, η κατάληψη δημαρχείου Αθήνας από συμβασιούχους, η κατάληψη των αποθηκών της Γερολυμάτος Cosmetics στα Οινόφυτα από εργαζόμενους, αλλά και η εισβολή απόστρατων στο Πεντάγωνο, ο αποκλεισμός λιμανιού Ηγουμενίτσας ως κίνηση διαμαρτυρίας για την παρουσία λαθρομεταναστών στην περιοχή, οι εισβολές κατά τη διάρκεια των παρελάσεων κ.ά.

Θα ήταν σημαντική αβλεψία να θεωρήσει κανείς είτε αυτονόητο είτε άνευ θεωρητικών συνεπειών το περιεχόμενο αυτών των καταληψιακών μορφών· αντίθετα, είναι το ίδιο το γεγονός ότι η κατάληψη/κατοχή ενός τμήματος δημοσίου χώρου υπήρξε τόσο πολύ διαδεδομένη στα μέρη μας που πρέπει να εξηγηθεί. Αυτό που έχει να κάνει περισσότερο ίσως με το θέμα μας, είναι ότι πίσω από το γεγονός ότι μια κοινωνική ομάδα, ένας κλάδος ή οι κάτοικοι μιας περιοχής μοιάζουν να επλέγουν το ίδιο μέσο πίεσης απέναντι στο κράτος αναδεικνύεται η στενή (γαιο)προσοδική σχέση μεταξύ κράτους και κοινωνίας πολιτών, σχέση που συγκαθορίζεται από το υψηλό ποσοστό ιδιοκατοίκησης και μικροϊδιοκτησίας, τη μονιμότητα και την κουλτούρα πολιτικής προσόδου στον δημόσιο τομέα και την επίφαση μιας αριστερής αγωνιστικής κουλτούρας. Η όποια αγωνιστικότητα των κοινωνικών υποκειμένων στην Ελλάδα δεν εξηγεί τίποτα από μόνη της, αλλά πρέπει και η ίδια να εξηγηθεί υπό το φως όχι μόνο της υποχώρησης του κράτους από τον μέχρι τώρα ρόλο του στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, αλλά και της αμφισβήτησης του *πολιτικού βάρους* των μικροαστικών στρωμάτων στην κρατική δομή και λειτουργία.

Δεν είναι καθόλου τυχαίο λοιπόν πως οι όροι «μηδενική ανοχή» και «ανομία» επιστρατεύονται για πρώτη φορά, αν δεν κάνω λάθος, στη δημόσια σφαίρα απέναντι σε μια εργατική κινητοποίηση στην περίπτωση της απεργίας των εργαζομένων στους δήμους και το μπλοκάρισμα των χωματερών τον Οκτώβριο 2011. Το παρακάτω άρθρο από την *Καθημερινή* (16-10-2011) αντανακλά νομίζω επαρκώς το κλίμα της περιόδου:

Το δόγμα της μηδενικής ανοχής υιοθετεί τώρα η κυβέρνηση

Τον Βασίλη Νέδου

Σκληρή γραμμή έναντι των συνθηκών ανομίας που έχουν επικρατήσει τα τελευταία 24ωρα υιοθετεί πλέον η κυβέρνηση. Οι καταλήψεις σε δημόσια κτίρια και υπουργεία, καθώς και η εκρηκτική κατάσταση στους δρόμους της Αθήνας που έχουν μετατραπεί σε σκουπιδότοπους, οδήγησαν την κυβέρνηση στην απόφαση να προχωρήσει στην υιοθέτηση δόγματος μηδενικής ανοχής. Στις αψηφάξιμες συσκέψεις που έγιναν μεταξύ Πέμπτης και Παρασκευής, αποφασίστηκε καταρχήν η ποινή αοστηρή υγειονομική διάταξη από τον κ. Α. Λοβέρδο και έπειτα η ανακοίνωση κινητοποίησης των ιδιωτών για την

περιοχή των σκουπιδιών από τον κ. Χ. Καστανίδη. Οι κ.κ. Λοβέρδος και Άννα Διαμαντοπούλου ήταν ευθύς εξαρχής υπέρ της υιοθέτησης δυναμικής απάντησης, θεωρώντας ότι μόνο κατ' αυτόν τον τρόπο θα μπορούσαν να στείλουν ένα μήνυμα αποφασιστικότητας της κυβέρνησης και επιβολής της θέλησής της να επαναφέρει την καθημερινότητα των Ελλήνων σε ομαλούς ρυθμούς.

Τόσο ο όρος «μηδενική ανοχή» όσο και ο όρος «ανομία», τον οποίο χρησιμοποίησε πρόσφατα ο υπουργός Δημόσιας Τάξης Δένδιας απέναντι στη βίλα Αμαλίας και κατά πόως φαίνεται σόκαρε πολλούς, αποτελούν τέκνα αυτής της περιόδου, όπου πλέον αρχίζει να μεταλλάσσεται ο χαρακτήρας της κρατικής μορφής και ανοιχτά καθίστανται προβληματικές συμπεριφορές των από κάτω στον βαθμό που όχι μόνο μπλοκάρουν τις κρατικές λειτουργίες, αλλά κυρίως διεκδικούν για τον εαυτό τους ένα μέρος της δημόσιας περιουσίας και εξουσίας. Ένα ακόμα δημοσίευμα της *Καθημερινής* (4-10-2011) είναι νομίζω αρκετά αντιπροσωπευτικό:

*Οι καταλήψεις των υπουργείων παγώνουν το κράτος
Της Λίνας Γιάνναρου*

Οι ακραίες καταστάσεις απαιτούν περιστασιακά ακραία μέτρα; Το βέβαιο είναι ότι το Δημόσιο σήμερα θα βρίσκεται στον πάγο, με την ΑΔΕΔΥ να έχει αποφασίσει καταλήψεις σε όλες τις δημόσιες υπηρεσίες «ως απάντηση στην εφεδρεία 30.000 δημόσιων υπαλλήλων εντός του έτους».

Μολονότι για αύριο Τετάρτη ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ έχουν εξαγγείψει 24ωρη απεργία (και συγκέντρωση διαμαρτυρίας στις 11 π. μ. στην πλατεία Κλαυθμόνος), είναι σαφές από τις τελευταίες εξελίξεις ότι οι δημόσιοι υπάλληλοι έχουν αποφασίσει το κύριο μέσο αντίδρασης στις αποφάσεις της κυβέρνησης να είναι οι συνεχόμενες καταλήψεις κτιρίων και υπηρεσιών αντί των «πατροπαράδοτων» απεργιακών κινητοποιήσεων και στάσεων εργασίας. Προφανώς, δεν διεκδικούν δάφνες του πηλέον ευφάνταστου αγώνα –οι καταλήψεις βρίσκουν συχνά-πυκνά θέση στην εγχώρια ειδησεογραφία– ωστόσο η μεταστροφή είναι αξιοσημείωτη δεδομένου ότι μέχρι σήμερα οι καταλήψεις δεν είχαν εφαρμοστεί στη φαρέτρα των εργαζομένων στον δημόσιο τομέα.

Η σημερινή εκδήλωση δεν έχει βέβαια στόχο να κάνει συνολική αποτίμηση του πολύμορφου κινήματος των καταλήψεων που μόνο σε αδρές γραμμές περιγράφηκε παραπάνω. Ξαναγυρνώντας λοιπόν στην αφίσα και στο τι μεσολαβεί μεταξύ 2009 και 2013, αυτό που πρέπει αναγκαστικά να προστεθεί είναι η *μεγάλη πίεση, και ενδεχομένως αμφισβήτηση, που δέχτηκε ο αντιεξουσιαστικός/αναρχικός «θεσμός» της κατάληψης* από την κινηματική πρακτική της κατάληψης, η οποία χρησιμοποιήθηκε από υποκείμενα που δεν φέρουν την πολιτική ταυτότητα του αντιεξουσιαστικού/αναρχικού –όπως εργάτες, κάτοικοι, δημόσιοι

υπάλληλοι, αλλά και μετανάστες– τόσο άμεσα, όσο και έμμεσα ως αποτέλεσμα του κινήματος των πλατειών και των λαϊκών συνελεύσεων. Δεν είναι μόνο το κράτος και οι φασίστες που «απειλούν» τη φυσιογνωμία των καταλήψεων.⁶

Στην περίπτωση μάλιστα των μεταναστών, είμαι της άποψης, και ας ακουστεί αυτό κάπως προκλητικό, ότι ξεπεράστηκε η τρέχουσα πρακτική του καταληψιακού σε βαθμό που να μιλάμε για *ένα σύγχρονο κίνημα κυρίως καταλήψεων στέγης*. Ανεξάρτητα από την έκβασή τους, και οπωσδήποτε τη γνώμη που έχει κανείς για καθένα ξεχωριστά, τα παραδείγματα της κατάληψης του Εφετείου, της εστίας του Παντείου αλλά και του ΕΜΠ, των προσφυγικών της Λεωφόρου Αλεξάνδρας, του Πνευματικού Κέντρου του Δήμου Αθηναίων, της Επιβίωσης στη Θεσσαλονίκη –συνυπολογίζοντας και την περίπτωση των 300 μεταναστών εργατών από την Κρήτη, καθώς και άλλα παραδείγματα που μου διαφεύγουν– είναι αυτοτελή από κινηματικής άποψης και επαναφέρουν στο προσκήνιο *το ζήτημα των προληπτικών αναγκών ως τέτοιο*· και μάλιστα εν μέσω κρίσης. Δεν είναι καθόλου τυχαίο λοιπόν που η καταστολή υπήρξε άμεση και σφοδρή σε πολλές περιπτώσεις.

Η περίπτωση του Εφετείου είναι διδακτική από πολλές απόψεις και ορίζεται εικόνα από το μέλλον: Πρόκειται για κτίριο που ήταν κατειλημμένο από το 2001, αλλά όχι από μόνιμο πληθυσμό· με την εγκατάσταση του ΟΚΑΝΑ στη Σοφοκλέους το 2003 η περιοχή «υποβαθμίζεται» και στη συνέχεια αποκτά όλα τα χαρακτηριστικά που παραπέμπουν στα πρώτα βήματα μιας βιοπολιτικής διαχείρισης της «ανομίας» και της «βρωμιάς»· κατά τα γεγονότα του Δεκέμβρη, ο λούμπεν πληθυσμός της περιοχής μεγαλουργεί σε πλάτωτο και συγκρούσεις, γεγονός που «υποχρεώνει την ΕΛ.ΑΣ. σε αναπροσαρμογή των προτεραιοτήτων», σύμφωνα με δηλώσεις του αντιδημάρχου Παπαδάκη⁷ από τη δημόσια συζήτηση γύρω από το θέμα του Εφετείου, του ελέγχου, της πειθάρχησης των μεταναστών στο κέντρο της πόλης και της διαχείρισής τους ως κατεχοχνη τμήμα του υπερπληθυσμού θα προκύψουν στο επόμενο διάστημα μια σειρά μέτρων όπως: η συγκρότηση των Δ.Α.Σ., τα κέντρα κράτησης μεταναστών, αλλά και η μεταστέγαση των υπηρεσιών του ΟΚΑΝΑ στα νοσοκομεία· για πρώτη φορά εμφανίζονται οι γνωστές «επιτροπές κατοίκων», είτε μαζί με τη Χ.Α. είτε όχι, οι οποίες υποδεικνύουν ρητά στο κράτος την κατεύθυνση προς την οποία πρέπει να μετασχηματιστεί προκειμένου να αντιστρέψει την πτώση της αξίας των ακινήτων τους· το

6 Στο σημείο αυτό πρέπει να αναγνωρίσουμε πως δεν είναι δυνατόν το κράτος να επιτίθεται στους αυτοοργανωμένους χώρους γύρω από την πλατεία Βικτωρίας *προκειμένου* να στείλει μήνυμα στις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες να μείνουν ήσυχες και να μην κάνουν καταλήψεις, γιατί απλά πολύς κόσμος κάνει *ήδη* καταλήψεις εδώ και πολύ καιρό. Επομένως, είναι μάλλον στη συστηματική παρεμπόδιση της ρατσιστικής προπαγάνδας στην περιοχή, αλλά και στις ανάγκες ανάπλασης περιοχών του κέντρου της Αθήνας, εκεί όπου πρέπει να αναζητήσουμε τις αιτίες για την επίθεση του κράτους στους εν λόγω χώρους.

7 *Η Καθημερινή*, 3-5-2009.

Εφετείο εκκενώνεται μετά από πολλούς μήνες προσπάθειας ξεδιαλύματος του ιδιοκτησιακού καθεστώτος, αλλά και διαταγμών από την πλευρά του κράτους, όταν οι ξυλοδαρμοί, οι πυροβολισμοί, η πολιορκία μέχρι δίψας, οι επιθέσεις φασιστών δεν αρκούν για να ανακόψουν πλήρως τη ροή μεταναστών που κατοικούν στο Εφετείο και να δώσουν έτοιμο στίγμα ότι πλέον *το προξενιαίο δεν μπορεί να θεωρείται μέτοχος της δημόσιας περιουσίας*: ο έντονος συμβολισμός της πλατείας Ομονοίας διατυπώνεται πολύ καλά με τα λόγια ενός περιπερούχου:

«Η Ομόνοια δεν έχει αηλιάξει... Παραμένει αυτό που ήταν πάντα: τόπος υποδοχής για τους προς ένταξη στον κοινωνικό ιστό της πόλης. Η ποιότητα των ανθρώπων έχει αηλιάξει. Τη δεκαετία του 1950 ήταν οι επαρχιώτες. Έτσι, μου έμεινε κληρονομιά από τον πατέρα μου και ο επαρχιακός Τύπος. Το 1973, η δικτατορία έφερε τους πρώτους μετανάστες από την Αίγυπτο και το Πακιστάν. Τότε αρχίσαμε να φέρνουμε αιγυπτιακές και πακιστανικές εφημερίδες. Πουλάγαμε ασύλληπτες ποσότητες. Το 1984 με την “Αθήνηλεγγύη” ήρθαν οι Πορβανοί. Αυτοί οι άνθρωποι κόσμησαν με την παρουσία τους την πόλη και δημιούργησαν μια νέα αγορά. Όμως, οι περισσότεροι μετά από ένα-δύο χρόνια πήραν βίζες για την Αμερική και τον Καναδά. Το 1992 ήρθαν οι Αφγανοί και οι Ανατολικοευρωπαίοι από την πρώην ΕΣΣΔ. Τα τελευταία χρόνια έχουμε τα ρεύματα από την Ασία και την Αφρική.»

Μέχρι και σήμερα, το Εφετείο παραμένει κλειστό και σφραγισμένο στέλλοντας σαφώς το μήνυμα πως δημόσια περιουσία και ανάγκες αναπαραγωγής του προλεταριάτου δεν πρέπει να συνδέονται στο μυαλό κανενός και ήδη τα μπιτοναρισμένα με τιμμεντόλιθους παράθυρα της βίλας Αμαλίας συνεισφέρουν σε αυτόν συνειρμό.

Παρά την εμφανή σημασία του, όμως, ποιος και πώς θα ενέτασσε το Εφετείο και τους ενοίκους του σε ένα κίνημα καταλήψεων; Υπάρχει εδώ ένα ζήτημα αντίληψης, για το τι και ποιος είναι το ανταγωνιστικό κίνημα και η κληρονομημένη συνήθεια να κάνουμε ότι *το «μαύρο» κεφάλαιο δεν μπορεί να υπάρχει πραγματικά ως κίνημα*, ότι δεν μπορεί να δημιουργεί πραγματικές αντιφάσεις και πραγματικές κινηματικές μορφές. Παρότι οι συνθήκες ζωής μας γίνονται ολοένα και πιο επισφαλείς και «λουμπανοποιούνται», έχουμε συνηθίσει να σκεφτόμαστε τους εαυτούς μας και τις αντιφάσεις στις οποίες είμαστε πασμένοι με τους όρους που το λευκό κεφάλαιο και η δημοκρατία του σκέφτονται και αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους και το επίσημο εργατικό κίνημα. Όταν σε μια συνέντευξη⁸ με κάποιους από τους μετανάστες που έμειναν στο Εφετείο, και μετά την προτροπή να φύγουν «γιατί τα πράγματα έχουν σκληρύνει», αυτοί απαντούν «Δεν έχουμε αλλού να πάμε...», το σκάνδαλο είναι ότι δεν επικαλούνται κάποια επαναστατική ιδεολογία για να δικαιολογήσουν τις πράξεις

8 Η Καθημερινή, 28-4-2009.

τους. Και φυσικά το πιθανότερο είναι ότι οι εν λόγω κάτοικοι αποκλείονται εξ ορισμού σχεδόν από την αναγνώριση μιας ανταγωνιστικής υποκειμενικότητας από την πλευρά των «πολιτικοποιημένων». Ειδικά της καταληψιακής υποκειμενικότητας, επειδή δεν παράγουν πολιτισμό, με την έννοια που το έθεταν οι παλιές καλές καταλήψεις.

Ξέρω ότι με την εισήγησή μου έθιξα πολλά θέματα, αλλά ήταν αναγκαίο για την ομαλή ροή της συλλογιστικής μου. Πείτε κι εσείς τι θα θέλατε να συζητήσουμε.

A.

Για τις ταραχές στην Αγγλία και άλλα δεινά

ΕΝΑ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ ΜΕ ΧΙΛΙΟΥΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥΣ;

«Οι ταραχές του καλοκαιριού του '81 ήταν για εμάς η πρόγνωση του μέλλοντος. Μια μέρα, αργά ή γρήγορα, η χώρα θα εκραγεί. Ο περισσότερος κόσμος στις πάμπ, στους δρόμους, στα σουπερ μάρκετ ή στη δουλειά συγκατανεύει σ' αυτή την εκτίμηση. Οι παλιές, φλεγματικές, καθουχαστικές σκέψεις ότι "αυτό δεν μπορεί να συμβεί εδώ" επιτέλους εξαφανίστηκαν – ασ ελπίσουμε για πάντα»¹.

Αυτή η έκδηλη αισιοδοξία, προϊόν των ταραχών που συγκλόνισαν τη Βρετανία στις αρχές της δεκαετίας του '80, απουσίαζε στον απόηχο των ταραχών του Αυγούστου. Αυτή τη φορά τις ταραχές ακολούθησαν αμφιταλάντευση, αμηχανία και κριτική απόσταση, αντί για ενθουσιασμό και ελπίδα. Ένα μούδιασμα ήταν το κυρίαρχο αίσθημα εντός των ακτιβιστικών χώρων και των κύκλων των μιλιτάντδων, για να μην αναφερθούμε στις αντιδράσεις της «Αριστεράς». Διαβάζοντας πολλά κείμενα απολογισμού, μένει κανείς με την εντύπωση ότι αυτή τη φορά οι ταραχές αντιμετωπίστηκαν περισσότερο ως «αναγκαίο κακό» παρά ως πρόγερση του μέλλοντος.

Ο χασοικός και σπασμωδικός χαρακτήρας των ταραχών του Αυγούστου, η τεράστια απόσταση που τις χωρίζει από ό,τι θα μπορούσε κανονιστικά να ονομαστεί προλεταριακός αγώνας, η αδυναμία να χωρέσουν σε ένα πολυαναμενόμενο κίνημα ενδυνάμωσης της εργατικής τάξης, προκάλεσαν τη νοσταλγία για τις αρχές της δεκαετίας του '80. Αρκετοί βιάστηκαν να υποβιβάσουν τις ταραχές του καλοκαιριού σε κάτι σαν κοινωνική απόδευση, συγκρίνοντάς τις με τις ταραχές της δεκαετίας του '80, οι οποίες προχώρησαν πέρα από την οργή και την αγανάκτηση, στην επιβεβαίωση ενός πνεύματος κοινότητας και στον εναγκαλισμό μιας πολιτικής προσδοκίας. Αυτή τη φορά, οι ταραχοποιοί δεν τα κατάφεραν, μιας και δεν επιδίωξαν αυτό που ιδεατά θα μπορούσαν να είχαν κάνει, να προσπαθήσουν να ανοίξουν το δρόμο για την επαναδημιουργία ενός ισχυρού, αυτόνομου προλεταριακού κινήματος, μέσω της αυτοοργάνωσης και της ταξικής αλληλεγγύης. Σε τελική ανάλυση, πρόκειται για ζήτημα της συνείδησης του προλεταριακού Υποκειμένου να πραγματώσει την αιώνια δοσμένη επαναστατική Πρακτική, όπως μας υπενθυμίζει ο Marlowe: «Η οργή είναι απαραίτητη για να θέλει κανείς να ξεγεραθεί ενάντια στο σύστημα, αλλά αυτό το μίγμα οργής και ομορτισμού δεν είχε καμία προοπτική. Για εμένα δείχνει την απόλυτη αναγκαιότητα μιας ταξικής έκφρασης που θα μπορεί να παρέχει ένα πλαίσιο για την ανάπτυξη της συνείδησης και ένα στόχο για συλλογική δράση. Χωρίς αυτό, οι εκρήξεις οργής μπορεί να είναι επικίνδυνα αυτοκαταστροφικές»². Η πρόσφατη αδυναμία του Υποκειμένου αντιμετωπίζεται ως αποτέλεσμα των σύγχρονων συμπτωμάτων μιας κοινωνικής παθολογίας, όπως ο ατομικισμός και ο καταναλωτισμός.

- 1 *Like a summer with a thousand Julys... and other seasons...*, Wolfie Smith, Speed, Tucker and June, 1982.
- 2 Και συνεχίζει: «Δεν ξέρω πώς μπορεί να συμβεί αυτό και είναι απογοητευτικό που δεν έχουμε δει μια πιο σαφώς πολιτική έκφραση. Σίγουρα φαίνεται ότι η εξαθλίωση από μόνη της δεν γεννά τη συνείδηση» (Marlowe, blog της Internationalist Perspective, Αύγουστος 2011). Δεν έχουμε τίποτα προσωπικό ενάντια στον Marlowe, απλά η άποψή του συνοψίζει καλά όσα έχουν πει ή υπονοήσει πολλοί υπεραριστεροί ή αναρχικοί απολογισμοί των ταραχών. Για μια ακαδημαϊκή εκδοχή της ίδιας προσέγγισης, δες για παράδειγμα το κείμενο «Feral Capitalism Hits the Streets» του David Harvey.

Αν ειδωθούν από μια εμπειριστική/κανονιστική σκοπιά, οι ταραχές του καλοκαιριού φαίνονται από πολλές απόψεις όμοιες με μια σειρά άλλων ιστορικών αστεακών ταραχών. Όπως πολλά άλλα κύματα ταραχών πριν από αυτές, πυροδοτήθηκαν από την προκλητική συμπεριφορά της αστυνομίας και χαρακτηρίστηκαν από την οργισμένη απάντηση του κόσμου. Όπως άλλες ταραχές, διαχύθηκαν γρήγορα περιλαμβάνοντας πολλά άτομα και δραστηριότητες που είχαν μικρή σχέση με την αρχική διαμαρτυρία από την οποία ξεκίνησαν. Όπως άλλες ταραχές, δεν επιδίωξαν τη διαπραγμάτευση συγκεκριμένων αιτημάτων. Όπως άλλες ταραχές περιέλαβαν βίαιες πρακτικές ενάντια στο κράτος και την ατομική ιδιοκτησία. Το πρόβλημα με μια τέτοια κανονιστική προσέγγιση είναι ότι θέτει ως σημείο εκκίνησης τις «ταραχές» ως αφηρημένη κατηγορία, της οποίας οι συγκεκριμένες εκδηλώσεις είναι κάθε φορά μια ποσοτικά ποικίλωση μίξη πρακτικών που θεωρούνται τυπικά συστατικές της. Έτσι, οι ταραχές, αντί να γίνονται κατανοητές ως μια συγκεκριμένη στιγμή της ταξικής πάλης, αφηρημένα ορίζονται ως ένα σύνολο πρακτικών με τη δική τους σχετική αυτονομία. Η θέση τους εντός της ολότητας από την οποία αφαιρέθηκαν στη συνέχεια επανατίθεται ως σχέση με το πλαίσιο μέσα στο οποίο εμφανίζονται, το οποίο γίνεται κατανοητό ως ουσιώδης εξωγενής προς τις ταραχές καθαυτές. Οι ταραχές διαχωρίστηκαν από την αντικειμενικότητά τους για να επανερωθούν με αυτή, αλλά να επανερωθούν ως διαχωρισμένες. Καθώς η ιστορία εξολοθρεύτηκε, αυτό που υπάρχει στην πραγματικότητα εμφανίζεται ως η συγκεκριμενοποίηση (πραγματοποίηση) του αιώνιου αφηρημένου. Οι συγκεκριμένες πρακτικές αντιμετωπίζονται απλά ως περιστασιακές εκδηλώσεις της Πρακτικής ως αφαιρέσεις. Και η Πρακτική ως τέτοια, ως οντότητα, αποκτά νόημα μόνο σε σχέση με το εξίσου αφηρημένο συμπληρώμα της, την ταξική πάλη ως την σε τελική ανάλυση α-ιστορική *αντίθεση* ανάμεσα σε δύο τάξεις, ένα αιώνιο παρόν, ένα συνεχές χωρίς ρήξεις αλλά μόνο με διακυμάνσεις, επιτυχίες και αποτυχίες (η ιστορία απλά παρέχει το φόντο της αντίθεσης). Έτσι, τα ιδιαίτερα καθοριστικά στοιχεία των συγκεκριμένων πρακτικών απαλείφονται ως τυχαία και μη ουσιώδη. Το ζήτημα του κομμουνισμού γίνεται ζήτημα «επιστροφής του απωθημένου» το οποίο προσπαθεί να βρει το δρόμο του προς την (ταξική) συνείδηση.

Αν θέλουμε να κυριολεκτούμε όταν λέμε ότι η ταξική πάλη είναι ιστορία, εννοούμε ότι οι τάξεις είναι δεμένες μεταξύ τους σε μια ασύμμετρη σχέση, η οποία είναι μια *αντίφαση* που αναπτύσσεται, μια αντίφαση εν κινήσει, στον πυρήνα μιας αποτελεσματικά –και εξίσου εν κινήσει– δομημένης ολότητας (καπιταλιστική κοινωνία) όπως αυτή συντίθεται, ανασυντίθεται –με τη μορφή ρήξεων και ασυνχειών (οι επαναστάσεις του παρελθόντος και οι αντεπαναστάσεις που τις ακολούθησαν)– και αναπαράγεται ως τέτοια σε κάθε ιστορική περίοδο. Το γεγονός ότι η αναπαραγωγή της σχέσης εκμετάλλευσης είναι αντιφατική (η εργασία πάντα χρειάζεται και πάντα περισσεύει/πωτική τάση του ποσοστού κέρδους) θέτει τον κομμουνισμό ως το πραγματικό κίνημα που επιλύει την αντίφαση μέσω της επαναστατικής δράσης του προλεταριάτου που καταργεί το

κεφάλαιο και τον εαυτό του. Κατ' αυτή την έννοια οι ταραχές του Αυγούστου ήταν ένα ιστορικά συγκεκριμένο συμβάν που ανήκει στην ολότητα, που έχει την αντίφαση μεταξύ των τάξεων στον πυρήνα της, όπως υπάρχει σήμερα (ο αναδιαρθρωμένος καπιταλισμός και η κρίση του). Επιπλέον, ανήκει στην παρούσα στιγμή –την οποία έχουμε αλλού αποκαλέσει «εποχή των ταραχών»³– εντός της εκδίπλωσης της κρίσης του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού, όπως αυτή η παρούσα στιγμή εμφανίζεται στις ιδιαιτερότητες του βρετανικού καπιταλισμού, σχετικά με ό,τι όρισε τις ταραχές, δηλαδή τη σύνθεση αυτών που ενεπλάκησαν, την ποικιλία των πρακτικών (και την κυριαρχία κάποιων πρακτικών έναντι άλλων), τη χωρική και χρονική τροχιά τους, τις μορφές οργάνωσης/συνάντησης των ταραχοποιών, τους στόχους και τις προσδοκίες τους (ή την έλλειψη προσδοκιών), τη σχέση τους με τον κοινωνικό περίγυρο και τα υπόλοιπα επεισόδια της ταξικής πάλης σε αυτή την ιστορική στιγμή. Το όριο των ταραχών δεν ήταν εξωτερικό προς τις ταραχές καθαυτές, αλλά εγγενές στην ίδια τη φύση τους, η άλλη όψη του νομίσματος της δυναμικής τους. Οι ταραχές του Αυγούστου δημιουργούν την ανάγκη θεωρητικοποίησης των ζητημάτων που έθεσαν με την ανάδυσή τους και τη σχέση τους με τις υπόλοιπες εκδηλώσεις της ταξικής πάλης σήμερα, σχετικά με την κομμουνιστική επανάσταση που παράγεται στον τρέχοντα κύκλο αγώνων. Αυτό είναι το επίδικο!

Η ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

Οι ταραχές του Αυγούστου χαρακτηρίστηκαν όχι μόνο από την απουσία άμεσων αιτημάτων, αλλά επίσης οποιασδήποτε προοπτικής βελτίωσης των συνθηκών ύπαρξης. Οι ταραχοποιοί επιτέθηκαν, μέσα σε αυτό που είναι, στην προλεταριακή κατάσταση σήμερα, δηλαδή την επισφαλειοποίηση της εργασιακής δύναμης. Στην απουσία αιτημάτων και στις συγκεκριμένες πρακτικές τους, δηλαδή τις λεηλασίες, τους εμπρησμούς εμπορικών και δημόσιων κτιρίων, τις επιθέσεις στην αστυνομία και σε αστυνομικά τμήματα, η προσδοκία να γίνει κανείς «κανονικός προλετάριος» –εργάτης με «δίκαιο» μεροκάματο– αναδείχθηκε ως ξεπερασμένη. Αυτό ήταν εγγενώς συνδεδεμένο με τη συγκεκριμένη κατάσταση των ταραχοποιών. Η γενεαλογία αυτής της κατάστασης στην ιστορική ανάπτυξη της αντίφασης μεταξύ των τάξεων, η θέση της στην αναπαραγωγή της αντίφασης σήμερα, πρέπει να αναζητηθεί στις βασικές αντιφατικές δυναμικές του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού και την αναστάτωση που η κρίση του προκάλεσε στη σχέση εκμετάλλευσης.

Η αναδιάρθρωση επανόρισε τη σχέση εκμετάλλευσης. Στόχος της ήταν η κατάργηση όλων όσων είχαν γίνει εμπόδιο στη ρευστότητα της αυτοπροϋπό-

3 Δες Woland, «Η μεταβατική φάση της κρίσης: Η εποχή των ταραχών», στο *blaumachen* #5, Ιούνιος 2011.

θεις του κεφαλαίου. Ξεπέρασε τους περιορισμούς στην κυκλοφορία και τη συσσώρευση και εγκαινίασε μια νέα περίοδο αυξανόμενου ποσοστού κέρδους (χοντρικά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 και το πρώτο μισό της δεκαετίας του 2000). Η χρηματοπιστικοποίηση του καπιταλισμού στο σύνολό του ήταν η νέα αρχιτεκτονική, ο νέος σχεδιασμός του μηχανισμού εξίσωσης των ποσοστών κέρδους. Η διαπραγματεύση της τιμής της εργασιακής δύναμης έπαψε να είναι ενσωματωμένη στη δυναμική της συσσώρευσης, όπως ήταν στην προηγούμενη περίοδο (σύνδεση μισθού-παραγωγικότητας). Διαλύοντας οτιδήποτε είχε γίνει άκαμπο στην κρίση της «κεϋνσιανής περιόδου», το κεφάλαιο προσπάθησε να απελευθερωθεί από τη συντήρηση του επιπέδου αναπαραγωγής του προλεταριάτου ως εργασιακής δύναμης, η οποία αντιμετωπίζεται όλο και περισσότερο απλά ως κόστος – η μισθολογική διεκδίκηση έγινε αουστημική. Στον πυρήνα του αναδιάρθρωμένου καπιταλισμού βρίσκεται η αποσύνδεση της προλεταριακής αναπαραγωγής από την αξιοποίηση του κεφαλαίου –εντός μιας διαλεκτικής άμεσης συγχώνευσης (πραγματική υπαγωγή) και διάστασης των κύκλων αναπαραγωγής κεφαλαίου και προλεταριάτου⁴– και η επισφαλειοποίηση αυτής της αναπαραγωγής, η οποία με φόντο την αυξανόμενη οργανική σύνθεση του κοινωνικού κεφαλαίου και την παγκόσμια πραγματική υπαγωγή της κοινωνίας στο κεφάλαιο, έκανε την παραγωγή υπεράριθμης εργασιακής δύναμης εγγενές στοιχείο της μισθωτής σχέσης σε αυτή την περίοδο.

Η αναδιάρθρωση αποδιάρθρωσε τις παραδοσιακές εργατικές κοινότητες και τρόπους κοινωνικής συσχέτισης (υλικό ανήκειν σε μια κοινότητα), μια διαδικασία που στη Βρετανία εξελίχθηκε παράλληλα με τη διάλυση ενός μεγάλου μέρους της κατασκευαστικής βιομηχανίας και των προπυργίων της εργατικής τάξης που συνδέονταν με αυτή. Η τάση ήταν η μεταμόρφωση της εργατικής τάξης από ένα συλλογικό υποκείμενο απέναντι στην αστική τάξη σε ένα άθροισμα προλεταρίων, ο καθένας από τους οποίους σχετίζεται ατομικά με το κεφάλαιο και τους άλλους προλετατίους, χωρίς τη μεσολάβηση της πρακτικής εμπειρίας μιας κοινής ταξικής ταυτότητας και εργατικών οργανώσεων που αντιπροσώπευαν την τάξη ως αναγνωρισμένο κοινωνικό έταίρο, αποδεκτό στο τραπέζι των συλλογικών διαπραγματεύσεων.⁵ Αυτή η μεταμόρφωση πραγματοποιήθηκε μέσω μιας τεράστιας μετάλλας της μισθωτής εργασίας (την οποία και ενίσχυσε), η οποία ξεκίνησε στη δεκαετία του '80: μεταμόρφωση της τεχνικής σύνθεσης του κεφαλαίου και των εργασιακών διαδικασιών, πέρασμα στις υπηρεσίες, ελα-

4 Les Screamin' Alice, «On the periodisation of the capitalist class relation», *SIC* #1, Νοέμβριος 2011.

5 Αυτή η διαδικασία εξατομίκευσης της εργατικής τάξης συνοδεύτηκε από την ιδεολογική επίθεση ενάντια στην εργατική ταυτότητα, η οποία παράχθηκε ως μια ανεπιθύμητη συμπεριφορική ταυτότητα, ενώ παράλληλα αποθεώνονταν ο πλούτος και η ιδιωτική περιουσία. Η εργατική τάξη σταμάτησε να αποτελεί κάτι για το οποίο κανείς αισθάνεται περήφανος και μετατράπηκε σε χαρακτηριστικό άξιο περιφρόνησης.

στικοποίηση και εντατικοποίηση της εργασίας, εξατομίκευση των συμβολαίων εργασίας, ασυνέχεια και διασπορά των επαγγελματικών μονοπατιών και άνοδος της κακοπληρωμένης, επισφαλούς εργασίας με φόντο την εμμένουσα ανεργία.

Η αποδιάρθρωση της εργατικής τάξης δεν σήμαινε την *ipso facto* οικουμενική εξαθλίωση των μισθωτών. Πολλοί εργάτες είδαν τη συλλογική διαπραγματευτική τους δύναμη να υπονομεύεται μέσω του κατατεμαχισμού των υπηρεσιών, των ιδιωτικοποιήσεων και υπεργολαβιών. Αλλά πολλά από τα εναπομείναντα κομμάτια της εργατικής τάξης με σταθερή εργασία (σε μεγάλο βαθμό εκείνοι οι εργάτες που παρέμειναν συνδικαλισμένοι) διατήρησαν τους μισθούς τους, ενώ για πολλούς η υποστηριζόμενη από στεγαστικά δάνεια ιδιοκατοίκηση και τα καταναλωτικά δάνεια σήμαιναν άνοδο του βιοτικού επιπέδου. Την ίδια στιγμή αναδύθηκαν νέα μισθωτά μεσαία στρώματα τα οποία μπορούσαν να προσδοκούν στη διεκδίκηση ενός μερίσματος του πλούτου που παραγόταν από την αυξανόμενη κερδοφορία κατά την ανοδική φάση του κύκλου συσσώρευσης, δουλεύοντας σκληρά και ευέλικτα σε εξειδικευμένες θέσεις εργασίας και διατηρώντας εύκολη πρόσβαση στην πίστη. Η κινητοποίηση φτηνής εργασιακής δύναμης στις νέες βιομηχανικές ζώνες του «αναπτυσσόμενου» κόσμου (παγκοσμιοποίηση και παγκόσμιος καταμερισμός της εργασίας) επέτρεψε την αυξημένη καταναλωτική δύναμη όχι μόνο των διοικητικών στελεχών, των μάντζερ και των συμβούλων, αλλά ακόμα και εργατών που έβλεπαν τους πραγματικούς μισθούς τους να είναι στάσιμοι ή να μειώνονται. Η ιδεολογία που συνόδευσε την εξατομίκευση της εργατικής τάξης ήταν η εξύμνηση της ατομικής ιδιοκτησίας και της ατομικής ευθύνης για την επιτυχία ή αποτυχία: «ο καθένας μπορεί να τα καταφέρει αν δουλέψει αρκετά σκληρά». Επιπλέον, ο κάθε μεμονωμένος εργάτης έπρεπε πλέον να επενδύει στην ατομική του εργασιακή δύναμη, αντί να επενδύει το κεφάλαιο (μέσω του κράτους) στην αναπαραγωγή της εργατικής τάξης.

Αλλά για αυτούς που βρέθηκαν στη λάθος πλευρά, οι αλλαγές στην απασχόληση με το πέρασμα από παραδοσιακά επαγγέλματα της εργατικής τάξης σε ανειδίκευτες θέσεις στον τομέα των υπηρεσιών, η διάβρωση της οργανωμένης εργασίας και η έρπουσα αποδιάρθρωση της κοινωνικής πρόνοιας, η οποία μετατράπηκε σε βατήρα προς την επισφαλή απασχόληση, προκάλεσαν τη φτωχοποίηση σημαντικού αριθμού προλετάρων, μεταξύ των οποίων προλετάριοι προερχόμενοι από εθνικές ή φυλετικές ομάδες μη-λευκών/Βρετανών αντιπροσωπεύονταν δυσανάλογα. Για αυτούς, η οικονομική αναδιάρθρωση έφερε μη σταθερή απασχόληση σε χαμηλά αμοιβόμενες δουλειές, ενώ για πολλούς σήμαινε μια τάση να γίνουν οικονομικά πλεονάζοντες και να πεταχθούν στο κοινωνικό περιθώριο. Η διαχείριση της ανεργίας (η τελευταία παρουσιάζεται ως άμεση συνέπεια μιας εγγενώς προϋπάρχουσας προσωπικής «μη απασχολησιμότητας») μέσω της επιβολής της εργασίας (*workfare*) από τη μια μεριά στόχευε στην εξώθηση των απόκληρων προς τους περιφερειακούς τομείς της αγοράς εργασίας, θολώνοντας τα όρια μεταξύ μισθωτής εργασίας και επιδόματος ανεργίας, συμπίεζοντας την ίδια στιγμή τους μισθούς, και από την άλλη, είχε ως αποτέλεσμα

την επαναδημιουργία της αγοράς για φτηνά καταναλωτικά αγαθά και με αυτό τον τρόπο των θέσεων εργασίας που οι χρόνιοι άνεργοι επιτρεπόταν να προσδοκούν. Η πόλωση της ταξικής δομής είναι εγγενής στην αναδιάρθρωση και την ανοδική φάση του αναδιρθρωμένου καπιταλισμού: αναδιανομή του πλούτου προς τα ανώτερα στρώματα, μεγέθυνση της απόστασης ανάμεσα στο βιοτικό επίπεδο των κατώτερων στρωμάτων του προλεταριάτου και αυτού των επανορισμένων μεσαίων στρωμάτων (για να μην αναφερθούμε στην αστική τάξη), όπως επίσης ανάμεσα σε διαφορετικές περιοχές της χώρας και διαφορετικές περιοχές εντός της ίδιας πόλης, ένταση των διαχωρισμών και της διαστρωμάτωσης εντός του προλεταριάτου. Η είσοδος των γυναικών και των μεταναστών στην αγορά εργασίας συνέβαλε σημαντικά σε αυτή τη διαδικασία.

Η αποδιάρθρωση της εργατικής τάξης και η φτωχοποίηση των κατώτερων προλεταριακών στρωμάτων εξελίχθηκε παράλληλα με την επανακάραξη των κοινωνικού χάρτη των πόλεων και την ποινικοποίηση της φτώχειας, την κατασκευή του σύγχρονου διάχυτου γκέτο, που είναι ο χωρικός καθορισμός των νέων *επικίνδυνων τάξεων*. Ολόκληρη η δομή της κοινωνικής κατοικίας μεταμορφώθηκε έτσι ώστε να ενθαρρυνθεί η ιδιοκατοίκηση (πολιτικές σχετικά με το δικαίωμα στην-ιδιοκατοίκηση και ταυτόχρονη πώση των δαπανών του κράτους για κοινωνική κατοικία)⁶. Αυτό έδωσε την ευκαιρία στους περισσότερο ευκατάστατους εργατές να γίνουν ιδιοκτήτες σπιτιών. Την ίδια στιγμή, αποτέλεσε σημαντικό εργαλείο για την γκετοποίηση των φτωχών και τη μετατροπή πολλών κοινωνικών κατοικιών σε ρημαγμένες, «απαγορευμένες» περιοχές. Με την επιτάχυνση της παγκοσμιοποίησης, η συνεχιζόμενη μετανάστευση, κυρίως από τις πρώην αποικίες και την ανατολική Ευρώπη, έφερε όλο και μεγαλύτερους αριθμούς απόκληρων στις μεγάλες πόλεις. Τα νέα κύματα μεταναστών χαρακτηριστικά δι-οχετεύτηκαν σε εκείνες τις γειτονιές όπου οι ευκαιρίες και οι πόροι μειώνονταν σταθερά, καθώς σε αυτές τις περιοχές η κατοικία είναι φθηνότερη. Επίσης, σε αυτές τις περιοχές μπορούσαν να αποκτήσουν ευκολότερα πρόσβαση στους ανε-

6 Το κράτος εμπόδισε τις τοπικές δημοτικές αρχές να χτίσουν νέες κοινωνικές κατοικίες που θα αντικαθιστούσαν το στοκ που είχε ξεπουληθεί. Η αυξανόμενη ζήτηση για στέγαση ανέβασε τις τιμές. Η στέγαση έγινε όλο και πιο δυσβάσταχτη οικονομικά για τεράστια κομμάτια του πληθυσμού και πολλοί ήταν καταδικασμένοι να περιμένουν για χρόνια στις λίστες αναμονής των δήμων. Αυτοί που παρέμειναν ενοικιαστές των κοινωνικών κατοικιών έτειναν να είναι φτωχότεροι και να μένουν σε χειρότερης ποιότητας κατοικίες. Με τα χρόνια, οι τοπικές δημοτικές αρχές σταμάτησαν να συντηρούν τις κατοικίες που παρέμειναν στην κατοχή τους, έτσι ώστε αυτές να ερειπωθούν και έπειτα να «καταδικαστούν» και να κατεδάφιστούν. Μπορούσαν μετά να κάνουν συμβόλαια με εργολάβους για να χτίσουν καινούργιες κατοικίες που θα περιλάμβαναν μεγάλο ποσοστό ιδιωτικών ενοικιαζόμενων διαμερισμάτων. Αυτή η διαδικασία συνεχίζεται, και είναι μέρος της πολιτικής «ανάπλασης» που έχει ως στόχο της να αντικαταστήσει τις κοινωνικές κατοικίες με νέα δημόσια/ιδιωτικά συγκροτήματα.

πίσημους και μικρο-επιχειρηματικούς τομείς της οικονομίας και να βρουν υποστήριξη από συμπατριώτες και ομοεθνείς. Η γκετοποίηση, συνοδευόμενη από μια σειρά «κοινωνικών υπηρεσιών» και την εντεινόμενη αστυνόμευση, είτε θα έκανε τους απόκληρους «χρήσιμους» διοικητούς τους στην ανειδίκευτη απασχόληση ή θα τους αποθήκευε στα απαξιωμένα μπλοκ κοινωνικών κατοικιών.⁷ Ο εξευγενισμός όξυνε την κοινωνική και χωρική πόλωση των πόλεων, καθώς η γη σε πολλές αστικές περιοχές, ιδιαίτερα στο Λονδίνο, ήταν πολύ πολύτιμη για να αφηθεί στους φτωχούς (στο Λονδίνο η διαδικασία του εξευγενισμού ξεκίνησε με την ανάπτυξη των παραδοσιακά εργατικών περιοχών γύρω από τα παλιά λιμάνια και του αφρο-καραϊβικού Notting Hill στη δεκαετία του '80, και στη συνέχεια εξαπλώθηκε σε μια σειρά διαφορετικών περιοχών στις δεκαετίες του '90 και του 2000). Αυτές οι περιοχές μεταμορφώθηκαν με γοργό ρυθμό και οι τοπικές κοινότητες της εργατικής τάξης αποσυντέθηκαν ακόμα περισσότερο. Όχι μόνο κάτοικοι χαμηλών εισοδημάτων εκδιώχθηκαν ή στριμώχθηκαν σε ρηγμαγμένα κτίρια κοινωνικών κατοικιών λόγω των μεγάλων αυξήσεων στα ενοίκια, αλλά επίσης ο αριθμός των εξώσεων καταστημάτων με πελάτες από την εργατική τάξη, η αστυνόμευση αυτών των περιοχών ώστε να περιορισθεί η ζωή στο δρόμο και οι περικοπές στο επίδομα κατοικίας, έφτασαν σε επίπεδα ταξικής εκκαθάρισης.⁸ Αυτές οι διαδικασίες, εντοπισμένες στην ιστορικά κοινωνικά ανάμικτη και ποικίλη γεωγραφία των βρετανικών πόλεων, διαμόρφωσαν τον χαρακτηριστικά διάσπαρτο και διάχυτο χαρακτήρα του γκέτο στη χώρα.

- 7 Η όλη διαδικασία διάλυσης της κοινωνικής κατοικίας έχει τις δικές της αντιφάσεις: από τη μία, το κεφάλαιο και το κράτος θα προτιμούσαν να μην υπάρχουν οι κοινωνικές κατοικίες και να αντικατασταθούν από ιδιωτικές. Από την άλλη, οι κοινωνικές κατοικίες ήταν και είναι απαραίτητες για την κοινωνική αναπαραγωγή και την αστυνόμευση του (υπεράριθμου) προλεταριακού πληθυσμού.
- 8 Ένα παράδειγμα είναι το Hackney: ολόκληροι δρόμοι μεταμορφώθηκαν ριζικά μέσα σε 1-2 χρόνια. Το Hackney είναι η δεύτερη φτωχότερη περιοχή της χώρας, όπου πάνω από 11.000 κάτοικοι ζούν με επιδόματα. Ταυτόχρονα, ένα μικρό δωάρι κοστίζει σχεδόν £300.000 και το ενοίκιο του φτάνει τις £1.000 καθώς μεσοαστικές οικογένειες μετακομίζουν στην περιοχή, ενώ τα ακριβά café και τα βιολογικά μπακάλικα ξεφυτρώνουν σαν ματινάρια ανάμεσα στα μαγαζιά της μιας λίρας. Τα φτηνά αφρο-καραϊβικά μπακάλικα έχουν αντικατασταθεί από μπουτίκ, οι μπαρμπερνδες (ένα σημαντικό σημείο συνάντησης για τις αφρο-καραϊβικές κοινότητες) από ακριβά τρέντυ μπαρ, τα κερμαμπιζίδικα και τα λαϊκά καφενεία από κυριλέ εστιατόρια και καταστήματα μοντέρνας επίπλωσης, οι χαοάμπδες από ντελκατέσσην και μεισικά γραφεία. Οι πλατείες έχουν μετατραπεί σε «plazas», που είναι σχεδιασμένες με τρόπο που αποτρέπει το να συχνάζει κανείς εκεί ή να πίνει. Για τους ιδιοκτήτες μικρών μαγαζιών που έχουν υποστεί έξωση, αυτό σημαίνει απότομη, καταστροφική προλεταριοποίηση. Για τους πελάτες τους και τα τοπικά κοινωνικά δίκτυα της εργατικής τάξης, σημαίνει λιγότερος χώρος, να μην έχουν πια την οικονομική δυνατότητα να ζήσουν στη γειτονιά τους και να δέχονται τα υποτιμητικά βλέμματα των νεοφερμένων.

Οι τάσεις που αντικατέστησαν την κοινωνική πρόνοια με την επιβολή της εργασίας και η υπερτροφία του αστυνομικού κράτους/κράτους επιτήρησης είναι δύο συμπληρωματικές εξελίξεις. Η χρησιμότητα του ποινικού μηχανισμού στην εποχή της επιβολής της εργασίας και της επισφαλειοποίησης ήταν από τη μια να σπρώξει ανθεκτικά κομμάτια της εργατικής τάξης στην πειθαρχία της νέας καταμημένης μισθωτής εργασίας στον τομέα των υπηρεσιών, αυξάνοντας το κόστος εξόδου στην ανεπίσημη οικονομία του δρόμου, και από την άλλη να αποθηκεύσει και να ελέγξει αυτούς που καθίσταντο περιττοί από την ανασύνθεση της αγοράς εργασίας. Η εισαγωγή και συνεχής τελειοποίηση πειθαρχικών προγραμμάτων επιβολής της εργασίας που αφορούν τους άνεργους, τους άπορους, τις ανύπαντρες μπέρες, τους ανάπηρους και άλλους που παίρνουν επιδόματα, και η ανάπτυξη ενός διευρυμένου αστυνομικού και ποινικού δικτύου στις πόλεις ήταν τα δύο στοιχεία του ίδιου μηχανισμού διαχείρισης της φτώχειας. Την ίδια στιγμή, οι παραδοσιακά οικονομικές και καταναλωτικές περιοχές, οι περιοχές διασκέδασης και οι πρόσφατα ξευγενισμένες περιοχές έπρεπε να μείνουν φανταχτερές και αψεγάδιαστες από την ανεπιθύμητη παρουσία των επικίνδυνων τάξεων. Τις τελευταίες δεκαετίες πολλαπλασιάστηκαν οι νόμοι, οι γραφειοκρατικές και τεχνολογικές καινοτομίες: προγράμματα εθελοντικής φύλαξης και εθελοντές αστυνομικοί γειτονιάς, συνεργασία ανάμεσα στην αστυνομία και άλλες δημόσιες υπηρεσίες (σχολεία, νοσοκομεία, κοινωνικοί λειτουργοί κλπ.), συνοπτικές δικαστικές διαδικασίες, επιχειρήσεις εξακρίβωσης στοιχείων και σωματικής έρευνας,⁹ κάμερες παρακολούθησης και ηλεκτρονική καταγραφή αδικημάτων, διόγκωση και τεχνολογικός εκμοντερνισμός των φυλακών, πολλαπλασιασμός ειδικών κέντρων κράτησης.¹⁰ Σε ιδεολογικό επίπεδο, προωθήθηκε

9 Η σωματική έρευνα στο δρόμο που επιβάλλει ο Νόμος για την Ποινική Δικαιοσύνη και τη Δημόσια Τάξη του 1994 εισήχθη για να αντιμετωπίσει τους χούλιγκανς του ποδοσφαίρου. Επιτρέπει στην αστυνομία να υποβάλλει σε σωματική έρευνα τον καθένα σε «ενδεικνυμένες» περιοχές χωρίς να υπάρχουν βάσεις για υποψία. Τα περιστατικά σωματικής έρευνας στο δρόμο αυξήθηκαν από 7.970 το 1998 σε 149.955 το 2009, ενώ ανάμεσα στο 2005 και το 2009 ο αριθμός ελέγχων σε μαύρους αυξήθηκε κατά πάνω από 650%, χωρίς αυτό να έχει σχέση με το ποδόσφαιρο. Αξίζει να προστεθούν επίσης εδώ τα εξοργιστικά στοιχεία ότι από το 1998 έχουν σημειωθεί 333 θάνατοι υπό αστυνομική κράτηση (Ανεξάρτητη Επιτροπή Καταγγελιών κατά της Αστυνομίας) και από το 1990, 1.433 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους είτε υπό αστυνομική κράτηση είτε έπειτα από άλλου είδους επαφή με την αστυνομία (950 θάνατοι υπό κράτηση, 317 έπειτα από αστυνομική καταδίωξη, 112 ως αποτέλεσμα τροχαίων ατυχημάτων στα οποία εμπλεκόταν αστυνομικό όχημα και 54 από αστυνομικά πυρά). Ένα τέταρτο από τα περιστατικά έλαβαν χώρα στο Λονδίνο (The Guardian, τα στοιχεία από την Inquest).

10 Στο τέλος του 2011, ο αριθμός των κρατούμενων στις φυλακές του Ην. Βασιλείου έφτανε τους 87.000. Κάθε χρόνο, περίπου 100.000 άτομα καταδικάζονται σε κοινωνική εργασία. Οι πρακτικές συνέπειες του να έχει καταδικαστεί κανείς στο Ην. Βασίλειο: Ο εργοδότης

μια τρωματική αντιμετώπιση κοινωνικών συμπεριφορών και αναδύθηκαν νέοι κοινωνικοί τύποι: άγρια νεολαία, αποβράσματα και αλτήες. Στα πρώιμα στάδια της ανάπτυξής της, η ποινική διαχείριση της φτώχειας οδήγησε στην εμφάνιση ενός μικρού κύματος ταραχών σε φτωχές αστικές περιοχές στις αρχές της δεκαετίας του '90 (όπως για παράδειγμα στο Bristol το 1992), το οποίο συνεχίστηκε ως οποραδικά περιστατικά συγκρούσεων ανάμεσα στις επικίνδυνες τάξεις και την αστυνομία μέσα στα χρόνια (τα πιο επιφανή περιστατικά ήταν οι φυλετικές ταραχές στο Bradford και το Leeds το 2001). Αυτή η τάση ενισχύθηκε από τη διαχείριση αυτών των συγκρούσεων ως όψεων «αντικοινωνικής συμπεριφοράς».¹¹

ΣΤΗ ΔΙΝΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ: ΛΟΥΜΠΕΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΜΙΣΘΩΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ

Επομένως, η κατασκευή των επικίνδυνων τάξεων στο διάχυτο βρετανικό γκέτο, των οποίων ο τρόπος αναπαραγωγής είναι η *εσωμάτωση μέσω του αποκλεισμού* (η μετάβαση από την εργασιακή δύναμη στο μεταβλητό κεφάλαιο ή, με άλλα λόγια, από το να είναι κανείς προλετάριος στο να είναι εργάτης, παράγεται ως προβληματική), ήταν εγγενής στην αποσύνδεση ανάμεσα σε αξιοποίηση και προλεταριακή αναπαραγωγή στην ανάπτυξη του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού, ως η άλλη όψη της αυξημένης κερδοφορίας και της δημιουργίας των νέων μεσαίων στρωμάτων από την αποδιαρθρωμένη παραδοσιακή εργατική τάξη. Το αποτέλεσμα της αναδιάρθρωσης ήταν η όξυνση της κοινωνικής πόλωσης. Από τη μια, πολλοί βρέθηκαν να απολαμβάνουν σημαντική κοινωνική κινητικότητα, εντός μιας όλο και πιο ελαστικής και ανταγωνιστικής αγοράς εργασίας, κυρίως μέσω του αναδομημένου εκπαιδευτικού συστήματος, και μπορούσαν να έχουν σχετικά καλά εισοδήματα σε ειδικευμένες δουλειές στον τομέα των υπηρεσιών και εύκολη πρόσβαση στην πίστη. Από την άλλη, ο αυξανόμενος αριθμός φτωχών στα αστικά κέντρα την έβγαζε κατά κύριο λόγο μέσω μιας διαρκούς κίνησης ανάμεσα σε χαμηλά αμοιβώμενες σκατοδουλειές και την ανεπίσημη οικονομία (διάφορες ανταλλακτικές δραστηριότητες, μικρο-εγκληματικότητα, τοπικές συμ-

έχει το δικαίωμα πρόσβασης στο ποινικό μητρώο του καθένα που κάνει αίτηση για εργασία και απόρριψης όσων έχουν προηγούμενες καταδίκες. Οι φοιτητές με καταδίκες μπορεί να αποβληθούν από τη σχολή τους. Ταυτόχρονα, αυτοί που έρχονται από χώρες εκτός της Ε.Ε. αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες στο να ανανεώσουν τη βίζα τους, ενώ για όλους δυσχεραίνει η πρόσβαση σε δάνεια. Είναι προφανές ότι η ποινικοποίηση της φτώχειας είναι ακόμα ένας παράγοντας που την αναπαράγει, ενώ ταυτόχρονα προσπαθεί να δημιουργήσει έναν «υγειονομικό κλοιό» γύρω της.

11 Για περισσότερα σχετικά με αυτές τις ταραχές, την γκετοποίηση και την ποινικοποίηση της φτώχειας, δες Wacquant, *The return of the repressed, Riots, 'race' and dualization in three advanced societies*, 1993/2007.

μορίες), την επαγγελματική εκπαίδευση, μικρο-δάνεια συμπληρωματικά στο εισόδημα (pay day loans) και του συρρικνούμενου αλλά ακόμα υπαρκτού κράτους πρόνοιας. Σε αυτό το πλαίσιο, η ανώτερη εκπαίδευση παρείχε την προοπτική μιας πιο ασφαλούς επιβίωσης μέσω έμμοιθων δραστηριοτήτων, ενώ κάποιοι μπορούσαν να ελπίζουν ότι θα βγούν από το βόθρο δουλεύοντας σκληρά για μια θέση στην ανώτατη εκπαίδευση (προσδοκία που έγινε όλο και πιο απόμακρη μετά την εισαγωγή διδασκτρών στα πανεπιστήμια το 1998 και την αύξησή τους το 2004¹²). Αλλά δεν υπάρχει μια υγιής κατάσταση ισορροπίας, μια «κανονική», άψογα λειτουργική κατάσταση στον πυρήνα της καπιταλιστικής κοινωνίας. Οι αντιφάσεις του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού εξεργάγησαν σε παγκόσμια κλίμακα στο τέλος του 2007. Για να καταλάβει κανείς τις ταραχές του Αυγούστου ως ιστορικά συγκεκριμένες δεν μπορεί να παραβλέψει το σημείο καμψής που ήταν η εμφάνιση της καπιταλιστικής κρίσης. Οι ταραχές του περασμένου καλοκαιριού δεν ήταν απλά η επανάληψη σε μεγαλύτερη κλίμακα του τύπου των ταραχών στα γκέτο αυτής της χώρας κατά της διάρκειας της δεκαετίας του '90 ή των αρχών της δεκαετίας του 2000.

Η καπιταλιστική κρίση, αφού ξεκίνησε ως φούσκα στην αγορά στεγαστικών δανείων και κατάρρευση του χρηματοπιστωτικού τομέα το 2008, μετατράπηκε σε παγκόσμια ύφεση και σοβαρή κρίση δημόσιου χρέους, χωρίς να υπάρχουν ενδείξεις άμεσας ανάκαμψης στον ορίζοντα. Σε στρατηγικό επίπεδο, η αστική τάξη – με όλες τις εσωτερικές της συγκρούσεις – προσπαθεί να διατηρήσει την παρούσα (άκρως χρηματιστικοποιημένη) μορφή της παγκόσμιας συσσώρευσης επιταχύνοντας όλες τις ουσιώδεις δυναμικές του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού, στοχεύοντας στην αύξηση του ποσοστού υπεραξίας. Η κρίση υπερσυσσώρευσης, που με αφηρημένους όρους σημαίνει ότι υπάρχει την ίδια στιγμή υπερπληθώρα εργατών και υπερπληθώρα εργοστασίων, είναι ταυτόχρονα *κρίση της αναπαραγωγής του προηγηταριάτου*. Φυσικά, κάθε καπιταλιστική κρίση είναι κρίση αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης, αλλά η ιστορική καινοτομία αυτής της κρίσης είναι ότι η μισθολογική διεκδίκηση είχε ήδη γίνει αουστημική στην προηγούμενη περίοδο οικονομικής άνθησης. Η προσπάθεια αύξησης του ποσοστού εκμετάλλευσης, η οποία είναι αμφισβητούμενο αν μπορεί να αποκαταστήσει την παραγωγή επαρκούς υπεραξίας χωρίς μια μαζική απαξίωση κεφαλαίου, επιταχύνει όλες τις αντιφατικές δυναμικές του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού, τις ίδιες αυτές δυναμικές που κατέληξαν στη σημερινή κρίση. Οι

12 Το 1998 οι φοιτητές υποχρεώνονταν να πληρώνουν £1.000 διδάκτρα το χρόνο. Η καταβολή διδασκτρών ήταν εξαρτώμενη από το εισόδημα. Αργότερα, η εξάρτηση από το εισόδημα καταργήθηκε, και υποχρεώθηκαν όλοι να πληρώνουν διδάκτρα μέσω κρατικών δανείων. Το 2004, η κυβέρνηση αύξησε το ανώτατο ποσό των διδασκτρών που μπορούσαν να χρεώσουν τα πανεπιστήμια στις £3.000 το χρόνο. Μέχρι το 2010, τα ανώτατα διδάκτρα είχαν φτάσει τις £3.290. Η μεταρρύθμιση στην ανώτατη εκπαίδευση του 2010 τριπλασίασε το ανώτατο όριο στις £10.000 το χρόνο, πυροδοτώντας το φοιτητικό κίνημα.

ταραχές του Αυγούστου ξέσπασαν εν μέσω αυτής της δίνης: ήταν μια συγκεκριμένη εκδήλωση –ως δράση– της κρίσης αναπαραγωγής του προλεταριάτου, όπως αυτή ενσαρκώνεται στην ιδιαίτερη κατάσταση των πρωταγωνιστών τους: «Είναι, σίγουρα, συμπτωματικό ότι αυτές τις μέρες συνέβησαν την ίδια στιγμή οι ταραχές, η υποβάθμιση της πιστοληπτικής αξιοπιστίας των ΗΠΑ και μια σοβαρή αναταραχή στις χρηματαγορές. Αλλά δεν είναι τυχαίο».¹³

Με φόντο συνθήκες ύφεσης, την αγορά εργασίας να συρρικνώνεται, εργάτες να χάνουν τις δουλειές τους, τη μεγάλη αύξηση της ανεργίας, την έντονη ελαστικοποίηση των συμβολαίων εργασίας και την έρπουσα αύξηση των τιμών βασικών εμπορευμάτων και (ειδικά στο Λονδίνο) των ενοικίων, η μετάβαση στην περίοδο της κρίσης χαρακτηρίζεται από την –οδηγούμενη από τη λιτότητα– εντατικοποίηση της επίθεσης στο μισθό.¹⁴ Για τη νέα γενιά από τα χαμηλότερα στρώματα του προλεταριάτου αυτό μεταφράζεται στη σχεδόν άμεση άρνηση του μέλλοντος με εντελώς πραγματικούς όρους. Ήδη ένα χρόνο πριν τις ταραχές, η επίσημη ανεργία στους νέους ήταν 20,3%, που είναι το υψηλότερο επίπεδο από τότε που άρχισαν να κρατούνται αρχεία το 1992.¹⁵ Επιπλέον, η μεγάλη αύξηση στα πανεπιστημιακά διδάκτρα και η κατάργηση της επιδότησης για έξοδα συντήρησης (EMA) το 2010,¹⁶ μαζί με τις περαιτέρω περικοπές στις κοινωνικές υπηρεσίες/πρόνοια (λέσχες νέων, κοινοτικά κέντρα και τοπικές υπηρεσίες υγείας) και την επανεπιβολή πολιτικών αναγκαστικής εργασίας (για παράδειγ-

13 «An open letter to those who condemn looting», Μέρος I & II, socialism and/or barbarism blog, Αυγούστος 2011.

14 Στο επίπεδο του θεάματος, ανακαλύφθηκε ξανά μια πολύ Βρετανική νοσταλγία για τη λιτότητα, ως η άλλη όψη ενός πανίσχυρου μηχανισμού κοινωνικής επιτήρησης και αστυνόμευσης. Το «keep calm and carry on» («μείνετε ψύχραιμοι και συνεχίστε ό,τι κάνετε»), ένα σύνθημα που εξαπλώθηκε μετά το τέλος της ανόδικης περιόδου του Blair σε πόστερ και άλλα αντικείμενα και του οποίου η αισθητική παραπέμπει στην ταραχώδη εποχή των βομβαρδισμών του Λονδίνου επί Β' π.π., είναι χαρακτηριστικό δείγμα της απαίτησης για στωική αποδοχή των δύσκολων καιρών που έρχονται. Δες «Lash out and cover up» του Owen Hatherley, *Radical Philosophy* 157, 2009.

15 Τα ποσοστά ανεργίας είναι ακόμα υψηλότερα σε φτωχές περιοχές. Για παράδειγμα, στο Tower Hamlets η ανεργία στους νέους ήταν 27,7% ενώ στο Tottenham άνοιγε μια δουλειά για κάθε 54 ανέργους. Επίσης πρέπει κανείς να έχει κατά νου ότι μόνο αυτοί που παίρνουν επίδομα ανεργίας μετριούνται ως άνεργοι και όχι όσοι παίρνουν άλλους τύπους επιδομάτων (π.χ. συμπλήρωμα εισοδήματος ή επίδομα αναπηρίας), ούτε όσοι επιβιώνουν μέσω της ανεπίσημης οικονομίας.

16 Το 80% των 650.000 μαθητών λυκείου (κολλέγια) που έπαιρναν την επιδότηση για έξοδα συντήρησης (EMA) προέρχονται από οικογένειες με εισόδημα κάτω από £20.800 (το οποίο είναι χαμηλό για τα δεδομένα της Βρετανίας). Το EMA έδινε τη δυνατότητα σε νέους από φτωχότερα κοινωνικά στρώματα να συνεχίσουν τις σπουδές τους στην ανώτερη εκπαίδευση και σε σχεδόν ένα τρίτο από αυτούς να προχωρήσει στην ανώτατη εκπαίδευση.

μα, υποχρεωτικά προγράμματα εργασιακής εμπειρίας –που σημαίνει απλήρωτη εργασία– για να μπορεί κανείς να συνεχίσει να παίρνει το επίδομα ανεργίας), έσπρωξαν τους φτωχότερους νέους ακόμα μακρύτερα από την επίσημη αγορά εργασίας, όλο και περισσότερο προς τις άκρως επικίνδυνες δραστηριότητες της ανεπίσημης οικονομίας.

Στις ταραχές του Αυγούστου εξερράγησαν όλες οι αντιφάσεις της ενσωμάτωσης μέσω του αποκλεισμού στη μορφή του γκέτο – με την ιδιαιτερότητα της ιστορικής διαμόρφωσής του στο βρετανικό πλαίσιο, δηλαδή το διάχυτο χαρακτήρα του: η αντίφαση ανάμεσα στην υποχώρηση της κοινωνικής πρόνοιας και τη στροφή προς την επιβολή της εργασίας και την ανάγκη αποθήκευσης και διαχείρισης της πλεονάζουσας εργασιακής δύναμης και ελέγχου των επιπέδων ανεργίας, ανάμεσα σε μια άκρως ελαστική αγορά εργασίας με ανεμπόδιστη ροή εργασιακής δύναμης (υπό το λάβαρο της πολυπολιτισμικότητας και των ίσων ευκαιριών) και την ποινική διαχείριση της φτώχειας, ανάμεσα στην κατανάλωση ως διαβατήριο για να είναι κανείς κάποιος και τον αποκλεισμό από την κατανάλωση, ανάμεσα στην ανάπλαση (εξευγενισμό) και την υποβάθμιση. Όλες αυτές οι αντιφάσεις εξερράγησαν ακριβώς στη ριζική επιβεβαίωση, εντός της εκδίπλωσης της κρίσης, της ενσωμάτωσης μέσω του αποκλεισμού και της επισφαλειοποίησης. Έτσι, οι ταραχές του Αυγούστου παρήγαγαν το γκέτο ως γκέτο-σε-κρίση, μια συγκεκριμένη στιγμή της κρίσης της προλεταριακής αναπαραγωγής.

Η κρίση της προλεταριακής αναπαραγωγής δεν είναι μόνο κρίση αναπαραγωγής εκείνων των προλετάρων που εξωθούνται στο κοινωνικό περιθώριο. Είναι κρίση αναπαραγωγής ολόκληρου του προλεταριάτου. Είναι την ίδια στιγμή συμπίεση και αυξανόμενη ανασφάλεια των περισσότερο σταθερών εργατών (όπως αυτό έχει εκφραστεί με οποραδικές εργατικές κινητοποιήσεις τα τελευταία χρόνια) και επίσης κρίση των μεσαίων στρωμάτων. Το φοιτητικό κίνημα του 2010, και η αναγέννηση των συγκρούσεων στο κεντρικό Λονδίνο που το συνόδευσε, αποκάλυψε την κρίση αναπαραγωγής των δυνάμει μεσαίων στρωμάτων εντός της εξέλιξης της καπιταλιστικής κρίσης. Η χρονική συνάφεια ανάμεσα στο φοιτητικό κίνημα και τις ταραχές του Αυγούστου, όπως επίσης η εισβολή φοιτητών προετοιμασμένων να συγκρουστούν με την αστυνομία και να σπάσουν τζαμαρίες στη διαδήλωση των συνδικάτων το Μάρτιο του 2011, έκαναν έκδηλο ότι η νεολαία εμφανίζεται ως υποκείμενο εξέγερσης, στο βαθμό που η κρίση επηρεάζει πρώτα και κύρια αυτούς που εισέρχονται στην αγορά εργασίας, *ανάλογα με τον τρόπο εισόδου τους*¹⁷ (είναι το *μέγιστον* που πρωταρχικά μπλοκάρεται από την κρίση). Η παρουσία μαθητών από τις «παραγκουπόλεις του Λονδίνου» στο φοιτητικό κίνημα, όσο περιφερειακή κι αν ήταν, δημιούργησε μια εσωτερική αντίφαση, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις εκδηλώθηκε ως

¹⁷ Για μια προηγούμενη επεξεργασία αυτής της ιδέας, δες «Το Λόρατο Φράγμα, σχετικά με τις ταραχές του 2008 στην Ελλάδα», του Theo Cosme (στην ιστοσελίδα του *blaumachen*).

συμπλοκές ανάμεσα σε μαθητές και φοιτητές ή μηλιτάντηδες. Ανακοίνωσε το ίδιο το περιεχόμενο του κινήματος (την υπεράσπιση του δικαιώματος στην ανώτατη εκπαίδευση) ως άνευ νοήματος, με την έννοια ότι στη βάση της διεκδίκησής του προσπάθησε να επεκταθεί πέραν του πανεπιστημίου (η επέκταση ήταν αναγκαία για να είναι ο αγώνας νικηφόρος), αλλά αυτή η ίδια η επέκταση (όπως εμφανίστηκε με την εμπλοκή των μαθητών) διάβρωσε το ίδιο το βασικό αίτημα.¹⁸ Αυτή η εσωτερική διχοτομία ανάμεσα σε φοιτητές και μαθητές εντός του φοιτητικού κινήματος και η απόσταση που το χώρισε, όσον αφορά το περιεχόμενο, από τις ταραχές του Αυγούστου αντανακλούν το *διαφοροποιημένο χαρακτήρα* της κρίσης της προλεταριακής αναπαραγωγής.

Αν η κρίση του γκέτο, όπως αυτή εκδηλώθηκε στις ταραχές του Αυγούστου, συμπυκνώνει την κρίση της προλεταριακής αναπαραγωγής *κατεξοχήν*, είναι επειδή οι επικίνδυνες τάξεις αντιπροσωπεύουν κατεξοχήν αυτό που έχει γίνει οικουμενικό *ως δυναμική* για το προλεταριάτο ως τέτοιο: την παγκόσμια επισφαλειοποίηση της εργασιακής δύναμης (αυτή είναι η ουτοπία του κεφαλαίου να ξεφορτωθεί την εργασία, κάτι που είναι καθοριστικό στοιχείο της αναπαραγωγής της ταξικής αντίφασης εντός του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού και της κρίσης του). Οι επικίνδυνες τάξεις του 21ου αιώνα δεν είναι αυτό που παραδοσιακά οριζόταν ως λούμπεν-προλεταριάτο,¹⁹ το οποίο ως μόνιμη παρυφή του εφεδρικού στρατού ζούσε στον δικό του κόσμο, κι έτσι αντιπροσώπευε από την αρχή κάτι «εξωτερικό» ως προς την κεντρική καπιταλιστική σχέση. Το νέο «λούμπεν-προλεταριάτο» (οι νέες επικίνδυνες τάξεις) διεμβολίζεται από την κανονικότητα της μισθωτής σχέσης ακριβώς επειδή το «κανονικό» προλεταριάτο λουμπενοποιείται. Η κρίση, από τη μια πλευρά, προκαλεί την απότομη φτωχοποίηση πολλών εργατών (όπως συμβαίνει σε ολόκληρο τον δυτικό κόσμο), υπό το βάρος της αυξημένης ανεργίας και ελαστικής απασχόλησης και του χρέους (δάνεια που τώρα πολλοί δεν μπορούν να αποπληρώσουν, κάτι που επιδεινώνεται από το γεγονός ότι αυτοί που έχουν στεγαστικά δάνεια δεν μπορούν να πάρουν επιδόματα για να καλύψουν τα στεγαστικά τους έξοδα) ή του περιορισμού πρόσβασης στην πίστη. Ακόμα πιο σημαντικό όμως είναι ότι παράγει την αυξημένη λουμπενοποίηση του ίδιου του προλεταριάτου – λουμπενοποίηση η οποία δεν εμφανίζεται ως εξωτερική προς τη μισθωτή εργασία αλλά ως καθοριστικό στοιχείο της. Η ενσωμάτωση όλο και περισσότερο τείνει να γίνεται μέσω του αποκλεισμού, ιδιαίτερα για τους νέους. Πρόκειται για μια δυναμική, μια συνεχώς ανανεούμενη κίνηση. Δεν πρόκειται απλά για τον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας, κάτι το οποίο μπορεί να ισχύει για πολλούς, αλλά επίσης

18 «Ξέχνα το πανεπιστήμιο, δεν μπορώ πια να πληρώσω ούτε το Κολλέγιο! Πού πήγε το μέλλον μου;» (από πανό που κυκλοφόρησαν στο φοιτητικό κίνημα).

19 Οι καταστροφικές εκρήξεις του λούμπεν προλεταριάτου υπήρξαν σταθερό χαρακτηριστικό της καπιταλιστικής ιστορίας.

για τον αποκλεισμό από ο,τιδήποτε μπορεί να ειπωθεί ως «κανονική» δουλειά, «κανονικός» μισθός, «κανονική» ζωή.²⁰

Η κρίση του γκέτο, όπως αυτή συμπυκνώνει την κρίση της προλεταριακής αναπαραγωγής κατεξοχήν, δεν σημαίνει ότι το προλεταριάτο γίνεται το γκέτο. Η παραγωγή της επανάστασης δεν είναι ζήτημα απόλυτης εξαθλίωσης. Η κρίση της προλεταριακής αναπαραγωγής είναι διαφοροποιημένη, κάτι που σημαίνει ότι είναι κρίση αναπαραγωγής κάθε ξεχωριστού τμήματος του προλεταριάτου ανάλογα με τον τρόπο αναπαραγωγής του, και την ίδια στιγμή κρίση της διαστροφώσεως του προλεταριάτου. Η τελευταία είναι πολύ σημαντική επειδή η διαστροφώση αυτή είναι εξαιρετικά αναγκαίο στοιχείο της αναπαραγωγής του αναδιάρθρωμένου καπιταλισμού. Όχι μόνο μπλοκάρεται η σκάλα της κοινωνικής ανόδου, αλλά όλοι σπρώχνονται προς τα κάτω. Το αποτέλεσμα είναι ότι κάθε κομμάτι προσπαθεί να στήσει οδοφράγματα ώστε να προασπίσει την θέση του πάνω στη σκάλα και να αποτρέψει την κατακλύδα. Αυτό ισχύει ακόμα περισσότερο για αυτούς που βρίσκονται πιο κοντά στην κορυφή. Η κρίση της διαστροφώσεως του προλεταριάτου οξύνει όλες τις εσωτερικές αντιφάσεις και συγκρούσεις. Όντως, η μισθωτή σχέση λουμπανοποιείται όλο και περισσότερο, αλλά το να παραμείνει κανείς μισθωτός εργάτης και να επιβιώνει ως τέτοιος τίθεται όλο και περισσότερο ως ζήτημα ζωής και θανάτου. Σε αυτό το πλαίσιο, οι πρακτικές των ταραχοποιών του Αυγούστου, ως εγγενώς συνδεδεμένες με την ιδιαίτερη κατάστασή τους, παρήχθησαν την ίδια στιγμή –ακριβώς εξαιτίας της θέσης αυτής της ιδιαίτερης κατάστασης εντός της αναπαραγωγής της ταξικής αντίφασης– ως εσωτερική απόσταση, ως *απόκλιση*, εντός του αναγκαστικά κυρίαρχου επίδικου των ταξικών αγώνων σήμερα, δηλαδή της μισθολογικής διεκδίκησης (το να δρα το προλεταριάτο ως τάξη).

ΓΙΑ ΝΑ ΤΕΛΕΙΩΝΟΥΜΕ ΜΕ ΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Αυτό που ήταν ριζικά διαφορετικό τον Αύγουστο από τις ταραχές της δεκαετίας του '80 ήταν ότι οι τελευταίες είχαν μια καταφατική διάσταση – οι ταραχές ήταν μια εκρηκτική έκφραση ενός κινήματος που επεδίωκε το τέλος των φυλετικών διακρίσεων, των νόμων για τον επιτόπιο έλεγχο ύποπτων προσώπων (*sus law*), των επιχειρήσεων σωματικής έρευνας, με άλλα λόγια ενός κινήματος που επεδίωκε μια ορισμένη ενσωμάτωση. Το 2011 αυτό δεν υπήρχε. Δεν είδαμε κοινότητες μαύρων να αγωνίζονται για ενσωμάτωση. Οι ταραχές της δεκαετίας του '80 μπορούν να ιδωθούν στο πλαίσιο των αρχών της αναδιάρθρωσης και της ήττας της τάξης, με τη Θάτσερ να αναλαμβάνει την εξουσία και να νικά τους τυπογράφους και τους ανθρακωρύχους, αλλά αυτή η ήττα ίσως δεν θεωρούταν

20 Δες Blaumachen και φίλοι, «Η ανάδυση του (μη-)υποκειμένου», Φλεβάρης 2012, που περιλαμβάνεται σε αυτό το τεύχος.

αναπόφευκτη τότε. Αντίθετα το 2011 υπήρχε η *εκ των προτέρων* απονομιμοποίηση οποιασδήποτε διεκδίκησης ενσωμάτωσης. Πλέον, δεν μπορεί κανείς να «αιτηθεί» (ούτε καν βίαια) να αντιμετωπίζεται ως «κανονικός προλετάριος», καθώς αυτό εξαφανίστηκε με την κρίση του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού²¹. Μαζί με αυτό τον ορίζοντα είναι η επιβεβαίωση της κοινότητας της εργατικής τάξης ως επίκεντρο της προλεταριακής ανασύνθεσης που έχει ξεπεραστεί και αποκαλύφθηκε ως ξεπερασμένη.

Η κοινότητα της εργατικής τάξης δεν ήταν ποτέ ένα κάλεσμα ενότητας, αλλά ο πραγματικός χωροχρόνος της προλεταριακής αναπαραγωγής έξω από (και σε στενή σύνδεση με) τον εργασιακό χώρο (το εργοστάσιο πρωτοτυπικά), ο οποίος διαπερνόταν από σχέσεις αλληλεγγύης και κοινά ταξικά συμφέροντα. Η ιστορική τροχιά αυτής της κοινότητας στη Βρετανία ξεκινάει από τις ισχυρές τοπικές κοινότητες της εργατικής τάξης που συνήθως εκτεινόταν στα περίχωρα βιομηχανικών περιοχών. Η κοινότητα της εργατικής τάξης δεν ήταν ποτέ αποκάλυψη μιας ουσίας, αλλά συγκεκριμενοποίηση μιας ιδιαίτερης ιστορικής ύπαρξης της ταξικής σχέσης, τότε που η τάξη για τον εαυτό της παραγόταν ως μετεξέλιξη της τάξης καθαυτής. Σε αυτόν το βαθμό, η κοινότητα της εργατικής τάξης ήταν διαστρωμάτωση όσο ήταν ενότητα. Η συνοχή της ως ιδιαίτερου τρόπου προλεταριακής αναπαραγωγής παρέχόταν από μια κεντρική φιγούρα, τον λευκό άνδρα ειδικευμένο εργάτη αρχικά, τον λευκό άντρα εργάτη μάζα αργότερα – η ταξική συνείδηση ήταν ο ορίζοντας του ξεπεράσματος της διαστρωμάτωσης/διαχωρισμών (φύλο, φυλή, τομέας, ειδικευμένος/ανειδίκευτος, ντόπιοι/μετανάστες κοκ), ο ορίζοντας της οικουμενικής ισότητας, που παράχθηκε ως αδύνατος στην αδυνατότητα της επανάστασης ως επιβεβαίωσης της τάξης. Με τα μαζικά κύματα μετανάστευσης από τις Δυτικές Ινδίες στις δεκαετίες του '40 και '50, και άλλα μέρη της κοινοπολιτείας τα επόμενα χρόνια, υπήρξε ένας πολλαπλασιασμός τοπικών κοινοτήτων εθνικών μειονοτήτων – οι οποίες περιλάμβαναν επίσης φτωχούς καταστηματαρχες (βλέπε τα διάφορα τοπικά μαγαζιά και αγορές ως μέρη συνάντησης της κοινότητας)– βασισμένων στην κοινή κουλτούρα, γλώσσα, παραδόσεις και ιστορίες, οι οποίες προσέφεραν ένα προστατευτικό κοινωνικό δίκτυο στη «Μπτέρα Πατρίδα». Τέτοιες προλεταριακές κοινότητες παρέμειναν σημαντικοί χώροι αναπαραγωγής και αγώνων μέχρι τη δεκαετία του '80, κάτι που έγινε φανερό στο ρόλο που είχαν τόσο στις ταραχές με πρωταγωνιστή τις μαύρες κοινότητες και στην απεργία των ανθρακωρύχων.

Οι τοπικές κοινότητες ως τόποι συγκεκριμένων καθημερινών σχέσεων αποδιαρθρώθηκαν μαζί με τη ρευστοποίηση της εργατικής ταυτότητας από όλες

21 Φυσικά, πολλές ταραχές στην ιστορία δεν είχαν αιτήματα. Οι ταραχές της δεκαετίας του '80 στη Βρετανία ή η εξέγερση του Watts νωρίτερα στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, δεν είχαν συγκεκριμένα άμεσα αιτήματα, αλλά οι πράξεις των ταραχοποιών έβρισκαν βάση σε ένα κίνημα που είχε ως στόχο την ισότιμη ενσωμάτωση των μαύρων (ως μαύρων) στην κοινωνία των πολιτών. Σήμερα δεν υπάρχει κάποιο τέτοιο κίνημα επιβεβαίωσης.

τις δυναμικές της αναδιάρθρωσης. Όλο και λιγότερο μπορεί κανείς να βρει το αίσθημα του ανήκειν σε μια τοπική κοινότητα, την αίσθηση συγγένειας, κοινωνικών σχέσεων και ταξικής αλληλεγγύης, στα (διεμβολισμένα από τον εξευγενισμό) γκέτο, ακόμα κι αν αυτή η διαδικασία είναι άνιση. Είναι αλήθεια ότι οι κοινότητες της λευκής εργατικής τάξης και σε μεγάλο βαθμό οι μαύρες Αφρο-Καραϊβικές κοινότητες παρήκμασαν γοργότερα, ενώ κοινότητες άλλων φυλετικών/εθνικών μεινοτήτων (για παράδειγμα, Τούρκικες-Κούρδικες ή Ασιατικές) ήταν περισσότερο ανθεκτικές στην αποδιάρθρωση. Τέτοια εθνικά δίκτυα αποτελούν σημαντικό παράγοντα του τρόπου επιβίωσης διαφόρων κομματιών προλεταρίων που κατάγονται από το εξωτερικό –ανάθεση θέσεων εργασίας, θρησκεία, ανεπίσημα δάνεια από τη μαφία– και αυτό αντανακλάται για παράδειγμα στη σύνθεση των μικροαστικών στοιχείων ή των τοπικών συμμοριών σε διάφορες γειτονιές. Αλλά ακόμα και σε αυτή την περίπτωση, οι τοπικές κοινότητες δεν αντιπροσωπεύουν στην πραγματικότητα ενοποιητικούς χώρους προλεταριακής αναπαραγωγής και αγώνων, τόπους μιας καταφατικής αυτο-αναγνώρισης του ενός προλεταρίου στον άλλον. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι η νέα αίσθηση συλλογικότητας στις υποβαθμισμένες περιοχές είναι μια αίσθηση συλλογικής εμπειρίας αποδιάρθρωσης και παρακμής. Την ίδια στιγμή, η ίδια η έννοια «κοινότητα» έχει όλο και περισσότερο ενσωματωθεί στον πολιτικό/ιδεολογικό λόγο του κράτους και αναφέρεται σε κυβερνητικούς/διοικητικούς μηχανισμούς –συμμετοχική λήψη αποφάσεων, τοπικά γραφεία ανέργων και εκπαιδευτικά σχήματα, πολιτιστικές ομάδες κοκ– και εκλογικά κέντρα.

Επομένως, στις ταραχές του Αυγούστου, δεν είχαμε κοινωνικούς προλεταριακούς δεσμούς (ή δεσμούς κοινής φυλετικής/εθνικής καταγωγής) που να παρέχουν το φόντο ενός αγωνιζόμενου προλεταριακού υποκειμένου και στην επιβεβαίωσή τους το περιεχόμενο του αγώνα του. Να μην παρεξηγηθούμε: προφανώς υπήρχαν στιγμές αλληλεγγύης σε τοπικό/κοινοτικό επίπεδο κατά τη διάρκεια των ταραχών. Ωστόσο, αυτό απλά επιβεβαιώνει το γεγονός ότι το κεφάλαιο δεν μπορεί ποτέ να πραγματοποιήσει την ουτοπία του, να μετατρέψει όλους τους τρόπους κοινωνικής αλληλεπίδρασης σε καθαρές σχέσεις μεταξύ εμπορευμάτων. Αυτό που είναι σημαντικό όμως είναι ότι οι ταραχοποιόι δεν βρήκαν *το λόγο ύπαρξης* των πράξεών τους στην επιβεβαίωση του ανήκειν τους σε μια τοπική κοινότητα, που είναι επίσης επιβεβαίωση του ταξικού ανήκειν τους. Είναι ενδεικτικό ότι οι ταραχές μεταδόθηκαν γρήγορα από τη μια περιοχή στην επόμενη, σε αντίθεση με τις ταραχές της δεκαετίας του '80, όπου οι συγκρούσεις εστιάστηκαν στην υπεράσπιση μιας συγκεκριμένης περιοχής απέναντι στην αστυνομία, κάτι που ήταν υπεράσπιση της τοπικής κοινότητας, του «εμείς» ως καθοριστικού στοιχείου ενός καταφατικού κινήματος ενάντια στις φυλετικές διακρίσεις και την αστυνομική καταστολή.

Όποτε εμφανίστηκε η προσπάθεια να επιβεβαιωθεί ένα κοινό ανήκειν σε μια τοπική κοινότητα κατά τη διάρκεια ή μετά τις ταραχές του Αυγούστου, ήταν ενάντια στο ίδιο το περιεχόμενο των ταραχών. Η έννοια «τοπικές κοινότη-

τες» ήταν από τη μια μεριά μέρος της κατασταλτικής γλώσσας του κράτους, που απευθυνόταν στην αντικειμενική ανησυχία των μεσαίων τάξεων και των μικροαστικών στοιχείων που ένιωθαν απογοητευμένοι από την πρόσκαιρη αδυναμία του κρατικού κατασταλτικού μηχανισμού να προστατεύσει την ιδιοκτησία. Από την άλλη, ήταν μέρος της πολιτικής γλώσσας πολλών μιλιτάντδων (συνασπισμοί πολιτών, αριστερές και αναρχικές ομάδες), που στόχευε στην άμβλυση της σπασμωδικής εκδίπλωσης των ταραχών σε μια στρατηγική κοινωνικής αλλαγής που να έχει πολιτικό νόημα.²²

ΑΥΤΟ ΔΕΝ ΗΤΑΝ ΕΝΑ ΚΙΝΗΜΑ

Στις ταραχές του Αυγούστου τίποτα στην κατάσταση των πρωταγωνιστών δεν ήταν άξιο υπεράσπισης: γειτονιά, τόπος κατοικίας, κοινότητα, εθνικότητα και φυλή, όλα αποκαλύφθηκαν ως όψεις της αναπαραγωγής του κεφαλαίου, η οποία παράγει αυτούς τους προλετάριους ως πραγματικούς φτωχούς: το ταξικό τους ανήκειν παράχθηκε ως εξωτερικός καταναγκασμός, μια όλο και πιεστικότερη επιταγή πειθάρχησης, υποταγής και αποδοχής της κακομεταχείρισης χωρίς καμία αντισταθμιστική εγγύηση μιας αποδεκτής επιβίωσης. Η γλώσσα των ταραχών δεν ήταν η θετική γλώσσα του «κινήματος», της κοινωνικής αλλαγής, των αιτημάτων²³ ή της πολιτικής, αλλά η αρνητική γλώσσα του βανδαλισμού. Αυτό που συνέβει ήταν πολλές καταστροφές, τίποτα δεν οικοδομήθηκε, ούτε σχέδια ούτε στρατηγικές. Οι ταραχές ήταν ένα «άντε γαμηθείτε όλοι» απευθυνόμενο στην «αξιοσέβαστη κοινωνία». Αυτή η ίδια η δυναμική των ταραχών, εγγενώς συνδεδεμένη με τη θέση της συγκεκριμένης κατάστασης των πρωταγωνιστών εντός

22 «Ωστόσο, οι ταραχές καταστρέφουν τους λιγοστούς κοινοτικούς πόρους που έχουμε, θέτοντας τους ταραχοποιούς, καθώς και τους περαστικούς σε μεγάλο κίνδυνο. [...] Το να καίτε, να καταστρέφετε και να θέτετε σε κίνδυνο τις ζωές των μελών της κοινότητάς μας δεν είναι ο σωστός τρόπος να εκφράσετε τον δίκαιο θυμό σας για το ότι σας παράτησαν στα χρόνια της ανόδου και τώρα στην κρίση σας βάζουν να πληρώσετε με το μέλλον σας. Έχετε την ικανότητα για πιο ευρηματικούς και αποτελεσματικούς τρόπους να απαιτήσετε οικονομική και κοινωνική δικαιοσύνη» (προκήρυξη της Hackney Unite). «Οι κοινότητες μας χρειάζονται μια ενωμένη συλλογική απάντηση και στις ταραχές αλλά και στα αίτια της απελπισίας και της αγανάκτησης που μπορούν να καταλήξουν σε ταραχές» (North London Unity Demonstration).

23 Είναι λάθος το να πει κανείς ότι υπήρχαν «έμμεσα αιτήματα», με την έννοια ότι τα αιτήματα μπορεί να μην είχαν διατυπωθεί, αλλά σε μετέπειτα συνεντεύξεις με νεαρούς ταραχοποιούς, πολλοί από αυτούς είπαν ότι οι ταραχές συνέβησαν λόγω των περικοπών, της ανεργίας, της αστυνόμευσης κλπ. Αν οι νεαροί κουκουλοφόροι μίλησαν για κάποια από αυτά που θεωρούσαν ως αίτια των πράξεών τους, αυτό αποδεικνύει μόνο το ότι δεν είναι αφηνιασμένοι ηλίθιοι, όπως τους παρούσαν τα ΜΜΕ. Δεν σημαίνει ότι θέτουν «έμμεσα αιτήματα».

της αναπαραγωγής της ταξικής αντίφασης, ήταν την ίδια στιγμή το όριό τους, το οποίο αποκαλύφθηκε στην απουσία οποιασδήποτε προοπτικής γενίκευσης²⁴ και ήταν εγγενές σε κάθε μια από τις πρακτικές.

Γραφεία δικαστικών επιτηρητών, δικαστήρια και γραφεία ανέργων δέχτηκαν επίθεση ως σύμβολα της ποινικής διαχείρισης της φτώχειας. Ακριβά αυτοκίνητα, εστιατόρια και καταστήματα καταστράφηκαν επειδή αντιπροσωπεύουν τον πλούτο που δεν είναι προσβάσιμος. Βιτρίνες μισειτικών γραφείων σπάστηκαν επειδή αντιπροσωπεύουν απλοϊστά ενοίκια σε περιοχές που ξευγενίζονται. Ενεχυροδανειστήρια σπάστηκαν ως «αυτοί οι καριόλπδες που σε χρεώνουν 20 λίρες για να εξαργυρώσουν μια επιταγή επιδόματος στέγασης». Το αδιαμφισβήτητο όριο αυτής της καταστροφικής δραστηριότητας ήταν ότι σε καμία περίπτωση δεν μπορούσε να γίνει δραστηριότητα πραγματικής *άρνησης*, δηλαδή εξάλειψη των κοινωνικών σχέσεων που στην πραγματικότητα συντηρούν ό,τι ήταν στόχος επίθεσης.

Στον πυροβολισμό του Mark Duggan και στις επιθέσεις ενάντια στους μπάτσους που ακολούθησαν, η αστυνομία αποκαλύφθηκε ως η τελευταία λέξη της αυτοπροϊόθεσης του κεφαλαίου, που για τους πρωταγωνιστές των ταραχών είναι ο εγγυητής του συγκεκριμένου τρόπου αναπαραγωγής τους (ενσωμάτωση μέσω του αποκλεισμού), εχθρός καθαυτός, στο βαθμό που η στιγμή της καταστολής γίνεται όλο και πιο κεντρική εντός της αναπαραγωγής της ταξικής αντίφασης (ο ρόλος της αστυνομίας στην αποτροπή μη νόμιμων όψεων της αναπαραγωγής του προλεταριάτου). Ακριβώς λόγω αυτής της ιδιαίτερης σχέσης των επικίνδυνων τάξεων με το αστυνομικό κράτος, η στόχευση της αστυνομίας ως εχθρού καθαυτού έτεινε να υποκαταστήσει τη στιγμή της καταστολής εντός της αυτοπροϊόθεσης του κεφαλαίου για τη σχέση εκμετάλλευσης. Αυτό μετατρέπει σε σημείο εκκίνησης αυτό που είναι απλά αποτέλεσμα. Με το να αποκαλύπτονται οι μπάτσοι ως εχθρός καθαυτός αυτό που αποκρύπτεται είναι το γεγονός ότι η αστυνομία είναι απλά η αστική τάξη σε θέση μάχης.

Οι λεπλασίες ήταν αδιαμφισβήτητα η κυρίαρχη πρακτική και το πιο εξοργιστικό σκάνδαλο των ταραχών. Με 2.500 καταστήματα να έχουν λεπλατθθεί, η

24 Λόγω του διάχυτου χαρακτήρα των ταραχών, είναι αδύνατο να υπολογίσει κανείς το συνολικό αριθμό των συμμετεχόντων. Δυστυχώς, η μόνη διαθέσιμη πηγή είναι τα διάφορα άρθρα, έρευνες και εκθέσεις υπό κρατική ανάθεση. Σύμφωνα με τη *Sunday Times* της 21ης Αυγούστου «η αστυνομία ψάχνει 30.000 ταραχοποιούς» και σύμφωνα με τη *Guardian* «μέχρι 15.000 άτομα φέρονται να βγήκαν στο δρόμο τον Αύγουστο». Στα περισσότερα επίκεντρα των ταραχών, μερικές εκατοντάδες ατόμων συμμετείχαν ενεργά, αν και υπήρχαν πολλοί που απλώς στέκονταν και παρακολουθούσαν τα γεγονότα, σε πολλές περιπτώσεις συμπαραστεκόμενοι παθητικά σε ό,τι συνέβαινε, ή τουλάχιστον εμποδίζοντας την αστυνομία να ανακτήσει τον έλεγχο. Σε μερικές περιπτώσεις ο αριθμός των ταραχοποιών ήταν μεγαλύτερος, όπως στο Tottenham, το Hackney, το Salford, το Birmingham και το Manchester (πλήθη άνω των 1.000 ατόμων εμφανίστηκαν εκεί).

κλίμακα των λεπλασιών ξεχωρίζει τις ταραχές του Αυγούστου. Σε όλες τις εκδηλώσεις τους –απαλλοτρίωση ακριβίων αγαθών (όπως ηλεκτρονικών ειδών και κοσμημάτων) κυρίως για μεταπώληση, λεπλασία καταστημάτων ρούχων, σουπερμάρκετ και άλλων εμπορικών μαγαζιών για προσωπική χρήση, εισβολή σε στοιχηματζήδικα και ενεχυροδανειστήρια για χρήματα, ή απαλλοτρίωση φτηνών αγαθών όπως τσιγάρα, νερό και αλκοόλ για μοίρασμα ανάμεσα σε παρέες στο δρόμο– οι λεπλασίες ήταν η πρακτική αμφισβήτηση των όρων της ενσωμάτωσης μέσω του αποκλεισμού. Σε καμία περίπτωση δεν σπάστηκαν οι βιτρίνες των καταστημάτων απλά ως συμβολική πράξη. Ο κόσμος δεν ήθελε απλά να «στείλει ένα μήνυμα» αλλά να πάρει πράγματα που χρειαζόταν ή να πάρει χρήματα για να αγοράσει πράγματα. Με φόντο την απουσία αιτημάτων, οι ταραχοποιοί διεκδίκησαν άμεσα και απαλλοτρίωσαν μέσα συντήρησης από τα οποία είναι αποκλεισμένοι, και αυτός ήταν ο βασικός τους στόχος. Η απαλλοτρίωση αγαθών ή χρήματος ήταν μια στιγμιαία πρακτική κριτική της μορφής εμπόρευμα, καθώς αυτοί οι προλετάριοι πήραν επιθετικά ό,τι χρειάζονται αλλά τους απαγορεύεται να έχουν, και από αυτή την άποψη η πράξη της λεπλασίας ήταν το ίδιο σημαντική με τα λάφυρα.²⁵

Απαλλοτριώνοντας αγαθά, οι ταραχοποιοί στιγμιαία αμφισβήτησαν τη μορφή εμπόρευμα αλλά αυτό έγινε μόνο στο επίπεδο της ανταλλαγής, καθώς αυτός ήταν ο ορίζοντας της εξέγερσής τους. Εξ ορισμού οι πρακτικές τους δεν μπορούσαν να αμφισβητήσουν τη μορφή εμπόρευμα στο σημείο της γέννησής της, δηλαδή στη σφαίρα της παραγωγής. Αυτό δεν μπορούσε παρά να καταλήξει στην επιβεβαίωση της ίδιας της ανταλλαγής στην πράξη της επαναπώλησης των απαλλοτριωμένων αγαθών ή στην απαλλοτρίωση χρήματος, της μορφής της αξίας και' εξοχίν. Κατανοώντας κανείς τις λεπλασίες με αυτόν τον τρόπο ξεμπερδεύει με μια ενοχλητικά ηθική φιλολογία που εμφανίστηκε μετά τις ταραχές μεταξύ μιλιτάντηδων που πάντα επιζητούν να ποτίσουν τους προλετάριους με

25 «As μη μασάμε τα λόγια μας. Η επική λεπλασία του Catford ήταν διαολεμένα αστεία. Τα ψώνια στο Argos δε θα 'ναι ποτέ πια τα ίδια. Εκατοντάδες κατοίκων βγήκαν στους δρόμους, με τις διαθέσεις να κυμαίνονται από χαρά, ελάχισια συγκαλυμμένη διασκέδαση, μέχρι και το περιστασιακό κούνημα του δάχτυλου καθώς άνθρωποι όλων των ηλικιών με το ζόρι μπορούσαν να γυρίσουν σπίτι τους, κουβαλώντας τη νέα τους τηλεόραση επίπεδης οθόνης. Για ώρα δε φάνηκε ούτε ένας μπάτσος. Οι απαιτητικοί πλιατσικολόγοι της JD Sports δοκίμαζαν πάνω τους τα πράγματα πριν αποφασίσουν ποια αθλητικά θα πάρουν σπίτι. Η μυρωδιά του σκανκ βάραινε την ατμόσφαιρα. Αν βάζαμε κι ένα ηχοσύστημα η καρναβαλική ατμόσφαιρα θα ήταν τέλεια. Η λεπλασία του Blockbusters δεν ήταν και τόσο πετυχημένη. Τα κουτιά των playstation αποδείχθηκαν άδεια όπως και των dvd που πετάχθηκαν τελικά στα πεζοδρόμια. Στα σκουπίδια είχαν πετάχτει και ένα σωρό ηλεκτρικά προϊόντα, με την αξία τους απότομα μηδενισμένη με το πανηγύρι. Η πράξη της λεπλασίας ήταν τόσο σημαντική όσο και τα λάφυρά της», Johnny Void, *Rioting for Fun and Profit*, Αύγουστος 2011.

ταξική συνείδηση, μια φιλολογία που στην τελική ευθυγραμμίζονταν με τον καταστατικό μονόλογο του κράτους. Αρκετοί διαμαρτυρήθηκαν ενάντια σε αυτό που αντιλήφθηκαν ως ατομικιστική συμπεριφορά, σύμπτωμα της αποκαλούμενης καταναλωτικής αποσύνθεσης της τάξης, λέγοντας ότι «δεν έχουν δικαίωμα να το κάνουν αυτό, δεν διαμαρτύρεται κανείς έτσι». Όπως είπε κάποιος, φυσικά δεν έχουν κανένα δικαίωμα να το κάνουν αυτό και γι' αυτόν το λόγο δεν πρόκειται για διαμαρτυρία.²⁶ Αυτή η ηθική κριτική στην καλύτερη περίπτωση δικαιολογούσε την απαλλοτρίωση εμπορευμάτων χαμηλής αξίας (πράγματα που ο κόσμος «πραγματικά χρειάζεται») αλλά καταδίκασε την απαλλοτρίωση αγαθών «πολυτελείας» ή χρήματος, υποδηλώνοντας ότι οι προλετάριοι που έχουν πεταχτεί στο κοινωνικό περιθώριο θα πρέπει να επιζητούν μόνο αγαθά που αντιστοιχούν στην περιθωριακή θέση τους. Η λεπλασία ως κριτική της μορφής εμπόρευμα στο επίπεδο της ανταλλαγής δεν είναι η κατάργηση της μορφής εμπόρευμα. Για να ξεπεραστεί η απαλλοτρίωση προς πώληση, η ύπαρξη της ανταλλαγής θα πρέπει να αμφισβητηθεί ευρέως σε έναν γενικευμένο αγώνα που θα κομμουνιστικοποιεί. Στο βαθμό που η ανταλλαγή είναι ο μόνος τρόπος να αναπαράγει κανείς τον εαυτό του, δεν μπορούμε παρά να περιμένουμε ότι η ατομική κατανάλωση και η μεταπώληση θα είναι ο προεξέχων στόχος της απαλλοτρίωσης αγαθών. Δεν υπάρχει ευτυχώς ή δυστυχώς, έτσι είναι.

Στις ενέργειες που εμφανίστηκαν κατά τη διάρκεια των ταραχών η «συμμορία» αποτέλεσε τη στοιχειώδη μορφή οργάνωσης, με όλη τη ρευστότητα και προσωρινότητά της, όχι μόνο ως συμμετοχή συμμοριών με την αυστηρή έννοια του όρου, αλλά κυρίως ως ανεπίσημες ομαδοποιήσεις στο δρόμο που είτε βασίστηκαν σε προϋπάρχουσες σχέσεις ανάμεσα σε φίλους ή συμμαθητές, συνήθως στη βάση της γειτονιάς, είτε σχηματίστηκαν περιστασιακά στο δρόμο για να διεκπεραιώσουν συγκεκριμένες ενέργειες και στη συνέχεια να διαλυθούν. Αλλά δεν πρέπει να ξεχνάει κανείς ότι η μικροεγκληματικότητα και η συμμετοχή σε συμμορίες έχουν σημαντικό ρόλο στην επιβίωση πολλών νέων στα γκέτο. Η συμμετοχή συμμοριών νεολαίων στις ταραχές, παρόλο που ήταν μειοψηφική²⁷, αμφισβήτησε τη λειτουργία των συμμοριών ως επιχειρηματικών οργανώσεων, επειδή η διάχυση της εγκληματικότητας με τη μορφή επιθέσεων στην ατομική ιδιοκτησία ήταν αμφισβήτηση της δραστηριότητας των συμμοριών ως οργανωμένο έγκλημα. Καθώς ο πρωταρχικός σκοπός των συμμοριών είναι να βγάζουν λεφτά από την πώληση ναρκωτικών, οι ταραχές είναι το τελευταίο πράγμα που θέλουν. Δεν μπορείς να πουλήσεις ναρκωτικά όταν υπάρχουν τα-

26 Socialism and/or barbarism, «Open letter», ό.π.π.

27 Ξεκάθαρα, το κράτος και τα ΜΜΕ χρησιμοποίησαν την εμπλοκή μελών συμμοριών (με την αυστηρή έννοια) στις ταραχές για να ενισχύσουν την ιδεολογική τους επίθεση, παρουσιάζοντάς τις ως οργανωμένο έγκλημα. Αφού αρχικά ισχυρίστηκαν ότι 28% από τους συλληφθέντες στο Λονδίνο ήταν μέλη συμμοριών, η αστυνομία αργότερα αναθεώρησε τον αριθμό στο 19%, ρίχνοντάς τον τελικά στο 13% των συλληφθέντων όλης της χώρας.

ραχές, υπάρχουν παντού μπάτσοι. Για τα νεότερα μέλη που βγάζουν λίγα φράγκα τη μέρα πουλώντας ναρκωτικά, η συμμετοχή στις λεπλασίες ήταν αρκετά ελκυστική, ενώ για αυτούς ψηλότερα στην ιεραρχία, οι ταραχές και η έντονη αστυνομική παρουσία εμπόδιζαν την πραγματικά επικερδή δραστηριότητα, το εμπόριο ναρκωτικών. Η προσωρινή αμφισβήτηση της δράσης των συμμοριών ως επιχειρηματικών οργανώσεων αντανακλάστηκε στο γεγονός ότι για τέσσερις νύχτες τον Αύγουστο οι εχθροπραξίες ανάμεσα σε συμμορίες αναβλήθηκαν προσωρινά ώστε να εσιιάσουν σε κοινές δράσεις. Αυστηροί διαχωρισμοί ανά περιοχή –μερικές φορές οριζόμενοι ανά ταχυδρομικό κωδικό– ξεχάστηκαν προσωρινά. Αλλά φυσικά, παρόλο που η συμμετοχή μελών συμμοριών στις ταραχές δημιούργησε μια διχοτομία ανάμεσα στη συμμορία ως ομάδα συγγένειας (καθημερινές σχέσεις υποστήριξης, μικρο-ταυτότητες εχθρικές προς την αστυνομία και το «σύστημα» – παρόλο που είναι σε μεγάλο βαθμό διαμεσολαβημένες από ματισισμό, επιθετικό ανδρισμό και πολλές φορές εξόφθαλμη πλιθιότητα) και τη συμμορία ως επιχειρηματική οργάνωση, η τελευταία επαναεπιβεβαιώθηκε στην επιβεβαίωση της ανταλλαγής ως ορίου των λεπλασιών (προφανώς παράνομα κανάλια χρησιμοποιήθηκαν για την επαναπόληση απαλλοτριωμένων αγαθών), και καθώς οι ταραχές οπισθοχωρούσαν, αυτό που έγινε ανυπολόγιστο ως συλλογική δύναμη διαλύθηκε και τα πράγματα επέστρεψαν στο «και η ζωή συνεχίζεται», χωρίς να μείνει κανένας μόνιμος δεσμός.

Το «εμείς» των ταραχών ήταν ένα στιγμιαίο και εφήμερο «εμείς», το οποίο δημιουργήθηκε από τις ενέργειες των προλεταρίων που συμμετείχαν, αρχικά ορίστηκε από την ίδια την πράξη του πυροβολισμού του Mark Duggan από την αστυνομία ως το αποκορύφωμα της διαρκούς εμπειρίας στρατιωτικής διαχείρισης της αστικής ζωής, μόνο και μόνο για να διαλυθεί στη συνέχεια καθώς τα κύματα των ταραχών υποχωρούσαν. Δεν υπήρξε καμία οργανωτική συνέχεια ή προοπτική οικοδόμησης ενός κινήματος. Αποκαλύπτοντας το ταξικό τους ανήκειν ως εξωτερικό καταναγκασμό, ως τον ορίζοντα του κεφαλαίου, οι πρωταγωνιστές των ταραχών βρέθηκαν σε σύγκρουση με την ίδια την κοινωνία, η οποία έχοντας πραγματικά υπαχθεί στο κεφάλαιο είναι απλά καπιταλιστική κοινωνία. Αυτός ήταν ο αντι-κοινωνικός χαρακτήρας των ταραχών. Οι ταραχοποιοί επιδόθηκαν σε μια σπασμωδική δραστηριότητα με ημερομηνία λήξης. Καθώς η πολιτική ήταν ριζικά απύσχα, σχέδια και στρατηγικές, ζητήματα επέκτασης, οικοδόμησης συνδέσεων ή αγκαλιάσματος του «λαού» δεν τέθηκαν καθόλου. Οποιοσδήποτε ήταν έτοιμος να συμμετέχει μπορούσε να αποτελέσει μέρος ενός «εμείς» που συστάθηκε στιγμιαία ενάντια σε «αυτούς», την αστυνομία, το κράτος, την κυβέρνηση, τους πλούσιους, τους καταστηματαρχες, την κοινωνία. Στις ταραχές του Αυγούστου, το ζήτημα της γενίκευσης του αγώνα τέθηκε μόνο αρνητικά, ως έλλειψη οποιασδήποτε προοπτικής γενίκευσης. Το ζήτημα της γενίκευσης του αγώνα δεν τίθεται σήμερα με όρους ανασύνθεσης της προλεταριακής κοινότητας, αλλά με όρους πολλαπλασιασμού των αποκλίσεων εντός αυτού που έχει γίνει όριο της ταξικής πάλης, δηλαδή του να δρα το προλεταριάτο ως τάξη.

Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΤΑΡΑΧΩΝ

Όσον αφορά τις πρακτικές τους (το περιεχόμενό τους), οι ταραχές του Αυγούστου ήταν η τρίτη σημαντική στιγμή σε μια σειρά γεγονότων στην Ευρώπη, μετά τις ταραχές στα γαλλικά προάστια το 2005 και στην Ελλάδα το 2008. Η ιδιαίτερη εκδίπλωση των γεγονότων σε κάθε μια από αυτές τις στιγμές καθορίστηκε από την αντίστοιχη θέση κάθε κράτους εντός της παγκόσμιας (καταμερισμένης σε ζώνες) καπιταλιστικής συσσώρευσης και (κάτι που ξεκάθαρα αλληλοσχετίζεται με το τελευταίο) την ιδιαίτερη ιστορία των ταξικών αγώνων σε κάθε περίπτωση, όπως επίσης και από τη χρονικότητα της έκρηξης και εξέλιξης της καπιταλιστικής κρίσης: στην περίπτωση της Γαλλίας η κρίση μόνο προεικονιζόταν ενώ στο τέλος του 2008 μόλις είχε εμφανιστεί. Τόσο στη Γαλλία όσο και στη Βρετανία, όπου ο πληθυσμός είναι πολύ περισσότερο ανομοιομορφος και υπάρχουν περισσότερο βαθιά εγκαθιδρυμένοι ταξικοί και κοινωνικοί διαχωρισμοί, το γκέτο ήταν ο αδιαφιλονίκητος πρωταγωνιστής των ταραχών. Στην Ελλάδα, από την άλλη, μια αρκετά ευρύτερη κοινωνικά φιγούρα μαθητών²⁸ ήταν αυτή που ώθησε τις ταραχές συναντώντας έναν ισχυρό ακτιβιστικό χώρο (μια συνάντηση που έκανε πολλούς ακτιβιστές να αμφισβητήσουν για λίγες μέρες τον ακτιβισμό και εναλλακτισμό τους) και άλλους νεαρούς επισφαλείς προλετάριους. Μόνο πάνω σε αυτό το έδαφος βρέθηκαν οι απόκληροι –άρτι αφιχθείς μετανάστες που κατοικούν στο κέντρο της Αθήνας, χουλιγκάνοι και ναρκομανείς– αναμειγμένοι στις πιο σκανδαλώδεις όψεις των γεγονότων, δηλαδή στις λεηλασίες και τους εμπρησμούς. Στη Γαλλία οι ταραχές ήταν γεωγραφικά απομονωμένες στα προάστια καθώς οι επικίνδυνες τάξεις είναι χωρικά διαχωρισμένες ως αποτέλεσμα των προηγούμενων κοινωνικών πολιτικών και στρατηγικών ελέγχου του πληθυσμού στη χώρα (HLMs και cités). Αυτό διατήρησε μια απόσταση «ασφαλείας» ανάμεσα στους ταραχοποιούς και τον υπόλοιπο πληθυσμό. Στην Ελλάδα, η κοινωνική σύνθεση των ταραχοποιών και η κοινωνική γεωγραφία της Αθήνας και των υπόλοιπων μεγάλων πόλεων έκανε τα κέντρα των πόλεων βασικό έδαφος της συνάντησης ανατρεπτικών ενεργειών. Το μοντέλο κοινωνικής ενσωμάτωσης στη Βρετανία είχε οδηγήσει σε ένα γεωγραφικά διάχυτο γκέτο, το οποίο στην παρούσα χρονικότητα της εξέλιξης της κρίσης παρείχε το εύφλεκτο υλικό ώστε οι ταραχές να απλωθούν γρήγορα σε όλο το Λονδίνο και οι λεηλασίες να λάβουν χαρακτηριστικά μεγαλύτερη έκταση συγκριτικά με τη Γαλλία και την Ελλάδα. Αλλά παρ' όλες τις ιδιαιτερότητές τους, ή καλύτερα ακριβώς εξαιτίας αυτών των ιδιαιτεροτήτων, σε κάθε μια από αυτές τις περιπτώσεις οι ταραχοποιοί αποκάλυψαν το ταξικό τους ανάκλειο ως εξωτερικό καταναγκασμό σε μια έκρη-

28 Παιδιά από οικογένειες Ελλήνων εργαζομένων, μικροαστικών ή μεσαίων στρωμάτων, και δεύτερης γενιάς, ενσωματωμένοι, κυρίως Βαλκάνιοι μετανάστες. Αξίζει να θυμάται κανείς ότι ο έφηβος που σκότωσε η αστυνομία, πυροδοτώντας τις ταραχές, καταγόταν από μια μεσοαστική οικογένεια που ζει στα πλούσια προάστια της Αθήνας.

ξη καταστροφικής δραστηριότητας η οποία δεν ήθελε να διαπραγματευτεί ή να υπερασπιστεί τίποτα, και αυτό ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο με τη συγκεκριμένη κατάσταση τους και τη θέση αυτής εντός των ιδιαιτεροτήτων της αναπαραγωγής του προλεταριάτου σε κάθε περίπτωση.

Έτσι, ως μια έκφανση μέσα σε αυτή τη σειρά γεγονότων, οι ταραχές του Αυγούστου ανήκουν στην εποχή των ταραχών, την παρούσα στιγμή που ορίζει τη μεταβατική περίοδο της κρίσης. Αλλά αυτή η παρούσα στιγμή δεν μπορεί να γίνει κατανοητή, με τον τρόπο που συγκεκριμενοποιείται στην πρώτη ζώνη της καπιταλιστικής συσσώρευσης, χωρίς να ληφθεί υπόψη η σημασία, εντός της, των κινήματων των «αγανακτισμένων» και του κινήματος «occupy», όπως εμφανίστηκαν κυρίως στην Ισπανία, την Ελλάδα και τις ΗΠΑ. Τα τελευταία συνδέονται καταστατικά με τη συμπίεση/προλεταριοποίηση των μεσαίων στρωμάτων (ή δυνάμει μεσαίων στρωμάτων) και ως τέτοια ορίστηκαν από τη διαταξικότητα. Αυτό εκφράστηκε στον δημοκρατικό λόγο τους, είτε με τη μορφή του καλέσματος για πραγματική/άμεση δημοκρατία, όπως στην Ισπανία και την Ελλάδα, είτε με αυτή του 99% στις ΗΠΑ. Ο λόγος περί πραγματικής δημοκρατίας στην Ισπανία, άμεσης δημοκρατίας στην Ελλάδα και 99% στις ΗΠΑ ήταν μια προσπάθεια επιβεβαίωσης ενός κοινού ανήκειν (η τεράστια πλειοψηφία της κοινωνίας, ο πολίτης όχι ο προλετάριος) μπροστά στην απουσία του εδάφους επιβεβαίωσης του ταξικού ανήκειν εντός της αντικειμενικής αναπαραγωγής της ταξικής αντίφασης. Ένα ανήκειν που επεδίωκε να επιβεβαιώσει την οικουμενικότητα των συνεπειών της κρίσης ως οικουμενική κοινότητα αγώνα. Η ευρύτητα αυτού του ανήκειν πήγαζε από (και ενίσχυε) τον διαταξικό/δημοκρατικό χαρακτήρα και σε μεγάλο βαθμό έθετε το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο και τους πολιτικούς λειτουργούς του ως την αντίπαλη «τάξη» (η Wall street στις «ιμπεριαλιστικές» ΗΠΑ ή πρωταρχικά το ξένο χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο στην «αντι-ιμπεριαλιστική» Ελλάδα).

Αντιμέτωποι με τη γενίκευση της κρίσης προλεταριακής αναπαραγωγής και την εντατικοποίηση των δυναμικών της αναδιάρθρωσης, οι διαδηλωτές δεν μπορούσαν πρακτικά να βρουν την έξοδο, κανέναν χειροπιαστό τρόπο με τον οποίο οι ζωές τους θα μπορούσαν να είναι διαφορετικές. Καθώς ενεπλάκησαν σε έναν αγώνα στο επίπεδο της πολιτικής, οι «αγανακτισμένοι» ή οι «καταληψίες» προώθησαν την (πραγματική/άμεση) δημοκρατία ως κάτι που αντιπροσώπευε τις προσδοκίες τους για μια καλύτερη ζωή, αλλά που ήταν μια απλή μορφή, καθώς έλειπε το περιεχόμενο ενός εναλλακτικού τρόπου ζωής και αναπαραγωγής. Με αυτή την έννοια, ο δημοκρατικός λόγος των κινήματων των «αγανακτισμένων/καταληψιών» δεν ήταν ο ριζοσπαστικός δημοκρατισμός της δεκαετίας του '90 και των αρχών της δεκαετίας του 2000, ο ριζοσπαστικός δημοκρατισμός του κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση. Αυτή τη φορά δεν υπήρχαν οράματα μιας εναλλακτικής κοινωνίας, οράματα για έναν καπιταλισμό με ανθρώπινο πρόσωπο. Το γεγονός ότι αυτά τα κινήματα εκτυλίχθηκαν στο επίπεδο της πολιτικής (ο δημοκρατισμός τους) ήταν το απόλυτο όριό τους, ένα

όριο που στην Ελλάδα αμφισβητήθηκε από την προλεταριακή βία κατά τη διάρκεια των γενικών απεργιών και στις ΗΠΑ από τα καλέσματα για κατάληψη των πάντων και την εισβολή στα λιμάνια, μόνο για να επιβεβαιωθεί ως το απότομο τέλος του κινήματος στην Ελλάδα²⁹ ή ο εναλλακτισμός (που ήταν αδύνατο να υλοποιηθεί) των κομμούνων στις ΗΠΑ, και να επικυρωθεί και στις δύο περιπτώσεις από την αστυνομία.

Με αυτή την έννοια, τα κινήματα των «αγανακτισμένων/καταληψιών» και οι ταραχές είναι οι δύο όψεις της ίδια κρίσης αναπαραγωγής. Ακόμα και στο δημοκρατισμό των πρώτων δεν υπήρχε περιθώριο να τεθούν πραγματικά διαπραγματεύσιμα αιτήματα: η ψήφιση του νέου μνημονίου στην Ελλάδα ήταν περισσότερο ένα «κάλεσμα στα όπλα» παρά έδαφος διαπραγμάτευσης (κανείς δεν πίστευε πραγματικά ότι θα αποσυρόταν), ενώ η πλειάδα μικρο-αιτημάτων που προωθήθηκαν από ακυβιστές στις ΗΠΑ απλά αντανάκλουσε την απουσία διαπραγματεύσιμων επίδικων. Ή θα ήταν πιο ακριβές να πούμε ότι ακριβώς η κρίση του αγώνα για άμεσα αιτήματα ήταν που έφερε στο προσκήνιο την (πραγματική) δημοκρατία και ήταν ο πραγματικός δημοκρατισμός των κινήματων που έκανε το κυνήγι αιτημάτων αναγκαίο. Ο λόγος του 99% ήταν η απαιτητή φιλοδοξία μιας επερχόμενης ενότητας ως αποτέλεσμα του οικογενειακού χαρακτήρα της κρίσης. Η θέληση να εξαπλωθεί το κίνημα, να συμμετέχει ο λαός, ήταν καταστατική. Ακόμα και οι μπάτσοι έπρεπε να παραχθούν ως εχθροί στην εξέλιξη του κινήματος στις ΗΠΑ (ίσως με την εξαίρεση του Oakland όπου οι μήνες του φόνου του Oscar Grand ήταν ακόμα νωπές), όταν λίγους μήνες νωρίτερα στο Λονδίνο είχαν προϋποθεθεί ως τέτοιοι. Από την άλλη, οι ταραχές στη Βρετανία παράχθηκαν ως η ολοκληρωτική άρνηση κάθε θετικής προοπτικής, είτε με τη μορφή της πραγματικής δημοκρατίας ή των κομμούνων. Οι ταραχές του Αυγούστου είχαν ανακοινώσει το λόγο του 99%, την εξαπλώση ως ενοποίηση, ως εκ των προτέρων χρεωκοπημένο. Η εισβολή των ταραχών στις πλατείες θα κατέστρεφε κάθε ψευδαισθησιον ενότητας κάτω από το λάβαρο της δημοκρατίας.³⁰

29 Δες το κείμενο «Το κίνημα των “Αγανακτισμένων” στην Ελλάδα», Νοέμβριος 2011, που περιλαμβάνεται σε αυτό το τεύχος.

30 Είναι σημαντικό ότι στη Νέα Υόρκη το γκέτο παρέμεινε στο γκέτο. Δεν βρέθηκε στην πλατεία. Μόνο μερικοί άποροι με την πιο κυριολεκτική σημασία της λέξης, δηλαδή άστεγοι ή ζιπιάνοι, βρέθηκαν στην κατάληψη, πιο πολύ σε μια φιλανθρωπική μορφή επαφή (παροχή φαγητού και στέγης), αν και ακόμα και αυτό το γεγονός προκάλεσε εντάσεις μέσα στην κατάληψη, καθώς η βρωμιά, το αλκοόλ και η μη συμμετοχή στα κοινά (που αποκαλούνταν ομορτισμός) ήταν εχθρικά προς τον πολιτικό χαρακτήρα του κινήματος. Η ανδία των μεσαίων στρωμάτων για την εγγύτητά τους με τον πάτο ήταν ακόμα πιο κεντρική δυναμική στην Santa Cruz. Στο Oakland, από την άλλη, η γεωγραφική εγγύτητα της κατάληψης με το γκέτο και η ριζοσπαστική παράδοση ταξικών αγώνων στην πόλη έφερε αρκετούς απόκληρους στην πλατεία, με διπλό αποτέλεσμα: από τη μία οι μπάτσοι ήταν στην άλλη μεριά του οδοφράγματος εξ ορισμού, ενώ από την άλλη η συμμετοχή των

Αλλά, αντίστροφα, οι ταραχές του Αυγούστου αποκτούν ιστορική σημασία μόνο σε σχέση με τα κινήματα των «αγανακτισμένων/καταληψιών». Μόνο μέσα σε αυτή τη σχέση το ταξικό ανήκειν αποκαλύφθηκε και έγινε στόχος επίθεσης ως εξωτερικός καταναγκασμός, εντός της ταξικής πάλης σήμερα ως ολότητας.

Οι πρακτικές των ταραχοποιών του Αυγούστου παράχθηκαν ως εσωτερική απόσταση, ως απόκλιση, εντός του αναγκαστικά κυρίαρχου επίδικου των ταξικών αγώνων σήμερα, του να δρα το προλεταριάτο ως τάξη. Αυτή η εσωτερική απόσταση διαπερνά όλους τους σημαντικούς διεκδικητικούς αγώνες. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι οι ταραχές εισβάλουν στο κίνημα. Αυτό έγινε στη Γαλλία, τη Βρετανία, την Ιταλία, την Ισπανία και πιο πρόσφατα στον Καναδά (είναι σημαντικό ότι σε όλα αυτά τα κινήματα η νεολαία, φοιτητές ή νεαροί άνεργοι, παράγεται ως υποκείμενο εξέγερσης, επειδή όπως είπαμε είναι η νεολαία που πρώτα και κύρια βλέπει το μέλλον της να μπλοκάρεται). Οι ταραχές εισβάλουν στο κίνημα εξαιτίας της αδυναμίας των διεκδικητικών αγώνων να ανανεώσουν τη διεκδικητική δυναμική τους (η περίπτωση του φοιτητικού κινήματος στο Κεμπέκ είναι πολύ ενδεικτική από αυτή την άποψη), και με αυτή την έννοια μιλάμε για την εποχή των ταραχών. Η συνάντηση μεταξύ ταραχών και κινήματος έφτασε ένα σημείο παροξυσμού με την όσμωση πρακτικών εντός του διαταξικού πλήθους που εμφανίστηκε στην Αθήνα στις 12 Φλεβάρη, εξαιτίας της οξύτητας της κρίσης στην Ελλάδα: σε μια μαζική έκρηξη ταραχών που ακολούθησε μια 48ωρη γενική απεργία με πολύ μικρή συμμετοχή «αυτοί που έχουν ήδη εγκλωβιστεί στο συνεχές επισφάλεια/αποκλεισμός διεμβολίζουν το κίνημα το οποίο τείνει ακόμα να επικαλείται μια “κανονική” εργασία και έναν “κανονικό” μισθό, και το κίνημα αυτό διεμβολίζεται αποτελεσματικά από το (μη-)υποκείμενο επειδή έχει ήδη διεμβολιστεί και διεμβολίζεται από τον συνεχή βομβαρδισμό της “κανονικής” εργασίας και του “κανονικού” μισθού από το κεφάλαιο».³¹ Η όσμωση αυτή αναπαρήγαγε την εσωτερική απόσταση ανάμεσα σε πρακτικές σε ένα άλλο επίπεδο, ανάμεσα στη μάζα που συγκρούστηκε με την αστυνομία και αυτούς που πυρπόλησαν κτίρια και λεηλάτησαν. Σε όλες τις στιγμές που το κίνημα διεμβολίζεται από τις ταραχές, η παραγωγή του ταξικού ανήκειν ως εξωτερικού καταναγκασμού επιβεβαιώνει την αστυνομία ως αυτό που τείνει να γίνει η κεντρική στιγμή της αναπαραγωγής της αντίφασης ανάμεσα στις τάξεις.

Η εποχή των ταραχών είναι την ίδια στιγμή η δυναμική και το όριο της ταξικής πάλης στην παρούσα συγκυρία, δηλαδή η παραγωγή του ταξικού ανήκειν ως εξωτερικού καταναγκασμού απέναντι στην αδυναμία της ταξικής πάλης

πιο περιθωριοποιημένων στρωμάτων από τα γκέτο εξουδετερώθηκε από τις πολιτικές οργανώσεις της μαύρης κοινότητας, που έχουν σημαντική επιρροή στο μη λευκό πληθυσμό, αφοσιωμένες στην μετάδοση του ριζοσπαστισμού από γενιά σε γενιά (για περισσότερα σχετικά με το Oakland, την κομμούνα και το κίνημα occupyδες το κείμενο «Under the riot gear», που θα δημοσιευτεί στο *SIC #2*).

31 Blaumachen και φίλοι, «Η ανάδυση του (μη-)υποκειμένου», ό.π.π.

να ολοκληρώσει την ταξική δυναμική της και να παράγει μια ανανεωμένη θέση προλεταριακής ισχύος. Είναι μόνο μια μεταβατική φάση στην εξέλιξη αυτής της αντίφασης (αντίφαση μεταξύ των τάξεων στον τρέχοντα κύκλο αγώνων) που αναζητά επίλυση. Καθώς η κρίση εξελίσσεται, το προλεταριάτο αγωνίζεται για την αναπαραγωγή του ως τάξη και την ίδια στιγμή βρίσκεται αντιμέτωπο με την ίδια του την αναπαραγωγή (ταξικό ανήκειν) εξωτερικευμένη ως καταναγκασμός στο κεφάλαιο, δηλαδή την ίδια στιγμή αγωνίζεται υπέρ και ενάντια στην ίδια του την αναπαραγωγή.³² Η γενίκευση του αγώνα δεν τίθεται σήμερα ως ταξική ενότητα (κάτω από τα φτερά μιας κεντρικής φιγούρας), επειδή για το προλεταριάτο το να είναι τάξη και να δρα ως τάξη σημαίνει απλά ότι είναι μέρος του κεφαλαίου και ότι αναπαράγει τον εαυτό του ως τέτοιο (μαζί με την αντίπαλη τάξη). Δεν υπάρχει βάση για την επαναστατική επιβεβαίωση του ταξικού ανήκειν, δεν υπάρχει εργατική ταυτότητα ή προλεταριακή κοινότητα, και δεν υπάρχει τίποτα να απελευθερωθεί, η δεξιότεχνία του τεχνίτη ή η ανθρώπινη φύση. Σε ένα περιβάλλον που παράγει υπεράριθμους πληθυσμούς και βίαια επιτίθεται στην ιστορικά καθορισμένη αξία της εργασιακής δύναμης, η πρόσδεση στη μισθωτή σχέση έχει χαθεί μαζί με τη δυνατότητα να διεκδικεί κανείς καλύτερο βιοτικό επίπεδο. Το πολυαναμενόμενο Υποκείμενο χάνει το έδαφος κάτω από τα πόδια του. Το εφήμερο «εμείς» των ταραχοποιών, αυτό το προσωρινό υποκείμενο καταστροφικών πρακτικών που εμφανίζεται στιγμιαία για να διαλυθεί γρήγορα, είναι η αδυναμία της μονιμότητας του Υποκειμένου (η αδυναμία να φανταστούμε την επανάσταση ως το αποτέλεσμα «ουσοσώρευσης» ταραχών). Στο διαφοροποιημένο χαρακτήρα της κρίσης προλεταριακής αναπαραγωγής, της *κρίσης διαστροφώσεως του προφτεταριάτου*, κάθε κομμάτι αγωνίζεται για να υπερασπιστεί το επίπεδο της αναπαραγωγής του (τη θέση του πάνω στην κοινωνική σκάλα) καθώς όλοι συμπιέζονται προς τα κάτω. Αυτό κάνει το ζήτημα της γενίκευσης του αγώνα ζήτημα συγκρουσιακής συνάντησης διαφορετικών πρακτικών. Αυτό αποκαλύπτεται σε όλες τις περιπτώσεις όπου οι ταραχές εισβάλλουν στα κινήματα. Προεικονίστηκε στην προαναφερθείσα διχοτομία εντός του φοιτητικού κινήματος το 2010, η οποία ήταν πολύ όμοια με αυτή που είχε εμφανιστεί εντός του κινήματος ενάντια στο CPE στη Γαλλία το 2006. Αυτό επίσης ήταν που προεικονίστηκε όταν η συνάντηση ανάμεσα στους ταραχοποιούς και τους μικροαστούς φτωχούς τέθηκε ως συγκρουσιακή στις ταραχές του Αυγούστου (όταν καταστημάτάρχες –οι ίδιοι σε μεγάλο βαθμό εκμεταλλεζόμενοι, υπό συνθήκες που έχουν χαρακτηριστικά δουλοπαροικίας, από διάφορες εθνικές μαφίες– υπερασπίστηκαν τα μαγαζιά τους οπλισμένοι), μπροστά στην απουσία ενός ενοποιητικού κοινού ανήκειν σε μια τοπική κοινότητα.³³

32 Δες την εισαγωγή στο Woland, «Η μεταβατική φάση της κρίσης: η εποχή των ταραχών», ό.π.

33 Με αυτή την έννοια, η προσπάθεια των Τουρκικών και Κουρδικών κοινοτήτων του Βόρειου Λονδίνου να συμβιβάσουν τα αντικρουόμενα συμφέροντα μεταξύ των ταραχοποιών

Αυτό που φαίνεται να απουσιάζει από την εισβολή των ταραχών στο κίνημα, όπως αυτή εμφανίζεται στην τρέχουσα συγκυρία στην πρώτη ζώνη της καπιταλιστικής συσσώρευσης, είναι ο αγώνας στους χώρους εργασίας. Στο κίνημα για το συνταξιοδοτικό στη Γαλλία, όπου ένας μεγάλος αριθμός εργατών συμμετείχε, δεν υπήρξε κανένα σημαντικό κύμα απεργιών. Η σύνδεση του κινήματος με τους χώρους εργασίας εκφράστηκε κυρίως στη μορφή του μπλοκαρίσματος (μπλοκάρισμα διυλιστηρίων). Παρόμοια ήταν τα πράγματα στις ΗΠΑ, όταν το κίνημα «occurry» είδε την εξέλιξή του στο μπλοκάρισμα των λιμανιών της Δυτικής Ακτής, ενώ κατά τη διάρκεια των καταλήψεων εργασιακών χώρων στον δημόσιο τομέα στην Ελλάδα πέρυσι το φθινόπωρο, οι καταληψίες ήταν αρκετά προσεκτικοί ώστε να μην είναι απεργοί (κανένας δεν ήταν πραγματικά προετοιμασμένος να χάσει το μισθό του). Η τοποθέτηση της αντίφασης ανάμεσα στις τάξεις σε αυτόν τον κύκλο αγώνων στο επίπεδο της αμοιβαίας τους αναπαραγωγής, κάνει στην παρούσα στιγμή αδύνατο το πέρασμα του συνόρου της παραγωγής, δηλαδή δεν μπορεί να εισέρθει στο πεδίο που βρίσκεται στον πυρήνα αυτής της αμοιβαίας αναπαραγωγής, καθώς μπροστά στην επισφαλειοποίηση (λουμπανοποίηση) της μισθωτής σχέσης, το να είναι κανείς προλετάριος σήμερα δεν ταυτίζεται με το να είναι εργάτης και ακόμα και αυτοί που είναι εργάτες δεν ταυτίζονται με κανέναν θετικό τρόπο με την κατάσταση του να είναι κανείς εργάτης. Αυτό, με έναν τρόπο, εκφράστηκε σε διάσπαρτες καταλήψεις εργοστάσιων σχετικά με απολύσεις και αποζημιώσεις στην Ευρώπη κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων, οι οποίες ως τέτοιες αποτελούν φυγή από το χώρο εργασίας, από την εργατική κατάσταση (μια στιγμή της παραγωγής του ταξικού ανήκειν ως εξωτερικού καταναγκασμού). Μπροστά στην απουσία αγώνων ή δράσεων που θα κλόνιζαν την παραγωγή αξίας και τη σύνδεση με αυτούς, αυτοί

και των μικροκαταστηματαρχών ενάντια στην αστυνομική καταστολή που ακολούθησε τα γεγονότα, είναι μια πολιτική προσπάθεια να επιλυθεί μια αντίφαση η οποία δεν μπορεί να επιλυθεί πολιτικά: «As μην ξεχνάμε ότι η Τουρκική και Κουρδική νεολαία είναι επίσης κομμάτι της νεολαίας σε αυτή τη χώρα, άρα η Τουρκική και Κουρδική νεολαία και το μέλλον της κινδυνεύει επίσης από τις περικοπές. [...] Γινόμαστε μάρτυρες της εξέλιξης μιας ενστικτώδους αντίδρασης να προστατεύουν τα μικρά μαγαζιά τους και ενίοτε να επιτίθενται στους νέους. Φυσικά και οι έμποροι έχουν το δικαίωμα να προστατεύουν τα μαγαζιά τους. Αλλά τέτοια γεγονότα δεν θα έπρεπε να [...] χρησιμοποιούνται για να ενισχύσουν τις προκαταλήψεις που έχουν ο ένας για τον άλλο οι καταπιεσμένοι και οι κοινότητες μεταναστών». Αυτό το διαταξικό κάλεσμα αδελφότητας προσπάθησε να υποκαταστήσει με μια «κοινότητα των φτωχών» αυτό που μόνο η απευθείας επίθεση στα μέσα παραγωγής και διαβίωσης μπορεί να κατορθώσει: τη συγκρουσιακή αμφισβήτηση της ενότητας μεταξύ διαφορετικών κομματιών του προλεταριάτου και φτωχών μικροϊδιοκτητών. Σε κάθε περίπτωση, μια 39χρονη μητέρα μεταξύ των ταραχοποιών δήλωσε: «Δεν θα δακρύσουμε για τα μαγαζιά. Ποτέ δεν συνεισέφεραν τίποτα στην κοινότητα και τώρα νοιάζονται μόνο για τους πελάτες τους, τους μεσοαστούς χίπτερς».

που αναπαράγονται με τον τρόπο της ενσωμάτωσης μέσω του αποκλεισμού θα είναι ανίκανοι να αμφισβητήσουν την εξάρτηση της επιβιώσής τους από δραστηριότητες ανταλλαγής, όπως φάνηκε στις ταραχές του Αυγούστου. Ωστόσο, στις πρακτικές του μπλοκαρίσματος, στην εισβολή των «εκτός» στους εργασιακούς χώρους, δύο σημαντικά ζητήματα ανακύπτουν: α) η τοποθέτηση της παραγωγής αξίας στο επίκεντρο δεν θα πάρει αναγκαστικά τη μορφή της απεργίας (το οποίο δεν σημαίνει ότι δεν θα συμβούν απεργίες, αλλά η κρίσιμη σημασία της παραγωγικής εργασίας δεν τίθεται πλέον ως κεντρικότητα της φιγούρας των παραγωγικών εργατών), β) οι πρακτικές του μπλοκαρίσματος προεικονίζουν την πρακτική αμφισβήτηση της αυτοοργάνωσης στη συγκρουσιακή συνάντηση μεταξύ εργατών και «εκτός», στο βαθμό που αυτή η σχέση θα τείνει να αμφισβητήσει την προνομίους σχέση συγκεκριμένων εργατών με τα συγκεκριμένα μέσα παραγωγής με τα οποία εργάζονται.

Η καπιταλιστική κρίση είναι μια φυγή προς τα εμπρός, μια επιτάχυνση όλων των δυναμικών της αναδιάρθρωσης. Είναι η ριζική επιβεβαίωση της απονομιμοποίησης της μισθολογικής διεκδίκησης εν μέσω της αποδιάρθρωσης των εγγυήσεων επιβίωσης, της προλεταριοποίησης των μεσαίων και μικροαστικών στρωμάτων και της ενίσχυσης της παραγωγής πλεονάζοντων πληθυσμών. Η επίθεση στην τιμή της εργασιακής δύναμης αποκρυσταλλώνεται ως μέτρα λιτότητας (παρόμοια με τα προγράμματα δομικής προσαρμογής της δεκαετίας του '80) που τώρα επιβάλλονται παντού στην πρώτη ζώνη της καπιταλιστικής συσσώρευσης (οι επιτηρητές αυτής της διαδικασίας είναι η Moody's και η Standard & Poor's). Καθώς αυτή η διαδικασία εξελίσσεται εν μέσω μιας σοβαρής κρίσης δημοσίου χρέους στην Ευρώπη, η επιβολή της λιτότητας στο Νότο είναι πρώτη προτεραιότητα όχι μόνο για τις PIIGS (η λιτότητα είναι ο μηχανισμός της αναδιάρθρωσης που μυστικοποιείται στη γλώσσα του εξαναγκασμού της πρόσβασης στις διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές), αλλά για τα κράτη του κέντρου επίσης, ώστε να αποτραπεί η οξεία απαξίωση των δικών τους χρηματοπιστωτικών απαιτήσεων, κάτι που θα τις έστελνε γρήγορα σε βαθύτερη ύφεση, κάνοντας τις αντιφάσεις στο εσωτερικό μέτωπο ακόμα πιο εκρηκτικές (κάποιος το αποκάλεσε αυτό άνιση απο-ανάπτυξη σε μια συζήτηση στο Λονδίνο). Εν μέσω της δίνης του αυξημένου σε ένταση ενδοκαπιταλιστικού ανταγωνισμού, του πολλαπλασιασμού προλεταριακών αγώνων και ταραχών, η αστυνομία επιβεβαιώνεται παντού ως κεντρική συγγή της αναπαραγωγής της αντίφασης ανάμεσα στις τάξεις, όπως φαίνεται στην απαγόρευση διαδηλώσεων στις ΗΠΑ και την Ισπανία, με νέους νόμους που ψηφίστηκαν μετά το κίνημα «occupy» και την εμφάνιση ταραχών στη Βαρκελώνη, στον πρόσφατο νόμο έκτακτης ανάγκης στον Καναδά, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ όταν οι ταραχές εισέβαλλαν στο φοιτητικό κίνημα, ή στο κατέβασμα του στρατού στους δρόμους στην Ιταλία και στα νέα στρατόπεδα κράτησης για παράνομους μετανάστες στην Ελλάδα. Στη Βρετανία, οι ταραχές του Αυγούστου ακολουθήθηκαν από περίπου 5.000 συλλήψεις και νομικές τροποποιήσεις που οδήγησαν σε υπερβολικά αυξημένες ποινές για τους συμμετέχοντες στις

ταραχές. Πέρα από τη δημοσίευση διάφορων μελετών για τα γεγονότα και τις ανεπάρκειες της απάντησης του κράτους, οι οποίες διερευνούσαν τρόπους αποτροπής παρόμοιων αναταραχών στο μέλλον, μια σειρά επιτροπών και σωμάτων ανακοίνωσαν ότι γενικευμένες ταραχές είναι αρκετά πιθανό να ξεσπάσουν ξανά και εργάζονται σκληρά ώστε να εμπλουτίσουν το οπλοστάσιο του κράτους με περισσότερο αποτελεσματικούς τρόπους αντιμετώπισης παρόμοιων γεγονότων.³⁴ Η μορφή του γκέτο, του εντεινόμενου χωρικού διαχωρισμού ασφαλισμένου από ανανεωμένες μεθόδους επιτήρησης, ειδικές δυνάμεις της αστυνομίας ή ακόμα και τον στρατό, προεικονίζεται ως ο κυρίαρχος τρόπος αναπαραγωγής για γοργά αυξανόμενους προλεταριακούς πληθυσμούς, μια τάση η οποία είναι περισσότερο εξελιγμένη στις ΗΠΑ. Το πρόσφατα ψηφισμένο ανώτατο όριο στο στεγαστικό επίδομα και η μαζική «ανάπλαση» παραδοσιακά φτωχών περιοχών του Ανατολικού Λονδίνου επί τη ευκαιρία των Ολυμπιακών, που προκαλούν μια νέα κοινωνική εκκαθάριση, δείχνουν προς αυτή την κατεύθυνση στη Βρετανία. Σε αυτές τις τάσεις, καθώς επίσης και στις περιπτώσεις όπου τεχνοκράτες τοποθετούνται ως κεφαλή του κράτους για να απαλύνουν προσωρινά σοβαρές πολιτικές κρίσεις, όπως πρόσφατα στην Ελλάδα και την Ιταλία, είναι φανερό μια κατεύθυνση προς τον ολοκληρωτισμό, ο οποίος καθώς δεν είναι σε καμία περίπτωση ενσωμάτωση της εργατικής τάξης στο κράτος στη βάση εθνικών γραμμών, δεν αποτελεί επανάληψη των ιστορικών ολοκληρωτισμών του φασισμού και του ναζισμού (οι ιστορικές επαναλήψεις είναι έτσι κι αλλιώς δίχως νόημα).

Φυσικά, όλες οι παραπάνω δυναμικές που αυξάνουν την εμπορευματοποίηση (τη λουμπανοποίηση της μισθωτής σχέσης) δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να επιλύσουν τις αντιφάσεις του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού επειδή είναι αυτές οι ίδιες αντιφάσεις που οδήγησαν στην τρέχουσα κρίση, και βρίσκονται οι ίδιες σε κρίση ως λύσεις. Το γκέτο είναι ήδη ένα γκέτο-σε-κρίση και οι ταραχές του Αυγούστου ήταν αυτή η κρίση – ως δράση. Η εσωτερική απόσταση που εμφανίζεται εντός των ταξικών αγώνων σήμερα βαθιάει όλες τις κοινωνικές αντιφάσεις και δημιουργεί μια αυτο-ενισχυόμενη διαδικασία μεγεθυνόμενων συγκρούσεων –που περιλαμβάνει όλο και περισσότερες κατηγορίες– και την εντατικοποίηση της κρατικής καταστολής. Όπως είπαμε, οι δυναμικές των αγώνων στην εποχή των ταραχών δεν μπορούν να παράγουν σταθερά αποτελέσματα. Το όριο των αγώνων σήμερα είναι ότι είναι ταξικοί αγώνες. Το ξεπέραςμα αυτού του ορίου είναι η πρακτική επίθεση ενάντια στο κεφάλαιο, που

34 «Η αστυνομία θα πρέπει να σκεφτεί σοβαρά την πιθανότητα να χρησιμοποιήσει αληθινά πυρά ώστε να εμποδίσει επιθέσεις σε κτίρια, όταν οι ζωές αυτών που βρίσκονται μέσα κινδυνεύουν». Προτάθηκαν επίσης: η χρησιμοποίηση «προστατευμένων» οχημάτων που θα κινούνται ενάντια στους ταραχοποιούς, πλαστικές σφαίρες, αέρια και στρατιωτική υποστήριξη. Με την ευκαιρία των Ολυμπιακών, το καταστατικό τεχνολογικό οπλοστάσιο του κράτους ενισχύεται επίσης, με νέες κάμερες αναγνώρισης προσώπων και άλλες επινοήσεις, ενώ κανονικοποιείται η στρατιωτική περιπολία στους δρόμους.

είναι ταυτόσημη με την επίθεση ενάντια στην ίδια την ύπαρξη της τάξης των προλεταρίων.

Από τους διεκδικητικούς αγώνες στην επανάσταση δεν μπορεί παρά να υπάρξει μια *ρήξη*, ένα ποιοτικό άλμα. Αλλά αυτή η ρήξη δεν είναι θαύμα, δεν είναι μια αλλαγή που συμβαίνει σε μια στιγμή, ούτε είναι απλά η κατανόηση από τους προλετατίους ότι τίποτα άλλο δεν είναι πια δυνατό εκτός από την επανάσταση, καθώς όλα τα υπόλοιπα έχουν αποτύχει. Αυτή η ρήξη παράγεται θετικά καθώς εκδιπλώνονται οι αγώνες.³⁵ Προεικονίζεται στον πολλαπλασιασμό των αποκλίσεων εντός των αγώνων. Η γενίκευση του αγώνα μπορεί να είναι μόνο γενίκευση των πρακτικών που αμφισβητούν την ύπαρξη των προλεταρίων ως προλεταρίων. Η καπιταλιστική κρίση ως κρίση της αμοιβαίας συνεπαγωγής μεταξύ των τάξεων θα είναι το φόντο αυτής της γενίκευσης, και ακριβώς εξαιτίας της τελευταίας η κρίση θα γίνει παροξυσμική.³⁶ Η γενίκευση του αγώνα, ως συνάντηση *συγκρούσεων* εντός των αγώνων, θα μπλοκάρει άμεσα πολλαπλές όψεις της παραγωγής υπεραξίας/καπιταλιστικής αναπαραγωγής, θέτοντας έτσι σε κίνδυνο την ίδια την προλεταριακή αναπαραγωγή, θέτοντας ταυτόχρονα ως αναγκαιότητα την εντατικοποίηση και επέκταση αυτού που θα είναι τότε μια ανοιχτή εξέγερση, ή το πιθανότερο πολλαπλά εξεγερτικά μέτωπα. Προφανώς, η συνάντηση προλεταριακών πρακτικών δεν θα είναι ειρηνική. Αντίθετα, θα πρέπει να περιμένουμε μια βίαιη σε πολλές περιπτώσεις διαδικασία. Αν η γενίκευση των αποκλίσεων παράγει ένα νέο είδος «ενότητας» πρακτικών, αυτή δεν θα είναι η παλιά ταξική ενότητα, αλλά πολλαπλές πρακτικές που αντικειμενικά θα εγκαθιδρύουν διαφορετικά στρατόπεδα εντός του μαχόμενου προλεταριάτου τα οποία θα είναι ωστόσο ανίκανα να αποκρυσταλλωθούν (εκτός αν πιηθεί η επανάσταση) ως ιδιαίτερες πολιτικές μορφές. Θα είναι προσωρινά εξ ορισμού, ακριβώς διότι για το «στρατόπεδο της κομμουνιστικοποίησης» δεν θα υπάρχει τέλος. Η παραγωγή αποκλίσεων είναι η παραγωγή του ταξικού ανήκειν ως εξωτερικού καταναγκασμού εντός της ταξικής πάλης. Η δυναμική της ταξικής πάλης σήμερα δεν μπορεί ποτέ να είναι νικηφόρα, καθώς θα βρίσκει την ίδια την *ταξική* πάλη ως το όριό της, μέχρι του σημείου που ο πολλαπλασιασμός των αποκλίσεων θα γίνει το ξεπέραςμα του ταξικού ανήκειν (και γι' αυτόν το λόγο της αυτοοργάνωσης της τάξης), ως επανάσταση εντός της επανάστασης, ως κομμουνιστικά μέτρα, τα οποία είτε θα απο-κεφαλαιοποιούν (κομμουνιστικοποιούν) τη ζωή όλο και περισσότερο ή θα συντριβούν.

Ροκαμαδούρ, Αύγουστος 2012

35 Des Théorie Communiste, «Self-organisation is the first act of the revolution, it then becomes an obstacle which the revolution has to overcome», 2005.

36 Η σύνδεση ανάμεσα στους καθημερινούς αγώνες και την επανάσταση παύει να είναι απλή θεωρητική αφαίρεση και καθίσταται άμεση μέσα στην κρίση της καπιταλιστικής σχέσης παραγωγής.

Η μεταβατική περίοδος της κρίσης: η εποχή των ταραχών

Update (Σεπτέμβριος 2011)

Από τη συγγραφή του κειμένου «Η μεταβατική περίοδος της κρίσης: η εποχή των ταραχών» που δημοσιεύτηκε τον Ιούνιο του 2011 στο 5ο τεύχος του περιοδικού *blaumachen* μέχρι σήμερα (αρχές Σεπτεμβρίου του 2011), μέσα από την εξέλιξη της ταξικής πάλης έχουν παραχθεί δύο πολύ σημαντικά γεγονότα. Το πρώτο είναι η ανάδυση του κινήματος των «αγανακτισμένων» στην Ισπανία, την Ελλάδα και το Ισραήλ, και το δεύτερο οι ταραχές του Αυγούστου στην Αγγλία.

Τα δύο αυτά γεγονότα είναι βέβαια σημαντικά αυτά καθαυτά, αλλά από τη δική μας σκοπιά μεγαλύτερη σημασία έχει η *μεταξύ τους σχέση, δηλαδή, η απόκλιση πρακτικών που εμφανίζεται μεταξύ τους, και η απόκλιση πρακτικών που εμφανίζεται στο εσωτερικό τους*. Σχετικά με την έννοια της απόκλισης η οποία χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από την *Théorie Communiste* παραθέτουμε από δύο άλλα κείμενα που περιέχονται στο *blaumachen* #5: «Από τους διεκδικητικούς αγώνες μέχρι την επανάσταση δεν μπορεί να υπάρχει παρά μόνο ρήξη, ποιοτικό άλμα, αλλά η ρήξη αυτή δεν είναι ένα θαύμα, ούτε είναι μια απλή διαπίστωση του προλεταριάτου ότι το μόνο που μπορεί πια να γίνει είναι η επανάσταση γιατί όλα τα άλλα έχουν αποτύχει. Το σύνθημα “Μια μόνο λύση, η επανάσταση” αποτελεί συμμετρική ανομοιογένεια σε σχέση με την επαναστατική δυναμική της διεκδικητικής πάλης. Η ρήξη αυτή παράγεται κατά θετικό τρόπο με την εξέλιξη του κύκλου αγώνων που προηγείται, και μπορούμε να πούμε ότι εξακολουθεί να αποτελεί μέρος του. Η ρήξη αυτή προαναγγέλλεται με τον πολλαπλασιασμό των αποκλίσεων στο εσωτερικό της ταξικής πάλης ανάμεσα, αφενός, στην εκ μέρους του προλεταριάτου αμφισβήτηση της ίδιας της ύπαρξης ως τάξης μέσα στην αντίφασή του με το κεφάλαιο και, αφετέρου, την αναπαραγωγή του κεφαλαίου την οποία συνεπάγεται το ίδιο το γεγονός ότι το προλεταριάτο είναι μια τάξη. Η έννοια της απόκλισης προσδιορίζει τη δυναμική αυτού του κύκλου αγώνων, μια δυναμική που υφίσταται με εμπειρικά διαπιστώσιμο τρόπο» (Roland Simon, «Η τωρινή στιγμή»). «Στην έννοια της *απόκλισης*» υπάρχουν τρεις στιγμές: η ιδέα της απόστασης, αυτή της κίνησης και αυτή της εσωτερικότητας. Απόσταση στον βαθμό που πρόκειται για δραστηριότητες οι οποίες μπορούν να διαφοροποιηθούν και να αντιπαρατεθούν η μία στην άλλη. Κίνηση στον βαθμό που δεν πρόκειται

για πράγματα ανεξάρτητα μεταξύ τους που απλώς συνυπάρχουν στον ίδιο χώρο αλλά μάλλον για *κριτικό αυτοστοχασμό της ταξικής δράσης*. Αυτό μας οδηγεί στην τρίτη απόχρωση της έννοιας: πρόκειται για *κίνηση και απόσταση που είναι εσωτερική στη δραστηριότητα του προλεταριάτου ως τάξης*. Πρόκειται για δύο όψεις της ίδιας ταξικής δράσης (το να υπάρχει ως μοναδικός ορίζοντας το κεφάλαιο / το να βρίσκεται το προλεταριάτο σε αντίφαση με την αναπαραγωγή του ως τάξης) – η *απόκλιση* είναι η δυαδικότητα που γίνεται ορατή σαν καταναγκασμός, μέσα στο κεφάλαιο, για την ύπαρξη του προλεταριάτου ως τάξης» (*blaumachen* #5, «Η παραγωγή και αναπαραγωγή του κεφαλαίου: η αντίφαση που ορίζει λογικά και ιστορικά το κεφάλαιο»).

Η απόκλιση ανάμεσα σε διαφορετικές πρακτικές της ταξικής πάλης εμφανίζεται με πολλούς τρόπους: Μπορεί να είναι απόκλιση ανάμεσα σε πρακτικές που εμφανίζονται σε διαφορετικούς αγώνες που λαμβάνουν χώρα μέσα στο ίδιο κράτος (όπως για παράδειγμα ο Δεκέμβρης του 2008 και το «κίνημα των αγανακτισμένων» το καλοκαίρι του 2011). Μέσα από τα όρια ενός αγώνα μπορεί να παράγεται ένας άλλος ως απόκλιση από το περιεχόμενό του (όχι μόνο προς την κατεύθυνση των αγώνων χωρίς αιτήματα αλλά και αντίστροφα, κάτι που αναμφίβολα σχετίζεται με τη σύνθεση των συμμετεχόντων, δηλαδή με *τη συγκυρία* του κύκλου αγώνων). Μπορεί να είναι απόκλιση πρακτικών μέσα στον ίδιο αγώνα: «...σε έναν μακροχρόνιο αγώνα διεκδίκησης μισθού που εμφανίζεται κατά κύματα από το 2006, οι εργάτες στο Μπαγκλαντές επιτέθηκαν πολλές φορές στα εργοστάσια που δούλευαν και τα έσπασαν και τα έκαψαν. Δηλαδή, ενώ ζητούσαν να συνεχίσουν να δουλεύουν με καλύτερο μισθό μέσα σε αυτά τα εργοστάσια, την ίδια στιγμή, ερχόμενοι αντιμέτωποι με την μη ικανοποίηση από το κεφάλαιο των αιτημάτων τους, καίγοντας τα εργοστάσια επιτέθηκαν στην ίδια τους την ύπαρξη ως εργάτες. Η απόκλιση δεν είναι το κάψιμο των εργοστασίων, είναι η αντιφατική συνύπαρξη της διεκδίκησης με την επίθεση στα μέσα παραγωγής», (εισήγηση *blaumachen* στο φεστιβάλ «Communismos, Η προοπτική της κομμουνιστικοποίησης», Φάμπρικα Υφανέτ, Θεσσαλονίκη, 2011). Μπορεί να είναι απόκλιση μεταξύ πρακτικών σε αγώνες που δίνονται σε διαφορετικά κράτη. «Οι διαφορετικές εκφάνσεις [της ταξικής πάλης σήμερα, η απόκλιση πρακτικών σε αγώνες που συμβαίνουν σε διαφορετικά κράτη] είναι *οι στιγμές μιας ολότητας* που πηγάζει από την αντίφαση που αναφέραμε προηγουμένως, από το γεγονός δηλαδή ότι η δεύτερη φάση της αναδιάρθρωσης της δεκαετίας του 1980 που λαμβάνει χώρα σήμερα παράγει πλεονάζοντα πληθυσμό με ολοένα και μεγαλύτερη ταχύτητα και ταυτόχρονα δεν αυξάνει την αναλογία του μεταβλητού κεφαλαίου στο συνολικό κοινωνικό κεφάλαιο. Εντείνει, δηλαδή, ποιοτικά και ποσοτικά την κρίση και δεν παράγει διέξοδο από αυτήν» (*blaumachen* #5, «Η εποχή των ταραχών»). Η ταξική πάλη βέβαια λαμβάνει χώρα ως χειροπιαστή πραγματικότητα μέσα στα όρια ενός κράτους, το προλεταριάτο είναι εκμεταλλεζόμενο από το κεφάλαιο στο συγκεκριμένο κράτος στο οποίο ζει, έτσι αναγκαστικά αντιλαμβάνεται τα πράγματα σε σχέση με τα αφεντικά *του* και το κράτος

του. Η περίπτωση κάθε κράτους είναι διαφορετική (η αγγλική αστυνομία δεν είναι η ελληνική αστυνομία, γιατί η ιδιαιτερότητα της ταξικής πάλης στην Αγγλία επιβάλλει μια άλλη αστυνόμευση). Όμως η απόκλιση ανάμεσα σε πρακτικές αγώνων που συμβαίνουν σε διαφορετικά κράτη έχει μεγάλη σημασία για τη σκοπιά της κομμουνιστικοποίησης, για την οποία η επανάσταση είναι η αυτοκατάργηση του προλεταριάτου και όχι η «απελευθέρωση» του προλεταριάτου και η μετατροπή της καπιταλιστικής κοινωνίας σε «κοινωνία εργατών». Μπορεί η κορυφαία στιγμή της αναπαραγωγής του κεφαλαίου, η παραγωγή αξίας και υπεραξίας, να λαμβάνει χώρα ειδικά και ξεχωριστά σε κάθε κράτος, η ίδια η ύπαρξη όμως κάθε κράτους είναι δυνατή μόνο λόγω της ειδικής του σχέσης με τα άλλα καπιταλιστικά κράτη και συνεπώς της ενσωμάτωσής του σε μια ορισμένη θέση στην παγκόσμια συνάρθρωση των κρατών, όπως αυτή παράγεται μέσω του ανταγωνισμού των ξεχωριστών κεφαλαίων και του (ειδικού) ανταγωνισμού μεταξύ των καπιταλιστικών κρατών. Μπορεί το προλεταριάτο να αντιμετωπίζει στους αγώνες του το κράτος του και τα αφεντικά του, όμως η τάξη των καπιταλιστών μέσα από τη συνάρθρωση των συνολικών κοινωνικών κεφαλαίων των κρατών (η οποία φυσικά εμπεριέχει αντιφάσεις και συγκρούσεις) εκμεταλλεύεται την εργατική τάξη στο σύνολό της. Έτσι, η επανάσταση ως διαδικασία κατάργησης της αξίας και του κράτους, μέσα από την επίθεση σε κάθε ξεχωριστό κράτος, θα διαλύσει αναγκαστικά τη συνάρθρωση αυτή, και καί' αυτήν την έννοια θα έχει αναγκαστικά παγκόσμιο χαρακτήρα, δηλαδή θα αφορά, *παράλληλα* και *ταυτόχρονα* πολλά κράτη και τελικά *τη διάλυση όλων των κρατών* (και όχι την κατάληψη της εξουσίας, ή τον μαρασμό των κρατών μέσα από δημιουργία παράλληλων μορφών αυτοδιαχείρισης της παραγωγής από το προλεταριάτο).

Η απόκλιση ανάμεσα σε πρακτικές ξεχωριστών αγώνων και στις πρακτικές μέσα σε κάθε συγκεκριμένο αγώνα παράγει, στον δικό μας κύκλο αγώνων, το ταξικό ανήκειν ως εξωτερικό καταναγκασμό και την κορύφωση του κύκλου αγώνων (για μας ως ρήξη με το ίδιο το ταξικό ανήκειν, την επανάσταση ως κομμουνιστικοποίηση). Το βάρος δίνεται στη σχέση μεταξύ πρακτικών στους αγώνες: «Το σημαντικό είναι η ίδια η απόκλιση ανάμεσα στις δραστηριότητες και όχι η ταυτοποίηση “επαναστατικών” και “μη-επαναστατικών” πρακτικών. Τέτοια διάκριση δεν υπάρχει πριν την επανάσταση και κάθε επίκληση της σε αυτό το στάδιο είναι ιδεολογική έκφραση των φορέων των δραστηριοτήτων που αποκλίνουν μεταξύ τους» (εισήγηση blaumachen στο φεστιβάλ «Communismos. Η προοπτική της κομμουνιστικοποίησης»). Οι πρακτικές της διεκδίκησης στους αγώνες με αιτήματα δεν βρίσκουν πια καμία διέξοδο και η σχέση τους με τις πρακτικές που εμφανίζονται στους αγώνες χωρίς αιτήματα είναι η ιστορική παραγωγή αυτού του γεγονότος: συμβαίνουν «ταραχές» με ολοένα και μεγαλύτερη συχνότητα. Η ιστορική πορεία του κύκλου αγώνων καθορίζεται επίσης από τη συμμετοχή ολοένα και περισσότερων στρωμάτων του προλεταριάτου στους αγώνες αλλά όχι προς την κατεύθυνση της ενοποίησής τους: Η συγκεκριμένη απόκλιση μεταξύ των πρακτικών, αυτή που παράγεται σε κάθε συγκεκριμένο αγώνα ή μεταξύ

αγώνων που συμβαίνουν παράλληλα και ανεξάρτητα, ορίζει το σημείο που βρίσκεται η ιστορική πορεία της αντίφασης-ταυτότητας: τάξη του τρόπου παραγωγής-τάξη της επανάστασης. Η εξέλιξη των αποκλίσεων ανάμεσα σε πρακτικές αγώνων που λαμβάνουν χώρα κατά την εξέλιξη του κύκλου είναι η ιστορική διαδικασία που παράγει την κορύφωση του κύκλου αγώνων. Καθώς εξελίσσεται αυτός ο κύκλος αγώνων, το προλεταριάτο όλο και περισσότερο, μέσα από τις αποκλίσεις που εμφανίζονται εσωτερικά στη δραστηριότητα των διάφορων αγωνιζόμενων κομμάτων του, μάχεται ως τάξη για την αναπαραγωγή του και ταυτόχρονα βρίσκει αυτή την αναπαραγωγή (το ταξικό ανήκειν) εξωτερικευμένη σαν καταναγκασμό στο κεφάλαιο, με αποτέλεσμα να μάχεται ταυτόχρονα και εναντίον αυτής της αναπαραγωγής (αυτή η ταυτόχρονη δράση είναι η απόκλιση, ως εσωτερική σχέση πρακτικών των ξεχωριστών αγώνων και πρακτικών μέσα σε κάθε αγώνα). Η σχηματοποίηση αυτής της αντίφασης-ταυτότητας σε συγκεκριμένες δραστηριότητες γίνεται ολοένα και πιο εμφανής και, όπως δείχνουν τα πράγματα, θα οδηγήσει σε βίαιες συγκρούσεις μέσα στους αγώνες.

Με το κείμενο «Η εποχή των ταραχών» (*blautmachen* #5) αναλύουμε τη συγκυρία όπως αυτή διαμορφώνεται μέχρι την άνοιξη του 2011 (πριν το ξέσπασμα του κινήματος στην Ισπανία). Εισάγουμε τον όρο «εποχή των ταραχών», ο οποίος οριοθετεί τη μεταβατική περίοδο της κρίσης που ξεκίνησε το 2008 (στην πραγματικότητα το 2007) και *την κρίση αυτής της μεταβατικής περιόδου*, ως εξής: «Οι πρόσφατοι αγώνες εκφράζουν ακόμη πιο έντονα τις δύο βασικές όψεις της διαδικασίας που παράγει την επανάσταση της σύγχρονης περιόδου: την απονομιμοποίηση της διεκδίκησης, δηλαδή τη μετατροπή της σε συστατικό της αναπαραγωγής των τάξεων που τείνει να περιθωριοποιείται και να καταστέλλεται, και *την εσωτερική απόσταση [απόκλιση] που παράγεται ανάμεσα στις προλεταριακές πρακτικές κατά την κίνηση του ταξικού αγώνα*. Η εξέλιξη αυτή παράγεται πλέον σε όλες τις ζώνες του κεφαλαίου με την τροπικότητα που επιβάλλει η αντικειμενικότητα του κεφαλαίου, η οικονομία, σε κάθε μία από αυτές. Μπορούμε να διακινδυνεύσουμε την πρόβλεψη *ότι μπαίνουμε σε μια εποχή ταραχών, μεταβατική αβγή εξαιρετικά βίαιη, η οποία θα οριοθετήσει την κρίση αναπαραγωγής του προλεταριάτου, άρα και του καπιταλισμού ως σημαντικό διαρθρωτικό στοιχείο της επόμενης περιόδου*. Με την έννοια ταραχές εννοούμε κινηματικές διεκδικητικές ή μη διαδικασίες με ιδιαίτερα βίαιη μορφή που μετατρέπουν τα αστικά περιβάλλοντα σε πεδία ταραχών χαμηλής ή μεγαλύτερης έντασης (*οι ταραχές δεν είναι επανάσταση, ακόμη και οι εξεγέρσεις δεν είναι επανάσταση, παρότι μπορούν να αποτελέσουν το ξεκίνημα μιας επανάστασης*). Η εσωτερική απόσταση ανάμεσα στις προλεταριακές πρακτικές εντείνει όλες τις κοινωνικές αντιφάσεις και δημιουργεί μια αυτοτροφοδοτούμενη διαδικασία εντεινόμενων συγκρούσεων οι οποίες συμπεριλαμβάνουν ολοένα και περισσότερες κατηγορίες της εργατικής τάξης, και αύξηση της καταστολής. Η ιδιαιτερότητα αυτής της «εποχής» έγκειται στο ότι η δυναμική των αγώνων δεν μπορεί να παράγει σχετικά ευσταθή αποτελέσματα. Σε κάθε περίπτωση, οι αγώνες των προλεταρίων ως τάξης που

διεκδικεί μια αξιοπρεπέστερη ύπαρξη, αναπόφευκτα αναπαράγουν την αντίπαλη τάξη και τη δική τους ταξική ύπαρξη σαν τάξεις των προλετάρων. Το όριο των αγώνων, σήμερα πια, είναι ακριβώς το γεγονός ότι είναι ταξικοί αγώνες. Από την άλλη πλευρά, η δραστηριότητα από την οποία παράγεται η ταξική φύση των αγώνων σαν όριο δεν παύει να είναι ταξική δραστηριότητα, στην αρχική της τουλάχιστον φάση. Το όριο των αγώνων είναι ακριβώς το γεγονός ότι παραμένουν ταξικοί αγώνες, ενώ η μόνη εγγύηση της υπέρβασής τους είναι η έμπρακτη επίθεση στο κεφάλαιο, η οποία ταυτόσημα είναι επίθεση στην ίδια την ταξική ύπαρξη των προλετάρων» («Η εποχή των ταραχών»).

Οι ταραχές του Αυγούστου στην Αγγλία επιβεβαιώνουν την ανάλυση σχετικά με την «εποχή των ταραχών» και αποτελούν έναν ακόμη ιστορικό σταθμό προς την κορύφωση του τρέχοντος κύκλου αγώνων. Η γραμμή Νοέμβριος 2005 (Γαλλία) – Δεκέμβριος 2008 (Ελλάδα) – Αύγουστος 2011 (Αγγλία) είναι πολύ δύσκολο πια να αγνοηθεί ακόμη και από όσους εθελουφλούσαν πριν τα τελευταία γεγονότα. Συγκεκριμένες πρακτικές που εμφανίζονται σε αυτή την ιστορική διαδοχή (λεπλασίες, εμπρησμοί-καταστροφές κυρίων, πυρπόληση αστυνομικών τμημάτων) δομούν το υποκείμενο των αποκλεισμένων, του δομικά παραγόμενου πλεονάζοντος πληθυσμού μέσα στον τρέχοντα κύκλο συσσώρευσης και στην κρίση του. Οι πρακτικές αυτές επιβεβαιώνουν το «τέλος του ακιβισμού» (δες το κείμενο «Η τωρινή στιγμή» στο *blaumachen* #5), ως συγκεκριμένης σχηματοποίησης του ορίου της ταξικής πάλης. Στην περίπτωση της Γαλλίας, η καθορισμένη από το κράτος πολεοδομική περιθωριοποίηση των αποκλεισμένων δεν άφησε κανένα περιθώριο συνύπαρξης του «αυτόνομου από το κεφάλαιο» ακιβισμού με τους εξεγερμένους. Στην περίπτωση της Ελλάδας η *συνάντηση* των ακιβιστών με τους μετανάστες και τους μαθητές παρήγαγε μια συνύπαρξη στην οποία συγκεκριμένοι ακιβιστές βρέθηκαν μέσα από τις ίδιες τις πρακτικές τους να αμφισβητούν τον εναλλακτισμό τους. Στην περίπτωση της Αγγλίας η πολεοδομία δεν αποτέλεσε εμπόδιο συνάντησης, αλλά ο εναλλακτισμός ήταν απολύτως ξένος με τις πρακτικές των εξεγερμένων (από εδώ πηγάζει και η τόσο έντονη κριτική στις πρακτικές της λεπλασίας από πολλούς ακιβιστές, κριτική που έφτασε στο σημείο να γίνει πρακτική με τη συμμετοχή κάποιων στις ομάδες για riot cleanup).

Τα κινήματα των «αγανακτισμένων» επιβεβαιώνουν το «τέλος του ριζοσπαστικού δημοκρατισμού» (δες το κείμενο «Η τωρινή στιγμή»), καθώς αποτελούν την έκρηξη των αντιφάσεων του τελευταίου. Η κρίση του 2008, ως κρίση της παγκοσμιοποίησης, έδωσε τη δυνατότητα το 2011 στον ριζοσπαστικό δημοκρατισμό να επανακάμψει μετά από μακρά απουσία (από το 2003) και να καταστραφεί μέσα στον θρίαμβό του. Τα κινήματα αυτά είναι πολύ πλατεία από άποψη σύνθεσης (περιλαμβάνουν από νέους προς ένταξη στην αγορά εργασίας –μόνο θεωρητικά– έως ραγδαία προλεταριοποιούμενους μικρο-καπιταλιστές και στελέχη επιχειρήσεων) και από άποψη διεκδικήσεων (από μια ρύθμιση του καπιταλισμού μέχρι την εναλλακτική διαχείρισή του, η οποία εκφράζεται με

διάφορα επίθετα πριν από τη λέξη δημοκρατία). Ο θριάμβος του ριζοσπαστικού δημοκρατισμού συνίσταται στο γεγονός ότι αυτή η ευρύτητα της σύνθεσής του εκφράστηκε επιτέλους με τη μαζικότητα που της αντιστοιχεί και στο γεγονός ότι πλέον κυριαρχούν οι *βιξέις* που χρησιμοποιούσε το ακυβιστικό-πρωτοποριακό του κομμάτι στο παρελθόν. Ότι στα τέλη της δεκαετίας του 1990-αρχές της δεκαετίας του 2000 φάνταζε «ριζοσπαστικό» (αυτοοργάνωση, έλεγχος των κρατικών δομών από την εργατική τάξη, πλήρης απαξίωση των κομμάτων, «άμεση» δημοκρατία) σήμερα αποτελεί την κοινοτοπία των κινήματων αυτών (με αποτέλεσμα κάποιες από αυτές τις λέξεις να μην έχουν πια το παλιό «ριζοσπαστικό» τους περιεχόμενο). Και οι δύο όμως όψεις του θριάμβου στην πραγματικότητα αποτελούν την καταστροφή, ή πιο ακριβώς διατυπωμένο, την εσωτερική υπονόμευση, *την κατάργηση του ριζοσπαστικού δημοκρατισμού*: η μαζικότητα, όπως ήταν αναμενόμενο, απέτυχε να κάνει ορατές για το κράτος, πόσο μάλλον να «νομιμοποιήσει» τις διεκδικήσεις τους και οι λέξεις που χρησιμοποιούνται δεν κατόρθωσαν να κρύψουν το εσωτερικό κενό περιεχομένου του κινήματος: κανείς δεν πιστεύει ότι αυτές οι λέξεις μπορεί να σημαίνουν κάτι από μόνες τους πια, κανείς δεν πιστεύει σε έναν «άλλο κόσμο που είναι εφικτός» (χωρίς αυτό να προϋποθέτει την καταστροφή αυτού του κόσμου). Μέσα στη *δεύτερη φάση της αναδιάρθρωσης* (δες το κείμενο «Η εποχή των ταραχών») η απάντηση του κράτους σε αυτή την εντυπωσιακή εισβολή στη δημόσια σφαίρα των κινήματων των «αγανακτισμένων» δεν είναι μια «νέα» ρύθμιση της σχέσης κεφάλαιο, αντίθετα είναι κάπως άκομψη και μονοκόμματη: *αστυνομία*.

Το σημαντικό στις μελλοντικές εξελίξεις, ως κρίση και ένταση της ταξικής πάλης, είναι η εξέλιξη της σχέσης ανάμεσα στις πρακτικές τύπου Αγγλίας και στις πρακτικές των «αγανακτισμένων». Η σχέση αυτή αποκτά βαρύνουσα σημασία λόγω της ρευστότητας ανάμεσα σε αυτά τα δύο δομούμενα υποκείμενα (η ανεργία έχει μπει στο κέντρο της μισθωτής σχέσης). Η σχηματοποίηση του νέου ορίου (η αστυνομία, το ταξικό ανήκειν ως εξωτερικός καταναγκασμός) οδηγεί σε μια νέα μορφοποίηση που επιχειρούμε να προσεγγίσουμε με τον όρο «ταραχές». Οι «ταραχές» περικυκλώνουν τα κινήματα των «αγανακτισμένων», τα διεμβολίζουν και τελικά διεισδύουν σε αυτά και παράγουν αποκλίσεις ανάμεσα σε πρακτικές των κινήματων αυτών (μια πρώτη έκφανση αυτού του γεγονότος αποτελεί το διήμερο 28-29 Ιουνίου στην Ελλάδα). Η διαλεκτική της απόκλισης δουλεύει πυρετωδώς...

Woland

50
60
70
80

Μια σύντομη κριτική της αυτοοργάνωσης στην Ελλάδα*

Καθώς σήμερα στην Ελλάδα το κράτος αποσύρεται από την αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης με τη μορφή της πρόνοιας, αντικαθιστώντας την με τα «προγράμματα απασχόλησης» και την καταστολή, ενώ το κεφάλαιο, μεγάλο και μικρό, αναγκάζεται να αποσυρθεί από επενδύσεις και την παραγωγή, πετώντας όλο και μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού εκτός της επίσημης αγοράς εργασίας και προς την «μαύρη»/επισφαλή εργασία και την ανεργία, έχουν εμφανιστεί πολλές αυτοοργανωμένες δραστηριότητες, καθώς και ένα αυξημένο ενδιαφέρον για αυτές, ακόμα και από το κράτος. Αυτές οι δραστηριότητες συχνά αποτελούν άμεση απάντηση στη συμπίεση προηγούμενων πηγών αναπαραγωγής (μισθοί, συντάξεις, πρόνοια), και εμφανίζονται ως *αναγκαίες*. Ωστόσο, όχι μόνο είναι συμπτωματικές της κρίσης, αλλά και αυτές οι ίδιες διαπερνώνται από την κρίση. Ο σκοπός αυτού του κειμένου είναι να αναπτυχθούν κάποιες σκέψεις σχετικά με αυτές τις δραστηριότητες, όχι από τη σκοπιά του αν είναι σωστές ή λάθος ή αν οι άνθρωποι θα έπρεπε να κάνουν κάτι άλλο, αλλά από τη σκοπιά των ορίων ή αντιφάσεων που αντιμετωπίζουν. Οι έννοιες του χρήματος, της εμπορευματικής ανταλλαγής, της αξίας και της αφηρημένης εργασίας σχετίζονται άμεσα με αυτή τη συζήτηση.

Η εμπορευματική ανταλλαγή είναι αυτό ακριβώς που συνέχει τα εγχειρήματα εναλλακτικής οικονομίας που δημιουργούν δίκτυα εναλλακτικών νομιμάτων ή τράπεζες χρόνου. Ο στόχος αυτών των εγχειρημάτων είναι, από τη μία, να δημιουργήσουν οικονομική δραστηριότητα εκεί που δεν υπάρχει, και, από την άλλη, να δημιουργήσουν σχέσεις κοινότητας και αλληλεγγύης ανάμεσα στους κατοίκους μιας περιοχής. Ένα τοπικό νόμισμα, είτε βασίζεται στον χρόνο είτε όχι, περιορίζει το πεδίο των ανταλλακτικών δραστηριοτήτων και προστατεύει τα μέλη του δικτύου από τον εξωτερικό ανταγωνισμό. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι πρόκειται για ένα είδος μικρο-προστατευτισμού. Επιπλέον, προσπαθεί να χτίσει δεσμούς κοινότητας ανάμεσα στα μέλη. Αυτές οι δύο πλευρές των εγχειρημάτων αυτών συνδέονται στενά η μία με την άλλη και οι αντιφάσεις τους προεικονίζουν μελλοντικές εντάσεις εντός αυτής της αλληλεξάρτησης.

* Μια προηγούμενη εκδοχή του κειμένου αυτού παρουσιάστηκε στη συζήτηση με τίτλο «Το χρήμα σε κατάσταση κρίσης: το παράδειγμα της Ελλάδας», με αφορμή την προβολή της ταινίας της Anja Kirchner και του David Panos, *Ultimate Substance*, στο Neue Berliner Kunstverein.

Η ύπαρξη σχέσεων απλής ανταλλαγής ανάμεσα στα μέλη σημαίνει ότι μιλάμε για οικιακή παραγωγή που είναι εξαρτημένη από την ευρύτερη οικονομία στο εξωτερικό της κοινότητας. Η ανταλλακτική κοινότητα δεν είναι λοιπόν εντελώς αυτόνομη αλλά διαπερνάται από την εξελισσόμενη κρίση. Είναι δύσκολο να παραμείνει ανεπηρέαστη από την απαξίωση της εργασιακής δύναμης. Από την άλλη πλευρά, ακόμα και αν επιτύχει έναν βαθμό αυτονομίας, μια κοινότητα που βασίζεται στην απλή ανταλλαγή δημιουργεί αναγκαστικά δεσμούς αλληλεξάρτησης βασισμένους στην τοπική ιδιοκτησία, δεν αποτελείται από άτομα που ελεύθερα επιλέγουν τις μεταξύ τους σχέσεις. Αυτό έχει ως συνέπεια την πιθανότητα οι κοινότητες αγώνα που μπορεί να αναδυθούν από τις ανταλλακτικές κοινότητες να βρεθούν αγκιστρωμένες σε ζητήματα τοπικής ταυτότητας και τοπικής ιδιοκτησίας και να έρθουν σε σύγκρουση με τους «εκτός» υπερασπιζόμενες αυτή την τοπικότητα, αντί να κινηθούν προς την κατάργηση των σχέσεων ιδιοκτησίας.

Μέσα σε αυτές τις μικρο-αγορές ήδη βλέπουμε ένα γενικό ισοδύναμο που αποτελεί μέτρο της ανταλλακτικής αξίας, είτε αυτό είναι εναλλακτικό χρήμα είτε πίστωση χρόνου, καθώς και παραγωγή για την αγορά, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι η εργασία ως εργασία που παράγει εμπορεύματα ήδη εξισώνεται μέσω της ανταλλαγής, και επομένως υπάρχει ως αφηρημένη απέναντι στις συγκεκριμένες ιδιότητές της. Ωστόσο, οι τράπεζες χρόνου, κινητοποιημένες από την ιδέα της ισότητας, χρησιμοποιούν τον χρόνο συγκεκριμένης εργασίας ως μέτρο του πλούτου, αγνοώντας τις όποιες διαφοροποιήσεις στην παραγωγικότητα, την εντατικότητα και τη συνθετικότητα της εργασίας. Ωστόσο, η συνύπαρξη αυτών των διαφοροποιήσεων απαιτεί μια διαρκή διαπραγμάτευση γύρω από την αξία της κάθε ώρας διαφορετικών συγκεκριμένων εργασιών ώστε να συνεχίζει να ισχύει αυτή η αρχή της ισότητας. Η εξίσωση των διαφορετικών εργασιών στην αγορά απαιτεί την επαρκή μορφή της. Αυτή η διαπραγμάτευση μπορεί είτε να οδηγήσει στο να μετατραπούν οι πιστώσεις χρόνου σε πραγματικό χρήμα, δηλαδή να πάψουν να μετρούνται στη βάση του χρόνου συγκεκριμένης εργασίας, είτε στην αναγκαιότητα να υπάρχουν αυστηροί και συνεχείς έλεγχοι στις ιδιότητες και τις μορφές της εργασίας που ανταλλάσσεται, κάτι που θα εμποδίζει την επέκταση αυτής της μικρο-αγοράς. Η τράπεζα χρόνου, συνεπώς, δεν μπορεί να εξαπλωθεί χωρίς να εισάγει τη μορφή-χρήμα, και δεν μπορεί να αποφύγει την εισαγωγή του χρήματος χωρίς να συρρικνωθεί. Στον βαθμό που εξαπλώνεται, η διαφοροποίησή της από την κυρίαρχη οικονομία θα τείνει να εξαφανιστεί.

Η άποψη που θεωρεί τις εναλλακτικές οικονομίες ως κάτι περισσότερο από προσπάθειες επιβίωσης μέσα στην κρίση και αναζητά έναν επαναστατικό ορίζοντα σε αυτό που είναι και όχι στη ρήξη με το περιεχόμενό τους, βλέπει το χρήμα ως απλή κυριαρχία ή ως απλό σύμβολο,¹ αντί για αυτό που είναι: ένα

1 Για τον Μαρξ, «[τ]ο προτσές της ανταλλαγής δεν δίνει στο εμπόρευμα που μεταρρέπει σε χρήμα την αξία του αλλά την ειδική μορφή της αξίας του. Η σύγκρουση των δύο αυτών

αφηρημένο ισοδύναμο, μια λειτουργία, το πιο επαρκές μέσο της ανταλλαγής. Η εμπορευματική ανταλλαγή *καθιστά αναγκαίο* το χρήμα, δεν «κυριαρχείται» από αυτό. Η ανταλλαγή, η αφηρημένη εργασία, ο καταμερισμός της εργασίας, είναι προϋποθέσεις της παραγωγής αξίας, με άλλα λόγια του καπιταλισμού. Δεν είναι «αυθεντικές» σχέσεις τις οποίες ο καπιταλισμός εκ των υστέρων ιδιοποιείται. Οι καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις δεν γίνονται λιγότερο καπιταλιστικές αντικαθιστώντας το χρήμα με κάτι άλλο, που ούτως ή άλλως καταλήγει αναγκαστικά και πάλι να είναι χρήμα.² Η κατάργηση του χρήματος ως διαμεσολάβησης των σχέσεων παραγωγής δεν μπορεί να συμβεί χωρίς την κατάργηση όλων των άλλων διαμεσολαβήσεων που συντηρούν και συντηρούνται από το χρήμα, παντού σε όλη την κοινωνία και όχι μόνο τοπικά.

Τα κοινωνικά εγχειρήματα που προτάσσουν τη χαριστικότητα επίσης αντιμετωπίζουν όρια που τίθενται από την ίδια τη φύση της δραστηριότητάς τους, στην προσπάθειά τους να παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες από τις οποίες το κράτος έχει αποσυρθεί. Τα εγχειρήματα αυτά είναι ταυτόχρονα συμπτωματικά της κρίσης και απαραίτητα για την επιβίωση εντός της. Περιλαμβάνουν από κουζίνες που προσφέρουν δωρεάν φαγητό σε άστεγους, ανταλλακτικά παζάρια ρούχων και «κοινωνικά παντοπωλεία», μέχρι νηπιαγωγεία και δωρεάν μαθήματα για παιδιά. Τα παραπάνω οργανώνονται τόσο από πολιτικές ομάδες όσο και αυθόρμητα. Το

πραγμάτων οδήγησε στην πλάνη να θεωρούν φανταστική την αξία του χρυσού και του ασπμιού. Επειδή σε ορισμένες λειτουργίες του το χρήμα μπορεί να αντικατασταθεί με απλά σύμβολα του εαυτού του, γεννήθηκε η άλλη πλάνη ότι το χρήμα αποτελεί απλό σύμβολο. Ταυτόχρονα στην πλάνη αυτή ενυπήρχε η διαίσθηση ότι η χρηματική μορφή του πράγματος είναι κάτι εξωτερικό γι' αυτό και ότι αποτελεί απλή *μορφή εκδήλωσης ανθρώπινων σχέσεων* που κρύβονται πίσω της. Με αυτή την έννοια κάθε εμπόρευμα θαταν ένα σύμβολο, γιατί σαν αξία αποτελεί μόνο ένα εμπράγματο περίβλημα της ανθρώπινης εργασίας που ξοδεύτηκε γι' αυτό. Όταν όμως τα κοινωνικά χαρακτηριστικά που αποκτούν τα πράγματα ή τα *εμπράγματα χαρακτηριστικά που αποκτούν οι κοινωνικοί καθορισμοί της εργασίας* πάνω στη βάση ενός καθορισμένου τρόπου παραγωγής τα διακρίνουν καινείς απλά σύμβολα είναι σαν να τα διακρίνουν ταυτόχρονα αυθαίρετα προϊόντα της σκέψης των ανθρώπων. Πρόκειται για τον προσφιλή στους διαφωτιστές του 18ου αιώνα τρόπο, που απέβλεπε στο να αποβάλει τουλάχιστον προσωρινά την όψη της ξενότητας από τις *αιγματοειδείς μορφές των ανθρώπινων σχέσεων*, που το προτσές της γέννησής τους δεν μπορούσαν ακόμα να το αποκρυπτογραφήσουν» (*Το Κεφάλαιο*, 1ος τόμ., σελ. 104-105, έμφαση δική μας).

- 2 «Δεν κάνει το χρήμα σύμμετρα τα εμπορεύματα. Αντίστροφα. Επειδή όλα τα εμπορεύματα σαν αξίες είναι αντικειμενοποιημένη ανθρώπινη εργασία και επομένως αυτά καθεαυτά είναι σύμμετρα, μπορούν να μετρούν τις αξίες τους από κοινού με το ίδιο ειδικό εμπόρευμα και να μετατρέπουν έτσι αυτό το εμπόρευμα σε κοινό τους μέτρο αξίας ή σε χρήμα. Το χρήμα σαν μέτρο αξίας είναι η αναγκαία μορφή εμφάνισης του μέτρου της αξίας, του χρόνου εργασίας, που ενυπάρχει στα εμπορεύματα» (όπ.π., σελ. 107).

ζήτημα της περίθαλψης είναι ενδιαφέρουσα περίπτωση, καθώς υπάρχουν αυτο-οργανωμένα ιατρεία σε αρκετές πόλεις. Τα ιατρεία αυτά τα λειτουργούν εργαζόμενοι στον τομέα της υγείας που προσφέρουν τις υπηρεσίες τους δωρεάν, και όλοι οι χώροι, ο εξοπλισμός και τα φάρμακα προέρχονται από δωρεές αλληλέγγυων.³ Αποτελούν κομμάτι των αγώνων των εργαζομένων στον χώρο της υγείας και του αγώνα για καθολική δωρεάν περίθαλψη, και επιχειρούν την αποεμπορευματοποίησή της στην πράξη. Ωστόσο, η αντίφαση που αντιμετωπίζουν αυτά τα εγχειρήματα γίνεται τόσο περισσότερο εμφανής όσο η αρχή της αυτονομίας (από το κράτος, τις ΜΚΟ, την εκκλησία ή ιδιωτικές εταιρίες) αναδύεται πιο δυναμικά εντός τους, έχοντας το πρόταγμα της αυτοδιαχείρισης ως ορίζοντα. Τα κοινωνικά ιατρεία αλληλεγγύης εμπλέκονται σε μια δραστηριότητα το ίδιο το περιεχόμενο της οποίας καθορίζεται από την ταξική σχέση: μια αναπαραγωγική λειτουργία που μέχρι πρόσφατα επιτελούσε το κράτος για τη συντήρηση της εργασιακής δύναμης, λειτουργία που πλέον δεν είναι διατεθειμένο να αναλάβει. Οι πρακτικές τους αντικειμενικά δεν μπορούν να αποφύγουν το ζήτημα του τι είναι η ίδια η ιατρική γνώση, που σε τελική ανάλυση ορίζεται από την ύπαρξή της ως αναπόσπαστο κομμάτι της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης *ως εργατικής δύναμης* (καταλληλότητα για εργασία), και της παραγωγής των ιατρικών τεχνολογιών δια μέσου υπολογισμών κόστους και απόδοσης των επενδύσεων για τις βιομηχανίες φαρμάκων και ιατρικού εξοπλισμού. Η «υγεία», λοιπόν, ακόμα και στο στοιχειώδες επίπεδο στο οποίο περιορίζονται τα κοινωνικά ιατρεία, δεν μπορεί, εξ ορισμού, να είναι «δωρεάν» και κάποια στιγμή θα έρθει ο καιρός που η οικονομική ενίσχυση από τους συντρόφους δεν θα είναι αρκετή. Τότε, το πρόβλημα του να διατηρηθεί η αυτονομία χάριν του αγώνα για την αυτοδιαχείριση εμφανίζεται διπλό: από τη μια πλευρά, η μη αποδοχή χορηγιών από εταιρίες, ΜΚΟ ή το κράτος, θα σημαίνει ότι είναι αδύνατον να συνεχιστεί το εγχείρημα, κάτι που θα άφηνε χωρίς περίθαλψη αυτούς που δεν έχουν πρόσβαση στο σύστημα υγείας. Από την άλλη, υπάρχει το ερώτημα του αν η ίδια η προϋπόθεση των υπηρεσιών «υγείας» –η εργασία, ο καταμερισμός της και η αναπαραγωγή της, με άλλα λόγια, η διαχείριση της ζωής με σκοπό την παραγωγή– μπορεί πραγματικά να αμφισβητηθεί μέσω του πολυπόθητου σχεδίου της αυτοδιαχείρισης.

Ενώ το πρώτο πρόβλημα συχνά αναγνωρίζεται ξεκάθαρα από όσους συμμετέχουν στα εγχειρήματα αυτά, αυτό που θεωρούν ως την πιο ελπιδοφόρα πλευρά της δράσης τους είναι η δημιουργία «αλληλέγγυων υποκειμένων» τα

- 3 Η ανάγκη ύπαρξης αυτών των ιατρείων δεν αμφισβητείται εδώ, τη στιγμή που όλο και περισσότεροι άνθρωποι χάνουν τη δωρεάν πρόσβαση στο σύστημα υγείας επειδή χάνουν τη δουλειά τους ή επειδή δουλεύουν «μαύρα», και τη στιγμή που οι περισσότεροι μετανάστες δεν είχαν ποτέ πρόσβαση. Η διάλυση του δημόσιου συστήματος υγείας μέσα στην κρίση δεν θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί με διαφορετικό τρόπο από τους εργαζόμενους της υγείας, πόσο μάλλον όταν εντάσσεται στα πλαίσια του εργασιακού τους αγώνα, αφού οι ίδιοι υφίστανται περικοπές στους μισθούς τους ή και δουλεύουν απλήρωτοι.

οποία συνδέουν άμεσα με την εργατική αυτοδιαχείριση. Το όριο που πρέπει να ξεπεραστεί, εδώ, όμως, δεν βρίσκεται στο επίπεδο του υποκειμένου αλλά στις δυνατότητες των συγκεκριμένων πρακτικών. Η δωρεάν προσφορά υπηρεσιών υγείας μπορεί να είναι απαραίτητη υπό τις σημερινές συνθήκες για την επιβίωση πολλών προλεταρίων, αλλά δεν μπορεί να βάλει τέλος στη συστηματική διαμεσολάβηση της «υγείας» από το χρήμα. Ακόμα και στο ιδανικό πλαίσιο μιας «αυτοδιαχειριζόμενης κοινωνίας», η «υγεία» δεν θα έπαυε να είναι εμπόρευμα, ακριβώς επειδή η ίδια η εμπορευματική μορφή, η εργασία, ο καταμερισμός της και η μέτρηση της παραγωγικότητάς της, δεν θα αμφισβητούνταν. Η «υγεία» λοιπόν θα συνέχιζε να βασίζεται στη συντήρηση της εργασιακής δύναμης με τον πιο οικονομικό τρόπο. Ίσως, αντίθετα, σε μια γενικευμένη κατάσταση ρήξης, που θα ενέπλεκε ολόκληρη την κοινωνία, σε μια ολική σύγκρουση ενάντια στην τάξη του κεφαλαίου και το κράτος, όπου θα αμφισβητούνταν οι διαμεσολαβήσεις του χρήματος και της ανταλλαγής, θα βλέπαμε μαζί και την αμφισβήτηση της ίδιας της «υγείας». Τότε, η αυτοοργάνωση των υπηρεσιών «υγείας» θα αναγκαζόταν να αντιμετωπίσει θέματα όπως αυτά του καταμερισμού της εργασίας και των σχέσεων εξουσίας ανάμεσα σε γιατρούς και ασθενείς, τα οποία προϋποθέτουν καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις.

Η γενίκευση και σύγκλιση τέτοιων ρήξεων, όμως, δεν είναι το ίδιο με την εξάπλωση των αυτόνομων χώρων, ή με τον πολλαπλασιασμό και τη μεγέθυνση αυτών που συχνά αποκαλούνται «κοινά».⁴ Ο λόγος γι' αυτό είναι ότι η μορφή της αυτόνομης οργάνωσης είναι πάντα μια κοινότητα τα μέλη της οποίας έχουν κοινά συμφέροντα και κοινή ιδιοκτησία. Η ιδιοκτησία δεν καταργείται, αλλά απλώς ανήκει στην κοινότητα. Αυτό που βρίσκεται εντός της πάντα ορίζεται από ό,τι βρίσκεται εκτός της και από τα όρια που τη χωρίζουν από αυτό. Από τη μια πλευρά, μια αυτόνομη κοινότητα αντιμετωπίζει όλους τους κινδύνους του τοπικισμού, ακόμα και του εθνικισμού, ενώ από την άλλη, τα όρια που τη χωρίζουν από τον «καπιταλισμό» δεν είναι καθόλου στεγανά. Ο καπιταλισμός όχι μόνο δεν απειλείται ή διαρρηγνύεται από κοινότητες που βασίζονται στη χαριστικότητα, αλλά είναι προϋπόθεση για την ύπαρξη τέτοιων κοινοτήτων, οι οποίες αναπόφευκτα εξαρτώνται από την εμπορευματική παραγωγή και την ανταλλαγή για την επιβίωσή τους (εκτός αν πρόκειται για πρωτογονιστικές κομμούνες). Η ίδια η πρακτική της χαριστικότητας δεν έχει κάποιο ουσιαστικό νόημα ανεξάρτητα από το τι είναι αυτό που μοιράζεται κανείς και υπόποιες συνθήκες. Σε ατομικό επίπεδο, η πρακτική αυτή θα μπορούσε ίσως να παρακάμψει το χρήμα, αλλά δεν το αποκλείει εξ ορισμού – η χαριστικότητα μπορεί κάλλιστα να είναι χαρακτηριστικό φιλικών σχέσεων αλλά και συστατικό στοιχείο της καπιταλιστικής παραγωγής.

Αυτές οι αντιφάσεις της κοινότητας και της ιδιοκτησίας είναι πλέον εμφανείς σε εγχειρήματα που στοχεύουν στην «απελευθέρωση» δημοσίων χώρων, ιδιαίτερα στην Αθήνα. Αν ένα κατειλημμένο πάρκο, που έχει φυτευτεί με μεράκι

4 Δες το κείμενο «Περί “κοινών”», σε αυτό το τεύχος.

με την ελπίδα να γίνει καταφύγιο αλληλέγγυας δραστηριότητας μέσα στη ζούγκλα της πόλης είναι ταυτόχρονα και δημόσιος χώρος όσο και κάθε άλλος μέσα στην πόλη, αναπόφευκτα θα είναι και τόπος των ίδιων κοινωνικών αντιφάσεων. Έτσι, λίγες επιλογές απομένουν για να διατηρηθεί ακέραιος αυτός που οι οργανωτές του θεωρούν ότι θα έπρεπε να είναι ο χαρακτήρας του, πέρα από την *ασυννόμιση* τελικά του χώρου. Όντως, αρκετοί από αυτούς που επιθυμούν την υπεράσπιση αυτών των χώρων τους αστυνομεύουν από ναρκομανείς και βαποράκια –που τυγχάνει να είναι συνήθως μετανάστες– και οι συγκρούσεις μεταξύ τους στο δρόμο δεν είναι σπάνιες.

Ο λόγος περί αυτοοργάνωσης ή/και αυτονομίας που συνοδεύει πολλά από αυτά τα εγχειρήματα έχει ως όραμά του την αυτοδιαχείριση της παραγωγής. Τα εγχειρήματα αυτοδιαχείρισης μπορεί να μην είναι πάρα πολλά σήμερα, όμως αυξάνονται, και είναι σημαντικό ότι η αύξησή τους αυτή είναι συνέπεια της κρίσης μέσα στην προσπάθεια των ανθρώπων να αποφύγουν την ανεργία.⁵ Και πάλι, η τύχη των εγχειρημάτων αυτών εξαρτάται πιο πολύ από τις διακυμάνσεις της αγοράς παρά από τις αποφάσεις των μελών τους. Για να συνεχίσουν να είναι ανταγωνιστικά, οι εργαζόμενοι σε αυτά πολύ συχνά δουλεύουν όλο και πιο σκληρά, για περισσότερες ώρες, ακόμα και απλήρωτοι, θεωρώντας τους εαυτούς τους συγχρόνως ως εργαζόμενους και αφεντικά. Όταν πάλι υπάρχει πλεόνασμα, αυτό επανεπενδύεται σε νέες αυτοδιαχειριζόμενες επιχειρήσεις. Η σχέση ανάμεσα στην εργασία και το κεφάλαιο συνεχίζει να υπάρχει, αν και αυτή τη φορά δεν προσωποποιείται στον καπιταλιστή και τον εργαζόμενο, αλλά ενσαρκώνεται σε ένα και το αυτό υποκείμενο. Έτσι, το ζήτημα δεν είναι εάν αυτές οι επιχειρήσεις ωθούνται από το κίνητρο της συσσώρευσης *υποκειμενικά*: αυτό είναι το *de facto* κίνητρό τους από τη στιγμή που επιχειρούν να επιβιώσουν στην αγορά ως επιχειρήσεις. Αναπόφευκτα εξαναγκάζονται, λοιπόν, να αντιμετωπίσουν το ζήτημα της αυτοεκμετάλλευσης.

Η οπική αυτής της πρακτικής, ο λόγος που οι συμμετέχοντες σε αυτή τη θεωρούν πολιτική πρόταση, ενώ ταυτόχρονα είναι προσηκτικοί ώστε να αναγνωρίζουν τις σημερινές «αδυναμίες» της, είναι το ότι οραματίζεται μια κοινωνία αυτόνομων, αυτοοργανωμένων παραγωγών-εργαζομένων, όπου τα εμπορεύματα και τα πλεονάσματα θα διανέμονται ισότιμα και ο συλλογικός σχεδιασμός θα αντικαθιστά τον καπιταλιστικό ανταγωνισμό. Η οπική αυτή, το όραμα της αυτονομίας-αυτοδιαχείρισης, παραβλέπει ότι η εργατική τάξη ορίζεται μόνο σε σχέση με το κεφάλαιο, και θεωρεί ότι η κοινωνία των εργατών μπορεί να υπάρξει χωρίς να αναπαράγει καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις, ή ακόμα ότι η διατήρηση της

5 Η περίπτωση της Βιο.Με. είναι χαρακτηριστική εδώ, αφού ο στόχος της αυτοδιαχείρισης εμφανίστηκε αφού κήρυξαν πτώχευση οι εργοδότες, αφήνοντας τους εργαζόμενους άνεργους και απλήρωτους. Από την άλλη, είναι ακόμα πιο χαρακτηριστικό το ότι οι πιο επιτυχημένες συνεργατικές είναι καφενεία και εστιατόρια, δηλαδή επιχειρήσεις έντασης εργασίας.

παραγωγής προς ανταλλαγή, του λογιστικού υπολογισμού, της επιβολής μιας αφηρημένης ποσοτικής εξίσωσης των δραστηριοτήτων, δεν έχει καμία σχέση με τον καπιταλισμό. Ουσιαστικά παίρνει αυτό που είμαστε στη σημερινή κοινωνία ως βάση για μια νέα κοινωνία, την οποία θέλει να δομήσει ως την απελευθέρωση αυτού που είμαστε – την απελευθέρωση του εργάτη *ως εργάτη*.

Δεν μπορούμε όμως να κατανοήσουμε την αυτοδιαχείριση μέσα σε ένα ιστορικό κενό. Σήμερα, η αυτοδιαχείριση δεν είναι ο θρίαμβος των εργατικών αγώνων, αλλά η έσχατη λύση στο πρόβλημα της ανεργίας. Οι σημερινές οργανώσεις «από τα κάτω», ανεξάρτητα του αν οργανώνονται με βάση την εργατική ταυτότητα, τα προτάγματα της δημοκρατίας και της αυτονομίας, ή όλα τα παραπάνω, αντιμετωπίζουν το όριο που τίθεται από την σημερινή κατάσταση της ταξικής σχέσης. Δεν μπορούν να γίνουν μέρος μιας ευρύτερης ταξικής ενότητας, λόγω του κατακερματισμού της τάξης και της επισφάλειας που έφερε η μετα-Κεϋνσιανή περίοδος της αναδιάρθρωσης (στην Ελλάδα, μετά τη δεκαετία του '80), ενός κατακερματισμού που βαθαίνει ακόμα περισσότερο με τη μαζική ανεργία που παράγει η σημερινή κρίση, κρίση που συνοδεύεται από μια ακόμα πιο βαθιά και επιταχυνόμενη αναδιάρθρωση. Σε αυτή την περίοδο, βλέπουμε ότι η ίδια η δυνατότητα του προλεταριάτου να βρει στη σχέση του με το κεφάλαιο τη βάση για τη συγκρότησή του ως αυτόνομη τάξη με ένα ισχυρό εργατικό κίνημα έχει σχεδόν εντελώς εξαφανιστεί. Αυτός ακριβώς είναι ο λόγος που σήμερα η αυτοδιαχείριση είναι έσχατη λύση αντί για επαναστατικό πρόγραμμα. Η αυτονομία και η αυτοδιαχείριση αντιπροσώπευαν μια ιστορική στιγμή στην ιστορία των ταξικών αγώνων και όχι ένα διαχρονικό πρότυπο δράσης. Η παρακμή τους δεν σημαίνει το τέλος των ταξικών αγώνων, αλλά την παρακμή μιας ιστορικής μορφής ταξικού αγώνα. Σήμερα, ο αγώνας δεν διεξάγεται στη βάση της ταξικής ενότητας, αλλά αντίθετα, οι συγκρούσεις που εμφανίζονται *εντός* των κοινωνικών αγώνων είναι για ο τρόπος ύπαρξης της ταξικής αντίφασης.

Ο αγώνας *ενάντια στην ίδια την αυτοοργάνωση* μπορεί πλέον να εμφανίζεται μέσα σε αγώνες που δίνονται στο όνομα μιας «καλύτερης», πιο «απελευθερωτικής» αυτοοργάνωσης, και να βρίσκει τα όριά του, βρισκόμενος σε αντίφαση με τον εαυτό του. Ο αγώνας ενάντια στο κράτος και την αναγωγή των συγκρούσεων σε νομικά ζητήματα, ενάντια στην οικειοποίησή κοινωνικών εγχειρημάτων από επιχειρήσεις ή άλλους χρηματοδοτικούς οργανισμούς, η υπεράσπιση της ανεξαρτησίας των καταλήψεων ενάντια στη μετατροπή τους σε συνεργατικές επιχειρήσεις ή ενάντια σε άλλες δομές που διεκδικούν την ιδιοποίηση και τον έλεγχο κατειλημμένων κτηρίων, οι ανταρσίες ενάντια στον διευθυντικό έλεγχο μέσα στις ίδιες τις συνεργατικές, τα αντιφατικά διλήμματα που θα πρέπει αυτές να αντιμετωπίσουν εάν προσπαθήσουν να αποτελέσουν μια «οικονομικά βιώσιμη απάντηση» στην κρίση,⁶ όλα αυτά μεταφράζονται στην αντίφαση ανάμεσα, από

6 Δες το κείμενο «Ο χρηματοπιστωτικός καπιταλισμός και η αυτοδιαχείριση ως ουτοπικός ορίζοντας της δεύτερης φάσης της αναδιάρθρωσης» σε αυτό το τεύχος.

τη μια πλευρά, στην υποκειμενικότητα και την δι-ατομικότητα που προτάσσεται ως η πιο «θετική στιγμή» της αυτοοργάνωσης, και, από την άλλη, στην ιδιοκτησία, την ύπαρξη της εργασίας ως διαχωρισμένης δραστηριότητας, την παραγωγή αξίας, τον διαχωρισμό παραγωγής και αναπαραγωγής και την αυτονόμηση των συνθηκών παραγωγής ως οικονομία. Μέσα σε τέτοιες μάχες, εάν αυτές γενικευτούν, η οπτική της επανάστασης μπορεί να αρχίσει να απομακρύνεται από την αυτοεπιβεβαίωση της τάξης και να κινείται προς την αυτοαναγνώρισή της ως *κατηγορία* του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Αυτή είναι μια δυναμική *ρήξης* και όχι συνέχειας και ανάπτυξης των αυτοοργανωμένων χώρων και κοινοτήτων. Προεικονίζει την αυτοαμφισβήτηση του υποκειμένου που προηγουμένως έβρισκε στην κατάστασή του τη δυνατότητα να αυτοοργανωθεί.

Η ρήξη αυτή και η γενίκευσή της δεν συμβαίνει ωστόσο χωρίς οργάνωση, χωρίς μια μετωπική σύγκρουση ενάντια στην καπιταλιστική τάξη και το κράτος σε ευρύτερη κλίμακα. Οι διάφορες δράσεις που αναλαμβάνουν οι προλετάριοι και που είναι απαραίτητες για τη συνέχιση του αγώνα τους απαιτούν οργάνωση: το μπλοκάρισμα δρόμων, η πολιορκία αστυνομικών τμημάτων, η παρεμπόδιση του ανεφοδιασμού στις δυνάμεις καταστολής ή η απαλλοτρίωση χρήσιμων εμπορευμάτων. Το ζήτημα εδώ δεν είναι η αντίθεση ανάμεσα στον αυθορμητισμό και την οργάνωση, αλλά ανάμεσα στην απαλλοτρίωση και την ιδιοποίηση, δηλαδή τη διαχείριση του υπάρχοντος με στόχο τη δόμηση μιας νέας οικονομίας. Η οργάνωση μπορεί να είναι κάτι άλλο αντί για την εγκαθίδρυση ενός προϋπάρχοντος υποκειμένου, αυτού δηλαδή που οι προλετάριοι ήδη είναι στην υπάρχουσα κοινωνία, ως βάση για μια νέα κοινωνία και οικονομία. Μια τέτοια οργάνωση δεν θα αναδυόταν ως αποτέλεσμα κάποιας πολιτικής στρατηγικής ή προγράμματος, αλλά μάλλον ενάντιά του, μέσα από τις ανάγκες του αγώνα ενάντια στην αντίπαλη τάξη, δηλαδή, ενάντια στην αναπαραγωγή αυτής της κοινωνίας. Μέσα από έναν τέτοιο αγώνα, η κατάσταση των προλεταρίων θα μπορούσε να μετατραπεί από κάτι που παλεύουν να οργανώσουν, να υπερασπιστούν ή να απελευθερώσουν σε κάτι που θα παλεύουν να καταργήσουν.

Anna O'Lory

Περί «κοινών»

ΤΑ «ΚΟΙΝΑ» ΩΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ

Το ζήτημα της «ανάκτησης», της «αποπερίφραξης», της «επανοικειοποίησης» ή/και της παραγωγής των «κοινών», και της συγκρότησής τους ως μιας μορφής «κοινωνικής δύναμης» απέναντι στο κεφάλαιο, μέσα από την αυτοοργάνωση και την αυτοδιαχείριση, την «άμεση δημοκρατία» και την «αλληλέγγυα και συνεργατική οικονομία», τίθεται σήμερα με επιτακτικό τρόπο από διάφορες σκοπιές, και με διαφορετικό πολλές φορές σημαιόμενο,¹ μέσα στο κίνημα. Η παραγωγή και η διαχείριση των «κοινών» παρουσιάζεται όχι μόνο ως η «απάντηση των από κάτω στην κρίση», δηλαδή σαν ένα ζωτικό ζήτημα που αφορά στην επιβίωση των προλετάρων, αλλά και ως *πολιτικό πρόταγμα*. Με ιδεολογικούς όρους αυτό σημαίνει πως δεν παρουσιάζεται πλέον μόνο ως «εναλλακτισμός», δηλαδή ως αυτό που το κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης συνόψιζε στο σύνθημα «ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός», αλλά παρουσιάζεται από κάποια κομμάτια του κινήματος και ως *το περιεχόμενο της επανάστασης της τρέχουσας περιόδου*.

Στο πλαίσιο αυτό αποδίδεται στα «κοινά» μια *εγγενής* αντικαπιταλιστική δυναμική, καθώς θεωρείται ότι παράγουν, *εδώ και τώρα*, μια κοινωνική μορφή

1 Π.χ.: ως «ένα όχημα για την ικανοποίηση των βασικών αναγκών του καθενός με πάνω-κάτω δίκαιο τρόπο» (βλ. D. Bollier και S. Helfric, «Τα κοινά ως ένα όραμα μετασχηματισμού – Πέρα από την αγορά και το κράτος», εργατική εφημερίδα *Δράση*, http://efimeridadrasi.blogspot.gr/2013/01/blog-post_4.html), ως «δυναμική υπέρβασης του καπιταλισμού» (βλ. Γ. Λιερός, «Κοινωνική οικονομία: τόπος συνάντησης των αναγκών της επιβίωσης με την ανάκτηση της αξιοπρέπειας», εργατική εφημερίδα *Δράση*, τ. 9, 2012), ως «τρίτος τομέας» μεταξύ της ιδιωτικής και της δημόσιας-κρατικής οικονομίας (βλ. Τ. Νικολόπουλος – Δ. Καπογιάννης, *Εισαγωγή στην Κοινωνική και Αξιοθηθήγγυα Οικονομία. Το μετέωρο βήμα μιας δυνατότητας*, εκδόσεις των συναδέλφων, Αθήνα 2013, σ. 19-20), ως εναλλακτική στον καπιταλισμό και τον σοσιαλισμό (βλ. M. Hardt, «Επανοικειοποίηση των κοινών στον κομμουνισμό», <http://www.rebelnet.gr/articles/view/Reclaim-the-common-in-communism>), ή, ακόμα, ως «αντίσταση στην αλλοτρίωση της εργασίας» (βλ. H. Wainwright, «Από την εργασία ως εμπόρευμα στην εργασία ως μέρος των κοινών», εργατική εφημερίδα *Δράση*, http://efimeridadrasi.blogspot.gr/2013/03/blog-post_6.html).

οργάνωσης πέρα από το κεφάλαιο. Όπως εμφατικά αναφέρει ο υπότιτλος της έκδοσης *Commons vs Crisis*, «η έξοδος από την κρίση, τον καπιταλισμό και κάθε ετερονομία περνάει μέσα από τον αγώνα για τα κοινά».²

Η ρητορική αυτή, περί εθελούσιας «εξόδου» από τον ασφυκτικό εναγκαλισμό του κεφαλαίου, μετατοπίζει το κέντρο βάρους από την επαναστατική προοπτική στην οικοδόμηση μιας «εναλλακτικής κοινωνίας» εντός του καπιταλισμού, σαν να μπορεί να συνυπάρξει ο «μπ-καπιταλισμός» με τον καπιταλισμό. Μοιάζει σαν η επανάσταση, νοούμενη ως η *κατάργηση* των τάξεων και όλων των διαχωρισμών και των μεσολαβήσεων, να είναι πια μια παρωχημένη ιδέα που πρέπει να την εγκαταλείψουμε ή ένα αδύνατο πλέον ενδεχόμενο. Έτσι η επανάσταση μπορεί να υποκατασταθεί με τη διεύρυνση και τη δικτύωση των «ρωγμών» που παράγονται διαρκώς με τη μορφή εναλλακτικών εγχειρημάτων αυτοοργάνωσης ως αντίσταση των από κάτω στην καταπίεση και την εκμετάλλευση που επιβάλλει το κεφάλαιο. Σύμφωνα με αυτή την οπτική, αρκεί οι ρωγμές να πολλαπλασιαστούν για να κλονιστεί και να καταρρεύσει το καπιταλιστικό οικοδόμημα, θάβοντας μια για πάντα «κάθε ετερονομία» στα συντρίμια του.

Υπάρχει όμως μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην αναζήτηση απαντήσεων στο άμεσο πρακτικό ζήτημα τού *πώς* θα επιβιώσουμε *ως τάξη*³ μέσα στην κρίση, *εντός* του καπιταλισμού, και μιας θεωρίας που παρουσιάζεται με πολιτικούς όρους, σαν ένα «πρόγραμμα» για την «έξοδο» από τον καπιταλισμό και την κοινωνική απελευθέρωση, μιας θεωρίας που επιδιώκει, με άλλα λόγια, να δώσει μια «άμεση» και «ρεαλιστική» απάντηση στο διαρκώς επίκαιρο ερώτημα: «*τι να κάνουμε;*».⁴

2 *Commons vs. Crisis*, rebel, Θεσσαλονίκη 2011, <http://www.rebelnet.gr/pages/publishing>

3 Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το να επιβιώσουμε *ως τάξη* σημαίνει να επιβιώσουμε *ως ακριβώς αυτό που είναι η τάξη σήμερα*, δηλαδή κατατεμαχισμένη και διαστρωματωμένη, σαν τάξη της οποίας η αναπαραγωγή, άρα και η διαστρωμάτωση, βρίσκονται σε κρίση. Αυτό δεν κάνει τη διαστρωμάτωση λιγότερο έντονη, αντίθετα οξύνει τους ενδοταξικούς ανταγωνισμούς, γεγονός το οποίο η θεωρία των «κοινών» δεν λαμβάνει υπόψη.

4 Οι Caffentzis και Federici διατυπώνουν σαφώς το «πολιτικό πρόγραμμα» μιας τέτοιας προοπτικής ως εξής: «Ηρθε η ώρα για εμάς, το αντικαπιταλιστικό κίνημα, να προτείνουμε έναν καταστατικό χάρτη κανόνων για να μοιραστούμε τα κοινά, τη συσσωρευμένη εργασία του παρελθόντος και τις πλουτοπαραγωγικές πηγές του παρόντος, και στη συνέχεια να επικεντρωθούμε στην οικοδόμηση πολιτικών δικτύων ικανών να πραγματοποιήσουν το μοίρασμα αυτό» (βλ. G. Caffentzis, S. Federici «Κρίση. Νέες δυνατότητες για επανάσταση ή πιο βίαιη καπιταλιστική αναδιάρθρωση», <http://www.yfanet.net>). Από την «προγραμματική» αυτή διακήρυξη δεν λείπει φυσικά ο ιδεολογικός ορίζοντας της ενότητας του επαναστατικού Υποκειμένου, που αποτελεί, ως το άλλο πρόσωπο της ανθρωπιστικής ιδεολογίας, τον πυρήνα της θεωρίας των κοινών. Την ίδια τάση, με πιο οργανωμένο θεωρητικά τρόπο, εκφράζει και ο De Angelis, ο οποίος θεωρεί ότι τα κοινά και το κεφάλαιο είναι

Εξίσου μεγάλη διαφορά υπάρχει ανάμεσα στη θεωρία των κοινών ως «προγράμματος κοινωνικής απελευθέρωσης» και μια θεωρία της επανάστασης ως *κατάργησης* της κοινωνικής σχέσης κεφάλαιο, δηλαδή κατάργησης «όλων των σημερινών κατηγοριών μέσα στις οποίες ορίζονται το κεφάλαιο και οι τάξεις: ανταλλαγή, αξία, κράτος, ύπαρξη των τάξεων ως ιδιαιτεροποίηση της κοινότητας, καταμερισμός της εργασίας, ιδιοκτησία, σύστημα της μισθωτής εργασίας, συσσώρευση, παραγωγικές δυνάμεις, επιχειρηματικό πλαίσιο, ύπαρξη και άρα διαχείριση της οικονομίας».⁵ Η κριτική στη θεωρία των «κοινών» γίνεται από αυτή τη σκοπιά, έτσι καθίστανται προφανή τα ιδεολογικά σχήματα με τα οποία μια νέα μορφή «εναλλακτικού σχεδίου» εμφανίζεται ως τάση *μέσα* στο ίδιο το κίνημα και μετατρέπεται έτσι σε αντικειμενικό *όριο του*, *όριο που*, από τη σκοπιά μιας θεωρίας της παραγωγής της επανάστασης, ξεπερνιέται *μέσα στους ίδιους τους ταξικούς αγώνες* της περιόδου. Η παραγόμενη επανάσταση της τρέχουσας περιόδου είναι το ξεπέρασμα αυτού του ορίου, *η κομμουνιστικοποίηση σε ενεστώτα χρόνο*, και όχι η «επιβεβαίωση της τάξης», η αυτοοργάνωση (*ως τάξη*) και η αυτοδιαχείριση⁶ των «κοινών».

«δύο κοινωνικά συστήματα τα οποία μπορούν να εξελιχθούν σε κοινωνικές δυνάμεις» (βλ. Μ. De Angelis, *Κοινά, Περιφράξεις και Κρίσεις*, μφρ. Σ. Παπάζογλου, Χ. Τσαβδάρου, εκδόσεις των ξένων, Θεσσαλονίκη 2013, σ. 15), να ανταγωνιστούν με άλλα λόγια για την ηγεμονία, ως αντίπαλα συστήματα κοινωνικής αναπαραγωγής.

5 Théorie Communiste, «Théorie Communiste», *blaumachen*, τ. 4, καλοκαίρι 2010, <http://www.blaumachen.gr/2010/10/theorie-communiste/>

6 Χρησιμοποιούμε τους όρους αυτοοργάνωση και αυτοδιαχείριση με την ιστορική τους έννοια, σαν μορφές δράσης (πρακτικές) με τις οποίες εκδηλώνεται το περιεχόμενο, η ουσία του «προγράμματος» του εργατικού κινήματος που αποβλέπει στην κατάκτηση της εξουσίας και στην «εργατική αυτοδιεύθυνση». Ιδωμένο ιστορικά, *αυτό είναι το περιεχόμενο του κομμουνισμού της περιόδου* μέχρι την αρχή της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης, που ξεκίνησε τη δεκαετία του 1970 και κορυφώθηκε τη δεκαετία το 1980, τη *δεύτερη φάση* της οποίας ζούμε σήμερα ως *κρίση του νεοφιλελευθερισμού*, γιατί αυτό ήταν το *ιστορικά συγκεκριμένο* πεδίο της ταξικής πάλης, σύμφωνα με τη διάρθρωση των παραγωγικών σχέσεων και την διαρκώς εξελισσόμενη διαδικασία υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο, μέχρι το σημείο που, στη δεύτερη φάση της πραγματικής υπαγωγής, μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, η συνολική κοινωνική αναπαραγωγή ενσωματώνεται πλήρως στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου, κυρίως, αλλά όχι μόνο, μέσω του κράτους πρόνοιας (πραγματική υπαγωγή). Εκείνο που έχει αλλάξει ανάμεσα στις δύο περιόδους δεν είναι οι παραγωγικές σχέσεις καθαυτές, που *παρμένουν* καπιταλιστικές, αλλά αυτό που αποκαλείται «καθεστώς συσσώρευσης», δηλαδή το πεδίο της ταξικής σύγκρουσης, το οποίο συμπεριλαμβάνει πλέον, εκτός από την άμεση παραγωγική διαδικασία, όλες τις κοινωνικές διαμάχες και συγκρούσεις χωρίς πλέον να τις συναρτά άμεσα με το εργατικό κίνημα, όπως είχαν προεικονίσει οι αγώνες για τα φυλετικά δικαιώματα, ο φεμινισμός, το αντιπολεμικό κίνημα και οι εξεγέρσεις των φοιτητών και των νεολαίων ήδη από τη δεκαετία του '60.

Αυτή η σύγχρονη μορφή του «προγραμματισμού»,⁷ ως ορίζοντας της επανάστασης, έχει καταστεί το προνομιακό πεδίο σύγκλισης αριστεριστών και αναρχικών/αυτόνομων/αντιεξουσιαστών καθώς η εξέλιξη της ταξικής πάλης μοιάζει εγκλωβισμένη στην αυτοπροϋπόθεση του κεφαλαίου, στη διευρυμένη αναπαραγωγή του ως *κοινωνικής οηότητας*. Η «ανασύνθεση» του επαναστατικού Υποκειμένου, που ταλανίζει τη θεωρία μετά την «αποσύνθεση» της παραδοσιακής εργατικής ταυτότητας, την εξαφάνιση κάθε επαναστατικού ορίζοντα ως τάξης δι' εαυτή, αποκτά τώρα τα χαρακτηριστικά μιας αφηρημένης υποκειμενικότητας που *αντσογκροτείται* όχι βάσει δομικών προσδιορισμών, σε σχέση δηλαδή με τα μέσα παραγωγής και τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, αλλά στη βάση της παραγωγής και αναπαραγωγής των «κοινών».

Αν η «αυτοοργάνωση των εργατών» έχει μετατραπεί σε «αυτοδιαχείριση των κοινών» και η «συνείδηση της τάξης δι' εαυτήν» σε «κοινή ανθρώπινη συνείδηση», πρέπει να αναρωτηθούμε τι έχει αλλάξει στο μεσοδιάστημα και γιατί η ήττα του εργατικού κινήματος και η εξαφάνιση της εργατικής ταυτότητας ως καθοριστικού στοιχείου της ταξικής πάλης με την επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού (αποτέλεσμα της πρώτης φάσης της αναδιάρθρωσης) και του χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού, καθώς και η τρέχουσα κρίση της νεοφιλελεύθερης αναδιάρθρωσης, καθιστά αναγκαία την επαναδιατύπωση του «προγράμματος» της χειραφέτησης με τη μορφή μιας θεωρίας των «κοινών».

Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα μπορεί να δοθεί μόνο όταν αυτό τεθεί σε σχέση με την ιστορική παραγωγή της επανάστασης της περιόδου. Ακριβώς επειδή στην τρέχουσα περίοδο η επανάσταση *δεν* παράγεται ως αυτοεπιβεβαίωση της εργατικής τάξης, στη βάση *αυτού που είναι* η εργατική τάξη, δηλαδή ο ένας πόλος της αντιφατικής σχέσης κεφάλαιο στην αμοιβαία (αν και ασύμμετρη) σχέση συνεπαγωγής τους, αλλά παράγεται από την σύγκλιση πολλαπλών αντιφάσεων όπως αυτές συναρθρώνονται με την καθοριστική αντίφαση,

7 «Ο προγραμματισμός ορίζεται από μια πρακτική και μια θεωρία της ταξικής πάλης όπου το προλεταριάτο, κινούμενο προς την απελευθέρωσή του, βρίσκει στην κατάστασή του τα θεμέλια μιας μελλοντικής κοινωνικής οργάνωσης, η οποία γίνεται *πρόγραμμα προς υλοποίηση*. Η επανάσταση είναι τότε η επιβεβαίωση του προλεταριάτου: δικτατορία του προλεταριάτου, εργατικά συμβούλια, απελευθέρωση της εργασίας, μεταβατική περίοδος, μαρσαμός του κράτους, γενικευμένη αυτοδιαχείριση, “κοινωνία των συνασπισμένων παραγωγών” κ.τ.λ. Ο προγραμματισμός δεν είναι μόνο θεωρία, είναι πάνω απ' όλα μια πρακτική του προλεταριάτου όπου η ενίσχυση (συνδικαλιστική, κοινοβουλευτική, οργανωτική, με όρους σχέσης κοινωνικών δυνάμεων ή επιπέδου συνείδησης σχετικά με τα “διδάγματα της ιστορίας”) της τάξης μέσα στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής είναι, με θετικό τρόπο, ο δρόμος προς την επανάσταση και τον κομμουνισμό. Ο προγραμματισμός είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένος με την αντίφαση μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου όπως αυτή συγκροτείται από την τυπική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο.» *Théorie Communiste*, «Πολύ κακό για το τίποτα;», *blaumachen*, τ. 5, καλοκαίρι 2011, σ. 90.

την εκμετάλλευση, η υπέρβαση του καπιταλισμού μπορεί να τεθεί προγραμματικά, ως θεωρία, μόνο με όρους που επανατοποθετούν την αντιφατική σχέση κεφαλαίου-εργασίας ως *αντίθεση* δύο ξεχωριστών και ανεξάρτητων μεταξύ τους υποκειμένων.⁸ Κατ' αυτόν τον τρόπο, όμως, η αμοιβαία σχέση συνεπαγωγής κεφαλαίου-εργασίας, η οποία καθιστά την ταξική πάλη την εσωτερική δυναμική της αντίφασης εν κινήσει, και άρα την ίδια την προϋπόθεση της κατάργησής της, παρουσιάζεται σαν «οντολογική» σύγκρουση, υποβαθμίζοντας την ιστορική παραγωγή της επανάστασης ως κατάργηση της αντίφασης. Στη θέση της ιστορίας τοποθετείται η υπερ-ιστορική υπόσταση της ανθρώπινης «ουσίας» που εμμένει στο κοινοτικό είναι της, σε έναν διαρκή αγώνα ζωής και θανάτου με το κεφάλαιο μέχρι την «τελική νίκη».

Παράγεται έτσι, σε εννοιολογικό επίπεδο, μια νέα αντίθεση οι πόλοι της οποίας είναι τα «κοινά» και το κεφάλαιο. Οι άνθρωποι παράγουν «κοινά» ή είναι ομότιμοι χρήστες «κοινών», το κεφάλαιο «περιφράσσει» τα κοινά, τα «αρπάζει», τα μετατρέπει σε ατομική ιδιοκτησία και τα εμπορευματοποιεί προκειμένου να συνεχίσει η συσσώρευση. Αυτή η «λποτρική» τάση του κεφαλαίου βρίσκει αντιστάσεις και παράγει αγώνες που ως περιεχόμενό τους έχουν τα «κοινά». Η δυναμική που παράγει αυτή την αντίθεση είναι η *πρωταρχική συσσώρευση*, η διαδικασία αποχωρισμού των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής που αρχικώς τέθηκε ως προϋπόθεση για την ανάπτυξη του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, αλλά «από τη στιγμή που η κεφαλαιοκρατική παραγωγή στέκει στα δικά της τα πόδια, δε διατηρεί μόνο αυτό το χωρισμό, μα και τον αναπαράγει σε ολοένα αυξανόμενη κλίμακα».⁹

Γι' αυτό και στο πλαίσιο της θεωρίας των «κοινών» η πρωταρχική συσσώρευση είναι μια διαδικασία που διαρκώς επαναλαμβάνεται ως *διαρκής (ή συνεχιζόμενη) πρωταρχική συσσώρευση*, χωρίς την οποία το κεφάλαιο δεν μπορεί να επεκταθεί και να ξεπεράσει τις κρίσεις του. Σε αυτή την «ερμηνεία» της μαρξικής θεωρίας εντοπίζεται κατά τη γνώμη μας το μεθοδολογικό σφάλμα. Η θεωρία των «κοινών» εκκινεί την ανάλυση από τον άνθρωπο (σε αντίθεση με τον Μαρξ που τόνιζε ότι «η *αναλυτική* μέθοδός μου δεν εκκινεί από τον άνθρωπο, αλλά από την οικονομικά δεδομένη περίοδο της κοινωνίας»¹⁰), από την υπερ-ιστορική «κοινοτική ουσία» η οποία «αλλοτριώνεται» στην καπιταλιστική σχέση. Η έννοια της διαρκούς πρωταρχικής συσσώρευσης διατηρεί τη στιγμή του διαχωρισμού των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής τους σαν σημείο έντασης μεταξύ της «αυτονομίας» και της υποταγής των ανθρώπων στο κεφάλαιο, ως τη

8 Σύμφωνα με τον De Angelis τα κοινά στοχεύουν «σε μια ευρύτερη αυτονομία από τα κυκλώματα του κεφαλαίου», βλ. *Κοινά, Περιφράξεις και Κρίσεις*, ό.π., σ. 33.

9 Κ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, τ. 1, σ. 739.

10 Κ. Μαρξ, «Μαργινάλια στο *Εγχειρίδιο της Πολιτικής Οικονομίας* του Adolph Wagner», στο *Τρία κείμενα για τη θεωρία της αξίας*, μτφρ. Κ. Σιδηρόπουλος, Γ. Σταμάτης, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 1998, σ. 175 (έμφαση στο πρωτότυπο).

θεμελιώδη αντίθεση «κοινών» και κεφαλαίου. Με αυτήν ερμηνεύεται τόσο ο ιμπεριαλισμός, ως καταλήστευση του Τρίτου κόσμου, όσο και η εμβάθυνση της εκμετάλλευσης των εργαζομένων ως κυριαρχία του κεφαλαίου.¹¹

Εκείνο που συσκοτίζει εν τέλει η θεωρία των «κοινών» είναι ότι η «αρπαγή» δεν είναι ποτέ άμεση, γι' αυτό άλλωστε δεν έχει νόημα να αποκαλούμε την απόσπαση υπεραξίας «αρπαγή», συγχέοντας τον ειδικά καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής (ο οποίος χαρακτηρίζεται από την παραγωγή υπεραξίας) με κάθε άλλον τρόπο παραγωγής.

Στον καπιταλισμό η εκμετάλλευση είναι μεσολαβημένη από τον φειχισμό του εμπορεύματος και του κεφαλαίου, και από το κράτος. Το εμπειρικό δεδομένο ότι όλα ανταλλάσσονται με το ισοδύναμό τους είναι μεσολαβημένο από τη φειχιστική λειτουργία του κεφαλαίου, και αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι το ιδιόμορφο εμπόρευμα εργασιακή δύναμη αγοράζεται όπως όλα τα εμπορεύματα ως αξία χρήσης, η κατανάλωση της οποίας παράγει περισσότερη αξία απ' όσο κοστίζει η αγορά της, παράγει δηλαδή υπεραξία την οποία καρπώνεται ο κεφαλαιοκράτης ως απλήρωτη εργασία, εργασία που δεν του έχει κοστίσει ούτε ένα σεντ. Η εκμετάλλευση στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής ποτέ δεν εμφανίζεται ως τέτοια λόγω των δομικής μεσολάβησης μορφών όπως ο μισθός, το κέρδος κ.λπ. Δεν τίθεται, λοιπόν, ζήτημα «αρπαγής». Η αρπαγή συντελέστηκε με τον διαχωρισμό από τα μέσα παραγωγής (την ελευθερία). Στην καπιταλιστική κοινωνία, ο προλετάριος, ως εργασιακή δύναμη, *ανήκει εξαρχής στο κεφάλαιο, είναι μέρος του*. Άρα λαμβάνει μόνο ό,τι χρειάζεται για να αναπαράγεται (ως εργασιακή δύναμη, καθώς δεν είναι τίποτε άλλο). Δεν του αρπάζουν μέρος του προϊόντος, το προϊόν ανήκει εξαρχής στον καπιταλιστή.

Με άλλα λόγια, οι έννοιες της «λενλασίας» και της «αρπαγής» δεν έχουν καμία θεωρητική αξία ως εργαλεία ανάλυσης, αφού στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής η απόσπαση της υπεραξίας (εκμετάλλευση) μεσολαβείται και φανακίζεται από τη νομική μορφή του συμβολαίου, την ελεύθερη συμφωνία μεταξύ ελεύθερων προσώπων που καθιστά δυνατή τη μετατροπή της εργασιακής δύναμης σε εμπόρευμα, προσδίδοντας στην εκμετάλλευση την *ειδικά καπιταλιστική μορφή της ως απόσπαση υπεραξίας* και επικυρώνει τον ρόλο του κράτους ως απαραίτητης μορφής κοινωνικής οργάνωσης που εγγυάται το γενικό συμφέρον (δηλαδή το συμφέρον της άρχουσας τάξης) και τη νομιμότητα (δηλαδή την ομαλότητα της εκμετάλλευσης).

11 Η ιστορία της «πρωταρχικής συσσώρευσης», μια ιστορία γραμμένη με «γράμματα από αίμα και φωτιά», σύμφωνα με τον Μαρξ, [*Το Κεφάλαιο*, τόμ. 1, σ. 740] είναι η βίαιη αναδιάρθρωση των σχέσεων κυριαρχίας και εκμετάλλευσης που το αποτέλεσμά της κρίθηκε από τον συσχετισμό δυνάμεων της εποχής, μεταξύ μιας επαναστατικής αστικής τάξης που εισβάλλει ορμητικά στο προσκήνιο της ιστορίας και των φεουδαρχικών κοινωνικών σχέσεων μέσα στο συγκεκριμένο ιστορικό πεδίο λειτουργίας τους. Για μια συνοπτική κριτική της έννοιας όπως χρησιμοποιείται από τη θεωρία των «κοινών» βλ. *blaumachen*, τ. 5, σ. 56, σημ. 13.

Ο ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ «ΚΟΙΝΩΝ» ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Στην πιο συμβατική εκδοχή, ο ορισμός των «κοινών» περιλαμβάνει την ταξινόμηση σε τρεις γενικές κατηγορίες: «τα φυσικά κοινά (αέρας, θάλασσες, ποτάμια, λίμνες, δάση, φυσικοί πόροι, κτλ.), τα δημόσια κοινά (υποδομές, οδικά δίκτυα, δίκτυα μεταφορών, τηλεπικοινωνίες, εκπαίδευση, υγεία, δίκτυα κοινής ωφέλειας κτλ.) και τα πολιτισμικά κοινά (γλώσσες, επιστήμες, τέχνες, πολιτιστική κληρονομιά, διαδίκτυο, κτλ.). Παραλλαγές και διαφοροποιήσεις στην ταξινόμηση τους υπάρχουν αρκετές, όπως είναι τα περιβαλλοντικά κοινά (ποιότητα του αέρα, πανίδα, χλωρίδα), τα γενετικά κοινά (γονίδια), τα ενεργειακά κοινά (φυσικοί πόροι), τα επικοινωνιακά κοινά (ηλεκτρομαγνητικό φάσμα), τα πληροφοροιακά κοινά (διαδίκτυο, ανοικτό και ελεύθερο λογισμικό)».¹²

Αυτός ο περιγραφικός κατά κύριο λόγο ορισμός της έννοιας των «κοινών» δεν μπορεί φυσικά να είναι ικανοποιητικός από θεωρητική άποψη, καθώς παραμένει πολύ γενικός και αφηρημένος, και λίγο-πολύ πολιτικά ουδέτερος. Αν ακολουθήσουμε τη λογική συνεπαγωγή του, θα μπορούσαμε να συμπεριλάβουμε στα «κοινά» όλα εκείνα που περιλαμβάνονται στις κατηγορίες άνθρωπος-φύση-κοινωνία σε κάθε ιστορική περίοδο,¹³ παραγνωρίζοντας τις εκάστοτε ιστορικά συγκεκριμένες μορφές οργάνωσης των οικονομικών, πολιτικών και ιδεολογικών κοινωνικών σχέσεων, που σαν περιεχόμενό τους έχουν τον ανταγωνισμό για την παραγωγή, την κατοχή, τη νομή και τη διανομή των «κοινών» (τρόπος παραγωγής).

Από την άλλη, αυτή η «ουδετερότητα» ανάλογων ορισμών, που παρουσιάζεται ως επιστημονικός λόγος που ταξινομεί, δεν είναι και τόσο αθώα όσο φαίνεται εν πρώτοις. Στην πραγματικότητα, συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Οι τρεις γενικές κατηγορίες ταξινόμησης είναι *αστικές* κατηγορίες (φύση-κοινωνία-πολιτισμός), εμπεριέχουν την έννοια της αξιολόγησης, με την έννοια ότι διαχωρίζουν αρχικώς, για να εξισώσουν σε δεύτερη κίνηση, διαφορετικής τάξης και ποιότητας πράγματα, αποδίδοντάς τους ως κοινή «ουσία» που τα καθιστά συγκρίσιμα και δυνάμενα να ταξινομηθούν τη χρηστική τους αξία, την «ωφε-

12 Βλ. «Περί Κοινών, Περιφράξεων και Κοινωνικών Κινήματων», <http://antismata.wordpress.com/2010/11/06/περί-κοινών-περιφράξεων-και-κοινωνικ/>

13 Βλ. π.χ. τον ορισμό των Χαρντ-Νέγκρι: «Ως κοινό εννοούμε, πριν απ' όλα, τον κοινό πλούτο του υλικού κόσμου –τον αέρα, το νερό, τους καρπούς της γης και όλα τα δώρα της φύσης–, ο οποίος στα κλασικά ευρωπαϊκά πολιτικά κείμενα συχνά απαιτείται να είναι κληρονομιά της ανθρωπότητας ως σύνολο που μοιράζεται από κοινού. Θεωρούμε επίσης, και σε σημαντικότερο βαθμό μάλιστα, ότι το κοινό είναι τα αποτελέσματα της κοινωνικής παραγωγής που είναι αναγκαία για την κοινωνική αλληλεπίδραση και την ανάπτυξη της παραγωγής γνώσεων, γλωσσών, κωδίκων, πληροφοριών, συναισθημάτων κ.οκ.» (Μ. Χαρντ – Α. Νέγκρι, *Commonwealth*, παρατίθεται στο Δ. Κωτσόκνης, *3 και 1 κείμενα*, «Το κοινό και η δημοκρατία», οι εκδόσεις των συναδέλφων, Αθήνα 2012, σ. 31).

λιμότητα τους για τους ανθρώπους». Αυτή η αφαίρεση από τις συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις που αφορούν στη διαχείριση, τον έλεγχο, και κυρίως την προστασία των «κοινών», αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση της αστικής ουτοπίας για την «παγκόσμια κοινότητα», το «παγκόσμιο κράτος».¹⁴

Μια πιο πολιτικά στοχευμένη εκδοχή ορισμού των «κοινών», που εγγράφει την έννοια αυτή μέσα στην ταξική πάλη, είναι η προσέγγιση των αυτόνομων μαρξιστών, σύμφωνα με την οποία: «τα κοινά (commons) εμπεριέχουν ταυτόχρονα τρία θεμελιώδη χαρακτηριστικά: τους κοινούς πόρους (pooled resources), τις κοινότητες (community) και τις σχέσεις που δημιουργούν κοινά (commoning). Τα άτομα τα οποία μέσα από σχέσεις δημιουργίας κοινών (commoning) συγκροτούν χειραφετητικές κοινότητες (community) που αυτοδιαχειρίζονται με μη εμπορικούς τρόπους μοιράσματος τους κοινούς πόρους (pooled resources) αποκαλούνται “commoners”».

Η αγγλική έννοια των “commoners” προέρχεται από την ονομασία των χωρικών του ύστερου μεσαίωνα στην Αγγλία, οι οποίοι δεν ήταν δουλοπάροικοι αλλά ελεύθεροι αγρότες που διαχειρίζονταν από κοινού κοινές-κοινοτικές γαίες, οι οποίες τους παρείχαν τις πρώτες ύλες (βοσκοτόπια, ξυλεία, τύρφη, θεραπευτικά βότανα) για τη διαβίωσή τους, και ήταν αυτοί και αυτές που εξεγέρθηκαν ενάντια στις διαδικασίες των περιφράξεων και της πρωταρχικής συσσώρευσης κατά την ανάπτυξη του καπιταλισμού.¹⁵ Η έννοια των “commoners” επανέρχεται

14 Για μια «κομμουνιστική» εκδοχή αυτής της ιδεολογίας βλ. εδώ, σπμ. 37.

15 Από αυτή την αφήγηση περί «commoners» διαφεύγουν δύο σημαντικά γεγονότα: Πρώτον, οι «commoners», όπως αποκαλούνται οι αγρότες του ύστερου μεσαίωνα στην Αγγλία οι οποίοι εκτός από κάτοχοι της γης τους ήταν και συγκάτοχοι της κοινοτικής γης, παρέμεναν υπήκοοι του Στέμματος φόρου υποτελείς στον βασιλιά, από την υπερεργασία των οποίων γέμιζαν τα βασιλικά θησαυροφυλάκια μέσω των δοσιμάτων, σε εργασία, προϊόν ή χρήμα δεν έχει εν προκειμένω σημασία, ήταν δηλαδή η κατ' εξοχήν τάξη, με σαφή διαστρωμάτωση, που υφίστατο ήδη την εκμετάλλευση. Και, δεύτερον, ήταν ο Ερρίκος Ζ' εκείνος που, εκφράζοντας τα συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων, των ευγενών και των κληρικών, πήρε νομοθετικά μέτρα το 1489 προκειμένου να περιορίσει τις περιφράξεις κατά την περίοδο εμφάνισης του πρώτου κύματος εκδιωγμού των αγροτών από τη γη τους –που «συντελούνταν σαν ατομική πράξη βίας», όπως λέει ο Μαρξ (*Το Κεφάλαιο*, τόμ. 1, σ. 749)– διότι αυτές απέβαιναν εις βάρος των εσόδων του Στέμματος, πράγμα που σήμαινε, εκτός των άλλων, περιορισμό των βασιλικών δαπανών για τη συντήρηση και αναπαραγωγή των ταξικών προνομίων του μοναρχικού καθεστώτος, αποδυνάμωση της πολεμικής ικανότητας του βασιλείου –εφόσον η συγκρότηση αξιόμαχου στρατού σχετιζόταν με το επίπεδο διαβίωσης των αγροτών–, ενώ ενδυναμώνόταν ταυτοχρόνως η ανερχόμενη τάξη των μεγαλοϊδιοκτητών και των κεφαλαιοκρατών, τα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα των οποίων ήταν ανταγωνιστικά προς εκείνα της μοναρχίας και των κυρίαρχων κοινωνικών σχέσεων. Ανάλογες απόπειρες αποτροπής των απαλλοτριώσεων της γης έγιναν για τα επόμενα 150 χρόνια (βλ. σχετικά Κ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, τόμ. 1,

σήμερα στο πολιτικό λεξιλόγιο, κυρίως από τους αυτόνομους μαρξιστές, ως χαρακτηρισμός των υποκειμένων που μέσα από διαδικασίες αγώνα και χειραφειτικές κοινότητες αποπεριφράσσουν-ανακτούν (reclaim) τον κλεμμένο από το κεφάλαιο κοινωνικό πλούτο (common wealth) και μέσα από κοινοτικές σχέσεις (commoning) συνθέτουν τα κοινά.¹⁶ Ιδιαίτερα επεξηγηματικός είναι ο ορισμός

σ. 742-745, ειδικότερα βλ. σ.744, σημ. 193Α). Στην πραγματικότητα, με άλλα λόγια, η αντίσταση στην βίαιη καπιταλιστικοποίηση δεν προερχόταν μόνο από τα κάτω, από τους φτωχοποιημένους αγρότες που μετατρέπονται σταδιακά σε μισθωτούς εργάτες, επαίτες και αλήτες, αλλά και από τα συμφέροντα του στέμματος, ως εκπροσώπου της χώρας, ήταν δηλαδή η γενικότερη έκφραση αντίστασης της παλιάς τάξης πραγμάτων, των υπολειμμάτων του φεουδαρχικού τρόπου παραγωγής, απέναντι στην δυναμική επέλαση του καπιταλισμού που επέφερε την εκ βάθρων αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων. Αναλόγως, όταν δύο αιώνες και πλέον μετά, από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής έχει αναπτυχθεί αρκετά, ως ιστορικά νέα μορφή της σχέσης κυριαρχίας και εκμετάλλευσης, και η αστική τάξη, ως εκπρόσωπος του κεφαλαίου, έχει αποκτήσει κοινωνική, δηλαδή οικονομική, πολιτική και ιδεολογική ισχύ, έχοντας επιβληθεί κατά κράτος επί των αντιπάλων της, τόσο της μοναρχίας όσο και των κατώτερων τάξεων, η νομοθετική έκφραση των συμφερόντων της παίρνει τη μορφή των περίφημων «Enclosure Acts», που δικαιώνουν στο όνομα της «αξιοποίησης» και της «ανάπτυξης» την αποδιάρθρωση των προκαπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων. Οι περιφράξεις εξυπηρετούν πλέον την ανάπτυξη του «εθνικού πλούτου», με άλλα λόγια του εθνικού κεφαλαίου μέσα στο πλαίσιο του διεθνούς ανταγωνισμού. Αν και βρισκόμαστε ακόμα στη φάση της τυπικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο, ο νόμος της αξίας έχει τεθεί πλέον σε ισχύ. Έτσι, λαμβάνοντας υπόψη μας αυτές τις πιυχές του ζητήματος των περιφράξεων κατανοούμε ότι η δυναμική του κεφαλαίου δεν είναι η έκφραση του «κακού» που καταστρέφει το «καλό» που αντιστέκεται, είναι η αναδιάρθρωση της κυριαρχίας, η αναδιάρθρωση δηλαδή των ταξικών σχέσεων και της ταξικής κοινωνίας, ως ιστορική παραγωγή του νέου (καπιταλιστικού) ταξικού ανταγωνισμού.

- 16 Η επαναφορά της έννοιας των «commoners» στο πολιτικό λεξιλόγιο σηματοδοτεί κατά τη γνώμη μας όχι μόνο έναν αναχρονισμό, την ανάδειξη δηλαδή μιας κοινωνικής μορφής οργάνωσης του παρελθόντος σε σημαίνουσα έννοια για την ανάλυση του παρόντος και τη σκιαγράφηση του μέλλοντος, αλλά και μια «υπέρβαση»: την υπέρβαση της έννοιας του προλεταριάτου ως υποκειμένου-φορέα της επανάστασης και της κοινωνικής χειραφειτσης. Όμως δεν πρέπει να ξεγελιόμαστε. Δεν πρόκειται για μια πραγματική υπέρβαση αλλά για μια υποκατάσταση που έχει σοβαρές επιπτώσεις στην επαναστατική θεωρία και πρακτική. Η έννοια των «commoners», που ισχυρίζεται ότι περιγράφει το κατεχόμενο υποκείμενο των αγώνων της σημερινής περιόδου, είναι για τη θεωρία των «κοινών» ό,τι ήταν η έννοια της εργατικής τάξης στον θεωρητικό λόγο της περιόδου του «προγραμματισμού», όταν το περιεχόμενο της επανάστασης και του κομμουνισμού ήταν η αυτοεπιβεβαίωση της εργατικής τάξης. Είναι, με άλλα λόγια, η θετική έκφραση της «αυτοσυνείδησης» μιας υποκειμενικότητας που επικαλείται την αυτονομία της ενώ παραμένει ο ένας πόλος της σχέσης

των κοινών που δίνει ο De Angelis [...] αναλύοντας τα τρία συστατικά τους: “Τα κοινά δεν είναι απλώς πόροι τους οποίους μοιραζόμαστε. Για να αντιληφθούμε τα κοινά πρέπει να συμπεριλάβουμε τρία πράγματα την ίδια στιγμή. Πρώτα από όλα, τα κοινά περιλαμβάνουν κάποιου είδους κοινούς πόρους, οι οποίοι γίνονται αντιληπτοί ως μη εμπορικά μέσα για την εκπλήρωση των αναγκών των ανθρώπων. Δεύτερον, τα κοινά οπωσδήποτε δημιουργούνται και διατηρούνται από κοινότητες. Επιπρόσθετα σε αυτά τα δύο στοιχεία –τους κοινούς πόρους και τις κοινότητες– το τρίτο και πιο σημαντικό στοιχείο για να αντιληφθούμε τα κοινά είναι το ρήμα ‘to common’ (σχέσεις που δημιουργούν κοινά). Πρόκειται για την κοινωνική διαδικασία η οποία δημιουργεί και αναπαράγει τα κοινά”.¹⁷

Η υπερϊστορικότητα που διαφαίνεται στον παραπάνω ορισμό με την αναφορά στους «commoners» και τα προκαπιταλιστικά «κοινά» γίνεται σαφέστερη στην ανάπτυξη του ορισμού από τον Caffentzis: “[...] τα κοινά έχουν χρησιμοποιηθεί από αντικαπιταλιστές για να δείξουν ότι οι συλλογικές μη καπιταλιστικές μορφές οργάνωσης της υλικής ζωής είναι ακόμα ζωντανές και αγωνίζονται σε όλο τον κόσμο υπό δυο έννοιες: 1) τα προκαπιταλιστικά κοινά που ακόμα υπάρχουν και η επιβίωση δισεκατομμυρίων ανθρώπων εξαρτάται από αυτά (π.χ. οι μορφές κοινωνικής συνεργασίας εξαρτώνται από αυτά τα κοινά και κάνουν επιβίωση όλων αυτών που ζουν με λιγότερο από ένα δολάριο την μέρα – θεωρητικά θα ήταν αδύνατο να ζήσουν), 2) την ανάδυση νέων κοινών, ειδικά στην οικολογική και ενεργειακή σφαίρα και στα πεδία των υπολογιστών και της πληροφορικής. Με άλλα λόγια, τα κοινά φέρνουν κοντά προκαπιταλιστικές και μετακαπιταλιστικές μορφές κοινωνικής συνεργασίας σε ένα είδος χρονικής δίνης που αποφεύγει την ολοκληρωτική λογική του νεοφιλελευθερισμού».¹⁸

Η «χρονική δίνη» που περιγράφει εδώ ο Caffentzis μοιάζει να καταπίνει και να εξαφανίζει την ιστορία πέντε σχεδόν αιώνων που μεσολαβεί μεταξύ προκαπιταλιστικών και μετακαπιταλιστικών μορφών «κοινωνικής συνεργασίας», δηλαδή το *πώς* τα «κοινά» παίρνουν σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο τη μορφή του κεφαλαίου και του αστικού κράτους και *πώς* η συνεργασία γίνεται η κινητήρια δύναμη της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Πρωτίστως αγνοεί το πιο σημαντικό: ότι οι μορφές αυτές δεν μπορούν ποτέ να είναι ταυτόσημες ούτε να έχουν το ίδιο περιεχόμενο, ακριβώς λόγω της περιόδου που μεσολαβεί και που

κεφάλαιο, καθοριζόμενος από αυτή τη σχέση. Αυτός ο εξωτερικός καταναγκασμός είναι η σημαίνουσα διαφορά μεταξύ της «αυτοδιεύθυνσης των εργατών» και της «αυτοδιαχείρισης των κοινών», που αντιστοιχεί στη διαφορά μεταξύ εργατισμού, όπου το επαναστατικό υποκείμενο είναι ο «εργάτης μάζα» και αργότερα ο «κοινωνικός εργάτης», και ριζοσπαστικού δημοκρατισμού, όπου το υποκείμενο είναι πλέον οι «commoners» και το «πλήθος».

17 *Commons vs Crisis*, όπ.π., σ. 4-6.

18 G. Caffentzis, «Το Μέλλον των “Κοινών”: Νεοφιλελεύθερο Plan B ή Πρωταρχική Αποσυσσώρευση του Κεφαλαίου;», <http://www.rebelnet.gr/articles/view/The-Future-Of-The-Commons---Neoliberalism-s--Plan>

εγγράφει αυτές τις μορφές σε τελείως διαφορετικές ιστορικές φάσεις ανάπτυξης του κεφαλαίου, κυρίως σε σχέση με την τυπική και την πραγματική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο, άρα σε σχέση με την αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης και των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων ως κινούμενη αντίφαση που παράγεται ιστορικά, *ως ταξική πάλη*.¹⁹

Δεν είναι ασφαλώς χωρίς σημασία η θεμελίωση της θεωρίας των «κοινών» στο παράδειγμα των κοινοτικών γαιών. Οι «περιφράξεις», δηλαδή η απαλλοτρίωση των κοινοτικών γαιών από τους ιδιώτες και το κράτος, αποτελούν κομβική στιγμή της ιστορικής διαδικασίας που δημιουργήσε τις προϋποθέσεις τόσο για την εμπορευματοποίηση της γης και της αγροτικής παραγωγής όσο και για την απαραίτητη για την ανάπτυξη του κεφαλαίου προλεταριοποίηση του μέχρι τότε λίγο-πολύ αυτοσυντηρούμενου, αλλά σε καμία περίπτωση «ελεύθερου» και «αυτόνομου», όπως έχουμε ήδη επισημάνει, αγροτικού πληθυσμού (πρωταρχική συσσώρευση).

Από τη μία, η θεμελίωση αυτή του ορισμού των «κοινών» επιδιώκει να αποφυσικοποιήσει τις κατηγορίες του κεφαλαίου, και άρα να τους προσδώσει ιστορικό περιεχόμενο, από την άλλη, ωστόσο, αναπαράγει μια ουσιοκρατική αντίληψη για την ανθρώπινη κοινωνία, εμφανίζοντας τα «κοινά» σαν την αδιαφοροποίητη «ουσία» της, που εμπεριέχεται τόσο στις κοινωνίες των τροφουσυλλεκτών-κυνηγών όσο και στη μελλοντική κομμουνιστική κοινωνία. Ωστόσο, αυτή η αντίληψη δεν είναι παρά μια ταυτολογία, δεν μας λέει τίποτε άλλο από το προφανές γεγονός ότι, εκ των πραγμάτων και εκ του ίδιου του ορισμού της κοινωνίας, τα «κοινά», όπως και η συνεργασία, δεν μπορούν παρά να είναι το υλικό υπόβαθρο *κάθε* κοινωνίας. Κυρίως, όμως, δεν εξετάζει κριτικά την ίδια την έννοια της κοινωνίας/κοινότητας.

Μένοντας προσκολλημένη σε μια ανθρωποτική προοπτική, που ο ίδιος ο Μαρξ είχε διατυπώσει στα *Χειρόγραφα του 1844*, η θεωρία των «κοινών» επα-

19 Ο ιστορικός καπιταλισμός δεν συμπίπτει με τον «ιδεατό μέσο όρο» του καπιταλισμού που περιγράφει ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο* (βλ. τόμ. 3, σ. 1020). Έτσι, προκαπιταλιστικές και καπιταλιστικές μορφές κοινωνικής οργάνωσης και παραγωγής συνυπάρχουν. Για την ακρίβεια, ο ιστορικός καπιταλισμός «αποτελεί συνάρθρωση καπιταλιστικών και προκαπιταλιστικών στοιχείων» (M. Heinrich, «Invaders from Marx. Για τη χρήση της μαρξικής θεωρίας και τις δυσκολίες μιας σύγχρονης ανάγνωσης», *Θέσεις*, τ. 98, Ιανουάριος-Μάρτιος 2007, http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=970&Itemid=29), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο *ειδικά* καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής είναι ένας ακόμα τρόπος παραγωγής ανάμεσα σε άλλους. Ακόμα και οι προκαπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής που διατηρούνται σε διάφορες υβριδικές συνήθως μορφές μέχρι και σήμερα σε αρκετά σημεία του πλανήτη, και που με ποικίλες εναλλακτικές μορφές εμφανίζονται και μέσα στους καπιταλιστικά ανεπτυγμένους κοινωνικούς σχηματισμούς, δεν υπάρχουν ως ξεχωριστές μορφές παραγωγής, αυτόνομες και έξω από τον καπιταλισμό, αλλά πάντοτε *σε σχέση* με τον καπιταλισμό, δηλαδή σε σχέση με τον *κυρίαρχο τρόπο παραγωγής*.

ναφέρει «μια νατουραλιστική σύλληψη του κομμουνισμού. Ο κομμουνισμός νοείται ως επανασυμφιλίωση του ανθρώπου με την εργασία του και με τη φύση, συνεπώς με την “κοινωνική ουσία” του, την οποία είχε καταργήσει η ατομική ιδιοκτησία, καθιστώντας τον έτσι “ξένο προς τον εαυτό του”».²⁰

Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι, πράγματι, μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα (περίοδος της τυπικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο), οι προλετάριοι «ζουν σύμφωνα με αξίες διαφορετικές από εκείνες της ατομικής ιδιοκτησίας, του κέρδους, του πατριωτισμού και του αστικού ατομικισμού»,²¹ σχηματίζοντας μια ανταγωνιστική δημόσια σφαίρα, μια κοινότητα εργατών που μοιράζονται μια κοινή κουλτούρα και αναγνωρίζουν στην ίδια την υπόστασή τους ως προλετάρων τη δυνατότητα να «πάρουν τον κόσμο στα χέρια τους».

Σήμερα, στην τωρινή φάση της πραγματικής υπαγωγής *ολόκληρης* της κοινωνίας στο κεφάλαιο²² δεν μπορούμε πια να μιλάμε με αυτούς τους όρους: η συμπεριφορά (οι πρακτικές) του ίδιου του προλεταριάτου, είτε αφορά στον τρόπο ζωής, στις αντιλήψεις και στις προσδοκίες είτε στους αγώνες, διαψεύδει κάθε επιβεβαίωση της εργατικής ταυτότητας, κάθε ενότητα. Οι προλετάριοι τώρα αναγνωρίζουν τη δική τους ύπαρξη μόνο στην αντιφατική σχέση τους με το κεφάλαιο, σαν έναν *εξωτερικό καθορισμό*. Αυτό που τους «ενώνει», δηλαδή το ότι *είναι* προλετάριοι, δεν περιέχει καμία θετικότητα, καμία «ουσία» που πρέπει να απελευθερωθεί. Η μοναδική πραγματική κοινότητα σήμερα είναι η «κοινότητα του κεφαλαίου» και *η επανάσταση είναι η καταστροφή της*.

ΟΙ «ΣΤΡΕΒΛΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ» ΚΑΙ Η «ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ»

Εκτός από μορφές «commoning» με χειραφετητικό προσανατολισμό, το παράδοξο με τα «κοινά» είναι ότι αποτελούν ταυτόχρονα στρατηγική επιλογή μιας πολιτικής νέου τύπου από τη σκοπιά της αναπαραγωγής του καπιταλισμού, που αναγνωρίζει τα αδιέξοδα του νεοφιλελευθερισμού και προσπαθεί να ξεπεράσει την κρίση του, την κρίση αναπαραγωγής του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού.

20 Ειέν Μπαλιμπάρ, *Η φιλοσοφία του Μαρξ*, μτφρ.-επιμ. Α. Στυλιανού, νήσος, Αθήνα 1996, σ. 28.

21 Ειέν Μπαλιμπάρ, *όπ.π.*, σ. 38.

22 Όταν μιλάμε για την παρούσα φάση της πραγματικής υπαγωγής, της υπαγωγής στο κεφάλαιο ολόκληρης της κοινωνίας, δεν εννοούμε το «κοινωνικό εργοστάσιο» των μεταεργασιών και των αυτόνομων μαρξιστών, ότι δηλαδή η παραγωγή αξίας έχει διαχυθεί σε ολόκληρο το φάσμα των κοινωνικών δραστηριοτήτων και των ανθρώπινων σχέσεων, εννοούμε ότι η «παραγωγή υπεραξίας και η αναπαραγωγή των συνθηκών αυτής της παραγωγής ταυτίστηκαν» (βλ. το κείμενο της *Theorie Communiste*, «Η κομμουνιστικοποίηση σε ενεστώτα χρόνο» σε αυτό το τεύχος). Για την έννοια της τυπικής και πραγματικής υπαγωγής βλ. *blaumachen*, τ. 4, σ. 50-51 και τ. 5, σ. 211-212.

Ενδεικτική της στρατηγικής αυτής του κεφαλαίου είναι η εμπειρία των κινημάτων των «από κάτω» στην κεντρική και τη λατινική Αμερική, όπου η παραγωγή και αναπαραγωγή των «κοινών» άρχισε να χρηματοδοτείται και να ενισχύεται από τις αριστερές κυβερνήσεις που έχουν κερδίσει μέσω εκλογών την εξουσία, αφομοιώνοντας κομμάτια του κινήματος στον κρατικό σχεδιασμό, ενσωματώνοντάς τα ταυτοχρόνως στους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους. Οι νέες τεχνικές διακυβέρνησης, ξεπερνούν το νεοφιλελεύθερο μοντέλο αφομοιώνοντας τα δίκτυα κοινωνικής συνεργασίας και χρησιμοποιώντας τα ως πεδίο διάχυσης και άσκησης της εξουσίας με έναν «ριζωματικό» τρόπο. Η «παρασιτική» αυτή μορφή διακυβέρνησης οργανώνεται μέσα από τις ίδιες τις διαδικασίες του «commoning», εξασφαλίζοντας υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις τις απαιτούμενες υλικές συνθήκες ανάπτυξής τους, προσδίδοντας θεσμική εγκυρότητα στις πρακτικές δημόσιου διαλόγου και λήψης αποφάσεων. Από τη μία, διασφαλίζεται έτσι η αναπαραγωγή ενός μεγάλου κομματιού των κατώτερων τάξεων, χωρίς να θίγεται στον πυρήνα της η αναπαραγωγή της σχέσης κεφάλαιο. Αν και μέχρι ενός σημείου βελτίωσε αντικειμενικά τις καθημερινές συνθήκες διαβίωσης εκατομμυρίων ανθρώπων,²³ πράγμα αυτό καθαυτό πολύ σημαντικό, δεν καταργεί την ταξική σχέση και την εκμετάλλευση που είναι η γενεσιουργός αιτία αυτών των συνθηκών.²⁴ Από την άλλη, όμως, εντάσσει όλες αυτές τις εναλλακτικές μορφές διακυβέρνησης στον κορμό της εθνικής αφήγησης, της ενότητας του λαού την οποία εγγυάται το κράτος.

Από τη σκοπιά της θεωρίας των «κοινών» αυτός ο κίνδυνος ενσωμάτωσης, που αναγνωρίζεται ως αντίφαση των «κοινών», επιχειρείται να ξεπεραστεί –με έκδηλη θεωρητική αμηχανία– με τη χρήση ηθικών όρων.²⁵ Τα «κοινά»

23 Σήμερα κάτι τέτοιο δεν ισχύει με τόσο προφανή τρόπο όσο πιθανώς ίσχυε στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 2000. Η όποια δυνατότητα της αυτοδιαχείρισης για βελτίωση της ζωής των προλεταρίων συμπιέζεται έντονα από την παγκόσμια κρίση, ακόμα και εκεί που είναι εγκαθιδρυμένη. Τα καινούργια εγχειρήματα ασφυκτιούν μπροστά σε αυτή τη συμπίεση με αποτέλεσμα να παράγοντες πολλές εσωτερικές αντιφάσεις, οι οποίες φανερώνουν και τα όρια της ίδιας της αυτοδιαχείρισης. Βλ. τα κείμενα «Μία σύντομη κριτική της αυτοοργάνωσης στην Ελλάδα» και «Ο χρηματοπιστωτικός καπιταλισμός και η αυτοδιαχείριση ως ουτοπικός ορίζοντας της δεύτερης φάσης της αναδιάρθρωσης» σε αυτό το τεύχος.

24 Για μια εμπειριστατομένη ανάλυση της ενσωμάτωσης των πρακτικών «commoning» από το κράτος βλ. Raúl Zibechi., *Αυτονομίες και χειραφετήσεις. Η Λατινική Αμερική σε κίνηση*, αλάνα, Αθήνα 2010, και ειδικότερα το τέταρτο μέρος: «Προοδευτικές κυβερνήσεις και κοινωνικά κινήματα».

25 Η επαναφορά της ηθικής ως κριτικής κατηγορίας επιστρέφει την κριτική του καπιταλισμού σε έναν προμαρξικό ιστορικό χρόνο της θεωρίας, με την έννοια ότι παραβλέπει την σαρωτική κριτική του Μαρξ στην αντίληψη των ουτοπιστών σοσιαλιστών, οι οποίοι θεωρούσαν ότι η εκμετάλλευση είναι πρωτίστως «κοινωνική αδικία» που θα μπορούσε να διορθωθεί με πιο «δίκαιους τρόπους» διανομής του κοινωνικού πλούτου, ή που πίστευαν

μπορούν πράγματι να ιδωθούν υπό «καπιταλιστική προοπτική», όπως επισημαίνει ο Caffentzis,²⁶ γεγονός που προκαλεί αναπόφευκτα σύγχυση. «Ένας από τους λόγους για αυτή τη σύγχυση είναι η έλλειψη αναγνώρισης μεταξύ των αντικαπιταλιστών ακτιβιστών και στοχαστών ότι η συζήτηση για τα κοινά είναι τόσο διπρόσωπη», διαπιστώνει ο ίδιος.

Προς επίρρωση αυτής της σύγχυσης ο Caffentzis καταφεύγει σε μια μάλλον ανορθόδοξη για μαρξιστή μεθοδολογία. Για να περισώσει τα «κοινά» από την «αρπακτική» τάση του καπιταλισμού, αναγκάζεται να διαχωρίσει τα «κοινά» σε «καλά» και «κακά». Με τα δικά του λόγια, υπάρχουν δύο είδη «κοινών»: «1) φιλο-καπιταλιστικά κοινά που είναι συμβατά με την καπιταλιστική συσσώρευση και την ενισχύουν, και 2) αντι-καπιταλιστικά κοινά τα οποία είναι ανταγωνιστικά με την καπιταλιστική συσσώρευση και την ανατρέπουν».²⁷

Στο ίδιο μήκος κύματος και ο De Angelis, ο οποίος διαχωρίζει τα «κοινά» από τα «διαστρεβλωμένα κοινά», τα οποία «βασίζονται στην κοινωνική αδικία».²⁸ Αντιστοίχως, οι Χαρντ και Νέγκρι μιλούν για «διεφθαρμένη μορφή» του κοινού (το οποίο ορίζουν με έναν πιο διευρυμένο όσο και γενικόλογό τρόπο, ως εκείνο που «όλοι μοιραζόμαστε και συμμετέχουμε σε αυτό»), η οποία εμφανίζεται μέσα στους τρεις σημαντικότερους θεσμούς της καπιταλιστικής κοινωνίας: την οικογένεια, την εταιρεία και το έθνος. Όμως «[κ]αι οι τρεις αυτοί θεσμοί κινητοποιούν και προσφέρουν πρόσβαση στο κοινό, αλλά ταυτόχρονα το περιορίζουν, το διαστρέφουν και το παραμορφώνουν».²⁹

Το πρόβλημα αυτό ωστόσο παραμένει ανεπίλυτο, αφού, όπως διαπιστώνει ο Caffentzis, «στην πραγματικότητα, δεν είναι εύκολο να διακρίνουμε τις δυο πλευρές των κοινών. Οδηγούν σε περισσότερη δύναμη για τους εργατές ενάντια στο κεφάλαιο ή ενισχύουν την ικανότητα του κεφαλαίου για καλύτερη εκμετάλλευση των εργατών. Αυτή είναι μια λειπή ερώτηση, με εξίσου λειπές απαντήσεις που εξαρτώνται από το πλαίσιο και τις αποδείξεις».³⁰

Ό,τι αναγνωρίζεται από τη θεωρία των «κοινών» ως «στρεβλώσεις», «διεφθαρμένη μορφή» κ.λπ. δεν είναι παρά η σχέση αμοιβαίας συνεπαγωγής της με τον νεοφιλελευθερισμό.³¹ Η θεωρία των «κοινών» είναι πρωτίστως μια ερ-

ού η επιστροφή σε προκαπιταλιστικές μορφές παραγωγής και κοινωνικών σχέσεων ήταν απλώς ένα ζήτημα απόφασης, δηλαδή ζήτημα συνείδησης.

26 G. Caffentzis, «Το μέλλον των κοινών», ό.π.

27 ό.π.

28 *Commons vs Crisis*, ό.π., σ. 64. Ο De Angelis φαίνεται να θεωρεί άνευ σημασίας τις ιστορικές διαφορές στις μορφές εμφάνισης της «κοινωνικής αδικίας», και άρα να παραβλέπει ότι τα προκαπιταλιστικά κοινά ήταν «κοινά» υπό συγκεκριμένες μορφές κυριαρχίας, εξουσίας και εκμετάλλευσης.

29 Μ. Χαρντ – Α. Νέγκρι, *Commonwealth*, παρατίθεται στο Δ. Κωτσάκης, ό.π., σ. 40.

30 G. Caffentzis, ό.π.

31 Ένα από τα θεμελιώδη δόγματα της νεοφιλελεύθερης θεωρίας είναι η «μεταβίβαση» της

μνηεία του κύκλου αγώνων στην τρέχουσα περίοδο κρίσης του νεοφιλελευθερισμού, και του ορίζοντά του ως νίκης της αυτοοργάνωσης και της αυτοδιαχείρισης. Ο νεοφιλελευθερισμός παρουσιάζεται ως μια μορφή συσσώρευσης μέσω της αρπαγής, του αποκλεισμού και του εκτοπισμού, τα «κοινά» γι' αυτόν είναι απαραίτητα για να ξεπεράσει την κρίση του. Έτσι οι αγώνες εναντίον του παίρνουν αναπόφευκτα τη μορφή της υπεράσπισης των «κοινών», εναντιώνονται στις «νέες περιφράξεις»,³² στην καταστροφή του περιβάλλοντος, στις τεχνικές εξατομίκευσης και στη διάλυση του κοινωνικού ιστού (ο οποίος δεν πρέπει να ξεχνάμε βέβαια πως έχει υφανθεί στα εργοστάσια του φορντισμού και όχι στον αργαλειό της προκαπιταλιστικής κοινότητας). Δεν είναι όμως μόνο ο αυτοπροσδιορισμός της θεωρίας των «κοινών» ως λόγου ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό που την καθιστά τον έναν πόλο της αντίθεσης, σε ιδεολογική αντιστοιχία με την αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας. Τα «κοινά» και ο νεοφιλελευθερισμός είναι αντιθετικοί τρόποι παραγωγής και αναπαραγωγής υποκειμένων, και διαχείρισης των κοινωνικών σχέσεων. Είναι, δηλαδή, «πολιτικές παραγωγής υποκειμένων» που σχετίζονται με την διαχείριση των δημιουργικών δυνάμεων του ατόμου: τη συνεργασία και τον διάλογο εντός της κοινότητας, την ανάπτυξη της ατομικής ευθύνης, τη φιλελεύθερη έκφραση, την εμβάθυνση της αυτοαξιοποίησης, την αναγνώριση του άλλου. Οι «στρεβλώσεις», η «διόρθωση» των οποίων εμφανίζεται από τη σκοπιά της θεωρίας των «κοινών» σαν το διακύβευμα της ταξικής πάλης της τρέχουσας περιόδου, είναι αποτέλεσμα της ίδιας της διαδικασίας «παραγωγής υποκειμένων», ως περιεχομένου της σχέσης αμοιβαίας συνεργασίας μεταξύ «κοινών» και νεοφιλελευθερισμού.³³ Το ζήτημα δεν είναι αν τα «κοινά» «οδηγούν σε περισσότερη δύναμη για τους εργατές ενάντια στο κεφάλαιο ή ενισχύουν την ικανότητα του κεφαλαίου για καλύτερη εκμετάλλευση των εργατών», όπως ισχυρίζεται ο Caffentzis, αλλά το ότι χρειάζεται να παίρνουμε υπόψη μας σε κάθε περίπτωση από ποια μεριά γέρνει η πλάστιγγα

διαχείρισης των συλλογικών υποθέσεων από το κράτος στα ίδια τα «αυτόνομα» ατομικά ή συλλογικά υποκείμενα. Πρόκειται για τη «μικροφυσική» της διακυβέρνησης, δηλαδή για έναν άλλον τρόπο να ορίσουμε την πραγματική υπαγωγή της κοινωνίας στο κεφάλαιο.

32 Βλ. Midnight Notes Collective, «The New Enclosures», *Midnight Notes*, τ. 10, 1990, <http://www.midnightnotes.org/newenclos.html>

33 Χαρακτηριστικές είναι οι «στρεβλώσεις» που παράγονται αντικειμενικά, και με έμπρακτο τρόπο, μέσα στην ανυφαντική κίνηση της ταξικής πάλης, από κομμάτια του προλεταριάτου που δεν αναγνωρίζουν την κοινωνική συνεργασία, την παραγωγή και πρόσπιση των «κοινών» ως *διαχωρισμένα από τις έννοιες της πατρίδας και του έθνους*. Στην περίπτωση αυτή όμως είναι αδύνατον να μιλήσουμε απλώς για «στρεβλώσεις» της αντίληψης του «κοινού συμφέροντος» από μια ταξική σκοπιά, χωρίς να καταφύγουμε σε ερμηνείες περί «ψευδούς συνείδησης» και να περιπέσουμε εκ νέου σε μια ουσιοκρατική προσέγγιση, τόσο της χειραφέτησης όσο και των προλεταρίων ως εκ προοιμίου υποκειμενικού φορέα της.

για να αποφασίσουμε αν πρόκειται για «κοινά» που είναι «φιλο-καπιταλιστικά» ή «αντι-καπιταλιστικά».³⁴

Για να λειτουργεί βέβαια αυτό το σχήμα πρέπει να αποδεχτούμε τη μετατόπιση από τη σημασία της παραγωγικής διαδικασίας καθαυτής, ως της καθοριστικής στιγμής του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, στην «παραγωγή υποκειμένων», από τους δομικούς καθορισμούς, την αντικειμενοποιημένη δραστηριότητα ανθρώπων (τάξεων) δηλαδή, στη *βούληση* του (ατομικού) *υποκειμένου*.

Η αποσύνθεση των μορφών διαμεσολάβησης με τις οποίες η εργατική τάξη αναγνώριζε τον εαυτό της ως συλλογικό υποκείμενο (πολιτικές οργανώσεις, εργατικές ενώσεις, συνδικάτα, εργατικό κόμμα), αποτέλεσμα της δραστηριότητας της ίδιας της τάξης, αλλάζει το περιεχόμενο του σημερινού κύκλου αγώνων. Η κρίση της αντιπροσώπευσης και της πρωτοπορίας προσδίδει στην αυτονομία των αγώνων έναν μη συστηματικό χαρακτήρα, που καθιστά ανέφικτο εκ των προτέρων κάθε αίτημα για ενότητα και «κοινή στρατηγική». Για τη θεωρία των «κοινών», η ανασύνθεση της τάξης, η ενότητα του προλεταριάτου, μπορεί να επιτευχθεί βάσει των «κοινών», με την προϋπόθεση ότι τα άτομα αναγνωρίζουν σε αυτά το «κοινό τους συμφέρον» και δρουν κατά τρόπο που αυτοπροσδιορίζονται μέσω της δράσης τους αυτής.

Όπως το θέτει η Federici, πρόκειται για το ζήτημα της «παραγωγής του εαυτού μας ως ένα κοινό υποκείμενο (με κοινά συμφέροντα)»,³⁵ πρόκειται δηλαδή για την διαδικασία που παράγει τα «κοινά», τις συνθήκες που διαμορφώνουν ένα πλαίσιο για την ανάπτυξη νέων σχέσεων ατομικής και συλλογικής συγκρότησης. Όμως το περιεχόμενο αυτών των σχέσεων δεν μπορεί παρά να αφορά μόνο όσες και όσους «παράγουν τον εαυτό τους» κατ' αυτόν τον τρόπο, μέσα στις άμεσες σχέσεις που δημιουργούν μεταξύ τους, αφορά υπ' αυτή την έννοια τη δική τους «κοινότητα», τα δικά τους «κοινά συμφέροντα», τα οποία δεν μπορεί παρά να είναι *συγκεκριμένα, και μερικά, συμφέροντα*, που έρχονται σε σύγκρουση με τα «κοινά συμφέροντα» κάποιων άλλων. Ο ανταγωνισμός αυτός, που παράγεται ταυτόχρονα με την «παραγωγή του εαυτού ως ένα κοινό υποκείμενο (με κοινά συμφέροντα)» είναι η φυγόκεντρος δύναμη που διαρρηγνύει εκ προοιμίου την «ενότητα» την οποία επικαλείται, και καθιστά την έννοια των «κοινών» μια *εσωτερικά* ανταγωνιστική έννοια.³⁶

34 Πώς μπορούμε άραγε να «ζυγίσουμε» εκείνα που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε «υβριδικά κοινά», όπως π.χ. τα social media, τα οποία, από τη μια, είναι μέσα απόλυτα «συμβατά» με την καπιταλιστική συσσώρευση, όπως, από την άλλη, θεωρούνται εξίσου «συμβατά» και με την εξέγερση, όπως μας έδειξε η αποκαλούμενη «αραβική άνοιξη», και όχι μόνο; Στην πραγματικότητα ωστόσο ο ίδιος ο καπιταλισμός είναι «συμβατός» με την εξέγερση, άρα όλα όσα περιέχει είναι «συμβατά» τόσο με την καπιταλιστική συσσώρευση όσο και με την εξέγερση.

35 *Commons vs Crisis*, όπ.π., σ. 8.

36 «Ακόμη όμως και σε “πολιτικός ορθά” κοινά μπορεί εύκολα να έρθουν στην επιφάνεια

Η διαχείριση των «κοινών» είναι μια άλλη μορφή διαχείρισης των κοινωνικών σχέσεων, μια άλλη μορφή σχεδιασμού που απαιτεί νέα υποκείμενα, νέες συμπεριφορές, νέα ήθη, αλλά και νέες μορφές «διακυβέρνησης».³⁷

ΤΑ «ΚΟΙΝΑ» ΩΣ ΜΟΡΦΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Στη σχετική φιλολογία, που αναπτύσσεται ραγδαία το τελευταίο διάστημα, τα «κοινά» παρουσιάζονται σαν μια μορφή οικονομίας πέρα από την καπιταλιστική οικονομία.

«Η ιδέα των κοινών», γράφει ο Caffentzis, «είναι ελκυστική στα αντικαπιταλιστικά κομμάτια του κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης από τη στιγμή που επιτρέπει στους ακτιβιστές να ισχυρίζονται ότι δεν χρειάζεται να περιμένει κανείς για το μυθικό “ξεκίνημα της ιστορίας” –μετά από μια μακροχρόνια αιώνια πορεία μέσω πολέμων και στερήσεων– για να επιτευχθεί ο στόχος της συνεργατικής “ελεύθερης ένωσης” των παραγωγών (όπως προβλέπονταν τόσο από τον Μαρξ όσο και από τους αναρχικούς της πρώτης Διεθνούς)... καθώς είναι ήδη εδώ και δουλεύει (αν και συχνά στις αποκαλούμενες απομακρυσμένες περιοχές της παγκόσμιας οικονομίας και με πολλές στρεβλώσεις)».³⁸

αντιδραστικά γνωρίσματα, όταν οι άνθρωποι των κοινών [sic!] χρειάζεται να αποφασίσουν για ζητήματα οριοθέτησης των δομών (ποιος είναι μέλος των κοινών;), για ζητήματα καταμερισμού της εργασίας και κατανομής των κερδών [sic!], ή να αντιμετωπίσουν την αυθαιρεσία μιας ομάδας συμμετεχόντων, και ούτω καθεξής.» (De Angelis, *Κοινά, περιφράξεις και κρίσεις*, ό.π., σ. 31).

- 37 «Τέτοια ήθη δεν μπορούν ούτε να εμφυτευτούν, ούτε να βλαστήσουν ούτε να ανθίσουν χωρίς νέες μορφές σχεδιασμού. Παρ' όλες τις ελευθεριακές αντιρρήσεις, μου φαίνεται αδύνατο να προβλεφθεί η αντιμετώπιση της παγκόσμιας φτώχειας, των ασθενειών, ή της κλιματικής αλλαγής χωρίς την αποκατάσταση ενός ήθους δημόσιας ιδιοκτησίας και συντονισμένης κατανομής πόρων, και σε όλα τα επίπεδα, τοπικό-δημοτικό, εθνικό, και παγκόσμιο. Και σε αυτό το τελευταίο επίπεδο, θα πρέπει να είναι σε μια κλίμακα που θα μπορεί πραγματικά να κάνει να φαινονται οι προσπάθειες των σχεδιασμένων κρατών του παρελθόντος πολύ λίγες-μικρές και επφυλακτικές. Μια βάση του κομμουνισμού του εικοστού πρώτου αιώνα είναι η επιστροφή, ίσως πολύ αργά, του σχεδίου, για την αποκατάσταση των ερειπίων του πλανήτη από την φαντασμαγορία του νεοφιλελεύθερου *laissez-faire*» (Nick Dyer-Withford, «Η Κυκλοφορία του Κοινού», <http://www.rebelnet.gr/articles/view/The-Circulation-of-the-Common-no1>). Πιο σαφής όμως είναι η ακόλουθη διατύπωση: «Για να εκδηλωθεί το γενεσιουργό στοιχείο των κοινών, χρειάζεται τους “ανοικτούς χώρους” για την εμφάνιση πρωτοβουλιών από κάτω σε αλληλεπίδραση με τους διαθέσιμους πόρους. Με τον τρόπο αυτόν ο πολίτης και η διακυβέρνηση αναμειγνύονται αρμονικά και αναδιαμορφώνονται» (D. Bollier και S. Helfric, «Τα κοινά ως ένα όραμα μετασχηματισμού – Πέρα από την αγορά και το κράτος», ό.π.).

- 38 G. Caffentzis, «Το μέλλον των κοινών», ό.π.

Τα «κοινά» εμφανίζονται λοιπόν ως η ριζοσπαστική μορφή της συλλογικής ιδιοκτησίας. *Παραμένουν ωστόσο μια μορφή ιδιοκτησίας*, με την έννοια που προσδίδεται στην ιδιοκτησία που προκύπτει από τη διαδικασία της ιδιοποίησης. Η έννοια του *commoning* αναφέρεται διαρκώς στις πρακτικές «μοιράσματος» (μια συγκαλυμμένη μορφή διανομής με άλλα λόγια), ως μια «αυτόνομη» μορφή διαχείρισης των πόρων και του συλλογικού προϊόντος, εν τέλει μιας «αλληλέγγυας και συνεργατικής οικονομίας» που διατηρεί την παραγωγή και την ανταλλαγή προϊόντων ως καταστατικό θεμέλιο της «κοινωνίας».

Τα «κοινά» είναι μια μορφή του κοινωνικού πλούτου που αντιπαράθεται στην ατομική ιδιοκτησία και υποκαθιστούν την οικονομία του «ελεύθερου ανταγωνισμού» με τη «σχεδιασμένη οικονομία» χωρίς να ξεπερνούν πρακτικά την ίδια την οικονομία ως διαχωρισμένη δραστηριότητα.³⁹

«[...] τα κοινά, είναι στην πραγματικότητα –εφόσον κατανοούνται σωστά– ιδιαίτερα γενεσιουργά στοιχεία. Δημιουργούν τεράστια αποθέματα αξίας. Το “πρόβλημα” είναι ότι η αξία αυτή δεν μπορεί να μετατραπεί σε ενιαία κλίμακα ισομέτρης εμπορεύσιμης αξίας (δηλαδή, τιμής) και αυτό συμβαίνει μέσα από διαδικασίες που είναι πάρα πολύ διακριτικές, ποιοτικές και μακροπρόθεσμες, ώστε να μπορέσουν να τις καταμετρήσουν οι “μνδραρίνοι” της αγοράς», γράφουν οι David Bollier και Silke Helfric.⁴⁰ Το αληθινό πρόβλημα ωστόσο είναι μάλλον το αντίθετο: επειδή η αξία είναι πάνω απ’ όλα *κοινωνική σχέση*, και όχι απλώς μια συγκεκριμένη μετρήσιμη ποσότητα που εκφράζεται ισοδύναμα στην τιμή, τοποθετεί το σύνολο των πραγμάτων *ως αξία γενικά* με τη μορφή του εμπορεύματος, τοποθετώντας τα ταυτοχρόνως στην «ενιαία κλίμακα ισομέτρης εμπορεύσιμης αξίας», ως ανταλλακτικές αξίες, χωρίς να ενδιαφέρεται πραγματικά για τις ιδιαίτερες ποιότητές τους ως αξίες χρήσης. Χάρη σε αυτήν την κοινωνική διαμεσολάβηση της αξίας, ότι δηλαδή οι αξίες χρήσεις είναι και ανταλλακτικές αξίες, συγκεκριμένες επιμέρους αποκρυσταλλώσεις της συνολικής [αφηρημέ-

39 «Αν μια αγροτική Ένωση (Ε) με βάση την επιτυχή καλλιέργεια μια Κοινής φυτείας μπανάνας (Κ) ενωθεί μαζί με άλλες τέτοιες Ενώσεις, πρώτον για να βάλει περισσότερες γαίες υπό καλλιέργεια, και έπειτα για να σχηματίσει μια βιομηχανική μονάδα συσκευασίας η οποία έπειτα παρέχει τον πυρήνα για επιπλέον συνεργατική διεξαγωγή δραστηριοτήτων, έχουμε μια κυκλοφορία των κοινών.» (Nick Dyer-Witheford, «Η Κυκλοφορία του Κοινού», όπ.π.). Φυσικά ο συγγραφέας, ο οποίος φαίνεται να πιστεύει ότι η «απελευθέρωση» και ο «κομμουνισμός» συνίστανται στο να *παραμείνουμε* «παραγωγοί μπανάνας», δεν μας εξηγεί ποιος κοινωνικός μηχανισμός κατανέμει την εργασιακή δύναμη σε «παραγωγούς μπανάνας», «σχεδιαστές λογισμικού», «νοσοκόμες», «μηχανικούς», κ.λπ. Ούτε πώς αρθρώνεται ο ανταγωνισμός με άλλους συνεταιρισμούς «παραγωγών μπανάνας» ή ποιοί είναι εκείνοι που εργάζονται στη «βιομηχανική μονάδα συσκευασίας», και πώς ανταλλάσσονται αυτές οι μπανάνες με άλλα προϊόντα.

40 D. Bollier και S. Helfric, «Τα κοινά ως ένα όραμα μετασχηματισμού – Πέρα από την αγορά και το κράτος», όπ.π.

νης] εργασίας, μετατρέπονται σε εμπορεύματα που μπορεί να τα «αδιοποιηθεί» νομίμως ο οποιοσδήποτε κάτοχος της ισοδύναμης κάθε φορά ποσότητας του γενικού ισοδύναμου, του χρήματος. Δεν ενδιαφέρει ποια μορφή έχει το χρήμα, αν είναι ένα «εμπόρευμα» όπως τα άλλα, διαχωρισμένο ωστόσο από αυτά, αν είναι ένα κοινωνικά έγκυρο σύμβολο, πιστωτικές μονάδες ή «μονάδες χρόνου εργασίας». Από τη στιγμή που η κυκλοφορία των προϊόντων γίνεται μέσω ανταλλαγής, αυτά μετατρέπονται σε εμπορεύματα, σε ανταλλακτικές αξίες, και τότε το χρήμα «γεννιέται» δίπλα τους.⁴¹

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι: πρώτον, η μορφή-χρήμα είναι αποτέλεσμα της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων (η ανταλλαγή «γεννάει» χρήμα), και δεύτερον, η αξία είναι έκφραση της κοινωνικά αναγκαίας εργασίας. Είναι *η ίδια η ανταλλαγή που γεννάει το χρήμα* και όχι το αντίστροφο. Για να καταργήσουμε το χρήμα θα πρέπει να καταργήσουμε κάθε είδος ανταλλαγής, και όχι να προσπαθούμε να οικοδομήσουμε ένα μοντέλο οικονομίας το οποίο στηρίζεται στην *πραγματικά ισοδύναμη ανταλλαγή*, όπως λόγου χάριν κάνουν όσοι μιλούν για «δίκαιο εμπόριο» ή για «εμπόριο χωρίς χρήμα» (συγχέοντας το εκάστοτε κοινωνικά έγκυρο σύμβολο του χρήματος [το νόμισμα] με αυτή καθαυτή τη λειτουργία του χρήματος στο πλαίσιο της ειδικά καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης, δηλαδή ως τη *μορφή εμφάνισης της αξίας*).

Με το να βαφτίζουμε «κοινωνική» την οικονομία, θέλοντας να περιγράψουμε μια υποτίθεται «μη ανταγωνιστική οικονομία», που ωστόσο *παραμένει οικονομία της ανταλλαγής*, έστω και σε στοιχειώδη μορφή (αντιπραγματισμός), δεν ξεπερνάμε τα ζητήματα που εγείρει η *αξία*. Κάθε *κοινωνικά έγκυρη μορφή της αξίας*, που λειτουργεί ως χρήμα σε κάθε πιθανή εκδοχή του, ακόμα και ως «χρονομονάδες», *είναι χρήμα*.

Όταν όμως αποδεχόμαστε ότι κάθε κοινωνία χρειάζεται «οικονομία» (οργανωμένη παραγωγή και κυκλοφορία των προϊόντων) βρισκόμαστε αναπόφευκτα στο έδαφος της πολιτικής οικονομίας, έχοντας απομακρυνθεί από την κριτική της, και κυρίως από την κατάργησή της, ασχέτως αν νομίζουμε ότι αλλάζοντας τους όρους με τους οποίους παράγεται και κυκλοφορεί το κοινωνικό προϊόν οδηγούμαστε στην «έξοδο» από τον καπιταλισμό και οικοδομούμε εδώ και-τώρα μια «πο δίκαιη κοινωνία».

Διότι, «ο κομμουνισμός δεν είναι τρόπος παραγωγής, δεν είναι ούτε καν κοινωνία, με την έννοια μιας ολότητας όπου θα ήταν εμβαπτισμένες οι σχέσεις

41 Στην ελεγχόμενη από τους αναρχικούς Βαρκελώνη του 1936 η κυκλοφορία των μέσων διαβίωσης γινόταν με κουπόνια που αντιπροσώπευαν ώρες εργασίας, τα οποία εξέδιδαν τοπικές επιτροπές. Η ομογενοποίηση των διαφορετικών συγκεκριμένων εργασιών στην «αφηρημένη κοινωνική εργασία» είναι απαραίτητη σε κάθε οικονομία που κυριαρχεί η ανταλλαγή, ακόμα και όταν το επίσημο χρήμα έχει καταργηθεί ως μέσο κυκλοφορίας. Εν προκειμένω, τα κουπόνια διατηρούν τις συγκεκριμένες ιδιότητες του χρήματος ως γενικού ισοδύναμου και ως μέτρου της αξίας.

που τα άτομα ορίζουν αναμεταξύ τους μέσα στη μοναδικότητά τους, επειδή δεν θεωρεί τίποτε από τα όσα υπάρχουν ως κάτι που πρέπει να αναπαραχθεί. Ο κομμουνισμός είναι αυτό που το προλεταριάτο βρίσκει μέσα του την ικανότητα να παράγει, καταργώντας το κεφάλαιο και τον εαυτό του». ⁴²

Η «ΑΥΤΟΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ» ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Οι διάφορες μορφές «κοινών» που παράγονται σήμερα δεν αποτελούν προεικόνηση της «κομμουνιστικής κοινωνίας», ένα μέλλον που απλώς «πρέπει να πραγματοποιήσουμε», δεν είναι «μικροκομμουνισμοί» (από μόνη της μια τέτοια έννοια είναι παράλογη!⁴³). Αποτελούν εναλλακτικές μορφές διαχείρισης της κοινωνικής αναπαραγωγής του προλεταριάτου *μέσα* στον καπιταλισμό, και ως τέτοιες εγγράφονται στη δική του λογική, ως θετική ανάπτυξη των *δικών του κατηγοριών*, ακόμα και όταν ρητώς τον αμφισβητούν και στρέφονται εναντίον του.

Το πρόβλημα είναι ότι η θεωρία των «κοινών» θέτει την ταξική πάλη από τη σκοπιά του «υποκειμένου», και όχι από τη σκοπιά της «σχέσης», η οποία είναι κοινωνική, δηλαδή ταξική. Η σχεσιακή αντίληψη του κεφαλαίου ως τρόπου παραγωγής και ως καπιταλιστικής κοινωνίας αλλάζει τον ορίζοντα της κατάργησής τους. Δεν καταργούνται μόνο οι καπιταλιστές, η εξουσία, το κράτος, *αφήλά και το προλεταριάτο μαζί με τα «κοινά» του*. Η διαφορά αυτή σημαίνει ότι μέσα στην ταξική πάλη αναπαράγουμε το κεφάλαιο ακόμα και όταν «παράγουμε τον εαυτό μας σαν ένα κοινό υποκείμενο», εφόσον οι κυρίαρχες παραγωγικές σχέσεις, οι ταξικές σχέσεις εκμετάλλευσης, παραμένουν καπιταλιστικές, και δεν αλλάζουν ακόμα και αν κάποιοι από εμάς αποφασίσουν να τις «ξεπεράσουν» στις άμεσες κοινωνικές σχέσεις τους.

Η τρέχουσα κρίση αναγκάζει κομμάτια του προλεταριάτου να στραφούν σε μορφές παραγωγής «κοινών» όπως οι συνεταιρισμοί ή οι κολεκτίβες και σε μορφές κυκλοφορίας όπως ο αντιπραγματισμός, το εναλλακτικό χρήμα, τα χαριστικά παζάρια κ.λπ. Ανυλαμβάνονται έτσι αυτές τις πρακτικές, πρακτικές που για αυτά τα κομμάτια του προλεταριάτου είναι απολύτως απαραίτητες για την επιβίωσή τους, *μέσα* στον καπιταλισμό, ως μορφές ατομικής και κοινωνικής χειραφέτησης, ακόμα και ως τη μόνη εφικτή «επανάσταση», ενώ στην πραγματικότητα δεν είναι παρά «αυτοδιαχείριση της φτώχειας» που μας επιβάλλει το κεφάλαιο, *όσο εμείς παραμένουμε προλετάριοι*.

M.

42 Théorie Communiste, «Théorie Communiste», ό.π.π..

43 Αναγνωρίζουμε εδώ μια ανάμειξη της μαρξικής θεωρίας με τη μεταμοντέρνα θεωρία του Hakim Bay για τις «Προσωρινές Αυτόνομες Ζώνες» (βλ. Hakim Bey, *TAZ. Προσωρινή Αυτόνομη Ζώνη*, μτφρ. Άσπα Γολέμν, futura, Αθήνα 1998).

Ο χρηματοπιστωτικός καπιταλισμός και η αυτοδιαχείριση ως ουτοπικός ορίζοντας της δεύτερης φάσης της αναδιάρθρωσης

ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΩΣ ΧΡΗΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΧΡΗΜΑ ΩΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟ, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΦΕΤΙΧΙΣΜΟΣ

Το κεφάλαιο με τη μορφή του χρήματος συνδέεται με τη μορφή της κεφαλαιακής σχέσης $X-E-X'$, πρόκειται για το λεγόμενο χρηματικό κεφάλαιο. Το X αυτής της σχέσης λειτουργεί ως χρήμα το οποίο μπαίνει στη διαδικασία παραγωγής και μετατρέπεται σε κεφάλαιο. Το χρήμα λειτουργεί απευθείας ως κεφάλαιο μέσω της μορφής $X-X'$. Με την ιδιότητά του να λειτουργεί ως κεφάλαιο, το χρήμα γίνεται ένα *sui generis* εμπόρευμα, και μέσω αυτής της μετατροπής του σε εμπόρευμα, το χρήμα ως κεφάλαιο αποτελεί τη μετατροπή του ίδιου του κεφαλαίου, *ως κεφαλαίου*, σε εμπόρευμα. Αυτές οι δύο μορφές ($X-E-X'$ και $X-X'$) αποτελούν δύο διαφορετικούς τρόπους μορφοποίησης των εννοιών κεφάλαιο και χρήμα. Έχει σημασία να εστιάσουμε στο ότι σε αυτές τις μορφές το χρήμα δεν λειτουργεί απλά σαν χρήμα –αν και εμφανίζεται να λειτουργεί απλά έτσι– αφού θέτει σε ενέργεια τη διαδικασία παραγωγής και πραγματοποιεί την υπεραξία, στην πρώτη περίπτωση το γεγονός αυτό εμφανίζεται άμεσα, ενώ στη δεύτερη δεν εμφανίζεται άμεσα.

Το κρίσιμο στοιχείο εδώ είναι να έχουμε πάντα στο μυαλό μας ότι το κεφάλαιο είναι κοινωνική σχέση που *μορφοποιεί* συνολικά την κοινωνία. Η έννοια με την οποία ο Μαρξ συμπύκνωσε αυτή τη μορφοποιητική λειτουργία της εκμετάλλευσης είναι ο ΚΤΠ. Η έννοια του *τρόπου παραγωγής* και ειδικότερα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής (ΚΤΠ) δεν αποτελεί την έννοια ενός εμπειρικά δεδομένου καπιταλισμού (π.χ. του καπιταλισμού της Αγγλίας του 1867) αλλά η θεωρητική της λειτουργία είναι να εντοπίζει *την ειδιοποιό διαφορά* της συγκεκριμένης (καπιταλιστικής) ταξικής εκμετάλλευσης, τον πυρήνα των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων εκμετάλλευσης, ο οποίος διαφοροποιεί το συγκεκριμένο «τρόπο» εκμετάλλευσης από οποιονδήποτε άλλο. Ο ΚΤΠ δεν αναφέρεται μόνο στο επίπεδο της εκμετάλλευσης. Αναφέρεται και στον τρόπο με

τον οποίο μετασχηματίζεται η υπεραξία σε πρόσθετο κεφάλαιο, δηλαδή *έμμεσα* αναφέρεται σε όλα τα επίπεδα της καπιταλιστικής κοινωνίας, σε όλες τις σχέσεις και τους ρόλους που απορρέουν από αυτές, ώστε να αναπαράγεται η καπιταλιστική κοινωνία.

Ο ΚΤΠ, όμως, ως έννοια, έχει το δικό του πεδίο όρασης· αναφέρεται στον πυρήνα της διαδικασίας μορφοποίησης της κοινωνίας, στην κυρίαρχη όψη της: στη διευρυμένη αναπαραγωγή των δύο απαραίτητων όρων για την αναπαραγωγή του συνόλου της κοινωνίας, του κεφαλαίου και της εργασίας. Κάθε καπιταλιστικός κοινωνικός σχηματισμός όμως έχει και μια ιστορία. Ο ταξικός συσχετισμός των δυνάμεων, και γενικότερα οι κοινωνικοί ρόλοι που τον στηρίζουν και στηρίζονται σε αυτόν, υφίστανται σωρεία μετασχηματισμών και μεταβολών, που όλες τους αποκρυσταλλώνονται σε μετασχηματισμούς των μορφών μέσα από τις οποίες υλοποιείται η κυριαρχία του ΚΤΠ. Πρόκειται για μετασχηματισμούς των ιστορικών όρων εμφάνισης των σχέσεων. Χωρίς την ανάλυση αυτών ακριβώς των ιστορικών αποτελεσμάτων και της δυναμικής της ταξικής πάλης, η οποιαδήποτε μελέτη της δομής ενός τρόπου παραγωγής, είναι ελλιπής και, σε τελική ανάλυση, μεθοδολογικά λανθασμένη.

Η γενική αυτή ανάλυση εφαρμόζεται στο συγκεκριμένο θέμα που μας αφορά εδώ. Ονομάζουμε τον σύγχρονο καπιταλισμό χρηματοπιστωτικό γιατί ενώ η χρηματοπιστωτική σφαίρα είναι «αναγκαία» για τη λειτουργία κάθε καπιταλισμού, άρα εντάσσεται στην έννοια του ΚΤΠ, στον σύγχρονο νεοφιλελεύθερο καπιταλισμό, έχει ποιοτικά διαφοροποιημένο ρόλο συγκριτικά με αυτόν που είχε στην περίοδο πριν την ανάδυσή του, π.χ. τη δεκαετία του 1950. Στην περίοδο του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού η μορφή X-X' παίζει πλέον ειδικό και πρωτεύοντα ρόλο στη μορφοποίηση της κοινωνίας από τη σχέση της εκμετάλλευσης. Όταν λέμε λοιπόν ότι το κεφάλαιο γίνεται εμπόρευμα εννοούμε ότι *η κοινωνική σχέση κεφάλαιο γίνεται εμπόρευμα (sui generis) και λόγω του ρόλου αυτής της μορφής το μέγιστον της καπιταλιστικής κοινωνίας είναι αυτό που γίνεται εμπόρευμα.*

Στο τοκοφόρο κεφάλαιο (X-X') φαίνεται η επιστροφή του σαν κεφάλαιο να εξαρτάται από την απλή συμφωνία ανάμεσα σε δανειστή και δανειζόμενο.¹ Ο Μαρξ αποκαλεί τη μορφή X-X' «παράλογη», «φειχιστική», «εξωτερική». Ο Μαρξ εδώ, όπως και στην ανάλυση του φειχισμού του εμπορεύματος, δεν εννοεί ότι η μορφή X-X' είναι «ψευδής». Δεν εννοεί ότι η μορφή αυτή αποτελεί μόνο μία μορφή που δεν έχει νόημα ως μορφή, αλλά η «αλήθειά» της «κρύβεται» στην αναπτυγμένη έκφραση της X-[X-E-X']-X'. Και εδώ, όπως σε όλες τις εκφάνσεις της καπιταλιστικής κοινωνίας, ο φειχισμός αντιστοιχεί σε μία αναγκαία, κοινωνικά έγκυρη οργάνωση της καθημερινής λειτουργίας του κατόχου του κεφαλαίου αλλά και όλων των υπόλοιπων δρώντων παραγόντων που εμπλέκονται στην καθημερινή αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας. Όταν ο Μαρξ

1 *Το Κεφάλαιο*, 3ος τόμ., σελ. 440.

λέει «εξωτερική» μορφή δεν παραπέμπει σε μία επιφάνεια που πίσω της κρύβεται η ουσιαστική πραγματικότητα αλλά *σε μία οργάνωση του «εσωτερικού»* έτσι ώστε το X-X' να αποτελεί όχι μόνο αποτέλεσμα της λειτουργίας και συγχρόνως «εμπράγματη» μορφή του σκοπού της διαδικασίας X-E-X' αλλά ταυτόχρονα να αποτελεί *όρο για την ομαλή λειτουργία του X-E-X'.*

ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΜΕΘΟΔΟ ΤΟΥ ΜΑΡΞ

Η μέθοδος του Μαρξ *δεν* είναι αυτοανάπτυξη λογικών κατηγοριών. Η ανάπτυξη της έννοιας του χρήματος από την αρχή του πρώτου τόμου έως το σημείο που εμφανίζεται το χρήμα ως κεφάλαιο στον τρίτο τόμο (στο κεφάλαιο για το τοκοφόρο κεφάλαιο και στη συνέχεια) αποτελεί μία από τις *κινήσεις* που ως σύνολο συνθέτουν την εννοιολογική ανάπτυξη της ολότητας του ΚΤΠ. Η ανάπτυξη όλων των κατηγοριών γίνεται με τη μέθοδο της διαλεκτικής, αλλά όχι στο κενό. *Η ανάπτυξη γίνεται δεδομένης της ύπαρξης και της ιστορίας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και εμβαπτίζεται ως ανάπτυξη μέσα σε αυτήν την ιστορία.* Η ιστορία (κυρίως ως ταξική πάλη) αποτελεί για τον Μαρξ απαραίτητο στοιχείο συγκρότησης του εννοιολογικού του συστήματος συνολικά, δεν είναι απλώς ένα στοιχείο «χρήσιμο» ή «διευκρινιστικό». Δεν αποδεικνύει ο Μαρξ αυτά που λέει με «εμπειρικά παραδείγματα». Αντίθετα δομεί τις έννοιές του στη βάση της ύπαρξης του εξωτερικού από το εννοιολογικό του σύστημα «πραγματικού», δηλαδή δεδομένης της *ανεξάρτητης* από την οργανωμένη σκέψη ύπαρξης της πρώτης, θολής αναπαράστασης του χασοκού συγκεκριμένου. Μόνο μέσα από τον συνεχή αναστοχασμό αυτής της ανεξάρτητης ύπαρξης του χασοκού συγκεκριμένου και μέσα από την εύρεση και παρουσίαση της ειδικής αλληλεπίδρασής της με κάθε έννοια που κατασκευάζεται, και με κάθε μετάβαση από μια «απλή» έννοια σε μια «πιο πλούσια» έννοια, μόνο με αυτή τη διπλή κίνηση αναπτύσσεται το οικοδόμημα του πλούσιου συγκεκριμένου, δηλαδή το οικοδόμημα της οργανωμένης σκέψης. Η ιστορική πρακτική είναι το στοιχείο που «εμπλουτίζει» την έννοια. Αυτός ο εμπλουτισμός γίνεται με την τοποθέτηση της έννοιας στο ιστορικό της πλαίσιο, δηλαδή, με την εμβάπτισή της στην ολότητα των σχέσεων που έχουν παραχθεί ιστορικά. Οι συνθήκες, η ιστορική πρακτική, είναι που καθιστούν αναγκαία τη μετάβαση στην πιο «πλούσια» έννοια και δείχνουν την κατεύθυνση αυτής της μετάβασης. Μόνο έτσι το χάος της πρώτης πρόσληψης και η πραγματικά «ακατάστατη» εμφάνιση της πραγματικότητας μπορεί να «τακτοποιηθεί» ως εννοιολογικό σύστημα. Σύμφωνα με αυτή την ανάγνωση της μεθόδου του Μαρξ, μόνο όταν (εκκινώντας από το χρήμα) φτάνουμε στο χρηματοπιστωτικό σύστημα (μία από τις κινήσεις της εννοιολογικής ανάπτυξης της ολότητας του ΚΤΠ) εμφανίζεται ρητά η ολοκληρωμένη μορφή (της έννοιας) του χρήματος ως κεφάλαιο, X-X' όπου ήδη το X = X-E-X'. Το χρηματοπιστωτικό σύστημα υπάρχει ήδη όταν γράφει ο Μαρξ. Με τον ειδικό τρόπο που αναπτύσσει ο Μαρξ τις

αρχικές «απλές» έννοιές του όταν ξεκινάει από την ανταλλαγή, *αφήνει ανοικτή την ανάγκη της ύπαρξης* των πιο «πλούσιων» εννοιών. Πρόκειται για μία κίνηση από τη μία έννοια στην άλλη που αναπτύσσει επαρκώς τις αρχικές έννοιες στη μετέπειτα πιο πλούσια μορφή τους. Το χρήμα, όταν ο Μαρξ έχει φτάσει στο «κατασκευαστικό» σημείο που του επιτρέπει να μιλήσει για το χρηματοπιστωτικό σύστημα, και λειτουργεί αλλά και εμφανίζεται να λειτουργεί πλέον ως κεφάλαιο. Εμφανίζεται δηλαδή σύμφωνα με την έννοια του κεφαλαίου ως αυτοαξιοποιούμενη αξία. Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι ο Μαρξ εμφανίζει για πρώτη φορά το χρήμα ως κεφάλαιο ήδη στο τέταρτο κεφάλαιο του πρώτου τόμου του *Κεφαλαίου* αλλά τότε «διακόπτει» την εξέλιξη της έννοιας γιατί πολύ απλά, στο σημείο που βρίσκεται η κατασκευή του, δεν μπορεί να τη συνεχίσει. Για να μπορέσει να προχωρήσει την ανάλυσή του για το χρήμα πρέπει πρώτα να αφήσει τη φασαριόζικη και «φασματική» σφαίρα της κυκλοφορίας και να μπει μαζί με τον εργάτη (που τον σέρνει ο κεφαλαιοκράτης από πίσω του) στη σφαίρα της παραγωγής (όπου εξαφανίζεται μαζί με τον Μπένθαμ η ισότητα και η ελευθερία). Επανερχεται λοιπόν στο χρήμα στον τρίτο τόμο μόνο όταν έχει εξηγήσει α) μέσω της έννοιας της υπεραξίας ότι η ανταλλαγή δεν είναι παρά ο τρόπος ύπαρξης της εκμετάλλευσης στην καπιταλιστική κοινωνία, β) ότι η κεφαλαιακή σχέση μπορεί να αναπαράγεται διευρυνόμενη ακόμη και αν υπάρχουν μόνο δύο «καθαρές» τάξεις καπιταλιστών και εργαζόμενων, και γ) ότι ο τρόπος ύπαρξης της αξίας είναι το κέρδος και ότι το κεφάλαιο εμφανίζεται στην κυκλοφορία με τη μορφή του χρήματος (χρηματικό κεφάλαιο).² Μόνο τότε εμφανίζεται η ανεπτυγμένη μορφή του χρήματος ως κεφάλαιο, το τοκοφόρο κεφάλαιο, η μορφή X-X'.

Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ (ΔΗΛΑΔΗ ΤΗΝ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ)

Με την εμφάνιση του τοκοφόρου κεφαλαίου το χρήμα εμφανίζεται όχι μόνο να λειτουργεί ως κεφάλαιο, δηλαδή να προκαταβάλλεται ως χρηματικό κεφάλαιο για να εκκινήσει η διαδικασία παραγωγής, αλλά να *εκχωρείται* σε κάποιον *ως κεφάλαιο*. Ο Μαρξ προειδοποιεί ότι ναι μεν «σαν κεφάλαιο υπάρχει το κεφάλαιο στην πραγματική κίνηση, όχι στο προτοές της κυκλοφορίας αλλά μόνο στο προτοές της παραγωγής, στο προτοές εκμετάλλευσης της εργασιακής δύναμης» *αλλά* «το ζήτημα έχει όμως *διαφορετικά* με το τοκοφόρο κεφάλαιο και ακριβώς αυτή η διαφορά αποτελεί τον ειδικό του χαρακτήρα». Η διαφορά είναι ότι «ο κάτοχος του χρήματος που θέλει το χρήμα του σαν τοκοφόρο κεφάλαιο, το εκχωρεί

- 2 Δεν είναι άνευ σημασίας να θυμόμαστε ότι ο Μαρξ πρώτα έγραψε σε σημειώσεις και τους τρεις τόμους του *Κεφαλαίου* και μετά επανήλθε και έφτασε στην τελική μορφή του πρώτου τόμου. Ο τρόπος παρουσίασης των αρχικών εννοιών εμπεριέχει την αναδραστική πληροφορία της συνολικής κατασκευής του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

σε έναν τρίτο, το ρίχνει στην κυκλοφορία *το κάνει εμπόρευμα σαν κεφάλαιο*». ³ Η αξία χρήσης αυτού του εμπορεύματος είναι η παραγωγή κέρδους. Η παραχώρηση, δηλαδή ο δανεισμός του χρήματος για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα και η επανείσπραξη του ίδιου χρήματος με τόκο (*υπεραξία*), είναι *η μορφή της κίνησης του τοκοφόρου κεφαλαίου*. ⁴ Το τοκοφόρο κεφάλαιο είναι ο τρόπος με τον οποίο το χρήμα συμπεριλαμβάνει ως χρήμα τη μορφή του κεφαλαίου και επομένως ο τρόπος με τον οποίο το χρήμα δεν είναι μόνο μορφή εμφάνισης της αξίας και γενικό ισοδύναμο αλλά συγχρόνως είναι αυτοαξιοποιούμενο μέγεθος.

Οι μορφές της κυκλοφορίας, E-X-E, X-E-X', X-X', και τα συστατικά δομικά στοιχεία X-E και E-X, αποτελούν το κέλυφος μέσα στο οποίο αναπτύσσεται ο ΚΤΠ. Με την ιστορική ανάπτυξή του αλλάζουν κάποιες σημαντικές ιδιότητες αυτών των μορφών. Αυτό δεν συμβαίνει γιατί αλλάζουν μορφικά οι μορφές κυκλοφορίας αλλά *επειδή αβιάζονται οι συνθήκες κάτω από τις οποίες αυτές λειτουργούν*. Η μορφή του τοκοφόρου κεφαλαίου διαφέρει από την τοκογλυφία επειδή αλλάζουν «οι συνθήκες, κάτω από τις οποίες λειτουργεί, επομένως και η [ολοκληρωτικά αλλαγμένη] μορφή του δανειζόμενου που αντικρίζει τον δανειστή του χρήματος. Ακόμα και στην περίπτωση που ένας χωρίς περιουσία άνθρωπος παίρνει πίστωση σαν βιομήχανος ή σαν έμπορος, αυτό γίνεται γιατί του εμπιστεύονται ότι με το χρήμα που του δάνεισαν θα δράσει σαν κεφαλαιοκράτης, θα ιδιοποιηθεί απλήρωτη δουλειά. Του δίνουν πίστωση, γιατί τον θεωρούν δυναμικό κεφαλαιοκράτη». ⁵ Με την ανάπτυξη του ΚΤΠ αυτές οι μορφές της κυκλοφορίας του χρήματος και του εμπορεύματος *ενσωματώνονται* ως απλές φάσεις της διαδικασίας παραγωγής και αναπαραγωγής του.

Οι αναλύσεις στις οποίες το τοκοφόρο κεφάλαιο εμφανίζεται ως «τοκογλυφία» βασίζονται στην ιδέα ότι η δημιουργία υπεραξίας απαιτεί μόνο τη σχέση των κατόχων των «υλικών» μέσων παραγωγής με τους εργαζόμενους, και όχι το χρηματοπιστωτικό σύστημα, δηλαδή η ανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού συστήματος παρουσιάζεται ως εξωτερική της ιστορικής πορείας της εκμετάλλευσης, ή ακόμη χειρότερα αξιολογείται ως το «απόλυτο κακό». Όπως έχουμε εξηγήσει και αλλού, ⁶ αυτές οι αναλύσεις έχουν τελικά ως στόχο την υπεράσπιση ενός «υγιούς παραγωγικού καπιταλισμού» (στον οποίο συμπεριλαμβάνεται και το αντίστοιχο «συνειδητοποιημένο» εργατικό κίνημα). Ο «καπιταλιστής του χρήματος», στην ανάλυση αυτή, εξοβελίζεται από την εκμεταλλευτική σχέση, τοποθετείται στο περιθώριο της καπιταλιστικής κοινωνίας και παρουσιάζεται ως «παράσιτο». Η κίνηση *του κεφαλαίου γενικά* να επιστρέφει στην αφειρησία του ως υπεραξία αποδίδεται μόνο στο τοκοφόρο κεφάλαιο, με σκοπό να στηριχτεί

3 *Το Κεφάλαιο*, 3ος τόμ., σελ. 434.

4 *ό.π.*, σελ. 440.

5 *Το Κεφάλαιο*, 3ος τόμ., σ. 750.

6 *blaumachen*, τ. 5, «Η παραγωγή και αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Η αντίφαση που ορίζει λογικά και ιστορικά το κεφάλαιο».

«πθικά», όπως έγινε για παράδειγμα από τον Προυντόν.⁷ Από τα προηγούμενα όμως νομίζουμε ότι γίνεται κατανοητό πως ο Μαρξ ισχυρίζεται ότι η δυνατότητα δημιουργίας υπεραξίας ενυπάρχει ήδη στο χρήμα το οποίο εκχωρείται ως κεφάλαιο (δηλαδή ενυπάρχει στην κοινωνική πραγματικότητα που έχει παραχθεί ιστορικά και επιτρέπει την ύπαρξη του τοκοφόρου κεφαλαίου X-X').

Η πλήρης ανάπτυξη της μορφής του τοκοφόρου κεφαλαίου γίνεται στο χρηματοπιστωτικό σύστημα στο σύνολό του. «Το πιστωτικό σύστημα δεν εκχωρεί απλώς κάποια ήδη υπάρχουσα (ανήκουσα στις τράπεζες ή στους καταθέτες τους) ποσότητα χαρτονομίσματος (ή χρυσού = “εμπορεύματος”), αλλά δημιουργεί επιπλέον πιστωτικό χρήμα (καθώς το πιστωτικό χρήμα δημιουργείται τη στιγμή ακριβώς της σύναψης του δανείου, π.χ. μέσω υπηρεσιών υπερανάληψης, χωρίς να αντλείται από κάποιο θησαυροφυλάκιο), δηλαδή διευρύνει, ανάλογα με τη συγκυρία (την αναμενόμενη κερδοφορία κλπ.) τα όρια της διαδικασίας X-E (=Mπ+Eδ) [--Π--E']-X' του συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου. Μέσω της διαδικασίας αυτής θα καρπωθεί τόκους, που θα του επιτρέψουν να διευρύνει περαιτέρω, σε πολλαπλάσιο βαθμό εφόσον η συγκυρία το απαιτεί, τα δάνεια και τις χορηγήσεις του. Με τον τρόπο αυτό δημιουργεί τις προϋποθέσεις παραγωγής κέρδους, στην έκταση που το επιτρέπει η εκάστοτε συγκυρία. Έτσι “ο κοινωνικός χαρακτήρας του κεφαλαίου πετυχαίνεται και πραγματοποιείται πέρα για πέρα μόνο με την πλήρη ανάπτυξη του πιστωτικού και τραπεζικού συστήματος” (*Κεφάλαιο*, 3ος τόμ., σελ. 758)».⁸

«ΧΩΡΙΣ ΕΞΕΝΑ ΓΡΑΝΑΖΙ ΔΕ ΓΥΡΝΑ...»

Αυτή η ανάλυση γίνεται στην προσπάθεια να σκεφτούμε οργανωμένα το ερώτημα (που μας τέθηκε στη συνέντευξη που δημοσιεύεται σε αυτό το τεύχος⁹): «μπορεί *σήμερα* να προκύψει ένας *αντοδιαχειριζόμενος* *καπιταλισμός*»; Η καπιταλιστική κοινωνία εμπεριέχει τρεις βασικούς μορφικούς καθορισμούς, την επιχείρηση, την αγορά και το κράτος. Το ερώτημα αυτό θέτει το ζήτημα αν μπορεί να προκύψει ένας καπιταλισμός στον οποίο η μορφή επιχείρηση να διευθύνεται από τους ίδιους τους εργαζόμενους της.¹⁰ Μπορεί να υπάρξει ένας καπιταλισμός στον οποίο οι εργαζόμενοι να είναι ταυτόχρονα και εργαζόμενοι και καπιταλιστές, οι οποίοι ως καπιταλιστές πρέπει να βρουν πρόσβαση σε δανειζόμενο τοκοφόρο κεφάλαιο για να μπορούν να αναπαράγουν το δικό τους κεφάλαιο;

7 Δες *Το Κεφάλαιο*, 3ος τόμ., σελ. 438.

8 Γ. Μπλιός, Δ. Δημούλης, Γ. Οικονομάκης, *Η θεωρία του Μαρξ για τον καπιταλισμό*.

9 «Για την τρέχουσα κρίση, την Ευρωζώνη και τους ταξικούς αγώνες στην Ελλάδα».

10 Δεν θέτει καθόλου στο πεδίο της όρασής του το ζήτημα του κράτους, αυτό είναι ένα σημαντικό έλλειμμα και δείκτης των ορίων του ίδιου του ερωτήματος.

Σύμφωνα με τον Μαρξ η μορφή συνεταιριστική επιχείρηση εξακολουθεί φυσικά να είναι καπιταλιστική μορφή καθώς «μέσα στα πλαίσια [των συνεταιριστικών εργοστασίων] όμως έχει αρθεί η αντίθεση κεφαλαίου εργασίας αν και στην αρχή μόνο στη μορφή γιατί *οι εργάτες σαν συνεταιρισμός είναι οι ίδιοι ο κεφαλαιοκράτης του εαυτού τους* [...]». Ο Μαρξ θεωρεί τη γενίκευση της μετατροπής του κεφαλαίου σε τοκοφόρο κεφάλαιο, και τη σύνθλιψη της προσωποποίησης του κεφαλαίου στο βιομήχανο κεφαλαιοκράτη ουτοπική: «Αν ένα υπέρμετρα μεγάλο μέρος των κεφαλαιοκρατών μετέτρεπαν το κεφάλαιό τους σε χρηματικό κεφάλαιο η συνέπεια θα ήταν μια τεράστια υποτίμηση του χρηματικού κεφαλαίου και μια τεράστια πώση του επιτοκίου. Πολλοί θα οδηγούνταν αμέσως στην κατάσταση να μην μπορούν να ζουν από τους τόκους τους, δηλαδή θα εξαναγκάζονταν να μετατρέψουν τους εαυτούς τους σε βιομήχανους κεφαλαιοκράτες».¹¹ Βλέπουμε όμως ήδη στις διατυπώσεις του Μαρξ τις εσωτερικές αντιφάσεις της σκέψης του. Αφού «η αντίθεση ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία έχει αρθεί στην αυτοδιαχειριζόμενη επιχείρηση», η μορφή αυτή της επιχείρησης αναπόφευκτα εμφανίζεται ως ένα θετικό μεταβατικό στάδιο της εξέλιξης προς την κατάργηση του καπιταλισμού. Λέει ο Μαρξ: «Τις μετοχικές επιχειρήσεις όπως και τα εργοστάσια συνεταιρισμών *πρέπει να τα βλέπουμε ως μεταβατικές μορφές από τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής στο συνεταιριστικό τρόπο* μόνο που στις πρώτες η αντίθεση έχει αρθεί αρνητικά και στα δεύτερα θετικά».¹² «Δεν θα μπορούσε να αναπτυχθεί το εργοστάσιο συνεταιρισμού [...] χωρίς το πιστωτικό σύστημα [...] καθώς αυτό προσφέρει εξίσου τα μέσα για τη βαθμιαία επέκταση των συνεταιρισμών πάνω σε περισσότερο ή λιγότερο εθνική κλίμακα». Σε αυτή τη δεύτερη διατύπωση βλέπουμε ότι κύριο ρόλο σε αυτή τη μετάβαση παίζει το πιστωτικό σύστημα. Με περισσότερη σαφήνεια: «Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το πιστωτικό σύστημα θα χρησιμεύσει σαν μοχλός στο πέρασμα από τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής στον τρόπο παραγωγής της συνεταιρισμένης εργασίας[...]».¹³ Η καταγγελία του Μαρξ σχετικά με την ουτοπική διάσταση της κατάργησης του καπιταλισμού με καπιταλιστικούς όρους βρίσκει λοιπόν τα όριά της στο ίδιο το περιεχόμενο που δίνει ο ίδιος στην κατάργηση του καπιταλισμού, πρόκειται για το περιεχόμενο ενός άλλου *τρόπου παραγωγής*. Η αντίληψη του μεταβατικού σταδίου, η οποία είναι η κυρίαρχη μορφή του κομμουνιστικού ορίζοντα της εποχής του, αφήνει χώρο σε μια ουτοπική σκέψη προοδευτικής μετάβασης με θετικό τρόπο από την γενίκευση της αυτοδιαχείρισης, η οποία είναι εφικτή μόνο χάρη στο πιστωτικό σύστημα, στον κομμουνισμό.

Τι γίνεται όμως αν προσπαθήσουμε να σκεφτούμε το ερώτημα της «αυτοδιαχειριστικής» αναδιάρθρωσης του κεφαλαίου με σημερινούς όρους; Πρόκειται άραγε για τον επαναστατικό ορίζοντα της εποχής μας; Ή πρόκειται για μια οριακή

11 ό.π., σελ. 477.

12 ό.π. σελ. 555-6, η έμφαση δική μας.

13 ό.π., σελ. 758.

συνθήκη που προκύπτει ως πρόσκαιρη απάντηση στο αδιέξοδο της σημερινής ταξικής πάλης, αδιέξοδο που αφορά και τον ορίζοντα του κεφαλαίου ως οργανωμένης τάξης να εκμεταλλευτεί «ικανοποιητικά» το προλεταριάτο αλλά και τον ορίζοντα του προλεταριάτου που δεν ανασυντίθεται ως τάξη δι' εαυτήν μέσα από το εργατικό κίνημα; Από τη σκοπιά των καπιταλιστών σίγουρα δεν είναι ευκατὰ να εξαφανιστεί η προσωποποίηση του κεφαλαίου στο πρόσωπο του βιομήχανου καπιταλιστή. Αλλά, αν λάβει κανείς υπόψη του τη χυδαία νεοφιλελεύθερη ρητορική, η εξαφάνιση του βιομήχανου δέν φαντάζει σαν υλοποίηση της νεοφιλελεύθερης ουτοπίας; Σύμφωνα με τους «ιδεολόγους» του νεοφιλελευθερισμού το κεφάλαιο δεν πρέπει να εμπλέκεται *ως κράτος* στην αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης, το κράτος πρέπει να περιορίζεται μόνο στην κατασταλτική μορφή διαχείρισης των υπεράριθμων, τους οποίους βαφτίζουν συλλήβδην «τρομοκράτες». Επίσης ο διαχωρισμός ανάμεσα στις δύο τάξεις πρέπει να είναι σιβαρός σε όλα τα επίπεδα, να μπλοκαριστεί η κοινωνική κινητικότητα προς τα πάνω αλλά να λειτουργεί απρόσκοπτα προς τα κάτω. Και ταυτόχρονα με όλα αυτά πρέπει να εξακολουθεί να υπάρχει κάποιου είδους κοινωνία! Μια κοινωνία με καπιταλιστές του X-X' και αυτοδιαχειριζόμενες επιχειρήσεις βρίσκεται στο όριο αυτής της ονειρώξης. Μήπως όμως αυτή η διπολική μορφή κοινωνίας είναι ταυτόχρονα και ο μόνος ορίζοντας του αυτοδιαχειριστικού ονείρου του κινήματος; Αν όχι η ουτοπία μήπως είναι ένας αναγκαίος συμβιβασμός, από τη στιγμή που, στον ορίζοντα αυτόν, δεν τίθεται σε αμφισβήτηση το ίδιο το κρήμα *ως κεφάλαιο*, η ίδια η μορφή των μέσων παραγωγής *ως μέσων παραγωγής αξίας*; Η απάντηση που προκύπτει κατά τη γνώμη μας είναι ότι *οριακά το μοντέλο του αυτοδιαχειριζόμενου χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού θα μπορούσε να αποτελέσει τον ορίζοντα της απελευθέρωσης στην ενδεχόμενη κορύφωση αυτού του κύκλου αγώνων*. Αυτός ο απελευθερωτικός ορίζοντας είναι *ειδικά σήμερα* δυνατός που ο καπιταλισμός είναι ήδη χρηματοπιστωτικός με την έννοια ότι η μορφή X-X' τείνει να αποτελεί ολοένα και περισσότερο τον ειδικό τρόπο μορφοποίησης της κοινωνίας από τη σχέση κεφαλαίου-εργασίας.

As δούμε τους βασικούς όρους μιας πιθανής διαδικασίας προς αυτήν την κατεύθυνση: α) Η συγκεντροποίηση του κεφαλαίου μέσα στην κρίση του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού οδηγεί στη χρηματοπιστωτικοποίηση ολοένα και περισσότερων μερίδων του κεφαλαίου, β) σύμφωνα ακόμη και με το ΔΝΤ η παραγωγικότητα της εργασίας σε ένα αυτοδιαχειριστικό περιβάλλον «αυτοεκμετάλλευσης», συγκεκριμένα αυτό της Αργεντινής στις αρχές της δεκαετίας του 2000, είναι μεγαλύτερη από την παραγωγικότητα της εργασίας σε «κανονικές» επιχειρήσεις (σε καθεστώς κρίσης), γ) η αυτοδιαχείριση ως αυτοοργάνωση της μιζέριας προωθείται ήδη από το Κράτος σε πολλές περιπτώσεις, και το κυριότερο δ) η ταξική πάλη οδεύει προς μια κορύφωση και η μία ή η άλλη μορφή αυτοδιαχείρισης εμφανίζεται σαν ιδεολογικό περιεχόμενο ολοένα και περισσότερων πρακτικών του κινήματος.

Από την άλλη πλευρά αυτές οι τάσεις έχουν και τις αντίρροπές τους: α) Η συγκεντροποίηση γίνεται με όρους λυσοαλέου ανταγωνισμού και δεν θα γί-

νει η συγκέντρωση κεφαλαιακών στοιχείων αρμονικά χωρίς εμπόδια και χωρίς συγκρούσεις σαν να πρόκειται για μια συμφωνία που κλείνεται σε ένα κοκτέιλ πάρτυ. Οι συγκρούσεις αυτές λαμβάνουν ήδη τη μορφή γενικευμένων *ταξικών* συγκρούσεων σε πολλά μέρη στον πλανήτη και μπορεί να φτάσουν να πάρουν και γεωπολιτική μορφή ειδικά αν η όξυνση της ταξικής πάλης γίνει πραγματικά επικίνδυνη για την ίδια την ύπαρξη των κρατών, β) η αυτοεκμετάλλευση δεν παύει να είναι εκμετάλλευση, δηλαδή να υπόκειται σε όλους τους όρους της αναπαραγωγής του κεφαλαίου, έστω και αν ο δεσποτισμός της παραγωγικής διαδικασίας δεν προσωποποιείται στο πρόσωπο του «αφεντικού», αλλά στο αόρατο πρόσωπο του συστήματος που εκχωρεί κεφάλαιο και σε ένα αστυνομικό κράτος στο οποίο η εργατική τάξη δεν έχει πρόσβαση, γ) με την πρόοδο του κρατικού σχεδίου αυτοδιαχείρισης των περικοπών ή της εξαφάνισης του έμμεσου μισθού, αναπτύσσονται και οι εσωτερικές του αντιφάσεις ως ταξική πάλη. Η δημιουργία *κινηματικών* δομών αυτοδιαχείρισης στο πεδίο της αναπαραγωγής συνεπάγεται μια νέα κοινωνικοποίηση των προλεταρίων, η οποία δεν μπορεί να γίνει ανεκτή από το αστυνομικό κράτος που παράγεται, με αποτέλεσμα να δομείται μια σύγκρουση έξω από το πεδίο της παραγωγής, δ) παράλληλα με την εμφάνιση της αυτοδιαχείρισης ως κορυφαίας ιδεολογικής στιγμής της υπεράσπισης του ταξικού ανήκειν, προεικονίζεται μέσα στις πρακτικές των τρεχόντων αγώνων και η αμφισβήτηση *αυτής ειδικά της μορφής* του ταξικού ανήκειν. Το γεγονός ότι αυτή η προεικόνιση δεν παίρνει ιδεολογική και πολιτική μορφή και μοιάζει να μην έχει ορίζοντα άλλον από τον περιορισμένο ορίζοντα των ταραχών, σήμερα φαίνεται σαν αδυναμία, αλλά στη συνέχεια μπορεί ακριβώς αυτό το στοιχείο να είναι απαραίτητο για τη σαρωτική επέλαση αυτών των πρακτικών.

Σκοπός αυτού του κειμένου, σε τελική ανάλυση, μέσα από την επεξεργασία του ερωτήματος που τέθηκε, είναι να υπενθυμίσει ότι ο καπιταλισμός μπορεί να βρει τρόπους να επιβιώσει ακόμη και μέσα από την αντεπανάσταση που θα έχει ως ορίζοντά της την περαιτέρω κοινωνικοποίηση κεφαλαίου,¹⁴ η οποία βέβαια, όπως πάντα στις αναδιαρθρώσεις/αντεπαναστάσεις, θα συνοδεύεται και με αύξηση του ποσοστού εκμετάλλευσης. Το κεφάλαιο δεν είναι πράγμα που μεγαλώνει, ωριμάζει και σαπίζει, δεν είναι ιστορικό στάδιο από το οποίο αναγκαστικά θα οδηγηθούμε στον κομμουνισμό, με μια επίσης αναγκαία και μάλλον ευχάριστη στάση στην αυτοδιαχείριση. Το κεφάλαιο είναι κοινωνική σχέση που μορφοποιεί όλες τις άλλες κοινωνικές σχέσεις και δομεί την καπιταλιστική κοινωνία, *ως κίνηση, ως ιστορία*. Μόνη αιτία κατάρτησης αυτής της κοινωνίας είναι η ταξική πάλη.

Woland

14 Δες στη συνέχεια το κείμενο «Κομμουνιστικοποίηση εναντίον Κοινωνικοποίησης».

Κομμουνιστικοποίηση εναντίον Κοινωνικοποίησης

Το έσοχο σημείο της αμοιβαίας συνεπαγωγής των τάξεων είναι όταν το προλεταριάτο κυριεύει τα μέσα παραγωγής. Τα κυριεύει, αββά δεν μπορεί να τα ιδιοποιηθεί. Η ιδιοποίηση από το προλεταριάτο δεν είναι ιδιοποίηση, επειδή πραγματοποιείται μόνο μέσω της ίδιας του της κατάργησης ως τάξης.

«Η αυτοοργάνωση είναι η πρώτη πράξη της επανάστασης, η συνέχεια πραγματοποιείται εναντίον της»

Η κυρίευση των στοιχείων του κεφαλαίου: ιδιοποίηση ή κομμουνιστικοποίηση;

Το ζήτημα της κομμουνιστικοποίησης έγκειται στην υπέρβαση από το προλεταριάτο, ή μάλλον από τους προλετάριους, της υπεράσπισης της κατάστασής τους, άρα και της αμοιβαίας συνεπαγωγής τους με το κεφάλαιο, μέσα σε μια δραστηριότητα κυρίευσης του κεφαλαίου – δραστηριότητα που δεν είναι κοινωνικοποίηση, δηλαδή τρόπος διαχείρισης της οικονομίας, αλλά συγκρότηση μιας κοινότητας ατόμων η οποία είναι κατά άμεσο τρόπο τα συστατικά της στοιχεία. Οι κοινωνίες, δηλαδή οι κοινότητες που κυριαρχούνται και εκπροσωπούνται από μια τάξη, συγκροτούν την ενότητα των ατόμων που είναι μέλη τους, αλλά τα άτομα είναι μέλη των κοινωνιών μόνο σαν μέσα άτομα μιας τάξης· τα μοναδικά άτομα δεν έχουν κοινωνική ύπαρξη. Η κομμουνιστικοποίηση πραγματοποιείται μέσω της κυρίευσης των μέσων διαβίωσης, επικοινωνίας, μεταφοράς και παραγωγής με τη στενή έννοια. Η κομμουνιστικοποίηση των σχέσεων, η συγκρότηση της ανθρώπινης κοινότητας, ο κομμουνισμός, πραγματοποιείται για τον αγώνα κατά του κεφαλαίου, μέσα σε αυτόν και μέσω αυτού. Στον αγώνα αυτόν δεν μπορούμε να αντιπαραθέτουμε την κυρίευση των υλικών μέσων και τον μετασχηματισμό των προλετάρων σε άτομα που είναι κοινωνικά απευθείας και δίχως μεσολάβηση (άμεσα κοινωνικά άτομα): πρόκειται για μian αξεχώριστη δραστηριότητα, και την ταύτιση αυτή την ορίζει η σημερινή μορφή της αντίφασης προλεταριάτου/κεφαλαίου. Η ριζική διαφορά με την κοινωνικοποίηση είναι ότι δεν πρόκειται για αλλαγή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των υλικών μέσων. Στην κομμουνιστικοποίηση δεν υπάρχει *ιδιοποίηση* των αγαθών από κανένα όργανο (κράτος, κομμούνα, ή ακόμα συμβούλιο) που θα εκπροσωπούσε

τους προλετάριους, θα κυριαρχούσε πάνω τους στη δράση της απαλλοτριώσεως του κεφαλαίου κι έτσι θα τη μετέτρεπε σε *ιδιοποίηση*. Η αλλαγή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος είναι συγκρότηση μιας νέας μορφής οικονομίας, του σοσιαλισμού, έστω κι αν θα έπαιρνε το όνομα της αλληλέγγυας οικονομίας. Όταν ο σοσιαλισμός ήταν πραγματικά εφικτός, αυτό ανέβαλλε τον κομμουνισμό για το απόλυτο μέλλον. Επρόκειτο στην πραγματικότητα για την αδυναμία του σοσιαλισμού να είναι ό,τι ισχυριζόταν πως είναι: μεταβατικό στάδιο προς τον κομμουνισμό. Ο σοσιαλισμός ήταν τελικά η αντεπανάσταση που προσιδίαζε στη μόνη πραγματική επανάσταση της περιόδου. Η κομμουνιστικοποίηση δεν συγκροτεί οικονομία· χρησιμοποιεί τα πάντα, αλλά δεν έχει άλλο σκοπό από τον ίδιο τον εαυτό της. Η κομμουνιστικοποίηση δεν είναι αγώνας για τον κομμουνισμό, είναι ο κομμουνισμός που συγκροτείται ενάντια στο κεφάλαιο.

Η συνύφανση της κομμουνιστικοποίησης και της κοινωνικοποίησης

Ενώ η δράση της κομμουνιστικοποίησης αποτελεί κατάληξη της ταξικής πάλης μέσα στην επαναστατική κρίση, η ίδια η δράση της κυρίευσσης μπορεί, όπως είδαμε, να είναι είτε κομμουνιστικοποίηση είτε κοινωνικοποίηση. Κάθε δράση τέτοιου τύπου μπορεί να πάρει τη μια ή την άλλη μορφή· όλα εξαρτώνται από τη δυναμική, όλα εξαρτώνται από το διαρκώς μετασχηματιζόμενο πλαίσιο, δηλαδή όλα εξαρτώνται από τον αγώνα εναντίον του κεφαλαίου, ο οποίος είτε βαθαινει και επεκτείνεται είτε επιβραδύνεται και πολύ γρήγορα παρακμάζει. Όλα εξαρτώνται επίσης από τον αγώνα που διεξάγεται μέσα στον αγώνα εναντίον του κεφαλαίου. Η συγκρότηση του κομμουνισμού συνυφάνεται με τη συγκρότηση μιας έσχατης μορφής της καπιταλιστικής κοινωνικοοικονομικής εναλλακτικής λύσης. Η τάση για τη συγκρότηση οργάνων που θα επιδιώκουν να μετατρέψουν την κυρίευση των υλικών μέσων σε οικονομική και πολιτική κοινωνικοποίηση θα είναι συνεχής μέχρι την πλήρη κομμουνιστικοποίηση. Αυτή η μόνιμη παρουσία, μέσα στο κίνημα της επανάστασης, μιας τροχοπέδης που μπορεί να χρησιμοποιηθεί από την καπιταλιστική αντεπανάσταση εκφράζει το γεγονός ότι θα υπάρχει μέχρι τέλους μια διάσταση επιβεβαίωσης και απελευθέρωσης της εργασίας, γιατί το κίνημα της επανάστασης είναι και παραμένει κίνημα της τάξης της εργασίας ακόμα και μέσα στην υπέρβαση των δραστηριοτήτων ως εργασίας. Η διατήρηση αυτής της επιβεβαίωσης παράγεται από τη συνεχιζόμενη ύπαρξη του κεφαλαίου. Όσο το κεφάλαιο υπάρχει απέναντι στο προλεταριάτο, ακόμα και στο προλεταριάτο που τείνει να το καταργήσει κι επομένως να αυτοκαταργηθεί και το ίδιο, το προλεταριάτο διατηρεί μια θετικότητα. Αυτή η θετικότητα της εργασίας, έστω κι αν δεν επιβεβαιώνεται πια από το κεφάλαιο, επανενεργοποιείται μέσα στην επαναστατική διεργασία επειδή, μέσα σε αυτήν, η κοινωνική αναπαραγωγή εξαρτάται από τη δράση των προλετάρων.

Το παρελθόν των επαναστάσεων μας δείχνει ολοφάνερα ότι «η κόκκινη σημαία μπορεί να υψωθεί ενάντια στην κόκκινη σημαία» μέχρι να καταφθάσουν τα στρατεύματα του κράτους και του παρακράτους

Το κεφάλαιο «δεν θα διστάσει» να διακηρύξει ξανά ότι η εργασία είναι «η μόνη παραγωγική δραστηριότητα», προκειμένου να σταματήσει το κίνημα της κατάργησής του και να το καθυποτάξει μόλις μπορέσει. Η μόνη υπέρβαση αυτής της διάστασης έγκειται στη νίκη της κομμουνιστικοποίησης, που είναι η συντελεσμένη κατάργηση της καπιταλιστικής τάξης και του προλεταριάτου. Η υπέρβαση αυτής της αντεπαναστάσεως δεν πρόκειται ποτέ να είναι γαλήνια, δεν θα συντελείται πάντα «στην πορεία», δεν θα είναι μια γνήσια και πιο ταχύρρυθμη εκδοχή του «μαρασμού του κράτους» που προβλεπόταν από τον σοσιαλισμό. Κάθε κρατική ή παρακρατική μορφή θα κάνει πάντοτε το παν για να διατηρηθεί, εν ονόματι μάλιστα της ανάγκης για την απώτερη εξαφάνισή της! Αυτή η αρτηριοσκλήρωση και αυτή η διατήρηση δεν είναι «αντεπαναστατικές τάσεις μέσα στην επανάσταση», αλλά είναι η αντεπανασταση. Η καπιταλιστική αντεπανασταση *απέναντι* στην επανάσταση.

Ο κομμουνισμός δεν αγωνίζεται εναντίον της δημοκρατίας, αλλά η αντεπανασταση αυτοαναγορεύεται δημοκρατική

Επικαλούμενη και η ίδια την κατάργηση των τάξεων, η ριζοσπαστική δημοκρατία θα κάνει το παν για να διατηρήσει ή να αποκαταστήσει δομές εκλογής εκπροσώπων, τις οποίες θα χαρακτηρίζει αναγκαίες προκειμένου να αποφευχθεί ο σχηματισμός ενός νέου διευθυντικού στρώματος, αυτοεγκατεστημένου και ανεξέλεγκτου. Η συγκρότηση του κομμουνισμού διαπλέκεται με τη συγκρότηση μιας ύστατης μορφής σοσιαλισμού, έστω κι αν το κίνημα που τη στήριζε –το εργατικό κίνημα– έχει εξαφανιστεί οριστικά.

Ο αγώνας για να «λογικευτούν» οι φράξεις του προλεταριάτου που επιδίδονται με μεγαλύτερο ζήλο στην απαλλοτρίωση του κεφαλαίου θα είναι ακόμα βιαιότερος στον βαθμό που θα εμφανίζεται σαν υπεράσπιση της δημοκρατικής επανάστασης, η οποία αρνείται να επιτρέψει σε «μειοψηφίες» να θέσουν σε κίνδυνο τις κατακτήσεις της πλειοψηφίας.

Η υπεράσπιση των κεκτημένων είναι δυνατότητα μιας νέας φάσης αντεπαναστάσεως

Η κομμουνιστικοποίηση ποτέ δεν θα έχει κεκτημένο. Όλες οι οικειοποιήσεις που συγκροτούν την άμεση κοινότητα θα αμφισβητηθούν σαν καθαρές απαλλοτριώσεις, σαν ανεξέλεγκτη κυρίευση, και θα κηρυχθούν κοινωνικοποιήσεις μόλις επιβραθυνθεί το κίνημα και συγκροτηθεί μια οιοσδήποτε κρατική δομή για να

υπερασπίσει κάτι που, *εκείνη τη στιγμή*, θα φανεί σαν κεκτημένα και σαν στοιχεία της συγκρότησης μιας ενδεχόμενης νέας οικονομίας. Για να αυτοδιαλυθεί, η τάξη αναγνωρίζει τον εαυτό της σαν διαιρεμένη και ετερογενή· η κατάργηση του προλεταριάτου σαν διάλυση των άλλων τάξεων προϋποθέτει την εσωτερική ανάγκη του προλεταριάτου για αυτές τις άλλες τάξεις, για να τις απορροφήσει διαλύοντάς τις, και ταυτόχρονα την αντίθεση με αυτές. Η κομμουνιστικοποίηση ζει διαρκώς μέσα στις συνθήκες της αρτηριοσκλήρωσής της. Όλα θα συμβούν σε γεωγραφικό επίπεδο, σε οριζόντιο επίπεδο, και όχι στο κλαδικό επίπεδο που διαφοροποιεί τους τύπους δραστηριότητας. Τα όρια θα βρίσκονται παντού και η γενικευμένη συνύφανση επανάστασης και αντεπανάστασης θα εκδηλώνεται σε πολύμορφες και χασυκτές συγκρούσεις. Το προλεταριάτο καταργείται μέσα στην ανθρώπινη κοινότητα την οποία παράγει. Το περιεχόμενο και η δύναμη της αντεπανάστασης είναι οι εσωτερικές και δυναμικές αντιφάσεις αυτής της διεργασίας, επειδή μέσα σε καθεμιά από αυτές μπορεί να αναγεννηθεί το κεφάλαιο. Επειδή για την τάξη η αυτοκατάργησή της είναι υπέρβαση της *αυτονομίας* της: *εκεί ακριβώς βρίσκεται το περιεχόμενο και η δύναμη της καπιταλιστικής αντεπανάστασης.*

Η επέκταση είναι η πορεία της νίκης, η επιβράδυνση είναι η πορεία της αντεπανάστασης

Ο αγώνας του κεφαλαίου να ανακτήσει τον κοινωνικό έλεγχο θα είναι διπλός, χωρίς αυτό να αποτελεί στρατηγική. Αφενός τα κράτη θα αγωνίζονται για να αποκαταστήσουν την κυριαρχία τους και να επαναδρομολογήσουν την εκμετάλλευση, αφετέρου η καπιταλιστική κοινωνία θα διατηρείται πάνω στην εντελώς αμφίσημη βάση λαϊκών εξουσιών και αυτοδιαχείρισης. Στην τυπική υπαγωγή, το σύνολο του προϊόντος της εργασίας υπήρξε μια μακρόχρονη εργατική διεκδίκηση. Τώρα η διεκδίκηση αυτή βρίσκει μια νέα νιότη και αποτελεί ιδεώδες περιεχόμενο για την αναπαραγωγή των καπιταλιστικών σχέσεων και «στέρεν» βάση αντίστασης στην κομμουνιστικοποίηση – οι φράξιες αυτές μπορεί να συγκρούονται ή να συμμαχούν, σε συνάρτηση με την κατάσταση κι επομένως με την ανάπτυξη του κινήματος της κομμουνιστικοποίησης. Η δράση της καπιταλιστικής τάξης μπορεί εξίσου να είναι στρατιωτική όσο και να απαρτίζεται από κοινωνικά αντίμετρα και κατασκευή συγκρούσεων με βάση τις ικανότητες του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής τις οποίες η ίδια η επανάσταση ωθεί σε απρόσμενη εξέλιξη, από την αναβίωση της δουλείας μέχρι την αυτοδιαχείριση. Το κυριότερο όμως είναι ότι η αναπαραγωγή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής θα διαχέεται δίπλα στην επανάσταση, σε όλες τις στιγμές όπου η κομμουνιστικοποίηση θα τείνει, από την ίδια της τη φύση, να αποστεωθεί σαν απλή οργάνωση της επιβίωσης των προλεταρίων, σαν κοινωνικοποίηση. Η καπιταλιστική τάξη μπορεί εξίσου να συγκεντρώνει την αντεπαναστατική της δράση στο κράτος όσο και να αποκεντρώνει τη σύγκρουση περιφερειοποιώντας την, τεμαχίζοντας τις τάξεις σε κοινωνικές κατηγορίες, ακόμα και εθνοτικοποιώντας την,

αφού μια κατάσταση κρίσης είναι και ενδοκαπιταλιστική σύγκρουση. Αν, στο πλαίσιο μιας ενδοκαπιταλιστικής σύγκρουσης, μία από τις καπιταλιστικές ζώνες κατορθώσει, μέσω της γενικής απαξίωσης που προκαλεί η κρίση, να αντιπροσωπεύσει μια συνολική λύση για όλα τα κεφάλαια, τότε θα την αντιπροσωπεύσει και για τους πτωχότερους.

Η επικράτηση της επανάστασης δεν θα είναι ευθύγραμμη

Ορισμένες φράξιες του εξεγερμένου προλεταριάτου θα συντριβούν, ορισμένες θα «μεταστραφούν» στηρίζοντας συντηρητικά μέτρα επιβίωσης, άλλες εξεγέρσεις θα πάρουν τη σκυτάλη. Μερικές από τις φράξιες που μεταστράφηκαν/τελματώθηκαν θα ξαναρχίσουν τις ανεξέλεγκτες απαλλοτριώσεις και την οργάνωση του αγώνα από τους αγωνιζόμενους και μόνο για τον αγώνα, χωρίς εκπροσώπηση, χωρίς έλεγχο από κανέναν εξ ονόματος του σιδηρόπυργου, ξαναπάνοντας έτσι το νήμα της συγκρότησης του κομμουνισμού, ο οποίος δεν είναι σκοπός αλλά περιεχόμενο του αγώνα. Οι αντεπαναστατικές ιδεολογίες θα είναι πολλές, αρχίζοντας ίσως από την ιδεολογία της επιβίωσης της οικονομίας: ας διατηρήσουμε οικονομικούς μηχανισμούς, ας μην καταστρέψουμε κάθε οικονομική λογική, για να μπορέσουμε στη συνέχεια να οικοδομήσουμε μια νέα οικονομία. Η επιβίωση της οικονομίας είναι επιβίωση της ανταλλαγής, άσχετα αν η ανταλλαγή αυτή χρησιμοποιεί το χρήμα, οποιουδήποτε είδους κουπόνι ή απλώς τον αντιπραγματισμό, στον οποίο μπορεί να απονεμηθεί ο τίτλος της εργατικής αλληλοβοήθειας! Η χαριστικότητα, η πλήρης απουσία λογιστικής παρακολούθησης για σιδηρόπυργο, είναι ο άξονας γύρω από τον οποίο συγκροτείται η επαναστατική κοινότητα. Μόνο η χαριστικότητα επιτρέπει τη συσπείρωση όλων των μη άμεσα προλεταριακών κοινωνικών στρωμάτων που αποσυντίθενται μέσα στην καταλυτική κρίση, και με αυτόν τον τρόπο την ενσωμάτωση/κατάργηση όλων όσων δεν είναι άμεσα προλετάριοι, όλων των «άκληρων» (συμπεριλαμβανομένων εκείνων που θα έχουν φτάσει στην κατάσταση αυτή εξαιτίας της επαναστατικής δραστηριότητας), των ανέργων, των κατεστραμμένων αγροτών του «τρίτου κόσμου», των μαζών της παραοικονομίας. Το ζητούμενο είναι η διάλυση αυτών των μαζών ως μεσαίων στρωμάτων, ως αγροτών, η διάρρηξη των σχέσεων προσωπικής εξάρτησης μεταξύ «αφεντικών» και «μισθωτών» ή της κατάστασης «ανεξάρτητου μικροπαραγωγού» στο πλαίσιο της παραοικονομίας, με τη λήψη συγκεκριμένων κομμουνιστικών μέτρων που υποχρεώνουν όλα αυτά τα στρώματα να ενταχθούν στο προλεταριάτο, δηλαδή που ολοκληρώνουν την «προλεταριοποίησή» τους...

Οι προλετάριοι που κομμουνιστικοποιούν την κοινωνία δεν κάνουν «μετωπική πολιτική», δεν επιζητούν ένα κοινό πρόγραμμα για τα θύματα του κεφαλαίου. Αν κάνουν μετωπική πολιτική είναι καταδικασμένοι, αν μείνουν μόνοι τους είναι και πάλι καταδικασμένοι. Χρειάζεται να αντιμετωπίσουν όλες τις άλλες τάξεις της κοινωνίας όντας η μόνη τάξη που, για να θριαμβεύσει, δεν μπορεί

να παραμείνει ό,τι είναι. Τα μέτρα κομμουνιστικοποίησης είναι κατάργηση του προλεταριάτου· είναι επίσης ενοποίησή του, αλλά μόνο μέσα στην κατάργησή του και μέσω αυτής. Ταυτόχρονα διαλύουν τις βάσεις ύπαρξης (που έτσι απορροφώνται στη διαδικασία κομμουνιστικοποίησης) πολυποίκιλων ενδιάμεσων στρωμάτων (πλαισίωση της καπιταλιστικής παραγωγής και αναπαραγωγής) και εκατομμυρίων (ή δισεκατομμυρίων;) ανθρώπων που υπόκεινται σε εκμετάλλευση μέσω του προϊόντος της εργασίας τους και όχι μέσω της πώλησης της εργασιακής τους δύναμης. Τόσο σε επίπεδο περιφερειών όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, η κομμουνιστικοποίηση θα έχει μια δράση που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε «ανθρωπιστική» –όσο κι αν αυτός ο όρος είναι σήμερα καταρρακωμένος– επειδή η κομμουνιστικοποίηση θα επωμιστεί όλη την εξαθλίωση του κόσμου. *Η ανθρώπινη δραστηριότητα σαν ροή είναι η μόνη προϋπόθεση της συλλογικής συνέχεισής της*, δηλαδή μιας συνέχισης ατομικής, επειδή όντας προϋπόθεση του εαυτού της δεν γνωρίζει τι είναι το προϊόν και μπορεί επομένως να δώσει αφειδώλευτα. Δρώντας σαν τάξη, το προλεταριάτο διαλύεται σαν τάξη μέσα από αυτές τις κυριεύσεις, καθώς μέσα τους ξεπερνάει την «αυτονομία» του.

Η δημοκρατία και η αλληλέγγυα οικονομία θα είναι οι δύο μεγάλες ιδεολογικές κατασκευές προς καταπολέμηση

Η δημοκρατία και η αλληλέγγυα οικονομία θα συνδυαστούν με άλλα συστήματα ανάλογα με τον τόπο. Θα συνδυαστούν κυρίως με την ιδεολογία των κοινοτήτων, οι οποίες μπορεί να είναι κάθε είδους: εθνικές, φυλετικές, θρησκευτικές. Πιθανόν πιο επικίνδυνη θα είναι η συγκρότηση τοπικών κοινοτήτων, αυθόρμητων και αναπόφευκτων («Αυτός είναι ο δικός μας τόπος»). Οι κοινότητες αυτές θα έχουν αναρίθμητες παραλλαγές και οι αντίστοιχες ιδεολογίες μπορούν να πάρουν όλους τους πολιτικούς χρωματισμούς: συντηρητικές, αντιδραστικές, δημοκρατικές και βέβαια πάνω απ' όλα επαναστατικές· εκεί η συνύφανση επανάστασης και αντεπανάστασης θα είναι ο κανόνας. Ο λόγος είναι ότι δεν υπάρχει κατάσταση που, από μόνη της, να είναι αδιέξοδη για το κεφάλαιο. Η δράση του προλεταριάτου είναι εκείνη που θα έχει αποτέλεσμα να αδυνατεί το κεφάλαιο να δομήσει έναν ανώτερο τρόπο αξιοποίησης, για τον οποίο πάντα θα έβρισκε τις προϋποθέσεις μέσα σε κάθε κρίση και κάθε σύγκρουση με το προλεταριάτο από τρεις απόψεις:

- πολυμορφία και κατάρτηση του προλεταριάτου·
- διάλυση και απορρόφηση πολυποίκιλων εκμεταλλευμένων στρωμάτων έξω από μια άμεση υπαγωγή της εργασίας τους στο κεφάλαιο·
- ενδοκαπιταλιστικές συγκρούσεις που παρασύρουν το προλεταριάτο, για το οποίο οι συγκρούσεις αυτές έχουν χροιά ενσωμάτωσης και αναπαραγωγής.

Απ' όλα αυτά προκύπτουν η δύναμη και το περιεχόμενο της αντεπανάστασης – δύναμη και περιεχόμενο που συνδέονται ευθέως με τις άμεσες, εμπειρικές ανάγκες της κομμουνιστικοποίησης (τις δυναμικές αντιφάσεις της ή τις αντιφάσεις της δυναμικής της).

Δεν υπάρχει ιδεολογική πάλη· η πρακτική πάλη είναι θεωρητική

Δεν πρέπει να φανταζόμαστε την αντιιδεολογική πάλη σαν διαφορετική από την ίδια την κομμουνιστικοποίηση: οι ιδεολογίες δίνουν μάχη μέσα στην κομμουνιστικοποίηση, επειδή ανήκουν σε όσα το κίνημα καταργεί. Η συγκρότηση του κομμουνισμού δεν μπορεί να αποφύγει τις βίαιες συγκρούσεις με την αντεπανάσταση, αλλά αυτές οι «στρατιωτικές» πτυχές δεν οδηγούν στη διαμόρφωση ενός μετώπου. Αν διαμορφωνόταν ένα τέτοιο μέτωπο, η επανάσταση θα είχε πτυηθεί, τουλάχιστον εκεί που βρίσκεται το μέτωπο και μέχρι να απορροφηθεί. Η επανάσταση θα είναι ταυτόχρονα γεωγραφική και χωρίς μέτωπα. Οι απαρχές κομμουνιστικοποίησης θα είναι πάντα τοπικές και με άμεση και πολύ γρήγορη επέκταση, σαν ξεκινήματα φωτιάς· ακόμα κι αν η φλόγα οβήσει, η φωτιά θα σιγοκαίει κάτω από την αυτοδιαχείριση και τις κοινότητες πολιτών. Ο κομμουνισμός θα προκύψει από μια τεράστια συμπλοκή. Η διαδικασία της κομμουνιστικοποίησης θα είναι όντως μεταβατική περίοδος, αλλά κάθε άλλο παρά μια ήρεμη περίοδος σοσιαλιστικής και/ή δημοκρατικής οικοδόμησης ανάμεσα σε μια χαοτική επαναστατική περίοδο και τον κομμουνισμό. Είναι σαφές ότι μια τέτοια πρόβλεψη, όσο κι αν είναι εύλογη, δεν έχει τίποτα που να προκαλεί ενθουσιασμό! Δεν πρόκειται ούτε για τη βαρβαρότητα, η οποία δεν έχει νόημα, ούτε για τη βασιλική οδό του ειδυλλιακού αύριου! Είναι μια προοπτική που έχει τις ρίζες της στην τωρινή κατάσταση του κεφαλαίου και των αγώνων, στην τωρινή πάλη ανάμεσα στο προλεταριάτο και το ευρισκόμενο σε κρίση αναδιαρθρωμένο κεφάλαιο. Είναι μια προοπτική που θέτει την υπέρβαση αυτών των αγώνων όχι σαν μια ευθύγραμμη πορεία, αλλά μέσα στην εμβάθυνση της τωρινής κρίσης του κεφαλαίου.

Η συνύφανση μεταξύ επανάστασης και αντεπανάστασης συνεπάγεται όλη την οργάνωση που προσφέρει στον εαυτό του το κίνημα της ταξικής πάλης. Ένα συντονιστικό, μια συλλογικότητα ή οποιαδήποτε άλλη μορφή μπορεί να είναι ο οργανωμένος αγώνας ή να τείνουν σε μια εκπροσώπηση αυτού του αγώνα, να τείνουν να εξελιχθούν, μέσα σε μια κατάσταση αποσάθρωσης του κράτους, προς μια οιονεί κρατική μορφή. Δεν πρόκειται για αντίθεση μεταξύ οργάνωσης και αυθορμητισμού (όλα είναι πάντοτε αυθόρμητα και οργανωμένα), αλλά για αντίθεση μεταξύ απαλλοτρίωσης και ιδιοποίησης, μεταξύ κομμουνιστικοποίησης και κοινωνικοποίησης – όπου αυτή η τελευταία απαιτεί να υπάρχει η κοινωνία, δηλαδή να είναι η κοινωνία κάτι διακριτό από τους «ανθρώπους», από αυτούς τους «ανθρώπους» για τους οποίους θα μιλήσουμε στη συνέχεια. Στους αγώνες

του 2003 στη Γαλλία, είδαμε τους προλετάριους να συγκροτούν μεταξύ τους αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε διυποκειμενικότητα, χωρίς υποταγή στα συνδικάτα, η οποία τους άφηνε να οργανώσουν μια καθαρά σκηνική αναπαράσταση αυτής της ενότητας. Όμως ο αγώνας δεν ξεπέρασε το γενικό όριο της εκείνης της εποχής, τον ριζοσπαστικό δημοκρατισμό: πολιτική παγίωση των ορίων του ταξικού αγώνα με πρόταση λύσεων στα «προβλήματα του κεφαλαίου», π.χ. την «υπεράσπιση των δημοσίων υπηρεσιών». Επρόκειτο όντως για μια διυποκειμενικότητα, κατά το ότι επρόκειτο για υποκείμενα (ακόμη προλετάριους) που συνδέονταν απέναντι στο αντικείμενό τους: το κεφάλαιο. Στην Ελλάδα το 2008 οι ταραχές ήταν κατά βάση διυποκειμενικότητα. Αντιμετωπίζοντας το ζήτημα της δημοκρατίας, η διυποκειμενικότητα των ελλήνων εξεγερμένων βρισκόταν αντιμέτωπη, μέσω της έλλειψης αιτημάτων, με το ταξικό ανήκειν σαν εξωτερικό καταναγκασμό, πέρα από την ακύρωση που αντιπροσωπεύει ο ριζοσπαστικός δημοκρατισμός. Στην κίνηση της κατάργησης του κεφαλαίου, αυτό αποαντικειμενοποιείται· καταργείται η σχέση υποκειμένου-αντικειμένου, η σχέση κεφαλαίου-προλεταριάτου. (As υπομνησθεί ότι αυτή η κατάργηση είναι το περιεχόμενο της επαναστατικής διαδικασίας, της κομμουνιστικοποίησης, και ότι, όσο αυτή δεν έχει ολοκληρωθεί, εξακολουθεί να υπάρχει αυτή η σχέση υποκειμένου-αντικειμένου, έστω κι αν το υποκείμενο βρίσκεται σε πορεία κατάργησης του αντικειμένου του σαν τέτοιου. Μέσα σε αυτήν ακριβώς τη σχέση συντελείται η κατάργηση, δηλαδή οι προλετάριοι καταργούν το κεφάλαιο που τους κάνει προλετάριους, αμγή υποκείμενα απέναντι στο αντικείμενο, και ολόκληρη την καπιταλιστική κοινωνία). Η επαναστατική διαδικασία αποαντικειμενοποίησης του κεφαλαίου είναι λοιπόν επίσης διαδικασία καταστροφής της διαχωρισμένης υποκειμενικότητας του προλεταριάτου· αυτή είναι η διαδικασία που αποκαλούμε αυτομετασχηματισμό των προλετάρων σε άμεσα κοινωνικά άτομα. Ο μετασχηματισμός αυτός δεν είναι ποτέ δεδομένος πριν ολοκληρωθεί. Με αυτή την έννοια, οι προλετάριοι είναι εκείνοι που μέχρι τέλους κάνουν την επανάσταση, επειδή μέχρι τέλους καταργούν το κεφάλαιο που τους κάνει προλετάριους.

Η κομμουνιστικοποίηση και η κοινωνικοποίηση δεν συνθέτουν μian αντίφαση

Η αντίφαση εξακολουθεί να είναι αντίφαση κεφαλαίου-προλεταριάτου, δεν γίνεται εσωτερική αντίφαση του προλεταριάτου· έστω κι αν υπάρχει ένα εντελώς αντιθετικό γίγνεσθαι των δύο προοπτικών, αυτές συνυφαίνονται και δεσπόζονται –η καθεμιά τους αλλά και οι δύο μαζί– από την αντίφαση κεφαλαίου-προλεταριάτου. Ο αγώνας του προλεταριάτου εναντίον του κεφαλαίου γίνεται κατάργηση των τάξεων μέσω της απαλλοτρίωσης του κεφαλαίου, αλλά η δράση αυτή, στην αναμέτρησή της με το κεφάλαιο, ξαναδίνει δύναμη στην επιβεβαίωση της εργασίας όταν καθηλώνεται από την καπιταλιστική τάξη (εκεί ακριβώς υφίστανται τα κεκτημένα που αναφέραμε). Αυτή η –ελλείπει προφανούς εναλλακτικής δυνα-

τότητας– προσωρινή επιβεβαίωση της εργασίας προωθεί ωστόσο μια κοινωνική κατάσταση που εξελιχθή της θα ήταν ένα κοινωνικό κράτος, άρα μια αντεπαναστατική μορφή. Το κίνημα του προλεταριάτου χρειάζεται στην περίπτωση αυτή να αντιταχθεί σε ό,τι το ίδιο έθεσε. Η διαδικασία αυτομετασχηματισμού σε άμεσα κοινωνικά άτομα μπορεί, μέσα στον αγώνα εναντίον του κεφαλαίου και άρα εναντίον της καπιταλιστικής τάξης, να είναι επίσης αγώνας ενάντια σε προλετάρους που υπερασπίζονται την προλεταριακή συνθήκη. Με άλλα λόγια, αγώνας της κομμουνιστικοποίησης ενάντια στην κοινωνικοποίηση.

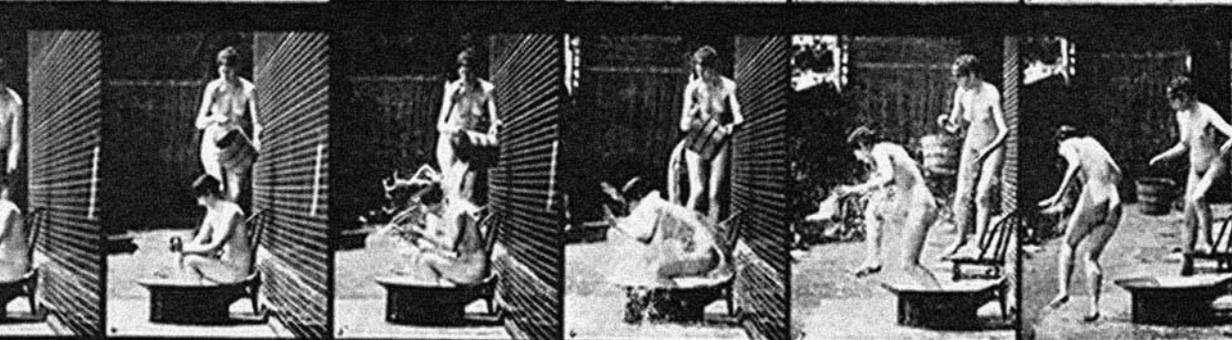
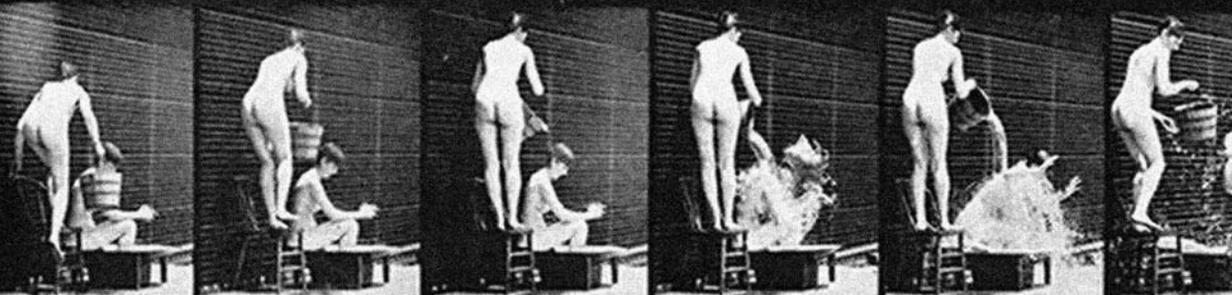
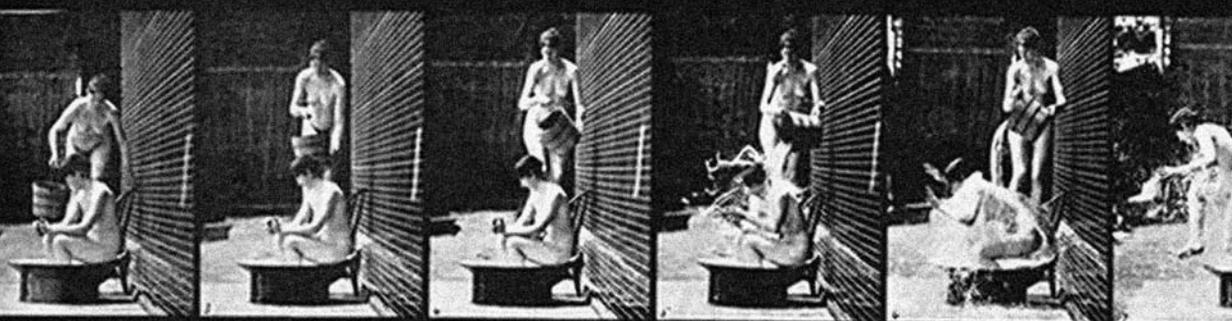
Η αντεπανάσταση συγκροτείται στα όρια της επανάστασης

Αυτό ακριβώς προσπαθεί να δείξει κάπως πιο «συγκεκριμένα» το παρόν κείμενο. Στην περίοδο κατά την οποία σημειώθηκαν οι επαναστατικές απόπειρες από το 1917 έως το 1937, η γενική δομή της αντίφασης κεφαλαίου-προλεταριάτου έφερε την επιβεβαίωση της τάξης της εργασίας κι επομένως την οικοδόμηση του σοσιαλισμού. Τώρα η αντίφαση φέρει την αμφισβήτηση του ταξικού ανέκτου και κατά συνέπεια η γενική δομή θέτει την κομμουνιστικοποίηση. Η δομή αυτή δεν αποτρέπει την εξακολουθητική ύπαρξη των ορίων, έστω κι αν η κατεύθυνση του κινήματος είναι η υπέρβασή τους. Το όριο είναι εγγενές σε κάθε επαναστατικό μέτρο και ξεπερνιέται μόνο με το επόμενο μέτρο. Το όριο του κινήματος της κομμουνιστικοποίησης είναι ο ταξικός χαρακτήρας του· το κίνημα αυτό είναι η υπέρβαση του ίδιου του περιορισμένου χαρακτήρα του, αφού αποτελεί κατάργηση των τάξεων, άρα και του προλεταριάτου.

Ο προλετάριος είναι το στερημένο από αντικειμενικότητα άτομο, το άτομο του οποίου η αντικειμενικότητα βρίσκεται απέναντί του, συγκεντρωμένη στο κεφάλαιο. Ο προλετάριος περιορίζεται σε καθαρή υποκειμενικότητα, είναι ελεύθερο υποκείμενο-φορέας μιας εργασιακής δύναμης που δεν μπορεί να γίνει έμπρακτη εργασία παρά μόνο αφού αγοραστεί και τεθεί σε εφαρμογή από τον καπιταλιστή ιδιοκτήτη της. Το ελεύθερο από τα πάντα υποκείμενο συνδέεται με την καθαυτό αντικειμενικότητα, το πάγιο κεφάλαιο, η οποία υπάγει την εργασιακή του δύναμη, την υποτάσσει και την ενσωματώνει μέσω της εργασιακής διαδικασίας. Η κατάργηση του κεφαλαίου είναι κατάργηση της καθαυτό αντικειμενικότητας διαμέσου της κυρίευσης των υλικών μέσων και κατάργηση του προλεταριακού υποκειμένου με την παραγωγή του άμεσα κοινωνικού ατόμου. Αυτό ακριβώς αποκαλούμε ταυτόχρονη αποαντικειμενοποίηση και απουποκειμενοποίηση που παράγονται από την κυρίευση της κοινωνικής ολότητας, από μια δράση που την καταστρέφει σαν διαχωρισμένη από τα άτομα. Η διαχωρισμένη ολότητα είναι η ανεξάρτητη κοινωνία, ανεξάρτητη εξαιτίας του χωρισμού της σε τάξεις, και η εκπροσώπησή της από την άρχουσα τάξη. Η κατάργηση των τάξεων είναι κατάργηση της κοινωνίας· η δημιουργία της σοσιαλιστικής, ή και «κομμουνιστικής», κοινωνίας εξακολουθεί πάντα να είναι η διατήρηση της

ανεξαρτησίας της κοινότητας σε σχέση με τα μέλη της, τα οποία είναι κοινωνικά μόνο με τη μεσολάβηση της κοινωνίας. *Η κομμουνιστικοποίηση είναι το τέλος κάθε μεσολάβησης ανάμεσα στα άτομα και τις διαρκώς μεταβαλλόμενες συνειρμές τους*, αλλά στην επανάσταση εξακολουθεί να υπάρχει μεσολάβηση από το κεφάλαιο αφού η δραστηριότητα είναι κατάργηση του κεφαλαίου! Στον βαθμό που μεσολαβείται από το ίδιο το αντικείμενό της, η κομμουνιστικοποίηση πάντα εμπεριέχει τη δυνατότητα να αυτονομηθεί η μεσολάβησή της και να συγκροτηθεί η επανάσταση σαν δομή διαφορετική από την επαναστατική δράση. Η τάση αυτή θα υπάρχει ακατάπαυστα – και είναι θεσμοποίηση της επανάστασης και νίκη του κεφαλαίου. Η κομμουνιστικοποίηση είναι επανάσταση μέσα στην επανάσταση, υπέρβαση της ταξικής αυτονομίας, αλλά η επανάσταση και η αντεπανάσταση δεν παύουν να βρίσκονται η μια απέναντι στην άλλη. Το πρόχώρημα της επανάστασης είναι οχοινοβασία.

B.L., *Ιούνιος 2009*

Συνοπτική παρουσίαση του περιοδικού *SIC*

Κοινά στοιχεία στη θεωρητική επεξεργασία των συμμετεχόντων στο εγχείρημα του *SIC*:

- *Η θεωρία της κατάρτησης του κεφαλαίου ως θεωρία παραγωγής του κομμουνισμού – κομμουνιστικοποίηση.* Μέσα στην εξέλιξη των διεκδικητικών αγώνων του το προλεταριάτο θα επιτεθεί συγκεκριμένα στα μέσα παραγωγής ως τέτοια, δηλαδή στον ρόλο τους ως μέσα παραγωγής (όπως για παράδειγμα κάνουν ήδη οι εργάτες στο Μπαγκλαντες την ώρα που διεκδικούν τον μισθό τους· μπορούμε να σκεφτούμε τη γενίκευση μιας τέτοιας κατάστασης). Αυτή η επίθεση, αν η επανάσταση συνεχιστεί σαν αλυσιδωτή αντίδραση, σαν επανάσταση μέσα στην επανάσταση, θα οδηγήσει στην κατάρτησή τους ως αξία, θα τα αποκαπιταλιστικοποιήσει. Η επίθεση στις τράπεζες στις οποίες οι προλετάριοι έχουν χρήματα στους λογαριασμούς τους, είναι που θα θέσει αναγκαστικά το ζήτημα του πώς θα υπάρχει ζωή χωρίς χρήμα και δεν θα είναι μια *απόφαση* κατάρτησης του χρήματος. Η επίθεση στα αστυνομικά τμήματα θα θέσει το θέμα του οπλισμού της επανάστασης για να αντιμετωπίσει τις συνέπειες των πράξεών της. Η κατάληψη των τηλεπικοινωνιακών δικτύων και δικτύων μεταφορών ή η καταστροφή τους θα θέσει το θέμα της επικοινωνίας των εξεγερμένων ή του μπλοκαρίσματος της επικοινωνίας ανάμεσα στις δυνάμεις καταστολής. Η επίθεση στα καταστήματα και η λεηλασία των εμπορευμάτων θα θέσει το θέμα της μη ανταλλαγής και μη διανομής σε ένα πρωτόλειο επίπεδο και για μικρό αλλά κρίσιμο χρονικό διάστημα. Η συνέχιση του αγώνα στον δημόσιο χώρο, η μη δυνατότητα επιστροφής στο σπίτι, θα θέσει σε αμφισβήτηση τη διάκριση ανάμεσα στην ιδιωτική και τη δημόσια σφαίρα, θα θέσει το θέμα του φύλου. Η κατάληψη των χώρων παραγωγής ή η καταστροφή κάποιων από αυτούς θα θέσει το θέμα του πώς θα αναπαράγεται η ζωή συνολικά. Αν οι εξεγερμένοι που κομμουνιστικοποιούν παρασύρουν μεγάλο μέρος της κοινωνίας, μέσα

* Το κείμενο αποτελεί σύνοψη της εισήγησης από την παρουσίαση του περιοδικού *SIC* τον Δεκέμβριο του 2011 στην Αθήνα.

από μια συγκρουσιακή φυσικά διαδικασία, στην εφαρμογή κομμουνιστικών μέτρων, μόνο τότε θα μπορεί να προχωρήσει η επανάσταση. Το πιο σημαντικό: μόνο αν όλα αυτά γίνουν μαζί και όχι το καθένα ξεχωριστά, μόνο αν συμβαίνουν παράλληλα σε πολλά μέτωπα και όχι κεντρικά, θα γίνει η επανάσταση ως κομμουνιστικοποίηση.

- *Το να βλέμε ότι η επανάσταση είναι κομμουνιστικοποίηση σημαίνει πως τον κομμουνισμό δεν τον έχει μόνο σαν σκοπό και αποτέλεσμα, αλλά σαν περιεχόμενο.* Το κεφάλαιο δεν καταργείται για τον κομμουνισμό, αλλά από τον κομμουνισμό ή, πιο συγκεκριμένα, από την παραγωγή του κομμουνισμού. Τα κομμουνιστικά μέτρα δεν αποτελούν εμβρυακή κατάσταση του κομμουνισμού αλλά την παραγωγή του κομμουνισμού. Η κομμουνιστικοποίηση δεν είναι μεταβατική περίοδος, πρόκειται για την ίδια την επανάσταση η οποία είναι η κομμουνιστική παραγωγή του κομμουνισμού. Αυτό που διακρίνει τα κομμουνιστικά μέτρα από τον κομμουνισμό είναι ο αγώνας ενάντια στο κεφάλαιο.
- *Η ιστορικότητα του περιεχομένου της επανάστασης και του κομμουνισμού.* Η επανάσταση δεν ήταν πάντα κομμουνιστικοποίηση, κάτι που ίσως φαίνεται ταυτολογία αλλά όμως πρέπει να το λέμε, πρόκειται για το γεγονός ότι το κεφάλαιο αποτελεί αντίφαση σε κίνηση, οι αναδιαρθρώσεις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, ως αντεπαναστάσεις αναδιαρθρώνουν και το περιεχόμενο του κομμουνισμού. Μπορεί κανείς να πει: καλά, γιατί συμβαίνει αποκλειστικά σήμερα αυτό; Οι προηγούμενες επαναστάσεις δηλαδή δεν ήταν κομμουνιστικές; Η απάντηση, χωρίς δισταγμό, είναι: Ναι, ήταν κομμουνιστικές, αλλά με άλλο περιεχόμενο. Το περιεχόμενο του κομμουνισμού είναι που αλλάζει, γιατί *ο κομμουνισμός είναι το ζωντανό κίνημα που παράγεται από το ιστορικό παρόν της αντίφασης του κεφαλαίου, δεν είναι μια κατάσταση πραγμάτων γνωστή εκ των προτέρων που πρέπει να εγκαθιδρυθεί, ένα ιδεώδες στο οποίο πρέπει να προσαρμοστεί η πραγματικότητα.* Το γεγονός ότι η επανάσταση το '17, το '36 και λίγο πιο αντιφατικά ακόμη και το '68 είχε στο κέντρο της την εργατική ταυτότητα, είχε ως στόχο τον θρίαμβο της εργατικής τάξης, το να πάρουν οι εργάτες την κοινωνία στα χέρια τους, και όχι να την καταργήσουν ως τέτοια, το γεγονός ότι η επανάστασή τους ήταν το να φτιάξουν το κράτος τους ή τα εργατικά τους συμβούλια, δηλαδή να διαχειριστούν ως τάξη την παραγωγή, δεν είναι κάποιου τύπου λάθος τους. Ήταν η επανάσταση της εποχής τους, αυτό παραγόταν τότε ως κατάργηση του κεφαλαίου, δεν μπορούσε να υπάρξει άλλη, και αυτή η επανάσταση ηττήθηκε.
- *Γιατί στη σύγχρονη περίοδο η ιστορικά παραγόμενη επανάσταση έχει το συγκεκριμένο περιεχόμενο της κομμουνιστικοποίησης;* Το SIC λέει γιατί αυτό

το περιεχόμενο παράγεται από την εξέλιξη της ταξικής πάλης μέσα στον *αναδιάρθρωμένο καπιταλισμό*. Άρα αποδέχεται ότι υπήρξε αναδιάρθρωση της ταξικής πάλης με την κρίση του φορντισμού/κεϋνσιανισμού και ξεκίνησε ένας νέος κύκλος αγώνων. Αυτό που κάνει το *SIC* είναι να ψάχνει πώς παράγεται η επανάσταση από αυτόν τον κύκλο αγώνων, δηλαδή πώς αυτή η επανάσταση προαναγγέλεται στους σημερινούς αγώνες ως το ξεπέρασμα των ορίων τους, πώς από τη σημερινή μορφή των αγώνων παράγεται αυτό το περιεχόμενο και γιατί αυτό το περιεχόμενο παίρνει αυτή τη μορφή κατά τη διαδικασία παραγωγής του.

- Σύμφωνα με το *SIC* υπάρχουν βασικά χαρακτηριστικά του σύγχρονου κύκλου αγώνων, τα οποία εντείνονται κατά την εξέλιξή του: Ένα είναι η παρακμή μέχρι εξαφάνισης της εργατικής ταυτότητας σήμερα. Δεν υπάρχει πια καμιά προοπτική βάσει μιας οποιασδήποτε εργατικής ταυτότητας. Αυτό όμως αποτελεί *επαναστατική δυναμική* των αγώνων του παρόντος, η οποία κάνει τη δραστική άρνηση της προλεταριακής κατάστασης ενάντια στο κεφάλαιο να εμφανίζεται σε πάρα πολλές περιπτώσεις (αγώνες χωρίς αιτήματα και αγώνες με αιτήματα που εξελίσσονται σε βίαιες συγκρούσεις χωρίς προοπτική συμβιβασμού).
- Το *SIC* συμφωνεί στο ότι η κομμουνιστικοποίηση προεικονίζεται μέσα στους αγώνες που διεξάγονται σήμερα, ως το ξεπέρασμα των ορίων τους, στο ότι ο αγώνας του προλεταριάτου *ως τάξης* είναι ταυτόχρονα το όριο της ταξικής πάλης ή από μια άλλη οπτική γωνία διατυπωμένο η αναπαραγωγή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής γίνεται ζήτημα εξαναγκασμού, πειθαρχίας (το ταξικό ανήκειν γίνεται εξωτερικός καταναγκασμός). Τα όρια του κινήματος γίνονται αντιληπτά σαν εγγενή, σαν στοιχεία του ορισμού του, το όριο *δεν* είναι απλώς κάτι που πλαισιώνει το κίνημα, ένα σύνορο που το κίνημα δεν διάβηκε (δεν προχώρησε πιο πέρα, στην κομμουνιστικοποίηση, ενώ το υποκείμενο της κομμουνιστικοποίησης έχει συγκροτηθεί ως τέτοιο). Το όριο γίνεται αντιληπτό σαν στοιχείο του ορισμού εκείνου το οποίο περιορίζει, δηλαδή του ίδιου του κινήματος. Τα όρια δεν είναι συγκυριακά, η δύναμη του κινήματος μέχρι σήμερα είναι και το όριό του (π.χ. η δύναμη των ταραχών σε Ελλάδα-Αγγλία-Γαλλία: αγωνιζόμαστε ενάντια σε όλα όσα μας κάνουν μέλη αυτής της κοινωνίας και με αυτόν τον τρόπο οι πρακτικές μας διαχωρίζονται από τις πρακτικές του υπόλοιπου προλεταριάτου. Αυτή η μη επέκταση των πρακτικών αποτελεί τον ορισμό της δύναμής τους και ταυτόχρονα το ίδιο τους το όριο).
- Στην προβληματική αυτή της επανάστασης ως ξεπεράσματος των ορίων της σύγχρονης ταξικής πάλης, δηλαδή του ξεπεράσματος της ως ταξικής πάλης, το προλεταριάτο βρίσκει στον ίδιο του τον κοινωνικό *ορισμό* το

όριο που πρέπει να ξεπεράσει· οι προλετάριοι δεν έχουν έναν ρόλο ως άτομα ο οποίος *τους επιβάλλεται και καταπιέζει την ανθρώπινη-προλεταριακή φύση τους*. Κάνοντας την επανάσταση το προλεταριάτο καταστρέφει τον εαυτό του σαν τέτοιο.

- Ως αποτέλεσμα αυτής της αντίληψης για την επανάσταση οι συμμετέχοντες στο *SIC* μοιράζονται επίσης την κριτική στην αντίληψη για την επανάσταση σαν συγκρότηση μιας «προλεταριακής κοινότητας» η οποία συνήθως παρουσιάζεται διανθισμένη με αρκετή δόση ανθρωπισμού.
- Τέλος, για όλους αυτούς τους λόγους, για τους συμμετέχοντες στο *SIC* η σύγχρονη επανάσταση δεν μπορεί να είναι καμία μορφή εργατικής εξουσίας ή σταθερής εργατικής διαχείρισης (κατάργηση του κράτους και δημιουργία εργατικών συμβουλίων ή αυτοδιαχείριση), ή συλλογικοποίησης. Η κομμουνιστικοποίηση δεν θα είναι η επανοικειοποίηση των επιμέρους κεφαλαίων από τους προλετάριους· οι προλετάριοι δεν επανοικειοποιούνται τίποτα, δεν επανοικειοποιούνται τα μέσα παραγωγής, τα αλλάζουν και σπάνε τον διαχωρισμό ανάμεσα στην παραγωγή και την αναπαραγωγή. Η κομμουνιστικοποίηση δεν είναι αγώνας για την επανοικειοποίηση των «κοινών». Επίσης, δεν υπάρχουν δομές κομμουνιστικοποίησης σήμερα, οι καταλήψεις, τα στέκια σαν αυτό εδώ είναι πολύ σημαντικά κέντρα αγώνα και μάλιστα η σημασία τους θα μεγαλώνει ολοένα και περισσότερο μέσα στην κρίση, αλλά δεν είναι μικρά κομμουνιστικοποιημένα εδάφη τα οποία θα γίνουν περισσότερα και με την επανάσταση θα γίνουν το παν.

Ανοικτά ζητήματα για τους συμμετέχοντες στο *SIC*, αυτά τα οποία συζητούν μεταξύ τους και εστιάζουν την κριτική τους:

- Η περιοδολόγηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και η σημασία της.
- Η ανάλυση της κοινωνικής σχέσης φύλο μέσα στην προβληματική των ταξικών αγώνων του παρόντος και της κομμουνιστικοποίησης.
- Η απονομιμοποίηση των μισθολογικών και άλλων αιτημάτων στους ταξικούς αγώνες του παρόντος, η οποία επαναφέρει με διαφορετικό τρόπο από ότι στη δεκαετία του '70 τους μισθολογικούς αγώνες στο κέντρο της αντίφασης κεφαλαίου εργασίας.
- Η θεωρία της απόκλισης. Στο *blaumachen* χρησιμοποιούμε τον όρο *απόκλιση*, ως την εσωτερική απόσταση ανάμεσα στις πρακτικές του προλεταριάτου. Παραθέτουμε έναν ορισμό της έννοιας που προέκυψε σε μια εσωτερική γραπτή συζήτηση: «Στην έννοια της “απόκλισης” υπάρχουν τρεις

σιγμές: η ιδέα της απόστασης, αυτή της κίνησης και αυτή της εσωτερικότητας. Απόσταση στον βαθμό που πρόκειται για *δραστηριότητες οι οποίες μπορούν να διαφοροποιηθούν και να αντιπαρατεθούν η μία στην άλλη*. Κίνηση στον βαθμό που δεν πρόκειται για πράγματα ανεξάρτητα μεταξύ τους που απλώς συνυπάρχουν στον ίδιο χώρο αλλά μάλλον για *κριτικό αυτοστοχασμό της ταξικής δράσης*. Αυτό μας οδηγεί στην τρίτη απόχρωση της έννοιας: πρόκειται για *κίνηση και απόσταση που είναι εσωτερική στη δραστηριότητα του προλεταριάτου ως τάξης*. Πρόκειται για δύο όψεις της ίδιας ταξικής δράσης (το να υπάρχει ως μοναδικός ορίζοντας το κεφάλαιο/το να βρίσκεται το προλεταριάτο σε αντίφαση με την αναπαραγωγή του ως τάξης) – η *απόκλιση* είναι η δυαδικότητα που γίνεται ορατή σαν καταναγκασμός, μέσα στο κεφάλαιο, για την ύπαρξη του προλεταριάτου ως τάξης».

- Η απόκλιση *ανάμεσα σε πρακτικές ξεχωριστών αγώνων και στις πρακτικές μέσα σε κάθε συγκεκριμένο αγώνα* παράγει, στον τρέχοντα κύκλο αγώνων, το ταξικό ανήκειν ως εξωτερικό καταναγκασμό και την κορύφωση του κύκλου αγώνων (για μας ως ρήξη με το ίδιο το ταξικό ανήκειν, την επανάσταση ως κομμουνιστικοποίηση). Όπως κάθε τι μέσα στον καπιταλισμό, η διαδικασία που παράγει την επανάσταση θα έχει τις αναγκαίες φεικιστικές μορφές της. Ο φεικισμός χρησιμοποιείται με τη μαρξική έννοια εδώ, δηλαδή δεν πρόκειται για σκέτη επιφάνεια αλλά για «αναγκαία μορφή», χωρίς την οποία το περιεχόμενο δεν μπορεί να υπάρξει. Το ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι αυτή η διαδικασία, αν έχουμε δίκιο ότι το περιεχόμενο της επανάστασης είναι η κομμουνιστικοποίηση, θα πάρει πάρα πολλές μορφές, οριακά όσες και οι μορφές των κοινωνικών αντιφάσεων μέσα στον καπιταλισμό. Αυτό σημαίνει ότι, όπως εξάλλου έχει συμβεί σε όλες τις επαναστάσεις στο παρελθόν, θα υπάρχουν συγκρούσεις και μέσα στο προλεταριάτο, *τόρα όμως μέσα από αυτές θα παράγεται η επανάσταση*. Σε αυτήν την περίοδο έχουμε την παραγωγή αυτών των συγκρούσεων, δημιουργούνται εσωτερικές αποστάσεις ανάμεσα σε πρακτικές αγώνα, αποκλίσεις. Η γενίκευση όμως των αποκλίσεων θα παράγει έναν νέο τύπο «ενότητας» πρακτικών, δεν πρόκειται για την παλιά ταξική ενότητα, αλλά για μια πολλαπλότητα πρακτικών που αντικειμενικά θα συγκροτεί στρατόπεδα εντός του αγωνιζόμενου προλεταριάτου, τα οποία όμως δεν θα μπορέσουν να αποκρυσταλλωθούν (επί ποινή ήττας της επανάστασης) σε συγκεκριμένες πολιτικές μορφές, θα είναι εξ ορισμού ρευστά, ακριβώς γιατί για το «στρατόπεδο της κομμουνιστικοποίησης» δεν θα υπάρχει «τέλος». Η κομμουνιστικοποίηση θα είναι η διαδικασία που θα σπάει τους θρόμβους που θα τείνουν να εμφανίζονται και να εμποδίζουν τη ροή ανάμεσα στα κοινωνικά άτομα, θα κρατάει τον «κομμουνισμό» ζωντανό, κάνοντας τον «πιο κομμουνιστικό». ■

Η κομμουνιστικοποίηση σε ενεστῶτα χρόνο

Στην πορεία του επαναστατικού αγώνα, η κατάργηση του κράτους, της ανταλλαγής, του καταμερισμού εργασίας και κάθε μορφής ιδιοκτησίας, η επέκταση της χαριστικότητας σαν ενοποίηση της ανθρώπινης δραστηριότητας, με άλλα λόγια η κατάργηση των τάξεων, είναι «μέτρα» που καταργούν το κεφάλαιο και που επιβάλλονται από τις ίδιες τις ανάγκες της πάλης εναντίον της καπιταλιστικής τάξης. Η επανάσταση είναι κομμουνιστικοποίηση· τον κομμουνισμό δεν τον έχει σαν σκοπό και αποτέλεσμα, αλλά σαν περιεχόμενο.

Η κομμουνιστικοποίηση και ο κομμουνισμός είναι πράγματα του μέλλοντος, αλλά *η ανάγκη να μιλήσουμε γι' αυτά είναι τον παρόντος*. Μέσα στον τωρινό κύκλο αγώνων, εκείνο που αναγγέλλουν οι αγώνες κάθε φορά που, στην πάλη κατά του κεφαλαίου, ο ταξικός χαρακτήρας της δράσης εμφανίζεται σαν εξωτερικός καταναγκασμός, σαν ένα όριο που πρέπει να ξεπεραστεί, είναι το περιεχόμενο της επερχόμενης επανάστασης. *Ο αγώνας του προλεταριάτου ως τάξης έχει γίνει εσωτερικά προβληματικός, έχει γίνει το ίδιο του το όριο*. Με αυτόν τον τρόπο αναγγέλλει, και παράγει υπό τη μορφή της υπέρβασής του, την επανάσταση ως κομμουνιστικοποίηση.

α) Κρίση, αναδιάρθρωση, κύκλος αγώνων: η πάλη του προλεταριάτου ως τάξης έχει όριο τον ταξικό της χαρακτήρα

Το κύριο αποτέλεσμα της καπιταλιστικής διαδικασίας παραγωγής ήταν πάντα η ανανέωση της καπιταλιστικής σχέσης μεταξύ της εργασίας και των συνθηκών της: με άλλα λόγια, πρόκειται για μια διαδικασία αυτοπροϋπόθεσης.

Μέχρι την κρίση στα τέλη της δεκαετίας του 1960, την ήττα του εργατικού κινήματος και την αναδιάρθρωση που ακολούθησε, υπήρχε βέβαια αυτοπροϋπόθεση του κεφαλαίου, σύμφωνα με την έννοια του κεφαλαίου. Όμως η αντίφαση μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου εντασσόταν στο επίπεδο αυτό με

* Ευχαριστούμε την Κ.Ν. για την αρχική μετάφραση του κειμένου.

την παραγωγή και την επιβεβαίωση –στο εσωτερικό αυτής της αυτοπροϋπόθεσης– μιας εργατικής ταυτότητας μέσω της οποίας ο κύκλος αγώνων διαμορφωνόταν σαν ανταγωνισμός μεταξύ δύο ηγεμονιών, δύο τρόπων διαχείρισης, δύο τρόπων ελέγχου της αναπαραγωγής. Αυτή η ταυτότητα ήταν η ίδια η ουσία του εργατικού κινήματος.

Η εργατική ταυτότητα, οποιεσδήποτε κι αν ήταν οι κοινωνικές και πολιτικές μορφές της ύπαρξής της (από τα κομμουνιστικά κόμματα ίσαμε την αυτονομία και από τα σοσιαλιστικά κράτη ίσαμε τα εργατικά συμβούλια), βασιζόταν εξ ολοκλήρου στην αντίφαση που αναπτυσσόταν σε αυτή τη φάση της πραγματικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο ανάμεσα, αφενός, στη δημιουργία και ανάπτυξη μιας εργασιακής δύναμης που τίθεται σε λειτουργία από το κεφάλαιο με τρόπο ολοένα πιο συλλογικό και κοινωνικό και, αφετέρου, τις μορφές ιδιοποίησης αυτής της εργασιακής δύναμης από το κεφάλαιο στην άμεση διαδικασία παραγωγής καθώς και στη διαδικασία αναπαραγωγής. Αυτή ήταν η συγκρουσιακή κατάσταση που αναπτυσσόταν σε εκείνον τον κύκλο αγώνων σαν εργατική ταυτότητα – μια εργατική ταυτότητα που έβρισκε τα διακριτικά γνωρίσματά της και τους άμεσους τρόπους κατανόησής της στο «μεγάλο εργοστάσιο»· στη διχοτόμηση μεταξύ εργασίας και ανεργίας, μεταξύ εργασίας και εκπαίδευσης· στην εξάρτηση της εργασιακής διαδικασίας από τη συγκέντρωση των εργαζομένων· στη σύνδεση μεταξύ μισθών, ανάπτυξης και παραγωγικότητας εντός ενός εθνικού χώρου· στις θεσμικές αναπαραστάσεις που συνεπάγονταν όλα αυτά, τόσο στο εργοστάσιο όσο και σε επίπεδο κράτους· στην οριοθέτηση της συσσώρευσης εντός ενός εθνικού χώρου.

Η αναδιάρθρωση ήταν η ήττα, στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και στη δεκαετία του 1970, ολόκληρου εκείνου του κύκλου αγώνων που βασιζόταν στην εργατική ταυτότητα. Το περιεχόμενο της αναδιάρθρωσης ήταν η καταστροφή όλων όσων είχαν γίνει εμπόδια στην απρόσκοπτη ρευστότητα της αυτοπροϋπόθεσης του κεφαλαίου. Τέτοια εμπόδια ήταν, αφενός, οι διαχωρισμοί, οι διάφορες μορφές προστασίας και οι ιδιαιτερότητες που εναντιώνονταν στην πτώση της αξίας της εργασιακής δύναμης, στον βαθμό που εμπόδιζαν την εργατική τάξη σαν σύνολο, σε παγκόσμιο επίπεδο, στη συνέχεια της ύπαρξης, αναπαραγωγής και επέκτασής της, να χρειαστεί να βρεθεί σαν τέτοια απέναντι στο σύνολο του κεφαλαίου. Αφετέρου, ήταν όλοι οι περιορισμοί στην κυκλοφορία, στην ανακύκλωση του κεφαλαίου και στη συσσώρευση, οι οποίοι εμπόδιζαν τη μετατροπή του υπερπροϊόντος σε υπεραξία και πρόσθετο κεφάλαιο. Κάθε υπερπροϊόν πρέπει να μπορεί να βρίσκει την αγορά του οπουδήποτε, κάθε υπεραξία πρέπει να μπορεί να βρίσκει οπουδήποτε τη δυνατότητα να λειτουργήσει σαν πρόσθετο κεφάλαιο, δηλαδή να μεταμορφωθεί σε μέσα παραγωγής και εργασιακή δύναμη, χωρίς η μεταμόρφωση αυτή να προκαθορίζεται από κάποια σχηματοποίηση του διεθνούς κύκλου (όπως η διάκριση μεταξύ συνασπισμών ή μεταξύ κέντρου και περιφέρειας). Το χρηματιστικό κεφάλαιο υπήρξε ο αρχιτέκτονας αυτής της αναδιάρθρωσης. Με την αναδιάρθρωση αυτή, που ολοκληρώθηκε τη δεκαετία του 1980, η παραγωγή υπεραξίας και η αναπαραγωγή των συνθηκών αυτής της παραγωγής ταυτίστηκαν.

Ο τωρινός κύκλος αγώνων ορίζεται θεμελιωδώς από το γεγονός ότι η αντίφαση μεταξύ των τάξεων εμφανίζεται στο επίπεδο της αντίστοιχης αναπαραγωγής τους, κάτι που σημαίνει ότι, στην αντίφασή του με το κεφάλαιο, το προλεταριάτο έρχεται αντιμέτωπο με την ίδια τη συγκρότηση και ύπαρξή του ως τάξης. Πρόκειται για την εξαφάνιση μιας εργατικής ταυτότητας που έβρισκε επιβεβαίωση στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου, πρόκειται για το τέλος του εργατικού κινήματος και τη συνακόλουθη χρεοκοπία της αυτοοργάνωσης και της αυτονομίας ως επαναστατικής προοπτικής. Επειδή η προοπτική της επανάστασης δεν είναι μια ζήτηση επιβεβαίωσης της τάξης, δεν μπορεί να είναι ζήτηση αυτοοργάνωσής της. Η κατάργηση του κεφαλαίου είναι η αυτοάρνησή μας ως εργαζομένων, όχι η αυτοοργάνωσή μας ως εργαζομένων: είναι η κίνηση της κατάργησης των επιχειρήσεων, των εργοστασίων, του προϊόντος, της ανταλλαγής (οποιασδήποτε μορφής).

Για το προλεταριάτο, το να δρα ως τάξη σημαίνει σήμερα, από τη μια πλευρά, να μην έχει άλλον ορίζοντα από το κεφάλαιο και τις κατηγορίες της αναπαραγωγής του, κι από την άλλη, για τον ίδιο λόγο, να βρίσκεται σε αντίφαση και να αμφισβητεί την ίδια την αναπαραγωγή του ως τάξης. Αυτή η σύγκρουση, αυτή η *απόκλιση* μέσα στη δράση του προλεταριάτου, είναι το περιεχόμενο και το διακύβευμα του ταξικού αγώνα. Το γεγονός ότι, για το προλεταριάτο, το να δρα ως τάξη είναι το όριο της δράσης του ως τάξης αποτελεί τώρα αντικειμενική συνθήκη της ταξικής πάλης· το γεγονός ότι το όριο αυτό δομείται ως τέτοιο μέσα στους αγώνες και γίνεται *το ταξικό ανήκειν ως εξωτερικός καταναγκασμός* είναι *διακύβευμα* μέσα στους αγώνες αυτούς: επίπεδο της σύγκρουσης με το κεφάλαιο, εσωτερικές συγκρούσεις μέσα στους ίδιους τους αγώνες. Αυτός ο μετασχηματισμός αποτελεί προσδιοριστικό στοιχείο της τρέχουσας αντίφασης μεταξύ των τάξεων, όμως είναι σε κάθε περίπτωση η ιδιαίτερη πρακτική ενός αγώνα σε μια δεδομένη στιγμή και σε δεδομένες συνθήκες.

Αυτός ο κύκλος αγώνων είναι η δράση μιας ανασυνθεμένης εργατικής τάξης. Στις κεντρικές ζώνες της ουσώρευσης, χαρακτηρίζεται από την εξαφάνιση των μεγάλων εργατικών οχυρών και την προλεταριοποίηση των υπαλλήλων· από την τριτογενοποίηση της εργατικής απασχόλησης (ειδικό συντήρησης, χειριστές μηχανημάτων, οδηγοί, μεταφορείς, φορτοεκφορτωτές κλπ. – αυτού του είδους η απασχόληση αντιπροσωπεύει σήμερα την πλειοψηφία των εργατών)· από την εργασία σε μικρότερες επιχειρήσεις ή παραγωγικές εγκαταστάσεις· από έναν νέο καταμερισμό της εργασίας και της εργατικής τάξης, με εξωτερική ανάθεση εργασιών χαμηλής προσυθεμένης αξίας (εργαζόμενοι μικρής ηλικίας, συχνά προσωρινοί, χωρίς επαγγελματικές προοπτικές)· από τη γενίκευση της «λιπής παραγωγής»· από την παρουσία νεαρών εργατών για τους οποίους η σχολική εκπαίδευση έχει διαρρήξει την ομαλή διαδοχή των γενεών και οι οποίοι απορρίπτουν μαζικά τη δουλειά στο εργοστάσιο και την εργατική συνθήκη εν γένει· από τη μετεγκατάσταση οικονομικών δραστηριοτήτων στο εξωτερικό.

Οι μεγάλες συγκεντρώσεις εργατών στην Ινδία ή στην Κίνα αποτελούν στοιχείο μιας παγκόσμιας κατάτμησης της εργασιακής δύναμης. Εξαιτίας τόσο

του παγκόσμιου ορισμού τους όσο και του τρόπου ένταξής τους σε ένα εθνικό πλαίσιο, δεν είναι δυνατόν να θεωρηθούν σαν αναγέννηση σε άλλους τόπους αυτού που εξαφανίστηκε στη «Δύση». Επρόκειτο για ένα κοινωνικό σύστημα ύπαρξης και αναπαραγωγής που όριζε την εργατική ταυτότητα κι εκφραζόταν στο εργατικό κίνημα, δεν επρόκειτο για την απλή ύπαρξη ποσοτικών υλικών χαρακτηριστικών.¹

Από τους καθημερινούς αγώνες ίσαμε την επανάσταση δεν μπορεί να υπάρξει παρά μόνο ρήξη. Η ρήξη αυτή αναγγέλλεται στην καθημερινή πορεία της ταξικής πάλης κάθε φορά που το ταξικό ανήκειν εμφανίζεται, μέσα στους αγώνες, σαν εξωτερικός καταναγκασμός που αντικειμενοποιείται στο κεφάλαιο, μέσα στην ίδια την πορεία της δραστηριότητας του προλεταριάτου ως τάξης. Σήμερα η επανάσταση εξαρτάται από το ξεπέραςμα μιας συστατικής αντίφασης της ταξικής πάλης: για το προλεταριάτο, το να είναι τάξη αποτελεί το εμπόδιο που ο ταξικός του αγώνας χρειάζεται να υπερβεί. Με την παραγωγή του ταξικού ανήκειν ως εξωτερικού καταναγκασμού, είναι εφικτό, ξεκινώντας από τους τωρινούς αγώνες, να κατανοήσουμε το *σημείο καμπής της ταξικής πάλης*, την υπέρβασή της, σαν παραγόμενη υπέρβαση. Στον αγώνα της ενάντια στο κεφάλαιο, η τάξη στρέφεται ενάντια στον εαυτό της, δηλαδή αντιμετωπίζει την ίδια της την ύπαρξη, όλα όσα την ορίζουν μέσα στη σχέση της με το κεφάλαιο (και η τάξη δεν είναι τίποτα παραπάνω από τη σχέση αυτή), σαν περιορισμούς της δράσης της. Οι προλετάριοι δεν απελευθερώνουν την «αληθινή ατομικότητά τους» την οποία αρνείται το κεφάλαιο: η επαναστατική πρακτική είναι ακριβώς η σύμπτωση μεταξύ της αλλαγής των συνθηκών και της ανθρώπινης δραστηριότητας ή αυτομετασχηματισμού.

Αυτός είναι ο λόγος που μπορούμε να μιλάμε τώρα για κομμουνισμό και να μιλάμε γι' αυτόν σε ενεστώτα χρόνο, να τον πραγματευόμαστε σαν πραγματικό κίνημα του παρόντος. Το ότι η επανάσταση είναι κατάργηση όλων των τάξεων υπάρχει σαν τωρινό γεγονός, στον βαθμό που *η δράση του προλεταριάτου ως τάξης αποτελεί για την ίδια ένα όριο*. Αυτή η κατάργηση δεν είναι στόχος που πρέπει να τεθεί, ορισμός της επανάστασης ως νόρμας που πρέπει να επιτευχθεί, αλλά ένα τωρινό περιεχόμενο μέσα στην ίδια την ταξική πάλη. Η παραγωγή του

1 Προκειμένου η Κίνα και η Ινδία να καταφέρουν να συγκροτηθούν οι ίδιες σαν εσωτερικές αγορές των προϊόντων τους, θα χρειαζόταν μια πραγματική επανάσταση στην ύπαιθρο (ιδιωτικοποίηση της γης στην Κίνα, εξαφάνιση της μικροϊδιοκτησίας και των διάφορων μορφών επίμορτης καλλιέργειας στην Ινδία), όμως επίσης και πάνω απ' όλα θα χρειαζόταν μια αναδιάταξη του παγκόσμιου κύκλου του κεφαλαίου που να αντικαθιστά την τωρινή παγκοσμιοποίηση (επανεθνικοποίηση των οικονομιών που να ξεπερνάει/διατηρεί την παγκοσμιοποίηση, αποχρηματιστικοποίηση του παραγωγικού κεφαλαίου). Μια τέτοια υπόθεση υπερβαίνει τον σημερινό νοητικό μας ορίζοντα επειδή βρίσκεται έξω από τον τωρινό κύκλο αγώνων. Προϋποθέτει την επανάσταση αυτού του κύκλου αγώνων πτημένη και, μέσα από αυτή την ήττα, μιαν αναδιάρθρωση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

ταξικού ανήκειν ως εξωτερικού καταναγκασμού σημαίνει για το προλεταριάτο ότι έρχεται σε σύγκρουση με την προηγούμενη κατάστασή του· δεν πρόκειται για «απελευθέρωση» ούτε για «αυτονομία». Αυτό είναι το «δύστροπο κρίσιμο βήμα» που πρέπει να κάνουμε όσον αφορά τη θεωρητική κατανόηση και την πρακτική των τωρινών αγώνων.

Το προλεταριάτο δεν καθίσταται κατ' αυτόν τον τρόπο ένα «καθαρά αρνητικό» ον. Το να πούμε ότι το προλεταριάτο υπάρχει ως τάξη μόνο μέσα και ενάντια στο κεφάλαιο, ότι παράγει ολόκληρη την ύπαρξή του, την οργάνωσή του, την πραγματικότητά του και τη συγκρότησή του ως τάξη μέσα και ενάντια στο κεφάλαιο, ισοδυναμεί με το να πούμε ότι είναι η τάξη της εργασίας που παράγει υπεραξία. Εκείνο που έχει εξαφανιστεί στον τρέχοντα κύκλο των αγώνων, μετά την αναδιάρθρωση των δεκαετιών του 1970 και του 1980, δεν είναι αυτή η αντικειμενική ύπαρξη της τάξης αλλά η επιβεβαίωση μιας προλεταριακής ταυτότητας μέσα στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου.

Το προλεταριάτο μπορεί να είναι επαναστατικό μόνο αναγνωρίζοντας τον εαυτό του ως τάξη· αναγνωρίζει τον εαυτό του ως τέτοιο σε κάθε σύγκρουση, και πολύ περισσότερο σε μια κατάσταση στην οποία η ύπαρξή του ως τάξης θα είναι, μέσα στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου, η κατάσταση με την οποία πρέπει να συγκρουστεί. Δεν πρέπει να παραπλανηθούμε ως προς το περιεχόμενο αυτής της «αναγνώρισης». Για το προλεταριάτο, το να αναγνωρίζει τον εαυτό του ως τάξη δεν σημαίνει «αναδίπλωση στον εαυτό του» αλλά πλήρη εξωστρέφεια, *καθώς αναγνωρίζει τον εαυτό του ως κατηγορία τον καπιταλιστικό τρόπον παραγωγής*. Αυτό που είμαστε ως τάξη δεν είναι άμεσα τίποτε άλλο από τη σχέση μας με το κεφάλαιο. Για το προλεταριάτο, αυτή η «αναγνώριση» θα συνίσταται στην πραγματικότητα σε μια γνώση πρακτική, μέσα στη σύγκρουση, όχι του εαυτού του και για τον εαυτό του αλλά του κεφαλαίου – δηλαδή την απο-αντικειμενοποίησή του. Η ενότητα της τάξης δεν μπορεί να συγκροτείται στη βάση της μισθωτής σχέσης και του διεκδικητικού αγώνα, ως προοιμίου της επαναστατικής της δράσης. Η ενότητα του προλεταριάτου δεν μπορεί να παρά να είναι η δραστηριότητα με την οποία καταργεί τον εαυτό του καταργώντας καθετί που το διαιρεί.

Από τους διεκδικητικούς αγώνες μέχρι την επανάσταση, μπορεί να υπάρχει μόνο μια ρήξη, ένα ποιοτικό άλμα. Αλλά αυτή η ρήξη δεν είναι ένα θαύμα, δεν είναι μια εναλλακτική· ούτε είναι η απλή διαπίστωση εκ μέρους του προλεταριάτου ότι δεν υπάρχει τίποτε άλλο να κάνει από επανάσταση, αφού όλα τα άλλα έχουν αποτύχει. Το «η επανάσταση είναι η μόνη λύση» είναι εξίσου και συμμετρικά άτοπο όσο το να μιλάμε για επαναστατική δυναμική των διεκδικητικών αγώνων. Αυτή η ρήξη παράγεται θετικά από το ξεδίπλωμα του κύκλου αγώνων που προηγείται· *αναγγέλλεται* από τον πολλαπλασιασμό των *αποκλίσεων* στο εσωτερικό της ταξικής πάλης.

Σε θεωρητικό επίπεδο, αναζητούμε και προωθούμε αυτές τις αποκλίσεις που, στο εσωτερικό της πάλης του προλεταριάτου, αποτελούν την ίδια του την αμφισβήτηση· σε πρακτικό επίπεδο, είμαστε φορείς τους όταν εμπλεκόμαστε άμεσα.

Υπάρχουμε σε αυτή τη ρωγμή, σε αυτό το ρήγμα της δραστηριότητας του προλεταριάτου ως τάξης. Δεν υπάρχει πλέον καμία προοπτική για το προλεταριάτο, όταν ξεκινάει από τον εαυτό του ως τάξης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, εκτός από την ικανότητα να ξεπεράσει την ταξική του ύπαρξη μέσα στην κατάργηση του κεφαλαίου. Υπάρχει απόλυτη ταυτότητα μεταξύ του να βρίσκεται σε αντίφαση με το κεφάλαιο και να βρίσκεται σε αντίφαση με τη δική του κατάσταση και τον ορισμό του ως τάξης.

Μέσα από αυτήν ακριβώς την *απόκλιση* στο εσωτερικό της δράσης του προλεταριάτου ως τάξης, η *κομμουνιστικοποίηση* γίνεται ζήτημα του παρόντος. Αυτή η απόκλιση στο εσωτερικό της ταξικής πάλης, στην οποία το προλεταριάτο δεν έχει άλλο ορίζοντα από το κεφάλαιο και ταυτόχρονα έρχεται σε αντίθεση με την ίδια του τη δράση ως τάξης, είναι η δυναμική αυτού του κύκλου των αγώνων. Σήμερα η ταξική πάλη του προλεταριάτου έχει αναγνωρίσιμα στοιχεία ή δραστηριότητες που αναγγέλλουν το ξεπέρασμά της μέσα στην ίδια της την πορεία.

β) Αγώνες που παράγουν θεωρία²

Η θεωρία αυτού του κύκλου αγώνων, όπως παρουσιάστηκε παραπάνω, δεν είναι μια αφηρημένη σχηματοποίηση η οποία προτίθεται στη συνέχεια να αποδείξει μέσω παραδειγμάτων ότι συμφωνεί με την πραγματικότητα. Μέσα στις συγκεκριμένες καταστάσεις δεν αποδεικνύει τη διανοητική της αλήθεια αλλά την πρακτική της ύπαρξη. Είναι μια ιδιαίτερη στιγμή αγώνων που από μόνοι τους ήδη παράγουν θεωρία, στον βαθμό που έχουν μια κριτική σχέση με τον εαυτό τους.

Τις περισσότερες φορές δεν πρόκειται για συνταρακτικές δηλώσεις ή «ριζοσπαστικές» δράσεις. Μπορεί να πρόκειται απλώς για όλες τις πρακτικές «διαφυγές» και άρνησης των προλεταρίων απέναντι στην κατάστασή τους. Στις τρέχουσες απεργίες ενάντια στις απολύσεις, συχνά και σε ολόένα μεγαλύτερο βαθμό, οι εργαζόμενοι δεν διεκδικούν τη διατήρηση των θέσεων εργασίας τους αλλά ουσιαστικές αποζημιώσεις απόλυσης. *Ενάντια στο κεφάλαιο, η εργασία δεν έχει μέλλον.* Ήδη στους λεγόμενους «αυτοκτονικούς» αγώνες της εταιρείας Cellatex στη Γαλλία –όπου οι εργαζόμενοι απείλησαν να ρίξουν οξύ σε ένα ποτάμι και να ανατινάξουν το εργοστάσιο, απειλές που δεν πραγματοποιήθηκαν αλλά που βρήκαν πολλούς μιμητές σε άλλες συγκρούσεις γύρω από κλείσιμο επιχειρήσεων– έγινε απολύτως εμφανές ότι το προλεταριάτο δεν είναι τίποτα όταν διαχωρίζεται από το κεφάλαιο και ότι δεν φέρει *από τη φύση του* κανένα μέλλον εκτός από την κατάργηση αυτού μέσω του οποίου υπάρχει και το ίδιο. Η υποβάθμιση («ασημαντοποίηση») της εργασίας γίνεται δραστηριότητα του

2 Τα παραδείγματα που ακολουθούν είναι ως επί το πλείστον γαλλικά. Η δημοσίευση αυτού του κειμένου σε άλλες χώρες δίνει την ευκαιρία να δοκιμαστούν οι θέσεις που υπερασπιζόμαστε εδώ.

ίδιου του προλεταριάτου: τόσο με τραγικό τρόπο, στους αγώνες του χωρίς άμεση προοπτική (δηλαδή στους αυτοκτονικούς αγώνες), όσο και ως διεκδίκηση αυτής της υποβάθμισης, όπως στους αγώνες των ανέργων και των επισφαλώς εργαζόμενων τον χειμώνα του 1998 στη Γαλλία.

Η ανεργία δεν είναι πλέον κάτι που τοποθετείται δίπλα στην απασχόληση αλλά που είναι σαφώς διαχωρισμένο από αυτήν. Ο κατακερματισμός της εργασιακής δύναμης, η ελαστικότητα, η εξωτερική ανάθεση, η κινητικότητα, η μερική απασχόληση, η κατάρτιση, η πρακτική άσκηση και η «μαύρη» εργασία έχουν θολώσει όλους τους διαχωρισμούς.

Στο γαλλικό κίνημα του 1998, και γενικότερα στους αγώνες των ανέργων σε αυτόν τον κύκλο αγώνων, *ο ορισμός των ανέργων επιζητεί να αποτελέσει αφειτηρία για την αναδιαμόρφωση της μισθωτής απασχόλησης*. Η ανάγκη του κεφαλαίου να μετρά τα πάντα σε χρόνο εργασίας και να θέτει την εκμετάλλευση της εργασίας σαν ζήτημα ζωής ή θανάτου για αυτό, είναι ταυτόχρονα υποβάθμιση της άμεσης ζωντανής εργασίας σε σχέση με τις κοινωνικές δυνάμεις τις οποίες συγκεντρώνει μέσα του το κεφάλαιο. Αυτή η αντίφαση, που είναι εγγενής στην καπιταλιστική συσσώρευση και κάνει το κεφάλαιο να είναι αντίφαση εν κινήσει, παίρνει τότε την πολύ ιδιαίτερη μορφή ενός ορισμού της τάξης απέναντι στο κεφάλαιο όπου η ανεργία διεκδικείται σαν αφειτηρία. Στους αγώνες των ανέργων και των επισφαλών, η πάλη του προλεταριάτου ενάντια στο κεφάλαιο *ενοστεριάζεται* αυτή την αντίφαση, τη διεκδικεί. Το ίδιο συμβαίνει όταν οι απολυμένοι εργαζόμενοι δεν διεκδικούν δουλειά αλλά αποζημιώσεις.

Την ίδια περίοδο, οι εργαζόμενοι της Moulinex που είχαν απολυθεί έβαλαν φωτιά σε ένα κτίριο του εργοστασίου, εντασσομένοι στη δυναμική αυτού του κύκλου αγώνων, που καθιστά την ύπαρξη του προλεταριάτου ως τάξης όριο της ταξικής του δράσης. Παρομοίως, το 2006 στη Σαβάρ, 50 χλμ. βόρεια της Ντάκα του Μπαγκλαντές, δυο εργοστάσια πυρπολήθηκαν και εκατό άλλα λεηλατήθηκαν από εργάτες που είχαν μείνει απλήρωτοι για τρεις μήνες. Στην Αλγερία, η παραμικρή μισθολογική διεκδίκηση κατέληγε σε ταραχές, οι μορφές αντιπροσώπευσης κατέρρεαν χωρίς να αντικατασταθούν από νέες, και εκείνο που τέθηκε σαν διακύβευμα, πέρα από τους άμεσους πρωταγωνιστές της απεργίας και της διεκδίκησης, ήταν το σύνολο των συνθηκών διαβίωσης και αναπαραγωγής του προλεταριάτου. Στην Κίνα ή στην Ινδία, ο πολλαπλασιασμός των ποικιλόμορφων διεκδικητικών δράσεων, που έθιγαν όλες τις πτυχές της ζωής και της αναπαραγωγής της εργατικής τάξης, δεν οδήγησαν στη συγκρότηση ενός μαζικού *εργατικού κινήματος*. Αυτή η διεκδικητική δράση, «παραδόξως», στρέφεται συχνά στην καταστροφή των προϋποθέσεων της εργασίας, δηλαδή του ίδιου του λόγου ύπαρξής της.

Στην περίπτωση της Αργεντινής, οι άνθρωποι αυτοοργανώθηκαν σαν άνεργοι της Mosconi, εργάτες της Brukman, κάτοικοι των παραγκουπόλεων κτλ. Αλλά στη διαδικασία της αυτοοργάνωσής τους βρίσκονταν αμέσως αντιμέτωποι με αυτό που ήταν οι ίδιοι – και που, μέσα στον αγώνα, γινόταν αυτό που έπρεπε να ξεπεράσουν, και βιώνονταν ως τέτοιο στις πρακτικές λειτουργίες αυτών

των μορφών αυτοοργάνωσης. Το προλεταριάτο δεν μπορεί να βρει μέσα του την ικανότητα να δημιουργήσει διαφορετικές διαπροσωπικές σχέσεις χωρίς να ανατρέψει και να αρνηθεί τον ίδιο του τον εαυτό σε αυτήν την κοινωνία, δηλαδή χωρίς να έρθει σε αντίθεση με την αυτονομία και τη δυναμική της. Η αυτοοργάνωση είναι ίσως η πρώτη πράξη της επανάστασης, αλλά όλη η συνέχεια πραγματοποιείται εναντίον της αυτοοργάνωσης. Στην Αργεντινή, από τον τρόπο με τον οποίο οργανώθηκαν οι παραγωγικές δραστηριότητες, από τις απτές λεπτομέρειες της πραγματοποίησής τους, κλονίστηκαν σοβαρά τα προσδιοριστικά στοιχεία του προλεταριάτου ως τάξης αυτής της κοινωνίας (ιδιοκτησία, ανταλλαγή, καταμερισμός εργασίας, σχέση μεταξύ ανδρών και γυναικών...). Με αυτόν ακριβώς τον τρόπο γίνεται αξιόπιστη η επανάσταση ως κομμουνιστικοποίηση.

Στα λαϊκά προάσια της Γαλλίας, τον Νοέμβριο του 2005, οι «ταραχοποι-οί» δεν διεκδίκησαν τίποτα, επιτέθηκαν στην ίδια την κατάσταση τους, έβαλαν στο στόχαστρο όλα όσα τους παράγουν και τους ορίζουν. Αποκάλυψαν και επιτέθηκαν στην *τωρινή κατάσταση του προλεταρίου*: στην παγκοσμίως επισφαλειοποιημένη εργασιακή δύναμη. Με τον τρόπο αυτόν γινόταν αμέσως παρωχημένη, την ίδια στιγμή που μια τέτοια διεκδίκηση θα μπορούσε να έχει διατυπωθεί, κάθε επιθυμία να γίνουν «κανονικοί προλεταριοί».

Τρεις μήνες αργότερα, την άνοιξη του 2006, ξανά στη Γαλλία, το φοιτητικό κίνημα ενάντια στη «σύμβαση πρώτης απασχόλησης» (CPE), ως κίνημα διεκδικητικό, δεν μπορούσε να κατανοήσει τον εαυτό του πάρα μόνο μετατρεπόμενο σε γενικό κίνημα των επισφαλών· αλλά με τον τρόπο αυτόν είτε θα υπονόμει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του, είτε θα ωθούνταν αναπόφευκτα να συγκρουστεί περισσότερο ή λιγότερο βίαια με όλους εκείνους που είχαν δείξει στις ταραχές του Νοέμβρη του 2005 ότι το αίτημα να γίνει κανείς «κανονικός προλεταριος» ήταν άνευ αντικειμένου. Η προσπάθεια να ευοδωθεί το αίτημα μέσω της διεύρυνσής του υπονόμει το αίτημα. Ποιος μπορούσε να πιστέψει στη σύνδεση με τους ταραχοποιούς του Νοέμβρη στη βάση μιας σταθερής δουλειάς για όλους; Από τη μία πλευρά, αυτή η σύνδεση ήταν αντικειμενικά χαραγμένη στον γενεϊκό κώδικα του κινήματος· από την άλλη πλευρά, η *ανάγκη* της σύνδεσης προκαλούσε μια εξίσου αντικειμενική σχέση αγάπης-μίσους στο εσωτερικό του κινήματος. *Ο αγώνας ενάντια στο CPE ήταν ένα διεκδικητικό κίνημα στο οποίο η ικανοποίηση του αιτήματος ήταν απαράδεκτη για το ίδιο ως διεκδικητικό κίνημα.*

Στις ελληνικές ταραχές, τον Δεκέμβρη του 2008, το προλεταριάτο δεν διεκδικούσε τίποτα και δεν θεωρούσε ότι αντιτίθεται στο κεφάλαιο με το να είναι το ίδιο η βάση κάποιας εναλλακτικής. Αλλά εάν αυτές οι ταραχές ήταν κίνημα ταξικό, ωστόσο δεν αποτέλεσαν έναν αγώνα μέσα στην ίδια τη μήτρα των τάξεων: *την παραγωγή*. Κατ' αυτόν τον τρόπο οι ταραχές αυτές κατόρθωσαν κάτι εξαιρετικά σημαντικό –να παραγάγουν και να στοχεύσουν το ταξικό ανάκειν ως καταναγκασμό– αλλά δεν το κατόρθωσαν και δεν μπόρεσαν να φτάσουν σε αυτό το σημείο παρά μόνο προσκρούοντας στο *αόρατο φράγμα* της παραγωγής ως όριό τους. Και οι τρόποι με τους οποίους το κίνημα παρήγαγε αυτόν τον εξωτερικό

καταναγκασμό (στόχοι, ξεδίπλωμα των ταραχών, σύνθεση των εξεγερμένων...) ήταν εγγενώς καθορισμένος από αυτό το όριο: η σχέση εκμετάλλευσης ως απλός εξαναγκασμός. Η επίθεση στους θεσμούς και τις μορφές της κοινωνικής αναπαραγωγής –θεσμούς και μορφές που νοούνται αυτοτελώς– ήταν αφενός αυτό που συγκροτούσε το κίνημα και του έδινε τη δύναμή του, αλλά αφετέρου ήταν και η έκφραση των ορίων του.

Φοιτητές χωρίς μέλλον, νεαροί μετανάστες, επισφαλείς εργαζόμενοι, όλοι τους είναι προλετάριοι που βιώνουν καθημερινά την αναπαραγωγή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων ως εξαναγκασμό που *εμπεριέχεται* σε αυτήν την αναπαραγωγή επειδή είναι προλετάριοι, αλλά τον βιώνουν καθημερινά ως *διαχωρισμένο* και ενδεχομενικό (τυχαίο και μη αναγκαίο) σε σχέση με την ίδια την παραγωγή. Ταυτόχρονα, καθώς αγωνίζονται μέσα σε αυτήν τη στιγμή του εξαναγκασμού τον οποίο βιώνουν ως διαχωρισμένο, συλλαμβάνουν και ζουν αυτόν τον διαχωρισμό μόνο ως έλλειψη του δικού τους αγώνα εναντίον αυτού του τρόπου παραγωγής.

Με αυτόν τον τρόπο το κίνημα παρήγαγε το ταξικό ανήκειν ως εξωτερικό καταναγκασμό, αλλά μόνο με αυτόν. Γι' αυτό ακριβώς το κίνημα τοποθετείται στο επίπεδο αυτού του κύκλου αγώνων και αποτελεί μία από τις ιστορικές στιγμές που τον καθορίζουν.

Με την ίδια τους την πρακτική, οι προλετάριοι έθεσαν υπό αμφισβήτηση τον εαυτό τους ως προλετάριοι μέσα στον αγώνα τους, αλλά μόνο αυτονομώντας τις στιγμές και τις περιστάσεις της κοινωνικής αναπαραγωγής στις επιθέσεις τους και στους στόχους τους. Η αναπαραγωγή και η παραγωγή του κεφαλαίου παρέμειναν ξένες μεταξύ τους.

Στη Γουαδελούπη το 2009, η σημασία της ανεργίας, καθώς και του τμήματος του πληθυσμού που ζει από τα επιδόματα ή και από μια υπόγεια οικονομία, σημαίνει ότι τα μισθολογικά αιτήματα είναι μια εξ ορισμού αντίφαση. Αυτή η αντίφαση δόμησε την πορεία των γεγονότων μεταξύ, αφενός, της LKP, η οποία επικεντρώθηκε στους σταθερά εργαζόμενους (κυρίως στις δημόσιες υπηρεσίες) αλλά προσπάθησε να συγκρατήσει μαζί τους όρους αυτής της αντίφασης μέσω του πολλαπλασιασμού και της άπειρης ποικιλίας αιτημάτων, και, αφετέρου, του παραλογισμού των κεντρικών μισθολογικών αιτημάτων για την πλειοψηφία των ανθρώπων που βρέθηκαν στα οδοφράγματα, στις λεπλασίες και στις επιθέσεις εναντίον δημόσιων κτιρίων. Η διεκδίκηση αποσταθεροποιήθηκε στην ίδια την πορεία του αγώνα: αμφισβητήθηκε, όπως και η μορφή οργάνωσής της, αλλά οι συγκεκριμένες μορφές εκμετάλλευσης του συνόλου του πληθυσμού, κληροδοτημένες από την αποικιακή ιστορία, ήταν σε θέση να αποτρέψουν αυτήν την αντίφαση από το να ξεσπάσει πιο βίαια στην καρδιά του κινήματος (ας σημειωθεί ότι ο μόνος νεκρός ήταν ένας συνδικαλιστής που σκοτώθηκε σε οδοφράγμα). Από αυτή την άποψη, η παραγωγή του ταξικού ανήκειν ως εξωτερικού καταναγκασμού ήταν περισσότερο μια κοινωνιολογική κατάσταση, ένα είδος σχιζοφρένειας, παρά διακύβευμα του αγώνα.

Σε γενικές γραμμές, με το ξέσπασμα της τρέχουσας κρίσης, υπάρχει σήμερα στη μισθολογική διεκδίκηση μια δυναμική που ήταν αδύνατη στο παρελθόν. Πρόκειται για μια *εσωτερική* δυναμική που της προσδίδεται από το *σύνολο* της σχέσης ανάμεσα στο προλεταριάτο και το κεφάλαιο στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, όπως προέκυψε από την αναδιάρθρωση και όπως τώρα μπαίνει σε κρίση. Το νόημα της μισθολογικής διεκδίκησης έχει αλλάξει.

Στη διαδοχή των χρηματοπιστωτικών κρίσεων που την τελευταία εικοσαετία ρυθμίζουν τον τρέχοντα τρόπο αξιοποίησης του κεφαλαίου, η κρίση των τοξικών στεγαστικών δανείων (*subprimes*) υπήρξε η πρώτη που δεν είχε αφετηρία τα χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία που αναφέρονται σε επενδύσεις κεφαλαίου, αλλά την κατανάλωση των νοικοκυριών, και ακριβέστερα αυτήν των φτωχότερων νοικοκυριών. Από την άποψη αυτή, εγκαινιάζει μια ιδιαίτερη κρίση της μισθωτής σχέσης στον αναδιρθρωμένο καπιταλισμό, όπου η συνεχής μείωση του μεριδίου των μισθών στον παραγόμενο πλούτο, τόσο στις κεντρικές χώρες όσο και στις αναδυόμενες, ήταν (και εξακολουθεί να είναι) καθοριστικό στοιχείο.

Η «κατανομή του πλούτου», πέρα από ουσιαστικό συγκρουσιακό στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, έχει γίνει επίσης και *ταμπού*, όπως επιβεβαιώθηκε κατά το πρόσφατο κίνημα των απεργιών και των μπλοκαρισμάτων (Οκτώβριος-Νοέμβριος 2010) που ακολούθησε τη μεταρρύθμιση του συνταξιοδοτικού συστήματος στη Γαλλία. Στον αναδιρθρωμένο καπιταλισμό (τις απαρχές της κρίσης του οποίου ζούμε σήμερα), η αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης υπέστη μια *διπλή αποσύνδεση*. Αφενός αποσύνδεση ανάμεσα στην αξιοποίηση του κεφαλαίου και την αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης, αφετέρου αποσύνδεση, μέσω των δανείων, ανάμεσα στην κατανάλωση και τον μισθό ως εισόδημα.

Φυσικά, η κατανομή της εργάσιμης ημέρας μεταξύ αναγκαίας εργασίας και υπερεργασίας υπήρξε ανέκαθεν καθοριστικό στοιχείο της ταξικής πάλης. Αλλά τώρα, στον αγώνα για την κατανομή αυτή, το παράδοξο είναι πως σε ό,τι ακριβώς ορίζει το προλεταριάτο ως τάξη αυτού του τρόπου παραγωγής *και τίποτε άλλο* προκύπτει, στην πράξη και με συγκρουσιακό τρόπο, ότι η ύπαρξή του ως τάξης γίνεται για το προλεταριάτο το όριο της πάλης τους ως τάξης. Αυτός είναι ο *τωρινός* κεντρικός χαρακτήρας της μισθολογικής διεκδίκησης στην ταξική πάλη. Στην πιο τετριμμένη πορεία της μισθολογικής διεκδίκησης, το προλεταριάτο βλέπει την ύπαρξή του ως τάξης να αντικειμενοποιείται ως κάτι ξένο προς αυτό, στον βαθμό που η ίδια η καπιταλιστική σχέση τοποθετεί *μέσα της* το προλεταριάτο ως κάτι *ξένο*.

Η τρέχουσα κρίση ξέσπασε επειδή αρκετοί προλετάριοι δεν μπορούσαν πια να αποπληρώνουν τα δάνειά τους. Ξέσπασε στην ίδια τη βάση της μισθωτής σχέσης που οδήγησε στη χρηματοπιστικοποίηση της καπιταλιστικής οικονομίας: περικοπές μισθών ως προϋπόθεση για τη «δημιουργία αξίας» και παγκόσμιος ανταγωνισμός του εργατικού δυναμικού. Με την έκρηξη της κρίσης των στεγαστικών δανείων, αυτή η λειτουργική ανάγκη επιστρέφει, αλλά με αρνητικό

τρόπο, μέσα στον ιστορικό τρόπο συσσώρευσης του κεφαλαίου. Τώρα η ίδια η μισθωτή σχέση βρίσκεται στον πυρήνα της τρέχουσας κρίσης.³ Η τρέχουσα κρίση είναι το ξεκίνημα της φάσης της αντιστροφής των προσδιορισμών και της δυναμικής του καπιταλισμού, όπως είχε προκύψει από την αναδιάρθρωση των δεκαετιών του 1970 και του 1980.

γ) Δυο-τρία πράγματα που μπορούμε να γνωρίζουμε γι' αυτήν

Επειδή το προλεταριάτο είναι μη-κεφάλαιο, επειδή είναι η διάλυση όλων των υπάρχουσών συνθηκών (εργασία, ανταλλαγή, καταμερισμός εργασίας, ιδιοκτησία), γι' αυτό βρίσκεται εδώ το περιεχόμενο της *επαναστατικής δράσης* του ως *κομμουνιστικά μέτρα*: κατάργηση της ιδιοκτησίας, του καταμερισμού εργασίας, της ανταλλαγής, της αξίας. Το ταξικό ανήκειν ως εξωτερικός καταναγκασμός καθίσταται έτσι *από μόνο του* ένα περιεχόμενο, δηλαδή μια πρακτική, όταν παύει να είναι εκδήλωση του ορίου της ταξικής πάλης και ξεπερνά τον εαυτό του με τα μέτρα κομμουνιστικοποίησης. Η *κομμουνιστικοποίηση* δεν είναι τίποτε άλλο από τα *κομμουνιστικά μέτρα* που λαμβάνονται ως απλά *μέτρα αγώνα* του προλεταρίου ενάντια στο κεφάλαιο.

Στον πυρήνα της κρίσης της εκμετάλλευσης βρίσκεται η ανεπάρκεια της υπεραξίας σε σχέση με το συσσωρευμένο κεφάλαιο. Αν, στην καρδιά της *αντίφασης* μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου, δεν υπήρχε το ζήτημα της εργασίας που παράγει *υπεραξία*, αν υπήρχε απλώς ένα πρόβλημα κατανομής, αν με άλλα λόγια η αντίφαση μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου δεν ήταν αντίφαση για εκείνο ακριβώς του οποίου αποτελεί τη δυναμική, δηλαδή για τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, αν δεν ήταν ένα «παιχνίδι που παράγει την κατάργηση του κανόνα του» – τότε η επανάσταση θα παρέμενε ευσεβής πόθος. Το μίσος για το κεφάλαιο και η επιθυμία για μια άλλη ζωή δεν είναι παρά αναγκαίες ιδεολογικές εκφάνσεις αυτής της αντίφασης που αποτελεί η εκμετάλλευση.

Ο διεκδικητικός αγώνας δεν ξεπερνιέται με επίθεση που στρέφεται ενάντια στη φύση της εργασίας ως παραγωγού υπεραξίας (θα καταλήγαμε πάντα σε ένα πρόβλημα κατανομής), αλλά με επίθεση που στρέφεται ενάντια στα μέσα παραγωγής ως κεφάλαιο. Η επίθεση ενάντια στην καπιταλιστική φύση των μέσων παραγωγής σημαίνει την κατάργησή τους ως αξίας που απορροφά εργασία προκειμένου να αυτοαξιοποιηθεί· σημαίνει την επέκταση της χαριστικότητας, την καταστροφή (ενδεχομένως φυσική) ορισμένων μέσων παραγωγής, την κατάργησή τους ως εργοστασίων όπου ορίζεται τι αποτελεί προϊόν, δηλαδή τα πλαίσια της ανταλλαγής και του εμπορίου· σημαίνει τον ορισμό τους, την απορρόφησή τους σε ατομικές, διυποκειμενικές σχέσεις· σημαίνει την κατάργηση του καταμερισμού

3 Πρόκειται για μια κρίση στην οποία επιβεβαιώνεται η ταύτιση της υπερουσσώρευσης και της υποκατανάλωσης.

της εργασίας όπως αυτός εγγράφεται στον διαχωρισμό του αστικού τοπίου σε ζώνες, στην υλική διαμόρφωση των κυρίων, στον διαχωρισμό μεταξύ πόλης και υπαίθρου, στην ίδια την ύπαρξη αυτού που αποκαλείται εργοστάσιο ή χώρος παραγωγής. Οι σχέσεις μεταξύ των ατόμων έχουν αποκρυσταλλωθεί στα πράγματα, επειδή η ανταλλακτική αξία είναι από τη φύση της υλική.⁴ Η κατάργηση της αξίας είναι μια απτή μεταμόρφωση του τοπίου όπου ζούμε, είναι μια νέα γεωγραφία. Η κατάργηση των κοινωνικών σχέσεων είναι μια εντελώς υλική υπόθεση.

Στον κομμουνισμό η ιδιοποίηση έχει ξεπεραστεί, επειδή η ίδια η έννοια του «προϊόντος» καταργείται. Ασφαλώς, υπάρχουν αντικείμενα που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή, άλλα που καταναλώνονται άμεσα, κι άλλα που χρησιμοποιούνται και για τα δύο. Το να μιλάμε όμως για «προϊόντα» και να θέτουμε το ζήτημα της κυκλοφορίας τους, της κατανομής τους ή της «μεταβίβασής» τους, δηλαδή το να συλλαμβάνουμε μια στιγμή ιδιοποίησης, προϋποθέτει σημεία ρήξης, «σύμπληξης» της ανθρώπινης δραστηριότητας: την αγορά στις εμπορευματικές κοινωνίες, την εναπόθεση και την ελεύθερη λήψη των αγαθών σε ορισμένα οράματα του κομμουνισμού. Το «προϊόν» δεν είναι κάτι απλό. Το να μιλάμε για «προϊόντα» σημαίνει να υποθέτουμε ότι ένα αποτέλεσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας εμφανίζεται ως *πεπερασμένο* απέναντι σε ένα άλλο αποτέλεσμα ή ανάμεσα σε άλλα αποτελέσματα. Δεν πρέπει να ξεκινάμε από το «προϊόν» αλλά από τη δραστηριότητα.

Στον κομμουνισμό η ανθρώπινη δραστηριότητα είναι μη πεπερασμένη επειδή είναι αδιαίρετη. Έχει συγκεκριμένα ή αφηρημένα αποτελέσματα, ωστόσο αυτά τα αποτελέσματα ποτέ δεν είναι «προϊόντα» για τα οποία θα ετίθετο ζήτημα οποιασδήποτε ιδιοποίησης ή μεταβίβασης. Αν μπορούμε να μιλήσουμε για *μη πεπερασμένη ανθρώπινη δραστηριότητα* στον κομμουνισμό, ο λόγος είναι ότι ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής ήδη μας επιτρέπει να δούμε –αν και αντιφατικά και όχι ως μια «καλή πλευρά»– την ανθρώπινη δραστηριότητα ως μια συνεχή παγκόσμια κοινωνική ροή, και τη «γενική διάνοια» ή τον «συλλογικό εργάτη» ως την κυρίαρχη δύναμη της παραγωγής. Ο κοινωνικός χαρακτήρας της παραγωγής δεν προεικονίζει τίποτα: απλώς καθιστά τη βάση της αξίας αντιφατική.

Η καταστροφή της ανταλλαγής σημαίνει εργάτες που επιτίθενται στις τράπεζες όπου βρίσκονται οι λογαριασμοί τους και οι λογαριασμοί των άλλων εργατών, υποχρεώνοντας έτσι τον εαυτό τους να ζήσει χωρίς αυτά· σημαίνει εργαζόμενους που μεταδίδουν «προϊόντα» μεταξύ τους και προς την κοινότητα άμεσα και χωρίς αγορά, αυτοκαταργούμενοι έτσι ως εργαζόμενοι· σημαίνει πως ολόκληρη η τάξη είναι υποχρεωμένη να οργανωθεί για την εύρεση τροφής

4 «[Οι άνθρωποι] εμπιστεύονται το πράγμα [το χρήμα] μόνο σαν *εμπραγματομένη σχέση* των προσώπων μεταξύ τους· σαν εμπραγματομένη ανταλλακτική αξία – και η ανταλλακτική αξία δεν είναι παρά μια σχέση ανάμεσα στις παραγωγικές δραστηριότητες των προσώπων» (Κ. Μαρξ, *Grundrisse. Βασικές γραμμές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας*, τόμ. Α', εκδ. Στοχαστής, σελ. 112).

στους τομείς που θα κομμουνιστικοποιούνται, κοκ. Δεν υπάρχει κανένα μέτρο που από μόνο του, θεωρούμενο ξεχωριστά, να είναι «κομμουνισμός». Ούτε η «βία» από μόνη της είναι κομμουνιστική, ούτε η «αναδιανομή» των μαλακιών που μας κληροδοτεί η ταξική κοινωνία, ούτε η «κολεκτιβοποίηση» των μηχανημάτων που ρουφούν υπεραξία: η φύση του κινήματος είναι εκείνη που συνδέει αυτές τις ενέργειες, τις διέπει, τις καθιστά στιγμές μιας διαδικασίας που δεν μπορεί παρά είτε να κομμουνιστικοποιεί όλο και περισσότερο είτε να συντριβεί.

Επανάσταση δεν μπορεί να γίνει χωρίς τη λήψη κομμουνιστικών μέτρων, χωρίς διάλυση της μισθωτής εργασίας, χωρίς κομμουνιστικοποίηση της διατροφής, του ρουσιισμού, της στέγασης, χωρίς εξασφάλιση όλων των όπλων (τόσο των όπλων καταστροφής, όσο και των τηλεπικοινωνιών, των τροφίμων κλπ.), χωρίς ενσωμάτωση των απόκληρων (συμπεριλαμβανομένων όσων θα έχουμε οδηγήσει εμείς στην κατάσταση αυτή), των ανέργων, των κατεστραμμένων αγροτών, των ξεριζωμένων φοιτητών.

Από τη στιγμή που αρχίζουμε να καταναλώνουμε χωρίς αντίτιμο, είναι απαραίτητο να αναπαράγουμε αυτό που καταναλώνεται, είναι λοιπόν απαραίτητο να κυριεύσουμε τα μέσα μεταφοράς και τηλεπικοινωνιών, να έρθουμε σε επαφή με τους άλλους τομείς. Καθώς θα το κάνουμε, θα πέσουμε πάνω στις ένοπλες συμμορίες του εχθρού. Η αναμέτρηση με το κράτος θέτει άμεσα το πρόβλημα του οπλισμού, που μπορεί να επιλυθεί μόνο με τη δημιουργία ενός δικτύου διανομής για την υποστήριξη των συγκρούσεων σε μια σχεδόν απεριόριστη πολλαπλότητα χώρων. Οι στρατιωτικές και οι κοινωνικές δραστηριότητες είναι αδιαχώριστες, ταυτόχρονες, αλληλοτεταγμένες: η συγκρότηση ενός μετώπου ή οριοθετημένων ζωνών εχθροπραξιών είναι ο θάνατος της επανάστασης. Από τη στιγμή που οι προλετάριοι διαλύουν τους εμπορευματικούς νόμους, δεν μπορούν πια να σταματήσουν. Κάθε κοινωνική εμπάθυνση και κάθε επέκταση δίνει σάρκα και οστά στις νέες σχέσεις, και επιτρέπει την ενσωμάτωση ολοένα περισσότερων μη-προλεταρίων στην κομμουνιστικοποιούσα τάξη η οποία βρίσκεται σε διαδικασία συγκρότησης και ταυτόχρονα διάλυσης. Επιτρέπει την κατάργηση σε ολοένα μεγαλύτερο βαθμό κάθε ανταγωνισμού και διαίρεσης μεταξύ των προλεταρίων, καθιστώντας αυτή τη διαδικασία περιεχόμενο και ξεδίπλωμα της ένοπλης αναμέτρησής της με εκείνους που η καπιταλιστική τάξη μπορεί ακόμα να κινητοποιεί, να ενσωματώνει και να αναπαράγει μέσα στις κοινωνικές της σχέσεις.

Όλα τα μέτρα της κομμουνιστικοποίησης θα πρέπει να είναι μια αποφασιστική δράση για τη διάλυση των δεσμών που συνδέουν τους εχθρούς μας με τα υλικά τους σπρίγγατα – γρήγορη καταστροφή, χωρίς δυνατότητα επιστροφής. Η κομμουνιστικοποίηση δεν είναι η ειρηνική οργάνωση της χαριστικότητας και ενός ευχάριστου τρόπου ζωής μεταξύ προλεταρίων. Η δικτατορία του κοινωνικού κινήματος της κομμουνιστικοποίησης είναι η διαδικασία της ενσωμάτωσης της ανθρωπότητας στο προλεταριάτο που βρίσκεται σε διαδικασία εξαφάνισης. Η αυστηρή οριοθέτηση του προλεταριάτου σε σχέση με άλλες τάξεις και η πάλη του ενάντια σε κάθε εμπορευματική παραγωγή είναι ταυτόχρονα μια διαδικασία

που *υποχρεώνει* τα στρώματα της μισθωτής μικροαστικής τάξης, της τάξης της «κοινωνικής πλαισίωσης», να ενταχθούν στην κομμουνιστικοποιούσα τάξη. Οι προλετάριοι δεν «είναι» επαναστάτες, όπως ο ουρανός «είναι» γαλανός, απλώς και μόνον επειδή «είναι» μισθωτοί και εκμεταλλευμένοι ή ακόμα επειδή είναι η διάλυση των υπάρχουσών συνθηκών. Οι ίδιοι συγκροτούνται σε επαναστατική τάξη καθώς αυτομετασχηματίζονται *ξεκινώντας από αυτό που οι ίδιοι είναι σήμερα*. Η κίνηση στην οποία το προλεταριάτο ορίζεται στην πράξη ως το κίνημα συγκρότησης της ανθρώπινης κοινότητας είναι η πραγματικότητα της κατάρτησης των τάξεων. Το κοινωνικό κίνημα στην Αργεντινή, επειδή το βρήκε μπροστά του, έθεσε το ζήτημα των σχέσεων μεταξύ εργαζόμενων προλεταρίων, άνεργων προλεταρίων, αποκλεισμένων και μεσαίων στρωμάτων. Έδωσε μόνο εξαιρετικά αποσπασματικές απαντήσεις, εκ των οποίων η πιο ενδιαφέρουσα είναι αναμφίβολα η εδαφική οργάνωσή του. Η επανάσταση, που σε αυτόν τον κύκλο των αγώνων δεν μπορεί πια να είναι τίποτε άλλο παρά κομμουνιστικοποίηση, ξεπερνά το δίλημμα ανάμεσα στις λενινιστικές ή δημοκρατικές ταξικές συμμαχίες και «το προλεταριάτο μόνο του» του Γκόρτερ: δύο διαφορετικές μορφές ήττας.

Ο μόνος τρόπος να ξεπεραστούν οι διαμάχες μεταξύ των ανέργων και αυτών που έχουν δουλειά, μεταξύ των ειδικευμένων και των ανειδίκευτων, είναι να εφαρμοστούν εξ αρχής, κατά τη διάρκεια της ένοπλης σύγκρουσης, μέτρα κομμουνιστικοποίησης που καταργούν την ίδια τη βάση αυτής της διαίρεσης (αυτό είναι κάτι που οι ανακτημένες επιχειρήσεις στην Αργεντινή, όταν ήρθαν αντιμέτωπες με αυτό το ζήτημα, το προσπάθησαν αλλά μόνο πολύ περιθωριακά, αρκούμενες συνήθως –όπως στην περίπτωση της Ζανόν– σε κάποιες φιλανθρωπικές αναδιανομές προς ομάδες πικετέρος). Ελλείψει τέτοιων μέτρων, το κεφάλαιο θα εκμεταλλευτεί καθ' όλη τη διάρκεια του κινήματος αυτόν τον κατακερματισμό και θα βρει μεταξύ των αυτοοργανωμένων τους Νόσκε και τους Σάιντμαν που χρειάζεται.⁵

Στην πραγματικότητα, όπως ήδη φάνηκε από τη γερμανική επανάσταση, τίθεται το ζήτημα της διάλυσης των μεσαίων στρωμάτων μέσω της λήψης συγκεκριμένων κομμουνιστικών μέτρων που υποχρεώνουν τα μεσαία στρώματα να αρχίσουν να εντάσσονται στο προλεταριάτο, δηλαδή να ολοκληρώσουν την «προλεταριοποίηση» τους. Σήμερα, στις ανεπτυγμένες χώρες, το ζήτημα είναι ταυτόχρονα πιο απλό και πιο επικίνδυνο. Από τη μία πλευρά, η τεράστια πλειοψηφία αυτών των μεσαίων στρωμάτων είναι μισθωτοί και επομένως δεν δι-

5 [Σ.τ.Μ.]: Ο Gustav Noske ήταν ο σοσιαλδημοκράτης υπουργός Άμυνας της Γερμανίας (1919-20) που έπνιξε στο αίμα τη σπαρτακιστική εξέγερση επιστρατεύοντας ακροδεξιά παρακρατικά σώματα, τα Freikorps, τα οποία θα παίξουν αργότερα ρόλο στην άνοδο του Ναζισμού. Ο Philipp Scheidemann ήταν σοσιαλδημοκράτης πολιτικός που κήρυξε τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης στις 9-11-1918, με την αναχώρηση του Κάιζερ, προλαβαίνοντας μια ανακήρυξη σε «Εργατική Δημοκρατία» από τους κομμουνιστές που έγινε λίγες ώρες αργότερα, για να αναλάβει μετέπειτα την πρωθυπουργία (Φεβρ.-Ιούν. 1919).

αθέτουν πια ένα υλικό θεμέλιο της κοινωνικής τους θέσης· ο ρόλος τους στην πλαισίωση και την καθοδήγηση της καπιταλιστικής συνεργασίας είναι ουσιώδης, αλλά καθίσταται ολοένα περισσότερο επισφαλής· η κοινωνική τους θέση εξαρτάται από έναν πολύ εύθραυστο μηχανισμό ιδιοποίησης τμημάτων υπεραξίας. Από την άλλη πλευρά όμως, και για τους ίδιους ακριβώς λόγους, η τυπική εγγύτητά τους με το προλεταριάτο τους ωθεί να προβάλλουν, μέσα στους αγώνες του προλεταριάτου, εναλλακτικές διαχειριστικές «λύσεις», εθνικές ή δημοκρατικές, που θα διατηρούσαν τις δικές τους θέσεις.

Το βασικό πρόβλημα που θα έχουμε να επιλύσουμε είναι να κατανοήσουμε πώς θα επεκτείνουμε τον κομμουνισμό, πριν πάθει ασφυξία στη μέγγενη του εμπορεύματος· πώς θα ενσωματώσουμε τη γεωργία ώστε να μην χρειάζονται ανταλλαγές με τους αγρότες· πώς θα αποσθλώσουμε τους ανταλλακτικούς δεσμούς του αντιπάλου μας για να του επιβάλουμε τη λογική της κομμουνιστικοποίησης των σχέσεων και της οικειοποίησης των αγαθών· πώς θα διαλύσουμε το μπλοκ του φόβου μέσω της επανάστασης.

Εν κατακλείδι, το κεφάλαιο δεν καταργείται για τον κομμουνισμό αλλά μέσω του κομμουνισμού, και ακριβέστερα μέσω της παραγωγής του. Πράγματι, τα κομμουνιστικά μέτρα πρέπει να διακρίνονται από τον κομμουνισμό: δεν είναι εμβρυακές μορφές του κομμουνισμού, είναι η παραγωγή του. Αυτή δεν είναι μια μεταβατική περίοδος, είναι η επανάσταση: η κομμουνιστικοποίηση δεν είναι τίποτε άλλο από την *κομμουνιστική παραγωγή του κομμουνισμού*. Ο αγώνας ενάντια στο κεφάλαιο είναι αυτό που διαφοροποιεί τα κομμουνιστικά μέτρα από τον κομμουνισμό. Η επαναστατική δραστηριότητα του προλεταριάτου έχει πάντα ως περιεχόμενο τη μεσολάβηση της κατάργησης του κεφαλαίου από τη σχέση του προλεταριάτου με το κεφάλαιο: αυτό δεν είναι ούτε το ένα σκέλος μιας εναλλακτικής το οποίο βρίσκεται σε ανταγωνισμό με ένα άλλο, ούτε μια «εδώ και τώρα» αμεσότητα του κομμουνισμού. ■

Τυφλοπόντικα, είσαι εδώ; Αναδιρθρωμένο κεφάλαιο, πάλη των τάξεων και επαναστατική προοπτική

Οι «επαναστάτες», και όσοι επιδιώκουν να δώσουν μια πολιτική διατύπωση στην εξέγερσή τους, θέλουν κατά κανόνα να καταθέτουν τη μαρτυρία τους για το μέλλον και να εγγράφουν τον λόγο τους και τη δραστηριότητά τους στη γενική κατεύθυνση αντιπαλοτήτων που κυοφορούν τις εξεγέρσεις του μέλλοντος. Αυτό είναι τελικά φυσιολογικό: κάθε ανάγνωση του κόσμου ξεκινάει αναγκαστικά από μια θέση μέσα στον κόσμο, και η βούληση να προσαρμοστεί το γίγνεσθαι του κόσμου στις επιθυμίες μας αποτελεί την αφετηρία κάθε επαναστατικής βούλησης. Το κείμενο που ακολουθεί προσπαθεί να κρατηθεί σε κάποια απόσταση. Επιχειρεί να αναφερθεί στην τωρινή εποχή εξετάζοντας τη συνάρθρωση ανάμεσα, αφενός, στην κριτική του κεφαλαίου ως κοινωνικής σχέσης και, αφετέρου, την ανάγνωση της πάλης των τάξεων – χωρίς να προσπαθεί να χαράξει επαναστατικό χρονοδιάγραμμα. Το κάνει κυρίως για να ξαναπεί το προφανές: αυτό που θα προκύψει από τον σημερινό και τον μελλοντικό κοινωνικό πόλεμο δεν θα είναι ποτέ κάτι άλλο από προϊόν της αλληλεπίδρασης (και της ενδεχόμενης σύγκρουσης) ανάμεσα στη γενική κίνηση της καπιταλιστικής κυριαρχίας και τη δραστηριότητα εκείνων που, ενώ βρίσκονται μέσα της, θα καταλήξουν να κινηθούν εναντίον της. Κανείς δεν έχει το κλειδί αυτής της δυναμικής – ούτε οι καπιταλιστές ούτε οι αυτοανακηρυσσόμενοι εχθροί τους.

ΟΛΑ ΑΛΛΑΞΑΝ, ΤΙΠΟΤΑ ΔΕΝ ΑΡΧΙΖΕΙ

Μόνο οι φίλοι της *Monde diplomatique* πιστεύουν ότι ο καπιταλισμός είναι ένα οικονομικό σύστημα που βασίζεται στη μη ρυθμιζόμενη ελεύθερη ανταλλαγή – σε μια παραχάραξη της δίκαιης τάξης πραγμάτων του κόσμου εξαιτίας μιας συμμορίας καθαρμάτων που το μόνο που έχουν κατά νου είναι να πλουτίζουν παίζοντας στο χρηματιστήριο τον πλούτο που παράγεται από τους φτωχούς, αντί να δечатούν τη δίκαιη μοιρασιά του.

Ο καπιταλισμός είναι αυτό που δομεί σήμερα το σύνολο της ανθρώπινης δραστηριότητας με τη μορφή της εργασίας, της απόσπασης αυτής της συγκεκρι-

μένους αφαιρέσεις που είναι η αξία, μέσω της παραγωγής εμπορευμάτων (του περιβόητου «πλούτου» τον οποίο οι αριστεριστές θα ήθελαν να «μοιράζεται», αλλά ο οποίος υπάρχει μόνο με αυτή τη μορφή της «τεράστιας σώρευσης εμπορευμάτων»). Συνακόλουθα, το κεφάλαιο είναι αυτό που δομεί με χίλιους-δύο τρόπους τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, την κοινωνικότητά τους, τον χρόνο τους, τις νευρώσεις τους, τις σχέσεις τους με την ανάγκη, με τη φύση κτλ. Το κεφάλαιο είναι μια ολοποικτική κοινωνική σχέση. Εκεί βρίσκεται η καρδιά της μηχανής, που παραμένει ίδια από τότε που την ανέλυσε ο Μαρξ εδώ και κάμποσες δεκαετίες.

Αλλά ο καπιταλισμός έχει επίσης μια ιστορία, η οποία συντίθεται από κρίσεις. Μέχρι σιγμής όλες αυτές οι κρίσεις έχουν ξεπεραστεί, κάτι που επέφερε σημαντικότερες αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο ο καπιταλισμός πλάθει τις κοινωνικές σχέσεις. Έτσι κυοφορήθηκε η εποχή μας, όπου το κεφάλαιο είναι πραγματικά χρηματιστικοποιημένο, παγκοσμιοποιημένο κτλ. Αυτή είναι η μορφή που έχει πάρει σήμερα η συσσώρευση – και διαδέχεται άλλα μοντέλα, που ήταν κι αυτά ακραϊφνώς καπιταλιστικά (φορντισμός στη Δύση, σοσιαλισμός σε άλλα μέρη...). Αν όμως η κυριαρχία του κεφαλαίου έχει πράγματι εμβυθυνθεί σήμερα, ο λόγος δεν είναι τόσο ότι δεν διαθέτει πια κάποια δίχτυα ασφαλείας που θα τον έκαναν πιο ανθρώπινο. Ο λόγος είναι ότι όχι μόνο δεν υπάρχει τίποτα που να του διαφεύγει γεωγραφικά, αλλά όλες οι ανθρώπινες σχέσεις έχουν εφεξής υπαχθεί στην καπιταλιστική σχέση, και μάλιστα με ολοένα πιο διάχυτο τρόπο: η εμβάθυνση της κυριαρχίας του κεφαλαίου συνοδεύεται λογικότητα από την αδιάκοπα αυξανόμενη φυσικοποίησή του. Η ιστορία έχει χαράξει μια διαδρομή: δεν υπάρχει πια άλλη υλική κοινότητα από την κοινότητα του κεφαλαίου, ακόμα και η αξία χρήσης των αντικειμένων έχει εξαφανιστεί μέσα στη γενική κίνηση της αξίας.

Όσο για την προοπτική ενός επόμενου αυτού του κόσμου, παρά την ενδεχόμενη γενίκευση της κρίσης φαίνεται σήμερα πιο αφηρημένη παρά ποτέ.

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970 η επαναστατική προοπτική συνδεόταν με μια ενίσχυση της προλεταριακής τάξης (θεωρούμενης ως τάξης των παραγωγών), η οποία θα ερχόταν να αποσπάσει την εξουσία από την αστική τάξη για να επιβάλει στην κοινωνία τη δική της εξουσία. Αυτή η προοπτική της «εξουσίας των εργαζομένων» –που στις διάφορες παραλλαγές της (από τη δικτατορία του κόμματος ίσαμε τον αναρχοσυνδικαλισμό και τη γενικευμένη αυτοδιεύθυνση) δεν περιείχε σαν πρόγραμμα την υπέρβαση της καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης (δεν καταργούσε την εργασία, την αξία, τον εμπορευματικό φρετιχισμό)– ήταν εγγενώς συνυφασμένη με τη συνεχιζόμενη ύπαρξη ποικίλων μορφών αυτονομίας όπου διαμορφωνόταν ένα κοινό ανάκειν στην προλεταριακή τάξη. Τώρα αυτό έχει εξαφανιστεί.

Δεν είναι ούτε για θρήνους ούτε για χαρές: σήμερα πια τίποτα δεν βρίσκεται αντιμετώπιμο με το κεφάλαιο. Η τελευταία αναδιάρθρωση, παγκοσμιοποιώντας την αγορά εργασίας, πολλαπλασιάζοντας τις μορφές της υπεργολαβικής

ανάθεσης, διαχέοντας τον χώρο της εκμετάλλευσης και τείνοντας να κάνει αξεχώριστες τις σφαίρες της παραγωγής και της αναπαραγωγής,¹ επέφερε την εξαφάνιση της προλεταριακής τάξης ως επαναστατικού υποκειμένου.

ΤΟ ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΤΟ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΠΙΑ Ο,ΤΙ ΗΤΑΝ

As μην ξεγελιόμαστε όμως: η έκλειψη μιας κοινωνικά υπαρκτής επαναστατικής προοπτικής δεν είναι ταυτόσημη με ειρήνευση των ταξικών σχέσεων. Η ειρήνευση αυτή εξακολουθεί να είναι φαντασίωση των αστών. Στην κλίμακα ολόκληρου του πλανήτη, οι κολασμένοι της γης δεν παύουν να κινούνται, και μπορούμε να στοιχηματίσουμε πως ούτε θα το κάνουν σύντομα. Το να είναι κανείς φτωχός είναι μια βία που ωθεί στην εξέγερση, και δεν βρίσκεται στην ημερήσια διάταξη το να πάψουν οι φτωχοί να είναι φτωχοί, ούτε καν κάπως λιγότερο φτωχοί. Επειδή, ακόμα μια φορά, ο υπαίτιος δεν είναι οι πλούσιοι αλλά η οικονομία.

Αυτό που άλλαξε με την αναδιάρθρωση που άρχισε στη δεκαετία του 1970 δεν είναι ο κεντρικός ρόλος της εργασίας στη διευρυμένη αναπαραγωγή του κεφαλαίου αλλά ο τρόπος ενσωμάτωσης εκείνων που την παρέχουν. Σε παγκόσμιο επίπεδο, το προλεταριάτο όχι μόνο δεν μπορεί να οριστεί με βάση μόνο το εργατικό στοιχείο, αλλά δεν μπορεί πια ούτε καν να οριστεί με βάση την ενσωμάτωσή του σε μια «σταθερή» σχέση μισθωτής εργασίας. Αυτό δεν σημαίνει ότι η παραγωγή αποϋλοποιήθηκε ούτε ότι «δεν υπάρχουν πια εργάτες» – κατά πάσα πιθανότητα οι εργάτες ποτέ δεν ήταν τόσο πολλοί σε παγκόσμια κλίμακα. Αλλά οι εργαζόμενοι για τους οποίους η εκμετάλλευση συμπίπτει με ένα κοινωνικό ανήκειν συνδεδεμένο με την εργασία αποτελούν πια μειοψηφία των προλεταρίων, και το σύνορο που τους χωρίζει από τους άλλους δεν παύει να γίνεται ισχνότερο. Οι άλλοι: εκείνοι για τους οποίους οι σχέσεις μισθωτής εκμετάλλευσης αποτελούν έναν τρόπο μεταξύ άλλων για την επιβίωση, έναν τρόπο επιβίωσης που συχνά

1 [Σ.τ.Ψ.] Η διατύπωση αυτή ενέχει κάποιους κινδύνους. Πρώτο, μπορεί να προκαλέσει σύγχυση σχετικά με την έννοια της παραγωγικής εργασίας: Παραγωγική είναι η εργασία που μετέχει στο κύκλωμα παραγωγής υπεραξίας. Το κεφάλαιο τείνει να εντάσσει ολόενα και περισσότερες «αναπαραγωγικές δραστηριότητες» σε αυτό το κύκλωμα αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι κατορθώνει με αυτόν τον τρόπο να άρει τη διάκριση ανάμεσα στην παραγωγή και την αναπαραγωγή. Όποια δραστηριότητα ενσωματώνεται στο κύκλωμα παραγωγής υπεραξίας είναι παραγωγική, γιατί η παραγωγή είναι παραγωγή εμπορευμάτων και όχι γενικά και αόριστα «υλικών αγαθών» ή «υπηρεσιών». Δεύτερο (παρότι ο συγγραφέας φροντίζει να αποσαφηνίσει τη θέση του στην υποσημείωση 5), η διατύπωση αυτή θα μπορούσε να παρερμηνευτεί και ως τάση καπιταλιστικής κατάργησης του κοινωνικού φύλου, της φυλής και όλων των άλλων σχέσεων που υποστηρίζουν την αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας. Η αναδιάρθρωση είναι βέβαια και αναδιάρθρωση των σχέσεων αυτών όχι όμως εξαφάνιση τους μέσα στην εκμετάλλευση.

συνδυάζεται με άλλους τύπους δραστηριότητας (π.χ. μικροεμπόριο), μοιράζεται μέσα σε πρωτογενείς ομάδες (ένα ή δύο μέλη της οικογένειας είναι μόνιμος μισθωτός, οι άλλοι «βοηθάνε» όπως μπορούν) και, το κυριότερο, δεν συνδέεται με καμία κοινωνική ταυτότητα.² Οι άνθρωποι αυτοί κατοικούν στις χώρες που σεμνότυφα δεν αποκαλούνται πια υπανάπτυκτες· εφεξής κατοικούν επίσης στην περιφέρεια των δυτικών μητροπόλεων – και αποτελούν κι εκείνους που οι κοινωνιολόγοι αποκαλούν επισφαλείς εργαζομένους. Οι προλετάριοι αυτοί που δεν έχουν πρόσδεση στη μισθωτή εργασία, όντας ταυτόχρονα μέλη ενός εφεδρικού στρατού νέας κοπής και εργατικό δυναμικό εκμεταλλεύσιμο κατά βούληση, θα είναι δύσκολο εφεξής να θεωρούνται μια άμορφη και αλλόκοτη μάζα μέσα στις καπιταλιστικές σχέσεις, να τακτοποιούνται στη γωνία σαν περιθωριακοί και λούμπεν σε αντίθεση με τους «αληθινούς» προλετάριους που έχουν ένα επάγγελμα και χτυπάνε κάρτα κάθε πρωί. Η επέκταση της προλεταριακής συνθήκης στο σύνολο του πλανήτη πραγματοποιείται σήμερα κατά κύριο λόγο με αυτές ακριβώς τις μορφές. Και οι σημερινοί αγώνες και εξεγέρσεις ξεπηδούν από τα ερείπια αυτού του κοινωνικού ανήκειν που συνδέεται με την εργασία.

Η διαπίστωση αυτή ισχύει για τις ταραχές στα περιφερειακά συγκροτήματα λαϊκών κατοικιών (cités) της Γαλλίας, ισχύει για τις ταραχές που αναστατώνουν κάθε τόσο την Αλγερία και αρκετές άλλες χώρες. Ισχύει επίσης για πολλούς αγώνες μισθωτών των περιφερειακών ζωνών, στον βαθμό που τα διακυβεύματα που συνδέονται με τις συγκεκριμένες μορφές εκμετάλλευσης συμπεριλαμβάνουν κατά κανόνα κοινωνικές σχέσεις ευρύτερες από την καθαυτή σχέση της μισθωτής εργασίας – σχέση με τις γραφειοκρατίες, με την πρόσβαση στις υπηρεσίες, με την κατοικία, με τις πελατειακές διαπλοκές, με το περιβάλλον κτλ. Τέλος, ισχύει έμμεσα για τους αγώνες των «σταθερών» εργαζομένων της Δύσης, οι οποίοι, σαν κατάλοιπα της φορντιστικής περιόδου, βρίσκονται συνεχώς αντιμέτωποι με ό,τι παράγει τους άλλους προλετάριους και επιτίθεται άμεσα στις δικές τους συνθήκες εκμετάλλευσης: οι αγώνες τους, πάντοτε αμυντικοί, επιδιώκουν κυρίως να αντιαχθούν στη συμπίεση του μισθού, άμεσου και έμμεσου, η οποία προκαλείται από μια αναδιάρθρωση που φαίνεται πως δεν θα σταματήσει ποτέ.

- 2 [Σ.τ.Υ.] Οι «άλλοι» και οι «άλλες» είναι εκείνο το ρευστό τμήμα του προλεταριάτου που ενσωματώνεται στην καπιταλιστική κοινωνία διά του αποκλεισμού του από την εργασία ή μέσω της επισφαλούς του σχέσης με την εργασία, μιας σχέσης που τείνει περισσότερο προς τον αποκλεισμό παρά προς τη μερική ενσωμάτωση. Ο τρόπος επιβίωσής τους δεν είναι δυνατό να μην συνδέεται με κοινωνικές ταυτότητες. Όσο υπάρχει η καπιταλιστική κοινωνία θα υπάρχουν κοινωνικές ταυτότητες στις οποίες θα καθλώνεται το προλεταριάτο. Η καθήλωση αυτή είναι απαραίτητη για την αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας ως κοινωνίας. Ακόμη και η εργατική ταυτότητα για την οποία συνεχώς γράφουμε ότι έχει παρακμάσει δεν είναι δυνατό να εξαφανιστεί πλήρως, εκείνο που συμβαίνει είναι η αποδυνάμωσή της στον βαθμό που να μην μπορεί να υπάρχει πλέον το εργατικό κίνημα, ο ορίζοντας της επανάστασης ως εργατική κοινωνία.

Αφενός πλήρης εξάλειψη του ουδίστη βρίσκεται έξω από το κεφάλαιο, αφετέρου αποσύνθεση της φορντιστικής κοινωνικής προστασίας: οι δύο αυτές συνυφασμένες διεργασίες ορίζουν την τωρινή φάση της πραγματικής κυριαρχίας του κεφαλαίου επί της εργασίας.³ Συνακόλουθα, το κέντρο βάρους των αγώνων έχει μετατοπιστεί: εφεξής η κινητήρια δύναμή τους δεν είναι τόσο οι συγκεκριμένες διευθετήσεις της εκμετάλλευσης όσο οι συγκεκριμένες διευθετήσεις της ενσωμάτωσης των προλετάρων στο κεφάλαιο.

ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΚΑΙ ΤΑΞΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Αυτή η αλλαγή εποχής, που δεν είναι πια τόσο πρόσφατη αλλά αποτέλεσε τέτοια ροπαλιά που είναι ακόμα δύσκολο να συλλάβουμε την εμβέλειά της, συνεπάγεται μεγάλες ανατροπές όσον αφορά τις επαναστατικές προσδοκίες που συνδέονται με την ταξική πάλη.

Για παράδειγμα, χωρίς να εμπλακούμε στις συζητήσεις για την ιστορική αποστολή της αυτοάρνησής του (η τάξη που εμπεριέχει τη διάλυση όλων των τάξεων κτλ.), το προλεταριάτο, με τον θετικό του ορισμό, ήταν μέχρι πρόσφατα η τάξη εκείνων που η εκμετάλλευση της εργασιακής τους δύναμης επιτρέπει

³ Η διάκριση που κάνει η μαρξική θεωρία ανάμεσα στην τυπική και την πραγματική κυριαρχία του κεφαλαίου επί της εργασίας αφορά κυρίως τον τρόπο άντλησης υπεραξίας: η απόλυτη υπεραξία παράγεται με αύξηση του χρόνου εργασίας, ενώ η σχετική υπεραξία με αύξηση της παραγωγικότητας της εργασιακής δύναμης. Η πραγματική κυριαρχία σηματοδοτεί την πρωτοκαθεδρία της σχετικής υπεραξίας, που συνοδεύεται από την ενσωμάτωση της αναπαραγωγής του εργατικού δυναμικού στην καπιταλιστική σχέση. Οι δύο αυτές μορφές καπιταλιστικής εκμετάλλευσης μπορούν να συνυπάρχουν και να εναλλάσσονται. Μέσα όμως από το πρίσμα των τρόπων υπαγωγής μπορούμε επίσης να διαβάσουμε την ιστορία του κεφαλαίου, που είναι η ιστορία των κρίσεων του και των αναδιρθρώσεών του. Στην περίπτωση αυτή το κρίσιμο στοιχείο δεν είναι τόσο ο τρόπος άντλησης υπεραξίας όσο ο τρόπος ενσωμάτωσης των προλετάρων στις καπιταλιστικές σχέσεις. Η φορντιστική περίοδος, που στην Ευρώπη αντιστοιχεί χρονικά στη μεταπολεμική «ένδοξη τριακονταετία», σηματοδοτεί τη στιγμή της επέκτασης της πραγματικής κυριαρχίας του κεφαλαίου, μέσω της ανάπτυξης της μαζικής κατανάλωσης, αλλά και του θριάμβου της δημοκρατίας, τόσο στο κράτος όσο και στην επιχείρηση. Με την αναδιάρθρωση που άρχισε στη δεκαετία του 1970, συνεχίστηκε και εμβαθύνθηκε η επέκταση της καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης στο σύνολο της ανθρώπινης δραστηριότητας, τόσο στην παραγωγή όσο και στην αναπαραγωγή, ενώ μερικές φορές στη σχέση εκμετάλλευσης στις περιφερειακές ζώνες σημειώθηκε επάνοδος σε μορφές απόλυτης υπεραξίας. Αν λοιπόν η πραγματική κυριαρχία του κεφαλαίου εμβαθύνθηκε κατά την τελευταία αυτή περίοδο, ο λόγος δεν είναι ο τρόπος άντλησης υπεραξίας αλλά η αυξημένη ενσωμάτωση της σφαίρας της αναπαραγωγής στις καπιταλιστικές σχέσεις.

τη διευρυμένη αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Ο ορισμός αυτός, που για πολύ καιρό διαιώνισε τη σύγχυση μεταξύ προλεταριάτου και εργατικής τάξης, θέτει σήμερα ζήτημα με τις μάζες φτωχών που είναι οριακά ενσωματωμένοι στις σχέσεις μισθωτής εκμετάλλευσης, αλλά δεν παύουν να είναι ενσωματωμένοι στον κόσμο της καπιταλιστικής κυκλοφορίας. Ποια είναι η θέση τους στη σχέση κεφαλαίου-εργασίας; Είναι προλετάριοι ή όχι;

Σήμερα έχει γίνει εύλογο να ορίζουμε το προλεταριάτο σαν την «τάξη εκείνων που βρίσκονται χωρίς μέσα επιβίωσης απέναντι στους καπιταλιστές». «Το κεφάλαιο στο σύνολό του περιλαμβάνει ένα μεταβλητό μέρος το οποίο αγοράζει το σύνολο των στερημένων από μέσα επιβίωσης, ακόμα κι εκείνους που ίσως δεν θα δουλέψουν ποτέ». «Στο σύνολο αυτό βρίσκουμε “τυπικούς” εργαζομένους (που έχουν σύμβαση εργασίας, κάλυψη ασθενείας, σύνταξη κτλ.) και “άτυπους” εργαζομένους, “τυπικούς” ανέργους (με κοινωνικές παροχές) και “άτυπους” ανέργους (που μοιράζονται τη συνολική μισθολογική μάζα με μορφή διαφορετική από το επίδομα ανεργίας – οικογενειακή αλληλεγγύη, λαθρεμπόριο κτλ.), εργαζομένους που παράγουν υπεραξία και εργαζομένους μη παραγωγικούς» (Μπ. Ασταριάν). Να λοιπόν ένας πολύ ευρύς ορισμός για το τι είναι το προλεταριάτο στην τωρινή περίοδο: η συνολική αγορά της εργασιακής δύναμης περιλαμβάνει αλλά επίσης υπερβαίνει τη διαδικασία εκμετάλλευσης – παρεμπιπτόντως, αυτό επιτρέπει να γίνει δεκτό ότι κάθε δραστηριότητα αγώνα εγγράφεται στη θεμελιώδη αντίφαση κεφαλαίου-εργασίας.

Ο ορισμός αυτός διαθέτει θεωρητική συνοχή, αλλά περιέχει επίσης ένα όριο, που έγκειται στη δυσκολία του να συμπεριλάβει αυτό που κάλλιστα μπορεί, μέσα στους αγώνες, να συγκροτεί μια προλεταριακή εμπειρία που υπερβαίνει τη συγκεκριμένη εμπειρία της διαδικασίας εκμετάλλευσης. Στην πραγματικότητα, ενώ το κεφάλαιο έχει σήμερα ενοποιήσει τον κόσμο, έχει επίσης πολλαπλασιάσει και κατακερματίσει τις κοινωνικές εμπειρίες που συνδέονται με την κυριαρχία του – αυτό που αποκαλούμε ταξική κατάτμηση. Υπερβαίνοντας κατά πολύ τον χώρο της μισθωτής εκμετάλλευσης, οι καπιταλιστικές σχέσεις έχασαν τον ξεκάθαρα προσδιορισμένο πυρήνα τους. Και μία παράπλευρη απώλεια αυτής της εξέλιξης είναι η ικανότητα της κριτικής που έχει επαναστατική στόχευση να σχηματοποιήσει έναν κοινωνικό πόλεμο που συμπεριλαμβάνει πολλαπλά κοινωνικά φαινόμενα, τα οποία με τη σειρά τους παράγονται από την πολλαπλότητα των σχέσεων όπου εγγράφεται η καπιταλιστική κυριαρχία. Όσο προσπάθεια επανορισμού κι αν καταβάλουμε, στην τωρινή πορεία της ταξικής πάλης το προλεταριάτο είναι μια θεωρητική αφαίρεση – σαφώς περισσότερο απ’ όσο πριν εκατόν πενήντα χρόνια.

Θα εξακολουθήσουμε βέβαια να παράγουμε μια ανάγνωση της ταξικής πάλης με βάση τη σχέση κεφαλαίου-εργασίας: η διαδικασία αξιοποίησης δεν αυτονομήθηκε από τη σχέση εκμετάλλευσης, και όντως η αγορά της εργασιακής δύναμης από το κεφάλαιο είναι σήμερα συνολική. Είναι όμως επίσης γεγονός ότι το κρίσιμο περιεχόμενο των τωρινών αγώνων από πλευράς υποκειμενικό-

τητας είναι τρομερά απομακρυσμένο από τις διαρθρωτικές αναλύσεις του κεφαλαίου που έχει παραγάγει η θεωρία – αντίθετα με τους εργατικούς αγώνες αλλοτινών καιρών. Κι αυτό δεν είναι μια ασήμαντη λεπτομέρεια.

Πάνω σε αυτήν ακριβώς τη βάση της προλεταριακής εμπειρίας (κάποτε πρωτίστως εργατικής εμπειρίας) αναπτύσσονταν λίγο-πολύ πάντοτε, από τον Μαρξ μέχρι τον οπεραϊσμό διαμέσου της κομμουνιστικής αριστεράς και των τάσεων της υπεραριστεράς, οι επαναστατικές κριτικές που έβαζαν στον ορίζοντα, έστω και αμυδρά, την κατάργηση της καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης.

Η εμπειρία αυτή έχει σήμερα διασπαστεί, και από τη δύναμη των πραγμάτων η επαναστατική θεωρία διατηρεί πια μόνο μακρινή σχέση με το βίωμα των ταξικών συγκρούσεων. Αλλά η θεωρία δεν μπορεί, μέσω της σχηματοποίησης του κόσμου την οποία επεξεργάζεται, να βάλει τον εαυτό της στη θέση αυτού του κόσμου και του καθημερινού πολέμου που διεξάγεται μέσα του. Όταν αγωνίζονται, όταν εξεγείρονται, μαζικά ή ο καθένας στη γωνιά του, οι άνθρωποι δεν βρίσκονται αντιμέτωποι με τη σχέση κεφαλαίου-εργασίας. Βρίσκονται αντιμέτωποι με τη συγκεκριμένη εμπειρία της κοινωνικής ανισότητας, με τη μοίρα που τους επιφυλάσσεται ως κατώτερων μέσα στις κοινωνικές σχέσεις όπου είναι εγκλωβισμένοι – και μέσα σε αυτές ακριβώς τις σχέσεις βιώνεται καθημερινά μια κοινωνία που είναι χωρισμένη σε τάξεις.

Εκείνο που ορίζει δομικά την ταξική κοινωνία (η οποία δεν είναι καπιταλιστική εφεύρεση, όπως άλλωστε ούτε η πάλη των τάξεων) είναι η ιδιοποίηση από μια κοινωνική ομάδα μεγάλου μέρους όσων παράγονται από άλλους.⁴ Μέσα όμως στις κοινωνικές σχέσεις, εκείνο που συνθέτει τη βιωμένη εμπειρία μιας τέτοιας κοινωνίας είναι η κοινωνικά κατασκευασμένη ανισότητα μεταξύ των ανθρώπων. Είναι η άσκηση κοινωνικά θεσμοποιημένων σχέσεων εξουσίας, η αναπαραγωγή τους, και οι αντίστοιχες σχέσεις με την ανάγκη, με την αφθονία καθώς και με την ελευθερία.⁵ Και μόνο με αφετηρία την (πολυτεμαχι-

4 [Σ.τ.Ψ.] Πρόκειται για θεωρητικό σφάλμα. Η παραγωγός τάξη της καπιταλιστικής κοινωνίας είναι το κεφάλαιο γιατί διαθέτει τα μέσα παραγωγής, από τα οποία είναι ριζικά αποκλεισμένοι οι προλετάριοι. Μόνο από την ύπαρξη της *καπιταλιστικής* κοινωνίας και της ταξικής πάλης, της ιστορίας της, παράγεται ο κομμουνισμός ως πιθανό μέλλον της ανθρωπότητας. Η αντίληψη που θεωρεί την εκμετάλλευση ως ιδιοποίηση των ήδη παραχθέντων προϊόντων, θέτει εκ των πραγμάτων στον ορίζοντα της ταξικής πάλης το ζήτημα της «δίκαιης διανομής» και αφήνει τη μορφή της παραγωγικής διαδικασίας και τη διάκριση ανάμεσα στην παραγωγή και την αναπαραγωγή έξω από το οπτικό πεδίο της κριτικής της.

5 Σήμερα οι σχέσεις αυτές διαθέτουν μια κεντρική μεσολάβηση, τη μεσολάβηση του χρήματος – μοναδική οικουμενική μεσολάβηση μεταξύ των ανθρώπων σε έναν κόσμο όπου ο νόμος της αξίας έχει κυριεύσει το σύνολο της κοινωνικής ζωής. Και πρωτίστως με αυτή την έννοια όλες οι τωρινές ταξικές σχέσεις είναι, αντικειμενικά και υποκειμενικά, καπιταλιστικές ταξικές σχέσεις – όχι επειδή συμπεριλαμβάνουν κατ' ανάγκη την κατεξοχόν καπιταλιστική κοινωνική σχέση, τη σχέση κεφαλαίου-εργασίας.

ομένη) εμπειρία αυτής της ταξικής κοινωνίας και των αντίστοιχων αγώνων θα μπορούσε να διαμορφωθεί μια θεωρία της επανάστασης που να είναι κάτι άλλο από βολонταριστική επιστημονική φαντασία.

ΝΑ ΑΛΛΑΞΟΥΜΕ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ;

Σήμερα το πράγμα είναι δύσκολο. Με το τέλος του εργατικού κινήματος και των μορφών αυτονομίας που πήγάζαν από εκεί, η ταξική πάλη εκδηλώνει τώρα με ακατέργαστο τρόπο αυτό που είναι: αγώνες ενάντια στις θέσεις τις οποίες επιφυλάσσουν στους κατώτερους οι κοινωνικές ιεραρχίες και ενάντια στις απορρέουσες διευθετήσεις της πρόσβασης στα εμπορεύματα.

Για να συλλάβουμε την υπέρβαση αυτής της «κανονικής πορείας» της ταξικής πάλης –με άλλο τρόπο και όχι σαν απλή αναγκαιότητα που ενυπάρχει στην καπιταλιστική αντίφαση– θα έπρεπε, μέσα στους αγώνες για κοινωνικά και/ή υλικά συμφέροντα, να εγγράφεται μια οικουμενική προοπτική ανατροπής. Κι αυτό κάθε άλλο παρά είναι προφανές: το να «αλλάξουμε τον κόσμο» είναι μια προοπτική εξωτερική από τα επίδικα των ίδιων των αγώνων, από εκείνο που ωθεί τις ταξικές σχέσεις να μετασχηματιστούν σε συγκρούσεις μια ορισμένη στιγμή και σε έναν ορισμένο τόπο. Το να «αλλάξουμε τον κόσμο» είναι μια προοπτική που σε τελική ανάλυση προσιδιάζει στην αστική «κοινωνία των πολιτών». Αυτή η τελευταία έχει ανακτήσει το χαμένο έδαφος: ο οικουμενισμός, που είναι προϊόν της (ακόμα και στην επαναστατική του διάσταση), εξακολουθεί να της ανήκει πλήρως.

Η κοινωνία των πολιτών είναι αυτή η δραστική αφαίρεση που αναπτύχθηκε ταυτόχρονα με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και που θέτει την ύπαρξη «της κοινωνίας» σαν σύνολο δεσμών οι οποίοι παράγονται από τους ανθρώπους για τον εαυτό τους, με τη μεσολάβηση του δικαίου και των οργάνων του. Στηριζόμενη στη μυθοπλαστική κατασκευή ενός κοινωνικού συμβολαίου, προσδίδει στα άτομα ένα ανήκειν σε αυτή την κοινωνία πέρα από τις υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις. Η κοινωνία των πολιτών θέλει να μεταμορφώσει τους ανθρώπους σε πολίτες, να ενσωματώσει τους αγώνες στην πολιτική, να τους κάνει να μιλήσουν τη γλώσσα του δικαίου και του γενικού συμφέροντος, και να τους προσδώσει έναν ορίζοντα που υπερβαίνει την απλή απόρριψη των ταξικών κοινωνικών σχέσεων όπως αυτές βιώνονται με αυτό τον τρόπο.

Το εργατικό κίνημα, εμφανιζόμενο σαν κληρονόμος του Διαφωτισμού, επιδιώκοντας να χειραφετήσει το ανθρώπινο γένος και να ξαναστήσει τον κόσμο στα πόδια του, ενσωματωνόταν κατά κάποιο τρόπο στην κατασκευή αυτή. Είχε επιτύχει ένα είδος ιστορικού άθλου κατορθώνοντας να στρέψει ενάντια στην αστική κοινωνία τον οικουμενισμό που της ανήκε – κάνοντας τους αγώνες των φτωχών για τα ιδιαίτερα συμφέροντά τους να μιλούν τη δική του γλώσσα. Οι αστικές επαναστάσεις δεν είχαν παραγάγει την ανθρώπινη χειραφέτηση· το

καθήκον αυτό αναλογούσε εφεξής στο προλεταριάτο. Έτσι το εργατικό κίνημα, στηριζόμενο σε ζωντανές μορφές προλεταριακής αυτονομίας, δημιουργούσε κοινή γλώσσα και κοινό φαντασιακό στην αντίληψη των αντιπαλοτήτων και μιας ταξικής ταυτότητας οικειοποιήσιμης από τους φτωχούς – συνεπαγόμενο κατ' αυτόν τον τρόπο έναν διεθνισμό που δεν ήταν διόλου αμελητέος. Κυρίως όμως έδινε στους αγώνες μια οικουμενίζουσα προοπτική υπέρβασης (η οποία, μετά την περίοδο της «συγκρότησης της εργατικής τάξης», αποκρυσταλλώθηκε με τη μορφή της «εξουσίας των εργαζομένων»), όπου το διακύβευμα της «αλλαγής του κόσμου» ξέφυγε από τον αστικό του προσδιορισμό.

Με την έννοια αυτή, το εργατικό κίνημα ήταν δίκαιο μαχαίρι: ήταν κίνηση ενσωμάτωσης των προλετάρειων στο κεφάλαιο και των φτωχών στην κοινωνία των πολιτών, και ταυτόχρονα, μέσω του κοινού φαντασιακού και της κοινής γλώσσας που δημιουργούσε, έβαζε την ανατροπή του κόσμου εντός του βελνεκού μιας εξέγερσης. Εκείνο που πρέπει τελικά να μας εκπλήσσει είναι αυτός ο ιστορικός άθλος, που είναι σήμερα για παρωχημένους, και όχι το γεγονός ότι σήμερα οι φτωχοί δεν μεταμορφώνονται σε επαναστάτες όταν κινητοποιούνται – όχι ότι αγωνίζονται για το σαρκίο τους εδώ και τώρα, χωρίς να εγκλωπώνονται οποιαδήποτε αποστολή σχετικά με το γίνεσθαι της ανθρωπότητας.⁶

Σε σχέση με την εξέγερση που συγκλόνησε την Αλβανία το 1997,⁷ κάποιοι επαναστάτες χωρίς επανάσταση (της μακαρίτισσας «Βιβλιοθήκης των Ταραχών» – *Bibliothèque des Émeutes*) σημείωναν τότε: «Δεν γνωρίζουμε τίποτα για την εφήμερη οργάνωση που απέκτησαν οι εξεγερμένοι πριν κυριεύσουν τα όπλα, και ούτε καν σε ποιον βαθμό ήταν οργανωμένοι. Δεν γνωρίζουμε αν υπήρχε συζήτηση· κι αν όμως υπήρχε, πράγμα πιθανό, δεν γνωρίζουμε τι συζητούσαν. Δεν γνωρίζουμε πώς αξιολογούσαν οι εξεγερμένοι την εξέγερσή τους, τι σκέφτονταν για την Αλβανία, την Ευρώπη και τον κόσμο, τι σκέφτονταν για το εμπόρευμα και τη δυτική πληροφόρηση, για τη ζωή και τον έρωτα».

6 Βέβαια, αρκετοί αγώνες της περιόδου του εργατικού κινήματος μιλούσαν εντελώς δική τους γλώσσα· επίσης, αρκετοί άλλοι δανείζονταν το επαναστατικό του συντακτικό μόνο επιδερμικά, σαν λόγο ο οποίος χρειαζόταν για να γίνουν θεμιτοί οι αγώνες που διεξάγονταν για τα ιδιαίτερα συμφέροντα ορισμένων κοινωνικών ομάδων. Ποτέ δεν πρόκειται να γίνει δημοσκοπήση για το ζήτημα αυτό, δεν είναι πάντως βέβαιο ότι τόσοι προλετάριοι, έστω και αγωνιζόμενοι, αναγνώριζαν τον εαυτό τους μέσα σε μια επαναστατική προοπτική. Αλλά ας μην υπερβάλλουμε.

7 Τον Φεβρουάριο του 1997 η κατάρρευση των εταιρειών-πυραμίδων, που έκαναν χρηματιστηριακές τοποθετήσεις και με τις οποίες συνδεόταν όλη σχεδόν η πολιτική τάξη, κατέστρεψε πολλούς Αλβανούς. Οι διαδηλώσεις μετατράπηκαν σε ταραχές και, ύστερα από λεηλασία των στρατοπέδων, σε ένοπλη εξέγερση. Ένα μεγάλο μέρος της χώρας (κυρίως ο Νότος) ξέφυγε τότε από τον έλεγχο του κράτους, χωρίς να αναδυθεί καμιά μορφή πολιτικής ηγεσίας της εξέγερσης. Η τάξη αποκαταστάθηκε τελικά τον Απρίλιο με ευρωπαϊκή στρατιωτική επέμβαση.

Δεν υπάρχει λόγος να μας εκπλήσσει αυτή η πολιτική οιγή των αλβανών εξεγερμένων. Επρόκειτο τελικά για ένδειξη της αυτονομίας τους, όχι βέβαια απέναντι στο κεφάλαιο αλλά απέναντι στις πολιτοκεντρικές μεσολαβήσεις του – και είναι επίσης προφανές ότι οι εξεγερμένοι δεν έθεταν στον εαυτό τους ερωτήματα για τη δράση τους με τους όρους που αναφέρθηκαν προηγουμένως. Μπορούμε όμως άραγε να αντιληφθούμε αυτά τα γεγονότα σαν μια «επαναστατική απόπειρα» όπου διακυβευόταν η ανατροπή της τάξης του κόσμου; Στην πραγματικότητα, αν οι αλβανοί εξεγερμένοι σκόπευαν μέσα από την πρακτική τους να την ανατρέψουν, θα το είχαμε μάθει. Ας αρκεστούμε λοιπόν στο ότι αυτή η εξαιρετικής έντασης εξέγερση βαλκάνιων φτωχών ανήκει ειδικά σε αυτούς που την έκαναν – εγγράφηκε πλήρως και αποκλειστικά στις κοινωνικές συνθήκες που τη γέννησαν. Και κανένα κρυφό ιστορικό νήμα δεν τη συνδέει με τους επαναστατικούς ξεσηκωμούς του 1848 ή του 1871.⁸

- 8 Αυτό που εννοούμε εδώ όταν μιλάμε για «φτωχούς» δεν πρέπει να γίνει αντιληπτό με την έννοια της εξαθλίωσης. Εννοούμε ταυτόχρονα την εμπειρία της διαρκούς αντιπαράθεσης με το χρήμα σαν αναγκαιότητα και την εμπειρία των ιεραρχιών μεταξύ των ανθρώπων όπως αυτές διαπλάθονται από την ταξική κοινωνία – κάτι που συμπεριλαμβάνει και υπερβαίνει το ζήτημα της πρόσβασης στο χρήμα. Επομένως εννοούμε επίσης την εξωτερικότητα σε σχέση με την κοινωνία των πολιτών: οι φτωχοί είναι εκείνοι (από τον μπανγκλαντεσιανό εργάτη μέχρι τον άνεργο από το Μάλι που βρίσκεται στο Παρίσι και συμπεριλαμβάνοντας τον άνεργο περιθωριακό του Αλγεριού ή του Κλίσι-σου-Μπουά) που δεν εμπλέκονται στις διευθετήσεις παραγωγής «της κοινωνίας» και των μυθοπλαστικών κατασκευών της όσον αφορά τους δεσμούς οι οποίοι συνενώνουν κατά αφηρημένο τρόπο τους ανθρώπους που έχουν γίνει πολίτες. Η κατηγορία των φτωχών ούτε καλύπτει την κατηγορία των προλετάριων ούτε της αντιτίθεται. Η διαφορά έγκειται απλώς στο επίπεδο ανάγνωσης: οι προλετάριοι ορίζονται στη σχέση τους με το κεφάλαιο (σχέση που δεν συμπίπτει με καμία άμεσα βιωόμενη εμπειρία), ενώ οι φτωχοί ορίζονται στη σχέση τους με την άμεση κοινωνική κατάστασή τους ως κατώτερων (σχέση που βιώνεται άμεσα). Οι προλετάριοι δεν είναι όλοι κατ' ανάγκη φτωχοί (κάποιοι μπορεί να είναι ενσωματωμένοι στις μεσολαβήσεις της κοινωνίας των πολιτών, κυρίως στη Δύση): από την άλλη πλευρά, αν δεχτούμε τον ορισμό των «δίχως μέσα επιβίωσης», όλοι οι φτωχοί είναι προλετάριοι. Όταν όμως οι φτωχοί κινητοποιούνται συλλογικά, ο δεσμός που τους ενώνει δεν είναι ποτέ πολιτικός: είναι καρπός του άμεσου συμμερισμού μιας κοινωνικής κατάστασης, η οποία εγγράφεται σε σχέσεις αντιπαλότητας και ταυτόχρονα αναγνώρισης που παράγονται και αναπαράγονται τοπικά. Όταν οι φτωχοί κινούνται ενάντια στην κατάσταση που τους επιφυλάσσεται, έρχονται δυναμικά σε σύγκρουση με τον εξαναγκασμό που τους διατηρεί στην κατάσταση αυτή (η αστυνομία με όλες τις τις μορφές): έρχονται δυναμικά σε σύγκρουση με τις άμεσες κοινωνικές σχέσεις στις οποίες εγγράφεται η φτώχεια τους (εκείνοι που βρίσκονται απέναντί τους και που τους εκμεταλλεύονται, έχουν στη διάθεσή τους τα εμπορεύματα κτλ.): έρχονται επίσης δυναμικά σε σύγκρουση με τους φτωχούς που βρίσκονται απέναντί τους. Δεν το κάνουν επειδή είναι βλάκες αλλά για κοινωνικά

ΜΑΣΗΜΑ ΚΑΙ ΧΩΝΕΨΗ ΤΗΣ ΤΑΞΙΚΗΣ ΠΑΛΗΣ

Η αναδιάρθρωση της αγοράς εργασίας αποδυνάμωσε τις «αντιπροσωπευτικές» μεσολαβήσεις που πλαισίωναν την πάλη των τάξεων. Με την αποσύνθεση του εργατικού κινήματος, οι προλετάριοι δεν αγωνίζονται πια για να αναλάβουν τον έλεγχο της καπιταλιστικής μηχανής. Δεν αγωνίζονται πια για να επιβάλουν την εξουσία τους στην κοινωνία μέσω των οργανώσεών τους (κατά γενικό κανόνα άλλωστε οι εξεγέρσεις τους ελάχιστα θέτουν ζήτημα ανατροπής της ταξικής εξουσίας που ασκείται πάνω τους). Το τέλος του φορντισμού και η ολοκλήρωση της προλεταριοποίησης όλου του πλανήτη έχουν τη συνδυασμένη συνέπεια ότι οι περισσότεροι σημερινοί αγώνες και εξεγέρσεις αναδύονται σε κοινωνικές διαμορφώσεις όπου οι συνδικαλιστικές και παρασυνδικαλιστικές μεσολαβήσεις είναι ελάχιστα λειτουργικές – κάτι που τους δίνει έναν φαινομενικά πιο ανεξέλεγκτο χαρακτήρα.

Μερικοί λένε και' ουσία: Μήπως τελικά μια βαλβίδα ασφαλείας απρυστεύτηκε, με αποτέλεσμα να ανοίγονται νέες προοπτικές όσον αφορά μια μη διαχειρίσιμη και μη αφομοιώσιμη πορεία των αγώνων που δίνουν οι φτωχοί; Μήπως ακριβώς εκεί φωλιάζει ο γερο-τυφλοπόντικας; Θα θέλαμε να το πιστέψουμε, αλλά η αισιοδοξία αυτής της υπόθεσης παραβλέπει τις μεγάλες ικανότητες του κεφαλαίου να διαχειριστεί και να χωνέψει τους αγώνες που προκαλούν οι διευθετήσεις της κυριαρχίας του.

Σαν κοινωνική σχέση, ο καπιταλισμός δεν ανάγεται απλώς και μόνο στην κυριαρχία μιας τάξης ανθρώπων πάνω στους άλλους. Κατά συνέπεια, το γεγονός ότι ένα κίνημα αγώνα θα απειλούσε την εξουσία αυτών των ανθρώπων δεν σημαίνει αυτομάτως ότι θα έθετε σε αμφισβήτηση τις καπιταλιστικές σχέσεις. Όσο δεν διαβρώνει αυτές τις σχέσεις, όσο δεν βάζει σε κατάσταση κρίσης τη μισθωτή εργασία, το χρήμα, την εμπορευματική ανταλλαγή, τις σχέσεις ιδιοκτησίας κτλ. παράγοντας άλλες κοινωνικές σχέσεις (κάτι που ομολογουμένως δεν συμβαίνει πολύ συχνά), η ταξική πάλη αποτελεί μια στιγμή της καπιταλιστικής αναπαραγωγής.

Ακόμα περισσότερο: η ταξική πάλη είναι συστατικό στοιχείο του καπιταλισμού, σαν τρόπος ρύθμισης της σχέσης κεφαλαίου-εργασίας. Πολλές φορές οι αγώνες, σε συνδυασμό με τις εσωτερικές κρίσεις της διαδικασίας αξιοποίησης (κρίσεις τις οποίες συχνά αναδεικνύουν οι περίοδοι έντονων αγώνων), υπήρξαν το κέντρισμα που ανάγκασε τον καπιταλισμό να αναδιρθρωθεί. Οι επιθέ-

συμφέροντα (υλικά ή μη) που συνδέονται με την τωρινή κατάστασή τους, και πρόκειται για σχέσεις που είναι κι αυτές ταξικές κοινωνικές σχέσεις παραγόμενες από το κεφάλαιο – σχέσεις που, ως προς ό,τι παράγει, δεν μπορούν να διακριθούν από την εξέγερση «ενάντια στους καταπιεστές». Περισσότερο παρά ποτέ, ο καπιταλισμός δεν δημιουργεί ενόπια μεταξύ των φτωχών· περισσότερο παρά ποτέ, δεν τους κάνει «επαναστατικό υποκείμενο» που θα έβαζε στόχο του να κυριεύσει την κοινωνία για να την ανατρέψει.

σεις του εργατικού κινήματος συνέβαλαν στην ανάδυση του φορντισμού και της μαζικής κατανάλωσης.⁹ οι αγώνες των δεκαετιών του 1960-70 αποτέλεσαν ώθηση για την αναδιοργάνωση της αγοράς εργασίας σε παγκόσμια κλίμακα.

Σήμερα οι διατυπώσεις που επικεντρώνονται στο δίκαιο και στη δημοκρατία αποτελούν κτήμα πολλών αγώνων ανά τον κόσμο (όπως στην περίπτωση των εργατικών αγώνων στην Κίνα, οι οποίοι βρίσκουν διαύλους επικοινωνίας στο πλαίσιο της πολιτικής αμφισβήτησης του καθεστώτος· ή στην περίπτωση των αγώνων που δίνουν οι φτωχοί στον αραβικό κόσμο, αγώνων που γίνονται συστατικό στοιχείο του κινήματος για τον δημοκρατικό εκσυγχρονισμό). Οι διεκδικήσεις τέτοιου τύπου –που προχωρούν μέσω της απορρόφησης των κοινωνικών αγώνων από τη σφαίρα της κοινωνίας των πολιτών– παραπέμπουν κατά βάση σε αίτημα καλύτερης ενσωμάτωσης των εργαζομένων στο κεφάλαιο κι έτσι δεν περνάνε από μια φάση ταξικής αυτονομίας. Η ικανότητα του κεφαλαίου να βρίσκει σε τέτοιους αγώνες ένα σημείο στήριξης για την ανανέωση και εμπάθυνση της κυριαρχίας του θα αποτελέσει σημαντικό διακύβευμα για τους καιρούς κρίσης που έρχονται...

... ή πάλι ίσως όχι. Γιατί η ενσωμάτωση των αγώνων στην κίνηση διεύρυνσης των καπιταλιστικών σχέσεων είναι μόνο μία από τις ενδεχόμενες μορφές εξουδετέρωσης των ταξικών αναμετρήσεων – και μάλιστα, από τη σκοπιά του κεφαλαίου, είναι η καλύτερη, η δυναμικότερη. Όταν όμως εμφανίζονται μέσα σε ένα πλαίσιο κρίσης της διαδικασίας συσσώρευσης το οποίο περιορίζει τα περιθώρια χειρισμού των καπιταλιστών, οι ταξικές αναμετρήσεις συχνά απορροφώνται με πιο πεζό τρόπο: από ενδοκαπιταλιστικές συγκρούσεις. Η αντιπαλότητα μπορεί τότε να απαιτήσει λύσεις επώδυνες για ένα μέρος των ιθυνόντων, ίσαμε και την κοινωνική εξάλειψη. Έτσι, η τελευταία παγκόσμια οικονομική κρίση επιλύθηκε με μια πολεμική σφαγή, η οποία, εκτός από εκατομμύρια προλετάρους, εξάλειψε και κάποια κομμάτια εθνικών αστικών τάξεων. Πιο κοντά σε μας, και σε μικρότερη κλίμακα, το 1988 η Αλγερία συγκλονίστηκε από ταραχές που ξέφευγαν από κάθε «αντιπροσώπευση», σε πλαίσιο κρίσης της ραντιέρικης οικονομίας· μετά από έναν εμφύλιο πόλεμο και τη γρήγορη αποτυχία μιας δημοκρατικής λύσης, οι ταραχές εκείνες αποδείχτηκαν έναυσμα για μιαν αναδιοργάνωση της ίδιας αυτής ραντιέρικης οικονομίας και μιαν ανανέωση των πελατειών της.

9 Εκείνο που είχε οδηγήσει στην καπιταλιστική δυναμική της «ένδοξης τριακονταετίας» ήταν κυρίως μια καλύτερη ενσωμάτωση των προλεταρίων στις καπιταλιστικές σχέσεις και η επέκταση της πραγματικής κυριαρχίας του κεφαλαίου επί της εργασίας: το 1936 ήταν οδυνηρή για τη γαλλική εργοδοσία η παραχώρηση άδειας μετ' αποδοχών, αλλά πιο μακροπρόθεσμα το ζήτημα χρειάζεται να γίνει ανυψητό σε σχέση με την ανάδυση της μαζικής παραγωγής/κατανάλωσης και της αγοράς των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου. Γενικά, όλες οι «κοινωνικές κατακτήσεις» της φορντιστικής περιόδου, όσο κι αν «κερδήθηκαν με σκληρούς αγώνες», συμμετείχαν σε αυτή τη διαδικασία.

Το κεφάλαιο δεν είναι αναγκασμένο να ενσωματώνει πάντα τους προλετάριους στις μεσολαβήσεις της κοινωνίας των πολιτών – αυτό είναι απλώς ένας από τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να ρυθμίζει την κυριαρχία του. Όμως οι αγώνες των φτωχών, αγώνες που δεν είναι εγκλωβισμένοι σε πολιτοκεντρικές μεσολαβήσεις και έχουν μορφές φαινομενικά ριζοσπαστικές (κατά κανόνα ταραχές), δεν συνεπάγονται την απουσία οποιασδήποτε μεσολάβησης. Είτε μέσω της άτυπης οικονομίας («μαφίες» κτλ.), είτε μέσω πελατειακών δομών (με χαρακτήρα φατρίας, κοινοτικό, θρησκευτικό κτλ.) οι οποίες αποτελούν διαύλους επικοινωνίας με ένα κράτος που σπανίως είναι μια ψυχρή και απρόσωπη μηχανή, οι αγώνες αυτοί ενσωματώνονται σε κοινωνικές διαμορφώσεις όπου η ταξική κατά μέτωπο αναμέτρηση δεν είναι κατά κανόνα λειτουργική. Παρόμοια όπως, προκειμένου για ένα «κοινωνικό κίνημα» στη Γαλλία ή στην Ιταλία, αναρωτιόμαστε για την ενδεχόμενη δυναμική αυτόνομης πάλης σε σχέση με την αφομοιωτική λειτουργία των συνδικάτων, της αριστεράς κτλ., έτσι τίθενται ανάλογα ζητήματα προκειμένου για εξεγέρσεις με βιαιότερες μορφές ως προς τη σχέση τους με τις μεσολαβήσεις που αναφέραμε προηγουμένως. Γιατί σήμερα οι μεσολαβήσεις αυτές εμπεριέχονται στην παγκόσμια αναδιοργάνωση της αγοράς εργασίας, η οποία σηματοδοτείται από τα δυσδιάκριτα όρια μεταξύ παραγωγής και αναπαραγωγής και από έναν νέο τρόπο διαχείρισης των προλετάριων. Πέρα από τις μυθολογίες της κοινωνίας των πολιτών και του πολιτικού οικουμενισμού, οι μεσολαβήσεις αυτές προσδέχουν εκ παραλλήλου τους αγώνες και τις εξεγέρσεις σε κατατεμαχισμένες δυναμικές που αντανakλούν τις κοινωνικές σχέσεις μέσα στις οποίες εμφανίζονται.

Και πάλι, η διαπίστωση αυτή ισχύει για τους αγώνες που δίνουν οι υπεράριθμοι προλετάριοι, αλλά και για πολλούς αγώνες που διεξάγονται στο πεδίο της εκμετάλλευσης. Συχνά ο τρόπος με τον οποίο ζεύονται στην εργασία εκατομμύρια κινέζοι αγρότες συγκρίνεται με τη βιομηχανική επανάσταση του 19ου αιώνα στην Ευρώπη. Αλλά η διεργασία αυτή πραγματοποιείται σε ένα καπιταλιστικό πλαίσιο που δεν είναι ίδιο, και ένα από τα ατού του κεφαλαίου στις διεργασίες προλεταριοποίησης είναι να αναπλάθει τις προϋπάρχουσες κοινωνικές διαμορφώσεις χωρίς ποτέ να τις εξαλείφει πλήρως. Στο στάδιο αυτό η συνδικαλιστική και πολιτοκεντρική ενσωμάτωση των αγώνων στην Ασία παραμένει περιορισμένη, απ' όπου και ο κατατεμαχισμένος χαρακτήρας τους, οι κατά βάση εξεγερσιακές και, όπως φαίνεται, ανοργάνωτες μορφές τους· απ' όπου επίσης μια διαχείριση η οποία μέχρι στιγμής κατορθώνει να παρακάμψει μια συνολική καπιταλιστική λύση. Η διαχείριση αυτή καθίσταται δυνατή χάρη στον κοινωνικό περίγυρο όπου διεξάγονται οι αγώνες – έναν περίγυρο όπου δεν βρίσκονται αντιμέτωποι οι προλετάριοι και οι καπιταλιστές και όπου λειτουργούν πολλαπλές μεσολαβήσεις, τις οποίες κατά κανόνα πολύ λίγο γνωρίζουμε εξ αποστάσεως.

ΚΡΙΣΗ

Ο καπιταλισμός βρίσκεται σήμερα επισήμως σε κρίση. Δεν θα επιχειρήσουμε εδώ να αναλύσουμε την κρίση αυτή ούτε να προβλέψουμε τη μελλοντική πορεία της. Είναι σαφές ότι δεν μπορεί να αποκλειστεί μια βίαιη επιδείνωση της κρίσης στα προσεχή χρόνια, ότι οι καπιταλιστικοί ρυθμιστικοί μηχανισμοί σε παγκόσμια κλίμακα αποδεικνύονται ανίσχυροι να προβλέψουν και να περιορίσουν την εμφάνιση μιας καπιταλιστικής κρίσης υπερπαραγωγής, με όλες τις απορρέουσες κοινωνικές συνέπειες. Ωστόσο, αυτό μπορεί να πάρει πολλές και διάφορες μορφές και, κυρίως, είναι σήμερα αδύνατον να προβλεφθεί τι θα ήταν μια υποθετική «έξοδος από την κρίση». Η ύπαρξη κύκλων στη διαδικασία συσσώρευσης είναι αναμφισβήτητη, αλλά η υπέρβασή τους –το να καταλήξει η κρίση σε μια αναδιάρθρωση του τρόπου παραγωγής και/ή σε μια επαναστατική κρίση– συνδέεται εγγενώς με τις εντάσεις που εκδηλώνονται στη σχέση κεφαλαίου-εργασίας και με τους τρόπους ενσωμάτωσης των προλεταρίων στο κεφάλαιο. Και αυτά τα διακυβεύματα δεν εμπεριέχονται στους αντικειμενικούς νόμους της συσσώρευσης: συγκροτούνται μέσα σε σχέσεις δυνάμεων.

Μπορούμε πάντως να θέσουμε το ερώτημα: ποιος θα ήταν ο αντίκτυπος μιας γενικής κρίσης της αξιοποίησης στη μελλοντική εξέλιξη των ταξικών συγκρούσεων;

Η διαμόρφωση που φαίνεται να διαγράφεται εδώ και κάμποσο καιρό είναι διχοτομική – και η κρίση θα μπορούσε κάλλιστα να την επιτείνει. Από τη μια πλευρά, αγώνες που μιλάνε μια εν γένει ρεφορμιστική (και σπανιότερα «ριζοσπαστική») πολιτική γλώσσα, τους οποίους θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι τους δίνουν κατά κύριο λόγο «μεσαίες τάξεις» που έχει μπλοκαριστεί η αναπαραγωγή τους – κάτι που δεν παραπέμπει σε συγκεκριμένη ταξική σύνθεση αλλά κυρίως στο γεγονός ότι οι πληθυσμοί αυτοί παρεμβαίνουν πολιτικά, σαν αθροίσματα ατόμων, και ότι γι' αυτούς υπάρχει ανάγκη επανοικειοποίησης της κοινωνίας. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν οι εξεγέρσεις των φτωχών έξω από την κοινωνία των πολιτών και για τους οποίους η μόνη προοπτική επανοικειοποίησης είναι αυτή που αφορά αποθέματα εμπορευμάτων στα οποία δεν έχουν πρόσβαση εξαιτίας της κατάστασής τους. Οι δύο αυτές συγκρουσιακές δυναμικές μπορούν να συνυπάρξουν μέσα στην ίδια στιγμή. Στην Ελλάδα τον Δεκέμβριο του 2008, για παράδειγμα, υπήρχαν αφενός οι εξεγερμένοι και οι διαδηλωτές που μιλούσαν πολιτική γλώσσα και αφετέρου οι «περιφερειακοί» που λεηλατούσαν και συγκρούονταν παραδίπλα. Οι τελευταίοι δεν πήγαιναν στις συνελεύσεις των πρώτων. Στις αρχές της λεγόμενης «αραβικής άνοιξης» αναπτύχθηκε λίγο-πολύ η ίδια σύζευξη ανάμεσα σε πολιτικά αιτήματα και κινήματα ταραχών.¹⁰

10 Εδώ και μερικές δεκαετίες τα ξεσπάσματα της δυτικής νεολαίας, χαρακτηριζόμενα από τις ταραχές και τις συνελεύσεις και με έντονο πολιτικό χρωματισμό, φαίνεται να ξεφεύγουν από αυτή τη διχοτομία. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι το φαινόμενο αυτό ξεκίνησε με το

Η εμφάνιση μιας κοινωνικής κρίσης σε παγκόσμια κλίμακα θα έβαζε άραγε τέλος στη διχοτομία ανάμεσα στο Τότνεαμ αφενός και τους αγανακτισμένους αφετέρου; Ελλείψει μιας κοινωνικά υπαρκτής επαναστατικής προοπτικής, η αυξανόμενη φτωχοποίηση μπορεί άραγε να οδηγήσει σε κάτι άλλο από έναν γενικευμένο πόλεμο συμμοριών σε παγκόσμια κλίμακα, ο οποίος θα γινόταν τότε, μέσα σε ένα γενικό πλαίσιο αποουσσώρευσης, το υφάδι της καπιταλιστι-

κίνημα του '77 στην Ιταλία και να το συνδέσουμε με το κίνημα κατά της σύμβασης πρώτης απασχόλησης (CPE) του 2006 στη Γαλλία και με τις ταραχές του Δεκεμβρίου 2008 στην Ελλάδα (με όλα όσα συνεπάγονται τα τριάντα χρόνια που τα χωρίζουν). Στα εξεγερσιακά αυτά κινήματα ο ταξικός ντετερμινισμός υποτάσσεται στη νεολαιίστικη διάσταση και στη συνακόλουθη κοινωνική ανάμιξη. Θα γίνουν αντιληπτά σαν κινήματα άρνησης των μηχανισμών κοινωνικής αναπαραγωγής, μιας άρνησης που εκφράζεται με αφετηρία τις διάφορες μορφές κοινωνικής διαβίωσης που χαρακτηρίζουν μια νεολαία η οποία δεν έχει ακόμα εξοβελιστεί στην ανάγκη ατομικής αναπαραγωγής του σαρκίου της κι έτσι εκδηλώνεται σαν «αποουσυνδεδεμένη» και με συλλογική βλέψη σε «κάτι άλλο». Θα γίνουν επίσης αντιληπτά, από μια πιο αντικειμενιστική σκοπιά, σαν συμπτώματα κρίσης της ενσωμάτωσης των προλετάρων στο κεφάλαιο, μιας κρίσης που προσιδιάζει στην περίοδο μετά την αναδιάρθρωση. Το δυναμικό ρήξης τους είναι συχνά μεγάλο και η σύγκρουση με την αστυνομία, σε συνδυασμό με τη γενικευμένη κουβέντα και την απόλαυση μιας απότομα συγκροτημένης συλλογικής δύναμης, φαίνεται μερικές φορές να προεικονίζουν την όψη του κυοφορούμενου επαναστατικού αύριου. Όμως τα κινήματα αυτά προσκρούουν πάντα στο ίδιο όριο: την αδυναμία τους να παράγουν μια σχέση δυνάμεων που να εκφράζεται μέσα στην ίδια την καπιταλιστική σχέση, τη σχέση κεφαλαίου-εργασίας. Αυτό δεν είναι καθόλου τυχαίο. Σαν συνέπεια της αναδιάρθρωσης και του τέλους του κοινωνικού ανήκειν που συνδέεται με την εργασία, η ζωή βρίσκεται εφεξής έξω από το εργοστάσιο, όπως επίσης έξω από αυτό εκφράζεται συλλογικά η άρνηση της κοινωνικής τάξης πραγμάτων – ενώ ο κόσμος αυτός εξακολουθεί κατά βάση να αναπαράγεται μέσα στο αναδιαρθρωμένο εργοστάσιο. Ο τωρινός τρόπος παραγωγής είναι εκείνος που παράγει την «αποουσύνδεση» της νεολαίας του (που κι αυτή η νεολαία είναι μια κατηγορία την οποία ο ίδιος δημιούργησε μέσα στην παραγωγίστικη ευφορία της «ένδοξης τριακονταετίας»), και έχει μέχρι στιγμής κατορθώσει να οριοθετήσει την ανατρεπτικότητα που μπορεί να εκδηλωθεί στην κατάσταση αυτή σαν ζήτημα κοινωνικής πειθαρχίας το οποίο, όσο κι αν δεν είναι καθόλου ασήμαντο, δεν έχει καμία σχέση με το τι θα ήταν μια γενικευμένη κρίση της αναπαραγωγής του μεταβλητού κεφαλαίου. Σε ό,τι εκφράστηκε μέσα του σαν άρνηση του καπιταλιστικού κόσμου, το κίνημα του '77 στην Ιταλία αναδύεται σαν η στιγμή με τις περισσότερες επαναστατικές δυνατότητες κατά τη δεκαετία του 1970. Αν όμως ο αγώνας εισέβαλε τότε στον δρόμο, στις γειτονιές, στις σχολές κτλ., αυτό οφείλεται και στο ότι εγκατέλειπε τον χώρο των εργοστασίων και ότι κάπου είχε επέλθει μια ήττα: το παλιό προλεταριάτο του 1977 είχε χάσει την ικανότητά του να μπλοκάρει τον πυρήνα της μηχανής, και το κίνημα ανατροπής που εξαπλώθηκε τότε στην κοινωνία δεν σταμάτησε ούτε στο ελάχιστο την καπιταλιστική επίθεση, η οποία εκτυλισσόταν παράλληλα με στόχο την αναδιάρθρωση των μισθιακών σχέσεων.

κής κυριαρχίας στους καιρούς κρίσης που έχουμε μπροστά μας; Οι μελλοντικοί αγώνες θα βοηθήσουν άραγε τελικά το κεφάλαιο να γεννήσει νέες σχέσεις παραγωγής και κυριαρχίας; Αυτό θα το μάθουμε στα επόμενα επεισόδια...

Μια βεβαιότητα πάντως: το κεφάλαιο δεν βρίσκεται ποτέ με την πλάτη στον τοίχο εξαιτίας των αντικειμενικών νόμων της οικονομίας, και το προλεταριάτο δεν θα οδηγηθεί ποτέ κατά μηχανικό τρόπο να κάνει την επανάσταση εξαιτίας των εσωτερικών αντιφάσεων του καπιταλισμού. Πάντα υπάρχουν καπιταλιστικές απαντήσεις στις κρίσεις. Εκείνο που θα εμποδίσει μια συγκρουσιακή δυναμική να ενσωματωθεί και να κωλυθεί σε μια καπιταλιστική αναδιάρθρωση των κοινωνικών σχέσεων δεν θα είναι ποτέ η αντικειμενική αδυναμία για κάτι τέτοιο, αλλά η ικανότητά της να το αρνηθεί επειδή έχει το βλέμμα στραμμένο σε κάτι άλλο. Έχουμε δει στην ιστορία ορισμένες απαρχές της διεργασίας αυτής, αλλά στην πραγματικότητα δεν την είδαμε ποτέ να φτάνει στην κατάληξή της. Αν παραχθεί κάποτε, θα πρέπει, για να μπορέσει να θριαμβεύσει, να είναι ικανή να εξουδετερώσει όλα όσα είναι σε θέση να αντιπαρατάξει το κεφάλαιο στο επίπεδο της αναδιοργάνωσης των σχέσεων παραγωγής και κυριαρχίας – θα πρέπει δηλαδή να υπονομεύσει το σύνολο των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων μέσα στην ίδια την πρακτική της εξέγερσης.

Το παλιό εργατικό κίνημα, που συνδεόταν εγγενώς με ένα ξεπερασμένο σήμερα μοντέλο καπιταλιστικής κυριαρχίας, δεν πρόκειται ποτέ να ξαναγεννηθεί από τις στάχτες του. Αλλά, αν κάποτε αναδυθεί ξανά μια ταξική πάλη επαναστατικής εμβέλειας, θα πρέπει κατ' ανάγκη να εγγραφεί σε μια διαδικασία όπου παράγονται δυναμικές (και μια γλώσσα) που δημιουργούν κοινή προοπτική υπέρβασης των αγώνων που δίνουν οι φτωχοί για τα συμφέροντά τους – δυναμικές οι οποίες ταυτόχρονα θα παρακάμπτανε τον ταξικό οικουμενισμό που χαρακτηρίζει τις μεσολαβήσεις της κοινωνίας των πολιτών και της πολιτικής.

Μια τέτοια διεργασία δεν μπορεί να εμφανιστεί ανεξάρτητα από τη δυναμική του κεφαλαίου, γιατί σε τελική ανάλυση αυτή ακριβώς η δυναμική διαπλάθει εξ ολοκλήρου τις συνθήκες ύπαρξης των ανθρώπων. Ούτε όμως θα είναι ποτέ μηχανικό προϊόν της δυναμικής του κεφαλαίου.

ΧΩΡΙΣ ΕΠΑΡΣΗ

Δεν βρισκόμαστε ακόμα σε αυτό το σημείο. Στην περίοδο που βιώνουμε αντενδείκνυται περισσότερο παρά ποτέ να παρασυρθούμε από τον μεσσιανικό χαρακτήρα της προοπτικής της κατάρτησης της ταξικής κοινωνίας (μεσσιανισμός ο οποίος συχνά καλλιεργείται από μια επαναστατική θεωρία που μαγνητίζεται από το νοητικό επέκεινα των καπιταλιστικών σχέσεων που προσπαθεί να κατανοήσει). Γιατί εκείνο που διακυβεύεται συγκεκριμένα στους αγώνες δεν είναι ποτέ η αναζήτηση ενός σημείου καμψής ανάμεσα στην καπιταλιστική αναπαραγωγή και την «κομμουνιστική» ρήξη: είναι πρωτίστως το εδώ και τώρα των καπιταλι-

σικόν σχέσεων. Κι επειδή ακριβώς το κεφάλαιο δεν είναι αυτόνομη μηχανή, επειδή είναι μια κοινωνική σχέση και ζει από τη δραστηριότητα των ανθρώπων, η κατανόηση του φαινομένου δεν μπορεί να είναι παγιωμένη, δοσμένη μια για πάντα στα εγχειρίδια κριτικής της πολιτικής οικονομίας.

Οι αγώνες, ακόμα κι όταν αποδεικνύονται αφομοιωμένοι, όταν περιορίζονται σε αιτήματα για το μοίρασμα της πίτας ή όταν αναπτύσσουν μια ταξική βία δίχως προοπτική ξεπεράσματος, μας μιλούν συνεχώς για την κατάσταση αυτής της προβληματικής σχέσης, για την εγγενή αδυναμία της να μετατρέψει τους ανθρώπους σε μηχανές.¹¹ Όπως χθες ή σήμερα, έτσι και αύριο η διχοτομία ανάμεσα στον αγώνα σαν στιγμή της αναπαραγωγής του κεφαλαίου και τον αγώνα σαν ρωγή στις καπιταλιστικές σχέσεις δεν θα τεθεί με σαφώς οριοθετημένο τρόπο. Στις στιγμές κρίσης της κοινωνικής τάξης πραγμάτων (και εν δυνάμει αυτό τίθεται σε κάθε ταξική σύγκρουση) διαμορφώνονται πάντα κάποιες καταστάσεις: το ζήτημα δεν είναι να προσπαθούμε να προβάλουμε πάνω τους τις φαντασιώσεις ή τις θεωρητικές κατασκευές των επαναστατών δίχως επανάσταση, αλλά να τις αφουγκραζόμαστε, να προσπαθούμε να κατανοήσουμε τη γλώσσα τους, να τις διαβάζουμε σε σχέση με τη γενική δυναμική του καπιταλισμού με την οποία βρίσκονται αναγκαστικά σε αλληλεπίδραση.

Καθώς έρχονται να διαρρήξουν την καθημερινή πορεία των πραγμάτων, οι αγώνες πάντα¹² δημιουργούν τη δυνατότητα ενός χώρου ανατροπής. Η ανατροπή είναι αυτό που, μέσα στις καπιταλιστικές σχέσεις, επιτρέπει να διακρίνουμε ότι οι αγώνες δεν εξαντλούνται σε αυτές. Πρόκειται επίσης για τη συγκεκριμένη

11 [Σ.τ.Ψ.] Η διατύπωση αυτή δημιουργεί ένα ερώτημα. Τι είναι ο άνθρωπος; Τα βιολογικά χαρακτηριστικά του; Αν έχει κάποια μηχανικά εξαρτήματα στο σώμα του, για παράδειγμα ένα μηχανήμα που στηρίζει την καρδιακή του λειτουργία παύει να είναι εκατό τοις εκατό άνθρωπος; Χρειάζεται μεγάλη προσοχή σε διατυπώσεις που υπονομεύουν την κατανόηση της κοινωνίας και της ιστορίας της ως κοινωνίας και ιστορίας *σχέσεων* και διολισθαίνουν σε οντολογικές αντιλήψεις.

12 [Σ.τ.Ψ.] Ολόκληρη αυτή η παράγραφος διέπεται από τη γνωστή στο ρεύμα της κομμουνιστικοποίησης αντίληψη του Ζυλ Ντωβέ και όσων ακολουθούν ή εμπλουτίζουν την αντίληψη αυτή με το πέρασμα των χρόνων. Στη λέξη *πάντα* εντοπίζεται η πηγή του προβλήματος αυτής της αντίληψης. Αν οι σχέσεις κοινότητας που δημιουργούνται μέσα στους ταξικούς αγώνες δημιουργούν *πάντα* τη δυνατότητα ανατροπής είναι απορίας άξιο πώς *σχεδόν πάντα* αποτυγχάνουν. Πρόκειται ουσιαστικά για μια αντικειμενιστική αντίληψη. Το τέλος είναι βέβαιο καθώς εμπεριέχεται στην ίδια τη φύση του προσηταριάτου η οποία είναι η «ανθρώπινη ουσία». Έτσι όλοι οι αγώνες αντιμετωπίζονται ως χαμένες ευκαιρίες για την επανάσταση, το περιεχόμενο της επανάστασης είναι πάντα το ίδιο, ο α-ιστορικός κομμουνισμός, και η αποτυχία τους οφείλεται πάντα σε λάθη, αστοχίες, προδοσίες των επαναστατών. Οι επαναστάτες δεν είναι ποτέ αρκετά ικανοί να πετύχουν τον στόχο τους. Για μια ενδελεχή κριτική αυτής της άποψης δείτε το κείμενο «Πολύ κακό για το τίποτα» στο *blaumachen* #5.

οργάνωση που συγκροτείται σε μια στιγμή αγώνα, για τις σχέσεις αλληλεγγύης που αναπτύσσονται, για την αναγνώριση μιας κοινής συνθήκης και την άρνησή της, για την αντιστροφή της βίας μέσα στις ιεραρχικές σχέσεις, για το φαντασιακό που παράγεται πάνω σε αυτές τις βάσεις. Κατ' αυτή την έννοια, είναι τεράστια πρόκληση να κατανοήσουμε τι εξυφάνθηκε στην Αλβανία όταν ο πληθυσμός έδωχνε το κράτος από τις πόλεις.

Στην εποχή μας που ελάχιστα προσφέρεται για κομμουνιστική εσχατολογία, πέρα από οποιαδήποτε ανάλυση των επαναστατικών σκιρτημάτων στους αγώνες (και κατά περίπτωση τη βίωσή τους), πέρα από οποιαδήποτε κατονομασία της αντεπανάστασης που τους αντιπαράθεται (και κατά περίπτωση την καταπολέμησή της), χρειάζεται να ενδιαφερθούμε για τη συγκρουσιακή πορεία του καπιταλισμού, για τις κρίσεις που φέρει η αναπαραγωγή του, καθώς και για τις εξεγέρσεις που προκαλεί και θα εξακολουθήσει να προκαλεί. Γιατί ναι μεν οι σημερινές εξεγέρσεις και οι σημερινοί αγώνες ποτέ δεν θα παραγάγουν κατά μηχανικό τρόπο επαναστατικές προοπτικές, αλλά μόνο μέσα σε αυτές τις στιγμές και στη βάση των πρακτικών που αναπτύσσονται εκεί θα μπορέσει ίσως να αναδυθεί ξανά η επαναστατική προοπτική.

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΕΣ ΔΙΧΩΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Όντας αντανάκλαση της εποχής που τους παράγει, οι σημερινοί επαναστάτες ακτιβιστές περιορίζονται σε μερικές χούφτες «ριζοσπαστών» που παράγονται από την κρίση αναπαραγωγής των δυτικών μεσαίων τάξεων.¹³ Τους παραμονεύει πάντα η πολιτική ειδικευση της ζωής τους, και βέβαια δεν έχουν καμία επαναστατική δραστηριότητα: εκτός κι αν αναγάγουν τον εαυτό τους σε οικουμενικά επαναστατικά υποκείμενα, βρίσκονται διαρκώς αντιμέτωποι με τα πραγματικά διακυβεύματα των αγώνων, τα οποία αφορούν τη διαπραγμάτευση των υπάρχουσών συνθηκών και όχι την κατάργησή τους. Θέτοντας συνεχώς το ζήτημα της «παρέμβασης», δεν κάνουν τίποτε άλλο παρά να επικυρώνουν μιαν εξωτερικότητα –την εξωτερικότητα της επαναστατικής προοπτικής και, πιο πέρα, όσων αυτοανακηρύσσονται επαναστάτες– σε σχέση με ό,τι διακυβεύεται στους αγώνες.

Δεν τίθεται ζήτημα να κάνουμε κήρυγμα στους ακτιβιστές και τους αγωνιστές από υπαρξιακή σκοπιά. Γενικά και αφηρημένα, δεν είναι δυνατόν να επικριθεί η επιθυμία/ανάγκη που μπορεί να έχουμε για να επιζητήσουμε να εγγραφούμε σε δυναμικές αγώνα, σε αντιπαλότητες και σε ποικίλες καταστάσεις πάνω στις βάσεις που βρίσκουμε γύρω μας και μαζί με άλλους, δίνοντας στον

13 Όσο για τον λόγο των επαναστατών αγωνιστών της περιφέρειας, έχει βαθμιαία μετατοπιστεί από τον «σοσιαλισμό» προς δημοκρατικές διεκδικήσεις τύπου «ανθρώπινα δικαιώματα και κοινωνική δικαιοσύνη», όπου δεν τίθεται καθόλου ζήτημα ανατροπής του κοινωνικού καθεστώτος.

εαυτό μας ό,τι μέσα μπορούμε: όσο και να 'ναι, αυτά τα πράγματα επιτρέπουν να νιώσουμε λίγο περισσότερο ζωντανοί. Οι αναπόφευκτες διευθετήσεις μας με έναν κόσμο στον οποίο δεν ζητήσαμε να γεννηθούμε, οι όσο το δυνατόν λιγότερο σαπισμένες πρακτικές και «τρόποι ζωής» που θα μπορούσαμε να συγκροτήσουμε μέσα του, αυτά είναι υπόθεση του καθένα και στην πραγματικότητα δεν επιδέχονται κριτική παρά μόνο στις συγκεκριμένες λεπτομέρειες.

Το ζητούμενο είναι απλώς να μην φανταζόμαστε ότι η επέκταση αυτών των υπαρξιακών τρόπων θα φέρει την επανάσταση, ή ότι οι αυτοανακηρυσσόμενοι επαναστάτες θα κάνουν την επανάσταση πάνω στις δικές τους βάσεις. Δεν πρόκειται για μεθοδολογικό σφάλμα ως προς τον τρόπο παρέμβασης, τοποθέτησης κτλ. Πρόκειται απλώς για το γεγονός ότι «δεν καθορίζει η συνείδηση των ανθρώπων την ύπαρξή τους, αλλά αντίθετα η κοινωνική τους ύπαρξη καθορίζει τη συνείδησή τους»: καθώς συνενώνονται και αναγνωρίζουν τον εαυτό τους σαν όμοιους, οι μικρές ομάδες αυτοανακηρυσσόμενων επαναστατών παράγουν αναγκαστικά μια «ριζοσπαστικότητα» (λόγου και δράσης) που προσιδιάζει στη θέση την οποία οι ίδιοι κατέχουν μέσα στις καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις και στην ταυτότητα που διαμόρφωσαν στο πλαίσιο αυτό για τον εαυτό τους. Η ριζοσπαστικότητα αυτή μπορεί να επεκταθεί μόνο με τη μορφή της αριθμητικής αύξησης ενός πάντοτε κοινωνικά καθορισμένου χώρου, ο οποίος θα οδηγηθεί λογικά να «κάνει πολιτική», δηλαδή να στρατολογήσει, να συγκροτήσει τις ιεραρχικές σχέσεις που αρμόζουν στην πολιτική ειδικευση και να αναγάγει τους αγώνες σε ζήτημα αυτοαναπαραγωγής. Και, καθώς θα τα κάνει αυτά, να δίνει επίσης μαθήματα εξέγερσης σε εκείνους που έχουν τους περισσότερους λόγους να εξεγερθούν.

Η πολιτική, έστω και «ριζοσπαστική», έχει πάντοτε να πουλήσει μια πράματεια και ποτέ δεν είναι εντελώς αμέτοχη σε νταβατζιλίκια.

(Δεν υπάρχει ωστόσο καμία προλεταριακή αυθεντικότητα που θα μπορούσε να αντιπαρεταθεί στη «μικροαστική» εξέγερση. Οι κατηγοριοποιήσεις αυτές δεν έχουν άλλωστε κανένα νόημα από μόνες τους: ανάμεσα στον μετανάστη που δουλεύει στην οικοδομή και βγάζει αξιοπρεπώς τα προς το ζην και τον απόφοιτο γιο καθηγητή που τα «κουτσοβολεύει» δεξιά κι αριστερά, ποιος βρίσκεται πάνω από τον άλλον από ταξική άποψη; Δύσκολο να πούμε. Κι όμως οι σχέσεις που τους καθορίζουν δεν παύουν να είναι σχέσεις ταξικές, κατά το ότι παραμένουν διαμεσολαβημένες από την ταξική κοινωνία, εμπλέκοντας τους τρόπους πρόσβασης στο χρήμα αλλά και το κοινωνικό κεφάλαιο, τη σχέση με τις «επιλογές ζωής», την πολιτιστική εγγύτητα με τις κυρίαρχες τάξεις, την ικανότητα οικειοποίησης της αστικής «γνώσης» κτλ. – χωρίς να μιλήσουμε για όλες τις κοινωνικές μορφές της ανδρικής κυριαρχίας, οι οποίες πάντα παρεμβάλλονται στα ζητήματα αυτά. Όλες αυτές οι σχέσεις, οι οποίες συνθέτουν το υφάδι της ανισότητας μεταξύ των ανθρώπων, αποτελούν επίσης την αντικειμενικότητα της ταξικής κοινωνίας, από την οποία είναι αδύνατον να ξεφύγει ακόμα και ο κάτοχος του πιο λυσσαλέου βολонταρισμού.)

Το ενδόμυχο δράμα των επαναστατών δίχως επανάσταση στις αρχές του 21ου αιώνα είναι ότι ζουν διαρκώς με προβολές στο μέλλον. Καταλήγουμε να χτίζουμε υποθέσεις και (αναπόφευκτα) φαντασιώσεις με βάση τους απόηχους ταξικής βίας που φτάνουν στα αυτιά μας, χωρίς ποτέ να κατανοούμε πλήρως τι παράγουν αυτοί που εξεγείρονται. Όσο κι αν θα θέλαμε να ήταν αλλιώς τα πράγματα, οι προβληματικές ενός «τοιχώβιου»¹⁴ του Μπαμπι ελ-Ουέντ όταν πετροβολάει τους μπάτσους δεν είναι ίδιες με εκείνες των αυτοανακηρυσσόμενων επαναστατών των δυτικών μητροπόλεων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο ένας έχει δίκιο και ο άλλος άδικο. Μόνο που ο τοιχώβιος δεν επιδιώκει να ενσωματώσει το σκεπτικό των ριζοσπαστών σε μια δική του γενική αντίληψη των αντιπαλοτήτων – του είναι αδιάφορο. Οι ριζοσπάστες το επιδιώκουν και, έστω και λίγο αν το επιχειρήσουν στην πράξη, είναι δύσκολο να αποφύγουν για πολύ την τρομερή διαπίστωση: οι φτωχοί συνήθως δεν συμπεριφέρονται όπως θα ήθελαν οι ριζοσπάστες.

Οι αγώνες και οι εξεγέρσεις δεν βγαίνουν από μαγική κύτρα. Το υλικό τους δεν είναι φτιαγμένο από όνειρα ή γενικές ιδέες, αλλά από τις κοινωνικές σχέσεις που επικρατούν στον χώρο εμφάνισής τους, και αναγκαστικά με αυτές καταπάνονται – η επιλογή μιας «ριζοσπαστικότητας» είναι φαντασική προβολή και αναγκαστικά εξωτερική προς αυτά που διακυβεύονται στους αγώνες.

Για τους αυτοανακηρυσσόμενους επαναστάτες είναι πάντοτε περίπλοκο να αντιπαραβάλουν την επαναστατική επιβεβαίωση με την πραγματικότητα των τωρινών ταξικών σχέσεων και συγκρούσεων. Η δυσκολία αυτή δεν περιορίζεται άλλωστε στη σφαίρα του ακτιβισμού: μπορούμε επίσης να τη δούμε να εκδηλώνεται (με διαφορετικό τρόπο) στο πλαίσιο της θεωρίας που έχει επαναστατικές βλέψεις. Το σημείο καμπίς της θεωρίας έγκειται στο γεγονός ότι είναι μια δραστηριότητα που προσπαθεί να κατανοήσει τη δυναμική εκείνου που παράγει το σύνολο της ανθρώπινης ζωής σήμερα (του κεφαλαίου), ενώ ταυτόχρονα προβάλλει μια ανατροπή της τάξης πραγμάτων του κόσμου από εκείνους που μέσα του είναι κοινωνικά υποταγμένοι (τους φίλους μας τους προλετάριους). Αλλά η ικανότητα της θεωρίας να αλληλεπιδρά με ό,τι κάνουν οι τελευταίοι είναι κοινωνικά περιορισμένη: παραμένοντας υπόθεση διανοουμένων, η θεωρία εγγράφεται στις υπάρχουσες ταξικές σχέσεις (όπου εκείνοι που επιδιόχονται σε αυτό το είδος δραστηριότητας δεν είναι οι κοινωνικά υποταγμένοι). Αυτό δεν μπορεί να ξεπεραστεί όσο η θεωρία δεν βρίσκεται σε άμεση αλληλεπίδραση με εμπειρίες αγώνων που είναι κι αυτοί επαναστατικοί. Γύρω στο 1848, στο 1917, στο 1968 κτλ., η επανάσταση ήταν μια διεργασία σε εξέλιξη, και η θεωρητικοποίησή της εξαρτιόταν από όποιες ρήξεις παράγονταν μέσα στη σύγκρουση – η θεωρητικοποίηση ήταν τότε αναπόσπαστο μέρος της επαναστατικής διεργασίας. Έξω από αυτές τις περιόδους επαναστατικού αναβρασμού, η θεωρία αποκτά το νόημά της σαν θεωρία του κεφαλαίου, αλλά οι προοπτικές που επιζητεί να χαράξει όσον

14 «Hittiste» στα αραβικά του Μαγκρέμπ: αυτός που ακουμπάει στον τοίχο, δηλαδή νεαρός άνεργος που σκοτώνει την ώρα του.

αφορά την κατάργησή του παραμένουν θεωρητικές: είναι νομικές προβολές έξω από τις υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις και αδυνατούν να απεγκλωβιστούν από τους ταξικούς προσδιορισμούς οι οποίοι παράγουν τη θεωρία σαν διαχωρισμένη δραστηριότητα.

Στη σημερινή περίοδο η επαναστατική ανίχνευση είναι ένα διασκεδαστικό παιχνίδι, τίποτα παραπάνω. Μόλις συγκροτηθεί σε τελεολογική συστηματοποίηση που προσπαθεί με γερά σπρωξίματα να χωρέσει τα γεγονότα στις προϋπάρχουσες εννοιολογήσεις της, η επαναστατική θεωρία γίνεται δραστηριότητα κλεισμένη στον εαυτό της με κυριότερο επίδικο την αντιπαράθεση απόψεων μεταξύ λίγο-πολύ ειδικευμένων διανοουμένων, μια δραστηριότητα που πάντοτε υπάρχει κίνδυνος να παράγει την ίδια εργαλειακή σχέση με τους αγώνες όπως εκείνη που χαρακτηρίζει τον ακτιβισμό που έχει επαναστατικές βλέψεις.

Όλα αυτά δεν είναι λόγος για να πάψουμε να διαβάζουμε τον κόσμο μέσα στον οποίο τριγυρνάμε, βρίσκοντας σε αυτόν μια λογική, μια έσχατη συνοχή – και να τον υποβάλλουμε σε συνολική κριτική. Αντίθετα, πρέπει να το κάνουμε με σοβαρότητα, γιατί πρόκειται για σοβαρή υπόθεση. Αλλά πρέπει επίσης να κατορθώνουμε να το κάνουμε χωρίς να παραπαίρνουμε τον εαυτό μας στα σοβαρά, γιατί το κρίσιμο περιεχόμενο δεν είναι ίδιο όπως όταν αυτή η κριτική έθετε πρακτικά ζητήματα σε ένα κοινωνικά υπαρκτό επαναστατικό κίνημα. Εμείς οι «επαναστάτες» δεν έχουμε ούτε κατά διάνοια τα μέσα για να είμαστε επαναστάτες, και στην πραγματικότητα, μέσα στην ταξική κοινωνία όπου ζούμε, είμαστε όλοι κατά βάση κάτι άλλο.

Bob

Συζήτηση για την έννοια της συγκυρίας

Στην ενότητα που ακολουθεί αποτυπώνεται ένα μέρος μιας ανολοκλήρωτης συζήτησης γύρω από την έννοια της συγκυρίας. Πρόκειται για μια συζήτηση που ήδη διεξαγόταν στο *blau machen* από την περίοδο συγγραφής του 5ου τεύχους του περιοδικού. Οι εξεγέρσεις στη Βόρεια Αφρική σε συνδυασμό με γεγονότα σαν τις ταραχές στην Αγγλία, τα κινήματα αγανακτισμένων, τις ταραχές στη Χιλή, στον Καναδά και την Ινδία, την εσωτερική σύγκρουση στις απεργίες των εργατών στη Ν. Αφρική, τη γενίκευση της αποσταθεροποίησης στην Αίγυπτο· όλα αυτά τα συμβάντα της ταξικής πάλης μας θέτουν επιτακτικά την ανάγκη να συζητήσουμε για την έννοια της συγκυρίας, ειδικά επειδή συνθέτουν ένα σκηνικό ολοένα και αυξανόμενης κοινωνικής έντασης και ταυτόχρονα δεν μπορούν να ενταχθούν ως συμβάντα στο εργατικό κίνημα. Η θεωρητική μας δουλειά είναι η προσπάθειά μας να αναγνωρίσουμε τη συσχέτιση αυτών των συμβάντων (μία συσχέτιση που είναι αόρατη στο επίπεδο της εμπειρίας), τον τρόπο ένταξής τους στην κίνηση της ταξικής πάλης, τον τρόπο που μετασχηματίζουν ως συμβάντα αυτήν την κίνηση, την ανάδυση των δρώντων υποκειμένων που συμπεριλαμβάνουν, με δυο λόγια την *παραγωγή* αυτών των συμβάντων.

Στη συζήτηση εξετάζονται βασικά ζητήματα όπως η σχέση της έννοιας της συγκυρίας με την επανάσταση (η χρησιμότητά της), η σχέση της έννοιας της συγκυρίας με την κρίση στη συσσώρευση του κεφαλαίου, ο τρόπος που σχετίζεται η αντίφαση της εκμετάλλευσης με τις υπόλοιπες σχέσεις της καπιταλιστικής κοινωνίας, δηλαδή πώς δομείται η ολότητα της καπιταλιστικής κοινωνίας· εξετάζονται οι έννοιες της ιδεολογίας και του φετιχισμού και δίνεται έμφαση στη μεθοδολογική αρχή ότι η καπιταλιστική κοινωνία αποτελεί ένα σύνολο σχέσεων που βρίσκονται σε *συνεχή κίνηση*, κίνηση που δεν είναι τυχαία αλλά παράγεται από εσωτερικούς καθορισμούς, από δομικές σχέσεις.

Το πρώτο κείμενο αποτελεί τμήμα του κειμένου «Η συγκυρία: Μια έννοια αναγκαία στη θεωρία της κομμουνιστικοποίησης» του Roland Simon που πρόκειται να δημοσιευθεί στο 2ο τεύχος του περιοδικού *SIC*. Στη συνέχεια ακολουθούν οι παρεμβάσεις του Θήτη, του Woland και της Anna O'Lory.

Η συζήτηση αυτή συνεχίζεται...

Συγκυρία και ενότητα της δυναμικής του κεφαλαίου ως αντίφασης εν κινήσει*

Η φύση αυτού που παράγεται είναι μια *συγκυρία*, μια *τωρινή στιγμή*. Δηλαδή η κατάσταση αυτή –η οποία *προσιδιάζει στις περιόδους κρίσης*– όπου η κίνηση του κεφαλαίου ως αντίφασης εν κινήσει δεν είναι πια μία μόνο αντίφαση (μεταξύ των τάξεων), ούτε καν η απλή και ομοιογενής ενότητα δύο αντιφάσεων (μεταξύ των τάξεων και μεταξύ των φύλων), αλλά η στιγμή όπου το κεφάλαιο ως αντίφαση εν κινήσει δεν επιβάλλεται πια σαν πάντοτε ήδη παρόν νόημα καθεμιάς από τις μορφές εμφάνισής του.

Η Αντίφαση την οποία συνιστά το κεφάλαιο ως αντίφαση εν κινήσει, ως δυναμική ενότητα της αντίφασης των τάξεων και της αντίφασης των φύλων,¹ εί-

* Μετάφραση ενός τμήματος του κειμένου του RS «Η συγκυρία: Μια έννοια αναγκαία στη θεωρία της κομμουνιστικοποίησης» που θα περιλαμβάνεται στο 2ο τεύχος του περιοδικού *SIC*.

1 [Σ.τ.blaumachen] Η διατύπωση αυτή συμπυκνώνει τη νεότερη θεωρητική παραγωγή της *Théorie Communiste*. Η επεξεργασία αυτής της νέας θεωρητικής κατασκευής της βρίσκεται στην πιο πλούσια μορφή της στο κείμενο «Response to the Americans on gender» το οποίο μπορεί να βρεθεί εδώ: <http://libcom.org/library/response-americans-gender-theorie-communiste>. Κατά τη γνώμη μας η νέα δόμηση της αντίφασης ως ενότητα της αντίφασης τάξεων και φύλων είναι θεωρητικά λάθος. Το λάθος της TC δεν είναι η αναγνώριση της ύπαρξης του φύλου, μιας κοινωνικής σχέσης που ουσιαστικά απουσίαζε από την ανάλυσή της μέχρι το 2008. Το λάθος έγκειται στην «ανακατασκευή» της αντίφασης της εκμετάλλευσης, ως ενιαίας αντίφασης τάξεων-φύλου κάτι που εκθεμελιώνει το πιο σημαντικό στοιχείο για τη συμπάγεια της θεωρίας της: την *ιστορικοποίηση του κομμουνισμού*. Η θεωρία της TC δεν μιλάει πλέον μόνο για τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, έχει βρει το κοινό στοιχείο *περιεχομένου* μεταξύ των τρόπων παραγωγής (όλες οι κοινωνίες εξαρτώνται από την αύξηση του πληθυσμού ως κύρια παραγωγική δύναμη). Άρα η TC έχει εντοπίσει ως κοινό στοιχείο περιεχομένου ολόκληρης της ιστορίας την κοινωνική σχέση του φύλου. Η TC πλέον δεν ενδιαφέρεται να απαντήσει στο ερώτημα: γιατί αυτό το περιεχόμενο παίρνει αυτή τη μορφή; αλλά ψάχνει πώς το κοινό περιεχόμενο, η ύπαρξη υπερεργασίας ή η αντίφαση του φύλου, κάτι που για την TC πλέον είναι οι δύο όψεις του ίδιου πράγματος, δομεί την αντίφαση ως ενιαία αντίφαση τάξεων και φύλων. Η διπλή αυτή αντίφαση εμφανίζεται από την εποχή των λεγόμενων «αταξικών» κοινωνιών. Διερωτώμαι, πού μπορεί να καταλήξει κανείς αν προσπαθεί να συνδέσει θετικά είτε αρνητικά

ναί μία και *θεμελιώδης*, αλλά ήδη ο ορισμός της, η δόμησή της, δείχνει ότι, στην *ιστορική δραστηριότητά της*, δεν υπάρχει παρά μόνο σε όλες τις *μορφές εκδήλωσής της*. Καμία από τις μορφές της (πολιτικές, νομικές, διεθνών σχέσεων, ιδεολογικές κτλ.), καμία από τις μορφές σχέσεων ανάμεσα στα λειτουργικά στοιχεία [instances] του κεφαλαίου (βιομηχανικό κεφάλαιο, χρηματιστικό κεφάλαιο, εμπορικό κεφάλαιο), καμία από τις ιδιαίτερες μορφές τις οποίες προσδίδει σε κάθε τμήμα του προλεταριάτου και στην καθήλωση σε ρόλους φύλων, μέσω των οποίων διαθλάται σε όλα τα επίπεδα του τρόπου παραγωγής, με διαθλάσεις που είναι η ίδια η προϋπόθεση της ύπαρξής της – καμία δεν είναι καθαρή επίφαση χωρίς την οποία *Η Αντίφαση* θα μπορούσε κάλλιστα να υπάρχει. Οι άμεσα υπάρχουσες συνθήκες είναι οι συνθήκες της ύπαρξής της. Δεν παράγει την υπέρβασή της, την άρνησή της, τη διαβόητη άρνηση της άρνησης, εξίσου «αναπόφευκτη όσο οι νόμοι της φύσης» και της διαλεκτικής, σαν κάτι που *οφείλει να υπάρξει* λόγω του απλού γεγονότος ότι τίθεται *Η Αντίφαση*. Όντας δυναμική των αντιφάσεων των τάξεων και των φύλων, είναι επαναστατική σε όλες τις μορφές στις οποίες πραγματικά υπάρχει, στον συνδυασμό τους σε μια δεδομένη στιγμή, σε μια *συγκυρία*. Από μόνη της, δεν είναι τίποτα παραπάνω από μια έννοια.

Όλες οι μορφές ύπαρξης αυτής της αντίφασης εν κινήσει πρέπει να γίνουν κατανοητές σαν οι ίδιες οι συνθήκες της ύπαρξής της, που μόνο μέσα σε αυτές υπάρχει η αντίφαση αυτή δεν είναι τίποτε άλλο από την ολότητα των χαρακτηριστικών της: η ουσία της είναι η ίδια της η ύπαρξη.

Το ζήτημα σήμερα είναι ο τρόπος με τον οποίο κατανοούμε στην *ιστορική δραστηριότητά του* το κεφάλαιο ως αντίφαση εν κινήσει και όχι μόνο την αντίφαση μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου. Οι «κλασικές» σχηματισμοί του κεφαλαίου ως αντίφασης εν κινήσει όχι μόνο περιορίζονται στη θεωρία της πάλης των τάξεων, αλλά επίσης επιχειρούν να διαλύσουν τις μορφές εμφάνισης για να τις αναγάγουν σε ένα είδος εσωτερικής ουσιώδους ενότητας. Πρόκειται για σχηματισμούς που δεν κατανοούν αυτές τις μορφές σαν *μορφές εμφάνισης* αυτής της εσωτερικής ουσίας (σαν να μιλούσαμε για το κεφάλαιο χωρίς ανταγωνισμό και για την αξία χωρίς την αγοραία τιμή). «Το πλεονέκτημα της διαλεκτικής μου είναι ότι λέω τα πράγματα σιγά-σιγά – και καθώς αυτοί [οι πολέμοί μου, σ.σ.] πιστεύουν ότι έχω φτάσει στο τέλος, σπεύδουν να με αντικρούσουν κι έτσι απλώς βγάζουν στη φόρα την πλιθιότητά τους» (Μαρξ, *Γράμμα στον Ένγκελς* της 26ης Ιουνίου 1867).

Η θεμελιώδης αντιφατική διαδικασία είναι ενεργή σε όλες αυτές τις αντιφάσεις, αλλά θα ήταν παράλογο και *ιδεαλιστικό* να ισχυριστούμε ότι αυτές οι αντιφάσεις και η συγχώνευσή τους είναι *καθαρή επίφαση* της θεμελιώδους αντί-

το σημερινό περιεχόμενο της ταξικής πάλης με τις «πρωτόγονες» κοινωνίες; Η φιλοσοφία και ένα μέρος της κομμουνιστικής θεωρίας έχει ήδη δώσει μια απάντηση στην οποία έως τώρα η TC πολεμούσε με μένος: στην έννοια του Ανθρώπου, η οποία υπερβαίνει κάθε ιστορικότητα.

φασ. Όλες αυτές οι αντιφάσεις, *εάν* αναμειγνύονται για να σχηματίσουν μια ενότητα, μια επαναστατική συγκυρία, δεν διαλύονται σαν καθарές επιφάσεις μέσα στην εσωτερική ενότητα μιας απλής αντιθετικής διεργασίας. Την ενότητα την οποία συνθέτουν μέσα σε αυτή τη συγχώνευση, την επαναστατική ρήξη, τη συγκροτούν *με αφειρητία αυτό που είναι οι ίδιες*, τη δική τους δραστικότητα. Συγκροτώντας αυτή την ενότητα, ανασυγκροτούν βέβαια και ολοκληρώνουν τη θεμελιώδη ενότητα που τις ενεργοποιεί, αλλά κάνοντάς το δείχνουν επίσης τη φύση αυτής της αντίφασης: είναι ασεχώριστη από ολόκληρη την κοινωνία, ασεχώριστη από τις τυπικές συνθήκες ύπαρξής της. Επιπρεάζεται και η ίδια εσωτερικά από αυτές τις συνθήκες που είναι οι *συνθήκες ύπαρξής της*, δηλαδή, ακόμα πιο άμεσα, οι *υπάρχουσες συνθήκες*. Το ότι επιπρεάζεται εσωτερικά σημαίνει ότι η ενότητα αυτή είναι πάντοτε ιεραρχημένη δομή (και όχι ένα σύνολο στο οποίο μια ενιαία αρχή διαχέεται ομοιόμορφα μένοντας πάντα όμοια με τον εαυτό της: η φύση στην Αίγυπτο, η πολιτική στην Ελλάδα, ο νόμος στη Ρώμη, η θρησκεία στον Μεσαίωνα, η οικονομία στη νεότερη και σύγχρονη εποχή κτλ.), με ένα καθοριστικό στοιχείο, που μερικές φορές είναι και κυρίαρχο,² με κυρίαρχα στοιχεία που ορίζονται από το προηγούμενο, με ιεραρχικές αντιμεταθέσεις κτλ. Η *ενότητα* υπάρχει στην ιεραρχία, στον καθοριστικό και/ή κυρίαρχο χαρακτήρα του ενός ή του άλλου επιπέδου του τρόπου παραγωγής, στον ορισμό των κυρίαρχων επιπέδων.

Δεν μπορούμε να αναγάγουμε την πολυπλοκότητα και την πολλαπλότητα σε απλότητα και ενότητα, όπως ανάγουμε σε μια αρχή ή όπως ανάγουμε τις επιφάσεις στην αλήθεια τους (βρισκόμαστε εδώ στο αντίθετο άκρο της εγγελιανής κίνησης: δεν υπάρχει απλή αρχέγονη ενότητα). Η συγκυρία έχει πάντα ένα κυρίαρχο στοιχείο μέσω του οποίου η ενότητά της είναι η ίδια της η πολυπλοκότητα και πολλαπλότητα. Στην πορεία της ταξικής πάλης, ανάλογα με τα εμφανιζόμενα προσωρινά αποτελέσματα που χρειάζεται να ξεπεραστούν, ανάλογα με τις μεταβαλλόμενες πτυχές της σχέσης δυνάμεων, ανάλογα με τα σημεία ή τα «κεκτημένα» όπου καθηλώνεται η κομμουνιστικοποίηση, αυτό το κυρίαρχο στοιχείο αλλάζει, οι αντιφάσεις αλλάζουν θέση μέσα στην ολότητα. Εκεί ακριβώς, σε ό,τι μπορεί προσωρινά να είναι το κομβικό σημείο, πρέπει να κατευθυνθούν τα πλήγματα ώστε να συνεχιστεί η εξάρθρωση της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων. Ενώ όμως τα κυρίαρχα στοιχεία αντιμετατίθενται (πολιτικά, οικονομία, ιδεολογία, πώληση των αντιφάσεων στον έναν ή τον άλλο αγώνα του ενός ή του άλλου τμήματος του προλεταριάτου...), η συγκυρία δεν είναι ποτέ ένας πλουραλισμός προσδιορισμών που προστίθενται και που είναι αδιάφοροι ο ένας απέναντι στον άλλον.

Αυτός ο καθορισμός της ύπαρξης των αντιφάσεων των μεν από τις δε δεν ξεπέφτει στην κυκλικότητα, δεν αναιρεί την ολότητα σαν δομή με κυρί-

2 Όλα εξαρτώνται από τους τρόπους απόσπασης υπερεργασίας στον έναν ή στον άλλον τρόπο παραγωγής, βλ. Marx, *Manuscripts de 1861-1863*, Ed. Sociales, σελ. 138-139.

αρχο στοιχείο και δεν τη διαλύει σε έναν εύκολο αθροιστικό εκλεκτισμό αλλά ούτε και σε μια *αδιαφοροποίητη* αλληλοσυγκρότηση. Αυτός ο καθορισμός είναι, εντός της πραγματικότητας των συνθηκών ύπαρξης κάθε αντίφασης, η εκδήλωση αυτής της δομής με κυρίαρχο στοιχείο (εδώ έγκειται η μεγάλη διαφορά με την εγγελιανή ολότητα) η οποία συγκροτεί την ενότητα του όλου. Κατ' αυτή την έννοια μας είναι θεωρητικά επιτρεπτό να μιλάμε για συνθήκες χωρίς να πέφτουμε στον εμπειρισμό ή στην ανορθολογικότητα του «έτσι είναι» και του «τυχαίου». Οι συνθήκες είναι η πραγματική (συγκεκριμένη, έμπρακτη) ύπαρξη των αντιφάσεων που συγκροτούν το όλο, επειδή θεμελιωδώς η ίδια η αντίφαση, με την ουσιώδη σημασία της, τους αποδίδει αυτόν τον ρόλο – όχι σαν καθαρή επίφαση δίπλα της, που χωρίς αυτήν θα μπορούσε κάλλιστα να υπάρχει, αλλά σαν μία από τις ίδιες τις συνθήκες ύπαρξής της. Όταν μιλάμε για τις *υπάρχουσες συνθήκες*, μιλάμε για τις *συνθήκες ύπαρξης* του όλου.

Αν οι μορφές εμφάνισης και η ουσία δεν συμπίπτουν, ο λόγος είναι ότι *από τη φύση της η δομή του όλου είναι τα αποτελέσματά της* (οι νόμοι του κεφαλαίου είναι ανταγωνισμός μεταξύ κεφαλαίων· η αξία είναι τιμή· η υπεραξία είναι κέρδος, κτλ.). Η σχέση μεταξύ φαινομένων και έννοιας δεν περιορίζεται σε μια διαφορά ανάμεσα σε πολυμορφίες και σε γενικότητα ή αφαίρεση, αλλά και ανάμεσα σε φανακισμό και κατανόηση. Η έννοια, λέει ο Μαρξ στην *Εισαγωγή του 1857*, διαμορφώνεται με βάση «την επεξεργασία της αντίληψης και της παράστασης», αλλά «η συγκεκριμένη ολότητα σαν νοούμενη ολότητα, σαν νοητική αναπαράσταση του συγκεκριμένου, είναι στην πραγματικότητα προϊόν της σκέψης, της νόησης». Η ουσία δεν αντιστοιχεί άμεσα στην εμφάνισή της, η οποία απλώς εκδηλώνει την ακατάστατη αντίθεση όρων των οποίων οι σχέσεις φαίνονται τυχαίες. Κι όμως, η ουσία δεν βρίσκεται αλλού παρά σε αυτήν ακριβώς την ακαταστασία.

Υπάρχει μια επιφάνεια της καπιταλιστικής κοινωνίας, αλλά μια επιφάνεια χωρίς βάθος. Η ουσία δεν βρίσκεται αλλού παρά σε αυτή την επιφάνεια, αλλά δεν της αντιστοιχεί, επειδή τα αποτελέσματα της δομής του όλου (ο τρόπος παραγωγής) δεν μπορούν να αποτελούν την ίδια την ύπαρξη της δομής παρά μόνο με την προϋπόθεση ότι αποτελούν την αντιστροφή της μέσω των αποτελεσμάτων της. Εδώ συναντούμε *την πραγματικότητα της ιδεολογίας*.

Η ουσία δεν είναι ούτε κάτι πραγματικό (πραγματικά και εξειδικευμένα υπάρχον) ούτε σκέτη λέξη, είναι συσταική σχέση. Η υπεραξία δεν είναι μια ιδέα (ή αφαίρεση) κάτω από την οποία θα μπορούσαμε να τακτοποιήσουμε τις εξειδικευμένες διαφορές και συνακόλουθα μια πραγματικότητα που στεγάζεται σε αυτά τα εξειδικευμένα αντικείμενα (πρόσοδος, κέρδος, τόκος). Ούτε είναι μια αφηρημένη γενίκευση της αρχέτυπης πραγματικότητας των εξειδικευμένων μορφών. Η ουσία δεν είναι αυτό που υπάρχει ιδεατά σε κάθε εξειδικευμένη μορφή, ούτε κάτι που έρχεται απ' έξω και χρησιμεύει στην ταξινόμηση αυτών των εξειδικευμένων μορφών: σε μια τέτοια περίπτωση η ιδεολογία θα ήταν απλώς μια παραμορφωμένη αντανάκλαση αυτής της ουσίας. Το ουσιώδες είναι

οι σχέσεις (συμπεριλαμβανομένης της αντικειμενικής και δραστικής ψευδαίσθησης). Οι ενεργές σχέσεις που αυτές οι εξειδικευμένες μορφές εγκαθιδρύουν μεταξύ τους είναι ακριβώς εκείνες που ορίζουν τι κοινό έχουν αυτές οι μορφές: την ουσία. Η ουσία δεν υποκαθίσταται στα ανόμοια και πεπερασμένα όντα με το να τα απορροφά σε μια εσωτερική ενότητα ή να τα αρνείται σαν να ήταν η «γνήσια εσωτερική αλήθεια» τους.

Συγκυρία: μια μηχανική της κρίσης της αυτοπροϋπόθεσης του κεφαλαίου

Όταν λοιπόν μιλάμε για συγκυρία δεν εννοούμε τη συνάντηση των δύο αντιφάσεων που αναφέραμε προηγουμένως: αυτές δεν συναντιούνται ποτέ, επειδή πάντοτε είναι ήδη συνυφασμένες. Η πολλαπλότητα των μορφών εμφάνισης αυτής της ενότητας σε όλα τα επίπεδα του τρόπου παραγωγής είναι εκείνη που ορίζει μια συγκυρία, και πιο συγκεκριμένα την αποκρυστάλλωση σε ένα στοιχείο του τρόπου παραγωγής των πολλαπλών αντιφάσεων που προσδιορίζουν (προσωρινά) αυτό το στοιχείο σαν κυρίαρχο.³ Μέσα σε αυτήν ακριβώς την αποκρυστάλλωση η συγκυρία είναι και *ενότητα ρήξης*.

Η συγκυρία είναι ταυτόχρονα *συνάντηση* και *αποσυνάρθρωση*. Είναι *αποσυνάρθρωση* της κοινωνικής ολότητας η οποία μέχρι τότε ένωνε όλα τα στοιχεία ενός κοινωνικού σχηματισμού (πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό, ιδεολογικό): είναι αποσυνάρθρωση της αναπαραγωγής των αντιφάσεων που συνθέτουν την ενότητα αυτής της ολότητας. Γι' αυτό ακριβώς σε μια συγκυρία υπάρχει το αβέβαιο, υπάρχει συνάντηση, υπάρχουν πράγματα της τάξης του συμβάντος: μια έκβαση που παράγει και αναγνωρίζει τον εαυτό της μέσα στην τυχαιότητα της μιας ή της άλλης πρακτικής. Είναι η στιγμή όπου μπορεί να ασκηθεί η δυνατότητα να αντληθούν από «αυτό που υπάρχει» περισσότερα από όσα περιέχει, η δυνατότητα *δημιουργίας* έξω από τις αλληλουχίες της μηχανιστικής αιτιότητας και της τελεολογίας του απώτατου σκοπού.

Η συγκυρία είναι επίσης *συνάντηση* αντιφάσεων που είχαν τη δική τους πορεία και τη δική τους χρονικότητα, που δεν είχαν μεταξύ τους άλλο από σχέσεις αλληλεπίδρασης: εργατικοί αγώνες, φοιτητικοί αγώνες, αγώνες των γυναικών, πολιτικές συγκρούσεις μέσα στο κράτος, συγκρούσεις μέσα στην καπιταλιστική τάξη, παγκόσμια πορεία του κεφαλαίου, αναπαραγωγή αυτής της πορείας μέσα σε έναν εθνικό χώρο, ιδεολογίες με τις οποίες τα άτομα έκαναν τους αγώνες τους. Η συγκυρία είναι η στιγμή αυτής της καραμπόλας των αντιφάσεων, αλλά η καραμπόλα αυτή *μορφοποιείται* σύμφωνα με τον κυρίαρχο καθορισμό

3 «Ένα πράγμα είναι ξεκάθαρο, ότι ο μεσαιώνας δεν μπορούσε να ζει από τον καθολικισμό και ο αρχαίος κόσμος από την πολιτική. Απεναντίας ο τρόπος που κέρδιζαν τα μέσα για τη ζωή τους εξηγεί γιατί *τον κύριο ρόλο* τον έπαιζε στην αρχαιότητα η πολιτική και στο μεσαιώνα ο καθολικισμός» [δική μας υπογράμμιση] (Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, τόμ. 1ος, εκδ. Σύγχρονη Εποχή 2002, σελ. 96, σημ. 33).

τον οποίο *ορίζει* η κρίση που εκτυλίσσεται στις σχέσεις παραγωγής, στις διευθετήσεις της εκμετάλλευσης. Η συγκυρία είναι κρίση του αυτοαναπαραγωγικού προσδιορισμού των σχέσεων παραγωγής, ο οποίος ορίζεται από μια καθορισμένη ιεράρχηση και σταθεροποιεί τα στοιχεία του τρόπου παραγωγής.

Μια θεωρία της συγκυρίας είναι θεωρία της επανάστασης που εγκολπώνεται το γεγονός ότι «η *μοναχική* ώρα του απόστατου καθορισμού –της οικονομίας– δεν θα σημάνει ποτέ» (Αλτουσέρ). Σε έναν τρόπο παραγωγής, τα στοιχεία που τον συνθέτουν δεν ζουν όλα με τον ίδιο ρυθμό· μέσα στη συνολική δομή του τρόπου παραγωγής καταλαμβάνουν μια περιοχή η οποία τους εξασφαλίζει τον ρόλο τους και τη δραστηριότητά τους μέσω της ιδιαίτερης θέσης που ορίζεται για ένα από αυτά τα στοιχεία (ούτε αυθύπαρκτη μονάδα ούτε σημαίνουσα ολότητα). Στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής η οικονομία είναι ταυτόχρονα καθοριστικό στοιχείο και κυρίαρχο στοιχείο, κάτι που δεν συνέβαινε σε άλλους τρόπους παραγωγής (βλ. το απόσπασμα του Μαρξ στην προηγούμενη υποσημείωση). Η συγκυρία είναι κρίση αυτής της καθήλωσης, άρα μπορεί να είναι *μεταβολή του κυρίαρχου ρόλου* (πολιτική, ιδεολογία, διεθνείς σχέσεις⁴) στο εσωτερικό της συνολικής δομής του τρόπου παραγωγής πάνω στη βάση του προσδιορισμού από τις σχέσεις παραγωγής.

Μέσα στην κρίση της αναπαραγωγής, αυτή ακριβώς η μετατόπιση των στοιχείων ως κυρίαρχων και ως προσδιορισμών είναι το *πώς*, η μηχανική, της τάσης για κατάργηση του κανόνα καθώς αυτή γίνεται η έμπρακτη πραγματικότητα της αμφισβήτησης του ταξικού ανήκειν και της έμφυλης καθήλωσης. Με αυτό τον τρόπο, το κεφάλαιο σαν αντίφαση εν κινήσει δεν είναι πια αυτός ο απλός και ομοιογενής αυτοματισμός που βρίσκει τις λύσεις του πάντα στο εσωτερικό του. Όταν η ενότητα αποσυναρθώνεται (εξαπτίας των σχέσεων παραγωγής οι οποίες είναι ο προσδιορισμός), αυτό σημαίνει ότι η σταθεροποίηση όλων των στοιχείων του τρόπου παραγωγής βρίσκεται σε κρίση, και τότε παράγεται ένα παιχνίδι ορισμού του κυρίαρχου στοιχείου όπου τίποτα δεν είναι παγιωμένο: ο μπαλαντέρ κυκλοφορεί κι αλλάζει χέρια. Η συγκυρία είναι η δραστηριότητα του παιχνιδιού που καταργεί τον κανόνα του.

Η συγκυρία είναι μια στιγμιαία κρίση που αναστατώνει την ιεραρχία των στοιχείων, μια ιεραρχία που όριζε την ουσία και τον ρόλο κάθε στοιχείου καθώς και το μονοσήμαντο νόημα των σχέσεών τους. Οι ρόλοι εναλλάσσονται «ανάλογα με τις περιστάσεις». Η τελικά-καθοριστική-αντίφαση δεν μπορεί να ταυτίζεται εσαεί με τον *ρόλο* της κυρίαρχης αντίφασης. Δεν μπορεί η μία ή η άλλη «πυχή» (παραγωγικές δυνάμεις, οικονομία, πρακτική...) να είναι πάντα ταυτισμένη με τον πρωτεύοντα *ρόλο*, όπως ούτε κάποια άλλη πυχή (σχέσεις παραγωγής, πολιτική, ιδεολογία, θεωρία...) με τον δευτερεύοντα *ρόλο*. Ο ύστατος καθορισμός από την οικονομία ασκείται ακριβώς, στην πραγματική ιστορία, μέσα στις αντι-

4 As σκεφτούμε την Κομμούνα του Παρισιού του 1871 ή την κατάληψη του Κεραμεικού στο Παρίσι την 10η Αυγούστου 1792.

μεταθέσεις του πρώτου ρόλου μεταξύ οικονομίας, πολιτικής, ιδεολογίας κτλ. (θα έπρεπε να δείξουμε ότι αυτό ήδη περιέχεται στο τι είναι η ίδια η οικονομία στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής).

Αυτό το αμετάβλητο της ιεραρχίας μεταξύ των στοιχείων του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής δομεί μια γραμμική ύπαρξη του χρόνου, έναν δεσμό αιτιότητας που συνδέει τα γεγονότα κατά διαδοχικό τρόπο μέσα σε μια καθαρά ποσοτική χρονικότητα: πρόκειται για το δεδομένο, για αυτό που βρίσκεται εκεί. Η συγκυρία είναι η κρίση την οποία φέρει αυτή η χρονικότητα της αυτοπροϋπόθεσης του κεφαλαίου, στιγμή ρήξης ενάντια στο συνεχές της ομοιογενούς και ποσοτικής χρονικότητας, ανατροπή της ιεραρχίας των στοιχείων και του οικονομικού καθορισμού, ασυνέχεια της ιστορικής διεργασίας: συγκυρία. Η συγκυρία είναι πρωτίστως αλλαγή χρονικότητας, έξοδος από το επαναληπτικό, η στενή πόρτα –που γρήγορα ξανακλείνει– μέσω της οποίας μπορεί να φτάσει ένας άλλος κόσμος. Η συγκυρία είναι η συνειδητή πρακτική του ότι *τώρα* κρίνεται το παιχνίδι, τόσο η κληρονομιά του παρελθόντος όσο και η οικοδόμηση του μέλλοντος· είναι ένα παρόν, η συγμή του *τώρα*.

Συγκυρία: μια αναγκαία έννοια

Η έννοια της συγκυρίας είναι αναγκαία σε μια θεωρία της επανάστασης ως κομμουνιστικοποίησης. Πράγματι, η επανάσταση δεν είναι απλώς ρήξη, αλλά ρήξη ενάντια σε *εκείνο που την παράγει* – κάτι που μπορούμε επίσης να διατυπώσουμε σαν αυτομετασχηματισμό του υποκειμένου ή, όπως λέει ο Μαρξ στη *Γερμανική Ιδεολογία*, «μόνο μια επανάσταση θα επιτρέψει στην τάξη που ανατρέπει την άλλη τάξη να σαρώσει όλη τη σαπίλα του παλιού κόσμου που της κολλάει στο δέρμα» (γαλλ. έκδ., ό.π., Ed. Sociales, σελ. 68). Η συγκυρία είναι εγγενής στην επανάσταση ως κομμουνιστικοποίηση: αυτομετασχηματισμός των προλεταρίων. Όλες οι εκδηλώσεις της κοινωνικής ύπαρξης, δηλαδή για κάθε άτομο «οι συνθήκες που ενυπάρχουν στην ατομικότητά του» (στο ίδιο, σελ. 98), βγαίνουν από την ιεραρχημένη σχέση τους του τρόπου παραγωγής και επανασυνδυάζονται –με ρευστό τρόπο καθώς δημιουργούν νέες καταστάσεις– μέσα στη σχέση τους καθορισμού και κυριαρχίας. Οι εκδηλώσεις αυτές γίνονται έτσι αντικείμενο αντιφάσεων και αγώνων μέσα στη συγκεκριμένη ιδιαιτερότητά τους, όχι σαν αποτέλεσμα και εκδήλωση μιας θεμελιώδους αντίφασης· και δεν καταργούνται απλώς και μόνο «κατά συνέπεια».⁵

Όταν το να αγωνιζόμαστε σαν τάξη είναι το όριο της ταξικής πάλης, η επανάσταση γίνεται πάλι ενάντια σε εκείνο που την παρήγαγε· όλη η αρχιτεκτονική του τρόπου παραγωγής, η κατανομή των στοιχείων του και των επιπέδων του, παρασύρονται σε μια διεργασία ανατροπής της ομαλότητας/του μοιραίου

5 Αυτό μπορεί να αφορά την οικογένεια ή το να είναι κανείς άνθρωπος της πόλης ή της υπαίθρου.

της αναπαραγωγής του, όπως αυτή ορίζεται από την καθορίζουσα ιεραρχία των στοιχείων του τρόπου παραγωγής. Επειδή ακριβώς είναι αυτή η ανατροπή, και μόνο αν την ολοκληρώσει, η επανάσταση είναι η στιγμή εκείνη όπου οι προλετάριοι απαλλάσσονται απ' όλη τη σαπίλα του παλιού κόσμου που τους κολλάει στο δέρμα, όπως οι άντρες και οι γυναίκες απαλλάσσονται απ' ό,τι συνιστά την ατομικότητά τους.⁶ Δεν πρόκειται για συνέπεια αλλά για τη συγκεκριμένη κίνηση της επανάστασης, όπου όλα τα στοιχεία του τρόπου παραγωγής (ιδεολογία, δίκαιο, πολιτική, εθνικότητα, οικονομία, φύλα κτλ.) μπορούν αλληλοδιάδοχα να αποτελέσουν την κυρίαρχη εστίαση του συνόλου των αντιφάσεων. Εάν, όπως αναφέραμε, η μοναχική ώρα του απόστατου καθορισμού –της οικονομίας– δεν θα σημάνει ποτέ, αυτό οφείλεται στο ότι δεν είναι στη φύση της επανάστασης να τη σημάνει. Το να αλλάξουμε τις περιστάσεις και να αλλάξουμε τον εαυτό μας συμπίπτουν: πρόκειται για την επανάσταση.

Εδώ ξαναβρίσκουμε εκείνο που θεμελιωδώς κάνει την έννοια της συγκυρίας μια αναγκαία έννοια της θεωρίας της επανάστασης: ανατροπή της καθορίζουσας ιεραρχίας των στοιχείων του τρόπου παραγωγής. Η συγκυρία ορίζει τον ίδιο τον μηχανισμό της κρίσης σαν κρίση της αυτοπροϋπόθεσης του κεφαλαίου.

Η έννοια της συγκυρίας θέτει επίσης το ζήτημα της ενότητας του προλεταριάτου, ένα ζήτημα που ενυπάρχει στην επανάσταση ως κομμουνιστικοποίηση.

Οι αντιφάσεις που τις μεσαίες τάξεις, τους άνεργους και επισφαλείς, τις πλεονάζουσες μάζες της περιφέρειας ή των λαϊκών προαστίων, τον «σταθερό πυρήνα» της εργατικής τάξης, τους εργάτες που έχουν δουλειά αλλά διαρκώς απειλούνται κτλ., τους θέτουν αντιμετώπους με το κεφάλαιο, την αναπαραγωγή του, την εκμετάλλευση, τη λιτότητα, την εξαθλίωση κτλ., δεν είναι ίδιες μεταξύ τους και ακόμα λιγότερο με την αντίφαση μεταξύ γυναικών και ανδρών. Η ταξική ενότητα όσων έχουν μόνο την πώληση της εργασιακής τους δύναμης για να επιβιώσουν είναι κάτι που οι προλετάριοι το βρίσκουν και το αντιμετωπίζουν σαν αντικειμενοποιημένο απέναντί τους μέσα στο κεφάλαιο: για τους ίδιους, ο ορισμός αυτός δεν είναι άλλο από τον διαχωρισμό τους. Παρόμοια, η καπιτα-

6 «Όσο η αντίφαση δεν έχει εμφανιστεί, οι συνθήκες μέσα στις οποίες τα άτομα έρχονται σε σχέση μεταξύ τους είναι συνθήκες εγγενείς στην ατομικότητά τους· δεν είναι καθόλου εξωτερικές, και μόνο αυτές επιτρέπουν σε αυτά τα καθορισμένα άτομα που υπάρχουν μέσα σε καθορισμένες συνθήκες να παράγουν την υλική τους ζωή και όλα τα συνακόλουθά της. Πρόκειται βλυστόν για τις συνθήκες της ενεργής εκδήλωσης του εαυτού τους και παράγονται από αυτή την εκδήλωση του εαυτού τους. Κατά συνέπεια, όσο η αντίφαση δεν έχει ακόμα έρθει στο προσκήνιο, οι καθορισμένες συνθήκες, μέσα στις οποίες τα άτομα παράγουν, αντιστοιχούν στον πραγματικό περιορισμό τους, στην οριοθετημένη τους ύπαρξη, της οποίας ο περιορισμένος χαρακτήρας αποκαλύπτεται μόνο με την εμφάνιση της αντίφασης και άρα υπάρχει για την επόμενη γενιά. Τότε η κατάσταση αυτή φαίνεται σαν περιστασιακό εμπόδιο· τότε αποδίδεται στην προηγούμενη εποχή η συνείδηση ότι αποτελούσε εμπόδιο.» (Marx, *l'Idéologie allemande*, Ed. Sociales, σελ. 98).

λιστική τάξη δεν είναι ένα ενιαίο και ομοιογενές μπλοκ, όπως δεν είναι ούτε τα έθνη ή τα περιφερειακά σύνολα που δομούν την παγκόσμια πορεία της αξιοποίησης του κεφαλαίου. Θα ήταν μάλιστα ακραία απλούστευση να θεωρήσουμε ότι αυτά τα δύο σύνολα αντιφάσεων (οι εσωτερικές των «από πάνω» και οι εσωτερικές των «από κάτω») δεν αλληλοδιδεισδύονται, ότι ο βραζιλιάνος προλετάριος είναι αμέτοχος στη σύγκρουση του αναδύομένου καπιταλισμού του με τις ΗΠΑ και τα «παλιά κέντρα του κεφαλαίου», και ότι οι άντρες που στρέφονται κατά των γυναικών δεν μπορεί να είναι ταυτόχρονα προλετάριοι που στρέφονται κατά της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης.

Η ενόπτια του προλεταριάτου και της αντίφασής του με το κεφάλαιο ήταν εγγενής στην επανάσταση ως επιβεβαίωση του προλεταριάτου, στη μετατροπή του σε άρχουσα τάξη που γενικεύει την κατάστασή της (πριν την καταργήσει...) και στην απελευθέρωση των γυναικών ως γυναικών. Ο διάχυτος, κατατμημένος, θρυμματισμένος, συντεχνιακός χαρακτήρας των συγκρούσεων είναι η αναπότρεπτη μοίρα μιας αντίφασης μεταξύ τάξεων και μιας αντίφασης μεταξύ φύλων οι οποίες τοποθετούνται στο επίπεδο της αναπαραγωγής του κεφαλαίου. Μια ιδιαίτερη σύγκρουση, εξαιτίας των χαρακτηριστικών της, των συνθηκών μέσα στις οποίες διεξάγεται, της περιόδου κατά την οποία εμφανίζεται, *όποια κι αν είναι η θέση της στα στοιχεία του τρόπου παραγωγής*, μπορεί να βρεθεί στην κατάσταση να συγκεντρώνει όλη αυτή τη συγκρουσιακότητα που ίσαμε τότε εμφανιζόταν σαν αθεράπευτα διαφορισμένη και διάχυτη. Πρόκειται για τη συγκυρία *σαν ενόπτια ρήξης*. Το ζήτημα που τίθεται τότε είναι ότι, για να ενωθούν, οι εργάτες πρέπει να συντρίψουν τη μισθωτή σχέση μέσω της οποίας το κεφάλαιο τους «συνενώνει» και ότι, αν το προλεταριάτο για να είναι επαναστατική τάξη πρέπει να ενωθεί, δεν μπορεί τώρα να ενωθεί παρά μόνο καταστρέφοντας τις συνθήκες της ίδιας του της ταξικής ύπαρξης.

Η δικτατορία του κοινωνικού κινήματος της κομμουνιστικοποίησης είναι η διαδικασία ενσωμάτωσης της ανθρωπότητας στο υπό εξαφάνιση προλεταριάτο. Η αυστηρή οριοθέτηση του προλεταριάτου σε σχέση με τα άλλα κοινωνικά στρώματα, ο αγώνας του ενάντια σε κάθε εμπορευματική παραγωγή, αποτελούν ταυτόχρονα μια διαδικασία που *αναγκάζει* τα στρώματα της μισθωτής μικροαστικής τάξης, της «τάξης της κοινωνικής πλαισίωσης», να ενωθεί με την τάξη της κομμουνιστικοποίησης· πρόκειται λοιπόν για ορισμό, αποκλεισμό και ταυτόχρονα οριοθέτηση και άνοιγμα, οβήσιμο των συνόρων και μαρασμό των τάξεων. Εδώ δεν έχουμε ένα παράδοξο αλλά την πραγματικότητα της κίνησης όπου το προλεταριάτο ορίζει τον εαυτό του στην πράξη σαν κίνηση συγκρότησης της ανθρωπίνης κοινότητας – πρόκειται για την κίνηση στην οποία αποσυναρθρώνονται όλες οι πάγιες και ιεραρχημένες σχέσεις που όριζαν την αναπαραγωγή του τρόπου παραγωγής, την αυτοπροϋπόθεσή του. Πώς θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί η παραγωγή σαν όπλο, αν η παραγωγή είναι πάντα εκείνο που ορίζει όλες τις άλλες μορφές και επίπεδα σχέσεων μεταξύ των ατόμων και αν η ίδια υπάρχει σαν ιδιαίτερος τομέας της κοινωνικής ζωής;

Όλες οι αντιφάσεις ανασυντίθενται και συνενώνονται σε μια *ενότητα ρή-ζης*. Η επαναστατική πρακτική, τα μέτρα κομμουνιστικοποίησης, ανατρέπουν την ιεραρχία των στοιχείων του τρόπου παραγωγής μέσω της οποίας η αναπαραγωγή του ήταν το νόημα που ενυπήρχε σε καθένα από αυτά. Πέρα από αυτό το ενυπάρχον νόημα, πέρα από αυτή την αυτοπροϋπόθεση η οποία εμπεριέχει και χρειάζεται την καθορισμένη ιεραρχία μεταξύ των στοιχείων, υπάρχει το περιστασιακό και το συμβάν. *RS*

Σχετικά με την εξέταση του ζητήματος της συγκυρίας

1. Όταν μιλάμε για την έννοια της συγκυρίας, χρειάζεται να είμαστε απόλυτα σαφείς: ή μιλάμε για την *επαναστατική συγκυρία* ή μιλάμε για τη *συγκυρία γενικά*. Η σύγχυση μεταξύ των δύο, όπως και η αμέριμνη μετάβαση από το ένα στο άλλο, μόνο σύγχυση μπορούν να προκαλέσουν.
2. Η εξέταση της *επαναστατικής συγκυρίας* εμπλέκει δύο διακριτά στοιχεία:
  - Το πρώτο στοιχείο είναι η *κρίση της ολότητας*, δηλαδή της αντικειμενοποίησης του κεφαλαίου (ή της αμοιβαίας συνεπαγωγής των τάξεων). Η κρίση αυτή αποτελεί ταυτόχρονα προϋπόθεση και δυναμική της εμπειρικά διαπιστωνόμενης κρίσης. Έχει όμως και ένα τεράστιο μειονέκτημα: μόνο εκ των υστέρων μπορούμε να αποφανθούμε με ακρίβεια αν επρόκειτο πράγματι για *επαναστατική* συγκυρία, για κρίση της ταξικής σχέσης. Με άλλα λόγια, η επαναστατική συγκυρία προσφέρεται για θεωρητικοποίηση μόνο όταν βρισκόμαστε σε ένα σημείο όπου γίνεται απολύτως προφανής μια βαθειά κρίση της σχέσης εκμετάλλευσης. Εάν πιστεύουμε ότι σε μια επαναστατική συγκυρία μπορεί να παραχθεί κάτι περισσότερο και διαφορετικό απ' ό,τι προϋπήρχε, ότι δηλαδή αποσθρώνεται η εκτύλιξη μιας αιτιότητας που δεν μπορεί να έχει άλλο θεμέλιο από την ομαλότητα της αυτοπροϋπόθεσης του κεφαλαίου, είναι δύσκολο να εξετάσουμε ικανοποιητικά την επαναστατική συγκυρία πριν εξετάσουμε τη συγκυρία γενικά.
  - Το δεύτερο στοιχείο είναι η συνεχής και δυναμική, και όχι μόνο περιστασιακή και λογική, *σχέση της ολότητας με τις επιμέρους συνιστώσες της*. Όπως πολύ σωστά λέει η TC (με τη δική της ορολογία), η ολότητα είναι «δομή» και όχι «σύστημα», δεν είναι «σημαίνουσα ολότητα»: δηλαδή το κάθε στοιχείο της, η κάθε συνιστώσα της, δεν περικλείει την ολότητα σε μια σχέση μονοσήμαντου καθορισμού, δεν είναι ένα φράκταλ φθίνουσας τάξης μεγέθους. Η ιστορία *υπάρχει*, και δεν ταυτίζεται με την αφαίρεση (το «νοητικό συγκεκριμένο») που συνάγουμε εμείς για να την κατανοήσουμε.

Συνοψίζοντας, η επαναστατική συγκυρία έχει μια κρίσιμη διαφορά από τη συγκυρία γενικά (την κρίση της αναπαραγωγής της ταξικής σχέσης), αλλά έχει και μια κρίσιμη ομοιότητα: τη σχέση ανάμεσα στην ολότητα/δυναμική και την απτή βιωμένη πραγματικότητα.

3. Στην κατανόηση της συγκυρίας είναι κρίσιμο να αποφευχθούν δύο υπεραπλουστεύσεις:
  - Πρώτον, η κατανόηση της απτής πραγματικότητας σαν να ήταν απλή αντανάκλαση μιας ολότητας που υπάρχει έξω και πάνω από αυτήν.
  - Δεύτερον, η μη κατανόηση της απτής πραγματικότητας επειδή την απεξαρτούμε από την ολότητα ή χαλαρώνουμε την αναμεταξύ τους σχέση. Τον κίνδυνο δηλαδή, αφού πρώτα έχουμε συγκροτήσει μια ολόκληρη θεωρητική κατασκευή για να κατανοήσουμε την ολότητα, να συγκροτούμε στη συνέχεια μια νέα θεωρητική κατασκευή για να εξαιρέσουμε, εν όλω ή εν μέρει, την επαναστατική συγκυρία από τη δυναμική της ολότητας. Χωρίς τη δυναμική της κίνησής της, η απτή πραγματικότητα προσφέρεται μόνο για φωτογραφικά ινστιτανέ και δημοσιογραφικούς σχολιασμούς. Και η δυναμική της συμπυκνώνεται σε αυτό που αποκαλούμε ολότητα.
4. Αν η κομμουνιστικοποίηση είναι διαδικασία καταστροφής του καπιταλισμού, δηλαδή της ολότητας που συγκροτείται σε καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, είναι αδύνατον να οριστεί και να συγκροτηθεί ιστορικά έξω από την αντίφαση που δομεί αυτή την ολότητα. Αντιστρόφως, αν η κομμουνιστικοποίηση αναγορεύει σε «κυρίαρχη αντίφαση» την ιδεολογία/«πρόταγμα»/πρόγραμμα/σχέδιο, είναι αδύνατον να υπάρξει χωρίς τη μορφοποίηση αυτού του «προτάγματος». Πρακτικά αυτό θα σήμαινε: ότι η κομμουνιστικοποίηση εξαρτάται σε κρίσιμο βαθμό από τη συγκρότηση του «ιστορικού κόμματος» των «οπαδών» της, είτε πριν είτε έστω κατά τη διάρκεια της επαναστατικής συγκυρίας· και ότι η ολότητα που βρίσκεται σε κρίση αντιμετωπίζεται από τους εχθρούς της απλώς σαν εμπόδιο στην πραγμάτωση του προτάγματός τους, της ιδεολογίας τους.
5. *Παρέμβαση*: Μπορεί να οριστεί ή έστω να περιγραφεί ο κομμουνισμός κατά θετικό τρόπο; Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ο κομμουνισμός δεν είναι «κοινωνία», αν με τον όρο αυτό υπονοούνται δομές που υπάρχουν έξω από τα άτομα και τα εξουσιάζουν. Πέρα από ζητήματα ορολογίας, η άποψη αυτή είναι εύλογη, αλλά εξίσου εύλογη είναι και η άποψη ότι ο κομμουνισμός δεν είναι ούτε «δίκτυο» ατόμων ούτε σύναψη ελεύθερων σχέσεων από προϋπάρχοντα άτομα-Ροβινσώνες. Ο θετικός χαρακτηρισμός του κομμουνισμού θα μπορούσε να είναι «οικουμενική κοινότητα», κάτι που αναδεικνύει τόσο την ιστορική προέλευσή του από τον καπιταλισμό (οικουμενικότητα) όσο και τη δική του ιστορικότητα: Δεν πρόκειται

για τέλος της ιστορίας, ο κομμουνισμός θα διέπεται από την ένταση που υποδηλώνει ο ίδιος ο θετικός χαρακτηρισμός του. Ήδη η «οικουμενική κοινότητα» εμπεριέχει μια γεύση λογικής αντινομίας, αφού η οικουμενικότητα θα χρειάζεται συνεχώς να επιβεβαιώνεται ενάντια στην τάση σχηματισμού *κοινοτήτων* (στον πληθυντικό!) – ενάντια στην τάση συγκρότησης μιας κοινότητας που περιχαράκωνεται και ορίζει ότι κάτι βρίσκεται έξω από αυτήν και της είναι εχθρικό.

6. Αν τίθεται σήμερα το ζήτημα της επαναστατικής συγκυρίας, ο λόγος ασφαλώς δεν είναι άλλος από την κρίση της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Η κρίση σημαίνει διάβρωση της αυτοπροϋπόθεσης του κεφαλαίου. Στην επαναστατική συγκυρία, το μόνο ζήτημα που τίθεται είναι η αποκατάσταση της καπιταλιστικής ομαλότητας ή η καταστροφή της, μέσα από μια σύγκρουση που *είναι* ταξική πάλη.
7. Μέσα στην επαναστατική συγκυρία οι αντικειμενοποιημένες κατηγορίες του κεφαλαίου (χρήμα, ανταλλαγή, εμπορευματικός χαρακτήρας της παραγωγής...) μένουν χωρίς σάρκα. Η αντικειμενικότητα (του κεφαλαίου) θρυμματίζεται και απορροφάται μετασχηματισμένη στην «αντικειμενική» δραστηριότητα του προλεταριάτου ή «υποκειμενοποιείται» σαν απλή ύπαρξη καταναγκασμού (αστυνομία, στρατός, ένοπλες συμμορίες του κεφαλαίου). Το υποκείμενο-χωρίς-αντικείμενο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, απορροφώντας και μετασχηματίζοντας τα στοιχεία που συνθέτουν την αναπαραγωγή της ζωής, «αντικειμενοποιείται» – αποκτά αντικειμενικότητα με τη μορφή της διάλυσης της καπιταλιστικής αντικειμενοποίησης.
8. Η κομμουνιστικοποίηση είναι ταξική πάλη. Αλλά στην ασύμμετρη σχέση αμοιβαίας συνεπαγωγής των τάξεων, το προλεταριάτο τείνει να αντιληφθεί ότι η αποκατάσταση των κατηγοριών του κεφαλαίου σημαίνει παράδοση στον εχθρό του. Στην άκρη του δρόμου της αποκατάστασης της εμπορευματικής παραγωγής (της δύναμης του χρήματος, της παραγωγής για την ανταλλαγή...) παραμονεύουν οι καπιταλιστές και οι λευκοφρουροί τους. Μόνο οι ανάγκες του ταξικού πολέμου μπορούν να οδηγήσουν το προλεταριάτο στα μέτρα κομμουνιστικοποίησης. Τα μέτρα αυτά στρέφονται κατά του ταξικού εχθρού του, οργανώνουν την επιβίωση χωρίς αυτόν, και γι' αυτό διαρρηγνύουν την αμοιβαία συνεπαγωγή των τάξεων: αυτοκατάργηση του προλεταριάτου, αυτομετασχηματισμός των προλεταρίων, συγκρότηση της ανθρώπινης κοινότητας μέσα στον αγώνα και *για* τον αγώνα εναντίον του κεφαλαίου.
9. Η ανάδυση του «υποκειμένου» της κομμουνιστικοποίησης σημαίνει ταυτολογικά ότι το «υποκείμενο» αυτό, μέσα στην ίδια την πρακτική που το

συγκροτεί, είναι υπέρβαση του διαχωρισμού μεταξύ αντικειμενικότητας και υποκειμενικότητας. Η «διάλυση της αντικειμενικότητας» δεν συγκροτεί υποκείμενο, συγκροτεί τη διάλυση του διαχωρισμού μεταξύ αντικειμενικότητας και υποκειμενικότητας μέσα σε μια αξεχώριστη δραστηριότητα.

Θίντς

Για την κρίση και τη συγκυρία

Η δομή της σχέσης εκμετάλλευσης δεν είναι απλώς και μόνο δομή, σαν δεδομένος σκελετός που πάνω του έρχεται να προστεθεί η σάρκα. Είναι αντικειμενοποιημένη ανθρώπινη δραστηριότητα που συγκροτεί την καπιταλιστική σχέση και, γενικότερα, τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής (ΚΤΠ). Η δομή υπάρχει και λειτουργεί στον βαθμό που η αντικειμενοποιημένη ανθρώπινη δραστηριότητα τροφοδοτεί ακατάπαυστα την ασύμμετρη καπιταλιστική σχέση των τάξεων, δηλαδή την υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο και τη συγκρότηση της καπιταλιστικής οικονομίας. Η αντικειμενοποίηση αυτή συγκροτεί έναν απόλυτα πραγματικό και αναγκαίο φειχισμό, ο οποίος μπορεί να αυτοπροϋποτίθεται πάνω στη βάση της συνεχιζόμενης υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο και, συνεπώς, της αμοιβαίας συνεπαγωγής των τάξεων. Αλλά η πάλλουσα καρδιά του ΚΤΠ, η αξία εν κινήσει, πατάει πάνω στην αντίφαση της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους: δηλαδή στο γεγονός ότι η ζωντανή εργασία, που διαρκώς επιζητείται σαν μοναδική πηγή υπεραξίας, ταυτόχρονα διαρκώς αποδιώχνεται. Η πραγματοποιούμενη εργασία είναι ιδιοκτησία του κεφαλαίου, και το κεφάλαιο, σαν γνήσιος ιδιοκτήτης, την κατοχυρώνει αμετάκλητα σαν αποκλειστικά δική του αποκρυσταλλώνοντάς την στα εμπορεύματα. Τα εμπορεύματα είναι υπόσχεση κέρδους και υπόσχεση ανανέωσης της σχέσης του εργάτη με τον καπιταλιστή. Αλλά οι υποσχέσεις δεν τηρούνται πάντα, ή τουλάχιστον όχι σε αρκετό βαθμό. Αυτό σημαίνει κρίση της διευρυμένης αναπαραγωγής του κεφαλαίου (αφού το πραγματοποιούμενο κέρδος δεν αρκεί για να εμψυχήσει πνοή ζωής σε όλη την τεράστια μάζα της αποκρυσταλλωμένης εργασίας του παρελθόντος) και κρίση της απλής αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης (αφού το ιδιόμορφο αυτό εμπόρευμα υπάρχει και αναπαράγεται μόνο εφόσον υπαχθεί στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου σαν μεταβλητό κεφάλαιο). Σε μια τέτοια περίπτωση υπάρχει κρίση της αμοιβαίας συνεπαγωγής των τάξεων. Από την πλευρά του κεφαλαίου, αποκτά μεγαλύτερη σπουδαιότητα η κατασταλτική διαχείριση της προσέλευσης των χρειαζόμενων εργαζομένων στον νέο κύκλο παραγωγής και της μη προσέλευσης των μη χρειαζόμενων. Από την πλευρά του προλεταριάτου, η προβληματικότητα της εξεύρεσης αγοραστή και η συρρίκνωση του μισθού θέτει άμεσα το πρόβλημα της επιβίωσης μέσα στον ΚΤΠ. Σε κάποιο βαθμό, κυμαινόμενο και ποτέ δεδομένο, η μακάρια αυτοπροϋπόθεση του κεφαλαίου τείνει να διαρραγεί

και οι δύο τάξεις να βρεθούν σε θέση μάχης. Η ύπαρξή τους φαίνεται να μην απορρέει πια αυτομάτως από μια αντικειμενικότητα που πορεύεται αμέριμνη. Οι αντιμαχόμενες τάξεις τείνουν να γίνουν υποκείμενα που τάσσονται, με ποικίλους τρόπους και διαμέσου ποικίλων τμημάτων τους, υπέρ ή κατά της αποκατάστασης της αντικειμενικότητας αυτής.

Η κρίση λοιπόν της αμοιβαίας συνεπαγωγής «υποκειμενικοποιεί» τους εμπλεκομένους και, μέσα από τη σύγκρουσή τους, προκύπτει μια δυναμική που έχει προϋπόθεση την κρίση αυτή αλλά δεν απορρέει αυτομάτως από την αντικειμενικότητα που έχει πια διαρραγεί. Εδώ νομίζω ότι υπεισέρχεται το ζήτημα της συγκυρίας. Η έμπρακτη ιστορική παραγωγή της δυναμικής αυτής εμπλέκει βέβαια και όλες τις άλλες συνιστώσες της κοινωνίας. Η μαγματικού τύπου συρροή και σύμπλευση ή σύγκρουση επιμέρους αντιφάσεων και κοινωνικών ομάδων δημιουργεί μια κατάσταση που από πολλές απόψεις φαίνεται χασομική – άλλωστε καμιά επανάσταση δεν ξεκίνησε ποτέ με επεξεργασμένες διακηρύξεις προθέσεων και προγράμματα. Εδώ όμως δεν μας απασχολεί το πώς θα μπορούσαμε να φανταστούμε μια κατάσταση επαναστατικής κρίσης. Από την οπτική γωνία και τη χρονική στιγμή που βλέπουμε τα πράγματα σήμερα, το κρίσιμο είναι η στάση της θεωρίας απέναντι στη στιγμή που σηματοδοτεί μια ρήξη συνέχειας και θέτει προς διερεύνηση ένα σύστημα εξισώσεων με πάρα πολλούς αγνώστους. Η θεωρία χρειάζεται να αντιληφθεί ότι οι αγνώστοι αυτοί δεν είναι ισότιμοι ούτε απλοί προσθετέοι, και ότι η κατάσταση επαναστατικής κρίσης εμπεριέχει ένα φαστ-μπάκγουορντ όλης της προηγούμενης εξέλιξης. Οι εμπλεκόμενες δυνάμεις δεν προσέρχονται παρθένες στη συγκυρία κρίσης· δεν είναι οντότητες που διαμορφώθηκαν μέσα σε μια εξέλιξη καθοριζόμενη από την αντικειμενικότητα του κεφαλαίου και που, ύστερα από τη διάρρηξη των αιτιακών αλληλουχιών της, εμφανίζονται σαν Ροβινσώνες έτοιμοι να συνάψουν εξαρχής σχέσεις σύμπραξης ή αντίθεσης με άλλους Ροβινσώνες. Η διαμόρφωσή τους υπήρξε αποτέλεσμα μιας δυναμικής που καθοριζόταν από τις σχέσεις τους και τις καθόριζε, μιας δυναμικής που, μέσα στην εξέλιξη αυτών των σχέσεων, συγκροτούσε και τους διαρκώς μεταβαλλόμενους φορείς της. Η ρήξη της συνέχειας βρίσκει δυνάμεις που το ντι-εν-εί τους κάθε άλλο παρά είναι *τάμπουρα ράζα*. Η επαναστατική κρίση είναι ρήξη, αλλά ρήξη της συνέχειας του ΚΤΠ· δομείται κι αυτή από την αντίφαση κεφαλαίου και προλεταριάτου και είναι μέχρι τέλους ταξική πάλη.

Η θεωρία δεν μπορεί να αντιλαμβάνεται τις εμπλεκόμενες δυνάμεις σαν να ήταν πια απαλλαγμένες από τις συσχετίσεις και δεσμεύσεις τους, σαν ένα ετερόκλητο πλήθος αυτοτελών οντοτήτων, από τις πιο σύγχρονες μέχρι ίσως τις πιο αρχέγονες, οι οποίες παίρνουν θέση σε μια νέα αφετηρία. Ειδάλλως, η ανάλυση της συγκυρίας μπορεί κάλλιστα να γίνει μια κερκόπορτα για την απάρνηση αυτού που η θεωρία δεν μπορεί παρά να είναι: δηλαδή κριτική κατανόηση του ΚΤΠ με σκοπό την ανατροπή του.

Θύτης

Πώς συγκροτούν οι αντιφάσεις τη συγκυρία;

«Η θεμελιώδης αντιφατική διαδικασία είναι ενεργή σε όλες αυτές τις αντιφάσεις, αλλά θα ήταν παράλογο και *ιδεαλιστικό* να ισχυριστούμε ότι αυτές οι αντιφάσεις και η συγχώνευσή τους είναι *καθαρή επίφαση* της θεμελιώδους αντίφασης. Όλες αυτές οι αντιφάσεις, *εάν* αναμειγνύονται για να σχηματίσουν μια ενότητα, μια επαναστατική συγκυρία, δεν διαλύονται σαν καθαρές επιφάσεις μέσα στην εσωτερική ενότητα μιας απλής αντιθετικής διεργασίας. Την ενότητα την οποία συνθέτουν μέσα σε αυτή τη συγχώνευση, την επαναστατική ρήξη, τη συγκροτούν *με αφετηρία αυτό που είναι οι ίδιες*, τη δική τους δραστικότητα».

Η παράγραφος αυτή του κειμένου του Roland Simon για την έννοια της συγκυρίας θέτει έμμεσα ένα μείζον ερώτημα. Τι εννοούμε όταν λέμε ότι η ενότητα που συνθέτουν οι αντιφάσεις, η επαναστατική ρήξη, συγκροτείται από τις αντιφάσεις *με αφετηρία αυτό που είναι οι ίδιες; Τι είναι αυτό που είναι οι ίδιες; Ποια είναι η δική τους δραστικότητα;* Το ερώτημα αυτό σήμερα κρίνεται καίριο για τη θεωρητική επεξεργασία των κοινωνικών συγκρούσεων (κυρίως με τη μορφή ταραχών) που συμβαίνουν σε πολλά μέρη του κόσμου. Οι ταραχές αυτές δεν εμφανίζονται άμεσα ως ταξική πάλη, καθώς δεν εγγράφονται στο εργατικό κίνημα και η κομμουνιστική θεωρία που είναι ακόμη κυρίαρχη, η θεωρία του «προγραμματισμού», εννοιολογεί την ταξική πάλη, ακόμη, ως εργατικό κίνημα.

Για να συζητήσουμε πάνω σε αυτό το ερώτημα πρέπει να ξεκινήσουμε με λίγα λόγια για την αντίφαση ως έννοια: Η αντίφαση είναι ταύτιση δύο όρων αντιθέτων μεν, αλλά που συνυπάρχουν μέσα στην κοινωνική ολότητα η οποία συγκροτεί και στηρίζει αυτή την ταυτότητα ως κοινωνική (στην καπιταλιστική κοινωνία αυτό συμβαίνει λόγω της συγκροτητικής και μορφοποιητικής ιδιότητας της εκμετάλλευσης ως δεσπόζουσας κοινωνικής σχέσης). Το γεγονός ότι δεν υπάρχει το αρχέγονο-αληθινό στοιχείο που θα αντιστραφεί είναι εκείνο που αποκλείει την εννοιολόγηση της αντίφασης ως ενδοφυσούς σε έναν από τους δύο όρους της. Η μη ύπαρξη του αρχικού καθαρού περιεχομένου που αλλοτριώθηκε σε κανέναν από τους όρους της ορίζει την αντίφαση μόνο ως *διαδικασία-ιστορία-δυναμική* σε κίνηση, ως ιδιαίτερη κινούμενη μορφή που προσλαμβάνουν τα γενικά χαρακτηριστικά *μιας σχέσης* σε μια κοινωνία που υπάγεται σε έναν συγκεκριμένο τρόπο παραγωγής. Η λέξη *διαδικασία* εκφράζει μια ανάπτυξη θεωρούμενη στο σύνολο των πραγματικών της συνθηκών. Η αντίφαση σε κίνηση (η διαδικασία) εμπεριέχει αφενός το γεγονός της διαρκούς αναπαραγωγής της και αφετέρου οι όροι της δεν ορίζονται από κάποια αναλλοίωτη αλήθεια που περιέχουν ως μονάδες αλλά από τη θέση τους και τη λειτουργία τους μέσα στην αντίφαση, αυτή είναι και η μόνη «ουσία» των όρων αυτών. Η καθοριστική αντίφαση της καπιταλιστικής κοινωνίας είναι η εκμετάλλευση. Η αντίφαση

αυτή έχει βασικές ιδιότητες οι οποίες μορφοποιούν συνολικά την καπιταλιστική κοινωνία: ορίζει τις υπάρχουσες τάξεις μέσα σε μια αυστηρή σχέση αμοιβαίας συνεπαγωγής, είναι μη συμμετρική, δηλαδή, είναι υπαγωγή (της εργασίας στο κεφάλαιο). Όντας συσσωρευση, τίθεται ως ιστορία, η οποία περιοδολογείται από κύκλους συσσωρευσης με βάση την *πτώση του ποσοστού κέρδους*. Η εκμετάλλευση, επίσης ως αντίφαση, αποαντικειμενοποιεί την πορεία του κεφαλαίου, το προλεταριάτο βρίσκεται σε αντίθεση όχι με μια αυτόματη πορεία αναπαραγωγής του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής αλλά με μια άλλη τάξη: το κεφάλαιο είναι κατ' ανάγκην καπιταλιστική τάξη. Η εκμετάλλευση ως ταξική πάλη, εμπειριέχει στις αυστηρά καπιταλιστικές συνθήκες της, την κατάργηση του κανόνα της, δηλαδή, την ικανότητα του προλεταριάτου να παραγάγει τον κομμουνισμό. «[...] η αντίφαση, όπως μας παρουσιάζεται στο *Κεφάλαιο*, διακρίνεται από την εκπληκτική ιδιαιτερότητα να είναι *άνιση*, να αντιπαραθέτει αντίθετα μεγέθη, που δεν προκύπτουν από την αντίστροφη σηματοδότησή τους, αλλά γιατί βρίσκονται σε σχέση ανισότητας, η οποία αναπαράγει αδιάκοπα τους όρους ύπαρξής της από μόνο το γεγονός αυτής της αντίφασης. Αναφέρομαι, λόγου χάριν, στην αντίφαση που διατηρεί ενεργό τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής καταδικάζοντάς τον συγχρόνως μακροχρόνια, στην αντίφαση της *σχέσης παραγωγής* στο καπιταλιστικό σύστημα, στην αντίφαση που διαιρεί την κοινωνία σε τάξεις, όπου συγκρούονται δύο κυρίως κοινωνικές τάξεις που είναι εξόφθαλμα άνισες: η κεφαλαιοκρατική τάξη και η εργατική τάξη. Η εργατική τάξη δεν είναι το αρνητικό της κεφαλαιοκρατικής τάξης, η κεφαλαιοκρατική τάξη με σημείο -, απογυμνωμένη από τα κεφάλαιά της και από τις εξουσίες της, και η κεφαλαιοκρατική τάξη δεν είναι η εργατική τάξη με το σημείο + μπροστά της, με το σημείο δηλαδή του πλούτου και της δύναμης. Δεν έχουν την ίδια ιστορία, δεν ζουν στο ίδιο περιβάλλον, δεν διεξάγουν ίδιους ταξικούς αγώνες, δεν διαθέτουν τα ίδια μέσα, και παρόλα αυτά συγκρούονται, και τούτο αποτελεί φανερά αντίφαση, εφόσον *η σχέση της σύγκρουσής τους αναπαράγει τους όρους της ίδιας της σύγκρουσης*, αντί να τους υπερβεί μέσα στην ωραία συμφιλίωση του χεγκελιανού φιλοσοφικού συστήματος».¹

Η ταξική πάλη είναι η κινητήρια δύναμη της ιστορίας. Η εξήγηση κάθε γεγονότος-συμβάντος απαιτεί την τοποθέτησή του εντός του δομημένου κοινωνικού όλου, και επίσης απαιτεί την αντιμετώπισή του ως καθορισμένου από τις σχέσεις παραγωγής και *αναπαραγωγής* του κοινωνικού όλου. Από αυτή τη θέση έπεται ότι κάθε κοινωνικό φαινόμενο αντιμετωπίζεται ως προϊόν της ταξικής πάλης, της ιστορίας. Κάθε γεγονός-συμβάν αποτελεί συγχρόνως έναν από τους όρους ύπαρξης του συνόλου των αντιφάσεων που δομούν (με ασύμμετρο τρόπο, καθώς μορφοποιητική είναι η σχέση της εκμετάλλευσης) το κοινωνικό όλο.

1 Λ. Αλτουσέρ, *Θέσεις*, σ. 143.

Ο φειχισμός, ως αλήθεια της καπιταλιστικής κοινωνίας

Εκείνο που καθιστά κάθε κοινωνική σχέση καπιταλιστική είναι η συσχέτισή της με την εκμετάλλευση. Η συσχέτιση γίνεται μέσω μιας ιστορικής διαδικασίας που ξεκινά από την ιστορική παραγωγή του καπιταλισμού και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Η εκμετάλλευση είναι η κυρίαρχη κοινωνική σχέση με την έννοια ότι μορφοποιεί όλες τις κοινωνικές σχέσεις και με αυτόν τον τρόπο συγκροτείται το σύνολο των σχέσεων της *ειδικά καπιταλιστικής κοινωνίας*. Η μορφοποίηση αυτή δεν είναι μια επιφανειακή διαδικασία. Δεν υπάρχει ένας πυρήνας των προκαπιταλιστικών σχέσεων που να παραμένει ο ίδιος. Δεν προστίθεται απλώς σαν επιστροφή ενός διιστορικού πυρήνα των σχέσεων η καπιταλιστική μορφή τους. Καμία κοινωνική σχέση όπως υπάρχει σήμερα δεν μπορεί να κατανοηθεί –γιατί δεν μπορεί καθόλου να υπάρξει– χωρίς το κεφάλαιο σαν προϋπόθεση. Οι σχέσεις εμφανίζονται ιστορικά σαν μετασχηματισμένες από το κεφάλαιο σχέσεις, αρχικά προσαρμοσμένες στο κεφάλαιο κοινωνικές μορφές, οι οποίες στη συνέχεια αναδιαρθρώνονται συνεχώς, αναπαράγεται τροποποιημένος ο καπιταλιστικός τους χαρακτήρας, δηλαδή, επανορίζεται η σχέση τους με την εκμετάλλευση. Η ιστορία των σχέσεων αυτών αποτελεί μέρος της ιστορίας της κοινωνίας του ΚΤΠ και η περιοδολόγηση της ιστορίας τους καθορίζεται αναγκαστικά από την περιοδολόγηση του ΚΤΠ (τυπική-πραγματική υπαγωγή).

Η συσχέτιση όλων των κοινωνικών σχέσεων με την εκμετάλλευση όμως δεν γίνεται «ανοικτά στον διάφανο κόσμο» αλλά αποκτά τις ειδικές, αναγκαίες μορφές της, οι οποίες καθορίζονται από τη δεσπόζουσα σχέση (αλλά και την *υποκαθορίζουν*), η καπιταλιστική κοινωνία σαν συνθετότητα κοινωνικών σχέσεων είναι *φειχιστική*. Ο τρόπος με τον οποίο εμφανίζεται, ο τρόπος με τον οποίο *υπάρχει* η κάθε αντιφατική κοινωνική σχέση της καπιταλιστικής κοινωνίας, στην κίνησή της, ο τρόπος με τον οποίο εμφανίζεται η ίδια η ταξική πάλη είναι ο *φειχισμός*. Ο φειχισμός είναι η υποστασιοποίηση κάθε σχέσης μεταξύ κοινωνικών ρόλων σε ένα εξωτερικό προς αυτούς τους ρόλους στοιχείο. Το στοιχείο αυτό μπορεί να είναι πράγμα, οπότε ο φειχισμός είναι φυσικοποίηση ή να είναι θεσμός, οπότε ο φειχισμός είναι πολιτικός.² Και στις δύο περιπτώσεις ο φειχισμός αντιστοιχεί σε μία αναγκαία οργάνωση του ορθού και έγκυρου τρόπου δράσης μέσα στην καπιταλιστική κοινωνία. Οι φειχισμοί της καπιταλιστικής κοινωνίας είναι οι αναγκαίοι τρόποι ύπαρξης των κοινωνικών σχέσεων ώστε να μπορεί να αναπαράγεται η κοινωνία ως καπιταλιστική κοινωνία. Πρόκειται για τις απολύτως αναγκαίες διαμεσολαβήσεις, για τους απολύτως αναγκαίους τρόπους με τους οποίους οι κοινωνικές σχέσεις δεν είναι άμεσες σχέσεις μεταξύ ατόμων, δηλαδή, είναι κοινωνικές σχέσεις και μάλιστα ειδικά κοινωνικές σχέσεις της καπιταλιστικής κοινωνίας, *καπιταλιστικές σχέσεις*.

2 Οι μηχανισμοί της φυσικοποίησης ιστορικά εντάσσονται στο πλαίσιο του φειχισμού της πολιτικής και γίνονται μηχανισμοί που υπάγονται και στηρίζουν την εξουσία του Κράτους.

Εκείνο που αντιστρέφεται στις μορφές της καπιταλιστικής κοινωνίας είναι οι εσωτερικοί δομικοί τους προσδιορισμοί, κάτι που αποτελεί θεμελιώδες χαρακτηριστικό της διαδικασίας. Ένα παράδειγμα: «Αν και η κίνηση του χρήματος αποτελεί μόνο έκφραση της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, φαίνεται αντιθέτως η κυκλοφορία των εμπορευμάτων ως αποκλειστικό αποτέλεσμα της κίνησης του χρήματος». Ο Μαρξ διακρίνει εδώ δύο κινήσεις: μια πραγματική κίνηση, που είναι η κίνηση της αξίας, κίνηση που συγκαλύπτεται στην επανάληψη της διαδικασίας κυκλοφορίας, και μια φαινόμενη κίνηση, που επιβεβαιώνεται από την καθημερινή εμπειρία, και που παριστά το αντίστροφο της πραγματικής κίνησης». ³ Ένα άλλο παράδειγμα είναι οι τρόποι με τους οποίους μπορεί να υπάρξει η αξία. Ακριβώς επειδή η αξία δεν μπορεί να υπάρξει στον πραγματικό κόσμο ως αξία *υπάρχει ως* εμπόρευμα (αλλά και τιμή, κέρδος, τόκος κτλ.). «Η σχέση του συνόλου του προλεταριάτου με το κεφάλαιο δομείται από την αντιφατική κατάσταση της παραγωγικής εργασίας στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής», αλλά, «είναι στην ίδια τη φύση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής να *μην εμφανίζεται ξεκάθαρα η αντίφαση αυτή*, αφού *η υπεραξία μετατρέπεται εξ ορισμού σε κέρδος* και το κεφάλαιο είναι αξία εν κινήσει». ⁴

Η μετατροπή της υπεραξίας σε πρόσθετο κεφάλαιο ή το κεφάλαιο ως διαδικασία αυτοπροϋπόθεσης, εμπεριέχει την ανάγκη ύπαρξης όλων των διαχωρισμένων κοινωνικών ρόλων και την αέναη ενσωμάτωσή τους σε αυτή τη διαδικασία. Πώς εμφανίζονται όμως αυτοί οι ρόλοι στην κοινωνία; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα θα βοηθήσει τη συζήτηση σχετικά με τη δραστικότητα της σχέσης που τους δομεί ως κοινωνικούς ρόλους στη συγκυρία. Η κοινωνική σχέση του φύλου, δηλαδή, η αντίφαση του παραγωγικού με τον αναπαραγωγικό κοινωνικό ρόλο, η αντίφαση ανδρών-γυναικών, δεν μπορεί να υπάρξει ως τέτοια, *υπάρχει ως* βιολογικό φύλο, ως φυσικοποίηση μιας κοινωνικής σχέσης. Κατά παρόμοιο τρόπο η αντίφαση της φυλής, δηλαδή η αντίφαση της κατανομής της εργασιακής δύναμης σε κατηγορίες μέσα σε συγκεκριμένους κοινωνικούς σχηματισμούς αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο, *υπάρχει ως* χρώμα του δέρματος, δηλαδή επίσης ως φυσικοποίηση μιας κοινωνικής σχέσης. ⁵ Η αξία και λόγω αυτής οι ειδικά καπιταλιστικές σχέσεις φύλο, φυλή, τοπικότητα, ηλικιακή διαφορά κτλ., υπάρχουν στη φυσική, αντικειμενική μορφή τους ως *αλήθεια*, ως *αναγκαία και αυτονόητη πραγματικότητα των σχέσεων στην καπιταλιστική κοινωνία*. Οι σχέσεις αυτές

3 Ζακ Ρανσιέρ, «Η έννοια της κριτικής και η κριτική της πολιτικής οικονομίας από τα *Χειρόγραφα του 1844* στο *Κεφάλαιο*», στο *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο*.

4 Roland Simon, «Η τωρινή στιγμή», *blaumachen*, τ. 5.

5 Σε αυτό το σημείο το στοιχείο που συνειδητά δεν εξετάζεται στο κείμενο αυτό είναι το Κράτος, το οποίο απαιτεί για να εξεταστεί την προβληματική του φειχισμού της πολιτικής, δηλαδή ένα σύνολο ιδεολογικών μηχανισμών το οποίο ενσωματώνει και αναπαράγει τους μηχανισμούς που εξετάζουμε εδώ, δηλαδή τους μηχανισμούς της φυσικοποίησης, και επιπλέον αναπαράγει τον εαυτό του ως πολιτική.

δομούν τους κοινωνικούς ρόλους στους οποίους καθλώνεται κάθε τμήμα του προλεταριάτου, προκειμένου να συγκροτείται το προλεταριάτο ως τέτοιο. Αλλά ο ρόλος που έχουν στη δόμηση της καπιταλιστικής κοινωνίας ως δομημένου όλου, υπάρχει *στην απουσία τους*, δηλαδή η μορφή εμφάνισής τους είναι ταυτόχρονα και *η μορφή συγκάθλησης σχέσεων που αναπαράγουν ειδικά την καπιταλιστική κοινωνία*. Η γυναίκα δεν είναι ο «αναπαραγωγικός κοινωνικός ρόλος» φανερά, εμφανίζεται ως το άτομο που έχει μια ανατομική διαφορά από το άτομο που είναι ο άνδρας, άρα *είναι* γυναίκα. Αυτή όμως η φειχιστική πραγματικότητα, η μόνη υπαρκτή πραγματικότητα, *αυτή* η ανατομική διαφορά και όχι κάποια άλλη (π.χ. το ύψος), αυτή είναι η «αλήθεια» που οργανώνει την ύπαρξη δύο διαχωρισμένων ρόλων: του παραγωγικού και του αναπαραγωγικού, και ταυτόχρονα του κοινωνικού και μη-κοινωνικού, της δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας, του πολιτικού και του προσωπικού κτλ. Όλες αυτές οι κατηγοριοποιήσεις που είναι τόσο απελπιστικά απαραίτητες για την αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας τακτοποιούνται πολύ καλά με τη *φυσικοποίηση* της σχέσης άντρας-γυναίκα και υλοποιούνται με την ανδρική βία και κυριαρχία, και τον αγώνα των γυναικών ενάντια σε αυτήν που εμπεριέχει εξ ορισμού αυτή η σχέση.

Σε αυτό το σημείο είναι κομβικό να έχουμε πάντα στο μυαλό μας: α) πόσο σημαντικό είναι το γεγονός ότι η συγκροτούσα αντίφαση, η εκμετάλλευση, είναι μη-συμμετρική, και β) ότι αυτή η ιδιότητα της *μέσα στην εξέλιξη της πραγματικής υπαγωγής της κοινωνίας στο κεφάλαιο* εγγράφεται στη δυναμική όλων των κοινωνικών σχέσεων καθώς αυτές εξελίσσονται. Το κυριότερο γεγονός της τωρινής συγμής, της συγκυρίας είναι η μη-υπαγωγή της ταξικής πάλης στο εργατικό κίνημα. Η εξέλιξη αυτή παράγει τις αντιφάσεις που δομούν τους κοινωνικούς ρόλους ως αντιφάσεις που δεν μπορούν να βρουν ορίζοντα επίλυσης *πλέον*, στην *εξισωτική εργατική κοινωνία* που ήταν ο ορίζοντας του εργατικού κινήματος και της επανάστασής του. Στη μετεπαναστατική κοινωνία που θα παραγόταν από την επανάσταση του εργατικού κινήματος, στη μεταβατική κοινωνία προς τον κομμουνισμό, οι «δευτερεύουσες» αντιφάσεις θα έβρισκαν την επίλυσή τους στην *εξίσωση των ατόμων στη δημόσια σφαίρα*. Σε τελική ανάλυση όλοι οι κοινωνικοί ρόλοι θα συγχωνεύονταν στον ρόλο του εργάτη, θα επρόκειτο για μια κοινωνία εργασίας.

Η αναδιάρθρωση, το πέρασμα στη δεύτερη φάση της πραγματικής υπαγωγής, ή το πέρασμα στην πραγματική υπαγωγή της κοινωνίας στο κεφάλαιο, μαζί με το τέλος του εργατικού κινήματος⁶ και τον μετασχηματισμό του καπιταλισμού σε χρηματοπιστωτικό καπιταλισμό⁷ αποτέλεσαν την περίοδο που παράγγε την κρίση του αναδιάρθρωμένου καπιταλισμού, τη σημερινή συγκυρία. Η

6 Δες σχετικά στο editorial του παρόντος τεύχους.

7 Δες σχετικά το κείμενο «Ο χρηματοπιστωτικός καπιταλισμός και η αυτοδιαχείριση ως ουτοπικός ορίζοντας της δεύτερης φάσης της αναδιάρθρωσης». Αυτό το κείμενο μαζί με το παρόν και το editorial αποτελούν διαφορετικούς φωτισμούς του ίδιου αντικειμένου.

κρίση αυτή και η (δεύτερη φάση της) αναδιάρθρωσή(ς) της καθιστούν πλέον τη μη-συμμετρικότητα το στοιχείο που καθώς εγγράφεται σε όλες τις κοινωνικές σχέσεις ακυρώνει την εξισωτική προοπτική και θέτει τη διάρρηξη όλων των κοινωνικών σχέσεων ως *ορίζοντα* της ταξικής πάλης. Ο συνδυασμός της εντεινόμενης συσχέτισης των αντιφάσεων με την εκμετάλλευση μέσω της ειδικής λειτουργίας του χρηματοπιστωτικού συστήματος, και της μη-υπαγωγής των κοινωνικών συγκρούσεων που παράγουν στο εργατικό κίνημα είναι ο «γενετικός κώδικας» της παραγωγής των αποκλίσεων. Πρόκειται για το στοιχείο που μας δείχνει μέσα στη σημερινή κατάσταση *τι* μας οδηγεί *στο συγκεκριμένο περιεχόμενο* της επανάστασης-κομμουνιστικοποίησης, όχι μόνο ως κατάσταση αλλά και ως δραστηριότητα, στην παρούσα μεταβατική φάση που πολλές κοινωνικές συγκρούσεις λαμβάνουν κυρίαρχη θέση στη συγκυρία αλλά δεν εγγράφονται στο εργατικό κίνημα. Γι' αυτόν τον λόγο, μόνο τώρα, στην κρίση του αναδιρθρωμένου καπιταλισμού μπορούμε να παραφράσουμε ελαφρώς τον Αλτουσέρ: «η μοναχική ώρα του έσχατου καθοριστικού στοιχείου δεν αποτελεί τον ορίζοντα της επανάστασης». Είναι αποτέλεσμα ιστορικής παραγωγής όλες οι σχέσεις και άρα όλα τα στοιχεία της καπιταλιστικής κοινωνίας στα οποία οι σχέσεις αντικειμενοποιούνται να γίνεται καθοριστικό *να καταργηθούν*, καθώς η επανάσταση παράγεται ως κατάργηση όλων των καπιταλιστικών κοινωνικών ρόλων.⁸

Τι δεν είναι ο φετιχισμός; Δεν είναι αλλοτρίωση της ανθρώπινης ουσίας ή ψευδής συνείδηση

Ο φετιχισμός, δεν είναι μια αντιστροφή περιεχομένου, δεν είναι ο τρόπος με τον οποίο κάτι «αληθινό» μετατρέπεται σε «ψεύτικο» και για τον ίδιο λόγο δεν αφορά κάτι «ανθρώπινο που χάθηκε». Δεν είναι ο τρόπος με τον οποίον η «μορφή» κρύβει το «περιεχόμενο». «Η υποκατάσταση της σχέσης ανθρώπινο/αισθητό από τη σχέση αισθητό/υπεραισθητό/κοινωνικό είναι θεμελιώδης για την κατανόηση αυτού που ο Μαρξ αποκαλεί φετιχισμό του εμπορεύματος»⁹ (και κατ' επέκταση για τον φετιχισμό του κεφαλαίου, τον φετιχισμό των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων γενικότερα).

Ο φετιχισμός¹⁰ δεν είναι ο ίδιος ένας κοινωνικός τρόπος παραγωγής (ο οποίος έχει την ιδιαίτερη δυναμική του που του επιτρέπει να μετασχηματίζει τις απαρχαιωμένες κοινωνικές σχέσεις σύμφωνα με τους δικούς του νόμους). Ο φετιχισμός δεν παράγει τίποτε, καμιά κοινωνική σχέση, είναι όμως την ίδια στιγμή απόλυτα πραγματικός, με την έννοια ότι πρόκειται για υποστήλωμα της

8 Στο ζήτημα αυτό θα επανέλθουμε στο επόμενο τεύχος.

9 Ζακ Ρανσιέρ, ό.π.π.

10 Οι περισσότερες ιδέες που εκτίθενται σε αυτό το κομμάτι βασίζονται και αποτελούν τροποποιήσεις ιδεών που συναντήσαμε στο κείμενο «Le fétichisme comme illusion» του Amer Simpson, <http://dndf.org/?p=10825>

αξίας σε κυκλοφορία, είναι το υλικό στήριγμα που επιτρέπει στα άτομα να συνάψουν σχέσεις μεταξύ τους. Αλλά και πάλι, δεν είναι ο φειχισμός που καθορίζει αυτόν τον φειχιστικό τρόπο σύναψης σχέσεων μεταξύ των ατόμων, αλλά ο διαχωρισμός των μέσων παραγωγής από τους προλετάριους, οι οποίοι δεν διαθέτουν παρά την αναπαραγωγή της εργασιακής τους δύναμης. Αν ο φειχισμός υφίσταται ως διαμεσολάβηση, είναι μόνο γιατί η εργατική τάξη δεν μπορεί να ζήσει και να υπάρξει κοινωνικά παρά μόνο σε σχέση με το κεφάλαιο, δηλαδή, εγκαταλείποντας ένα μέρος της καθημερινής δραστηριότητάς της (με τη μορφή της εργασίας) έναντι του μισθού. Εδώ βρίσκεται η ρίζα όλων των ειδικών φειχισμών της καπιταλιστικής κοινωνίας.

Αν κανείς αντιλαμβάνεται τον φειχισμό ως ψευδή συνείδηση ή αλλοτρίωση του ανθρώπου από την ιστορική ανθρώπινη ουσία του, στην πραγματικότητα εγκαταλείπει τη μορφή της εκμετάλλευσης, ως ειδική, ιστορικά καθορισμένη μορφή, καθώς εξαφανίζεται το κεφάλαιο ως ειδική, ιστορικά καθορισμένη μορφή του κυρίαρχου πόλου της ταξικής σχέσης, δηλαδή, η αμοιβαία προϋπόθεση των τάξεων που ορίζει την εκμετάλλευση δεν υπάρχει. Αυτό συμβαίνει καθώς οβήνεται η ιστορία, ή υποβιβάζεται σε «αντικειμενικές συνθήκες». Τότε το κεφάλαιο δεν διαφέρει από τους φεουδάρχες, ούτε από καμία άλλη μορφή της κυρίαρχης τάξης, συνεπώς πρόκειται απλώς για *τα Αφεντικά, την Εξουσία*. Η «πραγμάτωση» του κομμουνισμού πηγάζει πλέον όχι από την πάλη των τάξεων αλλά από την πορεία μιας αντιφατικής φύσης του προλεταριάτου η οποία εμπεριέχει ένα στοιχείο καθαυτό αναλλοίωτο: το πραγματικά ανθρώπινο (το πολύτιμο περιεχόμενο αυτής της φύσης, το οποίο συμπληρώνεται από το αντι-ανθρώπινο, το αλλοτριωμένο περίβλημα). Τοποθετώντας την αλλοτρίωση, την αρχέγονη απώλεια της ανθρωπότητας, ως «θεμέλιο των σύγχρονων κοινωνικών σχέσεων», η επανάσταση παρουσιάζεται ως μια διαδικασία απο-αλλοτρίωσης όπου το προλεταριάτο επιτέλους αναλαμβάνει τις παραγωγικές δραστηριότητες... Με άλλα λόγια, το προλεταριάτο επιτέλους αυτοοργανώνεται ως κοινωνία, απελευθερώνεται, αποαλλοτριώνεται και μετατρέπει την ανθρωπότητα καθ' εικόνα και ομοίωσή του: την κάνει επιτέλους ανθρώπινη. Για να απο-αλλοτριωθεί, το προλεταριάτο καλείται να βγει από το «όνειρο που βλέπει ξυπντό» προκειμένου να «αποκτήσει συνείδηση» της συλλογικής ψευδαίσθησης που έχουν συγκροτήσει οι φειχισμοί. Όλα τα παραπάνω συνιστούν κάποιου είδους επαναστατική δραστηριότητα του προλεταριάτου η οποία δεν παράγεται από τον αγώνα του ενάντια στο κεφάλαιο, *αλλά από τον αγώνα που δίνει πρώτα και κύρια ενάντια στον ίδιο τον αλλοτριωμένο εαυτό*. Η παραγωγή της επανάστασης συνοψίζεται λοιπόν σε μια εσωτερική διένεξη μεταξύ του προλεταριάτου και των φειχιστικών μορφών της δραστηριότητάς του: μια διαδικασία ανεξάρτητη και άσχετη από το κεφάλαιο και την καπιταλιστική τάξη.

Τελικά, λόγω αυτής της ταυτότητας μεταξύ επανάστασης και απο-αλλοτρίωσης γίνεται κεντρική η «συνείδηση» και οι άνθρωποι είναι «αιχμάλωτοι» της ίδιας τους της ψευδαίσθησης. Έτσι όλα γίνονται θέμα απόφασης, να συνεχίζουν οι

προλετάριοι να ζουν την καθημερινότητά τους, να σκκώνονται και να πηγαίνουν στη δουλειά τους, να κακομεταχειρίζονται οι άντρες τις γυναίκες, να υποτιμούν οι «λευκοί» τους πιο «σκούρους», να πιστεύουν στην εθνική τους κοινότητα και να εκθρεύονται τους αλλοεθνείς ή αντί όλων αυτών, να δουν επιτέλους το συμφέρον τους και να ξεκινήσουν την επανάσταση. Η ιστορία για την αντίληψη αυτή δεν υπάρχει, έχει εξαφανιστεί από την εκτυφλωτική λάμψη του ιερού Ανθρώπου.

Woland

Αποσπασματικές σημειώσεις για συζήτηση με αφορμή το κείμενο του RS για τη συγκυρία

Τι σημαίνει όταν λέμε ότι μια σχέση είναι «αντίφαση»; Λογικά, η αντίφαση είναι η σύζευξη μιας δήλωσης και της άρνησής της: όταν δηλαδή x και $\neg x$ είναι και τα δύο αληθή. Για τον Μάρξ, η αντίφαση της σχέσης εκμετάλλευσης δεν είναι μόνο λογική αλλά και πραγματική, υπάρχουν μόνο στην κίνηση της ολόπλευρης της καπιταλιστικής κοινωνίας. Το κεφάλαιο είναι αντίφαση εν κινήσει, ως κοινωνική σχέση και ως αξία εν κινήσει, μέσω όλων των των στιγμών (παραγωγή, κυκλοφορία, διανομή). Πρόκειται για την ενότητα των αντιθέτων που μόνο στην κίνησή της μπορεί να υπάρξει και να αναγνωριστεί ως τέτοια. Η κίνηση αυτή είναι η πραγματική ιστορική παραγωγή, η οποία υπάρχει μόνο μέσω των φειχιστικών μορφών της.

Όμως τι σημαίνει να υπάρχει μόνο μέσω των φειχιστικών μορφών της; Σημαίνει αυτό ότι οι μορφές είναι οι μόνες που πραγματικά υπάρχουν και η «ουσία» είναι η θεωρία ή η γνώση αυτής της κίνησης; Σημαίνει ότι η «ουσία» είναι πραγματική και οι μορφές είναι ο πλασματικός τρόπος με τον οποίο εμφανίζεται; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι σημαντική γιατί επηρεάζει το πώς αντιλαμβανόμαστε τις διάφορες συγκυρίες (επαναστατικές ή μη), αλλά και το πώς αντιλαμβανόμαστε τον κομμουνισμό και την επανάσταση που μπορεί να τον παράγει (π.χ. εάν θεωρούμε την αξία ως ουσία που μπορεί να υπάρξει ως κάτι άλλο αντί για τη σημερινή μορφή της, αυτό μπορεί και να μας οδηγήσει στη θεώρηση του κομμουνισμού ως εναλλακτικής κοινωνίας/οικονομίας προς εγκαθίδρυση και όχι στη θεωρία της κομμουνιστικοποίησης ως την κίνηση κατάργησης της οικονομίας). Για αυτόν τον λόγο, το κείμενο του RS δίνει μεγάλο βάρος στο θέμα αυτό, και ορθά προσπαθεί να αναδείξει την πραγματικότητα (αλλά όχι υποστασιοποιημένη), ενότητα (αλλά όχι απόλυτη αντιστοιχία) και δραστηριότητα και της «ουσίας» και των «μορφών» μέσω των διατυπώσεών του. Λέει λοιπόν: «Το ουσιώδες είναι οι σχέσεις (συμπεριλαμβανομένης της αντικειμενικής και δραστηρικής ψευδαίσθησης). Οι ενεργές σχέσεις που αυτές οι εξειδικευμένες μορφές εγκαθιδρύουν μεταξύ τους είναι ακριβώς εκείνες που ορίζουν τι κοινό έχουν αυτές οι μορφές: την ουσία».

«Οι εκδηλώσεις αυτές (όλες οι εκδηλώσεις της κοινωνικής ύπαρξης, δηλαδή για κάθε άτομο «οι συνθήκες που ενυπάρχουν στην ατομικότητά του») γίνονται έτσι αντικείμενο αντιφάσεων και αγώνων μέσα στη συγκεκριμένη ιδιαιτερότητά τους, όχι σαν αποτέλεσμα και εκδήλωση μιας θεμελιώδους αντίφασης· και δεν καταργούνται απλώς και μόνο «κατά συνέπεια». Οι διατυπώσεις αυτές δίνουν μια απάντηση στο ερώτημα, έναν ορισμό σύμφωνα με τον οποίο η ουσία υπάρχει μόνο στη *σχέση* μεταξύ των μορφών. Είναι αυτή η σχέση που παράγει την πιθανή κατάργηση των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων: η ίδια η αντίφαση δεν ενέχει εξ ορισμού την κατάργησή της.

Μπορούμε να συμφωνήσουμε με αυτήν τη διατύπωση. Όταν όμως η θεωρία εξειδικεύεται περισσότερο ή όταν προσπαθούμε να αναλύσουμε συγκεκριμένες συγκυρίες, τότε τα συμπεράσματα δεν φαίνονται να είναι προφανείς συνέπειες αυτής της διατύπωσης.

Το πρώτο ζήτημα που εμφανίζεται είναι το σχήμα που θέλει την «αντίφαση των τάξεων» και την «αντίφαση των φύλων» ενωμένες δυναμικά ως «θεμελιώδης αντίφαση του κεφαλαίου εν κινήσει». Οι υπόλοιπες κοινωνικές σχέσεις και διαχωρισμοί (της φυλής, των θρησκειών κ.ά.) τοποθετούνται έμμεσα στο επίπεδο των «μορφών εκδήλωσης της θεμελιώδους αντίφασης». Εδώ γεννάται το ερώτημα του ποιες κοινωνικές σχέσεις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής εννοιολογούνται ως «μορφές», ποιες ως «ουσία» και γιατί. Αν οι σχέσεις ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες βρίσκονται στο επίπεδο της ουσίας, γιατί οι σχέσεις ανάμεσα σε μαύρους και λευκούς να βρίσκονται στο επίπεδο των μορφών;¹ Τι το ουσιώδες υπάρχει στη σχέση φύλο που δεν βρίσκουμε στη φυλή; Και οι δυο κοινωνικές σχέσεις προϋπάρχουν του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, ενώ έπειτα υπάγονται υπό το κεφάλαιο, αναπαράγονται και αναμορφοποιούνται μέσω φυσικοποιήσεων και επαναφυσικοποιήσεων.² Ίσως ο *τρόπος* με τον οποίο υπάγονται και μορφοποιούνται θα έπρεπε να είναι αυτό που μας ενδιαφέρει, και όχι η ιεράρχησή τους, που εύκολα μπορεί να παραπέμψει σε τετριμμένες, αδιέξοδες συζητήσεις περί της πολιτικής και στρατηγικής τους ιεράρχησης.

Οι σχέσεις αυτές, αν πρόκειται να αναλυθούν επαρκώς, δεν μπορούν να τοποθετηθούν η μία δίπλα στην άλλη έτσι αφηρημένα, ως μια σειρά σχέσεων (αντιφατικών ή μη) σαν να πρόκειται απλώς για σχέσεις δύναμης ανάμεσα σε

1 Οι λόγοι για τους οποίους το φύλο τοποθετείται από την *Théorie Communiste* στο επίπεδο της θεμελιώδους αντίφασης συζητούνται στο κείμενό τους «Response to the Americans on Gender» (<http://libcom.org/library/response-americans-gender-theorie-communiste>), αλλά δεν γίνεται ξεκάθαρη αναφορά στις άλλες κοινωνικές σχέσεις και τους λόγους για τους οποίους αυτές τοποθετούνται στο επίπεδο των μορφών.

2 Οι φυσικοποιήσεις λαμβάνουν διαφορετική μορφή σε διαφορετικούς τόπους και περιόδους, σε μεγάλο βαθμό ως αποτέλεσμα της πάλης των γυναικών, των μαύρων, των ομοφυλόφιλων κλπ., αλλά και ανάλογα με τις ανάγκες της καπιταλιστικής αναπαραγωγής σε κάθε τόπο και περίοδο.

δύο υποκείμενα (άνδρες και γυναίκες, μάρμοι και λευκοί) που υπάρχουν και παλεύουν μεταξύ τους διαχρονικά, με «τη δική τους πορεία και τη δική τους χρονικότητα».³ Αντιστρόφως, δεν μπορούμε να τις κατανοήσουμε ούτε ως επιφάσεις μιας «ουσιώδους» ταξικής αντίφασης. Πρέπει να δούμε πώς αυτές οι σχέσεις συνδέονται και αναπαράγονται μέσα στην ολότητα της καπιταλιστικής κοινωνίας και ποια είναι η ιστορική πορεία τους ως υπαγόμενες υπό το κεφάλαιο και υπό τη σχέση εκμετάλλευσης. Για να το κάνουμε αυτό, πρέπει να σκεφτούμε το περιεχόμενο αυτών των σχέσεων, δηλαδή ποια θέση έχουν στην καπιταλιστική κοινωνία: Πρόκειται για κοινωνικούς ρόλους που εκτελούν (ή αδυνατούν να εκτελέσουν) συγκεκριμένες κοινωνικές λειτουργίες. Η «γυναίκα» εκτελεί (συγκεκριμένη και όχι αφηρημένη) αναπαραγωγική εργασία στον ιδιωτικό χώρο της οικογένειας. Ο «μαύρος» ή ο «ξένος», είναι φορέας φτηνής εργατικής δύναμης. Ο «γέρος» είναι «οικονομικό βάρος στην κοινωνία» μια που δεν μπορεί να εργαστεί, το ίδιο κι ο «ανάπηρος». Οι θρησκείες, πάλι, σε ένα δεύτερο επίπεδο, ιεραρχούν ηθικά και αστυνομεύουν αυτές τις σχέσεις, συχνά ταυτιζόμενες με το εθνικό και το φυλετικό ανήκειν. Οι κοινωνικές αυτές σχέσεις έχουν αυτά τα περιεχόμενα, έτσι συναρθρώνονται και διαπερνώνται μεταξύ τους, έτσι υπάγονται υπό το κεφάλαιο και διαμορφώνονται/αναπαράγονται από αυτό ως δικές του προϋποθέσεις, όχι όμως μονοδιάστατα. Στον καπιταλισμό παράγονται διάφοροι τύποι «γυναικών», «ξένων» ή «μαύρων», διάφορες εκδοχές θρησκειών,⁴ που συγκεκριμενοποιούνται σε κάθε τόπο, ιστορική περίοδο και συγκυρία. Αυτό είναι σημαντικό, γιατί οι τρόποι φυσικοποίησής τους είναι ο φετιχιστικός τρόπος με τον οποίο βιώνονται, και ο τρόπος με τον οποίο βιώνονται καθορίζει τις συγκρούσεις και τα επίδικα που παράγονται σε κάθε συγκυρία.

Ένα δεύτερο θέμα είναι το σχήμα της ιεραρχίας των «στοιχείων» (πολιτική, οικονομία, πολιτισμός, ιδεολογία, εθνικότητες, φύλα) στη δομή του όλου. Σύμφωνα με το σχήμα του RS, αυτά είναι τα στοιχεία ενός κοινωνικού σχηματισμού και βρίσκονται σε μια ιεραρχημένη δομή. Εντός της δομημένης ολότητας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής η οικονομία είναι το κυρίαρχο και καθοριστικό στοιχείο. Σε μια (επαναστατική) συγκυρία όμως, η ιεραρχία αυτή αποσυναρθώνεται και τα στοιχεία της δομής μετατίθενται. Ένα εκ των άλλων στοιχείων γίνεται κυρίαρχο και επηρεάζει τη μορφή που παίρνει η «συνάντηση των αντιφάσεων» που ορίζει τη συγκυρία. Ωστόσο, ο RS λέει και ότι «η μοναχική ώρα του απώτατου καθορισμού – της οικονομίας – δεν θα σημάνει ποτέ» (Αλτουσέρ). Αυτό σημαίνει ότι ποτέ, ούτε σε μια ύστατη επαναστατική στιγμή, δεν εμφανίζεται η «οικονομία» ως ο απόλυτος καθορισμός της συγκυρίας και της ιστορίας ή ως η «ουσία» της

3 Πόσο μάλλον όταν τα υποκείμενα αυτά φυσικοποιούνται: δεν πηγάζει η ανδρική κυριαρχία από τον φαλλό, όπως δεν πηγάζει ο ρατσισμός ενάντια στους μαύρους από το λευκό δέρμα.

4 Για παράδειγμα ως σκεφτούμε τις διάφορες εκδοχές και απερίσεις του μουσουλμανισμού και τον τρόπο που έχουν παρουσιαστεί σε διάφορες χώρες και ιστορικές συγκυρίες.

αντίφασης του κεφαλαίου που διαλύει τους φειχισμούς και λάμπει ως η αδιαμφισβήτητη αλήθεια. Όμως εδώ τα πράγματα αρχίζουν να περιπλέκονται εννοιολογικά: γεννιέται το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στην έννοια της «οικονομίας» και της σχέσης εκμετάλλευσης, της «ουσίας» που έχουμε ορίσει ως τη σχέση μεταξύ των μορφών. Επιπλέον γεννιέται και το ερώτημα του πώς ορίζεται και εννοιολογείται το κάθε στοιχείο, ποια είναι η σχέση μεταξύ τους και πώς τα στοιχεία αυτά μπορεί να «ορίζουν» τη «συνάντηση των αντιφάσεων». Τι είναι τελικά ένα «στοιχείο»;

As σκεφτούμε πιο συγκεκριμένα για την «οικονομία». Για τον Μαρξ της *Εισαγωγής του 1859*, η οικονομία ή «οικονομική δομή» ορίζεται ως η ολότητα των σχέσεων παραγωγής. Αυτή είναι το θεμέλιο πάνω στο οποίο χτίζεται το πολιτικό και νομικό «εποικοδόμημα». Στο σχήμα που προτείνει ο RS, αυτός ο διαχωρισμός σχετικοποιείται και γίνεται δυνατό σε διάφορες συγκυρίες να είναι κυρίαρχη η πολιτική ή κάποιο άλλο «στοιχείο» αντί για την οικονομία. Εδώ όμως χρειάζεται προσοχή, γιατί οι διαχωρισμοί μπορεί και να αποκρύπτουν συνδέσεις που είναι απαραίτητες για την κατανόηση μιας συγκυρίας. Ο διαχωρισμός οικονομίας και πολιτικής είναι ουσιαστικά ο διαχωρισμός ανάμεσα, από τη μια πλευρά, στην κίνηση του χρήματος, των συναλλαγών και της αξίας, και, από την άλλη, τη μορφή, τον λόγο και την ιαχύ των κοινωνικών σχέσεων οι οποίες διαχωρίζονται στο επίπεδο του νόμου και των πολιτικών θεσμών, και εμφανίζονται ηθικοποιημένες και αποχωρισμένες από το υλικό τους κομμάτι. Οι κοινωνικές σχέσεις όμως είναι όλα αυτά μαζί. Η οικονομική και η πολιτική πλευρά των σχέσεων δεν μπορούν να υπάρξουν διαχωρισμένες στην πραγματικότητα και σπάνια *βιώνονται* ως διαχωρισμένες. Η οικονομία και η πολιτική είναι κι αυτές αφαιρέσεις, τελικά, οι οποίες απαραίτητα για την αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας παράγονται ως διαχωρισμένες μέσω της παραγωγής της γνώσης, του λόγου και των πρακτικών του κράτους. Για τι πράγμα μιλάμε λοιπόν όταν αναφερόμαστε στα «στοιχεία» αυτά; Πρόκειται για «μορφές» ή για «περιεχόμενα», αν θεωρήσουμε ότι η «μορφή», δηλαδή ο φειχισμός, είναι πιο κοντά στον τρόπο που βιώνεται η καπιταλιστική κοινωνία; Ίσως πρέπει εδώ να μας προβληματίσει αυτό που ήδη αναγνωρίζουμε: το ότι *όπως η θεμελιώδης αντίφαση της εκμετάλλευσης δεν εμφανίζεται και δεν θα εμφανιστεί ποτέ ως τέτοια, έτσι τα διαφορετικά «στοιχεία» της καπιταλιστικής ολότητας δεν εμφανίζονται ποτέ διαχωρισμένα ως τέτοια στα επίδικα των αγώνων*. Έτσι το να πούμε ότι σε μια συγκυρία είναι κυρίαρχη η πολιτική και όχι η οικονομία ή το αντίστροφο δεν φαίνεται ακριβές, ούτε εξηγεί τη δυναμική ενός αγώνα. Διατρέχει επίσης τον κίνδυνο του να μην μπορεί πια να δει την εσωτερική σύνδεση μεταξύ αυτών των διαχωρισμένων εννοιών. Να συσκοτίζει το πώς, για παράδειγμα, ένα επίδικο που αυστηρά μπορεί να ορίζεται ως πολιτικό ή θρησκευτικό εμπεριέχει χειροπιαστές, υλικές συνέπειες για τον τρόπο ζωής των στρατοπέδων που συγκρούονται, δηλαδή για το πώς δομούνται, αναπαράγονται, σταθεροποιούνται ή αποσταθεροποιούνται οι υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις.

Ποια είναι λοιπόν η απάντηση στο ερώτημα του πώς καθορίζεται ο συγκεκριμένος χαρακτήρας της κάθε συγκυρίας, τα επίδικα και τα στρατόπεδα της

κάθε σύγκρουσης, σήμερα που εργατικό κίνημα δεν υπάρχει και οι συγκρούσεις δεν εμφανίζονται καθαρά ως σύγκρουση κεφαλαίου-εργατικής τάξης; Η γνώμη μου είναι ότι ένα σχήμα το οποίο θα μας βοηθή να αναλύσουμε τις *σημερινές* κοινωνικές συγκρούσεις και συγκυρίες θα πρέπει να δίνει φως στον συγκεκριμένο τρόπο με τον οποίο όλες οι κοινωνικές σχέσεις σήμερα υπάγονται υπό το κεφάλαιο, τη συγκεκριμένη θέση που έχουν στην καπιταλιστική κοινωνία, αλλά και τις τοπικές διαφοροποιήσεις αυτών των σχέσεων, τους λόγους που αυτές οι διαφοροποιήσεις υπάρχουν, τον τρόπο με τον οποίο αλλάζουν οι φειχισμοί τους. Οι συγκυρίες είναι ιστορική παραγωγή, αλλά δεν έρχονται από το πουθενά. Ο τρόπος που (προ)υπάρχουν αυτές οι κοινωνικές σχέσεις, ο τρόπος που υπάγονται υπό το κεφάλαιο, μας δίνει έναν μπουσούλα για να κατανοήσουμε τους αγώνες που παράγονται σήμερα και τη σχέση τους με την αντίφαση του κεφαλαίου. Αυτός ο μπουσούλας μας βοηθάει και να καταλάβουμε *τι παράγουν* οι συγκυρίες σε σχέση με το υπάρχον, αλλά και πώς μπορεί να σχετίζονται μεταξύ τους.

Η πολυπλοκότητα και ανυφακτικότητα των επίδικων στις σημερινές συγκρούσεις δεν παράγουν κάτι ξεκάθαρο και σταθερό, τα στρατόπεδα είναι ρευστά, δεν δείχνουν προς το Α ή το Β αποτέλεσμα. Το αποτέλεσμα μπορούμε να το διακρίνουμε μέσα σε ό,τι *μόνο εκ των υστέρων* μπορούμε να ονομάσουμε προϋποθέσεις, αιτίες ή δυναμικές. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορούμε να διαβάσουμε μέσα σε μια συγκυρία την κυριαρχία μιας συγκεκριμένης σχέσης που δομεί δύο αμιγή και ξεκάθαρα στρατόπεδα, αλλά τα στρατόπεδα είναι πολλαπλά. Για παράδειγμα, στην περίπτωση των διαδηλώσεων ενάντια στον βιασμό στην Ινδία τον Δεκέμβρη του 2012, το αίτημα της αστυνόμευσης και της θανατικής ποινής για τους βιαστές ήταν κυρίαρχο, και πολλοί άντρες συμμετείχαν με αίτημα την προστασία των γυναικών «*τους*», ενώ ταυτόχρονα, παραδόξως, συγκρούονταν με την αστυνομία. Μεγάλο κομμάτι του ίδιου του κινήματος παρουσίαζε το ζήτημα του βιασμού ως ευθύνη του άνδρα «*διοκτήτη*» να προστατεύει τη γυναίκα ως «*περιουσία*» του (την οποία ο ίδιος μπορεί ανενόχλητα να βιάσει: το Ινδικό κράτος δεν ποινικοποιεί τον βιασμό εντός της οικογένειας) και να απαιτεί από το κράτος να διασφαλίσει αυτή την περιουσία θανατώνοντας όποιον παραβεί τα όριά της. Το θέμα παρουσιάστηκε επίσης ως ζήτημα εγκληματικότητας στον απόηχο του κινήματος ενάντια στη «*διαφθορά*» που είχε προηγηθεί. Υπήρχε βέβαια και η εσωτερική κριτική αυτού του κινήματος, που προερχόταν κυρίως από αριστερές φεμινίστριες οι οποίες υπενθύμιζαν τις ξεχασμένες περιπτώσεις βιασμών γυναικών χαμηλής κάστας και εντός της οικογένειας, ενώ μιλούσαν ενάντια στη θανατική ποινή. Σε αυτή την περίπτωση δεν μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι *μία* συγκεκριμένη κοινωνική σχέση ή *ένα* συγκεκριμένο στοιχείο δομεί και χρωματίζει τα δύο στρατόπεδα που φαίνονται να υπάρχουν εκ πρώτης όψεως. Τα στρατόπεδα που εμφανίζονται είναι πολλαπλά και με εσωτερικές αντιφάσεις, και μπορούμε να τα διακρίνουμε και να καταλάβουμε τη δυναμική τους μόνο αν αναλύσουμε την κάθε συγκυρία σύμφωνα με τους δικούς της πολλαπλούς, συγκεκριμένους καθορισμούς (τις υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις και τον τρόπο που δομούνται και υπάγονται υπό το κεφάλαιο σε

τοπικό επίπεδο). Η κάθε συγκυρία βεβαίως δεν είναι μόνο ένα τοπικό συμβάν αλλά λαμβάνει χώρα μέσα στους ευρύτερους συσχετισμούς της τωρινής εποχής που η θεωρία μας θα πρέπει να εντοπίσει (μαζί με αυτούς που έχει ήδη εντοπίσει, για παράδειγμα την εποχή των ταραχών και την απόκλιση).

Η πολλαπλότητα των συγκρούσεων και δρώντων αντιφάσεων εντός μια συγκυρίας –και ακόμα περισσότερο εντός μιας περιόδου– καθορίζεται από τις ιδιαιτερότητες της παρούσας στιγμής ενός συγκεκριμένου χωροχρόνου και πρέπει να εξεταστεί ευρύτερα στο σύνολό της, αλλά και μέσα σε όλη την πολυπλοκότητά της. Για να επιστρέψουμε στο παράδειγμα της Ινδίας, ταυτόχρονα με τις συγκρούσεις γύρω από το θέμα του βιασμού, υπήρχαν σε αυτή την περίοδο συγκρούσεις και αντίστοιχες κατασταλτικές επιχειρήσεις ενάντια σε εργάτες, κατώτερες κάστες και θρησκοευτικές μειονότητες. Εδώ τίθεται και πάλι το ζήτημα του τι ονομάζουμε συγκυρία. Εννοούμε ένα συγκεκριμένο συμβάν ή διάφορα συμβάντα μέσα σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο; Πώς επιλέγουμε σε ποιο συμβάν δίνουμε σημασία και σε ποιο όχι; Αν δίνουμε σημασία σε όλα (ή τουλάχιστον σε πολλά γεγονότα σύγχρονα μεταξύ τους) πώς θεωρητικοποιούμε τη σχέση μεταξύ τους; Ο καθορισμός του χωροχρόνου προφανώς κάνει να υπάρχουν συγκεκριμένα επίδικα (και όχι άλλα), συγκεκριμένες συγκρούσεις (και όχι άλλες) και αν μιλάμε για μια επαναστατική συγκυρία, καθώς η καρέκλα της αμοιβαίας συνεπαγωγής ανάμεσα στις τάξεις τρίζει για τα καλά, η συγκρουσιακή αλληλεπίδραση αυτών των επίδικων, συγκρούσεων και δρώντων αντιφάσεων είναι που φτιάχνει ιστορία και παράγει τη δυναμική και τα όρια των αγώνων. Οι αντιφάσεις και συγκρούσεις αυτές έχουν τη δική τους δραστηριότητα ως μορφές στη σχέση μεταξύ των οποίων υπάρχει η ταξική αντίφαση, αλλά και ως δυναμική κατάργησής της, όταν παράγουν αποκλίσεις που προεικονίζουν την αυτοαμφισβήτηση και κατάργηση του προλεταριάτου αλλά και των κοινωνικών διαχωρισμών εντός του. Η Αίγυπτος είναι μια πολύ σημαντική προεικόνιση μιας τέτοιας κατάστασης, αλλά πάλι μόνο προεικόνιση.

Anna O'Lory

